อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา

ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา

ตติโย ภาโค

- - - -

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา

[๑] เอวํ ปญฺจมปริจฺเฉทวณฺณนํ กตฺวา อิทานิ ฉฏฺฐปริจฺเฉทวณฺณนํ กโรนฺโต อาห เอวนฺตฺยาทิ ฯ เอวํ วุตฺตนเยน ตาว ปธมํ จิตฺต...อารภนฺโต อาจริโย เอตฺตาวตาติอาทิมาห[๑] ฯ จิตฺตญฺจ เจตสิกญฺจ จิตฺตเจตสิกา ฯ จิตฺตเจตสิกานํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ จิตฺต...วโส ฯ เทฺว วิธา ปการา ยสฺส อภิธมฺมตฺถสฺส โส ทุวิโธ ฯ อภิธมฺเม วุตฺโต อตฺโถ อภิธมฺมตฺโถ ฯ ตสฺส รูปสฺส อนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท รูปญฺจ นิพฺพานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อารภิสฺสตีติ อารภนฺโต โย อาจริโย ฯ เอตฺตาวตาติ วจนํ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ เอตฺตาวตาติอาทิ ฯ เอวนฺติ ทสฺเสตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ ตาวาติ ทสฺเสตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ จิตฺต...นาติ ทุวิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

๑. ยทิปิ ฏีกายํ เอตฺตาวตาติอาทีติ ทสฺสติ ฯ เอตฺตาวตาติอาทิเอตฺตาวตาติอาทึ จาติ เทฺว ปาจา ปน เอกสทิสาเยว โหนฺติทุติยาวิภตฺติกภาวโต ฯ

ทฺวิธนฺติ อธิธมฺมฤนฺตคิ วิเสสนํ ฯ อภิธมฺมตฺถนฺติ ทสฺเสตฺวาติ
กมฺมํ ฯ ทสฺเสตฺวาติ อาหาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ
ทสฺเสตุนฺติ กาลสตฺตมี ฯ รูปํ นิพฺพานนฺติ ปททฺวยํ ทสฺเสตุนฺติ
กมฺมํ ฯ ตท...ญฺจาติ นิพฺพานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ
อารภนฺโตติ สมฺปทานํ ฯ อารภนโตติ อาหาติ กตฺตา ฯ
เอตฺตา...ทินฺติ[๑] อาหาติ กมฺมํ ฯ คาถาย โยชนํ กโรนฺโต อาห
สปฺปตฺยาทิ ฯ

[๒] สปฺป...เทหิ มยา วิภตฺตา หิ ยสฺมา...รูปํ มยา
ปวุจฺจตีติ อิติ โยชนา ฯ สปฺป...กาติมสฺส อตฺถวิวรณํ วุตฺตปฺปเภท-
วนฺโต วุตฺตปฺปวตฺติวนฺโต จาติ ฯ จิตฺตเจตสิกานํ ปภิชฺชนํ
ปเภโท ฯ จิตฺตเจตสิกานํ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ปเภโท จ ปวตฺติ
จ ปเภทปฺปวตฺติ ฯ วิชฺชมานา ปเภทปฺปวตฺติ เยสํ จิตฺต-
เจตสิกานํ เต สปฺปเภทปฺปวตฺติกา ฯ สหสทฺโท วิชฺชมานตฺถวาจโก ฯ
กฺวจิ สมาสาทินา อนฺเต โก ฯ นิทฺเทโส จ ปฏินิทฺเทโส จ
นิทฺเท...เทสา ฯ ตตฺถ จิตฺตํ ตาวตฺยาทิ นิทฺเทโส ฯ ตตฺถ กตมํ
กามาวจรนฺตฺยาทิ ปฏินิทฺเทโส ฯ นิทฺเทสปฏินิทฺเทสา อาทิ เยสํ
สมฺปโยคาทีนํ เต นิทฺ...ทโย ฯ อาทิสทฺเทน สมฺปโยคสงฺคห-
เวทนาสงฺคห เหตุกิจฺจทฺวาราลมฺพนวตฺถุสงฺคหานํ คหณํ ฯ นิทฺเทส-
ปฏินิทฺเทสาทีนํ วโส นิทฺเท...วโส ฯ วุตฺโต จ ปเภโท จาติ

๑. เอตฺตา - - ทีติ ภวิตพฺพํ ฏีกาปาจานุโลมโต

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 3

วุตฺตปฺปเภโท ฯ วุตฺตปฺปเภโท เอเตสํ จิตฺตเจตสิกานํ อตฺถีติ
วุตฺตปฺปเภทวนฺโต ฯ นิทฺเทสปฏินิทฺเทวเสน ปฐมปริจฺเฉเทน
วุตฺตปฺปเภทวนฺโต สมฺปโยคสงฺคหวเสน ทุติยปริจฺเฉเทน วุตฺตปฺป-
เภทวนฺโต เวทนาทิสงฺคหาทิวเสน ตติยปริจฺเฉทวเสน๑ วุตฺตปฺป-
เภทวนฺโตตฺยาธิปฺปาโย ฯ ปวตฺติ จ ปฏิสนฺธิ จ ปว...นฺธิโย ฯ
ปวตฺติปฏิสนฺธีนํ วโส ปว...วโส ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ วุตฺตา
จ สา ปวตฺติ จาติ วุตฺตปวตฺติ ฯ วุตฺตปวตฺติ เอเตสมตฺถีติ
วุตฺตปวตฺติวนฺโต ฯ ปวตฺติวเสน จตุตฺถปริจฺเฉเทน วุตฺตปวตฺติวนฺโต ฯ
ปฏิสนฺธิวเสน ปญฺจมปริจฺเฉเทน วุตฺตปวตฺติวนฺโตตฺยาธิปฺปาโย ฯ
จสทฺโท วุตฺตปฺปเภทวนฺโต จ วุตฺตปฺปวตฺติวนฺโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
ปญฺจ...เทหีติ อิทํ เอตฺตาวตาติ ปเทน ปรามสิตปทํ ฯ หิสทฺโท
ยสฺมาทตฺเถ วตฺตตีติ กตฺวา อาห หิ ยสฺมาติ ฯ อนุกฺกเมน
อนุปตฺตํ ยถานุปฺปตฺตํ ฯ สปฺป...ติกา วุตฺต..วนฺโต วุตฺต...วนฺโต
จาติ ทฺวิปทํ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิทฺเท...นาติ ปเภทาติ
ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตีหีติ ปริจฺเฉเทหีติ วิเสสนํ ฯ ปริจฺเฉเทหีติ
วุตฺตาติ กรณํ ฯ ปว...นาติ ปวตฺตตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
ทฺวีหีติ ปริจฺเฉเทหีติ วิเสสนํ ฯ ปริจฺเฉเทหีติ วุตฺตาติ กรณํ ฯ
จิตฺต...กาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ วิภตฺตาติ กมฺมํ ฯ
เอตฺตา...เทหีติ วิภตฺตาติ กรณํ ฯ วิภตฺตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

๑. ตติยปริจฺเฉเทนาติ ภวิตพฺพํ ฯ

หิ ยสฺมาติ วิภตฺตาติ เหตุ ฯ ตสฺมาติ ปวุจฺจตีติ เหตุ ฯ อิทานีติ ปวุจฺจตีติ กาลสตฺตมี ฯ ยถานุปตฺตนฺติ รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปนฺติ ปวุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓] อิทานิตฺยาทิ วิตฺถาโร ฯ สมุทฺเทสาติอาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาปนตฺถํ อิทานิ ย...อาทิวจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ ปฏิญฺญายิตฺถ สมฺปฏิจฺฉยิตฺถาติ ปฏิญฺญาตํ ฯ อนุรูปํ ปฏิญฺญาตํ ยถาปฏิญฺญาตํ ฯ ยถาปฏิญฺญาตญฺจ ตํ รูปญฺจาติ ยถา...รูปํ ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ ยถา...ปฏิญฺญาตรูปสฺส วิภาโค ยถา...ภาโค ฯ ยถาปฏิญฺญาตนฺติปิ ฯ ปุริโม ยุตฺโต ฯ อิทานีติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ยถา...ตฺถนฺติ จเปตุนฺติ สมฺปทานํ ฯ มาติกนฺติ จเปตุนฺติ กมฺมํ ฯ จเปตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ สมุ...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ สํ อิตฺยุปสคฺคสฺส อเนกตฺถตฺตา สงฺเขปโตติ วุตฺตํ ฯ สงฺขิปนํ สงฺเขโป ฯ รูปสฺส อุทฺทิสนํ ปกาสนํ ฯ อุทฺทิสิยเต อุทฺทิสนํ ภาวสาธนํ ฯ สงฺเขปโต อุทฺเทโส สมุทฺเทโส ฯ สงฺเขปโตติ[๑] ตติยาวิเสสนํ ฯ อุทฺทิ...โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอก...นาติ วิภชนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอโก วิโธ ยสฺส รูปสฺส ตํ เอกวิธํ ฯ เอกวิธํ อาทิ เยสํ ทุวิธาทีนํ เต เอกวิธาทโย ฯ เอกวิธาทีนํ วโส เอก...วโส ฯ วิภชนนฺติ วิภาคํ(๒) ฯ วิภชิยเต วิภชนํ ฯ ภช ปุถุกฺกรเณ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ วิภชฺชนฺติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ ภช ปุถุกฺกรเณ ฯ ผลํ เอตสฺมา การณโต

๑. เอตฺถนฺตเร อุทฺทิสนนฺตีติ ภเวยฺย ฯ ๒. วิภาโค ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 5

สมุฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ สมุฏฺฐานํ ฯ เอตสฺมาติ สมุฏฺฐาตีติ อปาทานํ ฯ ผลนฺติ กตฺตา ฯ สํอุปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ กตฺตุ...สูจาติ จสทฺเทน ยุ ฯ สํสทฺโท ธาตฺวตฺถ-วาจโก ฯ กมฺมา...ยาติ อิทํ ลทฺธสรูปญาปนํ ฯ กมฺมํ อาทิ เยสํ ปจฺจยานํ เต กมฺมาทโย ฯ รูปํ ชเนนฺตีติ รูปชนกา ฯ รูปชนกา จ เต ปจฺจยา จาติ รูป...จฺจยา ฯ กมฺมาทโยติ รูป...ยาติ วิเสสนํ ฯ รูป...ยาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จกฺขุ...โยติ กลาปาติ วิเสสนํ ฯ จกฺขุทสกํ อาทิ เยสํ โสตทสกาทีนํ เต จกฺขุทสกาทโย ฯ กลิตพฺพา สงฺขฺยาตพฺพาติ กลา เย อวยวา ฯ กล สงฺขฺยาเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ กลา อวยวา อปนฺติ เอตฺถ สมุทาเยสุ ปวิสนํ ปาปุณนฺตีติ กลาปา ฯ กลสทฺทุปปโท อป ปาปุเณ ฯ สพฺพโต ...วาติ อ ฯ กลาปาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปว...เจติ ชปนํ ฯ ภโว จ กาโล จ สตฺโต จ ภว...สตฺตา ฯ ภวกาลสตฺตานํ เภโท ภว...เภโท ฯ อุปฺปตฺติยา กโม อุปฺปตฺติกฺกโม ฯ ภว...นาติ อุปฺปตฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ รูปานนฺติ อุปฺปตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปฺป...โตติ สงฺคโหติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โปตฺถเก สมุทฺเทสา...อิติ เอวํ ปญฺจธา ตตฺถ รูปสงฺคเห สงฺคโห รูปานํ คหณํ โหติ ฯ

[๔] ปฐวาทิธมฺมา อุปาทินฺนา ภูตา ชาตา นิพฺพตฺตา อิติ ตสฺมา ปฐวาทิธมฺมา มหาภูตา นาม ฯ ตณฺหาทีหิ อุเปเตน กมฺมุนา ผลภาเวน อาทินฺนา คหิตาติ อุปาทินฺนา กมฺม-

ชรูปธมฺมา ฯ น อุปาทินฺนา อนุปาทินฺนา ฯ อุปาทินฺนา จ อนุปาทินฺนา จ อุปา...ทินฺนา ฯ อุปาทินฺนานุปาทินฺนานํ สนฺตานา อุปา...นฺตานา ฯ เอตฺถ จ อุปาทินฺนตานา นาม อินฺทฺริย-พนฺธสนฺตานา ฯ อนุปาทินฺนสนฺตานา นาม อนินฺทฺริยพนฺธสนฺตานา ฯ สมฺภรินฺติ เอเตหีติ สมฺภารา ฯ จกฺขาทิธาตุโย เอเตหิ อวยเวหิ สมฺภรินฺติ อิติ ตสฺมา เต อวยวธมฺมา สมฺภารา ฯ เต ปน อุปตฺถมฺภกภูตา จตุสมุฏฺฐานิกรูปสนฺตติโย ทฏฺฐพฺพา ฯ สํปุพฺโพ ภร อุปตฺถมฺภเน ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ สห สมฺภาเรหิ อวยเวหีติ สสมฺภารา ยา ธาตุโย ฯ สสมฺภารา จ ตา ธาตุโย จาติ สส...ตุโย ฯ สสมฺภารธาตูนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ สสมฺภารธาตุวโส ฯ มหนฺตีติ มหนฺตา เย รูปธมฺมา ฯ หวนฺติ ภวนฺตีติ หุตฺวา เย รูปธมฺมา ฯ หุภู สตฺตายํ ฯ ตฺวา ฯ ภูตาติมสฺส ปาตุภูตาติ วิวรณํ ฯ ปาตุภวนฺตีติ ปาตุภูตา เย รูปธมฺมา ฯ ปาตุนฺติ ปากฏตฺเถ นิปาโต ฯ อุปา...สูติ ภูตาติ อาธาโร ฯ สส...นาติ มหนฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มหนฺตา ภูตา ปาตุภูตาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ หุตฺวาติ ภูตาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ มหาภูตาติ สญฺญา ฯ มหนฺตา หุตฺวา ภูตา มหาภูตา ฯ กมฺมธารโย ฯ อปรมฺปิ นยํ ญาเปนฺโต อาห อถวาตฺยาทิ ฯ

[๕] อถวา อปโร นโย ฯ เอเตสุ สตฺเตสุ อเนก...น วาติ มหนฺตานิ วา มหนฺตานิ อภูตานิ อตฺถิ อิติ ตสฺมา เต

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 7

สตฺตา มหาภูตา ฯ เก เต มายาการาทโย ฯ ภูตา ธมฺมา สยํ อนีลาทิสภาวาเนว หุตฺวา นีลาทิ...ทิโต เตหิ มหาภูเตหิ สมานา อิติ ตสฺมา ภูตรูปา มหาภูตาติ โยชนา ฯ น เอโก อเนโก ฯ อเนโก วิโธ ปกาโร ยสฺส อภูตสฺส โส อเนกวิโธ ฯ อภูตปุพฺโพ ภูโต อพฺภูโต อจฺฉริโย ฯ อพฺภูโต จ โส วิเสโส จาติ อพฺภูตวิเสโส ฯ อเนกวิโธ จ โส อพฺภูตวิเสโส จาติ อเนก...เสโส ฯ ทสฺสิยเต ทสฺสนํ ฯ อเนก...วิเสสสฺส ทสฺสนํ อเนก...สฺสนํ ฯ วาสทฺโท สมุจฺจโย วาสทฺโท จสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ โส อเนก...น วา อเนกา...น วาติ โยเชตพฺโพ ฯ อพฺภูตานิ วาติ อภูตปุพฺพภูตานิ อจฺฉริยาทีนิ อตฺโถ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท วิกปฺเป วตฺตติ น สมุจฺจโย ฯ โส มหนฺตาติ อพฺภูตานิ จาติ ฐเปตพฺโพ ฯ อภูตานิ อสจฺจานิ อตถานิ ฯ กตฺถจิ โปตฺถเก มหนฺตานิ อพฺภูตานิ จาติปิ ปาโฐ ฯ เอวํ ปาเฐ สติ เอกมหนฺตานีติ ปรปทํ นตฺถิ ฯ อภูตสทฺทสฺส ภูสํโยคปเร ปฏิเสธตฺถวติ อ อิติ นิปาเต อุปปเท สติ เอกนเตน รสฺสตฺตมุปยาติ ฯ โส จ อพฺภูตสทฺโท อสจฺจนฺติอาทีสฺวตฺเถสุ วตฺตติ ฯ อยํ อพฺภูตํ อภูตนฺติ ทฺวินฺนํ วิเสโส ฯ สมาหาราทโย ฯ มาการาทโยติ อิทํ ลทฺธญาปนํ ฯ เมติ ปเมติ อญฺเญน อุตฺตเมน คุเณน อตฺตโน อคุณนฺติ มายา ยา ธมฺมชาติ ฯ อญฺเญน...คุณํ เมติ...อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ มายา ฯ

โทสปฏิจฺฉาทนลกฺขณา มายา ฯ มา มาเน กาเล วตฺตมานาทินา
ยปจฺจโย ฯ ปุน อา ฯ มายํ กโรนฺตีติ มายาการา เย ชนา ฯ
มายาการา อาทิ เยสํ ยกฺขมหาภูตานํ เต มายาการาทโย ฯ
นีลตีติ นีลํ ฯ นีล นีลวณฺเณ ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ น นีลํ
อนีลํ ฯ อนีลํ อาทิ ยสฺส ปีตาทิโน โส อนีลาทิ ฯ อตฺตโน
ภาโว ปกติ สภาโว ฯ อนิลาทิ สภาโว เยสํ ภูตรูปานํ ตานิ
อนีลาทิสภาวานิ ฯ เอวสทฺโท นีลาทิสภาวํ นิวตฺเตติ ฯ นีลํ
อาทิ ยสฺส ปีตาทิรูปสฺส ตํ นีลาทิ ฯ นีลาทิ จ ตํ อุปาทายารูปญฺจาติ
นี...รูปํ ฯ นีลาทิอุปาทายรูปสฺส ทสฺสนํ ปกาสนํ นีลา...สฺสนํ ฯ
นีลาทิอุปาทายรูปทสฺสนํ อาทิ ยสฺส อนิทฺทิสิตพฺพฏฺฐานสภาวสฺส โส
อนิทฺทิ...ทสฺสนาทิ ฯ อาทิสทฺเทน อนิทฺทิสิตพฺพฏฺฐานสภาวสฺส
คหณํ ฯ อเนก...วาติ ทฺวยํ มหนฺตานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
มหนฺตานีติ อภูตานีติ วิเสสนํ ฯ ภูตานิ อพฺภูตานีติ ทฺวยํ
อตฺถีติ กตฺตา ฯ มหนฺตานีติ อภูตานีติ วิเสสนํ ฯ เอเตสูติ อตฺถีติ
อาธาโร ฯ อิตีติ เหตุ ฯ มหาภูตาติ สญฺญา ฯ มายา...โยติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ เตหีติ สมานาติ สหโยโค ฯ สมานาติ ภูตรูปาติ
วิเสสนํ ฯ สยนฺติ อนีลาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนี...วาติ หุตฺวาติ
กตฺตา[๑] ฯ หุตฺวาติ ทสฺสนาติ วิเสสนํ ฯ นีล...โตติ สมานาติ
ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ มหาภูตานิ สญฺญา ฯ

๑. วิกติกตฺตา ฯ

มหนฺตาติ อพฺภูตานิ เอเตสูติ มหาภูตา ฯ พหุพฺพิหิ ฯ มหพฺภูตาติ วตฺตพฺเพ เตสุ วุทฺธีติอาทินา พการโลปํ กตฺวา มหาภูตาติ วุตฺตํ ฯ มหนฺตานิ อภูตานิ วา เอเตสูติ มหาภูตา ฯ พหุพฺพิหิ ฯ มหาภูเตหิ สมานา มหาภูตา ฯ ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ อปรนยํ ทสฺเสติ มนาปตฺยาทินา ฯ วา อปโร นโย ฯ

[๖] มนาป...ทีหิ สตฺตานํ...เอเตสุ ภูตรูเปสุ อตฺถิ ฯ อิติ ตสฺมา ภูตรูปธมฺมา มหาภูตา นาม ฯ มนํ อาเปนฺติ วฑฺเฒนฺติ มนาปานิ ยานิ วณฺณสณฺฐานาทีนิ ฯ วณฺณิยเต ปสํสิยตีติ วณฺโณ กาฬสามาทิวณฺโณ ฯ วณฺณ ถุติยํ ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ สมฺมา ติฏฺฐีตีติ สณฺฐานํ ปุถุลวิวรกีสตาทิ ฯ สํปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติยํ ฯ กตฺตริ ยุ ฯ วณฺโณ จ สณฺฐานญฺจ วณฺณสณฺฐานํ ฯ มนาปญฺจ ตํ วณฺณสณฺฐานญฺจาติ มนา...ณฺฐานํ ฯ มนาปวณฺณสณฺฐานํ อาทิ เยสํ หตฺถภมุอาทิวิกฺเขปานํ เต มนา...ทโย ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ วญฺเจนฺตีติ วญฺจกา ยา ยกฺขินีอาทโย อิตฺถิโย ฯ วจิ วญฺจเน ฯ สพฺพโต...วาติ ณฺวุ ฯ กฺวจิ ธาตุอาทินา ปุพฺพนิคฺคหีตาคโม ฯ ยตนฺติ ปยตนฺติ พลิมาหรณตฺถายาติ ยกฺขินิโย ยา อมนุสฺสิตฺถิโย ฯ ยต ปยตเน ฯ กาเลตฺยาทินา ขปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตุอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป ฯ วคฺเค โฆสา ปุน อินี ฯ อตฺตโน สกาเส สมฺปตฺเต สมฺปตฺเต ขาทนฺตา ยนฺติ คจฺฉนฺตีติ ยกฺขินิโย อมนุสฺสิตฺถิโย ฯ ยา คติยํ

ขปจฺจโย ฯ ทฺวิตฺตํ ฯ ยกฺขินี อาทิ ยาสํ อมนุสฺสิตฺถีนํ ตา ยกฺขินีอาทโย ฯ อิตฺถี จ ปุริโส จ อิตฺถีปุริสา ฯ อิตฺถีปุริสานํ รูปํ อิตฺถี...รูปํ ฯ มนาปญฺจ ตํ อิตฺถีปุริสรูปญฺจาติ มนา...รูปํ ฯ มนา...รูปสฺส ทสฺสนํ มนา...สฺสนํ ฯ มนา...อิตฺถี...รูปทสฺสนํ อาทิ ยสฺส สณฺฐานทสฺสนาทิโน โสยํ มนาป...ทสฺสนาทิ ฯ อาทิสทฺเทน องฺคปจฺจงฺคสณฺฐานสฺส เจว เหตฺถปาทองฺคุลิภมุกวิกฺเขปสฺส คหณํ ฯ วญฺจกานํ ภาโว วญฺจกตฺตํ ฯ มนา...ทีหีติ วญฺจกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ วญฺจกาติ กมฺมํ ฯ วญฺจกาติ ยกฺข...โยติ วิเสสนํ ฯ ยกฺข...โยติ อุปมา ฯ วิย อุปมาโชตโก ฯ มนา...นาติ วญฺจกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ วญฺจกาติ กมฺมํ ฯ วญฺจกตฺตาติ อภูตานีติ เหตุ ฯ มหนฺตานีติ อภูตานีติ วิเสสนํ ฯ อภูตานีติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ เอเตสูติ อตฺถีติ อาธาโร ฯ อิตีติ เหตุ ฯ มหาภูตาติ สญฺญา ฯ มหนฺตานิ ภูตานิ เอเตสูติ มหาภูตา ฯ สตฺตมีพหุพฺพิหิ ฯ วุตฺตมตฺถํ สาธเกน สาเธนฺโต อาห อุตฺตนฺตฺยาทิ ฯ

[๗] หิ° สจฺจํ มห...สมฺมตา อิติ เอตํ วจนํ อาจริเยน พุทฺธทตฺเตน อภิธมฺมาวตาเร วุตฺตมฺปิ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ เอวรูปํ วจนํ มยา วุตฺตนฺติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อิตีติ เอตนฺติ สรูปํ ฯ วุตฺตมฺปิ เจตนฺติปิ ฯ อปิจาติ อเปกฺขตฺโถ

๑. ฏีกายมฺปน วุตฺตมฺปิ เจตนฺติ ทิสฺสติ ฯ

นิปาตสมุทาโย ฯ ปธวาทิธมฺมา มหนฺตา หุตฺวา ปาตุภูตา ชาตา นิพฺพตฺตา อิติ ตสฺมา ปธวาทิธมฺมา มหาภูตา ฯ วา อปโร นโย ฯ ปธวาทิธมฺมา มหาภูตา ฯ สมานา[๑] มายาการาทีหิ มหาภูเตหิ สมานา อิติ ตสฺมา ภูตธมฺมา มหาภูตา ฯ อภูเตน อตจฺเฉน มนาปวณฺณสณฺฐานาทินา สตฺตานํ วญฺจกตฺตา มหนฺตานิ ภูตานิ เอเตสุ ภูตรูเปสุ อตฺถิ อิติ ตสฺมา ภูตธมฺมา มหาภูตา อิติ สมฺมตา กถิตา ปณฺฑิเตหีติ โยชนา ฯ มหนฺตา ปาตุภูตาติ ทฺวยํ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ มหา...มาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ มหาภูเตหิ สมา มหาภูตสมา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ วญฺจกตฺตาติ ภูตานีติ เหตุ ฯ อภูเตนาติ วญฺจกตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มหาภูตาตีติ สมฺมตาติ ปเท อาการโร[๒] ฯ สมฺมตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๘] อถวา ภูตรูปานิ มหา[๓]...นฺตานิ อุปาทายรูปานิ เอเตสุ ภูตรูเปสุ ภวนฺติ อิติ ตสฺมา ภูตรูปานิ ภูตานิ จ ภูตรูปานิ มหาภูตานิ นาม ฯ ปาตุภวนํ ปาตุภาโว มหนฺตํ ปาตุภาโว มหนฺตปาตุภาโว ฯ กมฺมธารโย ฯ จสทฺโท น เกวลํ ภูตานิ มหาภูตานิ นาม ฯ อถโข ภูตานิปีติ ญาเปติ ฯ มหา[๔]...โตติ มหนฺตานีติ เหตุ ฯ มหนฺตานีติ สญฺญา ฯ เอเตสูติ ภวนฺตีติ อาธาโร ฯ อุปาทา-

๑. อติเรกปทํ มญฺเญ ฯ ๒. มหาภูตาติ ปทํ อิตีติ ปเท สรูปํ ฯสมฺมาติ ปเท อาการโรติ วิตฺถารนโย ฯ ๓-๔ มหนฺต... ฯ

รูปานีติ ภวนฺตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ ภูตานีติ เหตุ ฯ ภูตานิ จาติ สญฺญา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ มหนฺตีติ มหนฺตีติ ยานิ รูปานิ ฯ ภวนฺติ เอเตสูติ ภูตานิ ฯ มหนฺตานิ จ ตานิ ภูตานิ จาติ มหาภูตานิ ฯ มหนฺตานิ ภูตานีติ อิทํ รูปานีติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา วุตฺตํ ฯ มหาภูเต อุปาทาย นิสฺสาย ปวตฺตํ ฯ มหาภูเตติ อุปาทายาติ กมฺมํ ฯ อุปาทายาติ ปวตฺตนฺติ สมานกาลกิริยา ฯ อุปอาปุพฺโพ ทา อาทาเน ฯ ตฺวาปจฺจโย ฯ ปวตฺตนฺติ รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปํ อุปา...ปนฺติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุปาทายรูปนฺติ อลุตฺตสมาโส ฯ อญฺญตฺถ อุปาทารูปนฺติปิ ฯ โจทนํ ฐเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต อาห ยทิตฺยาทิ ฯ

[๘] เอวํ มหาภูเต...รูปนฺติ วจเน ยทิ สติ เอกํ...อิติ ตสฺมา เตสมฺปิ ภูตานํ อุปา...สิยา อิติ โจทนา ฯ เอกํ...อาทิ จ ตํ วจนญฺจาติ เอก...อาทิวจนํ ฯ เอโก จ เอโก จ เอเกกา ฯ เอเกกา จ สา มหาภูตา จาติ เอเกกมหาภูตา ฯ เสสา จ เต มหาภูตา จาติ เสสมหาภูา ฯ นิสฺสยนฺติ เอตฺถาติ นิสฺสยา ฯ เสสมหาภูตา เอตฺถ เอเกกมหาภูเตสุ นิสฺสยนฺติ อิติ ตสฺมา เอเกกมหาภูตา นิสฺสยา ฯ อปิสทฺโท อุปาทายรูปํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อุปาทายรูปสฺส ภาโว อุปาทายรูปตา ฯ ปสชฺชนํ ปสงฺโค ฯ อุปาทายรูปตาย ปสงฺโค อุป...สงฺโค ฯ ยทีติ ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ สิยาติ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 13

ลกฺขณกิริยา ฯ เอกํ...โตติ นิสฺสยาติ เหตุ ฯ เตสมฺปีติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปา...งฺโคติ สิยาติ กตฺตา ฯ อิตีติ โจทนาติ สรูปํ ฯ

[๑๐] นาตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ อิทํ ตยา วุตฺตวจนํ เอวํ ตยา วุตฺตนเยน น ทฏฺฐพฺพํ ฯ กสฺมา ฯ อุปา...โตติ โยชนา ฯ อุปา...วาติ อุปาทยิตฺวา นิสฺสิตฺวา ฯ เอวสทฺโท อนิสฺสยํ นิวตฺเตติ ฯ ปวตฺตานิ จ ตานิ รูปานิ จาติ ปวตฺตรูปานิ ฯ ตํส...โตติ อุปาทายรูปานีติ นามสฺส สิชฺฌนโต ฯ สา สมญฺญา ตํสมญฺญา ฯ สิชฺฌนํ สิทฺธิ ฯ ตํสมญฺญาย สิทฺธิ ตํสมญฺญาสิทฺธิ ฯ นาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปฏิเสโธ ฯ อิทนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ เอวนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปา...วาติ ปวตฺตาติ สมานกาลกิริยา ฯ ปว...นนฺติ สมญฺญาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตํส...โตติ น ทฏฺฐพฺพนฺติ เหตุ ฯ

[๑๑] ยํ หิตฺยาทิ ทฬฺหิ ฯ ตเทว รูปํ อุปาทายรูปํ อิติ ตสฺมา ภูตานํ ตพฺโพ...โค นตฺถีติ โยชนา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ สยญฺจาติ จสทฺโท วากฺยนฺตารมฺโภ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ น เกน...ยตีติ อิทํ เอวสทฺทสฺส ผลํ ฯ ตเทวาติ เอวสทฺโท ภูตรูปํ นิวตฺเตติ ฯ โส โวหาโร ตพฺโพหาโร อุปาทารูปนามํ ฯ ตพฺโพหารสฺส ปสงฺโค ปาปุณนํ ตพฺโพ...สงฺโค ฯ ยนฺติ อุปาทิยตีติ กตฺตา ฯ มหาภูเตวาติ อุปาทิยตีติ กมฺมํ ฯ

สยญฺจาติ อุปาทิยตีติ กตฺตา ฯ อญฺเญหีติ อุปาทิยตีติ กตฺตา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ตนฺติ สญฺญี ฯ อุปา...ปนฺติ สญฺญา ฯ ยนฺติ อุปา...วาติ กตฺตา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เกนจีติ อุปาทิยตีติ กตฺตา ฯ ตเทวาติ สญฺญี ฯ อุปาทายรูปนฺติ สญฺญา ฯ อิตีติ นตฺถีติ เหตุ ฯ ภูตานนฺติ นตฺถีติ สมฺปทานํ ฯ ตพฺโพหารปฺปสงฺโคติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ อปรํ วิสชฺชนํ ญาเปนฺโต อาห อปิจาติอาทิ ฯ

[๑๒] อปิจ อถวา ฯ จตุนฺนํ...อิติ วจนโต ภูตนิสฺสิตตฺตาว อุปา...กฺขณํ อิติ ตสฺมา ตโย ภูเต อุปาทา...นํ ภูตานํ อุปาทายรูปตา นตฺถีติ โยชนา ฯ อปิจ จตุนฺนํ มหาภูตานํ จตฺตาโร มหาภูเต อุปาทาย ปวตฺตํ อุปาทายรูปํ อิติ เอวํ อุปา...ณํ อิติ ตสฺมา ตโย...รูปตา นตฺถีติปิ โยชนา ฯ จตุ...ปนฺติ วจนโตติ ลกฺขณนฺติ ปเท เหตุ ฯ ทุติยนเย อิตีติ ลกฺขณนฺติ สรูปํ ฯ อุปา...ณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ตโยติ อุปาทายาติ กมฺมํ ฯ อุปาทายาติ ปวตฺตาติ สมานกาลกิริยา ฯ ปวตฺตานนฺติ ตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อุปา...ตาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๓] ธาตุ ปฏฺฐนตฺเถน สหชาตรูปานํ ปติฏฺฐานภาเวน ปธวี ฯ ปฏฺฐนฺติ ปติฏฺฐนฺติ เอตฺถ รูเป สหชาตรูปานีติ ปฏฺฐนํ ฯ ปปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ กตฺตุ...สุจ ฯ ปฏฺฐนํ เอว อตฺโถ สภาโว

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 15

ปฏฺฐนตฺโถ ฯ จสทฺเทนตฺถสฺสฏฺฐาเทโส ปฏฺฐนฏฺเฐนาติปิ ฯ
โสเยวตฺโถ ฯ ปฏฺฐนฺติ ปติฏฺฐนฺติ เอตฺถ รูเป สหชาตรูปานีติ
ปฐวี ฯ ปปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ กาเล วตฺตมานาทิกา
อปจฺจโย[1] ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา ฐสฺส โถ[2] ฯ นเย นฑาทิโต
วา อี ฯ ปฏฺฐนฏฺเฐนาติ ปทสฺสาธิปฺปายํ ญาเปนฺโต อาห
ตรุตฺยาทิ ฯ ตรุปพฺพตาทีนํ ปติฏฺฐานา ปกติ...วิย...ปฏฺฐาติ ธาตุ
อิติ อตฺถรูปํ วุตฺตํ โหติ ฯ ตรติ อเนน สตฺโตติ ตรุ ฯ
ตรุปพฺพตา อาทิ เยสํ ลตาทีนํ เต ตรุปพฺพตาทโย ฯ กรณํ
ภวนํ กติ ฯ ปธมํ กติ ปกติ ฯ ปกติ จ สา ปฐวี จาติ
ปกติปฐวี ฯ สหชาตานิ จ ตานิ รูปานิ จาติ สห...ปานิ ฯ
ปติฏฺฐนฺติ เอตสฺมึ รูเปติ ปติฏฺฐานํ ฯ ปติฏฺฐานสฺส ภาโว
ปติฏฺฐานภาโว ฯ ปติฏฺฐาภาเวนาติปิ ฯ ปติฏฺฐนฺติ เอตฺถาติ
ปติฏฺฐา ฯ อาการนฺโต ปติฏฺฐาสทฺโท ฯ ปติฏฺฐานสฺส[3] ภาโว
ปติฏฺฐาภาโว ฯ ปกฺขายตีติ ปปุพฺโพ ขา ปกาสเน ฯ ทิวาทิโต
โย ฯ ธาตุสฺส ญาณาทิอเนกตฺถตฺตา ปกฺขายตีติมสฺส อตฺถวิวรณํ
อุปฏฺฐาตีติ ฯ อุปฏฺฐาตีติ อุปปุพฺโพ ฐ คตินิวุตฺตมฺหิ ฯ
ภูวาทิโต อ ฯ อุปสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ ตรุ...นนฺติ
ปติฏฺฐานาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปติ...นาติ ปกฺขายตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

๑. วปจฺจโยติ มญฺเญ ฯ ๒. ยทิ ฐสฺส โถ สิยา ฯ ปถวีติ นิปฺผนฺนรูปํโหติ ฯ ปุราณ
โปตฺถเกสุ ปน เยภุยฺเยน ปถวีติ วลญฺชียติ ฯ ๓. ปติฏฺฐาย ฯ

อิตีติ อตฺถรูปนฺติ สรูปํ ฯ อตฺถรูปนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ วุตฺตนฺติ อตฺถรูปนฺติ วิเสสนํ ฯ

[๑๔] ปฐวี เอว ธาตุ อิติ ตสฺมา ปฐวีธาตุ ฯ อตฺตโน ลกฺขณํ สภาโว สลกฺขณํ ฯ ธาริยเต ธารณํ ฯ สลกฺขณสฺส ธารณํ สล ... รณํ ฯ สลกฺขณธารณํ อาทิ ยสฺส ทุกฺขวิทหนาทิโน โส สลกฺขณธารณาทิ ฯ อาทิสทฺเทน ทุกฺขวิทหนาทีนํ คหณํ ฯ น สตฺโต นิสฺสตฺโต ฯ น ชีโว นิชฺชีโว ฯ นิสฺสตฺโต จ โส นิชฺชีโว จาติ นิสฺสตฺตนิชฺชีโว ฯ นิสฺสตฺตนิสฺชีโว เอว อตฺโถ นิสฺสตฺตนิชฺชีวตฺโถ ฯ สรติ หึสตีติ สรีรํ โย เทโห สตฺตํ สรติ ฯ สร หึสายํ ฯ รนฺธุทาทินา อิโร ฯ สตฺเตหิ เสวิยตีติ เสลา ปาสาโณ ฯ สิ เสวายํ วชาทินา ลปจฺจโย ฯ อญฺเญสุ จ อิสฺเส ฯ สรีรญฺจ เสลา จ สรีรเสลา ฯ สรีรเสลานํ อวยโว สรีรเสลาวยา ฯ สรีรเสลาวยวา จ สา ธาตุ จาติ สรี...ธาตุ ฯ ตตฺถ สรีราวยวธาตุ นาม รสธาตุ สุกฺกโสณิตาทิ-ธาตุ(๑) ฯ เสลาวยวธาตุ นาม หริตาลมโนสิลาทิธาตุ ฯ สรีรเสลาวยว-ธาตุยา สทิสา สรีร...สทิสา ฯ สรีร...สทิสาย ภาโว สรีร... สทิสตฺตํ ฯ จสทฺโท สล...โต จ นิ...ตฺเถน จ สรี...ตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ กิสฺมิญฺจ โปตฺถเก สรีร...สตฺตา วาติ เอตฺถ วาสทฺโท อตฺถิ ฯ โส จสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ ปฐวีเอวาติ

๑. รสสุกฺกโสณิตาทิธาตูติ ภวิตพฺพํ ฯ

สญฺญี ฯ ธาตูติ สญฺญา ฯ สล...โต จาติ นิ...สรีรเส...ตฺตา จาติ ปทตฺตยํ ธาตูติ ปเท เหตุ ฯ ปฐวีธาตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สลกฺขณํ ธาเรตีติ ธาตุ ยา ธมฺมชาติ ฯ ธา ธารเณ ฯ หนาทีหิ ณุนฺตโวติ ตุ ฯ สํสารทุกฺขํ วิทหตีติ ธาตุ ยา ธมฺมชาติ ฯ ธา วิธิมฺหิ ตุ ฯ นิสฺสตฺตนิชฺชีวตฺเถน จาติ อยํ อธิปฺปายวิคฺคโห ฯ สรีรเสลาวยวธาตุโย วิยาติ ธาตุ ฯ อุปมาตทฺธิตวิคฺคโห ฯ ปฐวี เอว ธาตุ ปฐวีธาตุ ฯอวธารณกมฺมธารโย ฯ

[๑๕] โย สภาโว สหชาตรูปานิ อาเปติ ปตฺถรติ วา โย สภาโว สหชาตรูปานิ อปฺปายติ...อิติ ตสฺมา โส สภาโว อาโป ฯ อาเปตีติมสฺส วิวรณํ ปตฺถรตีติ ฯ อาเปตีติ อาปุพฺโพ ปา ปตฺถรเณ ฯ ติ ฯ จุราทิโต เณณฺยาติ เณ ฯ สห...นีติ ปตฺถรตีติ กมฺมํ ฯ อปฺปายตีติมสฺส วิวรณํ พฺรู...เฬตีติ ฯ อาปุพฺโพ ปา วุฑฺฒิมฺหิ ฯ ธาตุ...ตฺวตฺเถติ ณโย ฯ ติ ฯ ปสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ รสฺสํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ อาโปติ อาปุพฺโพ ปา ปตฺถรเณ ฯ ทุติเย ปา วุฑฺฒิมิหิ ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ อาเปตีติ อาโป ฯ สุทฺธกตฺตุสาธนํ ฯ อาปายตีติ อาโป ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ โย สภาโว ภูตตฺตยํ เตเชติ ปริปาเจติ นิเสติ ติกฺข...ตฺตยํ อุสฺมาเปติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว เตโช ฯ เตเชตีติมสฺส วิวรณํ ปริ...เสติ วาติ ฯ ติช ปริปาจเน นิสาเน ฯ นิสานํ ติกฺขตากรณํ ฯ ธาตุ...ตตฺเถติ เณ ฯ ติกฺข...อุสฺมาเปตีติ อิทํ

นิเสตีติ ปทสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ ฯ ติกฺขภูตสฺส ภาโว ติกฺขภาโว ฯ เสสภูตานํ ตยํ เสสภูตตฺตยํ ฯ ติกฺขภาเวนาติ อุสฺมาเปตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เสสภูตตฺตยนฺติ อุสฺมาเปตีติ กมฺมํ ฯ อุส ทาเห ฯ ขฺยาทีหิ มนมมจโตวาติ มนํ ฯ ธาตูหิ...ตฺเณติ ณาเป ณโลโป ฯ ติช ปริปาเก นิสาเน วา ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ โย สภาโว เทส...ตํ วายติ จาเลติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว วาโย ฯ เทโส จ โส อนฺตโร อญฺโญ จาติ เทสนฺตโร ฯ รูปสฺส อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ เทสนฺตเร อุปฺปตฺติ เทสนฺตรุปฺปตฺติ ฯ หิโนติ ผลํ เอตสฺมา การณโตติ เหตุ ฯ เทสนฺตรุปฺปตฺติยา เหตุ เทสนฺ...เหตุ ฯ เทส...เหตุสฺส ภาโว เทส...ภาโว ฯ สมฺมา คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺติ เอตฺถ สมูเห อวยวาติ สงฺฆาโต สมูโห ฯ สํปุพฺโพ หน คติยํ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ณโลโป ฯ หนสฺส ฆาโต ฯ ภูตานํ สงฺฆาโต ภูตสงฺฆาโต ฯ ปาเปตีติ ปปุพฺโพ อป ปาปุเณ ฯ ธาตูหิ...ตฺเณติ เณ ฯ เทส...นาติ ปาเปตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภูตสงฺฆาตนฺติ ปาเปตีติ กมฺมํ ฯ วายติ ปาเปตีหิ วาโย ฯ วา คติยํ ฯ กาเล วตฺตมานาตีเต ยปจฺจโย ฯ ตาสํ ภูตานํ ลกฺขณํ ญาเปนฺโต อาห จตสฺโสตฺยาทิ ฯ

[๑๖] จตสฺโส ปน เอตา ธาตุโย ยถากฺกมํ...อิติ ทฏฺฐพฺพํ ปณฺฑิเตน ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กมสฺส อนุรูปํ ยถากฺกมํ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 19

กจติ พทฺธตีติ กถินํ ยํ รูปํ กจ กิจฺฉชีวเน ฯ มุทฺธชทฺติ ยนฺโต ธาตุ ฯ กาเลตฺยาทินา อิโน ฯ เตสุ วุทฺธีติอาทินา จสฺส โถ ฯ กถินสฺส ภาโว กถินตฺตํ ฯ ทวติ คจฺฉตีติ ทวํ ยํ รูปํ ฯ ทุ คติยํ ฯ วิส...โต ณ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ โอสฺส อโว ฯ ทวสฺส ภาโว ทวตฺตํ ฯ อุสติ นิทหตีติ อุณฺหํ ยํ รูปํ ฯ อุส ทาเห ฯ คหาทิโตปฺปณฺหาติ โณฺเห ฯ กฺวจิ ธาตุอาทินา อนฺตโลโป ฯ อุณฺหสฺส ภาโว อุณฺหตฺตํ ฯ รูปํ วิตฺถมฺเภตีติ วิตฺถมฺภนํ ยํ รูปํ ฯ วิปุพฺโพ ถภิ ถมฺภเน ฯ ยุ ฯ วิตฺถมฺภนสฺส ภาโว วิตฺถมฺภนตฺตํ ฯ กถินตฺตญฺจ ทวตฺตญฺจ วิตฺถมฺภนตฺตญฺจ กถิ...นตฺตํ ฯ กถินตฺต...นตฺตํ ลกฺขณา เอตาสํ ธาตูนํ ตา กถินตฺต...ลกฺขณา ฯ จตสฺโส กถิ...ณาติ ทฺวยํ เอตาติ วิเสสนํ ฯ เอตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถากฺกมนฺติ ลกฺขณาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ ภาววาจกํ ฯ กถิโต มยา ฯ จกฺขฺวาทีนนฺติ วจนตฺโถติ สมฺพนฺโธ ฯ วจนตฺโถติ กถิโตติ กมฺมํ ฯ เหฏฺฐาติ กถิโตติ อาธาโร ฯ

[๑๗] ปสา...นามาติ จปนํ ฯ จตุ...ณตฺตาติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ ปสีทนฺตีติ ปสนฺนา ภูตา ฯ ปสนฺนานํ ภูตานํ ภาโว ปสนฺนภาโว ฯ ปสนฺนภาวสฺส เหตุ ปสนฺนภาวเหตุ ฯ ปสนฺนภาวเหตุ ลกฺขณํ สภาโว ยสฺส รูปสฺส ตํ ปส...ลกฺขณํ ฯ

๑. ฏีกายมฺปน - - ทุรวตฺต - - อิติ ทิสฺสติ สกฺกฏภาสานุโลมโต ฯ

ปสนฺน...ณสฺส ภาโว ปสนฺน...ณตฺตํ ฯ ปสา...นามาติ
ิลิงฺคตฺโถ ฯ มหาภูตานนฺติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปส...ณตฺตาติ
ปสาทรูปํ นามาติ เหตุ ฯ ปสีทนฺติ ภูตานิ เอเตน รูเปนาติ
ปสาทํ ฯ ปสาทํ เอว รูปํ ปสาทรูปํ ฯ ปสาทรูปสลกฺขณํ
ญาเปนฺโต อาห ตนฺตฺยาทิ ฯ

[๑๘] ตํ ปน ปสาทรูปํ ยถา...ลกฺขณํ ฯ ตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
รูปํ ปสฺสิตุํ ทฏฺฐุํ ฯ ทฏฺฐุํ กาเมตีติ ทฏฺฐุกาโม โย ชโน ฯ
ทฏฺฐุกามสฺส ภาโว ทฏฺฐุกามตา รูปตณฺหา ฯ สุณิตุํ โสตุํ ฯ
โสตุํ กาเมตีติ โสตุกาโม โย ชโน ฯ โสตุกามสฺส ภาโว โสตุกามตา
สทฺทตณฺหา ฯ ฆาตเว ฆายิตุํ ฯ ฆายิตุํ กาเมตีติ ฆายิตุกาโม ฯ
ฆายิตุกามสฺส ภาโว ฆายิตุกามตา คนฺธตณฺหา ฯ สาตเว สายิตุํ ฯ
สายิตุํ กาเมตีติ สายิตุกาโม ฯ สายิตุกามสฺส ภาโว สายิตุกามตา
รสตณฺหา ฯ ผุสิตเว ผุสิตุํ ฯ ผุสิตุํ กาเมตีติ ผุสิตุกาโม ฯ
ผุสิตุกามสฺส ภาโว ผุสิตุกามตา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฯ ทฏฺฐุกามตา
จ โสตุกามตา จ ฆายิตุกามตา จ สายิตุกามตา จ ผุสิตุกามตา
จ ทฏฺฐุ...ผุสิตุกามตา ฯ ทฏฺฐุ...กามตา นิทานํ อุปนิสฺสโย
ยสฺส ตํ ทฏฺฐุ...กามตานิทานํ ฯ ทฏฺฐุ...กามตานิทานํ เอว
กมฺมํ ทฏฺฐุ...กมฺมํ ฯ ทฏฺฐุ...กมฺมํ สมุฏฺฐานเมว เตสํ
ภูตานนฺติ ทฏฺฐุ...กมฺมสมุฏฺฐานานิ ฯ ทฏฺฐุกามตา...ตานิทาน-
สมุฏฺฐานานิ เอว ภูตานิ ทฏฺฐุ...ภูตานิ ฯ ทฏฺฐุกาม...ภูตานํ

ปสาโท ทฏฺฐุ...ภูตปฺปสาโท ฯ ทฏฺฐุกามตา...ปสาโท ลกฺขณํ อสฺส รูปสฺสาติ ทฏฺฐุ...ลกฺขณํ ฯ อถวา ทฏฺฐุกามตา... ภูตปฺปสาเทน หุตฺวา ลกฺขิยตีติ ทฏฺฐุ...ลกฺขณํ ฯ ตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถากฺกมนฺติ ลกฺขณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทฏฺฐุ...ลกฺขณนฺติ ตนฺติ วิเสสนํ ฯ จกฺขาทีนํ สรูปํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ

[๑๙] ตตฺถ เตสุ จกฺขาทีสุ จกฺขุํ ตาว ปฐมํ มชฺเฌ... เทเส ปิจุปฏลานิ พฺยาปิตํ เตลํ อิว สตฺต...ธาตีหิ กตฺตุปกาโร ขตฺติยกุมาโร วิย สนฺธารณ...สาเธนฺตํ ปวตฺตติ ฯ ปสาทจกฺขุโต อิตรํ จกฺขุํ สสมฺภารจกฺขุ อิติ วุจฺจตีติ โยชนา ฯ กสฺสตีติ กณฺหํ ยํ กาฬจานํ ฯ กส วิเลขเน ฯ กาเลตฺยาทินา หปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส ณตฺตํ ฯ มณฺฑิยติ ปริจฺเฉทกรณวเสน ภูสิยตีติ มณฺฑลํ ยํ ฐานํ ฯ ปริ...วเสน มณฺฑิยติ ภูสิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ฐานํ มณฺฑลํ สพฺพโต ปริจฺฉินฺนํ ฯ มณฺฑ ภูสเน ฯ กาเล วตฺตมานาทินา อโล ฯ กณฺหญฺจ ตํ มณฺฑลญฺจาติ กณฺหมณฺฑลํ ฯ อุหิยติ วิจินิยตีติ โอกา ยา โอกิณิ? ชเนน ฯ ฺอุห วิตกฺเก ฯ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ กปจฺจโย ฯ กฺวจีติอาทินา หโลโป ฯ อญฺเญสุ จ อุสฺโล ฯ ปุน อา ฯ อุกาติปิ ฯ น วุทฺธิ ฯ โอกาติปิ ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อุสฺส โอ ฯ สิโนติ พนฺธติ เอตฺถาติ สิโร ฯ สิ พนฺธเน ฯ รนฺธุทาทิหิตฺยาทินา อิโร ฯ โอกาย สิโร โอกาสิโร ฯ

ปริมิยเต ปริมาณํ ฯ มา ปริมาเณ ฯ ยุ ฯ โอกาสิรสฺส
ปริมาณํ ยสฺส จกฺขุสฺส ตํ โอกาสิรปริมาณํ ฯ อิทญฺจสฺส
ปติฏฺฐาโนกาสวเสน วุตฺตํ ฯ อตฺตโน ปมาณวเสน ฯ
โอกาสิรปฺปมาโณติปิ อตฺถิ ฯ โอกาสิเรน ปมาณํ ยสฺส ปเทสสฺส
โส โอกาสิรปฺปมาโณ ฯ ปจฺฉิโม ว ยุตฺตตโร ฯ มุขสฺส ปุรโต
อภิมุขํ ฯ ติฏฺฐนฺตีติ ฐิตา เย ชนา ฯ สรีรสฺส สณฺฐานํ
สรีรสณฺฐานํ ฯ อุปฺปชฺชติ เอตฺถาติ อุปฺปตฺติ ฯ สรีรสณฺฐานสฺส
อุปฺปตฺติ สรี...ปฺปตฺติ ฯ สรีรสณฺฐานุปฺปตฺติ จ โส ปเทโส
จาติ สรี...เทโส ฯ ติลติ สิเนหตีติ ติลํ ติลคจฺฉสฺส ผลํ ฯ
ติล สิเนหเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ ติลสฺส อิทํ เตลํ ฯ
ตทฺธิตํ ฯ ณปจฺจโย ฯ ปเฏ อลํ สมตฺถตีติ ปฏลํ ฯ ปฏ
คติมฺหิ ฯ ปฏาทีหฺยลํ ฯ ปิจุสฺส ปฏลานิ ปิจุปฏลานิ อิกฺขติ
อเนน นยเนน ชโนติ อกฺขิ ฯ อิกข ทสฺสเน ฯ มุนาทีหิปิ
กวจิ ธาตุ อิสฺส อ ฯ สตฺตสฺส อกฺขีนิ สตฺตกฺขิ ฯ สตฺตกฺขิสฺส
ปฏลานิ สตฺตกฺขิปฏาลานิ๑ ธารยเต ธารณํ ฯ นหาปิยเต
นหาปนํ ฯ มณฺฑิยเต อลงฺกริยเต มณฺฑนํ ฯ วีชิยเต วีชนํ ฯ
ธารณญฺจ นหาปนญฺจ มณฺฑนญฺจ วีชนญฺจ ธารณ...วีชนํ ฯ
ธารณ...ชนํ กิจฺจํ ยาสํ ธาตีนํ ตา ธารณ...กิจฺจา ฯ ธาร...

๑. อกฺขิสฺส ปฏลานิ อกฺขิปฏลานิ ฯ สตฺต อกฺขิปฏลานิสตฺตกฺขิปฏลานีติ วิคฺคโห ยุตฺตตโร มญฺเญ สตฺต อกฺขิปฏลานิพฺยาเปตฺวาติ อญฺญตฺถ ทิสฺสมานตฺตา ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 23

กิจฺจาหิ จาติ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ขตฺติยกุมาโร วิย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ โส ปุพฺเพ วุตฺตอุปมํ อเปกฺขติ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก จสทฺโท นตฺถิ ฯ ธาเรนฺตีติ ธาติโย ยา อิตฺถิโย ฯ ขตฺตสฺส อปจฺจํ ขตฺติโย ฯ อโตณิวาติ สุตฺเต วาสทฺเทน อิโย ฯ กุยํ ปจวิยํ มาเรติ กีฬตีติ กุมาโร ฯ มาร กีฬายํ ฯ สพฺพโต...วิวาติ อา ฯ ขตฺติโย จ โส กุมาโร จาติ ขตฺติยกุมาโร ฯ ภูตตฺตยํ สนฺธาริยเต สนฺธารณํ ฯ พนฺธิยเต พนฺธนํ ฯ ปริปาจิยเต ปริปาจนํ ฯ สมุทีริยเต เทสนฺตรํ คมาปียเต สมุทีรณํ ฯ สํอุปุพฺโพ อีร กมฺปเน ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ สนฺธารณญฺจ พนฺธนญฺจ ปริปาจนญฺจ สมุทีรณญฺจ สนฺธา...รณํ ฯ สนฺธาร...รณํ กิจฺจํ ยาสํ ธาตูนํ ตา สนฺธา... กิจฺจา ฯ ธาตูหีติ อตฺตนิสฺสยาหิ ภูตาหิ ฯ ธาตูหิ กตูปการํ หุตฺวา ฯ กโต อุปกาโร คุโณ ยสฺส จกฺขุสฺส ตํ กตูปการํ ฯ อุตุ...เรหีติ สนฺตติรูปสมุฏฺฐาปเกหิ อุตุจิตฺตาหาเรหิ ฯ เอตฺถ จ กลาปนฺเต ตา? อุตุอาหารา อธิปฺเปตาติ วทนฺติ ฯ อุตุ จ จิตฺตญฺจ อาหาโร จ อุตุจิตฺตาหาโร ฯ อุปตฺถมฺภิยเตติ อุปตฺถมฺภิยมานํ ยํ จกฺขุํ ฯ อายุนา ปริปาลิยมานนฺติ จกฺขุภูต- นิสฺสิเตเนว ชีวิตินฺทฺริเยน รกฺขิยมานํ ฯ ปริปาลิยเตติ ปริปาลยิมานํ ยํ จกฺขุํ ฯ วณฺโณ อาทิ เยสํ คนฺธาทีนํ เต วณฺณาทโย ฯ อาทิสทฺเทน คนฺธรโสชานํ คหณํ ฯ ยถาโยคนฺติ อนุรูเปน ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 24

จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ สมฺปฏิจฺฉนฺนาทีนํ ตานิ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ ฯ
อาทิสทฺเทน สมฺปฏิจฺฉนฺนาทีนํ ตทาลมฺพนาวสานานํ คหณํ ฯ
วตฺถุ จ ทฺวารญฺจ วตฺถุทฺวารํ ฯ วตฺถุทฺวารสฺส ภาโว
วตฺถุทฺวารภาโว ฯ สาเธตีติ สาเธนฺตํ ยํ จกฺขุํ ฯ ยถาโยคํ...
สาเธนฺตนฺติ เอตฺถ จกฺขุ จกฺขุวิญฺญาณนิสฺสยภาวโต (ปวตฺติมุขภาวํ)
วตฺถุภาวทฺวารภาวญฺจ สาเธติ สมฺปฏิจฺฉนฺนาทีนํ ปน
ตทาลมฺพนาวสานานํ อญฺญานิสฺสิตตฺตา ทฺวารภาวเมว สาเธติ
น วตฺถุภาวนฺติ อธิปฺปาโย ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ จกฺขุนฺติ ปทํ
พฺยาเปตฺวา ปวตฺตาตีติ ปททฺวเย กตฺตา ฯ ตาวาติ ปวตฺตตีติ
กิริยาวิเสสนํ ฯ มชฺเฌติ โอกาสิรปฺปมาณนฺติ อาธาโร ฯ
กณฺหมณฺฑลสฺสาติ มชฺเฌติ สมฺพนฺโธ ฯ โอกาสิรปฺปมาณนฺติ
จกฺขุนฺติ วิเสสนํ ฯ โอกาสิรปฺปมาเณติ ปาเจ สติ มชฺเฌติ
ปเทเสติ อาธาโร ฯ กณฺหมณฺฑลสฺสาติ มชฺเฌติ สมฺพนฺโธ ฯ
โอกาสิรปฺปมาเณติ ปเทเสติ วิเสสนํ ฯ อภิมุเขติ จิตานนฺติ
อาธาโร ฯ จิตานนฺติ สรีราติ สมฺพนฺโธ ฯ สรี...เทเสติ
สตฺตกฺขิปฏลานีติ อาธาโร ฯ เตลนฺติ อุปมา ฯ อิว อุปมาโชตโก ฯ
ปิจุปฏลานีติ พฺยาปิตนฺติ กมฺมํ ฯ สตฺต...ลานีติ พฺยาเปตฺวาติ
กมฺมํ ฯ พฺยาเปตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ธาร...หิ จ
จตูหีติ ทฺวยํ ธาตีหีติ วิเสสนํ ฯ ธาตีหีติ กตาติ กตฺตา ฯ
วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ กตูปกาโหติ ขตฺติยกุมาโรติ วิเสสนํ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 25

ขตฺติยกุมาโรติ อุปมา ฯ สนฺธา...ตูหีติ ทฺวยํ ธาตูหีติ วิเสสนํ ฯ ธาตูหีติ กตาติ กตฺตา ฯ กตูปการํ อุป...มานํ ปริ...มานํ ปริวาริตนฺติ จตุปฺปทํ จกฺขุนฺติ วิเสสนํ ฯ อุตุ...เรหีติ อุปตฺถมฺภิยมานนฺติ กตฺตา ฯ อายุนาติ ปริ...มานนฺติ กตฺตา ฯ วณฺณาทีหีติ ปริวาริตนฺติ กตฺตา ฯ ยถาโยคนฺติ สาเธนฺตนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ จกฺขุ...ทีนนฺติ สาเธนฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ วตฺถุทฺวารภาวนฺติ สาเธนฺตนฺติ กมฺมํ ฯ สาเธนฺตนฺติ จกฺขุนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตรนฺติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ วุจฺจตีติ อากาโร ฯ สห สมฺภาเรหิ วตฺตตีติ สสมฺภารํ ฯ สสมฺภารญฺจ ตํ จกฺขุญฺจาติ สสมฺภารจกฺขุ ฯ

[๒๐] เอวํ โสตาทโยปิ...วตฺตนฺติ ฯ เอวํสทฺโท ธารณพนฺธน...ยถาโยคํ โสตวิญฺญาณาทีนํ วตฺถุทฺวารภาวํ สาเธนฺตาติ วจนํ อติทิสฺสติ ฯ โสตํ อาทิ เยสํ เต โสตาทโย ฯ อปิสทฺโท จกฺขุํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ โสตพิลพฺภนฺตเรติ สสมฺภารโสตพิลสฺส อนฺโต ฯ พิลติ เภทตีติ พิลํ ยํ วิวรํ ฯ พิล เภทเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ โสตสฺส พิลํ โสตพิลํ ฯ โสตพิลสฺส อพฺภนฺตรํ โสตพิลพฺภนฺตรํ ฯ องฺคุลิเวธกาการนฺติ องฺคุลิมุทฺทิกสณฺฐานํ มํสยุคํ ฯ องฺคติ อุคฺคจฺฉตีติ องฺคุลิ กรสาขา ฯ องฺค คมเน ฯ วชาทิหิตฺยาทินา อุลิ ฯ องฺคุลึ เวธตีติ องฺคุลิเวธกา ยา มุทฺทิกา ฯ วิธ เวธเน ฯ ณฺวุ ฯ องฺคุลิเวธกาย วิย อาการํ สณฺฐานํ ยสฺส

ปเทสสฺส โส องฺคุลิ...กาโร ฯ อุป...โลมนฺติ สสมฺภารพิลสฺส
อนฺโต สุขุเมหิ ตมฺพวณฺณโลเมหิ อุปจิตํ ฯ อุปจิยเต อุปจิโต โย
ปสาโท ฯ ตโนตีติ ตนุ โย โลโม ฯ ตนุ ตนุกรเณ ฯ
กาเลตฺยาทินา ณุ ฯ ติมตีติ๋ ตมฺโพ ฯ ติม๋ รตฺตวณฺเณ ฯ
วชาทีหิตฺยาทินา โพ ฯ ลุยฺยตีติ โลมํ ยํ ตนุรุหํ ฯ ลุ เฉทเน ฯ
กาเลตฺยาทินา อุโม ฯ ตมฺพญฺจ ตํ โลมญฺจาติ ตมฺพโลมํ ฯ ตนุ
สุขุมญฺจ ตํ ตมฺพโลมญฺจาติ ตนุตมฺพโลมํ ฯ อุปจิตํ ตนุตมฺพโลเมหิ
ยํ สณฺฐานํ ตํ อุป...โลมํ ฯ ตนุ...เมหีติ อุปจิตนฺติ กตฺตา ฯ
นสติ สทฺทํ กโรติ เอตาย นาสาย สตฺโตติ นาสิกา ฯ นส
สทฺเท ฯ สพฺพโต...วิวาติ ณฺวุ ฯ กฺวจิ ธาตุ อสฺสิ ฯ นาสิกาย
อพฺภนฺตรํ นาสิกพฺภนฺตรํ ฯ อชติ คจฺฉตีติ อโช ฯ อช คมเน ฯ
อ ฯ ปชฺชติ คจฺฉติ เอเตน ปาเทนาติ ปทํ ฯ อชสฺส ปทํ
อชปทํ ฯ อชปทมิว สณฺฐานํ ยสฺส ปเทสสฺส โส อชปทสณฺฐาโน ฯ
ชิวฺหาย มชฺฌํ ชิวฺหามชฺฌํ ฯ อุปฺป...สณฺฐานนฺติ มชฺเฌ ฉินฺนสฺส
อุปฺปลทลสฺส อคฺคภาคสณฺฐานํ ฯ อุทกํ ปิวตีติ อุปฺปลํ ยํ
กุวลยํ ฯ อุปุพฺโพ ปา ปาเน ฯ ปฏาทีหฺยลํ ปรเทฺว ฯ ทริยเต
ภินฺทิยเตติ ทลํ ฯ อุปฺปลสฺส ทลํ อุปฺปลทลํ ฯ อุปฺปลทลสฺส
อคฺคํ อุปฺปลทลคฺคํ ฯ อุปฺปลทลคฺคมิว สณฺฐานํ ยสฺส ปเทสสฺส
โส อุปฺปลทลคฺคสณฺฐาโน ฯ ทิสิยติ นิทฺทิสิยตีติ เทโส โย

๑ - ๑. ตมติ...ตม...อิติ มญฺเญ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 27

โอกาโส ชเนน ฯ ทิส นิทฺทิสเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ
อวยโว เทโส ปเทโส ฯ ปสทฺโท เอกเทสวาจโก ฯ เอวนฺติ
นิทสฺสนํ ฯ โสตาทโยปีติ ปวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ ยถากฺกมนฺติ
ปวตฺตนฺตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ โสตาพิลมฺภนฺตเรติ ปเทสนฺติ อาธาโร ฯ
องฺค...โลมนฺติ ทฺวยํ ปเทสนฺติ วิเสสนํ ฯ นาสิกพฺภนฺตเรติ
ปเทสนฺติ อาธาโร ฯ อช ... ณฺฐานนฺติ ปเทสนฺติ วิเสสนํ ฯ
ชิวฺหามชฺเฌติ ปเทสนฺติ อาธาโร ฯ อุป...ณฺฐานนฺติ ปเทสนฺติ
วิเสสนํ ฯ ปเทสนฺติ อภิพฺยาเปตฺวาติ กมฺมํ ฯ อภิพฺยาเปตฺวาติ
ปวตฺตนฺตีติ สมานกาลกิริยา ฯ อิตรํ ปน กายสงฺขาตํ ปสาทรูปํ
กมฺม...นิ จ จเปตฺวา อว...วตฺตติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ
กมฺมโช จ โส เตโช จาติ กมฺมชเตโช ฯ ปติฏฺฐาติ เอตฺถาติ
ปติฏฺฐานํ ฯ กมฺมชเตโช เอตฺถ ฐาเน ปติฏฺฐาตีติ ปติฏฺฐานํ ฯ
ปติฏฺฐานํ เอว ฐานํ ปติฏฺฐานฏฺฐานํ ฯ เก สรีเร สยนฺติ
ปวตฺตนฺตีติ เกสา เย อาการา ฯ เกสานํ อคฺคํ เกสคฺคํ ฯ
โลมานํ อคฺคํ โลมคฺคํ ฯ สุสฺสตีติ สุกฺขํ ยํ จมฺมํ ฯ สุส
โสสเน ฯ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ สุส ปจ สกาทิโต กฺข กฺกา จ ฯ
จมิยเต ภกฺขิยติ จมฺมํ ยํ สตฺเตน ฯ จม อทเน ฯ ขฺยาทีหิ มน-
มจโตวา ฯ สุกฺขญฺจ ตํ จมฺมญฺจาติ สุกฺขจมฺมํ ฯ เกสคฺคญฺจ
โลมคฺคญฺจ สุกฺขจมฺมญฺจ เกส...มฺมานิ ฯ จสทฺโท ปติฏฺ...ฐานญฺจ
เกส...นิ เกส...มฺมานิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อิตรนฺติ ปวตฺตตีติ

กตฺตา ฯ ฐเปตฺวาติ อวเสสนฺติ วิเสสนํ ฯ กมฺมชเตชสฺสาติ ปติฏฺฐาติ ปเท อาธาโร ฯ ปติ...นิ ฐาติ ฐเปตฺวาติ กมฺมํ ฯ อวเสนนฺติ สกลสรีรนฺติ วิเสสนํ ฯ สกลสรีรนฺติ ผริตฺวาติ กมฺมํ ฯ ผริตฺวาติ ปวตฺตตีติ สมานกาลกิริยา ฯ ยทิ กายปสาทํ อวเสสํ สกลสรีรํ ผริตฺวา ปวตฺตติ กายปสาทสฺส อิตรรูเปหิ สงฺกโร ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห เอวนฺตฺยาทิ ฯ

[๒๑] เอวํ กายปสาทสฺส สกลสรีรํ ผริตฺวา ปวตฺตเน สมาเนปิ อิตเรหิ จกฺขุปสาทาทีหิ ตสฺส กายสฺส สงฺกโร น โหติ ฯ กสฺมา ภินฺนลกฺขณตฺตํ ตสฺส กายสฺสาติ โยชนา ฯ อปิสทฺโท โจทนาเปกฺขํ สูเจติ ฯ สงฺกรณํ สงฺกโร ฯ ภินฺนํ ลกฺขณํ ยสฺส โส ภินฺนลกฺขโณ ฯ ภินฺนลกฺขณสฺส ภาโว ภินฺนลกฺขณตฺตํ ฯ ตสฺส กายสฺสาติ โยชนา ฯ เอวนฺติ สนฺเตปีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สนฺเตปีติ น โหตีติ ลกฺขณกิริยา ฯ อิตเรหีติ สงฺกโรติ สหโยโค ฯ ตสฺสาติ สงฺกโรติ สมฺพนฺโธ ฯ ภินฺน-ลกฺขณตฺตาติ น โหตีติ เหตุ ฯ อสงฺกรภาวํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห เอกนฺตฺยาทิ ฯ

[๒๒] หิ สจฺจํ ฯ เอก...นิปิ รูป...ญฺญานิ ภินฺน...ปสาทา กิมฺปน สงฺกิณฺณานีติ[๑] โยชนา ฯ เอโก นิสฺสโย เยสํ รูปานํ ตานิ เอกนิสฺสยานิ ฯ เอกกลาเป ภูตานิ รูปาทีนํ นิสฺสยา-

๑. สงฺกิณฺณาติ ภวิตพฺพํ ปสาทาติ ปทสฺส จ วิเสสนํ ฯ

นิตฺยตฺโถ ฯ อปีสทฺโท สมภาวโน ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ รูปญฺจ รโส จ รูปรสา ฯ รูปรสา อาทิ เยสํ คนฺธโผฏฺฐพฺพาทีนํ ตานิ รูปรสาทีนิ ฯ ลกฺขณานํ เภโท ลกฺขณเภโท ฯ สงฺกิรนฺติ วิกิรนฺตีติ สงฺกิณฺณานิ ยานิ รูปานิ ฯ สํปุพฺโพ กิร วิปกิรเณ ฯ พุธคมา...ตราทีหิ อิณฺโณ ฯ น สงฺกิณฺณานิ อสงฺกิณฺณานิ ฯ กึสทฺโท ปฏิเสธวาจโก ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ภินฺโน นิสฺสโย เยสํ ปสาทานํ เต ภินฺนนิสฺสยา ฯ ปสาทา ภินฺนกลาปตฺตา ภินฺนนิสฺสยาตฺยตฺถาธิปฺปาโย ฯ เอก...นิปีติ รูปรสาทีนีติ วิเสสนํ ฯ รูปรสาทีนีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ลกฺขณเภทโตติ อสงฺกิณฺณานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อสงฺกิณฺณานีติ รูปรสาทีนีติ วิเสสนํ ฯ กิมฺปนาติ ปฏิเสโธ ฯ ภินฺนนิสฺสยาติ ปสาทาติ วิเสสนํ ฯ ปสาทาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาโป...ตนฺติ วจนสฺส เหตุํ ญาเปนฺโต อาห อาโปตฺยาทิ ฯ

[๒๓] อาโป...ยฺยตฺตา อาโป...สงฺขาตนฺติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ สุขุมาย อาโปธาตุยา ภาโว สุขุมภาโว ฯ น สกฺกุเณยฺยา อสกฺกุเณยฺยา ฯ อสกฺกุเณยฺยาย ภาโว อสกฺกุเณยฺยตฺตํ ฯ อาโปธาตุยาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สุขุมภาเวนาติ อสกฺกุเณยฺยาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ผุสิตุนฺติ อสกฺกุเณยฺยาติ สมฺปทานํ ฯ อสกฺกุเณยฺยตฺตาติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ อาโป...ขาตนฺตีติ ปทํ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ นนุ จ สีตตา โลเกน ผุสิตฺวา จ คยฺหติ

สา จ อาโปเยวาติ โจทนํ สนฺธายาห กิญฺจาปีตฺยาทิ ฯ

[๒๔] หิ° สจฺจํ สีตตา โลเกน ผุสิตฺวา กิญฺจาปิ คยฺหติ ปน ตถาปิ สา สีตตา เตโชเยวาติ โยชนา ฯ กิญฺจาปิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ สีตสฺส ภาโว สีตตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เอวสทฺโท อาปํ นิวตฺเตติ ฯ สีตตาติ คยฺหตีติ กมฺมํ ฯ ผุสิตฺวาติ คยฺหตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตโชเยวาติ สาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สีตตา เตโชเยวาติ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห มนฺเทตฺยาทิ ฯ

[๒๕] หิ สจฺจํ มนฺเท อปฺปเก อุณฺหตฺเต อุณฺหภาเว สติ สีตพุทฺธิ ฯ สีตสฺส วฑฺฒนํ สีตนฺติ เตชสฺส ชานนํ วา ฯ กสฺมา ฯ สีตตาสงฺขาตสฺส...อภาวโต ฯ ตยิทํ ตํ อิทํ เตชสฺส อุณฺหตฺตํ สีตพุทฺธิยา...วโต โลเกน วิญฺญายติ ปาราปาเร อนวฏฺฐิตภาโว วิยาติ โยชนา ฯ มนฺทติ อปฺปํ ภวตีติ มนฺทํ ยํ อุณฺหตฺตํ ฯ มทิ อปฺปภาเว ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ นิคฺคหีตญฺจ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อุณฺหสฺส เตชสฺส ภาโว อุณฺหตฺตํ ฯ อุณฺหาภิภูเตหิ สตฺเตหิ เสวิยตีติ สีตํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ สิ เสวายํ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ วฑฺฒนํ วุทฺธิ ฯ วฑ วฑฺฒเน ฯ อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ ฯ สีตสฺส วุทฺธิ วฑฺฒนํ สีตวุทฺธิ ฯ ทุติยนเย พุชฺฌนํ ชานนํ พุทฺธิ ฯ พุธ ญาเณ ฯ ติ ฯ สีตํ อิติ

๑. อยํ หิสทฺโท ฏีกายํ น ทิสฺสติ ฯ

เตชสฺส พุทฺธิ สีตพุทฺธิ ฯ สีตตา อิติ สงฺขาโต สีตตาสงฺขาโต ฯ
คุเณติ อาธารํ ปกาเสตีติ คุโณ โย สภาโว ฯ ตยิทนฺติ ตํ
อิทํ อุณฺหตฺตํ ฯ อนวฏฺฐิตาย ภาโว อนวฏฺฐิตภาโว ฯ ปารติ
สกฺโกติ ตรงฺคาทโย วาเรตุนฺติ ปารํ ยํ ตีรํ ฯ ปาร สามตฺถิเย ฯ
สพฺพโต...วาติ อ ฯ ปารโต อญฺญํ อปารํ ฯ ปารญฺจ อปารญฺจ
ปาราปารํ ฯ ปารนฺติ นทิยา ปรตีรํ ฯ อปารนฺติ โอรตีรํ ฯ
มนฺเทติ อุณฺหตฺเตติ วิเสสนํ ฯ อุณฺหตฺเตติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ
สตีติ พุทฺธีติ ลกฺขณกิริยา ฯ สีต...สฺสจีติ ทฺวยํ คุณสฺสาติ
วิเสสนํ ฯ คุณสฺสาติ อภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อภาวโตติ สีตพุทฺธีติ
เหตุ ฯ ตยิทนฺติ วิญฺญายตีติ กมฺมํ ฯ สีตพุทฺธิยาติ อน...วโตติ
สมฺพนฺโธ ฯ อน...วโตติ วิญฺญายตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปาราปาเรติ
อน...ภาโวติ อาธาโร ฯ วิย อุปมาโชตโก ฯ มนฺเท...อภาวโตติ
เอตฺถ อธิปฺปาโย ฯ อปฺปเก อุณฺหภาเว สีตพุทฺธิ ฯ น สีตตา
นาม โกจิ คุโณ อตฺถิ ฯ เกวลํ ปน อุณฺหภาวสฺส มนฺทตาย
สีตตาติ มาโนติ ฯ กถํ ปเนตํ วิญฺญาตพฺพนฺติ อาห ตยิทํ...
วิยาติ ฯ ปาราปาเรติ ยถา โอรตีเร ฐิตา ชนา ฐิตตีรํ โอรนฺติ
อฏฺฐิตตีรํ ปารตีรนฺติ วทนฺติ ฯ ปรตีเร ฐิตา ฐิตตีรํ โอรนฺติ
อิฏฺฐิตตีรํ ปารนฺติ ฯ เอวํสทฺเทน อุณฺหภาเว สีตนฺติ ชานนํ
สีตพุทธิยา อนวฏฺฐฺตตาย อุณฺหนฺติ ชานนํ โหตีติ ฯ เกสุจิ
โปตฺถุเกสุ สีตตา...อภาวโต สีตพุทฺธิยา...วิยาติ เอตฺตกเมว อตฺถิ ฯ

อตฺถคฺคหเณ ปน สติ ตํ อิทนฺติ ปทํ ปกฺขิปิตพฺพํ ฯ อนวฏฺฐิตภาวโตติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตถาหิตฺยาทิ ฯ

[๒๖] ตถาหิ สจฺจํ ฯ ฆมฺ...ฏฺฐานํ สีตพุทฺธิ สีตนฺติ ชานนํ โหติ ฯ ตตฺเถว ฉายายํ จิรกาลํ ฐิตานํ ชนานํ อุณฺหพุทฺธิ อุณฺหนฺติ ชานนํ โหติ ฯ คมติ นิคจฺฉติ เอตสฺมา อุตฺโต เสโทติ ฆมฺโม ฯ คมฺ คติยํ ฯ อ ฯ คมสฺส ฆมฺมํ ฯ ฆมฺมสฺส กาโล ฆมฺมกาโล ฯ สตฺเต ภุโส ตปตีติ อาตาโป โย สุริยรสฺมิ ฯ เฉติ ฉินฺทติ สํสยนฺติ ฉายา ยํ ปฏิพิมฺพํ ฯ ฉา เฉทเน ฯ วชาทินา โย ฯ ปุน อา ฯ ปวิสึสูติ ปวิฏฺฐา เย ชนา ฯ สีตนฺติ พุทฺธิ ชานนํ สีตพุทฺธิ ฯ เอวสทฺโท อฉายํ นิวตฺเตติ ฯ จิโร กาโล จิรกาโล ฯ อฏฺฐํสูติ ฐิตา เย ชนา ฯ อุณฺหํ อิติ ชานนํ อุณฺหพุทฺธิ ฯ ตถา หีติ นิปาโต ฯ ฆมฺมกาเลติ ฐตฺวาติ กาลสตฺตมี ฯ อาตเปติ ฐตฺวาติ อาธาโร ฯ ฐตฺวาติ ฐิตานนฺติ[1] ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ฉายนฺติ ปวิฏฺฐาติ กมฺมํ ฯ ปวิฏฺฐานนฺติ พุทฺธีติ สมฺพนฺโธ ฯ สีตพุทฺธีติ โหตีติ กตฺตา ฯ ตตฺเถวาติ ฐิตานนฺติ อาธาโร ฯ จิรกาลนฺติ ฐิตานนฺติ อจฺจนฺตสํโยโค ฯ ฐิตานนฺติ พุทฺธีติ สมฺพนฺโธ ฯ อุณฺหพุทฺธีติ โหตีติ กตฺตา ฯ สีตตา อาโปธาตุ ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห ยทิตฺยาหิ ฯ

[๒๗] อาโป...ตา ยทิ จ สิยา อุณฺห...เป อาโปธาตุ

๑. ปวิฏฺฐานนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 33

อุปลพฺเภยฺย อาโปธาตุ เอวํ น จ อุปลพฺภติ ฯ ตสฺมา อา...ตา
อิติ น วิญฺญายติ ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ ยทีติ ปริกปฺโป ฯ
จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อาโปธาตูติ สิยาติ ปกติกตฺตา ฯ
สีตตาติ สิยาติ วิกติกตฺตา ฯ อุณฺหภาเวนาติ สหาติ สหโยโค ฯ
สหาติ อุปลพฺเภยฺยาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เอกสฺมินฺติ กลาเปติ
วิเสสนํ ฯ กลาเปติ อุปลพฺเภยฺยาติ อาธาโร ฯ อุปลพฺเภยฺยาติ
กมฺมวาจกํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ
เอวนฺติ นิทสฺสนํ ฯ อุปลพฺภตีติ กมฺมวาจกํ ฯ ตสฺมาติ วิญฺญายตีติ
เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อาโปธาตูติ วิญฺญายตีติ กมฺมํ ฯ
สีตตาติ ปทํ อิตีติ สรูปํ ฯ อิตีติ วิญฺญายตีติ อากาโร ฯ เย
เอวํ วทนฺติ เต นิเสธตฺวาติ ญาเปนฺโต อาห เยติอาทิ ฯ

[๒๘] เย ปน อาจริยา ทวตา...คยฺหติ ชเนน อิติ เอวํ
วทนฺติ เต อาจริยา ปณฺฑิเตน ทฺรวตา นาม...อิทํ วจนํ อาย...
มตฺตํ สณฺฐาเนน ผุสนฺติ อภิมานํ วิย อิติ วตฺตพฺพาติ โยชนา ฯ
ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ทวติ คจฺฉตีติ ทโว โย อาโป ฯ ทุ
คติยํ สพฺพโต...วิวาติ อ ฯ อณฺเณสุ จ อุสฺโส ฯ ทวสฺส ภาโว
ทวตา ฯ ทฺรวตาติปิ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ ทกาเร อสฺสโร ฯ สา
จาติ สา เตโชธาตุ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สาวาติปิ ฯ
สา อาโปธาตุเอว ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ อภิมญฺญเต
อภิมานํ สญฺญานํ ฯ อภิมานสฺส มตฺตํ ปมาณํ อภิมานมตฺตํ ฯ

เยติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ ทฺรวตาติ สญฺญณี ฯ อาโปธาตูติ สญฺญา ฯ สาวาติ คยฺหตีติ กมฺมํ ฯ ผุสิตฺวาติ คยฺหตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ เตติ วตฺตพฺพาติ กมฺมํ ฯ ทฺรวตา นามาติ คยฺหตีติ กมฺมํ ฯ ผุสิตฺวาติ คยฺหีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อิทนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อายสฺมนฺตานนฺติ อภิมานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อภิ...ตฺตนฺติ อิทนฺติ วิเสสนํ ฯ สณฺจาเนติ อภิมานนฺติ อาธาโร ฯ วิย อุปมาโชตโก ฯ อิตีติ วตฺตพฺพาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ สณฺจานํ วิยาติ วุตฺตํ ฯ อหํ สณฺจานํ ผุสามีติ อภิมญฺญนํ วิยาติ อตฺโถ ฯ วุตฺตวจนํ สาเธนฺโต อาห วุตฺตํ เหตนฺติอาทิ ฯ

[๒๙] หิ สจฺจํ ฯ ทฺรวตา...อิติ วจนํ โปราเณหิ วุตฺตํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ เอตนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ โปราเณหีติ วุตฺตนฺติ กตฺตา ฯ ทฺรวตา...สมฺผุสํ อยํ โลโก อหํ ทฺรวตํ อาปิ สมฺผุสามิ อิติ เอวํ อภิมญฺญติ ฯ ภูเต ผุสิตฺวา สณฺจานํ อหํ ปจฺจกฺขโต ผุสามิ อิติ เอวํ ชเนน มนสา คยฺหเต ยถา ตถา ทฺรวตา วิญฺเญยฺยา ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ ทฺรวตาย สห วตฺตนฺตีติ ทฺรวตาสหวุตฺตีนิ ยานิ ภูตานิ ฯ สมฺผุสนฺโตติ สมฺผุสํ โย อหํ ฯ ทวตนฺติปิ ฯ ทฺรว...ตีณีติ ทฺวยํ ภูตานีติ วิเสสนํ ฯ ภูตานีติ สมฺผสนฺติ กมฺมํ ฯ สมฺผุสนฺติ อยนฺติ ทฺวยํ โลโกติ วิเสสนํ ฯ อหนฺติ สมฺผุสามีติ กตฺตา ฯ ทฺรวตนฺติ สมฺผุสามีติ กมฺมํ ฯ

อภิ.๑๙๔

สมฺผุสามีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ อภิมญฺญตีติ นิทสฺสนํ ฯ โลโกติ อภิมญฺญตีติ กตฺตา ฯ ภูเตติ ผุสิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ผุสิตฺวาติ คยฺหตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สณฺฐานนฺติ คยฺหตีติ กมฺมํ ฯ มนสาติ คยฺหตีติ กรณํ ฯ ชเนนาติ คยฺหตีติ กตฺตา ฯ ยถาติ อุปมา ฯ ปจฺจกฺขโตติ ผุสามีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ คยฺหตีติ นิทสฺสนํ ฯ ทุรวตาติ วิญเญยฺยาติ กมฺมํ ฯ ตถาติ อุปเมยฺยํ ฯ โคจรรูปํ นามาติ จปิตํ ฯ ปญฺจ...วโตติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ รูปาทิกํ โคจ...นาม ฯ กสฺมา ฯ ปญฺจ...วโต ฯ ปญฺจ จ ตานิ วิญฺญาณานิ จาติ ปญฺจวิญฺญาณานิ ฯ ปญฺจวิญฺญาณานํ วิสโย ปญฺจ...สโย ฯ ปญฺจวิญฺญาณวิสยสฺส ภาโว ปญฺจ...ภาโว ฯ ปญฺจ...วโตติ โคจรรูปํ นามาติ เหตุ ฯ เอตํ รูปํ เกนตฺเถน โคจรนฺติ อาห คาโวตฺยาทิ ฯ

[๓๐] หิ สจฺจํ คาโว...ยานิ เอตฺถ อารมฺมเณ จรนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ อารมฺมณํ โคจรํ นาม อิติ อตฺเถน เอตํ โคจรนฺติ วจนํ อาลมฺพนสฺส นามํ ฯ คจฺฉนฺตีติ คาโว ยานิ จกฺขาทีนิ อารมฺมเณ คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ จกฺขาทีนิ คาโว ฯ โคสทฺทสฺส รํสิอาทิอเนกตฺถตฺตา อินฺทฺริยานีติ วิวรติ ฯ คาโว...ยานีติ จรนฺตีติ กตฺตา ฯ เอตฺถาติ จรนฺตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ โคจรนฺติ เหตุ ฯ โคจรนฺติ สญฺญา ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ อตฺเถนาติ นามนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ หิสทฺโท

ทฏฺฐิ ฯ อาลมฺพนสฺสาติ นามนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นามนฺติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ ลกฺขณํ ญาเปนฺโต อาห ตนฺตฺยาทิ ฯ

[๓๑] ปญฺจวิธํปิ ตํ ปน เอตํ รูปํ ยถา...ณํ วา จกฺขา ...กฺขณํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปญฺจ วิธา ยสฺส รูปสฺส ตํ ปญฺจวิธํ ฯ ปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ กมสฺส อนุรูเปน ยถากฺกมํ ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ โสตวิญฺญาณาทีนํ ตานิ จกฺขุ...ทีนิ ฯ โคจรภาโว ลกฺขณํ ยสฺส รูปสฺส ตํ โคจ... ลกฺขณํ ฯ จกฺขุ อาทิ เยสํ โสตาทีนํ ตานิ จกฺขาทีนิ ฯ จกฺขาทีนํ ปฏิหนนํ จกฺขา...นนํ ฯ จกฺขาทิปฏิหนนํ ลกฺขณํ ยสฺส ตํ จกฺขาทิ...กฺขณํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ตํ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปญฺจวิธํปีติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ ยถากฺกมนฺติ ลกฺขณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จกฺข...ทีนนฺติ โคจรนฺติ สมฺปทานํ ฯ โคจ...กฺขณนฺติ ปททฺวยํ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตฺถิยาติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ ภาโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตฺถิตฺตนฺติ วตฺตพฺเพ เตสุ วุทฺธีติอาทินา อิสฺส อตฺตํ กตฺวา อิตฺถตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ เตสุ อิตฺถตฺตปุริสตฺเตสุ อิตฺถี...อิตฺถตฺตํ ฯ ปุริส...ปุริสตฺตํ ฯ ลิงฺเคติ อยํ อิตฺถีติ ญาเปตีติ ลิงฺคํ ยํ องฺคชาตํ ฯ นิมินาติ ผลํ ปริจฺฉินฺทตีติ นิมิตฺตํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ นิปฺพฺโพ มา มาเน ฯ ฉทาทีหิ ตตฺรณ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อาการิสฺส ฯ กรณํ กุตฺตํ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 37

กร กรเณ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ คุปาทีนญฺจ ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ
อสฺสุ ฯ อากปฺปนํ กีฬนํ อากปฺโป ฯ ลิงฺคญฺจ นิมิตฺตญฺจ
กุตฺตญฺจ อากปฺโป จ ลิงฺค...กปฺปา ฯ อิตฺถิยา ลิงฺคนิมิตฺตกุตฺตากปฺปา
อิตฺถิ...กปฺปา ฯ อิตฺถีลิงฺค...กปฺปานํ เหตุ อิตฺถี...เหตุ ฯ
อิตฺถี...เหตุโน ภาโว อิตฺถี...ภาโว ฯ อิตฺถี...ลกฺขณํ ยสฺส
อิตฺถตฺตสฺส ตํ อิตฺถี...ลกฺขณํ ฯ ลิงฺคํ อาทิ เยสํ นิมิตฺตาทีนํ
ตานิ ลิงฺคาทีนิ ฯ ปุริสสฺส ลิงฺคาทีนิ ปุริสลิงฺคาทีนิ ฯ ปุริสลิงฺคาทีนํ
เหตุ ปุริ...เหตุ ฯ ปุริ...เหตุโน ภาโว ปุริส...ภาโว ฯ
ปุริส...ภาโว ลกฺขณํ ยสฺส ปุริสตฺตสฺส ตํ ปุริ...ลกฺขณํ ฯ
ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อิตฺถี...ลกฺขณนฺติ อิตฺถตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ
อิตฺถตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปุริ...ลกฺขณนฺติ ปุริสตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ
ปุริสตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ลิงฺคาทีนิ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาติอาทิ ฯ

[๓๒] ตตฺถ ลิงฺคาทีสุ ฯ อิตฺถีนํ...นิมิตฺตํ กสฺมา อิตฺถี อิติ
สญฺชาน...วโต ฯ อวิ...กปฺโป ปุริ...เยน ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพานิ ฯ
องฺเค สรีเร ชาตํ องฺคชาตํ ฯ อิตฺถีนํ ลิงฺคํ อิตฺถีลิงฺคํ ฯ
อธิปฺปิยติ อิจฺฉิยตีติ อธิปฺปายา ยา ตณฺหา ฯ สรสฺมึ อธิปฺปายา
สราธิปฺปายา ฯ สราธิปฺปายา นาม ปุริสมฺมึ เมถุนตณฺหา ฯ
อิตฺถีนํ นิมิตฺตํ อิตฺถีนิมิตฺตํ ฯ อิตฺถีติ สญฺชานนปจฺจยสฺส ภาโว
...ปจฺจยภาโว ฯ ฐานญฺจ คมนญฺจ นิสชฺชา จ ฐานคมนนิสชฺชา ฯ
ฐาน...ชฺชา อาทิ ยสฺส สยนาทิโน โส ฐาน...ชฺชาทิ ฯ

อวิสโท จ โส ฐานคมนนิสชฺชาทิ เจติ อวิ...ชฺชาทิ ฯ อิตฺถีนํ
กรณํ อิตฺถีกุตฺตํ ฯ อิตฺถีนํ สณฺฐานํ อิตฺถีสณฺฐานํ ฯ อิตฺถีนํ
อากปฺโป อิตฺถากปฺโป ฯ ปุริสสฺส ลิงฺคาทีนิ ปุริ...ทีนิ ฯ
อปีสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อิตฺถีนนฺติ
องฺคชาตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ องฺคชาตนฺติ สญฺญี ฯ อิตฺถีลิงฺคนฺติ
สญฺญา ฯ สราธิปฺปายาติ สญฺญี ฯ อิตฺถีนิมิตฺตนฺมิ สญฺญา ฯ
อิตฺถี...นสฺสาติ ปจฺจยาติ[๑] สมฺพนฺโธ ฯ ...ปจฺจยภาวโตติ อิตฺถี-
นิมิตฺตนฺติ เหตุ ฯ อวิ...ชฺชาทีติ สญฺญี ฯ อิตฺถีกุตฺตนฺติ
สญฺญา ฯ อิตฺถีสณฺฐานนฺติ สญฺญี ฯ อิตฺถากปฺโปติ สญฺญา ฯ
ปุริส...ทีนีติ ทฏฺฐพฺพานีติ กมฺมํ ฯ วุตฺตนเยนาติ ทฏฺฐพฺพานีติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อฏฺฐกถายํ วุตฺตวจนํ ญาเปนฺโต อาห อฏฺฐกถา-
ยนฺตฺยาทิ ฯ

[๓๓] อฏฺฐกถายํ ปน อญฺญถา อญฺเญน ปกาเรน อิตฺถี...นิ
อาจริเยน วณฺณิตานิ กถิตานิ ฯ อฏฺฐกถายนฺติ ธมฺมสงฺคณิฏฺฐ-[๒]
กถายํ วณฺณิตานีติ อาธาโร ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อญฺญถาติ
วณฺณิตานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตฺถี...นีติ วณฺณิตานีติ กมฺมํ ฯ
อาจริยา ตํ วจนํ คเหตฺวา เอวํ วทนฺตีติ ญาเปนฺโต อาห
ตนฺตฺยาทิ ฯ อาจริยา ตํ ปน วจนํ เอวํ สงฺคเหตฺวา ลิงฺคํ...

๑. อิตฺถีติ สญฺชานนปจฺจยภาวโตติ ฎีกาปาโจ ฯ ตสฺมา อิตฺถี...นสฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺพนฺโธ
น โหติ ฯ ๒. อฏฺฐสาลินิยํ อิตฺถินฺทฺริยนิทฺเทเส ตานิ วณฺณิตานิ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 39

ทิกนฺติ วจนํ วทนฺติ ฯ ตนฺติ สงฺคเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เอวนฺติ สงฺคเหตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ สงฺคเหตฺวาติ วทนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ลิงฺคนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ หตฺถา...นนฺติ ลิงฺคนฺติ วิเสสนํ ฯ หตฺโถ อาทิ ยสฺส ปาทาทิโน ตํ หตฺถาทิ ฯ หตฺถาทิ จ ตํ สณฺฐานญฺจาติ หตฺถา...ณฺฐานํ ฯ นิมิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มิหิตาทิกนฺติ นิมิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ สุปฺปาทินาติ กีฬาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สุปนฺติ เอตฺถา สุนขาทโยติ สุปฺปํ ปปฺโผฏฺนํ ฯ สุป สเย ฯ วชาทินา ปปจฺจโย ฯ สุปฺปํ อาทิ ยสฺส มุสลาทิโน โส สุปฺปาทิ ฯ กีฬาติ กุตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ กีฬนํ กีฬา ฯ กีฬาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อากปฺโปติ ลิงฺคตฺโถ ฯ คมนาทิกนฺติ อากปฺโปติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ วทนฺตีติ สรูปํ¹ ฯ

ภวติ...กตฺวาติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ รูปทฺวยํ ภาวรูปํ นาม ฯ กสฺมา ฯ อิตฺถาทิ...พุทฺธิ จ เอเตน รูเปน ภวติ อิติ กตฺวา เอวํ กรณโต ฯ อิตฺถี อาทิ ยสฺส ปุริสสทฺทสฺส โส อิตฺถาทิ ฯ อภิธิยติ เอเตน สทฺเทน อตฺโถติ อภิธานํ ฯ อภิปุพฺโพ ธา ภาสเน ฯ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ ฯ อิตฺถาทิ จ ตํ อภิธานญฺจาติ อิตฺถาทิอภิธานํ ฯ พุชฺฌนํ พุทฺธิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เอเตนาติ ภวตีติ กรณํ เหตุ วา ฯ อิตฺถา...พุทฺธิ จาติ ทฺวยํ ภวตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ กตฺวาติ

๑. อิตีติ วจนนฺติ สรูปํ ฯวจนนฺติ วทนฺตีติ กมฺมนฺติ วิตฺถารนโย ฯ

อภิ.๑๙๕

ภาวรูปํ นามาติ เหตุ ฯ ภาวรูปํ สกลสรีรํ ผริตฺวาติ ญาเปนฺโต อาห ตนฺตฺยาทิ ฯ ตํ ปน เอตํ ภาวรูปํ กายิ...ติฏฺฐติ ฯ ตํ เอตนฺติ ติฏฺฐตีติ กตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กายินฺทฺริยนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ สก...รีรนฺติ ผริตฺวาติ กมฺมํ ฯ ผริตฺวาติ ติฏฺฐตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๓๔] หทย...จ อิติ ตสฺมา หทยวตฺถุ ฯ หรตีติ หทยํ ยํ วตฺถุ ฯ มโนธาตุมโนวิญฺญาณธาตุโย นิสฺสยปจฺจยภาเวน หรติ เนติ อิติ ตสฺมา ตํ วตฺถุ ทหยํ ฯ หร หรเณ ฯ กาเลตฺยาทินา ยปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตฺอาทินา หรสฺส หทาเทโส ฯ เอวสทฺโท โสตาทีนิ นิวตฺเตติ ฯ มโนธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุ จ มโน... ธาตุ ฯ นิสฺสยตีติ นิสฺสโย ยํ วตฺถุ ธาตูหิ ฯ นิสฺสยสฺส ภาโว นิสฺสยตฺตํ ฯ วสนฺติ เอตฺถาติ วตฺถุ ฯ ธาตุโย เอตฺถ รูเป วสนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ รูปํ วตฺถุ ฯ จสทฺโท ทินฺนเหตุํ ญาเปติ ฯ หทยเมวาติ วตฺถูติ วิเสสนํ ฯ มโน...ตูนนฺติ นิสฺสยาติ สมฺปทานํ ฯ นิสฺสยตฺตาติ วตฺถุ จาติ เหตุ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ หทยวตฺถูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ หทยเมว วตฺถุ หทยวตฺถุ ฯ มโน... นิสฺสยตฺตาติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตถาหิตฺยาทิ ฯ

[๓๕] ตถาหิ สจฺจํ ตํ ทหยํ วตฺถุ ธาตุ...ณํ ฯ ตถาหีติ ทฬฺหิ ฯ ตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ธาตุ...กฺขณนฺติ ตนฺติ วิเสสนํ ฯ ทวินฺนํ สมูโห ทฺวยํ ฯ ธาตูนํ ทฺวยํ ธาตุทฺวยํ ฯ ธาตุทฺวยสฺส

นิสฺสโย ธาตุทฺวยนิสฺสโย ฯ ธาตุทฺวยนิสฺสยสฺส ภาโว ธาตุทฺวยนิสฺส...ภาโว ฯ ธาตุทฺวยนิสฺสยภาโว ลกฺขณํ เอตสฺส วตฺถุสฺสาติ ธาตุ...กฺขณํ ฯ หทยวตฺถุสฺส ฐานํ ญาเปนฺโต อาห ตญฺจาติอาทิ ฯ

[๓๖] ตญฺจ หทยวตฺถุ หทย...วตฺตติ ฯ จสทฺโท วากฺยา-รมฺโภ ฯ หทยสฺส โกโส หทยโกโส ฯ หทยโกสสฺส อพฺภนฺตรํ หทยโกส...นฺตรํ ฯ ปสรติ คจฺฉติ เอเตน ธมฺมชาเตน วตฺถุนฺติ ปสโต ฯ ปปุพฺโพ สร คติยํ ฯ พุธคม... ฯ กฺวจิ ธาตุ รสฺส โลโป ฯ อญฺเญสุ จ อุสฺโส ฯ ตญฺจาติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ หทย...นฺตเรติ โลหิตนฺติ อาธาโร ฯ อฑฺฒ...มตฺตนฺติ โลหิตนฺติ วิเสสนํ ฯ โลหิตนฺติ นิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ นิสฺสายาติ ปวตฺตตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ นนุ รูปกณฺเฑ หทยวตฺถุ น วุตฺตํ กถเมตสฺส อตฺถิภาโว ญาเปตพฺโพติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห รูปกณฺเฑติอาทิ ฯ

[๓๗] รูป...ปน เอตสฺส หทยวตฺถุสฺส อา...ทฏฺฐพฺโพ ปณฺฑิเตน ฯ รูปานิ กณฺฑิยนฺติ ปริปุจฺฉิยนฺติ เอตฺถ ปเทเสติ รูปกณฺโฑ ฯ น วุตฺตํ อวุตฺตํ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคํ ญาเปติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อาคจฺฉนฺติ เอเตน อตฺตตฺถ-ปรตฺถาทโยติ อาคโม ฯ ยุชฺชนํ ยุตฺติ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อตฺถิสฺส วตฺถุสฺส ภาโว อตฺถิภาโว ฯ รูปกณฺเฑติ อวุตฺตสฺสาติ อาธาโร ฯ อวุตฺตสฺสาปีติ เอตสฺสาติ วิเสสนํ ฯ เอตสฺสาติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ อาค...ตฺติโต จาติ อตฺถีติ ปเท ตติยา-

วิเสสนํ ฯ อตฺถิภาโวติ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมํ ฯ อาคมยุตฺติโย สรูปโต ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ

[๓๘] ตตฺถ อาคมยุตฺตีสุ ํยํ...คโม นาม ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อิติ เอวนฺติ อาคตนฺติ นิทสฺสนํ ฯ อาคตนฺติ ปฏฺฐานวจนนฺติ วิเสสนํ ฯ ปฏฺฐานวจนนฺติ สญฺญี ฯ ปฏฺฐาเน วจนํ ปฏฺฐานวจนํ ฯ อาคโมติ สญฺญา ฯ ยุตฺติ ปน เอวํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพา ฯ ยุตฺตีติ ทฏฺฐพฺพาติ กมฺมํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอวนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ

กามรูปีนํ กามรูปสตฺตานํ เทฺว ธาตู รูปานุพนฺธนวุตฺติตฺตา จกฺขุวิญฺญาณาทโย วิย นิปฺผนฺนภูติกาธารา นิปฺผนฺนอุปาทายนิสฺสยา เอตา เทฺว ธาตุโย จกฺขฺวาทินิสฺสิตา ฯ โหนฺติ ฯ กสฺมา ฯ ตสฺส จกฺขาทิกสฺส อญฺญาธารภาวโต ฯ เอตา เทฺว ธาตุโย รูปาทิเก นาปิ นิสฺสิตา ฯ กสฺมา ฯ เตสํ รูปาทีนํ พหิทฺธาปิ รุกฺขปพฺพาตาทีสุ ปวตฺติโต ฯ เอตา เทฺว ธาตุโย ชีวิตํ น จาปิ นิสฺสิตา ฯ กสฺมา ฯ ตสฺส ชีวิตสฺส กิจฺจนฺตรนิยุตฺติโต ฯ เอตา เทฺว ธาตุโย ภาวทฺวยํ น จ นิสฺสิตา ฯ กสฺมา ฯ ตสฺมึ ภาวทฺวเย อภาวกสนฺตาเน อสนฺเตปิ ทฺวินฺนํ ธาตูนํ อภาวกสนฺตาเนปิ ปวตฺติโต ฯ ตสฺมา ตทญฺญํ เตหิ จกฺขาทีหิ จ รูเปหิ จ ชีวิตภาวทฺวเยหิ จ อญฺญํ ตํ วตฺถุ ํ ภูติกํ อุปาทารูปํ อิติ

๑. อิทมฺปน วีมํสิตพฺพํ ตทญฺญวตฺถุนฺติ ตนฺติวิเสสนนฺติ วกฺขมานตฺตา ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 43

วิชานิยํ วิญฺเญยฺยนฺติ โยชนา ฯ

กมฺมาทิปจฺจเยหิ นิปฺผชฺชตีติ นิปฺผนฺนํ ํ ยํ รูปํ ฯ ภูเตสุ นิสฺสิตํ ภูติกํ หทยวตฺถุ ฯ นิปฺผนฺนญฺจ ตํ ภูติกญฺจาติ นิปฺผนฺน-ภูติกํ ฯ อาธารยนฺติ เอตฺถ รูเปติ อาธารํ เทฺว ธาตุโย ฯ นิปฺผนฺนภูติกํ อาธารํ ยาสํ ธาตูนํ ตา นิปฺผนฺนภูติกาธารา ฯ พหุพฺพิหิ ฯ เทฺว ธาตูติ มโนธาตุมโนวิญฺญาณธาตุโย ฯ กาโม จ รูปญฺจ กามรูปํ กามรูปตณฺหา ฯ กามรูปํ เอเตสํ สตฺตานํ อตฺถีติ กามรูปํ ฯ รูเป อนุพนฺธตีติ รูปานุพนฺธา ฯ วตฺตนํ วุตฺติ ฯ รูปานุพนฺธา จ สา วุตฺติ จาติ รูปานุพนฺธวุตฺติ ฯ รูปานุพนฺธวุตฺติ ยาสํ ธาตูนํ ตา รูปนุพนฺธวุตฺติ ฯ รูปานุพนฺธวุตฺตีนํ ภาโว รูปานุพนธวุตฺติตฺตํ ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ ธาตูนํ ตา จกฺขุ...ทโย ฯ เตสุ วุฑฺฒิ ฯ วิสทฺทโลโป ฯ จกฺขุอาทิ เยสํ โสตาทีนํ ตานิ จกฺขาทีนิ ฯ จกฺขาทีสุ นิสฺสิตา ธาตุโย จกฺขาทิ-นิสฺสิตา ฯ อญฺญสฺส จกฺขุวิญฺญาณาทิกสฺส อาธาโร อญฺญาธาโร ฯ อญฺญาธารสฺส ภาโว อญฺญาธารภาโว ฯ อปิสทฺโท ปุริมปฏิเสธํ อเปกฺขติ ฯ รูปํ อาทิ เยสํ สทฺทาทีนํ เต รูปาทิกา ฯ อปิสทฺโท อชฺฌตฺถํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อปิสทฺโท ปุพฺพปฏิเสธํ อเปกฺขติ ฯ กิจฺจญฺจ ตํ อนฺตรญฺจาติ กิจฺจนฺตรํ ฯ นิยุชฺชนํ นิยุตฺติ ฯ กิจฺจนฺตเร นิยุตฺติ กิจฺจนฺตร-นิยุตฺติ ฯ นิยุตฺตโตติปิ ฯ นิยุชฺชนํ นิยุตฺตํ ฯ จสทฺโท ปุริมปฏิเสธํ

อเปกฺขติ ฯ ภาวานํ ทฺวยํ ภาวทฺวยํ ฯ อปิสทฺโท สนฺตํ
อเปกฺขติ ฯ ธาตูนํ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ตทญฺญาตนฺติ ปทจฺเฉโท(๑) ฯ
เตหิ จกฺขาทีหิ อญฺญาตํ ตทญฺญาตํ(๑) ภูเต นิสฺสิตํ ภูติกํ ฯ
อถวา ตทญฺญวตฺถุํ เตหิ จกฺขาทีหิ อญฺญวตฺถุํ ตํ รูปํ ภูติกํ อิติ
วิชานิยํ ฯ เกจิ เอตา เทฺว ธาตุโย จกฺขุวิญฺญาณาทโย วิย
จกฺขา...ตา นาติ วิโยชนํ วทนฺติ ฯ นิปฺผนฺน...รา เทฺวาติ ทฺวยํ
ธาตูติ วิเสสนํ ฯ ธาตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กามรูปีนนฺติ ธาตูติ
สมฺพนฺโธ ฯ รุปานุพนฺธวุตฺติตฺตาติ นิปฺผนฺ...ธาราติ เหตุ ฯ
จกฺขุ...ทโยติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ จกฺขาทินิสฺสิตาติ
เอตาติ วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เอตาติ น โหนฺตีติ
กตฺตา ฯ ตสฺสาติ ภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อญฺญา...วโตติ นาติ
เหตุ ฯ นาปีติ ปฏิเสโธ ฯ รูปาทิเกติ นิสฺสิตาติ กมฺมํ ฯ
เตสนฺติ ปวตฺติโตติ สมฺพนฺโธ ฯ พหิทฺธาปีติ ปวตฺติโตติ อาธาโร ฯ
ปวตฺติโตติ นาปีติ เหตุ ฯ น จาปีติ ปฏิเสโธ ฯ ชีวิตนฺติ
นิสฺสิตาติ กมฺมํ ฯ ตสฺสาติ นิยุตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ กิจฺจ...ติโตติ
น จาปีติ เหตุ ฯ น จาติ ปฏิเสโธ ฯ ภาวทฺวยนฺติ นิสฺสิตาติ
กมฺมํ ฯ ตสฺมินฺติ อสนฺเตติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ อสนฺเตปีติ ปวตฺติโตติ
ลกฺขณกิริยา ฯ ปวตฺติโตติ น จาติ เหตุ ฯ ตสฺมาติ วิชานิยนฺติ
เหตุ ฯ ตทญฺญวตฺถุนฺติ(๒) ตนฺติ วิเสสนํ ฯ ตนฺติ วิชานิยนฺติ

๑. ๑-๑. กิมิทํ ฯ วีมํสิตพฺพํ ฯ ๒. ตทญฺญวตฺถติ ฏีกาปาโฐ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 45

กมฺมํ ฯ ภูติกนฺตีติ วิชานิยนฺติ อากาโร ฯ ยทิ หทยวตฺถุ อตฺถิ กสฺมา ตํ ปาลิยํ น วุตฺตนฺติ อาห วตฺถาตฺยาทิ ฯ

[๓๙] วตฺถาลมฺพทุกานนฺตุ วตฺถุทุกานํ อารมฺมณทุกานํ ปน เทสนาเภทโต เทสนาย ภินฺทโต อิทํ หทยวตฺถุ ธมฺม...สฺมึ ธมฺมสงฺคณีปาลิยํ มเหสินา น อกฺขาตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ วตฺถุทุกญฺจ อารมฺมณทุกญฺจ วตฺถารมฺมณทุกา ฯ ตฺสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เทสิยเต เทสนา ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ เทสนาย เภโท เทสนาเภโท ฯ ธมฺมสงฺคณีเอว ปาโจ ธมฺมสงฺคณีปาโจ ฯ วตฺถารมฺมณทุกานนฺติ เทสนาติ กมฺมํ ฯ เทสนาเภทโตติ น อกฺขาตนฺติ เหตุ ฯ อิทนฺติ น อกฺขาตนฺติ กมฺมํ ฯ ธมฺม... จสฺมินฺติ น อกฺขาตนฺติ อาธาโร ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ มเหสินาติ น อกฺขาตนฺติ กตฺตา ฯ วตฺถาลมฺพทุกานํ...เภทโตติ เอตฺถายม- ธิปฺปาโย ฯ ธมฺมสงฺคณิยํ รูปกณฺเฑ ทหยวตฺถุ ภควตา น วุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ วตฺถาลมฺพทุกานํ เทสนาย ภินฺนตฺตา ฯ ตตฺถ หิ อตฺถิ รูปํ จกฺขุวิญฺญาณสฺส วตฺถุ อตฺถิ รูปํ จกฺขุ- วิญฺญาณสฺส น วตฺถุ...อตฺถิ รูปํ กายวิญฺญาณสฺส น วตฺถูติ เอวํ วตฺถุทุกเทสนา วุตฺตา ฯ กิญฺจาปิ อตฺถิ รูปํ มโนวิญฺญาณสฺส วตฺถุ อตฺถ รูปํ มโนวิญฺญาณสฺส น วตฺถูติ วตฺถุทุกเทสนา เทเสตพฺพา ฯ วตฺถุทุกานุรูปา ปน อารมฺมณทุกา เทสนา น สกฺกา กาตุํ ฯ ตถาหิ อตฺถิ รูปํ จกฺขุวิญฺญาณสฺส อารมฺมณํ

อตฺถิ รูปํ จกฺขุวิญฺญาณสฺส นารมฺมณนฺติอาทึ กตฺวาปิ อตฺถิ รูปํ มโนวิญฺญาณสฺส อารมฺมณํ อตฺถิ รูปํ มโนวิญฺญาณสฺส นารมฺมณนฺติ น สกฺกา เทสนา กาตุํ ฯ น หิ กิญฺจิ มโนวิญฺญาณสฺส อนารมฺมณํ นาม อตฺถิ ฯ เอวํ วตฺถาลมฺพนทุกภินฺนคติกา สิยุํ ฯ น เอกรสา เทสนา ภเวยฺย ฯ เอกรสญฺจ เทสนํ เทเสตุํ ตตฺถ ภควโต อชฺฌาสโยติ ฯ

[๔๐] สหชาตานิ เตน รูเปน ชีวนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ รูปํ ชีวิตํ ฯ ตเทว ชีวิตํ กมฺม...ยํ อิติ ตสฺมา ชีวิตนฺทฺริยํ ฯ เตนาติ ชีวนฺตีติ กรณํ ฯ ชีว วุตฺติยํ ฯ อิติ โยควิภาเคน กรณโต ฯ กมฺมชรูปานํ ปริปาลนํ กมฺม...ลนํ ฯ อธิปติสฺส ภาโว อธิปจฺจํ ฯ อธิปจฺเจน โยโค อธิปจฺจโยโค ฯ ตเทวาติ สญฺญี ฯ กมฺม...ลเนติ อธิปจฺจาติ อาธาโร ฯ อธิ...คโตติ อินฺทฺริยนฺติ เหตุ ฯ อินฺทฺริยนฺติ สญฺญา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ชีวิตํ เอว อินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ ฯ ตถาหีติ ทฬฺหิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ ฯ เอตํ ชีวิตินฺทฺริยํ กมฺมํ...กฺขณํ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กมฺม...กฺขณนฺติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ กมฺมชรูปานํ ปริปาลนํ กมฺม...ลนํ ฯ กมฺม...ลนํ ลกฺขณํ ยสฺส รูปสฺส ตํ กมฺม...ลกฺขณํ ฯ นนุ สหชาตานิ อตฺตโน อตฺตโน ขเณ ติฏฺฐนฺตีติ อาห ยถาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ยถาสกํ อตฺตโน อนุรูปํ ขณ...นมฺปิ สห...เวน เอตํ ชีวิตินฺทฺริยํ อนุปาลกํ ฯ ขณสฺส

มตฺตํ ปมาณํ (ขณมตฺตํ) ขณมตฺเตน ติฏฺฐนฺติ สีเลนาติ ขณมตฺตฏฺฐายี ยานิ สหชาตานิ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคํ อเปกฺขติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปวตฺติยา เหตุ ปวตฺติเหตุ ฯ ปวตฺติเหตุโน ภาโว ปว...ภาโว ฯ อนุปาเลตีติ อนุปาลกํ ยํ ชีวิตินฺทฺริยํ ฯ ยถาสกนฺติ ฐายีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ขณ...นมฺปีติ สหชาตานนฺติ วิเสสนํ ฯ สหชาตานนฺติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปวตฺติ...เวนาติ อนุปาลกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อนุปาลกนฺติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ นนุ กมฺมญฺเญว สหชาตานํ ฐิติการณนฺติ โจทนํ สนฺธายาห น หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เตสํ สหชาตานํ กมฺมฺเญว[๑] ฐิติการณํ อาหารชาทีนํ ฐิติการณํ อาหาราทิ วิย น โหติ ฯ กึการณํ ฯ กมฺมสฺส...วโตติ โยชนา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ เอวสทฺโท ชีวิตํ นิวตฺเตติ ฯ ฐิติยา การณํ ฐิติการณํ ฯ อาหารโต ชาตํ อาหารชํ ฯ อาหารชํ อาทิ ยสฺส ปจฺจยสฺส โส อาหารชาทิ ฯ โส ขโณ ตํขโณ ฯ ตํขเณ อภาโว ตํขณาภาโว ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เตสนฺติ ฐิตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อาหาราทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ กมฺมสฺสาติ อภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตํข...วโตติ น โหตีติ เหตุ ฯ ชีวิตินฺทฺริยสฺส ฌาเปนฺโต ฐานํ อาห อิทนฺตฺยาทิ ฯ

[๔๑] อิทมฺปน ชีวิตินฺทฺริยํ ปาจนคฺคินา สห อน...ปวตฺตติ ฯ

๑. กมฺมํเยวาติ ฏีกาปาโฐ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อาหารํ ปาเจตีติ ปาจโน โย อคฺคิ ฯ ปาจโน จ โส อคฺคิ จาติ ปาจนคฺคิ ฯ อนวเสโส จ โส อุปาทินฺนกาโย จาติ อน...กาโย ฯ อิทนฺติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ สหาติ อนวเสสาติ วิเสสนํ ฯ ปาจนคฺคินาติ สหาติ สหโยโค ฯ อน...กายนฺติ พฺยาเปตฺวาติ กมฺมํ ฯ พฺยาเปตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ โย อนฺนาทิ สตฺเตน กวฬํ...ริยติ อิติ ตสฺมา อนฺนาทิ กพ...หาโร ฯ กวฬนฺติ กตฺวาติ กมฺมํ ฯ กตฺวาติ อชฺโฌหริยตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อชฺโฌหริยตีติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ กวฬํ กตฺวา...หาโรติ อยํ วจนตฺโถ อธิปฺปายวเสน วุตฺโต ฯ วิคฺคโห เอวํ กาตพฺโพ ฯ กวฬํ กริยตีติ กพฬิกาโร ฯ อาหริยตีติ อาหาโร โย อสิตาทิ สตฺเตหิ ฯ กวฬสทฺทุปปโท กร กรเณ ฯ ธาตฺยา กมฺมทิมฺหิ โณ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ ยทาทินา ปุพฺเพ อิการาคโม ฯ กวฬิงฺกาโรติปิ ฯ นิคฺคหิตญฺจาติ ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ กวฬิกาโร อาหาโรติ อิทํ วจนํ อาหารสฺส วตฺถุญาปนตฺถํ น อาหารนฺติ อาห อิทนฺติอาทิ ฯ อิทญฺจ กพฬิงฺกาโร อาหาโรติ วจนํ สว...วุตฺตํ อาจริเยน ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ วสติ เอตฺถาติ วตฺถุ ฯ โอชา เอตฺถ อสิตาทีสุ วสติ อิติ ตสฺมา อสิตาทโย วตฺถุ ฯ สหวตฺถุนา วตฺตตีติ สวตฺถุโก โย อาหาโร ฯ อิทญฺจาติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ สวตฺถุกนฺติ กตฺวาติ กมฺมํ ฯ กตฺวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

อาหารนฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํฯ สมฺปนฺนํ อาหารรูปํ นามาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เสนฺทฺริยนฺตฺยาทิ ฯ

[๔๒] เสนฺทฺริย...โอชา อิธ รูปาธิกาเร อาหารรูปํ นาม ฯ สห อินฺทฺริเยหิ วตฺตตีติ เสนฺทฺริโย โย กาโย ฯ เสนฺทฺริโย จ โส กาโย จาติ เสนฺทฺริยกาโย ฯ เสนฺทฺริยกายสฺส อุปตฺถมฺภนํ เสนฺทฺริ...มฺภนํ ฯ เสนฺทฺริยกาโยปตฺถมฺภนสฺ เหตุ เสนฺทฺริย... เหตุ ฯ เสนฺทฺริย...เหตุ จ สา ภูตา จาติ เสนฺทฺริย...ภูตา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ องฺคญฺจ องฺคญฺจ องฺคมงฺคํ ฯ สพฺพงฺค-มิตฺยตฺโถ ฯ มาคโม ฯ องฺคมงฺคํ อนุสรติ อนุคจฺฉตีติ องฺคมงฺคานุสารี โย รโส ฯ รโส จ โส สาโร จาติ รสสาโร ฯ องฺคมงฺคานุสารี จ โส รสสาโร จาติ องฺค... รสสาโร ฯ องฺค...รสสาโร อิติ สงฺขาโต องฺา...สงฺขาตา ฯ องฺคมงฺคานุสารีรสสงฺขาตาติปิ ฯ อชฺโฌหริยตีติ อชฺโฌหริตพฺโพ โย อนฺนาทิ สตฺเตน ฯ อชโฌหริตพฺโพ จ โส อาหาโร จาติ อชฺโฌ...หาโร ฯ สิเนหตีติ สิเนโห โย รโส ฯ สินิห สิเนหเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ อชฺโฌหริตพฺพาหารสฺส สิเนโห อชฺโฌ...เนโห ฯ อชฺโฌ...สิเนโห จ สา ภูตาจาติ อชฺโฌ... ภูตา ฯ เสนฺทฺริย...ภูตาติ ตยํ โอชาติ วิเสสนํ ฯ โอชาติ สญฺญี ฯ อิธาติ อาหารรูปํ นามาติ อาธาโร ฯ อาหารรูปํ นามาติ สญฺญา ฯ โอชาย เสนฺทฺริยกาโยปตถมฺภนเหตุภูตตฺตํ

สาเธนฺโต อาห ตถา หิตฺยาทิ ฯ ตถา หิ สจฺจํ เอตํ อาหารรูปํ เสนฺทฺริย...ลกฺขณํ โอช...ลกฺขณํ ฯ เสนฺทฺริย...เหตุโน ภาโว เสนฺทฺริย...ภาโว เสนฺทฺริย...ภาโว ลกฺขณํ ยสฺส รูปสฺส ตํ เสนฺทฺริย...ลกฺขณํ ฯ โอชา อฏฺฐมี ยสฺส รูปสฺส ตํ โอชฏฺฐมกํ ฯ โอชฏฺฐมกญฺจ ตํ รูปญฺจาติ โอชฏฺฐมกรูปํ ฯ โอชฏฺฐมกรูปสฺส อาหรณํ โอช...รณํ ฯ โอชฏฺฐมกรูปาหรณํ ลกฺขณํ ยสฺส ตํ โอชฏฺฐมก...ลกฺขณํ ฯ ตถาหีติ ทฬฺหิ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เสนฺทฺริย...กฺขณนฺติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ

[๔๓] เอตํ รูปํ กกฺข...รูปํ นาม ฯ ถทฺธภาวํ กโรตีติ กกฺขฬา ยา ปจวีธาตุ ฯ กร กรเณ ฯ วชาทินา โฬ ฯ กฺวจิ ธาตุสฺส โข ฯ ทฺวิตฺตํ ฯ กกฺขฬสฺส ภาโว กกฺขฬตฺตํ ฯ กกฺขฬตฺตํ อาทิ ยสฺส ทวตาทิภาวสฺส โส กกฺขฬตาทิ ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว ฯ อุปลภิยเต อุปลพฺภนํ ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว ฯ สภาเวน อุปลพฺภมานํ รูปํ สภาวรูปํ ฯ กกฺขฬตาทินาติ สภาเวนาติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโน อตฺตโนติ ทฺวยํ สภาเวนาติ สมฺพนฺโธ ฯ สภาเวนาติ อุปลพฺภนโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปลพฺภนโตติ สภาวรูปํ นามาติ เหตุ ฯ ยํ รูปํ อุปฺปาทาทีหิ วา อนิจ...ตํ อิติ ตสฺมา สลกฺขณํ ฯ อุปฺปาโท อาทิ เยสํ ลกฺขณานํ ตานิ อุปฺปาทาทีนิ ฯ อนิจฺจตา อาทิ เยสํ ลกฺขณานํ ตานิ อนิจฺจตาทีนิ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ลกฺขิยติ เอเตหิ อุปฺปาทาทีหิ

รูปนฺติ ลกฺขณานิ ฯ สห เอติ คจฺฉติ ปวตฺตตีติ สหิตํ ยํ รูปํ ฯ อิ คติยํ ฯ พุธคมา... ฯ อุปฺปา...ทีหีติ ทฺวยํ ลกฺขเณหีติ วิเสสนํ ฯ ลกฺขเณหีติ สหิตนฺติ สหโยโค ฯ สหิตนฺติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ลกฺขเณหิ สหิตํ สลกฺขณํ ฯ

[๔๔] เอตํ รูปํ ปริ...รูปํ ฯ ปริจฺฉิชฺชนํ ปริจฺเฉโท ฯ ปริจฺเฉโท อาทิ ยสฺส วิการาทิกสฺส โส ปริจฺเฉทาทิ ฯ ปริจฺเฉทาทิโน ภาโว ปริจฺเฉทาทิภาโว ฯ ภวนํ ภาโว ฯ สนฺโต ฯ ภาโว สภาโว ฯ กมฺมํ อาทิ เยสํ ปจฺจยานํ เต กมฺมาทโย ฯ นิปฺผชฺชตีติ นิปฺผนฺนํ ฯ นิปฺผนฺนสฺส ภาโว นิปฺผนฺนตฺตํ ฯ นิปฺผนฺนญฺจ ตํ รูปญฺจาติ นิปฺผนฺนรูปํ ฯ ปริ...ภาวนฺติ วินาติ กมฺมํ ฯ วินาติ สภาเวนาติ ปเท วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ สภาเวนาติ สมฺพนฺโธ ฯ สภาเวนาติ นิปฺผนฺนตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กมฺมาทีหีติ ปจฺจเยหีติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจเยหีติ นิปฺผนฺนตฺตาติ กรณํ ฯ นิปฺผนฺนตฺตาติ นิปฺผนฺนรูปนฺติ เหตุ ฯ นิปฺผนฺรูปนฺติ สญฺญา ฯ รูปรูปนฺติ เอตฺถ วินิจฺฉยํ ญาเปนฺโต อาห รุปฺปน-สภาโวตฺยาทิ ฯ

[๔๕] รูปสทฺทสฺส รูปกฺขนฺธาทิวาจกตฺตา รุปฺปนสภาโว รูปนฺติ วุตฺตํ ฯ รุปฺปเต สีตาทีหิ วิการมาปชฺชเต รุปฺปนํ ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว ฯ รุปฺปนํ เอว สภาโว รุปฺปนสภาโว ฯ รุปฺปนํ รูปํ ภาวสาธนํ ฯ เตน รูเปน ยุตฺตมฺปิ ธมฺมชาตํ รูปํ นาม ฯ

อริสโส นีลุปฺปลนฺติ ปโยเค ยถา วิย อุทาหรณํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ รุปฺปนสภาโว รูปํ นามาติ ญาเปติ ฯ รูเปน ยุตฺตํ รูปํ ฯ ณ ราคาทินา โณ ฯ ยถาสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ อรติ คจฺฉติ ปวตฺตตีติ อริโส โย โรโค ฯ อร คมเน ฯ มนุปูรสุณาทีหิ อุสฺส นุสิสาติ อิสปจฺจโย ฯ อริเสน ยุตฺโตปิ ชโน อริโส ฯ อริโส เอว อริสโส ฯ ตทสฺสตฺถีติ วี จาติ จสทฺเทน สกตฺเถ โส ฯ นีลคุโณ นีลํ ฯ นีเลน ยุตฺตมฺปิ อุปฺปลํ นีลํ ฯ นีลญฺจ ตํ อุปฺปลญฺจาติ นีลุปฺปลํ ฯ รุปฺปนสภาโวติ สญฺญี ฯ รูปนฺติ สญฺญา ฯ เตนาติ ยุตฺตนฺติ สหโยโค ฯ ยุตฺตมฺปีติ สญฺญี ฯ รูปนฺติ สญฺญา ฯ ยถา อุปมา ฯ อิตีติ อุทาหรณนฺติ สรูปํ ฯ นนุ นิปฺผนฺนรูปํ เอเกเนว รูปนฺติ ปเทน วิญฺญายติ ฯ กสฺมา ปจโม รูปสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ อาห สฺวานฺตฺยาทิ ฯ

[๔๖] สฺวายํ...อิติ ตสฺมา อปเรน...รูปนฺติ วจนํ วุตฺตํ ฯ ทุกฺขทุกฺขนฺติ ปโยเค วิย ฯ รุหนํ โรปนํ รุฬฺหิ ภาวสาธนํ ฯ ตํ รุปฺปนสภาโว[๑] ตํสภาโว กมฺมธารโย ฯ นตฺถิ ตํสภาโว ยสฺส รูปสฺส ตํ อตํสภาวํ อนิปฺผนฺนรูปํ ฯ พหุพฺพิหิ ฯ ปิสทฺโท น เกวลํ โส รูปสทฺโท รุปฺปนสภาววนฺเต รูเป วตฺตตีติ ญาเปติ ฯ อปเรน รูปสทฺเทนาติ ปจเมน รูปสทฺเทน ฯ รูปญฺจ ตํ รูปญฺจาติ

๑. ตํ รุปฺปนํ สภาโวติ มญฺเญ ฯ

รูปรูปํ ฯ รุปฺปนสภาวนฺตฺยตฺโถ ฯ ทุกฺขํ สภาวํ๑ ทุกฺขทุกฺขํ ฯ ทุกฺขสทฺโท หิ สงฺขารทุกฺขวิปริณามทุกฺขทุกฺขารมฺมณาทีสุ วตฺตติ ฯ สฺวายนฺติ รูปสทฺโทติ วิเสสนํ ฯ รูปสทฺโทติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ รุฬฺหิยาติ ปวตฺตตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตํสภาเวปีติ ปวตฺตตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ วิเสเสตฺวาติ เหตุ ฯ อปเรนาติ รูปสทฺเทนาติ วิเสสนํ ฯ รูปสทฺเทนาติ วิเสเสตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเสเสตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ รูปรูปนฺติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ยถาติ อุปมา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ

[๔๗] เอตํ รูปํ ปริจฺเฉทา...รูปํ ฯ ปริจฺเฉโท อาทิ ยสฺส โส ปริจฺเฉทาทิ ฯ อาทิสทฺเทน วิการลกฺขณาทิกสฺส คหณํ ฯ ปริจฺเฉทาทิโน ภาโว ปริจฺเฉทาทิภาโว ฯ สภาเวนวาติ อตฺตโน กกฺขฬตฺตาทินา สภาเวนว ฯ เอวสทฺโท ปริจฺเฉทาทึ นิวตฺเตติ ฯ ลกฺขณสฺส ตยํ ลกฺขณตฺตยํ ฯ ลกฺขณตฺตยสฺส อาโรปนํ ลกฺขณ... ปนํ ฯ อรหตีติ อรหํ ยํ รูปํ ฯ อรหสฺส ภาโว อรหตฺตํ ฯ สมฺมสิตพฺพนฺติ สมฺมสนํ ยํ รูปํ โยคินา ฯ สมฺมสนญฺจ ตํ รูปญฺจาติ สมฺมสนรูปํ ฯ ปริ...ภาวนฺติ อติกฺกมิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อติกฺกมิตฺวาติ อุปลพฺภนโตติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สภาเวนวาติ อุปลพฺภนโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปลพฺภนโตติ อรหตฺตาติ เหตุ ฯ ลกฺข...เนนาติ สมฺมสิตุนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺมสิตุนฺติ

๑. ทุกฺขสภาวํ ฯ

อรหาติ สมฺปทานํ ฯ อรหตฺตาติ สมฺมสนรูปนฺติ เหตุ ฯ สมฺม-
สนรูปนฺติ สญฺญา ฯ ยา ธาตุ ชเนน น กสฺสติ กสิตุํ ฉินฺทิตุํ
น สกฺกา อิติ ตสฺมา สา ธาตุ อกาโส ฯ อกาโส เอว
อากาโส นาม ฯ นิชฺชีวตฺเถน ธาตุ จ นาม อิติ ตสฺมา
อากาสธาตุ นาม ฯ น กสฺสตีติ กมฺมสาธนํ ฯ นปุพฺโพ กส
วิเลขเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นสฺส อ ฯ
นิชฺชีวตฺเถน ธาตุ จาติ อธิปฺปายวิคฺคโห ฯ อากาโส เอว ธาตุ
อากาสธาตุ ฯ จสทฺโท น เกวลํ อกาโสเยว อากาโส นามาติ
ญาเปติ ฯ อกาโสเยวาติ สญฺญี ฯ อากาโสติ สญฺญา ฯ
นิชฺชีวตฺเถนาติ ธาตูติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ธาตุ จาติ สญฺญี ฯ
อิตีติ เหตุ ฯ อากาสธาตูติ สญฺญา ฯ

[๔๘] จกฺขุทสกาทิ...เฉทกํ รูปํ วา เตหิ จกฺขุทสกาทิ-
เอเกกกลาปคตรูเปหิ ปริจฺฉิชฺชมานํ รูปํ วา เตสํ จกฺขุ...รูปานํ
ปริจฺเฉทมตฺตํ รูปํ วา ปริจฺเฉทรูปํ ฯ จกฺขุทสกํ อาทิ ยสฺส
โสตทสกาทิโน โส จกฺขุทสกาทิ ฯ เอโก จ เอโก จ
เอเกโก ฯ เอเกโก จ โส กลาโป จาติ เอเก...โป ฯ
จกฺขุทสกาทิ จ โส เอเกกกลาโป จาติ จกฺขุ...ลาโป ฯ จกฺขุ...
ลาเป คตานิ ปวตฺตานิ จกฺขุ...คตานิ ฯ จกฺขุ...คตานิ จ รูปานิ
จาติ จกฺขุ...รูปานิ ฯ กลาปา จ เต อนฺตรา จาติ กลาปนฺตรา ฯ
อสงฺกิณฺณานํ รูปานํ ภาโว อสงฺกิณฺณภาโว ฯ อสงฺกิณฺณภาวสฺส

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 55

อาปาทนํ อสงฺ...ทนํ ฯ อสงฺ..กิณฺ...ทนสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ อสงฺ...วโส ฯ รูปานิ ปริจฺฉิชฺชตีติ ปริจฺเฉทกํ ยํ รูปํ ฯ ปริจฺฉิชฺชิยเตติ ปริจฺฉิชฺชมานํ ยํ รูปํ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ ปริจฺฉิชฺชนํ ปริจฺเฉโท ฯ ปริจฺเฉโท เอว ปริจฺเฉทมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท กตฺตุกมฺมํ นิวตฺเตติ ฯ รูปานิ ปริจฺฉิชฺชตีติ ปริจฺเฉโท ยํ รูปํ ฯ ปริจฺฉิชฺชิยตีติ ปริจฺเฉทํ ฯ สยํ เตหิ รูเปหิ ปริจฺฉิชฺชิยติ อิติ ตสฺมา ตํ รูปํ ปริจฺเฉโท ฯ รูปานํ ปริจฺฉิชฺชนํ ปริจฺเฉโท ฯ ปริจฺเฉโท เอว รูปํ ปริจฺเฉทรูปํ ฯ จกฺขุ...ปานนฺติ ปริจฺเฉทกนฺติ กมฺมํ ฯ กลาปนฺตเรหีติ อสงฺกิณฺณาติ สหโยโค ฯ อสงฺ...เสนาติ ปริจฺเฉทกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปริจฺเฉทกนฺติ รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ เตหีติ ปริจฺฉิชฺชมานนฺติ กตฺตา ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ปริจฺฉิชฺชมานนฺติ รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ เตสนฺติ ปริจฺเฉทาติ กมฺมํ ฯ ปริจฺเฉทมตฺตํ วาติ รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปนฺติ สญฺญี ฯ ปริจฺเฉทรูปนฺติ สญฺญา ฯ

[๔๙] ตํ หีติอาทิ ทฬฺหิ ฯ หิ สจฺจํ ฯ ตํ ตํ รูปํ ตํตํ...โหติ ฯ ตานิ ตานิ รูปานิ ตํตํรูปานิ ฯ กลิยเตติ กโล โย อวยโว ฯ กล สงฺขฺยาเน ฯ อ ฯ กโล อวยโว อาเปติ ปตฺถรติ เอตฺถ สมูเหติ กลาโป ฯ ตํตํรูปานํ กลาโป ตํตํรูปกลาโป ฯ ปริจฺฉินฺทตีติ ปริจฺฉินฺทนฺตํ ยํ รูปํ ฯ ตนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ ตํตํรูปกลาปนฺติ ปริจฺฉินฺทนฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ปริ...วิยาติ

ตนฺติ วิเสสนํ ฯ กสฺมา ปน ตํ หิตฺยาทิ วุตฺตํ นนุ กลานฺตรภูตา กลาปา กลาปนฺตรภูเตหิ สมฺผุฏฺฐา ว เอกฆน- ปวตฺตตฺตาติ โจทนํ สนฺธายาห วิชฺชมาเนตฺยาทิ ฯ

[๕๐] กลาป...ภาเว วิชฺชมาเนปิ จ ตํตํ....อากาโสเยว ฯ วิชฺชตีติ วิชฺชมาโน โย สมฺผุฏฺฐภาโว ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคํ ญาเปติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ กลาโป จ โส อนฺตโร อญฺโญ จาติ กลาปนฺตโร ฯ กลาปนฺตเร ภูตา กลาปนฺตรภูตา ฯ สมฺผุฏฺฐานํ ภูตานํ ภาโว สมฺผุฏฺฐภาโว ฯ ตานิ ตานิ รูปานิ ตํตํรูปานิ ฯ วิวิจฺจีติ วิวิตฺตํ ยํ ฐานํ ฯ วิปุพฺโพ วิจ วิเวจเน ฯ อตีเต ตตวนฺตุตาวี ฯ ภูชาทินมฺโตโนทฺวิจ ฯ ตํตํรูเปหิ วิวิตฺตํ สุญฺญํ ตํตํรูปวิวิตฺตํ ฯ ตํตํรูปวิวิตฺตสฺส ภาโว ตํตํรูปวิวิตฺตตา ฯ ตํตํรูเปหิ สุญฺญภาโวตฺยตฺโถ ฯ ปริโยสานํ อยติ คจฺฉตีติ ปริยนฺโต โย โอกาโส ฯ อย คติยํ ฯ วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ รูปานํ ปริยนฺโต รูปปริยนฺโต ฯ วิชฺชมาเนปิ จาติ รูปปริยนฺโตติ ปเท สหโยโค ฯ กลา...ตานนฺติ ภาเวติ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺผุฏฺฐ- ภาเวติ วิชฺชมาเนติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ตํตํรูปวิวิตฺตตาติ รูปปริยนฺโตติ วิเสสนํ ฯ รูปปริยนฺโตติ สญฺญี ฯ อากาโสติ สญฺญา ฯ เยสํ ปริจฺเฉโท เตหิ สยํ สมฺผุฏฺโฐ ภเวยฺยาติ อาสงฺกํ สนฺธายาห เยสนฺตฺยาทิ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 57

[๕๑] เยสญฺจ รูปานํ [๑] ปริจฺเฉโท เตหิ รูเปหิ สยํ อสมฺผุฏฺโฐเยว ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปริจฺฉิชฺชนํ ปริจฺเฉโท อากาโส ฯ สมฺผุสิยตีติ สมฺผุฏฺโฐ ฯ น สมฺผุฏฺโฐ อสมฺผุฏฺโฐ ฯ เอวสทฺโท สมฺผุฏฺฐํ นิวตฺเตติ ฯ เยสนฺติ ปริจฺเฉโทติ กมฺมํ ฯ ปริจฺเฉโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตหีติ อสมฺผุฏฺโฐเยวาติ กตฺตา ฯ สยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อสมฺผฏฺโฐเยวาติ สยนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปนฺตเรหิ อตฺตนิ สมฺผุฏฺเฐ สติ โก โทโส ภเวยฺยาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห อญฺญถาตฺยาทิ ฯ

[๕๒] อญฺญถา อปริจฺฉินฺทิตพฺเพ อสมฺผุฏฺฐภาเว สติ ปริจฺฉินฺนตา อากาสสฺส ปริจฺเฉทภาโว น สิยา ฯ กสฺมา ฯ เตสํ...ตติโตติ โยชนา ฯ ปริจฺฉินฺทตีติ ปริจฺฉินฺโน โย อากาโส ฯ ปริจฺฉินฺนสฺส อากาสสฺส ภาโว ปริจฺฉินฺนตา ฯ ปริจฺฉิชฺชตาติปิ ฯ ปริจฺฉินฺทตีติ ปริจฺฉิชฺโช โย อากาโส ฯ ปริจฺฉิชฺชสฺส ภาโว ปริจฺฉิชฺชตา ฯ ปุริโม ยุตฺตตโร ฯ วิมิสฺสํ อาเปนฺติ ปตฺถรนฺตีติ พฺยาปิตานิ ยานิ รูปานิ ฯ วิปฺพฺโพ อาป ปตฺถรเณ ฯ พฺธคมา... ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ พฺยาปิตานํ รูปานํ ภาโว พฺยาปิตภาโว ฯ อาปชฺชนํ อาปตฺติ ฯ พฺยาปิตภาวสฺส อาปตฺติ พฺยาปิ...ปตฺติ ฯ อญฺญถาติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ปริจฺฉินฺนตาติ น สิยาติ กตฺตา ฯ เตสนฺติ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปานนฺติ อาปตฺตีติ สมสฺพนฺโธ ฯ

๑. ฏีกายํ เอตฺถนฺตเร โสติ ทิสฺสติ ฯ

พฺยาปิตภาวาปตฺติโตติ น สิยาติ เหตุ ฯ วุตฺตมตฺถํ สาเธนฺโต อพฺยาปิตตาติอาทิมาห ฯ

หิ สจฺจํ อพฺยาปิตตา รูปานํ อมิสฺสภาโว อสมฺผุฏฺจตา นาม ฯ อพฺยาปิตานํ รูปานํ ภาโว อพฺยาปิตตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อสมฺผุฏฺจานํ ภาโว อสมฺผุฏฺจตา ฯ อพฺยาปิตตาติ สญฺญี ฯ อ...ตาติ สญฺญา ฯ วุตฺตมตฺถํ ชินวจเนน สาเธนฺโต อาห เตนาตฺยาทิ ฯ

เตน ตสฺมา ภควา อากาสสฺส นิทฺเทส อส...หีติ วจนํ อาห ฯ ปริจฺเฉทรูปํ จตูหิ มหาภูเตหิ อสมฺผุฏฺจจํ ฯ มหาภูเตหีติ อสมฺผุฏฺจนฺติ กตฺตา ฯ กายวิญฺญตฺติ วจีวิญฺญตฺตีติ ปททฺวเย วจนมตฺตํ ญาเปนฺโต อาห จลมานาตฺยาทิ ฯ

[๕๓] ยา ธมฺมชาติ จล...ธิปฺปายํ ปรํ วิญฺญาเปติ ฯ สยญฺจ เตน จลมานกาเยน ปเรหิ วิญฺญายติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ กายวิญฺญตฺติ นาม ฯ ยา ธมฺมชาติ สวิญฺญา...ปฺปายํ ปรํ วิญฺญาเปติ สยญฺจ ตาย วาจาย ปเรหิ วิญฺญายติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ วจีวิญฺญตฺติ นาม ฯ กายสทฺทสฺส สมูหาทิอเนกตฺถตฺตา จลมานาติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ จลตีติ จลมาโน โย กาโย ฯ จลมาโน จ โส กาโย จาติ จลมานกาโย ฯ จสทฺโท น เกวลํ อธิปฺปาโย วิญฺญายตีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ จล...เยนาติ วิญฺญาเปตีติ กรณํ ฯ อธิปฺปายนฺติ วิญฺญาเปตีติ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 59

กมฺมํ ฯ สยญฺจาติ วิญฺญายตีติ กมฺมํ ฯ เตนาติ วิญฺญายตีติ
กรณํ ฯ วิญฺญาเปตีติ วิญฺญตฺติ ยา ธมฺมชาติ ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ
วิญฺญายตีติ วิญฺญตฺติ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ กาเยน วิญฺญตฺติ
กายวิญฺญตฺติ ฯ ตติยาตปฺปุริโส ฯ สห วิญฺญาเณน วตฺตตีติ
สวิญฺญาณโก โย สทฺโท ฯ สวิญฺญาณโก จ โส สทฺโท จาติ
สวิ...สทฺโท ฯ สวิ...สทฺโท อิติ สงฺขาตา สวิ...สงฺขาตา ฯ วทนฺติ
เอตาย ธมฺมชาติยาติ วาจา ฯ สวิ...สงฺขาตา จ สา วาจา จาติ
สวิ...วาจา ฯ จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ สวิ...จายาติ วิญฺญาเปตีติ
กรณํ ฯ อธิปฺปายนฺติ วิญฺญาเปตีติ กมฺมํ ฯ สยนฺติ วิญฺญายตีติ
กมฺมํ ฯ ตายาติ วิญฺญายตีติ กรณํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วทนฺติ
ชนา เอตาย ธมฺมชาติยาติ วจี ฯ วจ วิญฺญตฺติยํ วาจายํ ฯ
อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ฯ นทาทิโต วา อี ฯ วิญฺญาเปตีติ
วิญฺญตฺติ ฯ วิญฺญายตีติปิ วิญฺญตฺติ ฯ อภิกฺกมนํ ปุรโต คมนํ
อภิกฺกโม ฯ อภิกฺกโม อาทิ เยสํ ปฏิกฺกมสมฺมิญฺชนาปสารณาทีนํ
ตานิ อภิกฺกมาทีนิ ฯ อภิกฺกมาทีนิ ชเนตีติ อภิ...ชนกํ ฯ
อภิกฺกมาทิชนกญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ อภิ...จิตฺตํ ฯ อภิ...จิตฺตโต
สมุฏฺฐาตีติ อภิ...สมุฏฺฐานา ฯ อภิ...สมุฏฺฐานา จ สา วาโยธาตุ
จาติ อภิ...ธาตุ ฯ สห ชายตีติ สหชํ ฯ สหชญฺจ ตํ รูปญฺจาติ
สหชรูปํ ฯ จลนํ จลิตํ ฯ สนฺถมฺภนญฺจ สนฺธารณญฺจ จลิตญฺจ
สนฺถมฺภ...ลิตานิ ฯ สหชรปสฺส สนฺถมฺภน...จลิตานิ สห...ตานิ ฯ

สห ผลํ กโรติ สีเลนาติ สหการี ฯ สหการี จ ตํ การณญฺจาติ
สห...การณํ ฯ สหการิการณํ หุตฺวา ภวตีติ สห...ภูโต ฯ
ผนฺทมาโน จ โส กาโย จาติ ผนฺทมานกาโย ผนฺทิยเต
ผนฺทนํ ฯ เหตุ เอว เหตุโก ฯ สพฺเพน สทฺเทน สกตฺเถ
โก ฯ ผนฺทนเหตุกา จ สา วาโยธาตุ จาติ ผนฺทนเหตุกวาโยธาตุ ฯ
ผนฺทมานกาโย จ ผนฺทนเหตุกวาโยธาตุ จาติ ผนฺท...วาโยธาตุโย ฯ
ผนฺทมานกาย...ตูหิ วินิมุตฺโต ผนฺทมาน...มุตฺโต ฯ เกสุจิ
โปตฺถเกสุ ผนฺทมานกายผนฺทนตํเหตุกวาโยธาตุวินิมุตฺโตติปิ ปาโฐ ฯ
ตสฺส ผนฺทนสฺส เหตุกา ตํเหตุกา ฯ ตํเหตุกา จ สา วาโยธาตุ
จาติ ตํเหตุ...ธาตุ ฯ ผนฺทน...ตุโย ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ ปสติ
พนฺธตีติ ปาสาโณ ยา สิลา ฯ ปส พนฺธเน จ กตฺตุ...สุ จ ฯ
ยุ ฯ อนกายุญฺวูนํ ฯ รหาทิโต โน ณ ฯ เตสุ วุฑฺฒิ ฯ
อุกฺขิปตีติ อุกฺขิปนฺโต โย ชโน ฯ สพฺโพ จ โส ถาโม จาติ
สพฺพถาโม ฯ คหณสฺส กาโล คหณกาโล ฯ อุสฺสาหิยเต
อุสฺสาหนํ ฯ อุสฺสาหนกํ อิติปิ ฯ อุสฺสาหิยเต อุสฺสาหนกํ ฯ
อุสฺสาหนสฺส วิกาโร อุสฺสา...กาโร ฯ ปริปฺผนฺทนสฺส ปจฺจโย
ปริ ปจฺจโย ฯ ปริปฺผนฺทนปจฺจยสฺส ภาโว ปริ...ภาโว ฯ ตตฺถาติ
นิทฺธารณํ ฯ กายวิญฺญตฺตีติ นิทฺธารณิยํ ฯ อภิกฺก...ธาตุยาติ ปทํ
วิกาโรติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สห...เตสูติ สหการิการณาติ ปเท
อาธาโร ฯ สหการิ...มุตฺโตติ ปททฺวยํ วิกาโรติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

มหนฺตนฺติ ปาสาณนฺติ วิเสสนํ ฯ ปาสาณนฺติ อุกฺขิปนฺตสฺสาติ กมฺมํ ฯ อุกฺขิปนฺตสฺสาติ คหณาติ สมฺพนฺโธ ฯ สพฺพถาเมนาติ คหณาติ กรณํ ฯ คหณกาเลติ อุสฺสาหนาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อุสฺสา... กาโรติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ รูปกายสฺสาติ ปริปฺผนฺทนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...ภาเวนาติ อุ...โนติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปลพฺภมาโนติ วิกาโรติ วิเสสนํ ฯ วิกาโรติ สญฺญี ฯ กายวิญฺจตฺตีติ สญฺญา ฯ

[๕๔] สา หิตฺยาทิ ทฏฺฐพฺพํ ฯ หิ สจฺจํ ฯ สา กายวิญฺญตฺติ ผนฺท...วิญฺญาเปติ ฯ สาติ วิญฺญาเปตีติ กตฺตา ฯ ผนฺทมานกาเยนาติ วิญฺญาเปตีติ กรณํ ฯ อธิปฺปายนฺติ วิญฺญาเปตีติ กมฺมํ ฯ น หิตฺยาทิ ทฏฺฐพฺพํ ฯ หิ สจฺจํ ฯ วิญฺญ...เตสุ รุกฺขจลนาทีสุ เอโส ชโน อิทํ กมฺมํ กาเรติ อิติ เอวํ อธิ...คหณํ น ทิฏฺฐํ ฯ วิญฺญตฺติ เอว วิกาโร วิญฺญตฺติวิกาโร ฯ วิญฺญตฺติวิการโต รหิตา วิญฺญ...หิตา ฯ วิญฺญตฺติวิการรหิเตสุ อชีวรูเปสูติปิ ฯ อธิปฺปายสฺส คหณํ อธิปฺปายคหณํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ วิญฺญ... สูติ น ทิฏฺฐนฺติ อาธาโร ฯ อิทนฺติ กาเรตีติ กมฺมํ ฯ เอโสติ กาเรตีติ เหตุกตฺตา ฯ อิตีติ อธิปฺปายาติ สรูปํ ฯ อธิ...หณนฺติ ทิฏฺฐนฺติ กตฺตา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ สยญฺจ เตนาตฺยาทิกมฺมสาธนํ ปากฏํ กโรนฺโต อาห หตฺถจลนาตฺยาทิ ฯ

[๕๕] หตฺถจลนาทีสุ จ...วิญฺญายติ ชเนนาติ โยชนา ฯ

หตฺถสฺส จลนํ หตฺถจลนํ ฯ หตฺถจลนํ อาทิ เยสํ ปาทจลนาทีนํ เต หตฺถจลนาทโย ฯ จสทฺโท ตปฺปาฏิกรณํ ฯ ผนฺทมาโน จ โส กาโย จาติ ผนฺทมานกาโย ฯ จกฺขุนา ผนฺทมานกายสฺส คหณํ ผนฺทมาน...คหณํ ฯ ผนฺทมานกายคหณํ ฯ อนนฺตรํ ยสฺส อวิฌิฌามานสฺส ตํ ผนฺทมานกายคหณานนฺตรํ ฯ โปตฺถเกสุ ผนฺทมานกายอธิปฺปายคหณานนฺตรนฺติ ปาโฐ ฯ โส น ยุตฺโต ฯ น วิญฺญายตีติ อวิญฺญายมานํ ยํ อนนฺตรํ ชเนน ฯ กมฺมสาธนํ ฯ อวิญฺญายมานํ อนนฺตรํ ชวนานํ เวมชฺฌํ เยสํ ชวนานํ ตานิ อวิญฺญายมานนฺตรานิ ฯ มโนทฺวาเร ปวตฺตานิ ชวนานิ มโนทฺวารชวนานิ ฯ คหิยเตติ คยฺหมานา ยา วิญฺญตฺติ ชเนน ฯ คยฺหมานาย ภาโว คยฺหมานตฺถํ ฯ หตฺถ...สฺ จาติ ผนฺทมานกายาติ ปเท อาธาโร ฯ ผนฺท...นฺตรนฺติ คยฺหมานาติ กาลสตฺตมี ฯ อวิ...เรหีติ มโน...เนหีติ วิเสสนํ ฯ มโน...เนหีติ คยฺหมานาติ กตฺตา ฯ คยฺหมานตฺตาติ วิญฺญายตีติ เหตุ ฯ สยญฺจาติ วิญฺญายตีติ กมฺมํ ฯ กาเยนาติ วิญฺญายตีติ กรณํ ฯ จิตฺตสฺส ปน ลหุปริวตฺติตาย จกฺขุวิญฺญาณวีถิยา อนนฺตรํ มโนวิญฺญาเณน วิญฺญาตํปิ จลนํ จกฺขุนา ทิฏฺฐํ มญฺญนฺติ อวิเสสวิทุโน ตสฺมา ยถา นีลาภินิปาตวสปฺปวตฺตาย จกฺขุวิญฺญาณวีถิยา นีลนฺติ ปวตฺตาย มโนทฺวารวีถิยา จ อนนฺตรํ น วิญฺญายติ เอวํ อวิญฺญายมานนฺตเรน มโนทฺวารวิญฺญาเณน คหิเต ตสฺมึ จิตฺเตน

๑. อนฺตรนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 63

สเหว อนุปริวตฺเต กายถมฺภนวิการโจปนสงฺขาเตติ อยํ ทฺวารกถา อวิญฺญายมานนฺตเรหิ [๑] วจนสฺส สาธารณา ฯ วิญฺญตฺติวเสน หตฺถจลนาทโย อปากฏาติ มนสิกตฺวา ปุจฺฉโก ปุจฺฉนฺโต อาห กถนฺตฺยาทิ ฯ

[๕๖] กถํ...โหนฺติ อิติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ วิญฺญตฺติยา วโส วิญฺญตฺติวโส ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ วิญฺญตฺติวเสนาติ โหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ หตฺถ...ทโยติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ ปุจฺฉาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วุจฺจเตตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ ปริหาโร มยา วุจฺจเต ฯ เอกาวชฺชนวีถิยํ มโนทฺวารชวนวีถิยํ สตฺตสุ...จิตฺตชํ จลยตีติ โยชนา ฯ เอกํ อาวชฺชนํ ยสฺสํ วีถิยํ สา เอกาวชฺชนา ฯ เอกาวชฺชนา จ สา วิถี จาติ เอกา...วีถิ มโนทฺวารวีถิ ฯ สตฺตนนํ ปูรณํ สตฺตมํ ฯ สตฺตมญฺจ ตํ ชวนญฺจาติ สตฺตมชวนํ ฯ สตฺตมชวนโต สมุฏฺฐานา สตฺตมสมุฏฺฐานา ฯ วิญฺญตฺติ เอว วิกาโร วิญฺญตฺติ วิกาโร ฯ วิญฺญตฺติวิกาเรน สหิตา วิญฺญ...หิตา ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก วิญฺญตฺติ วิการสหิตาวาติ เอวสทฺโท อตฺถิ ฯ ปฐมชวนํ อาทิ เยสํ ชวนานํ ตานิ ปฐมชวนาทีนิ ฯ ปฐมชวนาทีหิ สมุฏฺฐานา ปฐ...ฏฺฐานา ฯ อุปตฺถมฺภิยเต อุปตฺถมฺภํ ฯ ลทฺธํ อุปตฺถมฺภํ ยาย วาโยธาตุยา สา ลทฺโธปตฺถมฺภา ฯ

๑. เอตฺถนฺตเร โกจิ สทฺโท นฏฺโฐ ภเวยฺย ฯ

เทโส จ โส อนฺตโร อญฺโญ จาติ เทสนฺตโร ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ เทสนฺตเร อุปฺปตฺติ เทสนฺตรุปฺปตฺติ ฯ เทสนฺตรุปฺปตฺติยา เหตุ เทส...เหตุ ฯ เทสนฺตรุปฺปตฺติเหตุโน ภาโว เทส...ภาโว ฯ เอกา...วีถิยนฺติ ชวเนสูติ อาธาโร ฯ สตฺตสูติ ชวเนสูติ วิเสสนํ ฯ ชวเนสูติ นิทฺธารณํ ฯ สตฺต...ฏฺฐานาติ วาโยธาตูติ วิเสสนํ ฯ วาโยธาตูติ จลยตีติ เหตุกตฺตา ฯ วิญฺญ...สหิตา วาติ วาโยธาตูติ วิเสสนํ ฯ ปฐม...ฐานาทีหีติ วาโยธาตูหีติ วิเสสนํ ฯ วาโยธาตูหีติ ลทฺธาติ อปาทานํ ฯ ลทฺโธปตฺถมฺภาติ วาโยธาตูติ วิเสสนํ ฯ เทส...เวนาติ จลยตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตชนฺติ จลยตีติ กมฺมํ ฯ ยทิ สตฺตมชวนสมุฏฺฐานวาโยธาตุ จิตฺตชํ จลยติ ฉหิ ปุริมชวเนหิ สมุฏฺฐิตา วาโยธาตุโย กถนฺติ มนสิกตฺวา อาห ปุริมมตฺยาทิ ฯ

[๕๗] ปุริ...ปน วาโยธาตุโย สนฺถมฺภน...กรา ตสฺสา วาโยธาตุยา อุปการาย โหนฺติ ฯ ปริมญฺจ ตํ ชวนญฺจาติ ปุริมชวนํ ฯ ปุริมชวนํ อาทิ เยสํ ชวนานํ ตานิ ปุริมชวนาทีหิ ฯ ปุริมชวนาทีหิ สมุฏฺฐิตา ปุริ...ฏฺฐิตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ สนฺถมฺภนญฺจ สนฺธารณญฺจ สนฺถมฺภนสนฺธารณํ ฯ สนฺถมฺภนสนฺธารณํ เอว มตฺตํ ปมาณํ สนฺถมฺภน...มตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท จลนํ นิวตฺเตติ ฯ สนฺถ...มตฺตํ กโรนฺตีติ สนฺถ...กรา ยา วาโยธาตุโย ฯ ตสฺสาติ สตฺตมชวนสมุฏฺฐานวาโยธาตุยา ฯ ปุริม...ตา สนฺถ...กราติ

ทฺวยํ วาโยธาตุโยติ วิเสสนํ ฯ ตสฺสาติ อุปการายาติ สมฺปทานํ ฯ อุปการายาติ โหนฺตีติ สมฺปทานํ ฯ วุตฺตมตฺถํ โลกุปมาย สาเธนฺโต อาห ยถาตฺยาทิ ฯ

[๕๘] หิ สจฺจํ สตฺตหิ...จาเลนฺติ ปฐม...ปน โคณา สนฺถมฺภน°...สาเธนฺตา เตสํ โคณานํ อุปการาย โหนฺติ ยถา เอวํ อิทํ สมฺปทํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ยุญฺชิยนฺติ เอตฺถ ถมฺเภสุ โคณาติ ยุคา ฯ อากฑฺฒนีโยติ อากฑฺฒิตพฺโพ โย สกโฏ โคเณหิ ฯ สกฺโกติ ภารํ วหิตุนฺติ สกโฏ ยํ ยานํ สก สตฺติยํ ฯ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโย อฏฺปจฺจโย ฯ อากฑฺฒิตพฺโพ จ โส สกโฏ จาติ อากฑฺฒิตพฺพสกโฏ ฯ สตฺตนฺนํ ปูรโณ สตฺตโม ฯ สตฺตโม จ โส ยุโค จาติ สตฺตมยุโค ฯ สตฺตมยุเค ยุตฺตา สตฺต...ยุตฺตา ฯ เอวสทฺโท ฉยุเคสุ ยุตฺตโคเณ นิวตฺเตติ ฯ คจฺฉตีติ โคณา เย สตฺตา ฯ คมฺ คติมฺหิ ฯ กาเลตฺยาทินา ณปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา คกาเร อการสฺโส ฯ มโลโป จ ฯ ยุตฺตา จ เต โคณา จาติ ยุตฺตโคณา ฯ ลทฺธํ อุปตฺถมฺภํ เยหิ โคเณหิ เต ลทฺธุปตฺถมฺภา ฯ ปฐโม จ โส ยุโค จาติ ปฐมยุโค ฯ ปฐมยุโค อาทิ เยสํ ยุคานํ ปฐมยุคาทโย ฯ ปฐมยุคาทีสุ ยุตฺตา ปฐม... ยุตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ สนฺถมฺภิยเต อุปตฺถมฺภิยเต

๑. ฏีกายมฺปน อุปตฺถมฺภน...อิติ ทิสฺสติ ฯ

สนฺถมฺภนํ ฯ สุฏฺฐุ ธาริยเต สนฺธารณํ ฯ สนฺถมฺภนญฺจ
สนฺธารณญฺจ สนฺถมฺภนสนฺธารณํ ฯ สนฺถมฺภนสนฺธารณํ เอว มตฺตํ
ปมาณํ สนฺถ...มตฺตํ ฯ เอวสทฺโท จลนํ นิวตฺเตติ ฯ สนฺถมฺภน-
สนฺธารณาทิมตฺตเมวาติ เอตฺถ อาทิสทฺโท อตฺถิ ฯ โส น
ยุตฺโต ฯ สนฺถมฺภนสนฺธารณมตฺตเมวาติ ปน ยุชฺชติ ฯ
อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ สนฺถมฺภนสนฺธารณมตฺตเมวาติ เอตฺตกเมว
อตฺถิ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก อุปตฺถมฺภนาติปิ อตฺถิ ฯ ตสฺส
สนฺถมฺภนสทฺทสฺเสวตฺโถ ฯ สจฺจสงฺเขปฏีกายมฺปิ อุปตฺถมฺภนาติ
วจนํ อตฺถิ ฯ สาเธนฺตีติ สาเธนฺตา เย โคณา ฯ สมฺปชฺชนํ
สมฺปทํ ฯ ยถา อุปมา ฯ สตฺตหีติ ยุเคหีติ วิเสสนํ ฯ
ยุเคหีติ อากฑฺฒิตพฺพาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาก...สกเฏติ สตฺต...
ยุตฺตาติ อาธาโร ฯ สตฺต...ยุตฺตาติ โคณาติ วิเสสนํ ฯ โคณาติ
จาเลนฺตีติ เหตุกตฺตา ฯ เหฏฺฐาติ ยุเคสูติ อาธาโร ฯ ฉสูติ
ยุเคสูติ วิเสสนํ ฯ ยุเคสูติ ยุตฺตาติ อาธาโร ฯ ยุตฺตโคเณหีติ
ลทฺธาติ อปาทานํ ฯ ลทฺธุปตฺถมฺภาติ โคณาติ วิเสสนํ ฯ
สกฏนฺติ จาเลนฺตีติ กมฺมํ ฯ ปจฺฉม...ยุตฺตา สาเธนฺตาติ ทฺวยํ
โคณาติ วิเสสนํ ฯ สนฺถ...เมวาติ สาเธนฺตาติ กมฺมํ ฯ เตสนฺติ
อุปการายาติ สมฺปทานํ ฯ อุปการายาติ โหนฺตีติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ
เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ สมฺปทนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ อิทนฺติ
สมฺปทนฺติ วิเสสนํ ฯ จลนํ สรูปโต ญาเปนฺโต อาห

เทสาตฺยาทิ ฯ

[๕๙] เอตฺถ อธิกาเร จลนํ เทส...จ ฯ กสฺมา ฯ อุปฺป... วโต ฯ เทสนฺตเร อุปฺปตฺติ เทสนฺตรุปฺปตฺติ ฯ เอวสทฺโท จลนํ นิวตฺเตติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อุปฺปนฺโน จ โส เทโส จาติ อุปฺปนฺนเทโส ฯ เก สิรสิ สยติ ปวตฺตตีติ เกโส ฯ เกสสฺส อคฺคํ เอสคฺคํ ฯ เกสคฺคสฺส มตฺตํ ปมาณํ เกสคฺคมตฺตํ ฯ อปิสทฺโท สมฺภาวโน ฯ สงฺกมนสฺส จลนสฺส อภาโว สงฺกมนา-ภาโว ฯ เทส...เยวาติ จลนนฺติ สรูปวิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ จลนนฺติ อาธาโร ฯ จลนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุปฺปสนฺนเทสโตติ สงฺกมนาติ อปาทานํ ฯ เกสคฺคมตฺตมฺปีติ สงฺกมนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ธมฺมานนฺติ สงฺกมานาติ สมฺพนฺโธ ฯ สงฺก...วโตติ เทส... ปตฺติเยวาติ เหตุ ฯ วุตฺตมตฺตมตฺถํ พฺยติเรเกน ปากฏํ กโรนฺโต อาห อิตรถาตฺยาทิ ฯ

[๖๐] อิตรถาติ ธมฺมานํ สงฺกมนสงฺขาเต อิตเร อตฺเถ จลนนฺติ อธิปฺเปเต เนสํ ธมฺมานํ อพฺยา...สิยา ฯ นตฺถิ พฺยาปาโร เอเตสํ ธมฺมานนฺติ อพฺยาปาโร ฯ อพฺยาปารานํ ภาโว อพฺยาปารตา ฯ ขเณ นิยุตฺตา ขณิกา ฯ ขณิกานํ ภาโว ขณิกตฺตา ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิตรถาติ อธิปฺเปเตติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ เนสนฺติ ตาติ ภาวาทิสมฺพนฺโธ ฯ พฺยา...ตา จาติ น สิยาติ กตฺตา ฯ กถํ ปน อสฺสา วาโยธาตุยา

สหชรูปานํ เทสนฺตรุปฺปตฺติยา เหตุภาโวติ อาห เทสาตฺยาทิ ฯ

[๖๑] อตฺตนา...อญฺญตฺถ ฐาเน อุปฺปชฺชนฺติ ยถา เอวํ เตหิ สหชรูเปหิ สห ตตฺถ ฐาเน อตฺตโน อุปฺปตฺติเยว เทสนฺตรุปฺปตฺติเหตุภาโวติ จ อสฺสา วาโยธาตุยา เทส... ภาโว นามาติ๑ อิติ สนฺนิฏฺฐานํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ อิติสทฺโท นามวาจโก ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อตฺตนาติ วิญฺญตฺติยา ฯ เหฏฺฐิมชวเนสุ สมุฏฺฐจฺฐิตานิ เหฏฺฐิ...ตานิ ฯ เหฏฺฐิม... ตานิ จ ตานิ รูปานิ จาติ เหฏฺฐิ...รูปานิ ฯ ปติฏฺฐหนฺติ รูปานิ เอตฺถ ฐาเนติ ปติฏฺฐิตํ ฯ ปติฏฺฐิตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ ปติฏฺฐิตฏฺฐานํ ฯ เอวสทฺโท สงฺกมนํ นิวตฺเตติ ฯ เทส...ตติ จาติ สญฺญา ฯ ยถา อุปมา ฯ อตฺตนาติ สหาติ สหโยโค ฯ สหาติ อุปฺปตฺตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ตตฺถาติ อุปฺปตฺตีติ อาธาโร ฯ อุปฺปตฺติเยวาติ สญฺญี ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ อุตุชาตาทิรูปํ กึ จลติ น จลตีติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ

[๖๒] เอตฺถ ปน เอตสฺ รูเปสุ จิตฺตเช...ปิณฺฑํ วิย ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอเตน จิตฺเตน สมฺพนฺโธ ตํสมฺพนฺโธ ฯ อิตรมฺปิ จิตฺตชโต อญฺญมฺปิ อุตุกมฺมาหารชํ ฯ อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ นทติ สทฺทํ กโรตีติ นที ยา สวนฺตี ฯ นท สทฺเท ฯ อิตฺถียมติยโววาติ อ ฯ น ทาทิโต วา อี ฯ สวตีติ

๑. นาม ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 69

โสโต โย ชลปฺปวาโห ฯ นทิยา โสโต นทีโสโต ฯ
ปกฺขิปิยิตฺถาติ ปกฺขิตฺตํ ยํ โคมยปิณฺฑํ ชเนน ฯ สุสฺสตีติ สุกฺขํ
ยํ โคมยปิณฺฑํ ฯ โคหิ นิพฺพตฺตํ โคมยํ ฯ ปิณฺฑนํ สมูหนํ
ปิณฺฑํ ฯ ปิณฺฑ สงฺฆาเต ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ โคมยสฺส ปิณฺฑํ
โคมยปิณฺฑํ ฯ สุกฺขญฺจ ตํ โคมยปิณฺฑญฺจาติ สุกฺข...ปิณฺฑํ ฯ
ปกฺขิตฺตญฺจ โคมยปิณฺฑญฺจาติ ปกฺขิ...ปิณฺฑํ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ
จิตฺตเชติ จลิเตติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ จลิเตติ จลตีติ ลกฺขณํ ฯ
ตํสมฺพนฺเธนาติ จลตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตรมฺปีติ จลตีติ กตฺตา ฯ
สุกฺข...ปิรุฑนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ปฐมชวนาทีสุ
สมุฏฺฐิตา วาโยธาตุโย ตสฺมึ ขเณ รูปานิ จาเลตุํ น สกฺโกนฺติ
ตสฺมา ตา วิญฺญตฺติวิการสหิตา น โหนฺตีติ กสฺสจิ สงฺกา
สิยา ฯ ตสฺมา ตํ นิเสเธนฺโต อาห ตถาตฺยาทิ ฯ

[๖๓] ตถา เตน เทสนฺตรุปฺปตฺติเหตุภาเวน จลิตุํ อสกฺโกนฺติ-
โยปิ สนฺถมฺภนสนฺธารณมตฺตกรเณน ปจ...สหิตาเยว ฯ กสฺมา ฯ
เยน... สมฺภวโต ฯ น สกฺกุณนฺตีติ อสกฺโกนฺติโย ยา
วาโยธาตุโย ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ ปฐมชวนาทิสมุฏฺฐานา
จ ตา วาโยธาตุ จาติ ปจ...ตุโย ฯ วิญฺญตฺติวิกาเรน สหิตา
วิญฺญ...หิตา ฯ เอวสทฺโท อสหิตํ นิวตฺเตติ ฯ เยน ทิสาภาเคน
คนฺตฺวา อยํ ปุคฺคโล อภิ...กาโมติ โยชนา ฯ ทิสานํ ภาโค
ทิสาภาโค ฯ อภิกฺกโม อาทิ เยสํ ตานิ อภิกฺกมาทีนิ ฯ ปวตฺเตตุํ

กาเมตีติ ปวตฺเตตุกาโม ฯ ตํ ทิสาภาคํ อภิมุโข ตทภิมุโข ฯ
ตทภิมุขสฺส ภาโว ตทภิมุขภาโว ฯ ตทภิมุขภาโว เอว วิกาโร
ตท...กาโร ฯ สมฺภวนํ ปวตฺตนํ สมฺภโว ฯ ตทภิมุขภาววิการสฺส
สมฺภโว ตท...สมฺภโว ฯ ตถาติ จลยิตุนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จลยิตุนฺติ
อสกฺโกนฺติโยติ สมฺปทานํ ฯ จลยิตุนฺติ จล จลเน ฯ ตุํ ฯ ธาตูหิ
ณย ฯ น วุฑฺฒิ ฯ จาลยิตุนฺติปิ ฯ วุฑฺฒิเยว ฯ อสกฺโก...โยปีติ
ปจม...ตุโยติ วิเสสนํ ฯ ปฐ...ตุโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิญฺญ...เยวาติ
ปจ...ตุโยติ วิเสสนํ ฯ เยนาติ ทิสาภาเคนาติ วิเสสนํ ฯ
ทิสาภาเคนาติ คนฺตฺวาติ อาธาโร ฯ คนฺตฺวาติ ปาจเสโส ปว...กาโมติ
วิเสสนํ ฯ อยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อภิ...ทีนีติ ปวตฺเตตูติ กมฺมํ ฯ
ปว...กาโมติ อยนฺติ วิเสสนํ ฯ ตท...วโตติ สหิตาเยวาติ
ญาปกเหตุ ฯ สาธกํ สนฺธายาห เอวญฺจาติอาทิ ฯ

[๖๔] เอวญฺจ สนฺถมฺภนสนฺธารณานมฺปิ ปจฺจยภาวากาโร
กายวิญฺญตฺตีติ อธิปฺปายํ มนสิกตฺวา มโน...วกฺขติ อนุรุทฺธาจริโยติ
โยชนา ฯ เอวญฺจาติ กตฺวาติ กมฺมํ ฯ กตฺวาติ วกฺขตีติ
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ มโน...สฺสาปีติ ตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อปิสทฺโท
เกวลํ ปจมชวนาทีนนฺติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ วิญฺญ...กตฺตนฺติ วกฺขตีติ
กมฺมํ ฯ วิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปตีติ วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปกํ ยํ มโน-
ทฺวาราวชฺชนํ ฯ วิญฺญ...กสฺส ภาโว วิญฺญ...กตฺตํ ฯ วจีวิญฺญตฺตึ
สรูปโต ญาเปนฺโต อาห วจีตฺยาทิ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 71

[๖๕] วจีเภทก...วิญฺญตฺติ ฯ วจิตพฺพาติ วจี ยา วาจา ชเนน ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ วจิยา เภโท วจีเภโท ฯ วจีเภทํ กโรตีติ วจีเภทกํ ยํ จิตฺตํ ฯ วจีเภทกญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ วจี... จิตฺตํ ฯ วจีเภทกจิตฺตโต สมุฏฺฐาตีติ วจี...สมุฏฺฐานา ฯ ปฐวี เอว ธาตุ ปฐวีธาตุ ฯ วจีเภทกจิตฺตสมุฏฺฐานา จ สา ปฐวีธาตุ จาติ วจี...ธาตุ ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ อกฺขรานํ อุปฺปตฺติ อกฺขรุปฺปตฺติ ฯ อกฺขรุปฺปตฺติยา ฐานํ อกฺขรุปฺปตฺติฏฺฐานํ ฯ อกฺขรุปฺปตฺติฏฺฐาเน คตานิ ปวตฺตานิ อกฺข...คตานิ ฯ อุปาทินฺนานิ กมฺมชานิ จ ตานิ รูปานิ จาติ อุปา...ปานิ ฯ อกฺข...คตานิ จ ตานิ อุปา-ทินฺนรูปนานิ จาติ อกฺขุร...รูปานิ ฯ ฆฏิยเต ฆฏฺฏนํ ฯ ปจฺจโย จ โส ภูโต จาติ ปจฺจยภูโต ฯ ฆฏ ฆฏฺฏเน ฯ ฆฏฺฏนสฺส ปจฺจยภูโต ฆฏฺฏน...ภูโต ฯ วจี...ธาตุยาติ ฆฏฺฏนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิกาโรติ ปเทปิ สมฺพนฺโธ ฯ อกฺข...เปหีติ สหาติ สหโยโค ฯ สหาติ ฆฏฺฏนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ฆฏ...เอโกติ ทฺวยํ วิกาโรติ วิเสสนํ ฯ วิกาโรติ สญฺญี ฯ วจีจิญฺญตฺตีติ สญฺญา ฯ วุตฺตวจนํ อติทิสนฺโต อาห ยนฺตฺยาทิ ฯ

[๖๖] ยํ ปน วจนํ เอตฺถ วจีวิญฺญตฺติยํ วตฺตพฺพํ ตํ วจนํ กาย...ทฏฺฐพฺพํ ปณฺฑิเตน ฯ [ยนตฺ ปฐวีธาตุยาติ สามีวจนํ อุภยสมฺพนฺธาเปกฺขนฺติอาทิวจนํ ฯ?] ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ยนฺติ วตฺตพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ เอตฺถาติ วตฺตพฺพนฺติ อาธาโร ฯ ตนฺติ

ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ กาย...วิญฺญตฺติยนฺติ วุตฺตาติ อาธาโร ฯ
วุตฺตนเยนาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเสโส กึ อตฺถิ
นตฺถีติ อาห อยนฺตฺยาทิ ฯ

[๖๗] อยํ ปน วิเสโส ตตฺถ กายวิญฺญตฺติยํ ผนฺท...รนฺติ
วจนํ วุตฺตํ ยถา เอวํ อิธ วจีวิญฺญตฺติยํ สุยฺย...ยนฺตรนฺติ วจนํ
โยเชตพฺพํ ฯ อิธ วจีวิญฺญตฺติยํ สนฺถมฺภนาทิ...อาทินโย ปณฺฑิเตน
น ลพฺภติ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ วิเสสนํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ
วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถา อุปมา ฯ ตตฺถาติ วุตฺตนฺติ อาธาโร ฯ
ผนฺท...นฺตรนฺติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ เอวํ อุปเมยฺยํ ฯ อิธาติ
โยเชตพฺพนฺติ อาธาโร ฯ สุยฺย...นนฺตรนฺติ โยเชตพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ
สวนียติ สุยฺยมาโน โย สทฺโท ฯ สุยฺยมาโน จ โส สทฺโท
จาติ สุยฺย...สทฺโท ฯ สุยฺย...สทฺทสฺส สวนํ สุยฺย...สวนํ ฯ สุยฺย...
สวนสฺส อนนฺตรํ สุยฺย...นฺตรํ ฯ สุยฺยมานสทฺทสวนานนฺตรํ อวิญฺญาย-
มานนฺตเรหิ มโนทฺวารชวเนหิ คยฺหมานตฺตา สยญฺจ วาจาย
วิญฺญายตีติ โยเชตพฺพํ ฯ อิธาติ น ลพฺภตีติ อาธาโร ฯ จสทฺโท
วิเสสตฺโถ ฯ สนฺถ...วโตติ น ลพฺภตีติ เหตุ ฯ สนฺถมฺภนาทีนํ
อภาโว สนฺถมฺภนาทิภาโว ฯ สตฺตม...อาทินโยติ น ลพฺภตีติ
กมฺมํ ฯ สตฺต...อาทิ จ โส นโย จาติ สตฺต...นโย ฯ
อาทิสทฺเทน ปจวีธาตุ วิญฺญตฺติวิการสหิตา ปจมชวนาทิสมุฏฺฐานาหิ
ปจวีธาตูหิ ลทฺโธปตฺถมฺภา น สทฺทํ ชเนตีติอาทิวจนสฺส คหณํ ฯ

สนฺถ...นโย น ลพฺภตีติ วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ฌฏฺฐเน-
นาตฺยาทิ ฯ

[๖๘] หิ สจฺจํ ฯ ฌฏฺฐเนน สทฺธึ...อุปฺปชฺชติ ฯ ฌฏฺฐเนนาติ
สทฺธึเยวาติ สหโยโค ฯ เอวสทฺโท อสหภาวํ นิวตฺเตติ ฯ
หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ สทฺธึเยวาติ อุปฺปชฺชตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ
สทฺโทติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ ฌฏฺฐนํ
สตฺตมชวเนเยว ภเวยฺยาติ อาสงฺกํ สนฺธายาห ฌฏฺฐนาตฺยาทิ ฯ

[๖๙] ฌฏฺฐนญฺจ...ลพฺภเตว ฯ ฌฏฺฐนนฺติ ลพฺภเตติ กมฺมํ ฯ
จสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปจ...ทีสูติ ลพฺภเตติ อาธาโร ฯ ปิสทฺโท
สตฺตมชวนํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ ทฺวินฺนํ
สาธารณูปมํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาติอาทิ ฯ

[๗๐] เอตฺถ จ เอตสฺมึ วิญฺญตฺติอธิกาเร อุสฺสาเปตฺวา...
คหณํ โหติ ยถา เอวํ วิปฺผนฺท...อุปมาติ โยชนา ฯ จสทฺโท
วากฺยารมฺโภ ฯ โคนํ สีสํ โคสีสํ ฯ ตลติ ปติฏฺฐาตีติ ตาโล
โย รุกฺโข ฯ ตล ปติฏฺฐายํ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ปณิยติ
โวหาริยตีติ ปณฺโณ ปลาโส ฯ ปณ พฺยวหาเร ฯ กาเลตฺยาทินา
โณ ฯ ตาลสฺส ปณฺโณ ตาลปณฺโณ ฯ โคสีสญฺจ ตาลปณฺโณ
จ โคสี...ปณฺณํ ฯ ตํ อาทิ เยสํ ธชาทีนํ เต โคสีสตาลปณฺณา-
ทโย ฯ พนฺธา จ เต โคสีสตาลปณฺณาทโย จาติ พนฺธ...ทโย ฯ
พนฺธโค...ปณฺณาทีนํ รปานิ พนฺธ...รูปานิ ฯ ตสฺส ทสฺสนสฺส

อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ ตทนนฺตรํ ปวตฺตา ตทนนฺตรปฺปวตฺตา ฯ ตทนนฺตรนฺติปิ ฯ อุทเกน สห จรติ ปวตฺตตีติ อุทกสหจริตํ ยํ ปการํ ฯ อุทกสหจริตํ เอว อุทกสหจาริตํ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา มชฺเฌ วุฑฺฒิ ฯ อุทกสหจาริตญฺจ ตํ ปการญฺจาติ อุท...การํ ฯ สญฺชานาติ เอเตนาติ สญฺญาณํ ฯ ชโน เอเตน ลกฺขเณน อุทกํ สญฺชานาติ อิติ ตสฺมา ตํ ลกฺขณํ สญฺญาณํ ฯ สญฺญาณสฺส อากาโร สญฺญาณํ ฯ อากาโลโป ฯ อุทกสหจาริตปฺปการญฺจ ตํ สญฺญาณญฺจาติ อุทก...ญาณํ ฯ คเหตฺวา ชานิตฺวา ฯ อุทกสฺส คหณํ ชานนํ อุทกคหณํ ฯ วิปฺผนฺทตีติ วิปฺผนฺทมาโน โย กาโย ฯ สมุจฺจาริตพฺโพติ สมุจฺจาริยมาโน โย สทฺโท สตฺเตน ฯ วิปฺผนฺทมาโน จ สมุจฺจาริยมาโน จ วิปฺผ...มาโน ฯ กาโย จ สทฺโท จ กายสทฺทา ฯ วิปฺผนฺทมาน...มานา จ เต กายสทฺทา จาติ วิปฺผนฺท...สทฺทา ฯ ตสฺส คหณสฺส อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ ตทนนฺตรํ ปวตฺตา ตทนนฺตรปฺปวตฺตา ฯ ตทนนฺตรนฺติปิ ฯ ปุเร ชาโต ปุริโม ฯ สิชฺฌตีติ สิทฺโธ โย สมฺพนฺโธ ฯ สมฺพชฺฌนํ สมฺพนฺโธ สงฺเกโต ฯ สิทฺโธ จ โส สมฺพนฺโธ จาติ สิทฺธสมฺพนฺโธ ฯ ปุริโม จ โส (สิทฺธ) สมฺพนฺโธ จาติ ปุริ...มฺพนฺโธ ฯ ปุริมสิทฺธสมฺพนโธ อุปนิสฺสโย เหตุ ยสฺสา วีถิยา สา ปุริมสิทฺธสมฺพนฺธูปนิสฺยา ฯ ปุริมคหิตสมฺพนฺธูปนิสฺสยคหิตาย มโนธาตุยาตฺยธิปฺปาโย ฯ สห อธิปฺเปาเยน วตฺตตีติ สาธิปฺปาโย ฯ สาธิปฺปาโย จ โส วิกาโร

จาติ สาธิ...วิกาโร ฯ สาธิปฺปายวิการสฺส คหณํ ชานนํ สาธิ... คหณํ ฯ ทฺวินฺนนฺติ วิญฺญตฺตีนํ ฯ สาธารณา จ สา อุปมา จาติ สาธารณูปมา ฯ เอตฺถาติ อุปมาติ อาธาโร ฯ ยถาติ อุปมา ฯ อุสฺสาเปตฺวาติ พนฺธาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ พนฺธ...ปานีติ ทิสฺวาติ กมฺมํ ฯ ทิสฺวาติ คเหตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตท...รายาติ ทฺวยํ มโน...ถิยาติ วิเสสนํ ฯ มโน...ถิยาติ คเหตฺวาติ กรณํ ฯ โคสีสาทีนนฺติ สญฺญาณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อุท... ญาณนฺติ คเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ คหณนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตท...ยาติ ทฺวยํ มโน...ถิยาติ วิเสสนํ ฯ มโน...ยาติ คหณนฺติ กรณํ ฯ ปุริ...สฺสายาติ มโน...วีถิยาติ วิเสสนํ ฯ สาธิ...หณนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อยนฺติ อุปมาติ วิเสสนํ ฯ ทฺวินฺนนฺติ สาธารณาติ สมฺปทานํ ฯ สาธารณูปมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๗๑] ลหุภาโว ลหุตาติ ลหุโน รูปสฺส ภาโว ลหุตา ฯ มุทุภาโว มุทุตาติ มุทุโน รูปสฺส มุทุตา ฯ กมฺมญฺญภาโวติ กตฺตพฺพนฺติ กมฺมํ สรีเรน กตฺตพฺพกิริยํ ฯ กมฺมนิ สาธุ กมฺมญฺญํ ฯ กมฺมญฺญสฺส ภาโว กมฺมญฺญตา ฯ ติสฺสนฺนํ ลหุตาทิภาวํ อุปมาย สาเธนฺโต อาห ยถาตฺยาทิ ฯ

[๗๒] เอตา ลหุตาทโย ยถากฺกมญฺจ กมโต อโรคิโน อครุตา วิย รูปานํ อครุตา ฯ สุปริ...จมฺมสฺส อกถินตา วิย อกถินตา ฯ สุธนฺตสุวณฺณสฺส อนุกูลภาโว วิย สรีร...ภาโว

อิติ เอวํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ
รุชนํ โรโค ฯ โรโค เอตสฺส ชนสฺส อตฺถีติ โรคี ฯ น โรคี
อโรคี ฯ น ครุ อครุ ฯ อครุโน รูปสฺส ภาโว อครุตา
อถทฺธตา ฯ สุฏฺฐุ ปริมทฺทิตํ สุปริมทฺทิตํ ฯ จมิยติ ภกฺขิยตีติ
จมฺมํ ยํ วตฺถุ สตฺเตน ฯ จม อทเน ฯ ขฺยาทีหิ มนมจโตวาติ
มน ฯ สุปริมทฺทิตญฺจ ตํ จมฺมญฺจาติ สุ...จมฺมํ ฯ อกถินสฺส รูปสฺส
ภาโว อกถินตา ฯ สุฏฺฐุ ธมิยิตฺถาติ สุธนฺตํ ยํ สุวณฺณํ ชเนน ฯ
สุธนฺตญฺจ ตํ สุวณฺณญฺจาติ สุธนฺตสุวณฺณํ ฯ กรณํ กิริยา ฯ
สรีเรน กตฺตพฺพา กิริยา สรีรกิริยา ฯ อนุกูลสฺส ภาโว
อนุกูลภาโว ฯ ยถากฺกมนฺติ โหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตาติ
โหนฺตีติ ปกติกตฺตา ฯ อโรคิโนติ ปทํ อครุตาติ สมฺพนฺโธ ฯ
วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ รูปานนฺติ อครุตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อครุตาติ
โหนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ สุป...มฺมสฺสาติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิยาติ
อุปมาโชตโก ฯ อกถินตาติ โหนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ สุธนฺต-
สุวณฺณสฺสาติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ
สรีรกิริยานนฺติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุกูลภาโวติ โหนฺตีติ
วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ นนุ ลหุตาทิตฺตยํ อญฺญมญฺญํ
อวิชหนฺตํ โหติ ตสฺมา ลหุตาทิตฺตยสฺส นานตฺตํ สิยาติ โจทนํ
สนฺธายาห อญฺญตฺยาทิ ฯ

[๗๓] อญฺญมญฺญํ...นานตฺถํ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ อญฺญญฺจ

อญฺญญฺจ อญฺญมญฺญํ ฯ น วิชหตีติ อวิชหนฺตํ ยํ ลหุตาทิตฺตยํ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ ลหุตาทีนํ ตยํ ลหุตาทิตฺตยํ ฯ โส โส วิกาโร ตํตํวิกาโร ฯ ตํตํวิกาเรน อธิกานิ ตํตํ...กานิ ฯ ตํตํวิการาธิกานิ จ ตานิ รูปานิ จานิ ตํตํ...รูปานิ ฯ นานสฺส ภาโว นานตฺตํ ฯ อญฺญมญฺญนฺติ อวิชหนฺตาติ กมฺมํ ฯ อวิชหนฺตสฺสาปีติ ลหุตาทิตฺตยสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ลหุ...ยสฺสาติ นานตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ตํตํ...เปหีติ นานตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นานตฺตนฺติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ

[๗๔] ทนฺธตฺตาตฺยาทิ วิตฺถาโร ฯ หิ สจฺจํ ฯ รูปสฺส ทนฺธตฺต ...โน รูปวิกาโร ลหุตา ฯ ถทฺธ...ฏฺฐาโน รูปวิกาโร มุทุตา ฯ สรีร...จาโน รูปวิกาโร กมฺมญฺญตาติ โยชนา ฯ ทนฺธสฺส รูปสฺส ภาโว ทนฺธตฺตํ ฯ ทนฺตฺตํ กโรตีติ ทนฺธตฺตกโร โย ธาตุกฺโขโภ ฯ ขุภนํ ปโกปนํ โขโภ ฯ ธาตูนํ วา วาตปิตฺตเสมฺหานํ รสาทิธาตูนํ วา โขโภ ปโกโป ธาตุกฺโขโภ ฯ ทนฺธตฺตกโร จ โส ธาตุกฺโขโภ จาติ ทนฺธ...โขโภ ฯ ทนฺธ...โขภสฺส ปฏิปกฺโข ทนฺธ...ปกฺโข ฯ ทนฺธ...ปกฺโข จ โส ปจฺจโย จาติ ทนฺธ...ปจฺจโย ฯ ทนฺธ...ยโต สมุฏฺฐาตีติ ทนฺธ...ฏฺฐาโน โย รูปวิกาโร ฯ ถทฺธสฺส รูปสฺส ภาโว ถทฺธตฺตํ ฯ ถทฺธตฺตํ กโรตีติ ถทฺธตฺตกโร ฯ เสสํ ปุพฺพสมํ ฯ อนนุกูลสฺส ภาโว อนนุกูลภาโว ฯ อนนุกูลภาวํ กโรตีติ อนนุ...กโร โย ธาตุกฺโขโภ ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ ตตฺถ ปเทสุ ธาตุกฺโขโภติ

วาตปิตฺตเสมฺหปฺปโกโป รสาทิธาตูนํ วา วิการาวตฺถา ฯ ทฺวิธาตุ
วุตฺโตปิ อตฺถโต ปจวีธาตุอาทีนํเยว วิกาโรติ ทฏฺจพฺพํ ฯ
ปฏิปกฺขปจฺจยา สปฺปายอุตุอาหารา ฯ วิกฺขิตฺตตฺตา เจตํ วิการสฺส
วิเสสปฺปจฺจยภาวโต วุตฺตํ ฯ อวิเสเสน สพฺเพสํ ปจฺจยา ฯ
ทนฺธ...ฏฺจาโนติ รูปวิกาโรติ วิเสสนํ ฯ หิ ทพฺหิ ฯ รูปวิกาโรติ
สญฺญี ฯ ลหุตาติ สญฺญา ฯ ถทฺธ...ฏฺจาโนติ รูปวิกาโรติ วิเสสนํ ฯ
มุทุตาติ สญฺญา ฯ สรีรกิริยานนฺติ อนนุกูลาติ สมฺปทานํ ฯ
อนุ...ฏฺจาโนติ รูปวิกาโรติ วิเสสนํ ฯ กมฺมญฺญตาติ สญฺญา ฯ
อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๗๕] อุปจยนํ รูปสฺส ปจมุปฺปชฺชนํ อุปจโย ฯ จิ จเย ฯ
ภาเว จ ฯ ปจมจโย อิติ อตฺโถ ฯ กสฺมา ฯ อุป...ทีสุ
ปโยเคส อุปสทฺโท วิย อุปสทฺทสฺส...โชตนโต ฯ อุปญาต...ทีสูติ
อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมา ฯ อุปสทฺทสฺสาติ โชตนาติ สมฺพนฺโธ ฯ
ปจมตฺถโชตนโตติ... (อิโต ปรํ สฺยามโปตฺถกํ นฏฺจํว ขายติ ฯ
ตสฺมา มณิสารมญฺชูสาย อนุฏีกาย อตฺถวณฺณนา อิเธว
อชฺฌาหฏา) อุป...โชตนโต ปจมจโยติ อตฺโถ ญายตีติ
โยชนา ฯ สนฺตาโนติ สมฺพนฺโธ หุตฺวา วิตฺถาโร ฯ สํปุพฺโพ หิ
ตนุ วิตฺถาเร ปวตฺตติ ฯ อยญฺจ สปทวิคฺคโห ฯ เอเตน
สนฺตติสทฺทสฺส ภาวสาธนตํ ทสฺเสติ ฯ ตญฺญเต วิตฺถาริยเตติ
สมฺพนฺธา หุตฺวา ตติ ปุนปฺปุนํ วา สมนฺตโต วา ตติ สนฺตติ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 79

สา จ อตฺถโต ปพนฺโธติ อาห ปพนฺโธติ อตฺโถติ ฯ อฏฺฐสาลินิยํ ปน สนฺตติ ปวตฺตีติ วุตฺตํ ฯ อุปจยสนฺตติโย รูปุปฺปาทภาวโตเยว อภินฺนา วิย ทิสฺสนฺติ ฯ ยทิ ภินฺนา ฯ โก อุปจโย ฯ โก สนฺตตีติ อาห ตตฺเถจฺจาทิ ฯ ตตฺถาติ ตาสุ อุปจยสนฺตตีสุ ฯ ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐายาติ ปฏิสนฺธิอุปฺปาทกฺขณํ อาทึ กตฺวา ฯ ยาวาติ ยตฺตเก สตฺตมสตฺตาห อฏฺฐมสตฺตาห นวมสตฺตาห ตทนนฺตร-จตุสฏฺฐิอหสงฺขาเต กาเลติ อตฺโถ ฯ อฏฺฐกถานเยน ฏีกานเยน ปน ตทนนฺตรทฺวานวุติอหสงฺขาเต กาเลติ อตฺโถ ฯ จกฺขาทิทสกานนฺติ[๑] จกฺขุทสกาทีนํ จตุนฺนํ ทสกานํ ฯ เอตฺถนฺตเรติ เอตสฺมึ ปฏิสนฺธิอุปฺปาทกฺขณํ อาทึ กตฺวา คณิยมาเน จตุสฏฺฐิอหสงฺขาเต ทฺวานวุติอหสงฺขาเต วา กาเล ฯ รูปุปฺปาโทติ เอกสนฺตาเน กายทสกาทิสตฺตทสกรูปานํ อุปฺปตฺติ ฯ อุตุจิตฺตาหารชฏฺฐกรูปุปฺปาโท ปน ยถาวุตฺตทสกรูปุปฺปาทคฺคหเณน คเหตพฺโพ ฯ ตถา หิ วุตฺตํ จกฺขาทิทสกานนฺติ ฯ อุปจโย นาม ปฐมรูปุปฺปาทภาวโต ฯ ตโตติ จกฺขุทสกาทิอุปฺปตฺติโต กายทสกาทิอุปฺปตฺติโต วา ชิวฺหาทสกอุปฺปตฺติโต วา ฯ ปรนฺติ ปจฺฉา ฯ รูปุปฺปาโท สนฺตติ นาม อนุพนฺธนวเสน อุปฺปตฺติภาวโต ฯ อิทญฺจ คพฺภเสยฺยเกเอว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ น สํเสทโชปปาติเก ฯ เตสญฺหิ ปฏิสนฺธิกฺขเณ รูปุปฺปาโท อุปจโย นาม ฯ ตโต ปรํ

๑. ฏีกายมฺปน จกฺขฺวาทีนํ ทสกานนฺติ ทิสฺสติ ฯ

อภิ.๑๙๙-๒๐๐

จุติปริโยสานํ รูปุปฺปาโท สนฺตติ นาม ฯ ยถา...ฐายีนนฺติ
อตฺตโน อตฺตโน สนฺตเก เอกูนปญฺญาสจิตฺตกฺขณสงฺขาเต
ฐิติกฺขณมตฺเต ติฏฺฐนสีลานํ ฯ รูปานนฺติ จตุสฺสนฺตติรูปานํ ฯ
ชีรณนฺติ ชิณฺณภาโว ฯ อภินวภาวหานีติ อตฺโถ ฯ สาเยว
ชรตา สกตฺเถ ตาปจฺจยวเสน ยถา เทโวเอว เทวตาติ ฯ
[ยาวาติ ยตฺตเก เอกาทสมสตฺตาห ทฺวาทสมสตฺตาห เตรสมสตฺตาห?]
เอวสทฺเทน ชรภาโว ชรตา นามาติ อตฺถํ ปฏิเสเธติ ฯ อิ
คติมฺหิ ฯ ตโต ตฺยปจฺจโย ตฺยสฺส จการาเทโส ตสฺส
ทฺวิตฺตญฺจาติ อาห น อิจฺจํ อนุปคนฺตพฺพนฺติ ฯ ญาเณน
ญาตพฺพนฺติ อตฺโถ ฯ ธุวตฺโถ ปน อนิปฺผนฺนปาฏิปทิโก นิจฺจสทฺโท
อธิปฺเปโต ฯ วุตฺตญฺเจตํ อฏฺฐสาลินิยํ หุตฺวา อภาวฏฺเฐน น
นิจฺจํ อนิจฺจนฺติ ฯ วิสุทฺธิมคฺคฏีกายญฺจ วุตฺตํ นิจฺจญฺจ นาม
ธุวํ ฯ รูปํ ปน ขณภงฺคตาย เยน ภงฺเคน น นิจฺจนฺติ อนิจฺจํ ฯ
โส อนิจฺจสฺส ภาโวติ อนิจฺจตาติ ฯ อนิจฺจตา ทุวิธา ปยฺจนฺนมฺปิ
ขนฺธานํ อนิจฺจตา รูปกฺขนฺธสฺส อนิจฺจตา จาติ ฯ อิธ ปน
รูปกฺขนฺธสฺส อนิจฺจตาเอว อธิปฺเปตาติ อาห รูปสฺส ปริเภโทติ ฯ
รูปสฺส ปริโต สพฺพโส ภิชฺชนนฺติ อตฺโถ ฯ ธมฺมานํ...เหตุตฺตาติ
ชายมานปริปจฺจมานภิชฺชมานรูปธมฺมานํ ตสฺสา ตสฺสา ชนนชีรณ-
ภิชฺชนสงฺขาตาย อวตฺถาย วเสน ลกฺขณกิริยาย การณตฺตา ฯ
เอเตน ลกฺขณสทฺทสฺส กรณสาธนตํ ทสฺเสติ ฯ รูปานํ...ภาวโตติ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 81

กมฺมชรูปสฺส เอเกกสฺส จิตฺตสฺส ตีสุ ตีสุ ขเณสุ จิตฺตรูปสฺส
จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ อุตุอาหารชรูปานํ อุตุอาหารานํ ฐิติกฺขเณ
อุปฺปาทภาวโต ชาติรูปสฺส ฯ อิมินา จ ชาติสทฺทสฺส ภาวสาธนตํ
ทสฺเสติ ฯ รูป...วุตฺติตฺตาติ เอเตน ฐานูปจาเรน ชาติยา รูปภาวํ
ทสฺเสติ ฯ ปจฺโม จกาโร เหตุทฺวยํ สมุจฺจิโนติ ฯ ทุติโย
วิเสสนทฺวยํ ฯ อิมินา จ ชาติสทฺทรูปสทฺทานํ สมานาธิกรณตํ
ทสฺเสติ ฯ อตฺตนา อุป...ภาเวนาติ ปาจสฺเสว ทิฏฺฐตฺตา อาห
อุป...ภาเวนาติ ฯ อิทานิ โปตฺถเก ปน อุป...นาเมนาติ ปาโจ
ทิฏฺโจ ฯ อถวา ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอเตน เอตสฺมา วาติ
อตฺเถน ภาวตฺตสฺสปิ นามภาวโต ปริยายนฺตเรน ปทุทฺธารํ กโรตีติปิ
วตฺตุํ ยุชฺชติ ฯ เอเตน นามสทฺทสฺส ครหาทีสุ อตฺเถสุ ปวตฺตึ
ปฏิเสเธตฺวา สญฺญาตฺเถ ปวตฺตึ ทสฺเสติ ฯ ยทิ เอวํ กสฺมา
วิภชฺช วุตฺตนฺติ อาห ปจมุ...วุตฺตตฺตาติ ฯ ตตฺถ ปจมุ...เภทโตติ
อวยวภูเตหิ ปจมนิพฺพตฺติสงฺขาตปวตฺติอาการอุปรินิพฺพตฺติสงฺขาต-
ปวตฺติอากาเรหิ สมุทายภูตสฺส ยถาวุตฺตอาการวโต ชาติรูปสฺส เภทโต
นานตฺตโต วิเสสโต ตพฺภาวโต ฯ ภินฺนตฺตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ
วินยวเสนาติ ภควโต วิเนตพฺพานํ ธมฺมปริคฺคหกานํ เทวานํ
วเสน ฯ กตฺถจิ โปตฺถเก ปน วิเนยฺยวเสนาติ ปาโจ ทิสฺสติ ฯ
อฏฺฐสาลินีอาทีสุ ปน เวเนยฺยวเสนาติ วุตฺตํ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ
จสทฺโท ปเนตฺถ ลุตฺตนิทฺทิฏฺโจ ฯ คมฺยมานตฺถตฺตา วา นปฺปยุตฺโต

เหตุทฺวยสฺส อธิปฺเปตตฺตา ฯ เอวญฺจ กตฺวา อฏฺฐสาลินีอาทีสุ อาการนานตฺตโต ปน เวเนยฺยวเสน จาติ วุตฺตํ ฯ วิภชิตฺวา วุตฺตตฺตาติ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา รูปกณฺเฑ ภควตา ชาติรูปสฺส เทสิตตฺตา ฯ อิมินา จ เย เวเนยฺยา อุปจโยติ วุตฺเตเยว ชาตึ ชานนฺติ ฯ น สนฺตตีติ วุตฺเต ฯ เตสํ วเสน อุปจโยติ วุตฺตํ ฯ เย ปน เวเนยฺย สนฺตตีติ วุตฺเตเยว ชาตึ ชานนฺติ ฯ น อุปจโยติ วุตฺเต ฯ เตสํ วเสน สนฺตตีติ วุตฺตนฺติ อิมมตฺถํ ทสฺเสติ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปน เวเนยฺยานํ วเสนาติ ตทา กิร โสตูนํ เอวํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ อยํ ชาติ สพฺเพสํ ธมฺมานํ ปภโว สยํ ปน น กุโตจิ ชายติ ยถาตํ ปกติวาทีนํ ปกตีติ เตสํ มิจฺฉาคาหํ วิธมนฺโต สตฺถา ชาติ นาม น อญฺญา อุปจยสนฺตติวเสน จิตา ฯ รูปุปฺปตฺติเยว ปน ตถา วุจฺจติ ฯ สา จ ยสฺส อุปฺปาโท ตสฺส ปจฺจยโต ว ชาติปริยายํ ลภตีติ ทสฺสนตฺถํ อุปจฺโย สนฺตตีติ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา เทเสตีติ อาจริยาติ วุตฺตํ ฯ วิสุทฺธิมคฺคฏีกายญฺจ ยทิ หิ ธมฺมา วิย อุปลพฺเภยฺยชาติ ฯ นิปฺปริยายโต จ ตสฺสา กุโตจิ ชาติภาโว ฯ น เอวมุปลพฺภติ ฯ อถโข วิการภาเวน ฯ ตสฺมา วุตฺตํ วิเนยฺยวเสนาติ ฯ ตทา กิร โสตูนํ...วิธมนฺโต สตฺถา อุปจโย สนฺตตีติ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา กุโตจิ ปจฺจยโต ชาตญฺจ กตฺวา เทเสตีติ วุตฺตํ ฯ กสฺมา อุปจยสนฺตตีนํ ชาติรูปสฺส เภทภาวมตฺตํ วิญฺญาตพฺพํ ฯ สภาวโต

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 83

นานตฺตภาโว น วิญฺญาตพฺโพติ อาห เอวญฺจ กตฺวาติอาทิ ฯ ตตฺถ เอวญฺจ กตฺวาติ อุปจยสนฺตตีนํ ชาติรูปสฺส เภทภาวมตฺตโต สภาวโต นานตฺตาภาวโต ฯ ตาสํ อุปจยสนฺตตีนํ อตฺถโต อเภทนฺติ สภาวโต เภทาภาวํ นานตฺตาภาวํ ฯ ยสฺมา อิติ วจนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ตาสํ ชาติรูปสฺส เภทภาวมตฺตํ วิญฺญาตพฺพํ ฯ สภาวโต นานตฺตภาโว น วิญฺญาตพฺโพติ โยชนา ฯ ปาลิอตฺโถ ปน อฏฺฐสาลินีอาทีสุ วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ ฯ สภาคสงฺคหวเสนาติ ภูตภาวปสาทภาวาทินา สมานโกฏฺฐาสภาเวน สงฺคเหตพฺพภาเวน เอกโต สโมธาเนตพฺพ-ภาเวน ฯ เอกาทสปฺปการมฺปิ ภูตภาวปสาทภาวาทิเภเทน ฯ โผฏฺฐพฺพวิสยภูตคฺคหเณน คหิตตฺตา จตฺตาโรติ วุตฺตํ ฯ ชีวิตาหารรูเปหีติ สหตฺเถ กรณวจนนฺติ อาห ชีวิตา...สหาติ ฯ ยถาอุทฺทิฏฺฐรูปานนฺติ[๑] ปถวีธาตูติอาทินา[๒] อุทฺเทเสน สงฺเขปโต อุทฺธริตฺวา ทสฺสิตปฺปการานํ ปถวาทิรูปานํ ฯ เอก...ตฺถนฺติ เอกปฺปการภาวาทิสงฺขาตานํ ญาตพฺพานํ อตฺถานํ ทสฺสนาย ฯ อาทิสทฺเทน ทุวิธตาทินเย สงฺคณฺหาติ ฯ ทุติเยนาทิสทฺเทน ปน รูปนฺติอาทิกํ ยถารหนฺติปริโยสานํ สพฺพํ วิภาคํ นิทฺเทสํ สงฺคณฺหาติ ฯ ยทิ รูปํ สเหตุกํ นาม สิยา ฯ สเหตุกวิปากจิตฺตํ

๑. ฏีกายมฺปน ยถาอุทฺทิฏฺฐานํ รูปานนฺติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ปถวี ปถวี ปุถุวี ปุถวี จาติ เอกสทิสเมว ฯ

วิย สมฺปยุตฺตเหตูหิเยว สิยา ฯ น ชนกเหตูหิ เหตุสมํ ยุตฺตานเมว สเหตุภาวโต ฯ เตนาห ภควา สเหตุกา ธมฺมา เหตุสมฺปยุตฺตา ธมฺมาติ ฯ เตสุ จ นิรวชฺชเหตูหิเยว สเหตุกํ สิยา ฯ น สาวชฺชเหตูหิ ภินฺนชาติกตฺตาติ เตสเมว สมฺปยุตฺตเหตูนํ เอตฺถ ปสงฺคโตเยว เตสุ จ นิรวชฺชเหตูนเมว ปสงฺคโต เตเยว จ นิวาเรนฺโต สมฺปยุตฺตสฺสาติอาทิมาห ฯ นนุ จ สเหตุกปฏิสนฺธิกฺขเณ กฏตฺตารูปํ ปวตฺติยญฺจ สเหตุกจิตฺตสมุฏฺฐานรูปํ เหตุสหชาตํ ลทฺธเหตุปจฺจยญฺจ โหตีติ เตสํ สมฺปยุตฺโต เหตุ อตฺถีติ ฯ น ฯ เตสํ รูปานํ เตหิ เหตูหิ สมฺปยุตฺตภาวาภาวโต ฯ ตานิ หิ เตหิ สหชาตาเนว โหนฺติ ฯ น สมฺปยุตฺตานิ เอกุปฺปาทตาทิจตุพฺพิธสมฺปโยคลกฺขณาภาวโต ฯ สหสทฺโท วิชฺชมานตฺโถ น ตุลฺยโยคตฺโถ ฯ ยทิ โส สิยา ฯ จิตฺตชรูปเมว สปฺปจฺจยํ สิยา จิตฺเตน สหุปฺปนฺนตฺตา ฯ น กมฺมชาทิรูปํ เตน อสหุปฺปนฺนตฺตา ฯ กมฺมชญฺหิ อตีตกมฺมโต อุปฺปนฺนํ ฯ อุตุอาหารชานิ ฐิติปฺปตฺเตหิ อุตุอาหาเรหีติ อธิปฺปาเยนาห ยถาสกนฺติอาทิ ฯ อฏฺฐสาลินิยํ ปน อตฺตโน นิปฺผาทเกน สหปจฺจเยนาติ สปฺปจฺจยนฺติ วุตฺตํ ฯ วิสุทฺธิมคฺคฏีกายญฺจ ปจฺจยาธีนวุตฺติตาย สหปจฺจเยนาติ สมฺปจฺจยนฺติ วุตฺตํ ฯ ยถา...ตายาติ อตฺตโน อตฺตโน สนฺตกกมฺมจิตฺตอุตุอาหารปจฺจยวนฺตตาย ฯ สามญฺญโจทนา หิ วิเสเส อวติฏฺฐติ ฯ เอวญฺจ อฏฺฐสาลินิยํ สปฺปจฺจยเมวาติ เอตถ ปน กมฺมสมุฏฺฐานํ

กมฺมปจฺจยเมว โหติ ฯ อาหารสมุฏฺฐานาทีนิ อาหาราทิปจฺจยา-
เนวาติ เอวํ รูปสฺเสว วุตฺตจตุปฺปจฺจยเสน อตฺโถ เวทิตพฺโพติ
วุตฺตํ ฯ กึ ปน รูปํ เหตุปจฺจยาทีหิ น นิพฺพตฺตตีติ ฯ โน น
นิพฺพตฺตตีติ ฯ เต ปน ตคฺคหเณน คยฺหนฺเต ฯ น หิ ปฏฺฐาเน
คหิเต อปฺปฏฺฐานมฺปิ น คยฺหติ ฯ เตนาหุ โปราณา ปฏฺฐานา-
ปฏฺฐาเนสุ ปฏฺฐาเน คหิเต อปฺปฏฺฐานมฺปิ คยฺหเตติ อตฺตานนฺติ
กามาสวาทโย สนฺธายาห ฯ อารพฺภาติ อารมฺมณํ กตฺวา ฯ
เอเตน อารมฺมณภาวโตเอว เตหิ สหิตตา ฯ น เอกุปฺปาทาทิ-
ภาวโตติ ทสฺเสติ ฯ สาสวํ อาลมฺพิตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ
ปจฺจเยหิ กมฺมาทีหิ ฯ โลโก ติวิโธ สตฺตสงฺขารภาชนวเสน ฯ
อิธ ปน อุปาทานกฺขนฺธสงฺขารโลโกว อธิปฺเปโตติ อาห อุปา...
โลเกติ ฯ โส หิ ลุชฺชนปลุชฺชนฏฺเฐน โลโกติ วุจฺจติ ฯ
นิยุตฺตาย ตสฺมึ ปริยาปนฺนภาเวน ฯ วิสุทฺธิมคฺคฏีกาทีสุ ปน
อตฺตโน ปจฺจเยหิ โลเก นิยุตฺตํ วิทิตนฺติ วา โลกิยนฺติ วุตฺตํ ฯ
กามตณฺหา กาโม อุตฺตรปทโลเปน ฯ อวจริตพฺพนฺติ อวจรํ ฯ กาเมน
อวจรํ กามาวจรนฺติ อตฺถํ ทสฺเสติ กามตณฺหายาติอาทินา ฯ อคฺคหณโต
อเจตนตฺตาติ อธิปฺปาโย ฯ ตท...ภาวโตติ ตทงฺคปฺปหานาทิวเสน
กามาวจรกุสลาทีหิ ปหาตพฺพภาวสฺส อภาวโต ฯ ปการตฺโถติ
สทิสตฺโถ ฯ เตน ปการตฺเถน อิติสทฺเทน ฯ อพฺยากตนฺติ
กุสลากุสลภาเวน อกถิตเมว ฯ อิติอาทิกนฺติ เอวํปการํ ฯ

อาทิสทฺเทน สํโยชนิยํ คนฺถนิยนฺติ เอวมาทีนํ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ ฯ เอกวิธนยนฺติ เอกปฺปการภาวสงฺขาตํ ญาตพฺพมตฺถํ ฯ

อชฺฌตฺติกรูปํ...ปวตฺตตฺตาติ เอตฺถายํ วินิจฺฉโย ฯ อาหิโต อหํมาโน เอตฺถาติ อตฺตา อตฺตภาโว ฯ อตฺตานํ อธิ อชฺฌตฺตํ ฯ อพฺยยีภาวสมาโส ฯ อธิสทฺโท สมาสวิสเย อธิการตฺถํ ปวตฺติอตฺถญฺจ คเหตฺวา ปวตฺตตีติ ฯ อตฺตานํ อธิกจฺจ อุทฺทิสฺส ปวตฺตํ อชฺฌตฺตํ ฯ ตเมว อชฺฌตฺติกนฺติ ฯ ตตฺถ อธิกจฺจาติ อธิการํ กตฺวา อตฺตโน วิสยํ กตฺวา ฯ อุทฺทิสฺสาติ อุทฺทิสิตฺวา อตฺตโนว การณํ กตฺวา ฯ ปวตฺตตฺตา ตปฺผลภาเวน ฯ นนุ จ อญฺเญปิ อชฺฌตฺตสมฺภูตา สนฺติ ฯ เตปิ อชฺฌตฺติกา นาม ภเวยฺยุํ ฯ อถ กสฺมา จกฺขาทิปญฺจกํเยว อชฺฌตฺติกํ นาม โหตีติ โจทนํ สนฺธายาห กามนฺติอาห ฯ ตตฺถ กามนฺติ เอกํสตฺเถ นิปาโต อนุคฺคหตฺเถ วา ฯ อญฺเญปิ รูปาทโย ฯ อชฺฌตฺตสมฺภูตาติ อชฺฌตฺเต เตน วา สุฏฺฐุ นิพฺพตฺตา ฯ อตฺถีติ สนฺตีติ อตฺเถ นิปาโต ฯ เตน วุตฺตํ อญฺเญปีติอาทิ ฯ รูปฺหิวเสนาติ อชฺฌตฺติกภาวสฺส จกฺขาทิปญฺจเกเยว ปสิทฺธภาวโต ฯ ปนสทฺโท อรุจิอตฺโถ ครหตฺโถ วา ฯ ตถาปีติ อตฺโถ ฯ รูฬฺหินยโต อญฺญํ อติสยนยํ ทสฺเสนฺโต อาห อถวาติอาทิ ฯ ตตฺถ มยนฺติ จกฺขาทีนิเอว สนฺธายาห ฯ ตฺวนฺติ อตฺตภาวํ ฯ กฏฺฐกลิงฺครูปโมติ ทารุกฺขนฺธสทิโส ฯ อตฺตาติ ภวติ เอตฺถ อภิธานํ พทฺธิ จาติ อตฺตภาโว ขนฺธปญฺจกํ ฯ สรีรนฺติ

เกจิ ฯ สาติสยนฺติ สาติสยภาเวน ฯ วิเสสโตติ อติสยภาเวน ฯ อตฺตสทฺทสฺส อตฺตภาวตฺถํ ทสฺเสตฺวา จิตฺตตฺถตมฺปิ ทสฺเสนฺโต อตฺตสงฺขาตนฺติอาทิมาห ฯ จิตฺตญฺหิ อารมฺมณํ อรติ ชานาตีติ อตฺตาติ วุจฺจติ อเนกตฺถา หิ ธาตโวติ ฯ จิตฺตนฺติ ปญฺจ-ทฺวาริกจิตฺตํ ฯ อธิกิจฺจาติ อธิการํ กตฺวา อตฺตนา สทฺธึ นิยุตฺตํ กตฺวา ฯ ตสฺสาติ ปญฺจทฺวาริกจิตฺตสฺส ฯ ทฺวารภาเวนาติ ปวตฺติมุขภาเวน ฯ ตเทว อชฺฌตฺติกํ สกตฺเถ ณิกปจฺจยสฺส ปวตฺตนโต ยถา เวนยิโกติ ฯ ตโต อชฺฌตฺติกโต ฯ พหิภูตตฺตาติ อิทํ อชฺฌตฺติกลกฺขณาภาวโต วุตฺตํ ฯ เอเตน พหิภูตํ เอเกกิสฺสาปิ วิญฺญาณธาตุยา นิสฺสยาภาวโต ฯ

วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุมาห ปสาทรูปสฺส หีติอาทิ ฯ ตตฺถ ปฐมนฺทาทิภาเวนาติ[๑] ติกฺขาติกฺขาทิภาเวน ฯ จกฺขาทีนิ หิ ทหรกาเล ติกฺขานิ โหนฺติ ฯ มหลฺลกกาเล ปน อติกฺขานิ ฯ มชฺฌิมกาเล ปน นาติติกฺขนาติมนฺทานิ โหนฺติ ฯ ตานิ อาทิสทฺเทน สงฺคหิตานิ ฯ เตสมฺปีติ จกฺขุวิญฺญาณาทีนมฺปิ ฯ ปฏฺ...นโตติ ติกฺขาติกฺขาทิภาวสฺส ปาปนโต ฯ สสฺสายํ สโก ฯ สโก จ สโก จ สกา ฯ เย เย สกา ยถาสกํ ฯ ยถาสกเมว ปจฺจยา ตถา ฯ เตหิ ฯ เย เย อตฺตโน สนฺตกา กมฺมจิตฺตาทโย ปจฺจยา สนฺติ ฯ เตหีติ อตฺโถ ฯ เตสํ อิตฺถีลิงฺคาทีนํ ฯ เยภุยฺเยนาติ

๑. ฏีกายมฺปน ปฐมนฺทาทิภาเวติ ทิสฺสติ ฯ สี. ม. ปฐมนฺทาทิภาเวนาติ ทิสฺสติ ฯ

อิตฺถีนิมิตฺตาทีนิเยว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ น อิตฺถีลิงฺคานิ ฯ ตานิ หิ ยถากฺกมํ อิตฺถินฺทฺริยปุริสินฺทฺริยาติ สนฺตาเนเยว อุปฺปชฺชนฺติ ฯ นาญฺญตฺถ ฯ อิตฺถีนิมิตฺตาทีนิ ปน กทาจิ อภาวกสนฺตาเนปิ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ปเคว ปุริสินฺทฺริยอิตฺถินฺทฺริยสหิตสนฺตาเน ฯ สภา...เยวาติ อิตฺถีภาวปุมภาวสหิตสนฺตาเนเอว ฯ น ตํรหิต-สนฺตาเน ฯ ตํตทากาเรนาติ ตํตํอิตฺถีลิงฺคาทิอาการปุริสลิงฺคาทิ-อาการเรน ฯ อิทญฺจ อิตฺถีลิงฺคาทีนํ อาการรูปาภาวโต วุตฺตํ ฯ อินฺทฺริยปจฺจยภาวโต อาธิปจฺจํ สิยาติ อาสงฺกํ นิวาเรนฺโต น ปนาติอาทิมาห ฯ อินฺทฺริย...วโต น ปน อาธิปจฺจนฺติ โยชนา ฯ กสฺมา ฯ อินฺทฺริยปจฺจยาภาโวติ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิตฺถีลิงฺคาทีนมภาวโต ฯ กมฺมชปริปาลเน ตํนิมิตฺตํ ฯ เตสํ กมฺมชรูปานํ ฯ ยถา... ฐานสฺสาติ อตฺตโน สนฺตกเอกูนปญฺญสจิตฺตกฺขเณสุ ฐิติยา ฯ ยทิ กมฺมชานํ ฐิติเหตุมนฺตเรน ฐิติ น โหติ ฯ ชีวิตินฺทฺริยสฺส โก ฐิติเหตูติ อาห สยนฺติอาทิ ฯ ฐปิต...เนวาติ ยถาสกํ ขเณสุ ปติฏฺฐาปิตกมฺมชรูปธมฺเมหิ สมฺพนฺเธเนว ฯ น เตหิ วินา ฯ ปวตฺตตีติ ติฏฺฐติ ฯ นาวํ ปรตีรํ เนตีติ นาวิโก นิยามโก ฯ โส หิ นาวํ ปาเลติ สยญฺจ อตฺตนา ปาลิตนาวาย ปรตีรํ ปาปุณาติ ฯ กจฺจายเน ปน นาวาย ตรตีติ นาวิโกติ วุตฺตํ ฯ

วิสย...วเสนาติ รูปาทีนํ วิสยภาวสฺส จกฺขาทีนํ วิสยิภาวสฺส อาปตฺติวเสน ฯ วิสยวิสยิภาวโต ฆฏฺฏนาวเสน คเหตพฺพโตติ

วุตฺตํ โหติ ฯ ตโตเยวาติ โอฬาริกตฺตาเอว ฯ คหณสฺสาติ ปฏิวิชฺฌนสฺส ฯ สุกรตฺตาติ สุเขน กรณียตฺตา ฯ สุขปฏิวิชฺฌสภาวตฺตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ สนฺติเกสทฺโท อาสนฺนตฺถวาจโก นิปาโตติ อาห สนฺติเก รูปํ อาสนฺนรูปํ นามาติ ฯ เกนตฺเถน ปฏิโฆ เกนตฺเถน สปฺปฏิฆนฺติ อาห โย สยนฺติอาทิ ฯ ตตฺถ สยนฺติอาทินา อตฺตโน วเสน สมฺปตฺติ นิสฺสยวเสน สมฺปตฺติ อตฺตโน วเสน จ นิสฺสยวเสน จ อสมฺปตฺตีติ ติวิธํ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ ปฏิมุขภาโวติ อญฺญมญฺญํ อภิมุขภาโว ฯ อญฺญมญฺญปตนนฺติ อิทํ ตพฺพิวรณํ ฯ ปฏิโฆ วิยาติ พลวตํ ทฺวินฺนํ ชนานํ ปฏิฆาโต วิย ตํสทิโสติ วุตฺตํ โหติ ฯ อิติ ปฏิโฆติ อิมินา รูปกตฺเถน ปฏิโฆ นาม ฯ กสฺมา อิมินา อตฺเถน ปฏิโฆ นาม ฯ นนุ ปฏิหญฺญเต ปฏิหนนํ วาติ อตฺเถน มุขฺยวเสน ปฏิโฆ นาม สิยาติ โจทนํ สนฺธายาห ยถา หีติอาทิ ฯ หิสทฺโท เหตุมฺหิ ฯ ยสฺมา เอวํ โหติ ฯ ตสฺมา อิมินา อตฺเถน ปฏิโฆ นาม ฯ น ปฏิหญฺญเต ปฏิหนนํ วาติ อตฺเถนาติ โยชนา ฯ อยํ ปเนตฺถาธิปฺปาโย พลวตํ ทฺวินฺนํ ชนานํ ปฏิฆาโต มุขฺยวเสน ปฏิโฆ นาม ฯ ตโตเยว เตสํ ปฏิฆาตเวเคน อญฺญสฺส ทุพฺพลสฺส ชนสฺส จลนํ โหติ ฯ พลวตํ ทฺวินฺนํ วตฺถารมฺมณานํ อญฺญมญฺญํ อภิมุขภาโว ตํสทิสตฺตา ปฏิโฆ นาม ฯ ตโตเยว เตสํ ปฏิฆาตเวเคน ทุพฺพลสฺส ภวงฺคสฺส จลนํ โหตีติ ฯ ตตฺถ อรูปสภาวตฺตาติ เอเตน

ทุพฺพลภาวการณํ ทสฺเสติ ฯ ทุพฺพลสฺสาติ ปน จลนการณํ ฯ
ปฏิโฆติอาทินา พาหิรตฺถสมาสํ สหสทฺทสฺส วิชฺชมานตฺถตญฺจ
ทสฺเสติ ฯ อฏฺฐสาลินีอาทีสุ ปน ปฏิหนนภาวสงฺขาเตน สห
ปฏิเฆนาติ สหสทฺทสฺส ตุลฺยโยคตฺโถ วุตฺโต ฯ สยํ สมฺปตฺติอาทีสุ
สยํ สมฺปตฺติ กสฺส โหติ ฯ นิสฺสยวเสน สมฺปตฺติ เกสํ ฯ
อุภยถาปิ อสมฺปตฺติ เกสนฺติ อาห ตตฺถาติอาทิ ฯ ตตฺถ
โผฏฺฐพฺพสฺส สยํ อตฺตโน วเสน กายสฺส สมฺปตฺติ โหติ ฯ
ฆา...นํ อตฺตโน นิสฺสยานํ มหาภูตานํ วเสน อญฺญมญฺญสฺส
สมฺปตฺติ โหติ ฯ จกฺขุ...สทฺทานํ อตฺตโน วเสน จ นิสฺสยวเสน
จาติ ทฺวีหิปิ อากาเรหิ อสมฺปตฺติ โหตีติ โยชนา ฯ โอฬา...
ภาวโตติ โอฬาริกตาสนฺติกตาสปฺปฏิฆตาสงฺขาตสฺส สภาวสฺส
อวิชฺชมานตฺตา ฯ อุเปตฺยูปสคฺคสฺส สสาธนกิริยาวาจกตฺตา
อุเปเตนาติ อาห ฯ อารมฺมณกรณวเสน อุปคเตนาติ อตฺโถ ฯ
เกน อุเปตํ กึ ปน อุเปตนฺติ อาห ตณฺหาทีหิ๋ ...กมฺมุนาติ ฯ
ตณฺหาทีหีติ ตณฺหาทิฏฺฐีหิ ฯ กมฺมุนาติ เตภูมิกกุสลากุสลกมฺเมน ฯ
กตมาทินฺนนฺติ อาห อตฺตโน ผลภาเวนาติ ฯ อาปุพฺพสฺส
ทาธาตุสฺส คหณตฺถตฺตา อาห คหิตตฺตาติ ฯ อคฺค...เณนาติ
คหิตานํ อเนกนฺตกมฺมชานํ นวนฺนํ รูปานํ อคฺคหเณน ฯ ตคฺคหเณน
ปน เอกูนวีสติวิธํ รูปํ อนุปาทินฺนรูปํ นามาติ อธิปฺปาโย ฯ

๑. ฎีกายมฺปน ตณฺหาทิฏฺฐีหีติ ทิสฺสติ ฯ

ทสวิธนฺติ จ อากาสวชฺชิตานิปฺผนฺนรูปนวกสทฺทวเสน ทสปฺปการนฺติ อตฺโถ ฯ

ทฏฺฐพฺพ...เตนาติ เอเตน นิทสฺสิตพฺพนฺติ นิทสฺสนํ รูปํ ฯ อิธ ปน นิทสฺสนสทฺทสฺส ภาวปฺปฏฺฐานตฺตา[๑] ทฏฺฐพฺพภาโวว นิทสฺสนํ นามาติ ทสฺเสติ ฯ สห วตฺตติ คุณิโน ทพฺพสฺส คุเณน อวินาภาวโต ฯ วตฺตตีติ อิมินา จ ยนฺติ อญฺญปทํ ทสฺเสติ ฯ เกจิ ปน วตฺตตีติ อิทํ อญฺญปทนฺติ วทนฺติ ฯ ตํ วิจาเรตพฺพํ สทฺทสตฺถาทีสุ สพฺพนามปทานเมว อญฺญปทภาวสฺส ทสฺสิตตฺตา ฯ กสฺมา ทฏฺฐ...เตนาติ วุตฺตํ ฯ นนุ รูปํ นิทสฺเสติ ปสฺสตีติ อตฺเถน จกฺขุวิญฺญาณํ นิทสฺสนํ นาม สิยา ฯ รูปญฺจ สาสวาติ เอตฺถ วิย ตทารมฺมณภาเวน ตํสหิตํ นาม สิยาติ อาห จกฺขูติอาทิ ฯ หิ ยสฺมา จกฺขุ...ภาโวว นิทสฺสนนฺติ วุจฺจติ ฯ น จกฺขุวิญฺญาณํ ฯ ตสฺมา ทฏฺฐ...เตนาติ วุตฺตํ ฯ จกฺขุวิญฺญาณสงฺขา-เตนาติ โยชนา ฯ อถวา ทฏฺฐ...เตนาติ อิมสฺส จกฺขุวิญฺญาเณน ปสฺสิตุํ อรหภาวสงฺขาเตนาติ อตฺถสฺส อุปลพฺภมานตฺตา อยํ โจทนา สิยา ฯ กสฺมา ทฏฺฐ...เตนาติ วุตฺตํ ฯ นนุ จกฺขุ[๒] เอกนฺเตน จกฺขุสฺสาปาถาคตภาโวว นิทสฺสนํ นาม สิยา ฯ เอกนฺเตน วา จกฺขุวิญฺญาเณน คหิตภาโววาติ ตสฺมา ตพฺพิโสธนตฺถมาห จกฺขูติอาทิ ฯ หิ ยสฺมา จกฺขุวิญฺญาณสฺส อารมฺมณํ ภวิตุํ

๑. ภาวปฺปธานตฺตา ฯ ๒. อติเรโกยํ จกฺขุสทฺโท ฯ

อรหภาโวว นิทสฺนนฺติ วุจฺจติ ฯ เอกนฺเตน จกฺขุสฺสาปาถาคตภาโว นิทสฺสนนฺติ วุจฺจติ ฯ เอกนฺเตน วา จกขุวิญฺญาเณน คหิตภาโว ฯ ตสฺมา ทฏฺฐ...เตนาติ วุตฺตํ ฯ น เอกนฺเตน จกฺขุสฺสาปาถาคต-ภาวสงฺขาเตนาติ ฯ เอกนฺเตน จกฺขุวิญฺญาเณน คหิตภาวสงฺขาเตนาติ วาติ โยชนา ฯ เอเตน จกฺขุวิญฺญาเณน เอกนฺเตน คหิตํ โหตุ วา มา วา ฯ รูปสฺส จกฺขุวิญฺญาณสฺส โคจรภาวลกฺขณตฺตา เตน ปสฺสิตุมรหภาโวว นิทสฺสนํ นาม ฯ น เอกนฺเตน เตน คหิตภาโวติ อตฺโถ ทสฺสิโต ฯ นนุ จ จกฺขุวิญฺญาณโคจรภาโว ทฏฺฐพฺพภาโว วา รูปายตนโต อญฺโญ ตํ มุญฺจิตฺวา วิสํ อนุปลพฺภมานตฺตา ฯ อถ กิมตฺถํ อญฺญํ วิย กตฺวา สห นิทสฺสเนน สนิทสฺสนนฺติ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ อนุโยคํ มนสิ สนฺนิธายาห ตสฺส จาติอาทิ ฯ ตสฺสาติ ทฏฺฐพฺพภาวสฺส ฯ อนญฺญตฺเตปีติ อนญฺญภาเว สติปิ ฯ อนญฺเญหิ ธมฺเมหีติ รูปายตนโต อญฺเญหิ สพฺเพหิ สภาวธมฺเมหิ ฯ ตนฺติ รูปายตนํ ฯ วิเสเสตุนฺติ วิเสสํ นานํ กาตุํ ฯ อญฺญํ วิย กตฺวาติ สิลาปุตฺตกสฺส สรีรนฺติอาทีสุ วิย อเภเท เภทปริกปฺปนาวเสน ตํ ทฏฺฐพฺพภาวํ อญฺญํ วิย กตฺวา สห... นิทสฺสนนฺติ วุตฺตุํ วฏฺฏติ โส ทฏฺฐพฺพภาโวติ โยชนา ฯ กสฺมา ทฏฺฐพฺพภาโว รูปายตนโต อนญฺโญปิ อญฺโญ วิย กตฺวา วตฺตุํ ยุตฺโต ฯ นนุ อจฺจนฺตมญฺโญ ว อญฺโญ กตฺวา วตฺตุํ ยุตฺโตติ อาห ธมฺเมจฺจาทิ ฯ ตตฺถ ธมฺมสภาวสามญฺเญนาติ ปาโจ วุตฺโต ฯ

ธมฺมสภาวสามญฺเญนาติ ปน ปาโจ อธิปฺเปโต ฯ ธมฺมภาเวน สมานภาวโตติ อตฺโถ ฯ วิสุทฺธิมคฺคฏีกายญฺจ อยเมว ปาโจ วุตฺโต ฯ เอกีภูเตสูติ สมฺพนฺโธ ฯ อเนโกปิ เอโก หุตฺวา ภวนฺตีติ เอกีภูตา ฯ สพฺเพสุ สภาวธมฺเมสุ ธมฺมภาเวน สมานภาวโต เอกีภูเตสูติ โยชนา ฯ เอเตน ลกฺขณลกฺขณวนฺต-นิทฺเทเสน ธมฺมภาวสามญฺเญน ธมฺมานํ เอกีภาโว ทฏฺฐพฺพภาวสฺส รูปายตนโต อนญฺญสฺสปิ อญฺญสฺส วิย กตฺวา วตฺตุํ ยุตฺตภาวสฺส การณนฺติ ทสฺเสติ ฯ เหตุภูตมฺปิ หิ ลกฺขณมตฺถิ ยถา ยสฺมึ สตีติ ฯ โย...กสฺมาติ[๑] อิมานิ ตํ...กตฺวาติ อิเมสํ วิวรณานิ ฯ นานตฺตกโรติ รูปายตนสฺส เตหิ วิเสสภาวการโก ฯ วิเสโสติ ทฏฺฐพฺพภาวสงฺขาโต เภโท ฯ อุปจริตุํ ยุตฺโตติ อิมานิ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ อิเมสํ วิวรณานิ ฯ ทฏฺฐพฺพภาวสฺส รูปายตนโต อนญฺญสฺสปิ อญฺญสฺส วิย กตฺตา วตฺตุํ ยุตฺตภาวสฺส คุณํ ทสฺเสนฺโต เอวญฺหีติอาทิมาห ฯ เอวนฺติ อิมสฺมึ วุตฺตปฺปกาเร ทฏฺฐพฺพภาวสฺส รูปายนตโต อนญฺญสฺสสปิ อญฺญสฺส วิย กตฺวา วตฺตุํ ยุตฺตภาเว สตีติ อตฺโถ ฯ อตฺถ...โพโธติ นิทสฺสนปทส-นิทสฺสปทานํ ทฏฺฐพฺพภาวตํสหิตภาวสงฺขาตสฺส อตฺถเภทสฺส อวพุชฺฌนํ ทฏฺฐพฺพภาวตํสหิตภาวสงฺขาตสฺส อตฺถเภทสฺส อวพุชฺฌนํ ฯ หิ ยสฺมา เอวํ สติ อตฺถ...โพธสงฺขาโต อยํ คุโณ โหติ ฯ ตสฺมา

๑. กตฺวาติ มญฺเญ ฯ

โส...ยุตฺโตติ โยชนา ฯ

อารมฺมณวตฺถุวเสน ทุวิธํ อสมฺปตฺตํ ทสฺเสนฺโต อสมฺปตฺต-
วเสนาติอาทิมาห ฯ อตฺตนาติ[๑] อตฺตโน ฯ สามิอตฺเถ หิ กรณวจนํ
คุณสมฺพนฺธสฺส อธิปฺเปตตฺตา ฯ วิสยเทสนฺติ รูปสทฺทารมฺมณา-
ธิฏฺฐานเทสํ ฯ อิทญฺจ ฐานฐานีนํ อวินาภาเวน อภินฺนภาวปริ-
กปฺปนาวเสน วุตฺตํ ฯ ภูตวเสน ปน วิสยนฺติ วตฺตพฺพํ ฯ ตถา
หิ วกฺขติ ตานีติ ฯ กสฺมา อารมฺมณํ วา อสมฺปตฺตํ โหติ
วตฺถุ วา ฯ นนุ วตฺถุเมว อสมฺปตฺตํ สิยาติ อาห จกฺขุโสตานีติ-
อาทิ ฯ หิ ยสฺมา จกฺขุโสตานิ รูปสทฺเทหิ อสมฺปตฺตาเนว หุตฺวา
อารมฺมณํ คณฺหนฺติ ฯ สยํ วา ตานิ รูปสทฺทารมฺมณานิ
อสมฺปตฺตานิเอว หุตฺวา อารมฺมณํ คณฺหนฺติ ฯ ตสฺมา อารมฺมณํ
วา อสมฺปตฺตํ โหติ วตฺถุ วา ฯ น วตฺถุเมว วาติ โยชนา ฯ
วุตฺตเมวตฺถํ สาเธนฺโต เตเนตนฺติอาทิมาห ฯ เยน การเณน
เอวํ โหติ ฯ เตน การเณน จกฺขุ...ปาตนนฺติ เอตํ วจนํ โปราเณหิ
อาจริเยหิ วุจฺจติ ฯ ตสฺมา อยมตฺโถ ปจฺเจตพฺโพติ โยชนา ฯ
เอเตสุ จกฺขาทีสุ ปญฺจสุ วตฺถูสุ จกฺขุโสตํ อสมฺปตฺตคฺคหณํ[๒]
อตฺตานํ อสมฺปตฺตสฺส โคจรสฺส คาหกํ สยํ วา ตํ อสมฺปตฺตํ
หุตฺวา คาหกํ โหติ ฯ กสฺมา ฯ สนฺต...จเร สพฺยวธาเน อธิเก
จ อารมฺมเณ ตสฺส วิญฺญา...ตฺตตา จกฺขุวิญฺญาณโสตวิญฺญาณานํ

๑. ฏีกายมฺปน อตฺตโนติ ทิสฺสติ ฯ ๒. อสมฺปตฺตคฺคาหกํ ฯ

อุปฺปตฺติยา การณตฺตาติ ปฐมคาถตฺโถ ฯ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ ตถาหีติอาทินา ฯ ตถาหีติ ตโตเยว สนฺต...ตฺตฺตา เอว ฯ อตฺตโน ฐิตเทสโต ทูรเทเส ติฏฺฐตีติ ทูรเทสฏฺโฐ วณฺโณ ฯ โส สนฺตโร อธิโก โหตีติ ตํ ทฺวยํ ทสฺเสนฺโต ผลิกาทีติอาทิมาห ฯ ผลิกาทีติ ผลิกาอพฺภปฏลาทีนิ ฯ เตสํ ติโร อนฺโตติ ผลิกาทิติโร ฯ อนฺโตตฺโถ หิ ติโรนิปาโต ยถา มาตุกุจฺฉิคโต ติโรติ ฯ ผลิกาทิติโร โอหิโต ฐิโตติ ตถา ฯ ผลิกาทิพฺยวหิโตติ อตฺโถ ฯ น คจฺฉตีติ นโค รุกฺโข ปพฺพโต วา ฯ อาทิสทฺเทน สมุทฺทาทโย สงฺคณฺหาติ ฯ อุทิกฺขติ ปสฺสติ วิญฺญาณาธิฏฺฐิตตฺตาติ อธิปฺปาโย ฯ ฐานีกิจฺจณฺหิ ฐาเน อาโรเปตฺวา วุจฺจติ มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ กโรนฺตีติอาทีสุ วิย ฯ อากาสาทิคโตติ อากาสเลณคุหาทีสุ ปวตฺโต ฯ กุจฺฉิ...ริโตติ กุจฺฉิจมฺมหตฺถจมฺมปาทจมฺมาทีหิ พฺยวหิโต ฯ ฌณฺฑาทีนนฺติ อพฺภอสนิอาทีนํ ฯ โส ตสฺส โคจโร วิญฺญาณาธิฏฺฐิตฺตา ฯ คนฺตฺวาตฺยาทิมฺหิ ตํ จกฺขุโสตํ วิสยเทสํ คนฺตฺวา ปตฺวา ผริตฺวา พฺยาเปตฺวา ตํ ตํ วิสยํ คณฺหาติ อิติ วจนํ โกจิ โจทโก เจ ยทิ วเทยฺย ฯ เอวํ สติ อธิ...เนปิ ทิพฺพจกฺขุทิพฺพโสตอภิญฺญาณสงฺขาตสฺส อธิฏฺฐานสฺส โยคิโน นิปฺผาทเน สติปิ ตํกาเลปิ วา โส อธิฏฺฐิโต ทูรสฺขุมาทิเภโท มํสจกฺขุมํสโสตานํ อวิสโย วณฺโณ สทฺโท จ ตสฺส จกฺขุโสตสฺส โคจโร สิยาติ โยชฺชํ ฯ เอกกลาปคโต วณฺโณ สทฺโท จ

อินฺทฺริยสนฺนิธึ มา ยาตุ ฯ นนุ อเนกกลาปคโต ปน ยาตีติ
โจทนํ วิโสเธติ ภูเตจฺจาทินา ฯ โส วณฺโณ สทฺโท จ
ภูตปฺปพนฺธโต อเนกกลาปคตานํ มหาภูตานํ ปรมฺปราย อินฺทฺริย-
สนฺนิธึ จกฺขุนฺทฺริยโสตินฺทฺริเยหิ เอกโต นิธานํ ฐิตึ เจ ยาติ
ปาปุณาติ ฯ เอวํ สติ กมฺม...ภูโต กมฺมจิตฺตาหาเรหิ นิพฺพตฺโต
วณฺโณ จ จิตฺตโช สทฺโท จ เตสํ จกฺขุโสตานํ โคจรา น
โหนฺติ ฯ กสฺมา ฯ หิ ยสฺมา เต ยถาวุตฺตวณฺณสทฺทา สรีรโต
พหิ น สมฺโภนฺติ ตสฺมาติ โยชฺชํ ฯ เต เตสํ โคตรา มา
โหนฺตุ ฯ อุตุชาว เต เตสํ โคจรา โหนฺตุ ฯ เอวํ สติ กา
โน หานีติ โจทนํ วิโสเธติ วุตฺตา จาติอาทินา ฯ ปาเฐ
ปฏฺฐานปาลิยํ ตํตํวิสยา เตสํ จกฺขุโสตานํ วิสยา เต วณฺณสทฺทา
อวิเสเสนเอว วณฺณสทฺทสามญฺเญนเอว รูปายตนํ จกฺขุวิญฺญาณ-
ธาตุยา...สทฺทายตนํ โสตวิญฺญาณธาตุยา...อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโยติ
ภควตา วุตฺตา น วณฺณสทฺทวิเสเสน ฯ อวิเสเสนเอว
รูปายตนนฺติอาทินา สมญฺญวจเนนเอว วุตฺตา ฯ น อุตุชรูปายตนนฺติ-
อาทินา วิเสสวจเนนาติ อุตุชาเอว เต วณฺณสทฺทา เตสํ
จกฺขุโสตานํ โคจรา น โหนฺติ ฯ อถโข ยถาวุตฺตวณฺณสทฺทาปีติ
โส ภูตปฺปพนฺธโตปิ อินฺทฺริยสนฺนิธึ น ยาตีติ จกฺขุโสตํ อสมฺปตฺต-
ตคฺคาหกเมว โหติ ฯ น สมฺปตฺตคฺคาหกนฺติ โยชฺชํ ฯ อสมฺปตฺ-
ตคฺคาหกนฺติ วุตฺตํ ฯ ยทิ เอตํ ทฺวยํ อตฺตสมีปํเอว คณฺหาติ

เอวํ สติ โก โทโสติ โจทนํ วิโสเธติ ยทิ เจตนฺติอาทินา ฯ
เอตํ ทฺวยํ จกฺขุโสตทฺวยํ อตฺตสมีปํเอว โคจรํ ยทิ จ คณฺหติ ฯ
น ทูรํ ฯ เอวํ สติ จกฺขุ อกฺขิวณฺณํ สสมฺภารจกฺขุรูปํ ปสฺเสยฺย
ยถา อกฺขิวณฺณํ ปสฺเสยฺย ยถา(๑) ภมุกสฺส(๒) อกฺขิปฏิจฺฉาทนจมฺมโลมสฺส
มูลํ พฺนฺทญฺจ ปสฺเสยฺย ฯ สทฺทสฺส ทิสา...ตฺถานญฺจ อยํ สทฺโท
อสุกทิสายํ ปวตฺโตติ ทิสาย อยํ สทฺโท อสุกเทเส ปวตฺโตติ
เทสสฺส จ สลฺลกฺขณญฺจ น ภเวยฺย ฯ สทฺทเวธิสฺส สทฺทํ สุตฺวา
มิคาทโย วิชฺฌนฺตสฺส ธนุคฺคหสฺส ลุทฺทกสฺส วา สกณฺเณ อตฺตโน
โสตพิเลเอว สรปาตนญฺจ สิยาติ เอตํ ทฺวยํ อตฺตสมีปํเอว
คณฺหตีติ อสมฺปตฺตคฺคาหเมว โหตีติ โยชฺชํ ฯ วิญฺญา...หุตฺวาติ
เอเตน นิสฺสิตกิจฺเจนสฺส ลทฺธนามตํ ทสฺเสติ ฯ

ทฏฺฐพฺโพติ เอเตน วณฺณธาตฺยา ปสํสาวิวรณาทิอตฺเถ
นิวตฺเตติ ฯ อเวตฺยุปสคฺคตฺถํ ทสฺเสติ อุทยานนฺตรนฺติ ฯ อุปานา-
นนฺตเร? กาเล จิติกฺขเณติ วุตฺตํ โหติ ฯ กตฺถจีติ รูโปกาเสสุ
กิสฺมิญฺจิ รูโปกาเส ฯ อปิสทฺเทน สพฺพตฺถาติ อตฺถํ สมฺุจฺจิโนติ ฯ
สมฺภาวนตฺโถ วา อปิสทฺโท ฯ กตฺถจิปิ วิสุํ...อภาโว โหติ ฯ
ปเคว สพฺพตฺถ วิสุํ...อภาเวติ อตฺโถ ฯ ภุชนํ ปวตฺตนํ โภโค ฯ
โสเยว นิพฺโภโค ฯ วิสุํ วิสุํ นิพฺโภโค วินิพฺโภโค ฯ นตฺถิ
วินิพฺโภโค เอตสฺสาติ อวินิพฺโภคนฺติ อตฺถํ ทสฺเสติ วินิ...วโตติ ฯ

๑. ตถา ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ปขุมสฺสาติ ทิสฺสติ ฯ

ตตฺถ วิสุํ...ตฺติยาติ อิทํ วินิพฺภุชนสฺสาติ อิมสฺส วิวรณํ ฯ
อภาวโตติ อิมินา อการสฺส วิรหตฺถตํ ทสฺเสติ ฯ กตฺถจิปิ...
อภาวโตติ วุตฺตํ ฯ นนุ รูปโลเก คนฺธาทีนํ อภาววาทีปิ อตฺถิ ฯ
ตสฺส มเตน กตฺถจิ ปถวาทีนํ คนฺธาทีหิ วิสุํ วิสุํ ปวตฺติยาภาโวปิ
สิยาติ โจทนํ สนฺธายาห รูปโลเกติอาทิ ฯ รูปชฺฌานํ รูปํ ฯ
ตสฺส ปญฺจรสวิธสฺส โลโก ปวตฺติโอกาโส ตถา ฯ รูปนฺติ ฯ
เตวีสติวิธํ สตฺตรสวิธญฺจ รูปํ ฯ ตสฺส โลโก ตถา ฯ ตถา หิ
วกฺขติ โหนฺติ เตวีสรูปีสุ สตฺตรเสว สญฺญินนฺติ ฯ รูปภโว
วา รูป ฯ ตเมว โลโก พฺรหฺมานํ รูปาวจรธมฺมานํ วา ปวตฺติ-
โอกาโส ตถา ฯ รูปํ วา เอเตสมตฺถีติ รูปา รูปิโน สตฺตา ฯ
เตสํ โลโก ตถา ฯ คนฺธาทีนนฺติ คนฺธรสาหารานํ ฯ อภาวํ
อวิชฺชมานํ¹ วทติ สีเลนาติ อภาววาที ฯ อภาโวติ วา ปวตฺโต
วาโท อภาววาโท ฯ โส เอตสฺส อตฺถีติ ตถา ฯ อภิธมฺมฏีกาการ
อานนฺทาจริโย ฯ โส หิ พฺรหฺมตฺตภาเวปิ หิ อเนกคาวุตปฺปมาเณ
อเนกกลาปา สหุปฺปชฺชนฺตีติ ตึสโต อธิกาเนว รูปานิ โหนฺติ
คนฺธรสาหารานํ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา จ จกฺขุโสตวตฺถุสตฺตกชีวิตฉกฺกภาเวปิ
เตสํ พหุลตฺตา ฯ อฏฺฐกถายํ ปน ตตฺถปิ จกฺขุโสตวตฺถุทสกานํ
ชีวิตนวกสฺส จ อุปฺปตฺติ วุตฺตา ฯ ปาลิยํ ปน รูปธาตุยา
อุปฺปตฺติกฺขเณ ฐเปตฺวา อสญฺญสตฺตานํ เทวานํ ปญฺจายตนานิ

๑. อวิชฺชมานตนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 99

ปาตุภวนฺติ ฯ ปญฺจธาตุโย ปาตุภวนฺตีติ วุตฺตํ ฯ ตถา รูปธาตุยา ฉายตนานิ นวธาตุโยติ สพฺพสงฺคหวเสน วิชฺชมานายตนธาตุโย ทสฺเสตุํ วุตฺตํ ฯ กถาวตฺถุมฺหิ จ ฆานายตนาทีนํ วิย คนฺธายตนาทีนญฺจ ตตฺถ ภาโว ปฏิกฺขิตฺโต ฯ อตฺถิ ตตฺถ ฆานายตนนฺติ ฯ อามนฺตา ฯ อตฺถิ ตตฺถ คนฺธายตนนฺติ น เหวํ วตฺตพฺเพติอาทินา ฯ น จ อโผฏฺฐพฺพายตนานํ ปถวีธาตุอาทีนํ วิย อคนฺธรสายตนานํ คนฺธรสานญฺจ ตตฺถ ภาโว สกฺกา วตฺตุํ ผุสิตุํ สกฺกุเณยฺยตา วินิมุตฺตสฺส ปถวีอาทิสภาวสฺส วิย คนฺธรสายตนภาววินิมุตฺตสฺส คนฺธรสสภาวสฺส อภาวาติอาทีนิ วทติ ฯ อภาโว มญฺญเต ญายเต เอเตนาติ มตํ ยถาวุตฺตวจนํ ฯ ตพฺพิสยํ วา ตํสมุฏฺฐาปกํ คหณํ ฯ อภาววาทิโน มตํ ตถา ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมึ ตสฺมึ อนุฏีกาทิมฺหิ ปกรเณ อาจริเยหิ ธมฺมปาลาทีหิ ปฏิกฺขิตฺตเมว ฯ เอตฺถ จ รูปาวจร-สตฺตานํ ฆานชิวฺหายตนาภาวโต วิชฺชมานาปิ คนฺธรสา อายตนกิจฺจํ น กโรนฺตีติ เต อนามสิตฺวา ปาลิยํ ปญฺจายตนานิ ปาตุภวนฺติ ฉายตนานีติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตโต อาหาราติ จ อชฺฌาหริตพฺพสฺส อาหารสฺส อภาเวน โอชฏฺฐมกรูปสมุฏฺฐาปนสงฺขาตสฺส อาหาร-กิจฺจสฺส อกรณโต ฯ น สพฺเพน สพฺพํ คนฺธรสานํ โอชาย จ อภาวโตติอาทินา ฯ

อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ เตน น อิติ เอกวิธนฺติ

เอตฺถเอว อิติสทฺโท ปการตฺโถ ฯ อถโข อิจฺเจวนฺติ เอตฺถาปิ อิติสทฺโทติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อิธาติ อิมสฺมึ อภิธมฺมตฺถสงฺคหปฺป-กรเณ ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ กิญฺจาปิ อิธานาคตํ ตถาปีติ วุตฺตํ โหติ ฯ ทุกติกาทีนํ เภโท ตถา ฯ อาทิสทฺเทน จตุกฺก... เอกาทสกานิ สงฺคณฺหาติ ฯ ตตฺถ นิปฺผนฺนานิปฺผนฺนาทิวเสน ทุกเภโท ฯ กมฺมชากมฺมชเนวกมฺมชนากมฺมชาทิวเสน ติกเภโท ฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตาทิวเสน จตุกฺกเภโท ฯ เอกชทฺวิชติชจตุชนกุโต-จิชาตาทิวเสน ปญฺจกเภโท ฯ จกฺขุวิญฺเญยฺย...มโนวิญฺเญยฺยา-ทิวเสน ฉกฺกเภโท ฯ จกฺขุวิญฺเญยฺย...มโนธาตุวิญฺเญยฺยมโน-วิญฺญาณธาตุวิญฺเญยฺยาทิวเสน สตฺตกเภโท ฯ ทฺวาราทฺวาราทิวเสน อฏฺฐกเภโท ฯ อฏฺฐินฺทฺริยานินฺทฺริยาทิวเสน นวกเภโท ฯ กมฺมชา-ทิวเสน ทสกเภโท ฯ มนายตนวชฺชิตเอกาทสายตนาทิวเสน เอกา-ทสกเภโท จ เวทิตพฺโพ ฯ

กมฺม...สมุฏฺฐานานีติ เอตฺถ จตสฺโส สรูปาการสนฺตานกาล-ปุจฺฉาโย อุทฺธริตฺวา ทสฺเสนฺโต กานีติอาทิมาห ฯ กานิ ตานิ กมฺมาทีนิ รูปสมุฏฺฐานานิ โหนฺติ ฯ ตานิ กมฺมาทีนิ กถญฺจ รูปสมุฏฺฐานานิ ฯ กตฺถ จ รูปสมุฏฺฐานานิ ฯ กทา จ รูปสมุฏฺฐานานิ ฯ อิติ อิมาหิ ปุจฺฉาหิ เหตุภูตาหิ อิมาสุ วา ปุจฺฉาสุ สนฺตีสุ ตาโย วิสฺสชฺเชตุํ ฯ อิมา วา ปุจฺฉาโย สนฺธายาห ตตฺถาติอาทีติ โยชนา ฯ ตตฺถ ปฐมปุจฺฉาย

กามาวจรํ...กมฺมํ ฯ อารุปฺป...จิตฺตํ ฯ ตีสุ...ธาตุ ฯ โอชา... อาหาโรติ อิมานิ วิสฺสชฺชนานิ ฯ ทุติยปุจฺฉาย อภิสงฺขตนฺติ อิทํ วิสฺสชฺชนํ ฯ อภิสงฺขตนฺติ หิ กมฺเมน อภิสงฺขตภาเวน กมฺม-สมุฏฺฐานรูปํ สมุฏฺฐาเปตีติอาทิ อธิปฺปาโย ฯ อภิสงฺขตนฺติ อิทญฺจ จิตฺตํ สมุฏฺฐาเปตีติอาทีสุปิ อนุวตฺตติ ฯ อถวา อภิสงฺขตนฺติ อิทํ กุสลากุสลกมฺมนฺติ อิมินา สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ อตีตภเว อภิสงฺขตํ ปจฺจุปฺปนฺนภเว จ ปุพฺเพติ อตฺโถ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนภเวปิ หิ ปุพฺเพ อภิสงฺขตํ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียภูตํ กามาวจรกุสลากุสลกมฺมํ อิฏฺฐา-นิฏฺฐภูตํ รูปํ สมุฏฺฐาเปติ ฯ กมฺมสมุฏฺฐานรูปนฺติอาทีสุ ปน กมฺมสมุฏฺฐานาทีนิ วจนานิ ทุติยปุจฺฉาย วิสฺสฏฺฐานิ ฯ กมฺม-สมุฏฺฐานรูปํ สมุฏฺฐาเปตีติอาทีสุ หิ กมฺมสมุฏฺฐานภาเวน รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติอาทิ อธิปฺปาโย ฯ อิตรถา รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สิยา ฯ ตติยปุจฺฉาย ปน อชฺฌตฺตสนฺตาเน อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จาติ อิมานิ วิสฺสชฺชนานิ ฯ อชฺฌตฺต-สนฺตาเนติ อิทํ ปน จิตฺตํ สมุฏฺฐาเปติ อาหาโร สมุฏฺฐาเปตีติ อิธาปิ อนุวตฺตติ ฯ จตุตฺถปุจฺฉาย ปน ปฏิสนฺธิ...ขเณ ปฐม... ชายนฺตเมว ฐิติปฺปตฺตา ฐานปฺปตฺโต วาติ อิมานิ วสฺสชฺชนานิ ฯ ชายนฺตเมวาติ หิ อุปฺปาทกฺขโณ ทสฺสิโต ฯ ฐิติปฺปตฺตา ฐานปฺปตฺโต วาติ ฐิติกฺขโณติ ฯ ขณตฺตยปริยาปนฺนํ ปฏิสนฺธิจิตฺตํ ปฏิสนฺธิ นาม ฯ อิธ ปน อุปจาเรน ตทุปฺปาทกฺขโณ ปฏิสนฺธิ

นามาติ อาห ปฏิสนฺธิ...ทายาติ ฯ ขเณ ขเณติ เอตฺถ
จิตฺตกฺขณเมว อธิปฺเปตํ ฯ น กมฺมสฺส วิปจฺจนาย ลพฺภมาโนกาโส
สงฺขตลกฺขณภูตกฺขณสฺเสว อธิปฺเปตตฺตา ฯ ตถา จ วุตฺตํ ปฏิสนฺธิ-
มุปาทายาติ ฯ วกฺขติ จ ปธม...ชายนฺตเมวาติ จ ฐิติปฺปตฺตา
วาติ จ ฐานปฺปตฺโต วาติ จ ฯ ตญฺจ ขณตฺตยเมว อธิปฺเปตํ ฯ
น ตีสุ ขเณสุ เอเกกเมว ขณํ เอกกฺขเณ อเนกตฺถานํ พฺยาปิตุ-
มิจฺฉิตตฺตา กมฺมสฺส จ ขณตฺตเย รูปสมุฏฺฐาปนสมตฺถตาโยคโตติ
ทสฺเสนฺโต ขเณ...ขเณสูติ อาห ฯ ขณสฺส วิเสสิตพฺพสมฺพนฺธี-
ภาวโต ตสฺส จ วิเสสนาสมฺพนฺธิสาเปกฺขตฺตา อเปกฺขิตพฺพํ
วิเสสนาสมฺพนฺธีภูตจิตฺตํ วิญฺญาสมฺภาวโต จ ตาย ลพฺภมานํ
ขณสทฺทตฺถํ ทสฺเสนฺโต ขเณ...ขเณสูติ อาหาติปิ อนุสนฺธิ
วตฺตพฺโพ ฯ ตตฺถ ขเณ ขเณติ เอตฺถ ตีสุ ขเณสูติ อยเมวตฺโถ
ลพฺภติ ฯ เอเกกสฺสาติ ปน วุตฺตตฺตา ตีสุ ตีสูติ อยเมวตฺโถ
วุตฺโต ฯ ตีสุ ตีสูติ เอตฺถ ลพฺภมานาธิปฺปายํ ทสฺเสนฺโต นิ...
โหตีติ อาห ฯ นตฺถิ อนฺตรํ พฺยวธานํ เอตสฺสาติ นิรนฺตรํ
ขณตฺตยํ ฯ พฺยวธานรหิเต ขณตฺตเยติ อตฺโถ ฯ อวธารณตฺเถน
เอวสทฺเทน สนฺตรขณํ นิวตฺเตติ ฯ ยทิ หิ ตีสุ เอเกกสฺมึเยว
กมฺมํ รูปํ สมุฏฺฐาเปติ ฯ สนฺตรขณํ สมุฏฺฐาเปติ นาม ฯ
อาจริโย จิตฺตสฺส ฐิติกฺขณํ ภงฺคกฺขเณ จ รูปุปฺปาทมาห ฯ
อปเร ปน กถํ วทนฺติ ฯ กึ ตํ ทุวยํ โรเจนฺติ อุทาหุ

ปฏิเสเธนฺตีติ อาห อปเร ปนาติอาทิ ฯ ตตฺถ อปเรติ อานนฺทาจริยํ วทติ ฯ โส หิ ครุภาวโต พหุวจเนน วุตฺโต ฯ ตปฺปฏิเสธการณํ ทสฺเสนฺโต ตปฺปฏิเสธญฺจ ปฏิเสเธนฺโต ตตฺถ...อสมฺภโวติ อาห ฯ อถวา อปเร...ปฏิเสเธนฺตีติ อิมินา อญฺญมเตน เย เต จิตฺตสฺส ฐิติกฺขณาภาวภงฺคกฺขเณรูปุปฺปาทาภาวา ทสฺสิตา ฯ เตสุ ฐิติกฺขณา-ภาเว กเต สมฺปตฺติ ฯ กิญฺจิ ตตฺถ วตฺตพฺพํ ฯ ภงฺคกฺขเณ รูปุปฺปาทาภาเว กา อุปปตฺติ ฯ กิญฺจ ตตฺถ วตฺตพฺพนฺติ ปญฺหาจตุตฺถํ วิโสเธตุมาห ตตฺถ...อสมฺภโวติ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ เตสุ จิตฺตสฺส ฐิติกฺขณาภาวภงฺคกฺขเณรูปุปฺปาทาภาเวสุ ฯ เตสนฺติ อปเรสํ ฯ อุปปตฺตีติ[๑] การณํ ฯ อธิปฺปาโยติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตถา หิ วุตฺตํ อยญฺหิ เนสํ อธิปฺปาโยติ ฯ ตตฺถาติ ติสฺสํ อุปปตฺติยํ ฯ ตสฺมึ วา ฐิติกฺขณปฏิเสธนวจเน วตฺตพฺพํ ปริหารวจนํ ฯ เหฏฺฐาติ จตุตฺถ-ปริจฺเฉทวณฺณนายํ ฯ อุปปตฺติ เจว กถิตาเอว จิตฺตยมเกติอาทินา ฯ วตฺตพฺพญฺจ กถิตเมว ตตฺถ วุจฺจเตติอาทินาติ โยชฺชํ ฯ อิธาปีติ อิมิสฺสํ ฉฏฺฐปริจฺเฉทวณฺณนายมฺปิ วุจฺจตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ตถา ปนาติ อิมสฺสปิ ตถาปีติ อตฺโถ ฯ อุปปตฺติยาติ การเณน ฯ ตตฺถาติ ตสฺมึ ภงฺคกฺขเณรูปุปฺปาทปฏิเสธนวจเน ฯ วตฺตพฺเพน ปริหารวจเนน สุขคฺคหณตฺถํ สห สงฺคเหตฺวาติ สมฺพนฺโธ ฯ สุ...ตฺถนฺติ ฐิติกฺขณาภาเว เตสมฺปตฺติยา จ ตตฺถ วตฺตพฺพสฺส จ

๑. อยํ ปาโฐ ยุตฺตตโรว ฯ ฏีกายมฺปน อุปฺปตฺตีติ ทิสฺสติ ฯ

สุเขน อกิจฺเฉน อกสิเรน โสตูนํ ชานนตฺถํ ฯ สงฺคเหตฺวาติ จิติ...อุปฺปตฺติญฺจ ตตฺถ วตฺตพฺพญฺจ สุฏฺฐุ คเหตฺวา สโมธาเนตฺวา วา ฯ วุจฺจติ มยา จิติ...อุปฺปตฺติ เจว ตตฺถ วตฺตพฺพญฺจาติ โยชนา ฯ

อุปฺป...ทีนนฺติ อุปฺปนฺนํ อุปฺปชฺชมานนฺติ เอวมาทีนํ ปทานํ วิภงฺเค อกฺขาตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ภงฺค...มานกนฺติ ภงฺคกฺขเณ อุปฺปนฺนํ โน จ อุปฺปชฺชมานํ ฯ อุปฺป...ปนฺนนฺติ อุปฺปาทกฺขเณ อุปฺปชฺชมานํ โน จ อุปฺปนฺนํ[๑] ฯ จิตฺตสฺส ฐิติกฺขโณ น อกฺขาโต ฯ ยทิ จ จิตฺตสฺส ฐิติกฺขโณปิ อตฺถิ ฯ ฐิติกฺขเณ ภงฺคกฺขเณ จาติ วตฺตพฺพํ สิยาติ อธิปฺปาโย ฯ อภิธมฺมปาลิยา จิตฺตสฺส ฐิติ อตฺถีติ มตํ มา โหตุ ตตฺถ ตสฺส อวุตฺตตฺตา ฯ สุตฺตนฺปาลิยา ปน จิตฺตสฺส ฐิติ อตฺถีติ มตํ สิยา ตตฺถ อุปฺปาโท...ปญฺญายตีติ วจเนน จิตฺตสฺส ฐิติยา วุตฺตตฺตาติ โจทนํ ปริหรนฺโต อุปฺปาโท...ปาลิยนฺติ อาห ฯ ตตฺถ อุปฺปาโท... วุตฺตตฺตาติ อุปฺปาโท ปญฺญายติ ฯ วโย ปญฺญายติ ฯ จิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตีติ วจเนน จิตฺตสฺส ฐิติยา สุตฺตนฺเต ภควตา วุตฺตตฺตา ฯ อยเมว หิ ปาลิ ฯ อิธ ปน คาถาพนฺธวเสน สมุจฺจยตฺถสฺส ลพฺภมานภาเวน วา จสทฺทเจวสทฺทา วุตฺตา ฯ

๑. อภิธมฺมปิฏเก ยมเก (๓๙/๒๘) ปน ภงฺคกฺขเณ จิตฺตํอุปฺปนฺนํ โน จ ตํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชมานํ อุปฺปาทกฺขเณ จิตฺตํ
อุปฺปนฺนญฺเจว อุปฺปชฺชมานญฺจาติ ทิสฺสติ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 105

ตติยวากฺเย จ ปฐมทุติยปทานิ วิปรีตวเสน วุตฺตานิ ฯ ฐิติ... มตนฺติ จิตฺตสฺส ฐิติ อตฺถิ อิติ วจนํ จิตฺตฏฺฐิติยา วา วิชฺชมานตฺตํ อญฺเญหิ อาจริเยหิ ยทิ มตํ วิญฺญาตํ ภาสิตํ วา ฯ เอวํ อญฺญมตํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตํ ปฏิกฺขิปนฺตา เกจิ อาจริยา อยุตฺตตฺถสฺสาติอาทิมาหํสุ ฯ อญฺญตฺตสฺส ปุพฺพาปร- วิเสสภาวโต เอกสฺมึ ธมฺเม อนุปลทฺธิโต อนุปลพฺภมานตฺตา จ ปญฺญายตีติ ปทสฺส ปญฺญาณวาจา เจว ปญฺญาณสฺส ขายนสฺส วจนภาวโต จ เตน วา ตสฺส วุตฺตตฺตา จ ตตฺถปิ สุตฺเต ปพนฺธฏฺฐิติเยว ปพนฺธเนน สนฺตาเนน ธมฺมสฺส ฐิติเอว ฯ ปพนฺธสฺส วา ปญฺญตฺติสภาวสฺส อสงฺขตสฺส ฐิติเอว ภควตา วุตฺตา ฯ น ขณฏฺฐิติ ฯ ตสฺมา อภิธมฺเม จิตฺตยมเก ยถาวุตฺต- วิภงฺเค ยถาวุตฺตนเยน จิตฺตสฺส ภงฺคุปฺปาทานเมว วุตฺตตฺตา สุตฺเตปิ ปพนฺธฏฺฐจิติยาเยว วุตฺตตฺตา จ จิตฺตสฺส ฐิติ อภิธมฺมปาลิยํ วา สุตฺตนฺตปาลิยํ วา น ทิสฺสตีติ โยชนา ฯ นนุ อภิธมฺมลพฺภ- มานาปิ[๑] ขณฏฺฐิติ เกนจิ การเณน อวุตฺตา สิยาติ โจทนํ สนฺธายาหํสุ อภิธมฺเมติ ฯ อภิธมฺเม ขณฏฺฐิติยา อภาโว อวิชฺชมานภาโว อวุตฺตภาโวปิ สพฺพถา สพฺพากาเรน รูปฏฺฐิติวเสน วา อรูปฏฺฐิติวเสน วา ขณฏฺฐิติยา นิเสโธเอว ปฏิเสธโกเอวาติ โยชฺชํ ฯ เอวํ จิตฺตสฺส ฐิติกฺขณภาเว อปเรสํ อุปปตฺตึ

๑. อภิธมฺเม ลพฺภมานาปิ ฯ

ทสฺเสตฺวา อิทานิ ภงฺคกฺขเณ รูปุปฺปาทาภาเว อุปปตฺตึ ทสฺเสนฺโต ยทาตฺยาทิมาห ฯ ตตฺถ ยทา...นิเสธโต อิทํ ยสฺส วา ปน สมุทยสจฺจํ นิรุชฺฌติ ตสฺส ทุกฺขสจฺจํ อุปฺปชฺชตีติ โนติ อทํ ปาลึ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ยทา ยสฺส ปุคฺคลสฺส สมุทยสจฺจํ นิรุชฺฌติ ตทา ตสฺส ปุคฺคลสฺส ทุกฺขสจฺจํ กึ อุปฺปชฺชติ อิติ เอตฺถ ปญฺเห โนติ อิมินา สมุทยสจฺจสฺส นิโรธกฺขเณ ทุกฺขสจฺจสฺส อุปฺปาทสฺส นิเสธิตตฺตา ปฏิกฺขิตตฺตา ภงฺคกฺขเณ รูปุปฺปาโท นตฺถิ ฯ ยทิ จิตฺตสฺส ภงฺคกฺขเณ รูปํ อุปฺปชฺเชยฺย ฯ ตสฺส ทุกฺขสจฺจตฺตา โนติ น วตฺตพฺพํ ฯ อามนฺตา อิจฺเจว วตฺตพฺพํ ฯ ตสฺมา ยถาวุตฺต-ปญฺเห ยถาวุตฺตนิโรธกฺขเณ ยถาวุตฺตุปฺปาทสฺส ภควตา นิเสธิตตฺตา น อามนฺตาติ อนุญฺญาตตฺตา สพฺเพปิ กมฺมาทโย ปจฺจยา จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณเอว รูปเหตู รูปชนกา โหนฺติ ฯ น ภงฺคกฺขเณ อิติ วจนํ เกจน[๑] เกจิ อาจริยา ภงฺคกฺขเณ จ รูปุปฺปาทํ ปฏิเสเธนฺติ ฯ เอวํ จิตฺตสฺส ฐิติกฺขณาภาเว ภงฺคกฺขเณ จ รูปุปฺปาทาภาเว เกสญฺจิ อุปปตฺตึ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ยถาวุตฺต-ปฏิเสธวจเน วตฺตพฺพํ ปริหารวจนํ ทสฺเสติ วุจฺจเตติอาทินา ฯ ตตฺถ ตสฺมึ ยถาวุตฺตปฏิเสธวจเน ปริหารวจนํ มยา วุจฺจเต ฯ เอก-ธมฺมาธารภาเวปิ อุปฺปาทภงฺคานํ อญฺโญ อุปฺปาทกฺขโณ อญฺโญ ภงฺคกฺขโณติ เอกสฺมึ ธมฺเมเอว อุปฺปาทาวตฺถโต ภินฺนา ภงฺคาวตฺถา

๑. ฏีกายมฺปน เกนจีติ ทิสฺสติ ฯ

มตา อิจฺฉิตา ยถา ฯ ตเถว อุปฺปาทภงฺคาวตฺถา หิ ภนฺนา ภงฺคสฺส อภิมุขาวตฺถาปิ อิจฺฉิตพฺพา ฯ อยํ ภงฺคาภิมุขาวตฺถา ฐิติ นามาติ โยชนียํ ฯ ยทิ เอวํ วิภงฺเค กสฺมา ฐิติ น เทสิตาติ โจทนํ สนฺธายาห นยทสฺสนโตติอาทิ ฯ ยถาวุตฺตวิภงฺเค ปน เวเนยฺยชฺฌาสยานุโรเธน นยทสฺสนโต สงฺเขเปน ฐิติยา ทสฺสิตตฺตา อุปฺปาทภงฺคทสฺสนนเยน วา ตสฺสา ทสฺสิตตฺตา มิคปท-วลญฺชนนเยน วา ทสฺสิตตฺตา เอสา ฐิติ ภควตา น เทสิตา ฯ น ปน อลพฺภมานตฺตา ฯ อภิธมฺมเทสนาปิ กทาจิ เวเนยฺยชฺฌา-สยานุโรเธน ปวตฺตติ ยถา รูปสฺส อุปจโย สนฺตตีติ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา เทสิโตติ โยชฺชํ ฯ ยทิ เอวํ กสฺมา สุตฺเต ปพนฺธฏฺฐิติเยว วุตฺตา ฯ น ขณฏฺฐิตีติ โจทนํ สนฺธายาห ลกฺขณนฺติอาทิ ฯ สงฺขตสฺเสว ธมฺมสฺส ลกฺขณํ วตฺตุํ อุปฺปาทาทีนํ ติณฺณํ ขณานํ เทสิตตฺตา ปพนฺธสฺส ปญฺญตฺติสภาวสฺส อสงฺขตสฺส ฐิติ ตตฺถาปิ สุตฺเต น อีริตา น กถิตา ฯ ขณฏฺฐิติเยว อีริตาติ โยชนียํ ฯ นนุ จ ปญฺญายตีติ ปญฺญาณวจนโต ปพนฺธฏฺฐิติเยว ตตฺถ อีริตา ฯ น ขณฏฺฐจฐิตีติ โจทนํ สนฺธายาห อุปสคฺคสฺสาติอาทิ ฯ ตตฺถ ธาตูนนฺติ วจนวิปลฺลาโส ยถา นชฺโช สนฺทตีติ ฯ ธาตุยาติ อตฺโถ ฯ ปอิติอุปสคฺคสฺส ธาตุสฺส ญาณตฺเถเอว ปวตฺติโต น ธาตฺวตฺถพาธกวเสน ปญฺญายตีติ เอตสฺส ปทสฺส วิญฺญายเต อิติ อตฺโถเอว คเหตพฺโพ ฯ น

ขายตีติ โยชฺชํ ฯ เอวํ จิตฺตสฺส ฐิติกฺขณปฏิเสธวจเน วตฺตพฺพํ ปริหารวจนํ วตฺวา อิทานิ ภงฺคกฺขเณ รูปุปฺปาทปฏิเสธวจเน วตฺตพฺพํ ปริหารวจนํ วตฺตุํ ภงฺเคติอาทิมาห ฯ จิตฺตสฺส ภงฺเค รูปสฺส อนุปฺปาโท จิตฺตชานํเอว รูปานํ วเสน วา ภาสิโต เตสเมกนฺตมุปฺปาทกฺขเณเยว อุปฺปชฺชมานตฺตา ฯ น กมฺโม-ตฺวาหารชานํ วเสน เตสํ ภงฺคกฺขเณปิ อุปฺปชฺชมานตฺตา ฯ อารุปฺปํเอว ภวํ วา อภิสนฺธาย ภาสิโต ตตฺถ กสฺสจิ รูปสฺส อนุปฺปชฺมานตฺตา ฯ น กามรูปภเว เตสุ รูปานมุปฺปชฺช-มานตฺตาติ โยชฺชํ ฯ กสฺมา ภงฺเค รูปสฺส อนุปฺปาโท จิตฺตชานํ วเสน วา ภาสิโต อารุปฺปํ วา สนฺธายาห ภาสิโต ฯ นนุ ยสฺส วา ปน...อุปฺปชฺชตีติ สามญฺญวจนตฺตา สพฺพรูปานํ วเสน วา ภาสิโต สิยา ฯ สพฺพภเว วา อภิสนฺธาย ภาสิโต สิยาติ โจทนํ สนฺธายาห ยมกสฺส หีติอาทิ ฯ ลพฺภตีติ ลาโภ จิตฺตชรูปํ อารุปฺปํ วา ฯ โย โย ลาโภ ยถาลาภํ ฯ ตสฺส โยชนา เตน วา ภงฺเค รูปสฺส อนุปฺปาทนสฺส โยชนา ยถาลาภโยชนา ฯ ยา ยถาลาภโยชนา อตฺถิ ฯ อยํ ยมกสฺส สภาโว หิ สภาโวเอว ฯ หิ ยสฺมา วา สภาโว โหติ ฯ ตสฺมา ภงฺเค รูปสฺส อนุปฺปาโท จิตฺตชานํ วเสน วา ภาสิโต อารุปฺปํ วา อภิสนฺธาย ภาสิโต ฯ น สพฺพรูปานํ วเสน วา ภาสิโต สิยา ฯ น สพฺพภเว วา อภิสนฺธาย ภาสิโต สิยาติ โยชฺชํ ฯ วุตฺตมตฺถํ นิคเมนฺโต อิติ

ตโตติอาทิมาห ฯ ตตฺถ อิตีติ ตสฺมา ฯ ภงฺคาภิมุขาวตฺถาย
ฐิติภาวโต วิภงฺเค จ นยทสฺสนโต เอติสฺสา ฐิติยา อเทสิตตฺตา
สุตฺเต จ ปพนฺธฏฺฐิติยา อเทสิตตฺตา ปญฺญายตีติ เอตสฺส จ วิญฺญายเตติ
อตฺถสฺส อธิปฺเปตตฺวา ภงฺเค จ รูปสฺส อนุปฺปาทสฺส จิตฺตชานํ วเสน
วา เทสิตตฺตา อารุปฺปํ วา อภิสนฺธาย เทสิตตฺตา จาติ อตฺโถ ฯ
ตโตติ อิทํ ตพฺพิวรณํ ฯ หีติ ปทปูรณมตฺเต นิปาโต
อวธารณตฺเถ วา ฯ อิติ ตโต ตสฺมา การณา จิตฺตฏฺฐิติ จ น
หิ เนว อตฺถิ น อตฺถิเอว ฯ ภงฺเค รูปสฺส อสมฺภโว จ น หิ
เนว อตฺถิ สมฺภโว อตฺถิเอวาติ โยชฺชํ ฯ อถวา อิติ จ
ตโต จาติ อตฺโถ ฯ ตตฺถ อิติสทฺเทน การณตฺเถน ยถาวุตฺต-
จิตฺตฏฺฐิติยา อตฺถิตาการณํ ปจฺจามสติ ฯ ตโตติ อิมินา ยถาวุตฺตํ
ภงฺคกฺขเณ รูปุปฺปาทสมฺภวการณํ ฯ อสมฺภโวตีติ เอตฺถ เอโก
อิติสทฺโท ลุตฺตนิทฺทิฏฺโฐ ฯ ตตฺถ ปฐโม อิติสทฺโท วุจฺจเต
ตตฺถาติ เอตฺถ วุจฺจเตติ อิมินา สมฺพชฺฌติ อิติ อิมํ
ปริหารวจนํ วุจฺจเตติ ฯ ทุติโย สงฺคเหตฺวา วุจฺจตีติ อิมินา
สมฺพชฺฌติ อิติ อิมาหิ สงฺคหคาถาหิ วุจฺจตีติ ฯ

กสฺมา อารุปฺป...วชฺชิตนฺติ วุตฺตํ ฯ นนุ ตานิปิ อญฺญ-
จิตฺตานิ วิย รูปํ สมุฏฺฐาเปยฺยุนฺติ อาสงฺกํ นิวตฺเตนฺโต รูปวิราค-
ภาวนาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ จุทฺทส...เปนฺติ อิติ ตสฺมา อารุปฺป...
วชฺชิตนฺติ อิทํ วุตฺตนฺติ อิทเมว ปฏฺฐานํ ฯ เหตุโน...ภาวโตติ

อิมานิ ปการณวจนานิ ฯ รูป...ตฺตตฺตาติ อิทํ ปน ตพฺพิธุรตาย การณการณวจนํ ฯ ตตฺถ รูเป วิราโค รูปวิราโค ฯ โสเยว ภาวนา ตํวเสน วา ปวตฺตภาวนา ตถา อากาโส โอกาโสติอาทินา ปวตฺตา กามาวจรกุสลภาวนา ฯ ตาย นิพฺพตฺโต ตถา ฯ เหตุ ฯ ตพฺภาโว ตถา ฯ ตสฺมา ฯ เหตุโนติ อารุปฺปวิปากานํ เหตุภูตสฺส อรูปาวจรกุสลสฺส ฯ ตสฺส รูปสฺส วิธุโร ปฏิปกฺโข ตถา ฯ [๒] โอกาโส รูปสฺสาติ อโนกาโส อรูปภโว ฯ จสทฺโท เหตุทฺวยสมุจฺจยตฺโถ ฯ นเกวลญฺจ อารุปฺป-วิปากาเนว รูปํ น สมุฏฺฐาเปนฺติ ฯ อถโข อรูปภเว อุปฺปชฺชมานิ อญฺญานิปิ กามาวจรกุสลาทีนิ ทฺวาจตฺตาฬีส จิตฺตานิ รูปํ น สมุฏฺฐาเปนฺติ ฯ รูปสมุฏฺฐาปเน ปน นิยตตฺตา อารุปฺปวิปากานเมว วชฺชนํ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ กสฺมา ปฏิสนฺธิ-จุติจิตฺตานํ วชฺชนํ น กตํ ฯ กึ ตานิปิ รูปํ สมุฏฺฐาเปนฺตีติ อาสงฺกานิวตฺตนตฺถมาห ปฏิสนฺธิจิตฺตนฺติอาทิ ฯ เอกูน...คสฺเสวาติ เอวสทฺเทน กุสลากุสลกิริยาจิตฺเตสุ อญฺเญสุ จ วิปากจิตฺเตสุ ปริยาปนฺนภาวํ นิวตฺเตติ ฯ อนฺโตคธตฺตาติ อพฺภนฺตเร จิตตฺตา ฯ ตตฺเถว ปริยาปนฺนตฺตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ จิตฺต...โหตีติ ตโต อญฺญจิตฺตํ น โหติ ฯ สติปิ กิจฺจวเสน ภินฺนภาโว ธมฺมวเสน อภินฺนตฺตาติ อธิปฺปาโย ฯ อิติ...กตนฺติ อิติ ตสฺมา จิตฺตนฺตรา-

๑. อติเรโกยํ มญฺเญ ฯ ๒. นสทฺโท ปเนตฺถ ภเวยฺย ฯ

ภาวโต ตสฺส ยถาวุตฺตจิตฺตทฺวยสฺส วชฺชนํ อาจริเยน น กตํ
ปฏิสนฺธิจุติวชฺชิตนฺติ โยชนา ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ยถา จุทฺทส-
จิตฺตานิ ปญฺจสตฺตติรูปสมุฏฺฐาปกจิตฺเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา ตโต
จิตฺตนฺตรานิ โหนฺตีติ เตสํ วชฺชนํ กตํ ฯ เอวเมตานิ เอกูนวีสติ
ภวงฺเคเยว ปริยาปนฺนตฺตา ตโต จิตฺตนฺตรานิ โหนฺตีติ เตสํ
รูปสมุฏฺฐาเน วชฺชนํ น กตํ ฯ ยทิ กตํ ฯ จุทฺทสจิตฺตานิ วิย
ปญฺจสตฺตติ จิตฺตโต ตานิปิ ยถาวุตฺตภวงฺคโต จิตฺตนฺตรานิ สิยุนฺติ
โกจิ มญฺเญยฺยาติ ฯ ยทิ ตสฺส วชฺชนํ น กตํ ฯ เอวํ สติ
ยถา เอกูนวีสติภวงฺเคสุ ฐเปตฺวา จตฺตาริ อารุปฺปภวงฺคานิ เสสานิ
ปนฺนรส กามรูปภวงฺคานิ รูปํ สมุฏฺฐาเปนฺติ ฯ ตถา ตานิปิ
อารุปฺปปฏิสนฺธิจุติวชฺชิตานิ กามรูปปฏิสนฺธิจุติจิตฺตานิ ตปฺปริยา-
ปนฺนตฺตา ตโต จิตฺตนฺตราภาวโต กามรูปยุวานญฺจ รูโปกาสตฺตา
รูปํ สมุฏฺฐาเปยฺยุนติ โจทนํ มนสิ นิธายาห กิญฺจาปีติอาทิ ฯ
ตตฺถ กิญฺจาปิ ตสฺส วชฺชนํ น กตํ ฯ ปน ตถาปิ ปฏิสนฺธิ...น
โหตีติ โยชนา ฯ กสฺมาติ อาห ทุพฺพล...จิตตฺตา จาติ ฯ
กสฺมา ทุพฺพลนฺติ อาห ปจฺฉา...ตฺถทฺธนฺติ ฯ อิทญฺหิ ปทฺทวยํ
เหตุอนฺโตคธวิเสสนนฺติ ฯ ตตฺถ ปจฺฉา...รหิตนฺติ ปจฺฉาชาตจิต-
เจตสิกานมภาวโต ปุเรชาตํ กายสฺส อุปตฺถมฺภกภูเตน ปจฺฉาชาต-
ปจฺจเยน รหิตตฺตา ฯ อาหาราทีหีติ กพฬีการาหารวเสเนว

อาหารปจฺจยอาหารตฺถิปจฺจยอาหารอวิคตปจฺจเยหิ กตฺตุภูเตหิ การณ-
ภูเตหิ วา ฯ อนุปตฺถทฺธญฺจาติ(๑) อนุปตฺถมฺภิตภาวโต จ
อนุปตฺถภาวโต จ วา(๒) ฯ กสฺมา กพฬีการาหาเรน หทยวตฺถุ
อนุปตฺถทฺธํ โหตีติ ฯ ตทา อชฺโฌหฏาหาราภาวโต ฯ โหตุ ตทา
ตทภาวโต เตนานุปตฺถทฺธํ ฯ เอวมฺปิ อชฺฌตฺตาหาเรน อุปตฺถมฺภํ
สิยาติ ฯ น ฯ ตสฺส ตโต ปจฺจยา ลาภโต ฯ โส หิ อชฺฌตฺตาหาโร
พาหิราหารโต ปจฺจยํ ลภิตฺวาว รูปํ สมุฏฺฐาเปตุํ สกฺโกติ ฯ น
ตโต จ โสเยว อชฺฌตฺตาหาโร รูปํ สมุฏฺฐาเปติ ฯ อถโข โสปิ
พาหิราหาโร ฯ ยทคฺเคน จ โส ทุวิธาหาโร รูปํ สมุฏฺฐาเปติ ฯ
ตทคฺเคเนว อาหารปจฺจโยปิ โหติ ฯ ยทคฺเคน จ อาหารปจฺจโย
โหติ ตทคฺเคเนว โส รูปกายสฺส อุปตฺถมฺภโกปิ โหตีติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ
เอวญฺจ กตฺวา วิสุทฺธิมคฺคฏีกายํ พาหิรํ อาหารปจฺจยํ ลภิตฺวาว
อชฺฌตฺตาหาโร รูปํ อุปฺปาเทสิ โส ปน รูปํ อาหรตีติ อาหาโรติ
วุตฺตํ ฯ อิธาปิ จ วกฺขติ พาหิรญฺหิ อุตุํ อาหารญฺจ อุปนิสฺสยํ
ลภิตฺวา อุตุอาหารา รูปํ สมุฏฺฐาเปนฺตีติ ฯ กทา ปน อาหาโร
รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ฯ ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาย เอกสฺส ทฺวินฺนํ วา
สตฺตาหานํ อติกฺกมนกาเล ฯ อเถวํ ปจมภวงฺคาทีนิปิ อาหาราทีหิ
อนุปตฺถทฺธํ ทุพฺพลวตฺถุํ นิสฺสาย ปวตฺตตฺตา รูปํ น สมุฏฺฐาเปยฺยุนฺติ ฯ
น ฯ ปจฺฉาชาตปจฺจยลาเภนาปิ วตฺถุสฺส พลวนฺตภาวโต ฯ กิญฺจิ
๑. ฏีกายมฺปน อนุปตฺถมฺภนฺติ ทิสฺสติ ฯ ๒. อติเรโกยํ วาสทฺโท ฯ

ภิยฺโย เตสํ ปติฏฺฐิตตาย ปุเรชาตปฺปจฺจยลาภภาวโต อนาคนฺตุกตาย จ ฯ ทุพฺพลวตฺถุนฺติ อิทญฺจ ปฏิสนฺธิจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณเยว วตฺถุสฺส ทุพฺพลภาวโต น วุตฺตํ ฯ อถโข ตทญฺญจิตฺตานํ อุปฺปาทกฺขเณปิ ทุพฺพลภาวโต วุตฺตํ ฯ น จ วตฺถุสฺเสว สพฺพจิตฺตานํ อุปฺปาทกฺขเณ ทุพฺพลภาวโต วุตฺตํ ฯ อถโข ตทญฺญรูปานมฺปิ ทุพฺพลภาวโต วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตถา หิ ปวตฺติยํ จิตฺตุปฺปาทกฺขเณ อุปฺปนฺนํ วตฺถุ จิตฺตานํ นิสฺสโย น โหติ ฯ อตฺตโน อาคนฺตุกตาย จาติ[๑] ยถา อาคนฺตุกปุริโส อนาคตปุพฺพํ ปเทสํ คโต อญฺเญสํ เอถ โภ อนฺโตคาเม โว อนฺนปานคนฺธมาลาทีนิ ทสฺสามีติ วตฺตุํ น สกฺโกติ อตฺตโน อวิสยตาย อปฺปหุตาย ฯ เอวเมว อตฺตโน อาคนฺตุกภาวโต จ ปฏิสนฺธิ...น โหติ ฯ กมฺมช...จิตฺตา จาติ อิทํ อาหารินฺทฺริยาทิวเสน เยหากาเรหิ จิตฺตสมุฏฺฐาปนรูปานํ จิตฺตเจตสิกา ปจฺจยา โหนฺติ ฯ เตหิ สพฺเพหิ ปฏิสนฺธิยํ จิตฺตเจตสิกา สมตึสกมฺมชรูปานํ ยถาสมฺภวํ ปจฺจยา โหนฺตีติ กตฺวา วุตฺตํ ฯ ตตฺถ กมฺมชรูเปหีติ สามิตฺอตฺเถ การณวจนํ เตสํ จิตฺตตาติ เอตฺถ ภาวสมฺพนฺธีภาวโต ฯ ยถา จ วุตฺตํ สมฺโมหวิโนทนิยํ สมตึสกมฺมชรูปานิ จิตฺตสมุฏฺฐานรูปานํ ฐานํ คเหตฺวา จิตานีติ ฯ ยถา สพฺพสตฺตานํ ปฏิสนฺธิจิตฺตํ รูปสมุฏฺฐาปกํ น โหติ ฯ ตถา

๑. ฏีกายมฺปน อตฺตโน จ อาคนฺตุกตายาติ ทิสฺสติ ฯ

สพฺพสตฺตานํ จุติจิตฺตมฺหิ กึ รูปสมุฏฺฐาปกํ น โหตีติ อาห จุติจิตฺเต ปนาติอาทิ ฯ อถวา ปฏิสนฺธิจิตฺตํ ยถาวุตฺตการเณหิ รูปสมุฏฺฐาปกํ มา โหตุ ฯ จุติจิตฺตํ ปน เกน การเณน รูปสมุฏฺฐาปกํ น โหตีติ ปุจฺฉาย อขีณาสวขีณาสวจุติจิตฺตวเสน จุติจิตฺตํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ทุติยจุติจิตฺตสฺส รูปาสมุฏฺฐาปเน อฏฺฐกถายํ วุตฺตการณํ ทสฺเสนฺโต จุติจิตฺเต ปนาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ จุติจิตฺเตติ เอตฺถ วินิจฺฉยํ วทามาติ เสโส ฯ อฏฺฐกถายนฺติ สมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถายํ ฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ขีณาสวสฺส ปน จุติจิตฺตํ วฏฺฏมูลสฺส วูปสนฺตตฺตา น สมุฏฺฐาเปติ ฯ ตสฺส หิ สพฺพภเวสุ วฏฺฏมูลํ วูปสนฺตํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ปุนพฺภวปเวณี นาม นตฺถิ ฯ โสตาปนฺนสฺส ปน สตฺตภเว ฐเปตฺวา อฏฺฐเม วฏฺฏมูลํ วูปสนฺตํ ฯ ตสฺมา จุติจิตฺตํ สตฺตสุ ภเวสุ รูปํ สมุฏฺฐาเปติ ฯ สกทาคามิโน ทฺวีสุ ฯ อนาคามิโน เอกสฺมึ ฯ ขีณาสวสฺส สพฺพภเวสุ วฏฺฏมูลสฺส วูปสนฺตตฺตา เนว สมุฏฺฐาเปตีติ ฯ อิทํ วูปสนฺตวฏฺฏมูลสฺมินฺติอาทิ สงฺเขเปน ตสฺส อตฺถมตฺตทสฺสนํ ฯ อรหตฺตมคฺเคน สพฺพโส สมุจฺฉินฺนตฺตา วูปสนฺตานิ อวิชฺชาตณฺหา-สงฺขาตานิ วฏฺฏมูลานิ ตสฺมึ วูป...มูเล ฯ สนฺตาเนติ ขีณาสว-สนฺตาเน ฯ สาติสยนฺติ[๑] สาติสยภาเวน สวิเสสภาเวน ฯ สนฺตวุตฺติตาย จุติจิตฺตสฺส ฯ อิติ อิทํ วจนํ อิมินา วา

๑. ฏีกายมฺปน สาติสยสนฺต...ตายาติ เอกปทเมว ทิสฺสติ ฯ

วจเนน ขีณาสวจุติจิตฺตสฺส รูปาสมุฏฺฐาเน สนฺตวุตฺติตาสงฺขาตการณํ อฏฺฐกถายํ ตาว วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ นนุ จ อฏฺฐกถายํ วฏฺฏมูลสฺส วูปสนฺตสงฺขาตํ การณเมว วุตฺตํ ฯ น จ จุติจิตฺตสฺส สนฺตวุตฺติตา-สงฺขาตนฺติ ฯ น ฯ การณวจเนน ผลสฺสาปิ สามตฺถิยโต วุตฺตตฺตา ฯ วฏฺฏมูลสฺส หิ วูปสนฺตภาโว การณํ ฯ จุติจิตฺตสฺส สนฺตวุตฺติภาโว ปน ผลนฺติ ฯ เตน วุตฺตํ วูปสนฺตวฏฺฏมูลสฺมึ สนฺตาเน สนฺตวุตฺติตายาติ[๑] ฯ วูป...มูลสฺมินฺติ วา อิมินาปิ วฏฺฏมูลสฺส วูปสนฺตสงฺขาตํ การณมฺปิ ทสฺสิตเมว ฯ ยสฺมา อิติ อิมินา วจเนน วฏฺฏมูลสฺส วูปสนฺตตาสงฺขาตมฺปิ การณํ มุขฺยวเสน อฏฺฐกถายํ ตาว วุตฺตํ ฯ สามตฺถิยโต ปน สนฺตวุตฺติตาสงฺขาต-การณมฺปีติ โยชนาปิ กาตพฺพา ฯ สงฺคหกาโร ขีณา...เปตีติ วทติ ฯ อานนฺทาจริยาทโย ปน กึ วทนฺติ กึ เตปิ ตเทว วทนฺติ อุทาหุ อญฺญเทวาติ อาห อานนฺทาจริยาทโยติอาทิ ฯ อาทิสทฺเทน อนุฏีกากาโร ธมฺมปาลาจริโย อภิธมฺมาวตารฏีกากาโร สุมงฺคลาจริโย จ สงฺคหิโต ฯ สพฺเพสนฺติ ปุถุชฺชนเสกฺขสงฺขาตานํ นิรวเสสานํ สตฺตานํ ฯ ปิสทฺโท อวยวตฺถสมฺปิริฑนตฺโถ ฯ ปุถุชฺชนานมฺปิ เสกฺขานมฺปีติ อตฺโถ ฯ อวธารณตฺโถ วา ปิสทฺโท นิปาตานเมเนกตฺถตฺตา ฯ สพฺเพสเมว สตฺตานํ ฯ น เอกจฺจา-นเมวาติ อตฺโถ ฯ โก ปน เนสํ วินิจฺฉโยติ อาห วินิจฺฉโยติอาทิ ฯ

๑. ฏีกายมฺปน สติสยสนฺต...ตายาติ ทิสฺสติ ฯ

เนสนฺติ[1] สามิสมฺพนฺเธ สามิวจนํ ฯ เตสมาจริยานํ สนฺตกภูโต วินิจฺฉโยติ อตฺโถ ฯ เต อาจริยา สพฺพสตฺตานํ จุติจิตฺตสฺส รูปาสมุฏฺฐานํ วินิจฺฉินนฺติ เอเตนาติ วินิจฺฉโย ขีลมทฺทนาการेन ปวตฺตา วิมติจฺเฉทกถา ฯ อานนฺทาจริยสฺส วินิจฺฉโย สงฺเขปโต มูลฏีกายํ อฏฺฐสาลินีวณฺณนายํ กามาวจรานํ ปจฺฉิมจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ... นาปิ จุติจิตฺตํ รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ปาลิ อตฺถีติ วุตฺตนเยนปิ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ธมฺมปาลาจริยสฺส จ วินิจฺฉโย สงฺเขปโต อนุฏีกายํ ยสฺมา ยสฺส กายสงฺขาโร นิรุชฺฌติ...ตสฺมา เหฏฺฐิมโกฏิยา จุติโต ปุริเมน สตฺตรสเมน อุปฺปนฺนา อสฺสาสปสฺสาสา จุติโต เหฏฺฐา ทุติเยน สทฺธึ นิรุชฺฌนฺตีติอาทินา วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพ ฯ สุมงฺคลาจริยสฺส จ วินิจฺฉโย วิตฺถารโต อภิธมฺมตฺถวิกาสินิยํ[2] นาม อภิธมฺมาวตารสํวณฺณนายํ ฏีกากาโร ปน อานนฺทาจริโย ภณติ กามาวจรานํ ปจฺฉิมจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ...ตสฺมา สพฺเพสมฺปิ จุติจิตฺตํ รูปํ น สมุฏฺฐาเปตีติอาทินา วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพติ โยชนา ฯ ปจมภวงฺคุปาทายาติ ตํรูปสมุฏฺฐาปก-จิตฺตมาทึ กตฺวา ฯ ตสฺส ปน อวธิภาวทสฺสนตฺถมาห ปจมภวงฺคโต ปฏฺฐายาติ ฯ อถวา ปจมภวงฺคนฺติ นิสฺสกฺกตฺเถ อุปโยควจนํ ฯ อุปาทายาติ จ ปฏฺฐายาติ อตฺเถ ปวตฺตตีติ ทสฺเสตุมาห ปจมภวงฺโต ปฏฺฐายาติ ฯ ปฏิ...นิพฺพตฺตสทฺเทน ปน ภวนิกนฺติชวนวีถิยา

๑. เตสนฺติปิ ทิสฺสติ ฯ ๒. อภิธมฺมตฺถปกาสินิยํ ฯ

อนนฺตรนิพฺพตฺตภวงฺคํ ปฐมภวงฺคนฺติ โกจิ คณฺเหยฺยาติ ตํ นิวาเรติ ฯ อวธารณผลํ ทสฺเสติ น ปเนจฺจาทินา ฯ ฐิตํ วา จิตฺตํ ภิชฺชมานํ วา จิตฺตํ น ปน สมุฏฺฐาเปตีติ โยชนา ฯ วาสทฺโท จ อนิยมตฺโถ ฯ กสฺมาติ อาห อนนฺตราทิ...โยคโตติ ฯ อาทิสทฺเทน สมนนฺตรอนนฺตรูปนิสฺสยนตฺถิวิคตปจฺจยา สงฺคหิตา ฯ ชนก...โยคโตติ อตฺตนา ชเนตพฺพานํ จิตฺตชรูปานํ ชนิตาย[๑] สตฺติยา โยชนโต ฯ

อิริยนํ ปวตฺตนํ อิริยา ฯ กาเย สนฺนิธานา กายิกา ฯ สาเยว กิริยา ตถา กายปฺปโยโค ฯ ปว...วโตติ ปวตฺตนุปาย-ภาวโต ฯ อภิกฺกมาทิชนกจิตฺตสฺส วา ตํสมุฏฺฐานวาโยธาตุยา วา อิริยาปถภาวํ โกจิ มญฺเญยฺยาติ ตํ นิเสเธนฺโต คมนาทีติ อาห ฯ น หิ คมนาทีหิ อวตฺถาหิ วินา กิญฺจิ กายิกกิริยํ ปวตฺเตตุํ สกฺกา ฯ คมนสมงฺคี วา หิ กาเยน กิญฺจิ กเรยฺย ฐานาทีสุ อญฺญตรสมงฺคี วา ฯ สทฺทตฺถวเสน คมนาทิ อุปลพฺภตุ ฯ อตฺถโต ปน เสวโก ฯ กึ ปญฺญตฺติมตฺตเมวาติ อาห อตฺถโตติ-อาทินา ฯ นนุ จ ตทวตฺถํ รูปนฺติ อวตฺวา ตทวตฺถา รูปปฺปวตฺตีติ วุตฺตตฺตา สา รูปปฺปวตฺติปิ ปญฺญตฺติเยว สิยาติ ฯ อาม ฯ สา ปน อนิปฺผนฺนรูปํ วิย รูปปฏิพทฺธา น สุทฺธา ปญฺญตฺติ โหตีติ ปรมตฺถานุโลมา โหติ ฯ อถวา วจนตฺถวเสน คมนาทิ อิริยาปโถ

๑. ชนิกายาติ มญฺเญ ฯ

โหตุ ฯ อตฺถโต ปน โส โก โหติ ฯ กึ โส ปรมตฺถํ มุญฺจิตฺวา ตโต วิสุํเยว อุปลพฺภตีติ อนุโยเคนาห อตฺถโตติอาทิ ฯ โส อิริยาปโถ อตฺถโต รูปปฺปวตฺติ โหติ ฯ น สุทฺธา ปญฺญตฺติ โหติ รูปปฏิพทฺธตฺตาติ วา น ปรมตฺถํ มุญฺจิตฺวา ตโต วิสุํเยว อุปลพฺภตีติ วา โยชนา ฯ ตตฺถ อตฺถโตติ สรูปโต ปรมตฺถโต วา มุขฺยโต วา ฯ ตํ คมนาทิ อวตฺถา ยสฺสา สา ตทวตฺถา ฯ คมนาทิอาการปฺปวตฺตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ รูปานํ ปวตฺติ ตถา ฯ จตุสนฺตติ รูปปฺปพนฺโธติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตมฺปีติ อิริยาปถมฺปิ ฯ สนฺธาเรตีติ ปาโฐ อุทฺธโฏ ฯ อฏฺฐกถายํ ปน สนฺนาเมตีติ ปาโฐ อตฺถิ ฯ ฏีกาจริเยน ปน ตสฺเสว อตฺตนา ทิฏฺฐตฺตา โสเยว อุทฺธโฏติ เวทิตพฺโพ ฯ สนฺนาเมตีติ ปาฐสฺส วา อตฺถทสฺสนวเสน โส อุทฺธโฏ สิยา ฯ เอเตน สนฺนามนํ นาม สนฺธารณนฺติ ทสฺเสติ ฯ สนฺธารณญฺจ ยถาปวตฺติริยาปถสฺส อุปตฺถมฺภนนฺติ อาห ยถา...ถมฺเภตีติ ฯ อภิกฺกมาทิชนกจิตฺเตน ตํสมุฏฺฐานาย วา วาโยธาตุยา ปวตฺติตฺถาติ ปวตฺโต อิริยาปโถ ฯ ตสฺส หิ ตํจิตฺตํ มูลการณํ ฯ ตถาหิ วิสุทฺธิมคฺเค วุตฺตํ อภิกฺกมาทิปฺปวตฺตกจิตฺตสมุฏฺฐานวาโยธาตุยาติอาทิ ฯ ฏีกายญฺจ วุตฺตํ อภิกฺกมาทีนํ ปวตฺตกจิตฺตํ สมุฏฺฐานํ ยสฺสา สา อภิกฺกมาทิปฺปวตฺตกจิตฺตสมุฏฺฐานา วาโยธาตูติ ฯ ตํสมุฏฺฐานวาโยธาตุ ปน อาสนฺนการณํ ฯ ตถาหิ อฏฺฐสาลินิยํ วุตฺตํ สตฺตมจิตฺเตน ปน

สมุฏฺฐิตา...อภิกฺกมาเปตุํ...สกฺโกติ ฯ เตน คมนํ นาม ชายติ อาคมนํ นาม ชายตีติอาทิ ฯ สมฺโมหวิโนทนิยมฺปิ วุตฺตํ จิตฺตกิริยาวาโยธาตุวิปฺผารวเสน อยํ กายสมฺมโต อฏฺฐิสงฺฆาโต อภิกฺกมตีติอาทิ ฯ โย โย ปวตฺโต ยถาปวตฺตํ ฯ ยถา วา ปกาโร ปวตฺตภาโว ยสฺสาติ ยถาปวตฺโต ฯ ตํปวตฺตภาวปฺปารํ อิริยาปถํ ฯ กสฺมา อปฺปนาชวนํ ยถาปวตฺตํ อิริยาปถํ อุปตฺถมฺเภติ ฯ นนุ ตสฺมึ ปวตฺตมาเน สรีราวยวานํ หตฺถปาทาทีนํ จลมานภาเวน อุปตฺถทฺธภาวโต ตํตํ เนว อุปตฺถมฺเภตีติ โจทนํ สทฺธายาห ยถา หีติอาทิ ฯ ตตฺถ วีถิ จิตฺเตหีติ ภวงฺคานํ อนฺตรนฺตรา อุปฺปชฺชมาเนหิ มโนทฺวาริกวีถิจิตฺเตหิ ฯ อพฺโพกิณฺเณติ อสมฺมิสฺเส อสํสฏฺเฐ วา ฯ หุตฺวาติ เสโส ฯ องฺคานีติ สรีราวยวา หตฺถปาทาทโย ฯ อวยวตฺโถ หิ อิธ องฺคสทฺโท ฯ โอสีทนฺตีติ เหฏฺฐา สีทนฺตานิ วิย อนฺโต ปติฏฺฐานิ วิย โหนฺติ นิจฺจลภาเวนาวฏฺฐานโต ฯ น เอวเมเตสูติอาทิมฺหิ อยํ โยชนา อปฺปนา...สนฺนาเมตีติ อิโต ปรํ โวฏฺฐพฺพาน...เปนฺตีติ อิมินา อาจริเยน วกฺขมาเนสุ ทฺวตฺตึสปฺปกาเรสุ เอเตสุ ชาครณจิตฺเตสุ จ อปฺปนา...สนฺนาเมตีติ วุตฺเตสุ ฉพฺพีสติยา เอเตสุ ชาครณจิตฺเตสุ จ ปวตฺตมาเนสุ เอวํ ตถา องฺคานิ น โอสีทนฺตีติ ฯ จสทฺโท ฉพฺพีสติยาติ เอตฺถาปิ อนฺวตฺเตตพฺโพ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต วา ฯ อถวา วกฺขมาเนสูติ ปาโฐ ทุปฺปาโฐ ปมาทลิขิโต วา ฯ ปวตฺตมาเนสูติ ปาโฐ ปน

สุนฺทโร ฯ เอวญฺจ กตฺวา อภิธมฺมาวตารสํวณฺณายํ น เอวํ
ทฺวตฺตึสวิเธสุ ปวตฺตมาเนสุ ฉพฺพีสติวิเธสุ ชาครณจิตฺเตสุ
ปวตฺตมาเนสูติ วุตฺตํ ฯ มูลฏีกายํ ปน น เอวํ ทฺวตฺตึสฉพฺพีสตีติ
วุตฺเตสุ ชาครณจิตฺเตสุ ปวตฺตมาเนสูติ วุตฺตํ ฯ ตทา ตานิ เอวํ
มา โหนฺตุ ฯ กถํ โหนฺตีติ อาห ตทาติอาทิ ฯ ตทาติ ตสฺมึ
ยถาวุตฺตชาครณจิตฺตานํ ปวตฺติกาเล ฯ เตสุ ปวตฺตมาเนสูติ วุตฺตํ
โหติ ฯ ยถาปวตฺโต อิริยาปโถ เยสํ เยสุ วา อตฺถีติ ยถา...
ปถานิ องฺคานิ ฯ ตพฺภาโว ฯ เตน ฯ หิ ยสฺมา เตสุ ปน
ปวตฺตมาเนสุ องฺคานิ จลมานภาเวน อุปตฺถทฺธานิเอวํ หุตฺวา
ยถา...ภาเวเนว ปวตฺตนฺติ ฯ น วิคตยถาปวตฺตอิริยาปถภาเวน ฯ
ปถสมงฺคีภาเวเนว ปวตฺติโต องฺคุปตฺถมฺภกํ อปฺปนาชวนํ ตทวินาภูตํ
ยถาปวตฺตํ อิริยาปถมฺปิ อุปตฺถมฺเภติ นามาติ โยชนา ฯ ปีสทฺทสฺส
สมฺปิณฺฑนตฺถตํ ทสฺเสตุมาห เนจฺจาทิ ฯ เกวลนฺติ ปทตฺถํ ทสฺเสติ
เอวาติ ฯ เกวลํ รูปิ...เนว น สมุฏฺฐาเปนฺติ ฯ อถโข วิญฺญตฺติมฺปิ
สมุฏฺฐาเปนฺตีติ อตฺโถ ฯ อิริยาปถานีติ ลิงฺควิปลฺลาโส ฯ
อิริยาปเถติ วุตฺตํ โหติ ฯ เอเตสุ โวฏฺฐพฺพน...ชเนนฺตีติ วจเนสุ
กึ สนฺนิฏฺฐานํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ กึ โภ โวฏฺฐพฺพนกามชวนาภิญฺญาติ
จ โสมนสฺสชวนานีติ จ วุตฺตสฺส วจนสฺส อวิเสสวจนตฺตา

๑. ฏีกายมฺปน อุทฺธฏฺฐุทฺธฏฺฐานีติ ทิสฺสติ ฯ

สพฺพทฺวาริกานิ โวฏฺฐพฺพนชวนานิ วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปกานิ ฯ ตถา หาสชนกานิ จาติ สนฺนิฏฺฐานํ ทฏฺฐพฺพํ อุทาหุ สามญฺญโจทนา วิเสเส อวติฏฺฐตีติ ปริภาสโต เอกจฺจทฺวาริกาเนว วิญฺญตฺติชนกานิ ฯ ตถา หาสชนกานิ จาติ โจทนํ สนฺธายาห อวิเสสวจเนปีติอาทิํ ฯ อวิเสเส วจเนปีติ อวิเสเส ภูเต สามญฺญภูเต สพฺพทฺวาริกจิตฺตานํ สาธารณภูเต โวฏฺฐพฺพนกามชวนาภญฺญาติ จ โสมนสฺสชวนานีติ จ วตฺเต วจเน สติปิ ฯ อิเมสญฺจ ทฏฺฐพฺพนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ตถาติ อิมินา มโน...เนวาติ อิทมากฑฺฒติ ฯ ตถาติ วา โอปมฺมตฺเถ นิปาโต ฯ ยถา ปน...เนว โวฏฺฐพฺพนชวนานิ วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปกานิ โหนฺติ ฯ ตถา มโน...เนว เตรสโสมนสฺสชวนานิ จ หาสชนกานิ โหนฺตีติ โยชนา ฯ นตฺถิ พลเมเตสนฺติ ทุพฺพลานิ ฯ เอตฺถ หิ ทุสทฺโท อภาวตฺโถ ทุสฺสีโล ทุปฺปญฺโญติอาทีสุ วิย ฯ วิญฺญตฺติ-หาสชนกสตฺติรหิตานีติ วุตฺตํ โหติ ฯ สติปิ หิ กิริยมยจิตฺตตฺตา วิปฺผาริกภาเว มโนทฺวาริกานิ วิย อติวิปฺผาริตตาภาวโต ตานิ ปญฺจทฺวาริกานิ ยถาวุตฺตสตฺติรหิตานิ โหนฺติ ฯ สภาวโต วา ทุพฺพลานิ เอว ปริทุพฺพลานิ ฯ ตพฺภาโว ตถา ฯ อิทญฺจ ปททฺวเยน สมฺพนฺธนียํ ฯ อิตีติ อิทเมว สนฺนิฏฺฐานํ ฯ นนุ จ เอตฺถ รูปวินิมุตฺโต อิริยาปโถ วา วิญฺญตฺติ วา นตฺถิ รูปคฺคหเณน คหิตตฺตา ตาสํ วิสุํ คหณํ กตฺตพฺพํ ฯ อถ กิมตฺถํ ตาสํ วิสุํ

๑. ฏีกายมฺปน อวิเสสวจเนนปีติ ทิสฺสติ ฯ

คหณํ กตนฺติ โจทนํ สนฺธาย กามญฺเจตฺถาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ เอตฺถาติ เอตาสุ รูปิริยาปถวิญฺญตฺตีสุ ฯ ตถาปีติ ตสฺมึ ปกาเร สติปิ อิริยาปถวิญฺญตฺตีนํ รูปวินิมุตฺตตฺตา ภาวาภาเว สติปิ วิสุํ คหณํ กตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ยทิ นตฺถิ ฯ อถ กิมตฺถํ วิสุํ คหณํ กตนฺติ ปุน โจทนํ สนฺธายาห น สพฺพํ...ทสฺสนตฺถนฺติ ฯ สพฺพนฺติ ปญฺจสตฺตติวิธํ ฯ สพฺพํ ตํ มา โหตุ ฯ ตสฺมึ ปน กินฺตํ โหตีติ อาห ยนฺติอาทิ ฯ วิญฺญตฺติ...ภาวโตติ น วตฺตพฺพํ ฯ วิญฺญตฺติยา สหภาวโตติ วา วิญฺญตฺติยา อวินาภาวโตติ วา วตฺตพฺพํ วิญฺญตฺติยา สหภาวโตติ วา ปฐมสมฺพนฺโธ ฯ ตทตฺถํ ปน วิวรติ อวินาภาวโตติ ฯ วิญฺญตฺติชนกํ เอกํสโต อิริยาปถูปตฺถมฺภกํ โหตุ ฯ กึ ปน เอกํสโต รูปชนกํ โหตีติ อาห อิริยา...ชนกนฺติ ฯ จสทฺโท อุปญฺญาสตฺโถ สมุจฺจยตฺโถ วา ฯ น วิญฺญตฺติชนกเมว เอกํสโต อิริยาปถูปตฺถมฺภกํ โหติ ฯ อถโข อิริยาปถูปตฺถมฺภกญฺจ เอกํสโต รูปชนกํ โหตีติ หิ อตฺโถ ฯ อิมสฺส วิเสสสฺสาติ[๑] สพฺเพสํ รูปสมุฏฺฐาปกจิตฺตานํ อิริยาปถูปตฺถมฺภกํ วิญฺญตฺติชนกาภาวสฺส เตสญฺจ กสฺสจิ วิญฺญตฺติชนกสฺส เอกํสโต อิริยาปถูปตฺถมฺภกภาวสฺส อิริยาปถูปตฺถมฺภกสฺส จ กสฺสจิ เอกํสโต รูปชนกภาวสฺสาติ อิมสฺส ยถาวุตฺตสฺส ติวิธสฺส อญฺญมญฺญโต วิเสสสฺส ฯ อถวา สพฺพสฺมึ รูปสมุฏฺฐาปกจิตฺเต ทฺวตฺตึสวิธสฺส

๑. ฎีกายมฺปน อิมสฺส วิเสสทสฺสนตฺถนฺติ ทิสฺสติ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 123

จิตฺตสฺส รูปิริยาปถวิญฺญตฺตีนํ ชนกภาวสฺส ฉพฺพีสติวิธสฺส จ
รูปิริยาปถานเมว ชนกภาวสฺส เอกูนวีสติวิธสฺส จ รูปสฺเสว
ชนกภาวสฺสาติ อิมสฺส ยถาวุตฺตสฺส ติวิธสฺส ยถาวุตฺตจิตฺตานํ
สามตฺถิยวิเสสสฺส สามตฺถิยสฺส วา ฯ วิเสสสทฺโท หิ สตฺติวาจาโกปิ
โหติ กิญฺจิวิเสสาธานนฺติอาทีสุ [๑] ฯ คหณนฺติ เอตฺถ โหตีติ วา
กตนฺติ วา ปาโจ เสโส ฯ

เสกฺขาติ เหฏฺฐิมผลตฺตยฏฺฐา ฯ มคฺคฏฺฐา หิ มคฺคานํ
เอกจิตฺตกฺขณิกตฺตา น เกนจิ โสมนสฺสจิตฺเตน หสนฺติ ฯ ทิฏฺฐิ...
เตหีติ[๒] ทฺวีหิ โสมนสฺสสหคตทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตจิตฺเตหิ ฉหิ
โสมนสฺสชวเนหิ หสนฺติ ฯ เอวํ สกวาทํ ทสฺเสตฺวา อปรวาทมฺปิ
ทสฺเสนฺโต ตตฺถาปีติอาทิมาห ฯ ตตฺถาปีติ เตสฺวปิ ปญฺจสุ
โสมนสฺสกิริยาจิตฺเตสุ ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ เตสุ ปญฺจสุ
หสิตุปฺปาทสฺส สติปิ หาสชนกตฺเต จตูหิ...เหว พุทฺธา หสนฺตีติ
หิ วุตฺตํ โหติ ฯ น อเหตุเกนาติ อเหตุเกน หสิตุปฺปาทจิตฺเตน
น หสนฺติ ฯ อตีตํสาทีสูติ อตีตโกฏฺฐาสาทีสุ ฯ อาทิสทฺเทน
อนาคตํสปจฺจุปฺปนฺนํสา สงฺคหิตา ฯ ปตฺวา อิติ วจนโตติ สมฺพนฺโธ ฯ
ตีหิ ธมฺเมหีติ อตีตํสอปฺปฏิหตญาณาทีหิ ตีหิ คุเณหิ ฯ อิติ
วจนโตติ อิมสฺส วจนสฺส ภควตา วุตฺตตฺตา ฯ อิมินา วา
วจเนน สพฺพสฺส กายกมฺมสฺส ญาณปุพฺพงฺคมญาณานุปริวตฺติภาวสฺส

๑. วิยสทฺโท ปเนตฺถ ภเวยฺย ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ทิฏฺฐิสหคตวชฺเชหีติ ทิสฺสติ ฯ

วุตฺตตฺตา หสนฺติ น หสนฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ เอวํ อาคมโต อเหตุเกน อหสนํ สาเธตฺวา อิทานิ ยุตฺติโตปิ สาเธนฺโต น หีติอาทิมาห ฯ หิ ยสฺมา น ยุตฺตา ฯ ตสฺมา อเหตุเกน น หสนฺตีติ โยชนา ฯ เอวํ อปเรสํ อตฺตโน มเตน หสิตุปฺปาทสฺส พุทฺธานํ ปวตฺตินิวารณํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ เตหิ อตฺตโน มเตน ตสฺส พุทฺธานํ ปวตฺตึ นิวาเรตุํ อสกฺกุเณยฺยภาวการณํ ทสฺเสนฺโต หสิตุปฺปาทจิตฺเตน...ญาณานุปริวตฺติเยวาติอาทิมาห ฯ เตสํ พุทฺธานํ ฯ ปุพฺเพ...ญาณานนฺติ ปุพฺเพนิวาสญาณอนาคตํสญาณสํพฺพญฺญุตญาณานํ ฯ อุปโยคตฺเถ สามิวจนํ ฯ สมฺพนฺธตฺเถ วา ฯ อนฺวตฺตติ อนุคจฺฉติ ปจฺฉา วา วตฺตติ อุปฺปชฺชตีติ อนฺวตฺตกํ[1] สิตกรณํ[2] ฯ อิติ น สกฺกาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตสฺมาติ อิทํ ปน ตพฺพิวรณํ ฯ เตสํ สิตกรณสฺส ยถาวุตฺตญาณานํ อนฺวตฺตกภาวํ สมตฺเถตุํ เอวญฺจ กตฺวาติอาทิมาห ฯ เอวญฺจ กตฺวาติ เตสํ สิตกรณสฺส ยถาวุตฺตญาณานฺวตฺตกตฺตา ฯ อฏฺฐกถายนฺติ อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถายํ ฯ เตสํ...อุปฺปชฺชตีติ อิทํ น อฏฺฐกถาวจนํ ฯ ตสฺส ปน อตฺถมตฺตทสฺสนํ ฯ โชติปาลมาณวมฆเทวราชกณฺหตาปสาทิกาลสฺมิญฺหิ กตการณํ อาวชฺชิตฺวา ตถาคโต สิตํ ปาตฺวากาสิ ฯ ตํ ปน ปุพฺเพนิวาสญาณสพฺพญฺญุตญาณานํ กิจฺจํ ฯ เตสํ ทฺวินฺนํ ญาณานํ

๑. ฏีกายมฺปน อนุปฺปวตฺตก...อิติ ทิสฺสติ ฯ ๒. อยํ ปาโฐ ยุตฺตตโรว ฯ ฏีกายมฺปน สิตการณนฺติ ทิสฺสติ ฯ

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 125

จิณฺณปริยนฺเต อิทํ จิตฺตํ หาสยมานํ อุปฺปชฺชติ ฯ อนาคเต ตนฺติสฺสโร มุทิงฺคสฺสโร จ ปจฺเจกพุทฺโธ ภิวสฺสตีติ สิตํ ปาตฺวากาสิ ฯ ตมฺปิ อนาคตํสสพฺพญฺญุตญฺญาณานํ กิจฺจํ ฯ เตสํ ปน ญาณานํ จิณฺณปริยนฺเต อิทํ จิตฺตํ หาสยมานํ อุปฺปชฺชตีติ อิทํ ปน อฏฺฐกถาวจนํ ฯ ตสฺมาติ พุทฺธานํ สิตกรณสฺส ยถาวุตฺตญาณานุวตฺตกตฺตา ญาณานุปริวตฺติภาวโตเอว ฯ ตสฺส หสิตุปฺปาทจิตฺตสฺส ฯ นิวาเรตุนฺติ เตหิ อปเรหิ อตฺตโน มเตน นิเสเธตุํ ฯ

กสฺมา เตโชธาตุจิติปฺปตฺตาติอาทิ วุตฺตํ ฯ นนุ อุตุโอชาปิ จิตฺตํ วิย อุปฺปาทกฺขเณเอว รูปํ สมุฏฺฐาเปยฺยุนฺติ อาห ปจฺฉาชาตาทีติอาทิ ฯ ตตฺถ ปจฺฉา...ลาเภนาติ ปจฺฉาชาตวิปฺปยุตฺตอตฺถิอวิคตปจฺจยลาภโต ฯ

กมฺมชาเนวาติ เอตฺถ ชสทฺโท ชาตตฺโถ ฯ เอวสทฺโท จ ปุพฺพปเทเอว โยเชตพฺโพติ ทสฺเสนฺโต กมฺมโตเยว[๑] ชาตตฺตาติ อาห ฯ กสฺมา ชายมานตฺตาติ อวตฺวา ชาตตฺตาติ วุตฺตํ ฯ นนุ ยํ รูปํ ตเทว กมฺมชนฺติ วุจฺจตีติ โจทนํ สนฺธายาห ยญฺหีติอาทิ ฯ เอเตน ชสทฺโท อนามฏฺฐกาลวิเสโสติ ทสฺสิโต ฯ ชาตตฺตาติ อิทญฺจ อุปลกฺขณวจนมตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ชสทฺทสฺส อนามฏฺฐกาลวิเสสภาเว อุทาหรณํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ทสฺเสนฺโต ยถา ทุทฺธนฺติ[๒] อาห ฯ ตตฺถ ยถาติ ยํ อุทาหรณํ อนามฏฺฐกาลวิเสสํ โหติ ฯ

๑. ฏีกายมฺปน นวกมฺมโตเยวาติ ทิสฺสติ ฯ ๒. อยํ ปาโฐ ยุตฺตตโรว ฯ ฏีกาปาโฐ วิรุทฺโธ ฯ

ตํ กตมนฺติ อตฺโถ ฯ ยํ วา ปทํ ชสทฺทสฺส อนามฏฺจกาลวิเสสภาเว อุทาหรณํ โหติ ฯ ตํ กตมนฺติ อตฺโถ ฯ ทุทฺธนฺติ เอตสฺส จ ทุทฺธนฺติ อิทํ อุทาหรณํ อนามฏฺจกาลวิเสสํ โหตีติ อตฺโถ ฯ ทุทฺธนฺติ วา อิทํ ปทํ ชสทฺทสฺส อนามฏฺจกาลวิเสสภาเว อุทาหรณํ โหตีติ อตฺโถ ฯ อถวา ยถาติ โอปมฺมตฺเถ นิปาโต ฯ ยถา ทุทฺธนฺติ อิทํ ปทํ อุทาหรณํ โหติ ฯ ตถา อญฺญมฺปิ ทฏฺฐพฺพนฺติ อตฺโถ ฯ อยญฺหิ อตฺโถ วุตฺโตทยสุโพธาลงฺการฏีกายํ วุตฺโต ฯ ทุหิตํ ทุยฺหติ ทุหิสฺสตีติ[1] ทุทฺธํ ขีรํ ฯ

กสฺมา ลหุตา...สมฺโภตีติ วุตฺตํ ฯ นนุ ลหุตาทิตฺตยสฺส นิปฺผนฺนรูปานํ วิการภาวโต เตสุ จ เกสญฺจิ จตฺชฺชภาวโต ตมฺปิ ตานิ วิย จตฺชฺชํ สิยาติ ลหุตาทิตฺตยํ กมฺโมจิตฺตหาเรหิ สมฺโภตีติ วตฺตพฺพนฺติ โจทนํ สนฺธายาห ปจฺจุปฺปนฺเนจฺจาทิ ฯ อุตุจิตฺตาหาร-สงฺขาตปจฺจุปฺปนฺนปจฺจยา อเปกฺขา เยนาติ ตถา ฯ อเปกฺขิตพฺพ-ปจฺจุปฺปนฺนปจฺจยนฺติ อตฺโถ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนปจฺจยานํ วา อเปกฺขา อเปกฺขนํ ยสฺสาติ ตถา ฯ ปจฺจุปฺปนฺนปจฺจยสาเปกฺขนฺติ อตฺโถ ฯ อิตรถาติ ยทิ กมฺมชํ สิยาติ อตฺโถ ฯ กมฺมชภาเว วา สตีติ อตฺโถ ฯ สพฺพทา ภาวีหีติ[2] วิกติกตฺตุนิทฺเทโส ฯ สพฺพกาเล ภวนสีเลหีติ อตฺโถ ฯ ลหุตาทีหีติ ปน ปกติกตฺตุนิทฺเทโส อชฺฌาหริตพฺโพ ฯ ภวิตพฺพนฺติ ภาวนิทฺเทโส ฯ ภวนํ? ฯ ภูยเตติ

๑. ทุยฺหิสฺสติ ฯ ๒. อยํ ปาโจ ยุตฺตตโรว ฯ ฏีกายมฺปน ภาเวหีติ ทิสฺสติ ฯ

วา อตฺโถ ฯ อิตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน การณภูเตน เหตุภูเตน
วา ฯ อิตีติ ตสฺมา ลหุตาทิตฺตยสฺส ยถาวุตฺตการเณน กมฺมชาภาวโต ฯ
อุตุจิตฺตาหารชานเมว วิการตฺตา ลหุตาทิตฺตยํ กมฺมชํ น โหตีติปิ
เตสเมว ลหุภาวาทีนํ ทิฏฺฐตฺตา ลหุตาทิตฺตยํ กมฺมชํ น โหตีติ
วตฺตพฺพํ ฯ ตถาหิ วุตฺตํ อฏฺฐสาลินิยํ เอตา ปน ติสฺโสปิ กมฺมํ
กาตุํ น สกฺโกนฺติ อาหาราทโยว กโรนฺติ ฯ ตถาหิ โยคิโน
อชฺช อมฺเหหิ โภชนสปฺปายํ ลทฺธํ ฯ กาโย โน ลหุมุทุกมฺมญฺโญติ
วทนฺติ ฯ อชฺช อมฺเหหิ อุตุสปฺปายํ ลทฺธํ...อชฺช อมฺหากํ จิตฺตํ
เอกคฺคํ ฯ กาโย โน ลหุมุทุกมฺมญฺโญติ วทนฺตีติ ฯ จตุชฺเชสุ
นวสุ อวินิพฺโภคากาสรูเปสุ ฯ นิทฺธารเณ เจตํ ภุมฺมํ ฯ ตานิ
ปน สรูปโต ฉตฺตึส โหนฺติ ฯ นวาติ อวินิพฺโภคากาสวเสน นว ฯ

หิสทฺโท ปทปูรณตฺเถ นิปาโต ฯ เกวลนฺติ เอวสทฺทตฺเถ
นิปาโต โส จ สภาวตฺตาติ เอเตน สมฺปิณฺฑิตพฺโพ ฯ เตน จ
อญฺญานิ ชาติอาทิลกฺขณานิ นิวตฺติตานีติ ทสฺเสนฺโต เกวลํ...
ภาวโตติ อาห ฯ สภาวตฺตา เกวลํ สภาวตฺตาเอวาติ หิ
อตฺโถ ฯ ยทิ หิสทฺโท อวธารณตฺโถ สิยา ฯ ตทา จ เกวลนฺติ
ปทตฺถํ หิสทฺเทน วิวรตีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ สภาวตฺตา เกวลํ หิ
สภาวตฺตาเอวาติ อตฺโถ ฯ หิสทฺโท หิ อวธารณตฺถภาเวน
ปสิทฺโธ ฯ น ตถา เกวลนฺติ นิปาโต ฯ อยญฺหิ อตฺโถ ตตฺถ
ตตฺถ ทิสฺสติ ฯ สมาโน ภาโว สภาโว ชาตฺยาทีนิ ฯ

สภาวมตฺตนฺติ สภาวตฺถมตฺตํ ฯ วินา ชาติ...ภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ
อญฺเญสํ ชาติอาทีนํ ลกฺขณานํ อวิชฺชมานตฺตาติ อตฺโถ ฯ
วุตฺตเมวตฺถํปิ สทิสูปมาย ปากฏํ กโรติ อุปฺปาทาทิจฺจาทินา ฯ
นาทิมฺหิ ยถา จกฺขาทีนํ...วิชฺชนฺติ ฯ เอวํ ชาติอาทีนํ อญฺญานิ
ชาติอาทีนิ ลกฺขณานิ น วิชฺชนฺติ อุปฺปาทาทินิยุตฺตตาภาวโตติ
โยชฺชํ ฯ เตสมฺปิ ชาติอาทิสมฺภเว สติ โก โทโสติ อาห
ยทีติอาทิ ฯ เตสมฺปิ ชายมานาทิรูปานํ สภาวภูตานํ ปฐมชาติอาทีนํ
ชาติอาทีนิ อญฺญานิ ทุติยานิ ฯ เตสมฺปิ ทุติยานํ สภาวภูตานํ
ชาติอาทีนิ อญฺญานิ ตติยานิ ฯ เตสมฺปิ ตติยานํ ชาติอาทีนิ
จตุตฺถานิ ฯ เอวํสทฺโท ปการตฺโถ ฯ เตน เตสมฺปิ ชาติอาทีนิ
สิยุํ ฯ เตสมฺปิ ชาติอาทีนิ สิยุนฺติอาทีนิ สงฺคหิตานิ ฯ อิติ เอวํ
อิมินา ปกาเรนาติ อตฺโถ ฯ เอวํ ปการานํ วา ชาติอาทีนนฺติ
อตฺโถ ฯ อนวตฺถานเมวาติ ยายกายจิ กวตฺถาย อฏฺฐานเมว ฯ
ลกฺขณานิ ...เกหีจีติ วุตฺตํ ฯ ตํ รูปายตนํ...สมุฏฺฐานาติอาทิวจเนหิ
ิวิรุทฺธํ สิยาติ โจทนํ สนฺธายาห ํยํ ปเนจฺจาทิ ฯ อถวา ลกฺขณานิ
...เกหิจีติ อิมินา ชาติอาทีนํ กุโตจิ ชาตตา ปฏิกฺขิตฺตา ฯ
อภิธมฺเม ปน รูปายตนํ ...สมุฏฺฐานาติอาทีสุ ชาติยา กุโตจิ
ชาตตา อนุญฺญาตา ฯ สา กถนฺติ อาห ยํ ปเนจฺจาทิ ฯ
อถวา ยถาวุตฺตวจเนน ชาติอาทีนํ กุโตจิ ชาตตฺยา ปฏิเสธิตา ฯ
อภิธมฺเม ปน ยถาวุตฺตปาเฐสุ ชาติยา กุโตจิ ชาตตาย อนุญฺญาตตฺตา

อภิ.๒๐๘

นเนฺวกนฺเตน สา กุโตจิ ชาตตา วิญฺญายตีติ อาห ยํ ปเนจฺจาทิ ฯ รูปายตนํ...สมุฏฺฐานาติอาทีสุ ปาเฐสุ ชาติยา กุโตจิ ปจฺจยโต ยํ ชาตตฺตํ ภควตา อนุญฺญาตํ ฯ ตมฺปิ ชาติยา กุโตจิ ชาตตฺตมฺปิ รูปุปฺปาทนํ ปติ๑ รูปุปฺปาทเน อนุปรตพฺยาปารานํ อวูปสนฺตสามตฺถิยานํ อวิคตสามตฺถิยานํ วา รูป...ยานํ ชาติยา ปจฺจ...กฺขเณ ตสฺสา ชายมานรูปธมฺมานํ วิการภาเวน อุปลพฺภมานตํเยว สนฺธาย อนุญฺญาตํ ฯ น เอกนฺเตน กุโตจิ ชาตตฺตนฺติ โยชนา ฯ อภิธมฺเม ยถาวุตฺตปาเฐ ยถาวุตฺตนเยน กุโตจิ ชาตตฺตํ อนุญฺญาตํ โหตุ ฯ สุตฺเต ปน ชาติ ภิกฺขเว...สมุปฺปนฺนนฺติ วจเน ชาตฺยาทีนํ สงฺขตตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนตา จ วุตฺตา ฯ สา กถนฺติ อาห ยมฺปีติอาทิ ฯ ยมฺปีติ ชาติ...ปฺปนฺนนฺติ วจนํ ภควตา ปฏิจฺจ นิสฺสาย อุปฺปนฺนานํ สงฺขารานํ ลกฺขณภาวโตเอว เตสํ สงฺขตตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนตา จ ภควตา วุตฺตา ฯ น เอกนฺเตน กุโตจิ ชาตตา ฯ อิติ อยํ อภิสนฺธิ ภควโต อธิปฺปาโย ฯ ตตฺถ วา วจเน อิติ อยํ อนุสนฺธีติ โยชนา ฯ เตนาติ ตสฺมา อภิธมฺเม ยถาวุตฺตปาเฐ ยถาวุตฺตนเยน ชาติยา กุโตจิ ชาตตาย อนุญฺญาตตฺตา สุตฺเต จ ยถาวุตฺตวจเน ยถาวุตฺตนเยน ชาติอาทีนํ สงฺขตตาทิตาย วุตฺตตฺตา ปาเฐ...ยโตติ อิทํ ปุริมสาธกํ ฯ

๑. ฏีกายํ รูปุปฺปาทนมฺปฏิจฺจาติ ทิสฺสติ ฯ สี. ปน รูปุปฺปาทนํ ปตีติ ทิสฺสติ ฯ

อภิ.๒๐๘-๒๐๙

สงฺข...ทิตาติ อิทํ ปน ปจฺฉิมสาธกํ ฯ อภิธมฺเม รูปายตนํ...
สมุฏฺฐานาติอาทิปาลึ ชาติยา กุโตจิ ชาตตฺตํ ปริยายโต รูปุปฺปาทนํ
ปติ อนุปรตพฺยาปารานํ รูปชนกปจฺจยานํ ปจฺจยภาวูปคมนกฺขเณ
ตสฺสา ชายมานรูปธมฺมวิการภาเวน อุปลพฺภมานภาวการเณน
ภควตา อนุญฺญาตํ ฯ สุตฺเต จ ชาติ...สมุปฺปนฺนนฺติ วจเน
ติณฺณํ ชาตฺยาทีนํ สงฺขตานํ ธมฺมานํ สภาวตฺตา ตีสุ ชาตฺยาทีสุ
สงฺขตตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนตา จ อุทิตา กถิตาติ โยชฺชํ ฯ
สงฺขตตาทิกาติ ปาเฐ ปน วุตฺตาติ ปาโฐ อชฺฌาหริตพฺโพ[๑] ฯ

ปิณฺฑานํ...วุตฺตนฺติ เอตฺตกเมว อธิปฺเปตวจนํ ฯ ยสฺมา...
ตสฺมาติ อิทํ ปน ปิณฺฑานํ คณนปริจฺเฉทสฺส สรูปสฺส จ
ทสฺสนการณวจนํ ฯ นนุ สมุฏฺฐานสงฺคเห กมฺมาทิโต อุปฺปชฺชมานานํ
รูปานํ คณนปริจฺเฉโท จ ทสฺสิโต อฏฺฐารสาติอาทินา ฯ สรูปญฺจ
ทสฺสิตํ หทยอินฺทฺริยรูปานิ กมฺมชาเนวาติอาทินา ฯ อถ กสฺมา
สมุฏฺฐานสงฺคเห วุตฺตานํ เตสเมว รูปานํ ปิณฺฑานํ คณนปริจฺเฉท-
ทสฺสนํ สรูปทสฺสนญฺจ กตฺตพฺพนฺติ โจทนํ สนฺธาย ยสฺมา...ตสฺมาติ
อาหาติ อยํ ปเนตฺถ สมฺพนฺโธ ฯ ยสฺมา เอวํ โหติ ตสฺมา
สมุทายาวยวานํ ภินฺนตฺตา สมุฏฺฐานสงฺคเห อวยวานํ คณนปริจฺเฉเท
สรูเป ทสฺสิเตปิ สมุทายานมฺปิ คณนปริจฺเฉททสฺสนํ สรูปทสฺสนญฺจ
อวยวเมว กตฺตพฺพํ ตตฺถ โสตูนํ โกสลฺลชนนตฺถนฺติ อธิปฺปาโย ฯ

๑. ยทิ สงฺขตตาทิกาติ ปาโฐ สิยา ฯ วุตฺตาติ ปาฐเสโส อชฺฌาหริตพฺโพติ อธิปฺปาโย ฯ

อภิ.๒๐๘-๒๐๙

ตตฺถ ยสฺมาติ ยสฺมา กมฺมาทิโต อุปฺปชฺชมานานํ เอเตสํ รูปานํ เอเกกโต นสมุฏฺฐิตตฺตา ปิณฺฑโตว สมุฏฺฐิตตฺตา น เอเกกํ สมุฏฺฐหนฺติ นาม ปิณฺฑโตว สมุฏฺฐหนฺติ นามาติ อตฺโถ ฯ เกจิ ปน สพฺพตฺถาคตํ ยสฺมาติ ปทํ กิริยาปรามสนนฺติ วทนฺติ ฯ ตทยุตฺตเมว ตตฺถ ตตฺถ ยนฺติ ปจฺจมนฺตสฺเสว กิริยาปรามสนนฺติ อาจริเยหิ วุตฺตตฺตา เอตานีติ สมุฏฺฐานสงฺคเห ยถาวุตฺตานิ ฯ เอเกกนฺติ เอเกกโต ฯ เอเกกํ วา หุตฺวา ฯ เอเกกภาเวนาติ อตฺโถ ฯ สมุฏฺฐหนฺตีติ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ อถโขติ ภูตตฺเถ เอกํสตฺเถ วา นิปาตสมุทาโย เอโก วา นิปาโต ฯ ภูตโต เอกํสโต วาติ อตฺโถ ฯ อถาติ วา ปนสทฺทตฺเถ นิปาโต ฯ โขติ ยถาวุตฺตตฺเถ ฯ ภูตโต ปน เอกํสโต ปน วาติ อตฺโถ ฯ ปิณฺฑโตวาติ ทสกนวกาทิสงฺขาตสมุทายภาเวเนว ฯ ตสฺมาติ กมฺมาทิโต อุปฺปชฺชมานานํ เอเตสํ รูปานํ เอเกกภาเวน อสมุฏฺฐิตตฺตา สมุทายภาเวเนว สมุฏฺฐิตตฺตา ฯ ปิณฺฑานนฺติ สมุฏฺฐานสงฺคเห วุตฺตานํ เตสเมว รูปานํ ยถาวุตฺตสมุทายานํ ฯ คณนปริจฺเฉทนฺติ เอกวีสติสงฺขาตํ สงฺขยาปริจฺเฉทํ ทสฺเสตุํ เอกุปฺปาทา...เอกวีสติ รูปกลาปา นามาติ อิมินา ฯ ปิณฺฑา คณิยนฺติ เอตายาติ คณนา เอกวีสติสงฺขาตา สงฺขฺยา ฯ ปริจฺฉิชฺชนฺติ เอเตนาติ ปริจฺเฉโท คณนาสงฺขาโต ปริจฺเฉโท น ววตฺถานาทิสงฺขาโตติ ตถา ฯ สรูปญฺจาติ ยถาวุตฺตปิณฺฑานํ ชีวิตอวินิพฺโภค-

จกฺขาทิสงฺขาตํ สรูปญฺจ ทสฺเสตุํ ตตฺถ ชีวิตํ...เทฺว อาหารสมุฏฺฐาน-
ลาปาติ อิเมหิ ฯ สหวุตฺติโนติ อิทํ เอเกกกลาปคตรูปานเมว
สหปฺปวตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ น สพฺพกลาปํ อญฺญมญฺญํ
สหปฺปวตฺตินฺติ อธิปฺปาเยนาห วิสุํ วิสุนฺติอาทิ ฯ ตตฺถ วิสุํ
...วเสนาติ เอเกกกลาปปฺปวตฺตรูปวเสเนว ฯ น...วเสนาติ เอก-
สนฺตาเน ปวตฺติรหานํ ปริปุณฺณาปริปุณฺณายตนสตฺตวเสน วีสติ-
เอกูนวีสติอาทินํ สพฺพกลาปานํ อญฺญมญฺเญน สหปฺปวตฺติวเสน
สหวุตฺติโน ฯ อญฺญมญฺเญน สห เอกโต วุตฺติ วตฺตนเมเตสนฺติ
สหวุตฺติโน ฯ สมานุปฺปาทานิโรธนิสฺสยภาเวน สหปฺปวตฺติโนติ
วุตฺตํ โหติ ฯ ตพฺภาโวเยว หิ สหปฺปวตฺติ นาม ฯ น
สมานุปฺปาทภาวมตฺตํ ฯ น หิ อุปฺปชฺชนมตฺตเมว วุตฺติ นาม ฯ
อตฺโข อุปฺปชฺชนนิรุชฺฌนนิสฺสยนานีติ ฯ

จกฺขุนา อสาธารเณน ปากเฏน อุปลกฺขเณน ฯ อุปลกฺขิตนฺติ
เอเตน ชมฺพุทีโปติ สมาโส วิย จกฺขุทสกนฺติ อยํ สมาโสปิ
มชฺเฌปทโลปี[๑] สมาโสติ ทสฺเสติ ฯ ตํ จกฺขุ ปฏฺฐานํ[๒] สนฺตติ-
สีสภาเวน ยสฺสาติ ตปฺปฏฺฐานํ ฯ เอเตนาปิ มชฺเฌโลปํ[๓] ทสฺเสติ ฯ
จกฺขุ วา ทสมํ เอตฺถาติ จกฺขุทสกํ ฯ

๑. เอตฺถ ปน อุปลกฺขิตปทโลโป กโต ฯ ๒. ปธานนฺติ ภวิตพฺพํ ตปฺปธานนฺติ ฏีกายํ
ทิสฺสมานตฺตา ฯ ๓. ปธานปทโลโป ปเนตฺถ กโต ฯ

กสฺมา วจีวิญฺญตฺติทสกนฺติ วุตฺตํ ฯ นนุ วจีวิญฺญตฺติสทฺเทหีติ วุตฺตตฺตา วจีวิญฺญตฺติสทฺททสกนฺติ วตฺตพฺพนฺติ อาห วจีวิญฺญตฺตีติ-อาทิ ฯ ตทวินาภาวโตติ เตน สทฺเทน อวินาภาวโต ฯ
อฏฺฐกถายํ เอกุปฺปาทติ เอตฺตเกเยว วุตฺเต กมฺมชจิตฺตชรูเปหิ สหุปฺปชฺชมานํ อรูปธมฺมานมฺปิ สหวุตฺติตา อาปชฺเชยฺยาติ ตนฺนิวารณตฺถมาห เอกนิโรธาติ ฯ เอวมฺปิ เอกุปฺปาเทกนิโรธานํ อเนกกลาปานมฺปิ สหวุตฺตติตา อาปชฺเชยฺยาติ ตปฺปฏิเสธนตฺถมาห เอกนิสฺสยาติ ฯ เตหิ ภินฺนกลาปตฺตา ภินฺนนิสฺสยาเยวาติ ฯ มหาภูตวเสน สมานนิสฺสยาติ อตฺโถ ฯ อถวา สหวุตฺติโนติ เอตฺตเกเยว วุตฺเต สมานุปฺปชฺชนเมว สหวุตฺตีติ คณฺเหยฺยาติ น สมานุปฺปชฺชนเมว สหวุตฺติ นาม ฯ อถโข สมานุปฺปชฺชนนิรุชฺฌนนิสฺสยนานนฺติ ทสฺเสนฺโต เอกุ...นิสฺสยา จาติ อาห ฯ เอกุ...วุตฺติโนติ เอเตหิ ปน ยถา ปญฺจวคฺคิยา ฉพฺพคฺคิยา สตฺตรสวคฺคิยาติอาทีสุ ปญฺจาทีสุ อนฺโตคธตฺตา เอเกโกปิ ปญฺจวคฺคิโยติอาทิโวหาเรน วุจฺจติ ฯ ยถา จ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอตฺถ ตีสุ อนฺโตคธตฺตา เอเกกมฺปิ จีวรํ ติจีวรนฺติ วุจฺจติ ฯ น เอวมิธ สมุทาเย อนฺโตคธตฺตา เอเกกภูโต อวยโว รูปกลาโปติ วุจฺจตีติ ฯ อถโข สมานุปฺปาทาทิภาเวน สหวุตฺติโน รูปสมุทายาเยว รูปกลาปาติ วุจฺจนฺตีติ ทสฺเสติ ฯ อยํ ปเนตฺถ โยชนา เอกุปฺปาทา จ ...เอกนิสฺสยา จ หุตฺวา สหวุตฺติโน รูปกลาปา

นาม เอกวีสติ โหนฺตีติ ฯ ตถา หิ วกฺขติ นว ฉ จตฺโร เทฺวติ กลาปา เอกวีสตีติ ฯ อกุสลา ทฺวาทส สิยุํ ฯ สติปฏฺฐานา จตฺตาโร โหนฺตีติอาทินิปิ เจตสฺสตฺถสฺส สาธกานิ ฯ ตตฺถาติ เตสุ เอกวีสติยา รูปกลาเปสุ ฯ นว จตฺตาโร เทฺวติ เอเตหิ สมฺปนฺโน ฯ กึสทฺโท ปุจฺฉตฺถโชตโก ฯ กึ โหนฺตีติ โยชนา ฯ สพฺพตฺถาติ สพฺเพสุ อชฺฌตฺตพหิทฺธาสนฺตาเนสุ ฯ เกจิ กตฺถจีติ เกจิเอว กลาปา กิสฺมิญฺจิ สนฺตาเน ฯ อิติ อาหาติ อิติ อิมิสฺสํ ปุจฺฉายํ สติ น สพฺเพปิ สพฺพตฺถ โหนฺติ ฯ กตฺถจิเยว ปน อชฺฌตฺต-สนฺตาเน สพฺเพปิ โหนฺติ ฯ กตฺถจิ ปน พหิทฺธาสนฺตาเน เกจิเอว เทฺว กลาปา โหนฺตีติ วิสฺสชฺเชตุมาหาติ อตฺโถ ฯ เนสนฺติ ยถาวุตฺตานํ รูปานํ กลาปานํ วา ฯ สมฺภววเสนาติ ปวตฺติ-ปฏิสนฺธีสุ สํเสทชาทิโยนีสุ จ อุปฺปชฺชิตุํ ยุชฺชมานกวเสน ฯ ปวตฺติ...วเสนาติ อิมานิ ปวตฺตนฺติ เอตสฺส วิเสสนานิ ฯ สมฺภววเสนาติ อิทํ วา ปวตฺติ...วเสน ปวตฺตินฺติ เอตสิส วิเสสนํ ฯ สห ภาเวน อิตฺถตฺเตน วา ปุริสตฺเตน วาติ สภาวกา ฯ ปริปุณฺณานิ จกฺขาทีนิ ปญฺจายตนานิ เอเตสนฺติ ปริปุณฺณายตนา ฯ สภาวกา จ เต ปริปุณฺณายตนา จาติ ตถา สตฺตา ฯ กมลสฺส ปทุมสฺส กุหรํ[๑] อพฺภนฺตรํ ตถา ฯ คพฺภสฺส วิชาย-มานสตฺตสฺส มาตุกุจฺฉิยา วา มลํ รุหิราทิ ตถา ฯ อาทิสทฺเทน

๑. ฏีกายมฺปน...กุมาร...อิติ ทิสฺสติ ฯ ...กุหร...อิติ ปน ยุตฺตตรํ ฯ

ปุปฺผาสนปุปฺผราสิติมจฺฉมํสาทีนิ สงฺคณฺหาติ ฯ สํเสโท นาม
วิสฺสคนฺโธ อามกคนฺโธ ฯ โส เอเตสมตฺถีติ สํเสทานิ ฯ ตานิเอว
ฐานานิ ตถา ฯ กมล...กมลาทีนิ เอว สํเสทฏฺฐานานิ ตถา ฯ
เอตฺถ จ โปกฺขรสาติปทุมวตีอาสงฺกาทโย ปทุมคพฺภชาตา ฯ
ปทุมาถิยา? ปุตฺตเชฏฺฐกํ กุจฺฉิคตํ มหาปทุมปจฺเจกพุทฺธํ ฐเปตฺวา
เสสา เอกูนปญฺจสตา ปจฺเจกพุทฺธา คพฺภมเล ชาตา ฯ กิมิฑํสาทโย
ปน ปูติมจฺฉมํสาทีสุ ชาตา ฯ อุปคนฺตฺวา ปตนํ อุปปาโต ฯ
โส วิยาติ อุปปาโต วุทฺธิปฺปตฺตมนุสฺสานํ วิย นิพฺพตฺตมาน-
สตฺตานํ อาทิมฺหิเยว โสฬสวสฺสุทฺเทสิกปญฺจวีสติวสฺสุทฺเทสิกาทิภาเวน
มหนฺตา หุตฺวา ปาตุภาโว ฯ อุปคนฺตฺวา ปตนฺตีติ วา
อุปปาตา ฯ เต วิยาติ อุปปาตา ฯ นิพฺพตฺติกฺขเณ วา
มหนฺตภาเวน ปตนฺติ นิพฺพตฺตนฺตีติ อุปปาตา ฯ เตเยว
โอปปาติกา ฯ สํเสทโช ตาว ขุทฺทกสรีโร หุตฺวา ปทุม-
คพฺภาทีนิ นิสฺสาย นิพฺพตฺติตฺวา กเมน วฑฺฒติ ฯ โอปปาติโก
ปน ยตฺถ ยตฺถ นิพฺพตฺตติ ตตฺถ ตตฺถ ปริจฺฉินฺนปฺปมาณสรีโรว
โสฬสวสฺสุทฺเทสิโก วิย ปริปุณฺณงฺคปจฺจงฺโค ปาตุโหตีติ อยเมเตสํ
ิวิเสโส ฯ กึ ปเนตฺถ สพฺโพ อุปปาโต คหิโตติ อาห
อุกฺกํสคติจฺจาทิ ฯ ฉปญฺจจตฺทสกปาตุภาวโต อุกฺกํสา อติเรกา คติ
ปวตฺติ นิพฺพตฺติ วา ตถา สตฺตทสกปาตุภาโว ฯ ตสฺสา
ปริจฺเฉโท สตฺต ทสกานิ ปาตุภวนฺตีติ ววตฺถานนฺติ ตถา ฯ

อณฺฑชลาพุสํเสทการเณหิ วินา อุปฺปติตฺวา วิย ปตติ
นิพฺพตฺตตีติ อุปปาโต ฯ อุปปชฺชนวเสน ปาโต ปติโต วิยาติ
วา อุปปาโต ฯ พาหิรปจฺจยนิรเปกฺขตาย วา อุปปตเน ตตฺถ
ตตฺถ นิพฺพตฺติกฺขเณเยว มหนฺตภาเวน อุปปชฺชมาเน สาธุการาทีหิ
อุปปาโต? ฯ เวเคน วา อาคนฺตฺวา อุปคนฺตฺวา สมีเป วา ปาโต
ปติโต วิยาติ อุปปาโต ฯ อปริปุณฺณายตนาภาวโต ปริปุณฺณา-
ยตนสภาวกภาเวน วิสิฏฺโจ อุตฺตโม อุปปาโต ตถา ฯ ปริ-
ปุณฺณายตนสภาวโก โอปปาติโก ฯ กลฺยาณํ รูปเมตสฺสาติ อภิรูโป
ปุริโส ฯ อยํ ปเนตฺถ โยชนา ยถา อภิ...ทาตพฺพาติ เอตฺถ
อุทาหรเณ อภิรูปสฺสาติ เอตฺถ ปเท สติปิ สามญฺญวจนตฺเถ
อุกฺกํส...วเสน ชาติโภคาทีหิ วิสิฏฺโจว อภิรูโป คหิโต ตสฺเสว
กญฺญารหตฺตา ฯ น อวิสิฏฺโจปิ ฯ ตถา อิธาปิ ปฏิสนฺธิยํ
ปนาติอาทิวากฺเย เอตฺถ โอปปาติกานนฺติ ปเท สติปิ สามญฺญ-
วจนตฺเถ อุกฺกํส...วเสน สภาวกปริปุณฺณายตนภาเวน วิสิฏฺโจว
อุปปาโต คหิโต ตสฺเสว สตฺตทสกปาตุภาวโต ฯ น อวิสิฏฺโจปีติ ฯ
นนุ สุคติโอปปาติโกว วิสิฏฺจโอปปาติโก สิยาติ ฯ น กาม-
โลเกติ จ อุกฺกฏฺจกวเสนาติ จ วุตฺตตฺตา ฯ ยทิ หิ โสเยว
สิยา ฯ กามโลเกติ เอตฺตกเมว น วตฺตพฺพํ ฯ สุคติยนฺติ จ
วตฺตพฺพํ ฯ อุกฺกฏฺจวเสนาติ จ น วตฺตพฺพํ กามสุคติโอปปาติกานํ
นิจฺจํ สตฺตทสกปาตุภาวโต ฯ ตโตเยว หิ อภิธมฺมาวตาเร

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 137

โอปปาติกสตฺตาน มนุสฺเสสุ ปวตฺติยํ
กามาวจรเทวานํ นิจฺจํ รูปานิ สตฺตตีติ

วุตฺตํ ฯ นนุ จ กามโลเกติ จ สตฺต...อุกฺกฏฺฐวเสนาติ จ วุตฺตตฺตา อุกฺกํส...คหิโตติ น วตฺตพฺพนฺติ ฯ สจฺจํ ติกฺขพุทฺธิวเสน ฯ มนฺทพุทฺธิวเสน ปน อิทํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ปริ...ภาเวนาติ- เตสํ สํเสทโชปปาติกานํ ปริ...ภาวโต ฯ ปริ...ภาวคฺคหเณน ปน สภาวกภาโวปิ คหิโต ฯ อุปลพฺภนโตติ เตสํ สตฺตนฺนํ ทสกานํ อุปลภิตพฺพภาวโต ฯ ชาติยา พธิโร ชาติพธิโร ฯ อการาคมํ กตฺวา ชจฺจพธิโรติ วุตฺตํ ฯ พธิโรเอว วา อพธิโร อวชฺชนฺติ เอตฺถ วิย อการสฺส ตพฺภาววุตฺติตฺตา ฯ กึ ปเนตฺถ จกฺขุโสตฆานภาวลาโภ สุคติทุคฺคติสํเสทโชปปติกานํ อวิเสเสน โหตีติ อาห ตตฺเถจฺจาทิ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมึ กทาจิ น ลพฺภนฺตีติ วจเน ทฏฺฐพฺพนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อินฺทฺริย...คโตติ จกฺขุนฺทฺริยาทีนํ ปญฺจนฺนมินฺทฺริยานํ วิกลภาวาภาวโต ฯ สํเสทชานนฺติ เตสเมว วเสน ฯ น โอปปาติกานนฺติ โยชนา ฯ ภาวา... วเสนาปิ โหติ พหลกามราคูปนิสฺสยาลาเภน ตทภาวโต ฯ ปิสทฺเทน สํเสทชานํ วเสนาปีติ อตฺโถ ฯ สุคติยํ เอวํ โหตุ ฯ ทุคฺคติยํ ปน กถนฺติ อาห ทุคฺคติยํ ปนาติอาทิ ฯ อยํ ปน อุชุกตฺโถ สุคติทุคฺคติสํเสทชานํ กทาจิ จกฺขุโสตฆานภาวาลาโภ ฯ สุคติโอปปาติเกสุ ปฐมกปฺปิกโอปปาติกานํ นิจฺจํ ภาวาลาโภ ฯ

ปจฺฉิมโกปปาติกานํ นิจฺจํ ภาวลาโภ ฯ ทุคฺคติโอปปาติกานํ กทาจิ จกฺขุโสตภาวาลาโภ ฯ สพฺโพปปาติกานํ นิจฺจํ ฆานลาโภติ ฯ โอปปาติกานํ ฆานลาภภาวํ ปาลิยา สมตฺเถตุํ ตถาหีติอาทิมาห ฯ

ตตฺถ ตถาติ ยํ วุตฺตํ โอปปาติกวเสนาติ ฯ ตเทว วจนํ ฯ หีติ สจฺจํ ยุตฺตํ วา ฯ ตถาหีติ วา ตโตเอว โอปปาติกานํ ฆานลาภภาวโตเอว วุตฺตานีติ สมฺพนฺโธ ฯ ตถา ธมฺมทหยวิภงฺเค อิติ วจนโตติ อิเมสญฺจ ฯ อิติ วจนโตติ ปน อิมินา วจเนนาติ อตฺโถ ฯ อยญฺหิ กรณนิทฺเทโส ฯ ญาปกเหตุนิทฺเทสภาเว ปน สติ วุตฺตานีติ วิญฺญายนฺติ อิติ วจนโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อิมสฺส วจนสฺส ภควตา วุตฺตตฺตาติ วา อิติ อิมินา วจเนน เอกาทสา-ยตนาทีนํ วุตฺตตฺตาติ วา อตฺโถ ฯ สทฺทายตนสฺส เอกนฺตอนุปา-ทินฺนตฺตา ปฏิสนฺธิกฺขเณ อภาวโต วุตฺตํ สทฺทายตนวชฺชิตานีติ ฯ เอกา...วุตฺตานิ ภควตา กสฺสจิ เอกา...ภวนฺตีติ อิมินา นเยน ปรโตปิ ยถารหํ โยเชตพฺพํ ฯ สตฺตายตนานิ รูปคนฺธรสกาย-โผฏฺฐพฺพมนธมฺมายตนวเสน ฯ นนุ จ ทส นวาติ อิมินา วจเนน อฆานโกปิ โอปปาติโก อตฺถีติ วิญฺญายติ อนฺธาทีนํ วิย อฆานกสฺสาปิ ทสายตนสมฺภวโต อนฺธพธิรานํ วิย จ อนฺธาฆาน-กาทีนมฺปิ นวายตนสมฺภวโตติ โจทนํ สนฺธายาห ยทิ ปนาติอาทิ ฯ ติกฺขตฺตุนฺติ ตีสุ วาเรสุ วตฺตพฺพานีติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต ฯ อฏฺฐ จาติ โยชนา ฯ ยทิ เอวํ วตฺตพฺพานิ

สิยุํ ฯ เอวํ โหนฺตูติ โจทนํ สนฺธายาห น ปเนจฺจาทิ ฯ วุตฺตปฺปกาเรน อายตนานิ น วุตฺตานีติ อตฺโถ ฯ อนฺธพวิราฆาน-วเสน ติกฺขตฺตุํ ทสายตนานิ จ อนฺธพธิรอนฺธา...วเสน ติกฺขตฺตุํ นวายตนานิ จ อนฺธพธิรอนฺธา...วเสน อฏฺฐายตนานิ จ น วุตฺตานีติ วุตฺตํ โหติ ฯ เอวนฺติ วา วุตฺตปฺปการานิ อายตนานิ วุตฺตนเยน ตีณิทส ตีณินว อฏฺฐ จายตนานิ ภควตา ทสว นวาติ อิมินา วุตฺตานีติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตสฺมาติ ยสฺมา อนฺธสฺส...สตฺตายตนานิ วุตฺตานิ อนฺธพธิรา...อฏฺฐจายตนานิ วุตฺตานิ ตสฺมา ฯ ตสฺมาติ วา ปุพฺเพ วุตฺตานเมวายตนานํ วุตฺตตฺตา ฯ น ปจฺฉา วุตฺตานนฺติ อตฺโถ ฯ เอตสฺส จ วิญฺญายตีติ อิมินา ปาจเสเสน สมฺพนฺโธ ฯ เอวํ ปาลิยา โอปปาติกสฺส ฆานเวกลฺลาภาวํ สมตฺเถตฺวา อิทานิ อฏฺฐกถายปิ สมตฺเถนฺโต ตถา จาติอาทิมาห ฯ ตถา จาติ ตโตเอว โอปปาติกสฺส ฆานเวกลฺลาภาวโตเอว ฯ ยเทฺยวํ ยถาวุตฺตปาลิยา สํเสทชานมฺปิ ฆานาภาโว นตฺถีติ วิญฺญายติ กสฺสจีติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตาติ โจทนํ สนฺธายาห สํเสทชานนฺติอาทิ ฯ ฆานาภาโวติ อิทํ น สกฺกา นิวาเรตุนฺติ อิเมหิ ยถากฺกมํ วุตฺตกตฺตุนิทฺเทส-อวุตฺตกมฺมนิทฺเทสภาเวน สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ ลกฺขณํ ปน สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตพฺพํ ฯ นิวาเรตุนฺติ ฆานาภาโว นตฺถีติ เกนจิ ปฏิเสเธตุํ น สกฺกา ฯ ฆานาภาโว อตฺเถวาติ วิธาตุํ ปน สกฺกาติ

อธิปฺปาโย ฯ กสฺมา น สกฺกา ฯ นนุ ยถาวุตฺตปาลิยํ สํเสทช-
โยนิมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํ สิยา กสฺสจีติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตาติ
ปุน โจทนํ สนฺธาย กามธาตุยา...โยนิเมว สนฺธาย วุตฺตตฺตาติ
อาห ฯ ปาลิยา วุตฺตตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตถา สนฺธายาติ จ ฯ
น สํเสทชโยนินนฺติ ปน อวธารณผลํ ฯ นนุ จ ทสายตนคฺคหน-
วายตนคฺคหานิ โอป...โยนิเมว สนฺธาย วุตฺตานิ โหนฺตุ ฯ
สตฺตายตนคฺคหณํ ปน สํเสทชโยนิมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํ สิยา
กสฺสจีติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา ตสฺสา จ วิสุํ อวุตฺตตฺตา
อวุจฺจมานตฺตา จาติ อาห สตฺตา... วุตฺตตฺตาติ ฯ สตฺตา...
ณสฺสาติ อิทํ อสมฺภวโต วุตฺตตฺตาติ อิเมหิ สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ
จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ จ โหติ ปาลิยาจ คหณสฺส จาติ
อตฺถสฺส สมฺภวโต อุปญฺญาสตฺโถ จ โหติ ยถาวุตฺตโจทนาย
วิชฺชามานตฺตา ฯ อญฺเญสนฺติ คพฺภเสยฺยกโต อญฺเญสํ สํเสทชานํ ฯ
อสมฺภวโตติ อิทํ เหตุเหตุทสฺสนํ ฯ อิธาปิ ปุพฺเพ วุตฺตเมวาว-
ธารณผลํ ฯ เอตฺถ จ โยนีติ ขนฺธโกฏฺฐาสสฺสปิ การณสฺสปิ
ปสฺสาวมคฺคสฺสปิ นามํ ฯ อิธ ปน โกฏฺฐาสสฺเสวาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ
ยวนฺติ ตาย สตฺตา อมิสฺสิตาปิ สมานชาติตาย มิสฺสิตา วิย
โหนฺตีติ โยนิ ฯ สา ปน อตฺถโต อณฺฑาทิอุปฺปตฺติฏฺฐานวิสิฏฺโฐ
ขนฺธาทิภาคโส ปวตฺติวิเสโส ฯ สา จ อณฺฑชชลาพุชสํเสทช-
โอปปาติกวเสน จตุพฺพิธา ฯ เอตฺถ จ เปตโลเก ติรจฺฉาเน

ฉฏฺฐปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 141

มนุสฺเสสุ จ อณฺฑชาทโย จตสฺโสปิ โยนิโย สมฺภวนฺติ ฯ
มนุสฺเสสุ ปเนตฺถ เกจิเทว โอปปาติกา โหนฺติ มหาปทุมกุมาราทโย
วิย ฯ อณฺฑชาปิ โกนฺตปุตฺตเทฺวภาติกตฺเถรา วิย ฯ สํเสทชาปิ
โปกฺขรสาติพฺราหฺมณปทุมวตีเทวีอาทโย วิย โหนฺติ ฯ เยภุยฺเยน
ปน มนุสฺสา ชลาพุชาว ฯ เปเตสุปิ นิชฺฌามตณฺหิกเปตา
โอปาปาติกาเยว ฯ อวเสสา ปน จตุโยนิกาปิ โหนฺติ ฯ ยถา จ
เต เอวํ ยกฺขาปิ สพฺพจตุปฺปาทปกฺขิชาติทีฆชาติอาทโยปิ จตุโย-
นิกาเยว ฯ สพฺเพ เนรยิกา จาตุมหาราชิกโต ปฏฺฐาย อุปริเทวา
จ โอปปาติกาเยว ฯ ภุมฺมเทวา ปน จตุโยนิกาว โหนฺติ ฯ
อเถวํ สํเสทช...วุตฺตาติ อฏฺฐกถาวจนํ กถํ ฯ นนุ เตน
สํเสทชานํ ฌานาภาโว นิวาเรตุํ สกฺกา สํเสทชโยนิกานํ โอปปาติก-
คติกตฺตาติ โจทนํ มนสิ นิธายาห ยํ ปเนจฺจาทิ ฯ อถวา ยทิ
ยถาวุตฺตปาลิ โอปปา...นิเมว สนฺธาย วุตฺตา สิยา ฯ เอวํ สติ
สํเสทช...วุตฺตาติ อฏฺฐกถาวจนํ กถํ ฯ นนุ เตน สา สํเสทช-
โยนิมฺปิ สนฺธาย วุตฺตาติ วิญฺญายติ ตสฺสา โอปปาติกโยนิ-
คติกตฺตาติ อนุโยคมุทฺทิสฺส ยํ ปเนจฺจาทิมาห ฯ ยทิ อปริปุณฺณา-
ยตนานมฺปิ สํเสทชานํ โอปปาติเกสุ สงฺคหวเสน ตํ วจนํ
อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ สิยา ฯ เอวํ สติ โอปปาติกานํ ฌานาภาโว
นิวาเรตุํ สกฺกา ฯ ตถา สํเสทชานมฺปิ น สกฺกา ภเวยฺย
ตคฺคติกตฺตา ฯ เอวมฺปิ น วุตฺตํ ฯ ตเถว ปน วุตฺตํ ฯ ตสฺมา

เตน สา สํเสทชโยนิมฺปิ สนฺธาย วุตฺตาติ น วิญฺญายตีติ อยเมตฺถาธิปฺปาโย ฯ อาจริโย อฆานกสฺสาปิ อตฺถิภาวํ วณฺเณติ ฯ อปเร ปน กึ วณฺเณนฺติ ฯ กึ เกจิ อาจริยา วิย ตเทว วณฺเณนฺติ อุทาหุ ตทญฺญนฺติ อาห อปเร ปนาติอาทิ ฯ ตตฺถ อปเรติ อภิธมฺมฏีกาการํ สนฺธายาห ฯ วุตฺตา ยสฺส ฆานายตนํ อุปฺปชฺชติ ตสฺส ชิวฺหายตนํ อุปฺปชฺชตีติ ฯ อามนฺตา ฯ ยสฺส วา ปน ชิวฺหายตนํ อุปฺปชฺชติ ตสฺส ฆานายตนํ อุปฺปชฺชตีติ ฯ อามนฺตาติ ฯ อิติ ตสฺมา อายตนยมเก เตสํ สหจาริตาย ภควตา วุตฺตตฺตา ฯ การณการณวจนญฺจิทํ ฯ อชิวฺหสฺส สตฺตสฺส อสมฺภวโต กามภเว ฯ สมฺปิณฺฑนตฺเถน อปิสทฺเทน น อชิวฺหสฺเสว อภาวเมว วณฺเณนฺติ ฯ อถโข อฆานกสฺสปีติ อตฺถํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อภาวเมว อวิชฺชมานภาวเมว วณฺเณนฺติ ปกาเสนฺติ ฯ น ปเนตํ ปาลิยา สเมติ ฯ หิ ปาลิยํ กามาวจรานํ สํเสทโชปปาติกานํ อฆานกานํ อุปฺปตฺติ วุตฺตา ฯ ธมฺมหทยวิภงฺเค หิ กามธาตุยา สตฺตายตนานิ ปาตุภวนฺตีติ วุตฺตํ ฯ น วุตฺตํ อฏฺฐายตนานิ ปาตุภวนฺตีติ ฯ ยทิ หิ อฆานกสฺสปิ อุปฺปตฺติ สิยา ฯ ติกฺขตฺตุํ ทสายตานิ ปาตุภวนฺตีติ วตฺตพฺพํ สิยา ฯ ติกฺขตฺตุํ จ นวายตนานิ ปาตุภวนฺตีติ ฯ น จ ตํ วุตฺตํ ฯ ยมเก จ ฆานชิวฺหานํ สหปฺปวตฺติ วุตฺตาติ ตสฺมา ตํ อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพนฺติ อิเมหิ วจเนหิ อภาวนฺติ อตฺโถ ฯ อปเรสํ อฆานกสฺสาปิ สา

อภาววณฺณนา กึ สารโต ปจฺเจตพฺพาติ อาห ตตฺถาปีติอาทิ ฯ ตตฺถาปีติ ยมเกปิ วุตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ อปรวาทสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ฯ สมุจฺจยตฺโถ วา ฯ กาม...กุขเณติอาทิ- ปาลิยาปิ โอปปาติกโยนิเอว วุตฺตา ฯ น สํเสทชโยนีติ อตฺถสฺส วิญฺญาตตฺตา ฯ อญฺญมญฺญนฺติ อญฺญมญฺเญน ฯ น ปวตฺตนฺติ กามภเว ฯ อิติเอวํสทฺเทหิ น...ปวตฺตนฺตีติ วุตฺตเมวตฺถํ ปจฺจามสติ ฯ อิมินา การเณนาติ อตฺโถ ฯ ตทตฺถํ วิวรติ วิสุํ...วเสนาติ ฯ วิสุํ วิสุํ อญฺญมญฺเญน วินา กามภเว อปฺปวตฺติภาวโตเอว เตสํ สหจริตา วุตฺตา ฯ น อฆานกสฺสปิ อภาวโตติ อตฺโถ ฯ อิติ เอวํ สา วตฺตุํ น น สกฺกา สกฺกาเอว ฯ อิติ ตสฺมา ตสฺสา เอวํ วตฺตุํ สกฺกุเณยฺยตฺตาเอว อปเรสํ อฆานกสฺสาปิ สา อภาววณฺณนา สารโต ปจฺเจตพฺพาติ โยชนา ฯ

คพฺภติ อตฺตภาวภาเวน วตฺตตีติ คพฺโภ กลลาทิอวตฺโถ ธมฺมปฺปพนฺโธ ฯ ตนฺนิสฺสิตตฺตา ปน สตฺตสนฺตาโนปิ คพฺโภติ วุตฺโต ยถา มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ กโรนฺตีติ ฯ ตนฺนิสฺสยภาวโต ปน มาตุกุจฺฉิปิ คพฺโภติ เวทิตพฺโพ ฯ คพฺโภ วิยาติ วา คพฺโภ ฯ ยถา หิ นิวาสฏฺฐานตาย สตฺตานํ โอวรโก คพฺโภติ วุจฺจติ เอวํ คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ ยาว อภิชาติ ตาว นิวาสฏฺฐานตาย มาตุกจฺฉิ คพฺโภติ วุตฺโตติ เวทิตพฺโพ ฯ

กมฺมโต วา คจฺฉติ ปวตฺตตีติ โค สตฺโต ฯ โส ภวติ เอตฺถาติ คพฺโภ มาตุกุจฺฉิ ฯ สตฺโต ปน คจฺฉติ ปวตฺตติ เอเตน สตฺโตติ โค กมฺมํ ฯ เตน ภวตีติ คพฺโภติ วุจฺจติ ฯ เสนฺตีติ ปวตฺตนฺติ ฯ รูปาทีสูติ รูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาเณสุ ฯ เกจิ ปน รูปารมฺมณาทีสุ ฉฬารมฺมเณสูติ วทนฺติ ฯ ตํ ปาลิยา น สเมติ ฯ อยญฺหิ ปาลิ[๑] รูเป โข ราธ สตฺโต วิสตฺโตติ สตฺโตติ วุจฺจติ...วิญฺญาเณ สตฺโต วิสตฺโตติ สตฺโตติ วุจฺจตีติ ฯ สตฺตายาติ ฉนฺทราเคน วิสตฺตตาย ฯ เอเตน รูปาทีสุ ปญฺจสุ ขนฺเธสุ สตฺโต วิสตฺโตติ สปทวิคฺคโห ทสฺสิโต ฯ อณฺเฑ ชาตา อณฺฑชา ฯ ชลาพุมฺหิ คพฺภาสเย ชาตา ชลาพุชา ฯ ยานิ ตีณิ ทสกานิ กลลรูปนฺติ วุจฺจติ[๒] ฯ ตานิ ตีณิ ทสกานิ ปาตุภวนฺติ อุปฺปชฺชนฺตีติ อตฺโถ ฯ วุตฺตญฺหิ สุโพธาลงฺการฏีกายํ ยํสทฺโท อุตฺตรวากฺยฏฺโฐ ปุพฺพวากฺเย ตํสทฺทเมว คมิยตีติ ฯ วิกติเปกฺขตฺตา จ วุจฺจตีติ เอกวจนนิทฺเทโส กโต ฯ ปกติเปกฺขาย ปน วุจฺจนฺตีติ วตฺตพฺพํ ฯ

ปกติ วิกติ เจว ยตฺร วุตฺตํ ทฺวยมฺปิจ
วาจโก ปกติสงฺขฺยํ คณฺหาติสฺสาปธานโตติ

๑. สํ. ขนฺธ. ๑๗/๒๓๒ ฯ ปาลิยมฺปน รูเป โข ราธ โย ฉนฺโทโย ราโค ยา นนฺทิ ยา ตณฺหา ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ...วิญฺญาเณ...วุจฺจตีติ ทิสฺสติ ฯ
๒. ฏีกายมฺปน วุจฺจนฺตีติ ทิสฺสติ ปกติเปกฺขตฺตา ฯ

อยํ ปน คาถา วาจกสฺส ปกติสงฺขฺยาคฺคหณํ สนฺธาย
วุตฺตาติ เวทิตพฺพา ฯ ตานิ กึปมาณานีติ...อาห ปริปิณฺฑิตานีติ-
อาทิ ฯ ตานีติ ยถาวุตฺตานิ ตีณิ ทสกานิ ฯ ตทหุชาตา
เอฬกสฺส๑ โลมํ ชาติอุณฺณาติ เกจิ ฯ เตสํ มเต ชาติยา
ตทหุชาตสฺส เอฬกสฺส อุณฺณาติ อตฺโถ ฯ หิมวนฺตปฺปเทเส
ชาติมนฺตเอฬกโลมํ ชาติอุณฺณาติ อปเร ฯ สุขุมชาติโลมาเอว
กิร เกจิ เอฬกา หิมวนฺเต วิชฺชนฺติ ฯ เตสํ มเต สุขุมชาติ
เอติสฺสา อตฺถีติ ชาติมตี ฯ สาเอว อุณฺณา ชาติอุณฺณาติ
อตฺโถ ฯ มนฺตุโลโป ฯ คพฺภํ ผาเลตฺวา คหิตเอฬกโลมํ
ชาติอุณฺณาติ อญฺเญ ฯ เตสํ มเต ชายนฺติ เอตฺถ เอฬกาติ ชาติ
กุจฺฉิ ฯ ตํ ผาเลตฺวา คหิตา อุณฺณาชาติ อุณฺณาติ อตฺโถ ฯ
ชาติอุณฺณายาติ จ อวยวีอวยวสมฺพนฺเธ สามิวจนํ ฯ เอกสฺส อํสุโนติ
อิทํ ขุทฺทกภาณกานํ มเตน วุตฺตํ ฯ ตถา หิ คพฺภเสยฺยกสตฺตานํ
ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจกฺขนฺธา อปจฺฉา อปุเร เอกโต ปาตุภวนฺติ ฯ
ตสฺมึ ขเณ ปาตุภูตา กลลสงฺขาตา รูปสนฺตติ ปริตฺตา โหติ
ขุทฺทกมกฺขิกาย เอกวายาเมน ปาตพฺพมตฺตาติ วตฺวา ปุน อติพหุ
เอตํ สณฺหสูจิยา เตเล ปกฺขิปิตฺวา อุกฺขิตฺตาย ปคฺฆริตฺวา อคฺเค
ฐิตพินฺทุมตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา เอกํ เกสํ เตลโต
อุทฺธริตฺวา คหิเต ตสฺส ปคฺฆริตฺวา อคฺเค ฐิตพินฺทุมตฺตนฺติ

๑. ตทหุชาตเอฬกสฺสาติ ภวิตพฺพํ ฯ

วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิมสฺมึ ชนปเท มนุสฺสานํ เกเส อฏฺฐธา ผลิเต[๑] ตโต เอกโกฏฺฐาสปฺปมาโณ อุตฺตรกุรูนํ เกโส ตสฺส ปสนฺนเตลโต อุทฺธฏสฺส อคฺเค ฐิตพินฺทุมตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ชาติอุณฺณา นาม สุขุมา ฯ ตสฺสา เอกอํสุโน ปสนฺนติลเตเล ปกฺขิปิตฺวา อุทฺธฏสฺส ปคฺฆริตฺวา อคฺเค ฐิตพินฺทุมตฺตนฺติ ขุทฺทกภาณเกหิ วุตฺตํ ฯ สํยุตฺตภาณกา ปน ตีหิ ชาติอุณฺณํสูหิ กตสุตฺตคฺเค สณฺฐิตเตลพินฺทุปฺปมาณํ กลลํ โหตีติ วทนฺติ ฯ อจฺฉานีติ วุตฺตมตฺถํ ปริยายนฺตเรน วิภาเวติ วิปฺปสนฺนานีติ ฯ กิมิว วิปฺปสนฺนานีติ ฯ สปฺปิมณฺโฑ วิยาติ ทฏฺฐพฺพานิ ฯ วุตฺตญฺจ

ติลเตลสฺส ยถา พินฺทุ สปฺปิมณฺโฑ อนาวิโล
เอวํ วณฺณปฺปฏิภาคํ กลลนฺติ ปวุจฺจตีติ ฯ

อตฺโถ ปน อภิธมฺมฏีกาสารตฺถทีปนีอาทีสุ วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ ฯ นตฺถิ ภาโว เอเตสนฺติ อภาวกา นปุํสกา ฯ เตเยว สตฺตา ตถา ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ อิทํ คพฺภเสยฺยกสตฺตานนฺติอาทิมฺหิ อนุวตฺตติ ฯ ตทตฺถญฺจ ตํสทฺเทน ปจฺจามสตีติ อาห ตโต...ปรนฺติ ฯ อฏฺฐกถายํ ปฏิสนฺธิอนนฺตรํ ปฐมภวงฺคมฺปิ ปรนฺติ คณฺเหยฺยาติ ตํ นิวาเรนฺโต ปรนฺติ วตฺวา ปวตฺติกาเลติ อาห ฯ อิทญฺหิ ตพฺพิวรณํ ฯ เอเตน จ ปรนฺติ อิทํ กาลวาจกเมว ฯ น กาลิกวาจกนฺติ

๑. ทาลิเตติปิ ทิสฺสติ ฯ

วิญฺญายติ ฯ อยญฺหิ ภุมฺมนฺโต กาลวาจโก นิปาโตติ ฯ
ปฐมภวงฺคาทิกาลสฺสาปิ ปวตฺติกาลตฺตา อิธาธิปฺเปตํ ปวตฺตกาลํ
นิยเมตฺวา ทสฺเสนฺโต ปวตฺติ...สตฺตาเหติ อาห ฯ ปสาขาวตฺถมติกฺ-
กมฺม ปจฺฉา สตฺตเม สตฺตาเหติ วุตฺตํ โหติ ฯ อิทญฺจ
จกฺขุทสกุปฺปตฺติกาลเมว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ น หิ สตฺตเม สตฺตาเห
โสตทสกาทีนิ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ กถเมตํ วิญฺญายตีติ ฯ กเมนาติ
วุตฺตตฺตา ฯ ตถาหิ วกฺขติ กเมนาติ จกฺขุทสกปาตุภาวโตติอาทิ ฯ
เอตฺถ จ

ปฐมํ กลลํ โหติ กลลา โหติ อพฺพุทํ
อพฺพุทา ชายเต เปสิ เปสิ นิพฺพตฺตเต ฆนํ ฯ
ฆนา ปสาขา ชายนฺติ เกสาโลมานขาปิ จาติ(๑)

วจนโต กลลาวตฺถาทิภูเต ปสาขาวตฺถาปริยนฺเต ปญฺจสตฺตาเห จ
ปสาขานํ ปริณามาวตฺถาภูตํ ฉฏฺฐสตฺตาหญฺจ อติกฺกมฺม สตฺตเม
สตฺตาเห จกฺขุทสกํ อุปฺปชฺชตีติ กตฺวา ปสาขาวตฺถมติกฺกมฺม ปจฺฉา
สตฺตเม สตฺตาเหติ วุตฺตํ ฯ เอวํ อฏฺฐกถาการมตํ ทสฺเสตฺวา
ฏีกาการมตํ ทสฺเสนฺโต ฏีกาการมเตนาติอาทิมาห ฯ ฏีกาการมเตนาติ
จ อภิธมฺมฏีกาการมเตนาติ อตฺโถ ฯ วาสทฺโท อตฺถนฺตรวิกปฺปตฺโถ ฯ
อยมตฺโถ กถํ ปจฺเจตพฺโพติ อาห อฏฺฐกถายนฺติอาทิ ฯ น
มยาเยว อิเธว อยมตฺโถ ทสฺสิโต ฯ อถโข อฏฺฐกถาจริเยนาปิ

๑. สํ. สคาถ. ๑๕/๓๑๓ ฯ ปาลิยมฺปน ฆโนติ ทิสฺสติ ฯ

อฏฺฐกถายมฺปิ อยมตฺโถ หิ ยสฺมา ทสฺสิโต ฯ ตสฺมา อยมตฺโถ ปจฺเจตพฺโพติ โยชนา ฯ อฏฺฐกถายํ ปฏิสนฺธิมุปฺปาทายาติ ปฏิสนฺธิจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณมาทึ กตฺวา จิตฺตสฺส ตีสุ ตีสุ ขเณสุ กมฺมสมุฏฺฐานา รูปกลาปสนฺตติ ปวตฺตตีติ โยชนา ฯ ทุติยจิตฺตมุปาทายาติ ปฏิสนฺธิจิตฺตมุปนิธาย ทุติยภูตสฺส ปรโต ปวตฺตภวงฺคานิ อุปนิธาย ปฐมภูตสฺส ภวงฺจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณมาทึ กตฺวา จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ จิตฺตสมุฏฺฐานา กลาปสนฺตติ ปวตฺตตีติ โยชนา ฯ ฐิติสทฺทสฺส สมฺพนฺธีสทฺทตฺตา อาห ฐิติ...กาลนฺติ ฯ เอเตน ทุติยจิตฺตสฺส ฐิตึ นิวตฺเตติ ฯ กสฺมา ปฏิสนฺธิจิตฺตสฺส ฐิติเยว อธิปฺเปตา ฯ นนุ ทุติ...ฐานาติ วตฺวา ฐิติกาลนฺติ วุตฺตตฺตา ทุติยจิตฺตสฺส ฐิติปิ อธิปฺเปตาติ อาห ปฏิสนฺธิจฺจาทิ ฯ ตสฺสาติ ปฏิสนฺธิจิตฺตสฺส ฯ ตทา ฐิติกฺขเณ อุปฺปนฺนา อุตฺฐานปฺปตฺตา ตสฺส ภงฺคกฺขเณ สุทฺธฏฺฐกํ สมุฏฺฐาเปตีติ โยชนา ฯ

ยญฺจสฺส ภุญฺชติ มาตา อนฺนํ ปานญฺจ โภชนํ
เตน โส ตตฺถ ยาเปติ มาตุกุจฺฉิคโต ติโรติ[1]

วจนโต เอกํ วา เทฺว วา สตฺตาเห อติกฺกมฺม มาตรา ภุตฺตาหาโร กุจฺฉิคตสฺส สรีเร อพฺภญฺชนํ วิย อาหารกิจฺจํ กโรติ ฯ ตสฺมา คพฺภเสยฺยกสฺส มาตรา อชฺโฌหฏาหาเรน อนุคฺคหิเต สรีเร อพฺภนฺตริกา โอชา ลทฺธปฺปจฺจยา รูปิ

๑. สํ. สคาถ. ๑๕/๓๐๓ ฯ ปาลิยมฺปน นโรติ ทิสฺสติ ฯ

สมุฏฺฐาเปติ ฯ สํเสทโชปปาติกานญฺจ อตฺตโน มุขคตเสมฺหเขฬานํ อชฺโฌหรณกาเล เตหิ อชฺโฌหฏาหาเรน อนุคฺคหิเต สรีเร อพฺภนฺตริกา โอชา ลทฺธปจฺจยา รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ทสฺเสนฺโต โอชาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ คพฺภเสยฺยกสฺสาติ อิมสฺส มาตุ รสหรณี-สรีเรติ อิเมหิ สมฺพนฺโธ ฯ อชฺโฌหฏาหารโต อวธิภูตโต ปวตฺตายาติ เสเสน สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท อวธิสมุจฺจยตฺโถ ฯ มุข...ทิโตติ อตฺตโน มุเข ปวตฺตเสมฺหเขฬโต ปวตฺตายาติ สมฺพนฺโธ ฯ อิทญฺจ อนนปานรหิเต อรญฺเญ นิพฺพตฺเต สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ปกติปฏิยตฺตานํ ปน ขาทนียโภชนียานํ อธิฏฺฐาเนน นิพฺพตฺตานิ ตานิ คเหตฺวา อชฺโฌหรณโต เตหิ อชฺโฌหฏาหาเรน อนุคฺคหิเต สรีเร อพฺภนฺตริกา โอชา ลทฺธปจฺจยา รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ทฏฺฐพฺพา ฯ เตสมฺปิ วา ปฐมํ มุขคตเสมฺหเขฬานํ อชฺโฌหรณโต ปฐมํ อชฺโฌหฏเสมฺหเขฬาหารปจฺจยา อชฺฌตฺตโอชา ฐานปฺปตฺตา รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ อธิปฺปาเยนาห สํเสท...ทิโตติ ฯ น จ อชฺฌตฺตโอชาเยว รูปํ สมุฏฺฐาเปติ ฯ อถโข อชฺโฌหฏา พาหิร-โอชาปิ ฐิติปฺปตฺตา รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ทฏฺฐพฺพา ฯ พาหิโร หิ กพฬีการาหาโร ตาว มุเข ฐปิตมตฺโต ว อฏฺฐ รูปานิ สมุฏฺฐาเปติ ฯ ทนฺตวิจุณฺณิตํ ปน อชฺฌาหริยมานํ* เอเกกสิตฺถํ อฏฺฐฏฺฐ รูปานิ สมุฏฺฐาเปติเยว ฯ รส...สาเรนาติ ธมนีนํ อนุคมเนน กรณภูเตน ฯ

๑. อชฺโฌหริยมานนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

กาลิกาย กิริยาย ตํกาโลปิ คหิโตติ อาห ผรณกาลโตติ ฯ
ผรณกาโล ผรณนฺติ อุตฺตรปทโลเปน วา ผรณนฺติ วุตฺตนฺติ อาห
ผรณกาลโตติ ฯ

อุปริ ชาตํ อุปริมํ ฯ เอเตน ชาตตฺถวุตฺติอิมปจฺจยโลปํ๑
ทสฺเสติ ฯ เอตสฺสาติ จุติจิตฺตโต เหฏฺฐา ปฏิโลมคณนาย
สตฺตรสมสฺส ภวงฺจิตฺตสฺส ฯ ตทุปฺปตฺติยนฺติ สตฺตรสมภวงฺคจิตฺตสฺส
ฐิติกฺขเณ กมฺมชรูปานํ อุปฺปตฺติยํ สติ ฯ มรณาภาวโตติ
ชีวิตินฺทฺริยุปจฺเฉทาภาวโต ฯ ตทุปจฺเฉโท หิ มรณนฺติ วุจฺจติ ฯ
ตทุปฺปตฺติ โหตุ ฯ เอวมปิ มรณํ สิยาติ โกจิ อาสงฺเกยฺยาติ
ตนฺนิวารณตฺถมาห กมฺมเชจฺจาทิ ฯ หิ ยสฺมา กมฺม...จฺเฉเท
สติเอว สตฺโต มโตติ วุจฺจติ ฯ นาสติ ฯ ตสฺมา ตทุปฺปตฺติยํ
มรณาภาโวเอว โหติ ฯ น มรณสมฺภโวติ โยชนา ฯ

ยถาหาติ กมฺมชรูปวิจฺเฉเทเอว มตภาวสาธกํ กึ วจนํ
โปราโณ อาจริโย อาหาติ อตฺโถ ฯ อถวา ยถา เยน ปกาเรน
ตทุปตฺเฉเทเอว มโตติ วุจฺจติ ฯ นาสติ ฯ ตถา เตน ปกาเรน
ตทุปจฺเฉเทเยว มตภาวสาธกํ อายูติอาทิวจนํ อฏฺฐกถาจริโย
โปราณาจริยคโณ วา อาหาติ โยชนา ฯ ตตฺรายํ โยชนา
ยทา อายุ ชีวิตินฺทฺริยญฺจ อุสฺมา กมฺมชเตโชธาตุ จ วิญฺญาณํ
วิปากวิญฺญาณญฺจ อิติ อิเม ตโย ธมฺมา อิมํ รูปกายํ ชหนฺติ ฯ

๑. อิมปจฺจยโลเปน จุติจิตฺโตปรีติ นิปฺผนฺนรูปํ โหติ ฯ

ตทา นิรตฺถํ นิปฺปโยชนํ กลิงฺครํ กฏฺฐขณฺฑํ ชเนหิ อปวิทฺธํ อิว นิรตฺโถ อยํ กาโย อปวิทฺโธ ชเนหิ ฉฑฺฑิโต หุตฺวา เสติ ปวตฺตตีติ ฯ อยญฺจ ปุเร อยญฺจ ปุเร อยมิเมสํ วิเสเสน ปุเรติ ปุเรตโร สตฺตรสมภวงฺคจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขโณ ฯ ปุเรตรนฺติ เอตฺถ จ ภุมฺมตฺเถ อุปโยควจนนฺติ ทสฺเสนฺโต ปุเร...กฺขเณติ อาห ฯ อชี...เนติ ชีวิตินฺทฺริยรหิตสฺส มตกเฬวรสงฺขาตสฺส อุตุชรูปสฺส ปพนฺเธ ฯ เตสนฺติ จิตฺตชาหารชรูปานํ ฯ ยถา-นิพฺพตฺตนฺติ สชีวกสนฺตาเน จิตฺตาหาเรหิ นิพฺพตฺตปฺปการํ ฯ ตโต ปรนฺติ กมฺมชรูปนิโรธโต ปจฺฉา นิรุชฺฌตีติ สมฺพนฺโธ ฯ กึ สพฺพํ จิตฺตชมาหารชญฺจ กมฺมชนิโรธานนฺตรเมว นิรุชฺฌตีติ อาห กิญฺจิ กาลํ ปวตฺติตฺวาติ ฯ กิญฺจิ กาลนฺติ กิสฺมิญฺจิ กาเลติ อตฺโถ ฯ โก โกจิ กาโลติ ฯ จิตฺตชรูปปฺปวตฺติกาลวเสน ขณทฺวย-กาลขณทฺวยาธิกเอกจิตฺตกฺขณกาล... ขณทฺวยาธิกปนฺนรสจิตฺตกฺขณกาโล โกจิ กาโลติ เวทิตพฺโพ ฯ อาหารชรูปปฺปวตฺติกาลวเสน ปน เอกกฺขณกาลขณทฺวยกาลเอกจิตฺตกฺขณกาลเอกกฺขณาธิกเอกจิตฺตกฺขณกาล ... โสฬสจิตฺตกฺขณกาโล โกจิ กาโลติ เวทิตพฺโพติ ฯ ปวตฺติตฺวาติ จตฺวา ฯ อฏฺฐกถาจริโย กมฺมชรูปนิโรธโต ปรํ จิตฺตชรูปนิโรธํ วณฺเณติ ฯ อปเร ปน กึ วณฺเณนฺตีติ ปญฺเห ตพฺพณฺณนํ ทสฺเสนฺโต อปเรติอาทิมาห ฯ ตตฺถ อปเรติ อภิธมฺมฏีกาการเมว วทติ ฯ โส หิ กามาวจรานํ ปจฺฉิมจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ ยสฺส

จิตฺตสฺส อนนฺตรา กามาวจรานํ ปจฺฉิมจิตฺตํ อุปฺปชฺชิสฺสติ ฯ
รูปาวจเร อรูปาวจเร ปจฺฉิมภวิกานํ เย จ รูปาวจรํ อรูปาวจรํ
อุปฺปชฺชิตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสนฺติ ฯ เตสํ จวนฺตานํ เตสํ วจีสงฺขาโร
นิรุชฺฌิสฺสติ ฯ โน จ เตสํ กายสงฺขาโร นิรุชฺฌิสฺสตีติ ปน
วจนโต อญฺเญสมฺปิ จุติจิตฺตํ รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ วิญฺญายติ ฯ น
หิ รูปสมุฏฺฐาเปกจิตฺตสฺส คพฺภคมนาทิวิพนฺธาภาเว กายสงฺขารา-
สมุฏฺฐาปนํ อตฺถิ ฯ น จ ยุตฺตํ ฯ จุโต จ จิตฺตสมุฏฺฐานญฺจสฺส
ปวตฺตตีติ ฯ นาปิ จุติจิตฺตํ รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ปาลิ อตฺถีติ
กมฺมชรูปนิโรธโต ปุเรตรเมว จิตฺตชรูปนิโรธํ วณฺเณติ ฯ กุโต
ปน ปฏฺฐาย จิตฺตชรูปํ นุปฺปชฺชติ ฯ ยโต ปฏฺฐาย กายสงฺขาโร
นิรุชฺฌติ ฯ กทา จ กายสงฺขาโร นุปฺปชฺชตีติ ฯ จุติโต ปุพฺเพ
ทฺวตฺตึสสมจิตฺตกฺขณโต ปฏฺฐาย นุปฺปชฺชติ ฯ เตตฺตึสสมจิตฺตกฺขเณ
หิ อุปฺปนฺนํ จิตฺตชรูปํ ปจฺฉิมโสฬสกโต ปุเรตรเมว นิรุชฺฌตีติ
วทนฺติ ฯ จุติโต ทุติยจิตฺเตนาปิ สห นิรุชฺฌตีติ อปเร ฯ
เหฏฺฐิมโกฏิยา จุติโต ตติยจิตฺเตเนว สห นิรุชฺฌตีติ ทุติยจิตฺตํ น
ปาปุณาตีติ เอเก ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ปน
อภิธมฺมาวตารสํวณฺณนายํ วุตฺโต ฯ ปุเรตรเมวาติ จุติจิตฺตโต ปุพฺเพ
สตฺตรสมจิตฺตสฺส ภงฺคกฺขเณเยว ฯ อปเรสํ มเต ปน จุติจิตฺตโต
ทุติยจิตฺตสฺส ภงฺคกฺขเณเยวาติ อตฺโถ ฯ เอเกสํ ปน มเต
จุติจิตฺตโต ตติยจิตฺตสฺส ภงฺคกฺขเณเยวาติ อตฺโถ ฯ วณฺเณนฺติ

กามาวจรานํ ปจฺฉิมจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ...นาปิ จุติจิตฺตํ รูปํ สมุฏฺฐาเปตีติ ปาลิ อตฺถีติ ฯ

การณํ วุตฺตเมว ตติยปริจฺเฉทวณฺณนายํ ฌานาทิตฺตยํ นตฺถิ พฺรหฺมานํ กามวิราคภาวนาวเสนาติอาทินา ฯ ฌานาทีนํ ยถาวุตฺต-การเณน รูปโลเก มา ปวตฺตตุ ฯ ภาวทฺวยํ ปน กสฺมา ตตฺถ น ปวตฺตติ ฯ กึ ตํ ทฺวยมฺปิ เตเนว การเณน ตตฺถ นปฺปวตฺตติ อุทาหุ อญฺเญนาติ อาห ภาวทฺวยํ ปนาติอาทิ ฯ กาเมสุ ปญฺจกามคุเณสุ ราโค ตถา ฯ พหโล ภุโส กามราโค ตถา ฯ โส อุปนิสฺสโย พลวการณํ ยสฺสาติ พหลกามราคูปนิสฺสโย ฯ ตพฺภาโว ฯ ตสฺมา อเถวํ นเนฺววํ สติ เตน ตตฺถ ตํ ทฺวยํ ปวตฺเตยฺยาติ โจทนํ มนสิ นิธาย พฺรหฺมานญฺจ ตทภาวโตติ อาห ฯ ตสฺส พลวกามราคสงฺขาตสฺส อุปนิสฺสยสฺส ฌานวิกฺขม-ภิตตฺตา อภาโว อวิชฺชมานตา ตทภาโวติ ฯ กสฺมา ปน น ลพฺภนฺติ ฯ นนุ สรีรคตาหารสฺส วิชฺชมานตฺตา ลพฺภนฺตีติ อาห อชฺโฌ...ภาวโตติ ฯ อชฺโฌหฏาหาราภาโว โหตุ ฯ เอวมฺปิ เกวลํ อชฺฌตฺตาหารมตฺตมฺปิ รูปํ สมุฏฺฐาเปยฺย ฯ ยโต โส อาหาโรติ วุจฺจตีติ โจทนํ สนฺธายาห พาหิรญฺหีติอาทิมาห ฯ หิ ยสฺมา สรีรคตา อุตุอาหารา วิชฺชมานาปิ พาหิรํ อุตุํ อาหารญฺจ อุปนิสฺสยํ อุปตฺถมฺภกํ ลภิตฺวาว รูปํ สมุฏฺฐาเปนฺติ ฯ น อลภิตฺวา ฯ ตสฺมา อชฺโฌหฏาหารภาเวน สรีรคตสฺสาปิ อาหารสฺส

รูปสมุฏฺฐาปนาภาโวติ โยชฺชํ ฯ อุปนิสฺสยนฺติ อิทํ อุปตฺถมฺภก-
ปจฺจยํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ น ปกตูปนิสฺสยปจฺจยํ รูปสฺส อภิธมฺม-
ปริยาเยน อุปนิสฺสยปจฺจยลาภาภาวโต ฯ กายาภาวโตติ กายปฺ-
ปสาทสฺส อวิชฺชมานตฺตา ฯ กายทสกฏฺฐานิยนฺติ กายทสกฏฺฐาเน
ฐิตํ ฯ กามโลเก ปน ชีวิตนวกํ สํเสทโชปปาติกานมฺปิ ปวตฺเตเยว
โหติ ฯ น ปฏิสนฺธิยํ ตสฺส ปาจนคฺคินา สหวุตฺติตฺตา ตสฺส จ
อชฺโฌหฏาหารสนฺนิสฺสเยน สมฺภวโต ตสฺส จ ปวตฺติยํเยว สมฺภวโตติ
ทฏฺฐพฺพํ ฯ เสสพฺรหฺมานนฺติ อสญฺญสตฺเตหิ เสสานํ ปนฺนรส-
รูปาวจรภูมิกานํ พฺรหฺมานํ ฯ ปฏิ...โหตีติ ปฏิสนฺธิยญฺจ อุปลภิ-
ตพฺพจกฺขุโสตวตฺถุรูปโต ชีวิตนวกเมว อวสิฏฺฐํ โหติ ฯ ปวตฺติยญฺจ
อุปลภิตพฺพจิตฺตสมุฏฺฐานอุตฺุชสทฺทรูปโต สทฺทนวกวชฺชิตํ อุตฺุสมุฏฺฐาน-
รูปเมว อวสิฏฺฐํ โหตีติ โยชนา ฯ กามาวจรสตฺตานํ ปจฺฉิมํ
กมฺมชรูปํ นิรุชฺฌติ ฯ ตโต ปรํ จิตฺตชาหารชญฺจ รูปํ นิรุชฺฌติ ฯ
ตโต ปรํ อุตฺุสมุฏฺฐานปรมฺปรา ยาวมตกเฬวรสงฺขาตา ปวตฺตติ ฯ
พฺรหฺมานํ ปน กถํ ฯ กึ เตสมฺปิ กมฺมชรูปํ ปจฺฉิมํ นิรุชฺฌติ ฯ
ตโต ปรํ จิตฺตชรูปํ นิรุชฺฌติ ฯ ตโต ปรํ อุตฺุ...สงฺขาตา
ปวตฺตนฺติ ฯ อสญฺญีนํ ปน กึ กมฺมชรูปเมว นิรุชฺฌติ ฯ ตโต
ปรํ อุตฺุ...สงฺขาตา ปวตฺตนฺตีติ อาห มรณกาเลติอาทิ ฯ สรี...
วโตติ มตกเฬวรสฺส ฐปนาภาวโต ฯ สพฺเพสมฺปีติ อสญฺญีนํ
ตทญฺเญสญฺจ พฺรหฺมานํ ฯ ติสมุฏฺฐานานิ กมฺมจิตฺตอุตฺุสมุฏฺฐาน-

วเสน ฯ ทฺวิสมุฏฺฐานานิ กมฺมอุตุสมุฏฺฐานวเสน ฯ ยถา จ พฺรหฺมานํ ตถา กาโมปปาติกานมฺปิ สรีรนิกฺเขปาภาวโต จตุสมุฏฺฐานานิ สเหว นิรุชฺฌนฺตีติ ทฏฺฐพฺพานิ ฯ เอวญฺจ กตฺวา อภิธมฺมาวตารสํวณฺณนายํ กมฺมชรูปสฺเสว หิ มรณํ โหติ สติปิ อาหารเช อฏฺฐกถามเตน จิตฺตเช จ ฯ ตมฺปิ อปคตชีวสฺส น อุปฺปชฺชติ ฯ อุตุชรูปํ ปน ปวตฺตติเอว ฯ ตถา สํเสทชานํ ฯ โอปปาติกานํ ปน สรีรนิกฺเขปาภาวโต ตมฺปิ นปฺปวตฺตตีติ [วุตฺตํ] ฯ

อาจริโย รูปีสุ๑ เตวีสาติ วทติ ฯ เกจิ ปน กึ วทนฺตีติ อาห เกจีติอาทิ ฯ เตสูติ รูปภเวสุ ฯ ทนฺธ...ภาวโตติ รูปานํ ทนฺธตฺตถทฺธตฺตอกมฺมญฺญตฺตกรสฺส ธาตุกฺโขภสฺส อภาวโต ฯ ตนฺติ ยถาวุตฺตวจนํ ฯ อการณนฺติ อยุตฺตเมว ฯ การณสทฺโท หิ ยุตฺติวาจโก การณํ วทตีติอาทีสุ วิย ฯ ตนฺติ วา ทนฺธตฺตกราทิธาตุกฺโขภภาวนํ ฯ อการณนฺติ ตตฺถ ยสฺส วิชฺชมานภาเว เหตุ น โหตีติ ฯ ตนฺติ วา ทนฺธตฺตกราทิธาตุกฺโขภภาวนํ ฯ อการณนฺติ ตตฺถ ยสฺส เตสุ อวิชฺชมานภาเว เหตุ น โหติ ฯ กสฺมา อยุตฺตนฺติ อาห น หีติอาทิ ฯ หิ ยสฺมา วูป...เปกฺขา วูปสมเมตพฺพสฺส ปฏิปกฺขสฺส สาเปกฺขา ฯ ตพฺพิ...วตฺติสฺส วูปสเมตพฺพสฺส ปฏิปกฺขสฺส วิโรธินี ธมฺมปฺปวตฺติ น อตฺถิ ฯ ตสฺมา ตํ ยถาวุตฺตวจนํ อยุตฺตเมวาติ โยชนา ฯ กสฺมา นตฺถีติ

๑. ฏีกายมฺปน รเปสติ ทิสฺสติ ฯ

อาห ตถาติอาทิ ฯ ตถา สตีติ ตสฺมึ ปกาเร สติ ฯ วูปสเม-
ตพฺพาเปกฺขาย ตพฺพิโรธิธมฺมปฺปวตฺติยา วิชฺชมานายาติ อตฺโถ ฯ
อภาวปฺปสงฺคโตติ อรหตฺตมคฺเคน ลหุตาทีนํ ปฏิปกฺขานํ ทนฺธตฺต-
กราทีนํ กิเลสานํ สพฺพโส ปหีนตฺตา ขีณาสวานํ สเหตุกกริยาจิตฺเตสุ
ลหุตาทีนํ อภาวสฺส อาปชฺชนโต วูปสเมตพฺพาเปกฺขา...ปวตฺติ
นตฺถีติ โยชนา ฯ กิมิทํ สพฺพสาธารณวเสน วุตฺตํ อุทาหุ
เอกจฺจวเสนาติ อาห สทฺโท วิกาโรติอาทิ ฯ ตตฺถ สพฺเพสมฺปีติ
สพฺเพสมฺปิ รูปายตฺตานํ เอกโวการปญฺจโวการภวานํ วา กามรูป-
สญฺญีจานานํ วา ฯ เตสุ วา นิพฺพตฺตสตฺตานํ สาธารณวเสน วุตฺตํ ฯ
น เอกจฺจานํ วเสนาติ อตฺโถ ฯ กิญฺจาปิ เอวมิทํ วุตฺตํ ฯ อิมสฺส
ปน ยถาลาภโยชนา กาตพฺพา ปญฺจโวการภเว สทฺทาทีนิ
อฏฺจรูปานิ อุปฺปตฺติยํ น ลพฺภนฺติ ฯ ปวตฺติยํ ปน ลพฺภนฺเตว ฯ
เอกโวการภเว ปน ลหุตาทิตฺตยชรตามรณานิ อุปฺปตฺติยํ น
ลพฺภนฺติ ฯ ปวตฺติยํ ปน ลพฺภนฺเตวาติ ฯ ยตฺถ หิ ยานิ
ปวตฺติยํ น ลพฺภนฺติ ตตฺถ เตสํ ปฏิสนฺธิยํ นิพฺพตฺติอาสงฺกา
น สิยา ฯ ตทาสงฺกานิวารณตฺถมิทํ วุตฺตนฺติ น วตฺตพฺพํ ฯ ยตฺถ
ปน ยานิ ปวตฺติยํ ลพฺภนฺติ ตตฺถ เตสํ ปฏิสนฺธิยมฺปิ นิพฺพตฺติ-
อาสงฺกา สิยาติ ฯ ตทาสงฺกานิวารณตฺถมิทํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

เอวํ รูปสงฺคหวณฺณนํ กตฺวา อิทานิ นิพฺพานสงฺคหวณฺณนมฺปิ
กโรนฺโต เอตฺตาวตาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ เอตฺตาวตาติ เอตฺตเกน

ตตฺถ จิตฺตํ ตาว จตุพฺพิธํ โหติ ฯ ... น กิญฺจิปิ น ลพฺภตีติ วจนกฺกเมน ฯ จิตฺตํ...รูปานิ จิตฺตํ เจตสิกํ รูปนฺติ อุทฺเทเสหิ อุทฺทิฏฺฐานิ ฯ วิภาคโต๑ นิทฺทิสฺวาติ จิตฺตํ เอกูนนวุตาทิเภทโต ภูมิชาติอาทิเภทโต วา เจตสิกํ เทฺวปญฺญาสเภทโต อญฺญสมาน-อกุสลโสภณาทิเภทโต วา รูปํ อฏฺฐวีสติเภทโต ภูตุปาทายาทิ-เภทโต วา นิสฺเสสโต ทสฺเสตฺวา ฯ นิพฺพานํ นิพฺพานนฺติ อุทฺเทเสน อุทฺทิฏฺฐํ ฯ กสฺมา ปเนตฺถ ปททฺวยปริคฺคโห กโต ฯ นนุ ทฺวีสุ เอเกเกเนว นิพฺพานนิทสฺสนํ สิทฺธนฺติ อนุโยเค ปททฺวยปริคฺคเห ปโยชนํ ทสฺเสนฺโต จตุ...สิทฺธตนฺติ อาห ฯ ตตฺถ ตํตํ... ลานนฺติ โสตาปตฺติมคฺคฏฺฐานํ เตสํ เตสํ ปริสุทฺธปุคฺคลานํ ฯ ปจฺจกฺขสิทฺธตนฺติ๒ มคฺคญาณสฺส อารมฺมณภาวโต ปจฺจกฺขภาเวน ปสิทฺธภาวํ ฯ อนุ...ตนฺติ อนธิคตตฺตา อนุมานญาเณน ปสิทฺธ-ภาวํ ฯ อนุมานปสิทฺธการํ ทสฺเสตุํ สงฺขตธมฺมารมฺมณญฺหีติอาทิ วุตฺตํ ฯ โลเกติ อริยปุคฺคลสงฺขาเต สตฺตโลเก ฯ ตสฺมาติ ยถา-วุตฺตารมฺมณสฺส ญาณสฺส ยถาวุตฺตกิจฺจสฺส อสมตฺถตฺตา อริยปุคฺคเล จ ยถาวุตฺตกิจฺจสฺส วิชฺชมานตฺตา ฯ สงฺขต...รีโตติ สงฺขตธมฺม-ปญฺญตฺติธมฺมภาเวน เตหิ วิปรีโต ฯ กิเลสานํ...ภูโต นิพฺพานํ เอโก ธมฺโม อตฺถีติ โยชนา ฯ อิติ สิทฺธนฺติ(๓) เอวํ อิมินา

๑. ฏีกายมฺปน วิภาคโสติ ทิสฺสติ ฯ ๒. สี. ปจฺจกฺขสิทฺธตฺตํ ฯ ๓. ฏีกายมฺปน อิติ สิทฺธีติ ทิสฺสติ ฯ

อนุมานญาเณน กลฺยาณปุถุชฺชานํ นิพฺพานํ ปสิทฺธํ ฯ ปจฺจกฺขานุมานสิทฺธตาสนฺนสฺสเนน กึ นิเสเธตีติ อาห ปจฺจกฺข... นิเสเธตีติ ฯ อถวา ตํทฺวยสนฺทสฺสเนน กึ ปโยชนํ สิชฺฌตีติ อาห ปจฺจกฺเขจฺจาทิ ฯ ตตฺถ อภาวมตฺตนฺติ ราคาทีนํ อภาวมตฺตํ ฯ วิปฺปฏิปนฺนานนฺติ[1] มิจฺฉาญาเณน ชานนฺตานํ ฯ วาทนฺติ มิจฺฉาญาณํ ฯ อิติ...ญฺเจนาติ ตสฺมา ปทฺทฺวเยน ยถาวุตฺตสิทฺธตาสนฺทสฺสเนน ยถาวุตฺตมิจฺฉาญาณสฺส นิเสธนโต อฏฺจกถาสุ วุตฺตนเยน อภาวมตฺตตาภาวสฺส อติวิย วิตฺถาเรน กิญฺจิ ปโยชนํ อลํ นตฺถิ ฯ อติวิย วิตฺถาโร วา อลํ อยุตฺโตติ อตฺโถ ฯ

ขนฺธาทิเภเทติ ขนฺธายตนธาตุเภเท ฯ เหฏฺจ...วเสนาติ กทาจิ รูปารมฺมเณ...กทาจิ ธมฺมารมฺมเณ กทาจิ วา ธมฺมารมฺมเณ...กทาจิ รูปารมฺมเณ กทาจิ วา กามาวจรธมฺเม... กทาจิ อรูปาวจรธมฺเม กทาจิ วา อรูปาวจรธมฺเม...กทาจิ กามาวจรธมฺเมติ เหฏฺฐา จ อุปริ จ ปวตฺตวเสน ฯ วินนโตติ เอเตน วานนฺติ วีธาตุรูปํ[2] ทสฺเสติ ฯ สํสิพฺพนโตติ เอเตน วี[3] คติมฺหีติ อตฺถํ นิวตฺเตตฺวา วี[3] สํสิพฺพเนติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ อิมินา จ ปทฺทฺวเยน วินติ[4] สํสิพฺพตีติ วานนฺติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ ตณฺหาย นิกฺขมนํ นาม ตสฺสา อนารมฺมณภาเวน ตทติกฺกมฺม ปวตฺตนนฺติ

๑. อยํ ปาโฐ ยุตฺตตโรว ฯ ฏีกาปาโฐ วิรุทฺโธ ฯ ๒. วิธาตุรูปนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ ๓. วิ อิติ ภวิตพฺพํ ฯ ๔. วินาติ ฯ

อาห นิกฺข...ตตฺตาติ ฯ ตตฺถ วิส...วเสนาติ ตสฺสา อารมฺมณภาวํ
อติกฺกมนวเสน ฯ อารมฺมณวเสนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ นิพฺพานญฺหิ
มหาเตชวนฺตตาย ตสฺสา อนิลีโนกาโส ทิวสํ สนฺตตฺโต อโยคุโฬ
วิย มหาอคฺคิกฺขนฺโธ วิย วา มกฺขิกานํ ฯ ภาวิยติ ปกาสิยติ
เอเตน ภาวีติ ภาโว ฯ สโก ภาโว สภาโว ฯ กโลโป ฯ
สสฺส วา เอโส โส ฯ โส ภาโว สภาโว ผุสนาทิกกฺขพาทิ-
อาเวณิกลกฺขณํ ฯ อิธ ปน สนฺติลกฺขณนฺติ ทสฺเสนฺโต สภา...
เณนาติ อาห ฯ ตตฺถ สนฺติลกฺขเณนาติ ราคกฺขยาทิภาเวน
สพฺพทุกฺขสนฺติยา ปจฺจยตาย กิเลสสนฺตาปาภาเวน วูปสมลกฺขณํ ฯ
สพฺเพ วา สงฺขารา สมนฺติ อุปสมนฺติ อนุปฺปตฺติธมฺมตํ อาปชฺชนฺติ
เอตฺถ เอเตนาติ วา สนฺติ ฯ เต วา สเมติ วูปสเมติ อนุปฺปตฺติ-
ธมฺมตํ อาปาเทตีติ สนฺติ ฯ อิธ ปน สนฺติภาโว สนฺติ ภาว-
ปจฺจยโลเปน ภาวปฺปฏฺฐานนิทฺเทสวเสน° วาติ สนฺติภาวลกฺขณนฺติ
อตฺโถ ฯ อุปาทิยตีติ อารมฺมณกรณวเสน ภุสํ คาฬฺหํ คยฺหติ ฯ
ปญฺจกฺขนฺธสฺส วิปากกฏตฺตารูปสงฺขาตสฺส อริยมคฺเคน สมุจฺฉินฺนตฺตา
กิเลสา เสสา นาม น โหนฺติ ฯ อุปาทินฺนกฺขนฺธปญฺจกํ ปน
อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา อปรินิพฺพายนโต เตหิ เสโส
นามาติ อาห อุป...กิเลเสหีติ ฯ เตน สห ปวตฺตตีติ เตน
อุปาทินา ลกฺขณภูเตน สทฺธึ ลกฺขิตพฺพภาเวน ปวตฺตติ น

๑. ภาวปฺปธาน...อิติ ภวิตพฺพํ ฯ

วิตกฺเกน สห วตฺตนฺตีติอาทีสุ วิย สมฺปยุตฺตาทิภาเวนาติ อตฺโถ ฯ ลกฺขณภูโต วา อุปาทิเสโส เอติสฺสา ลกฺขิตพฺพาย อตฺถีติ สอุปาทิเสสา ฯ อุปา...ภาวสฺสาติ อวสิฏฺฐอุปาทินฺนกฺขนฺธปญฺจกสฺส วิชฺชมานตาวิชฺชมานตาย ฯ ราคาทีนํ อนารมฺมณตฺตา อารมฺมณโต สุญฺญํ ฯ เตหิ อสมฺปยุตฺตตฺตา สมฺปโยคโต สุญฺญํ ฯ ราค...เหหิ อวธิภูเตหิ จกฺขุ สุญฺญํ อตฺเตน วาติอาทิสุ วิย วา วิเสสน-ภูเตหิ ฯ สุญฺญเมว สุญฺญตํ ตปจฺจยสฺส สกตฺถวุตฺติวเสน ฯ ตุจฺฉฺริตฺตา วิย วา สุญฺญสุญฺญตา ปริยายา ฯ ตถาติ อิมินา อารมฺมณโต สมฺปโยคโต จาติ อิมินา อากฑฺฒติ ฯ ราคา... ตตฺตาติ ราคโทสโมหสงฺขาเตหิ วิปสฺสนารมฺมเณหิ ทุกฺขการเณหิ วา วฏฺฏการเณหิ วา วิรหิตตฺตา ฯ เอเตน อกาโร วิรหตฺโถติ ทสฺเสติ ฯ จิตฺตํ อารมฺมเณ ปณิทหติ ฐเปตีติ ปณิธิ ฯ อิธาปิ ตถาติ อิทํ อนุวตฺเตตพฺพํ ฯ สพฺพสงฺขารสมถภาวโต สพฺพสงฺขาเรหิ สุญฺญํ ฯ สพฺพ...ภาวโตติ สพฺพสงฺขารานํ วิปสฺสนารมฺมณานํ อวิชฺชมานตฺตา ฯ ตณฺหาปณิธิยาติ[๑] อสุโก จ อสุโก จ ภเวยฺยํ อสุกสฺมิญฺจิ อสุกสฺมิญฺจ ภเวยฺยนฺติ ตณฺหาสงฺขาตาย ปตฺถนาย ฯ

จวนาภาวโตติ นิพฺพาเน อธิคเต ตทธิคจฺฉนฺตานํ มรณา-ภาวโต ฯ นตฺถิ จุติ มรณํ เอตสฺมึ อธิคเตติ อจฺจุตํ ฯ อุปฺปาทฐิติภงฺเคสุ อุปฺปาโท อาทิ ฯ ฐิติ มชฺฌํ ฯ ภงฺโค

๑. ฎีกายมฺปน สพฺพสงฺขารปณิธิยาติ ทิสฺสติ ฯ

ปริโยสานํ ฯ อนฺตสทฺโท จ ตพฺพาจโกติ อาห อนฺตสฺส ปริโยสานสฺสาติ ฯ อุปโยคตฺเถ เจตํ สามิวจนํ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตาติ เอตฺถ วิย ฯ อติกฺกนฺตตฺตาติ อปฺปจฺจยภาเวน วินาสาภาวโต วินาสสงฺขาตํ ปริโยสานํ อตีตตฺตา ฯ เอเตน อนฺตํ อติกฺกนฺตํ อจฺจนฺตนฺติ วิปรีตทุติยาตปฺปุริสํ ทสฺเสติ ฯ อุปฺปาทาทิอนฺตํ วา อติกฺกนฺตํ อจฺจนฺตํ ฯ อตฺตโนติ นิสฺสกฺกตฺเถ เจตํ สามิวจนํ ฯ อตฺตนาติ อตฺโถ ฯ อุตฺตริตรสฺสาติ อธิกตรสฺส ฯ ตรคฺคหณญฺเจตฺถ อุตฺตรสทฺทตฺถทสฺสนตฺถเมว วุตฺตํ ฯ น สทิสสมฺภวโต ฯ เอเตน นตฺถิ อุตฺตโร อตฺตโน อุตฺตริตโร เอตสฺสาติ อนุตฺตรนฺติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ สหธมฺเมนาติ คุเณน สห สการเณน วา อธิกภาเวน ฯ วตฺตพฺพสฺสาติ คุเณน อยํ ธมฺโม นิพฺพานโต อธิโกติ วตฺตุํ อรหสฺส ฯ อุตฺตรสฺสาติ อตฺตโน อธิกสฺส ฯ เอเตน นตฺถิ อุตฺตโร สการโณ๑ วจเนน๑ อธิกภาเวน วา อยํ ธมฺโม นิพฺพานโต อธิโกติ เกนจิ วตฺตพฺโพ อธิโก เอตสฺสาติ อนุตฺตรนฺติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ เอตฺถ ปุริมวิกปฺเป อุตฺตรสทฺโท อธิกตรตฺถวาจโก ฯ ปจฺฉิมวิกปฺเป อธิกตฺถวาจโกติ อยเมเตสํ วิเสโส เวทิตพฺโพ ฯ สีลกฺขนฺธาทิเกติ สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสงฺขาเต ปญฺจคุเณ ฯ

ทุติยคาถายํ อิติสทฺโท จิตฺตนฺติอาทีหิ โยเชตพฺโพ อิติ

๑ - ๑. สการณวจเนนาติ ภวิตพฺพํ ฯ

จิตฺตํ อิติ เจตสิกํ อิติ รูปํ อิติ นิพฺพานนฺติ ฯ อิตีติ จ อิมํ ปฐมปริจฺเฉทาทีหิ ยถารหํ วุตฺตปฺปการนฺติ อตฺโถ ฯ อิจฺจปีติ เอตฺถ อปิสทฺโทปิ จิตฺตนฺติอาทีหิ โยเชตพฺโพ อิติ จิตฺตมฺปีติ-อาทินา ฯ อิตีติ อิมินา ปกาเรน เภเทน จตุธาติ สมฺพนฺโธ ฯ จตูหิ ปกาเรหีติ อตฺโถ ฯ ปกาเสนฺตีติ โยชนา ฯ จตุพฺพิธนฺติ วา อตฺโถ ฯ ปรมตฺถนฺติ โยชนา ฯ เอวสทฺเทน จ จตุปฺปการโต อูนาธิกตํ ปฏิกฺขิปติ ฯ น หิ สมฺมาสมฺพุทฺธา ตโต อูนมธิกํ วา ปรมตฺถํ สามุกฺกํสิกาย ปกาเสนฺติ ฯ จิตฺตาทิเภเทน จตุพฺพิธเมว ปกาเสนฺติ ฯ น หิ สเทวเก โลเก อญฺญตฺร สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ ปรมตฺโถ จิตฺตเจตสิกรูปนิพฺพานเภเทน จตุพฺพิโธว ฯ น ตโต อูโน วา อธิโก วาติ ยถาวุตฺตเทสนาย ปกาเสตุํ สมตฺโถ โกจิ นตฺถิ[1] เตน วุตฺตํ ตถาคตาติ ฯ ตถา ธมฺมยาถาวโต อาคตา อภิสมฺพุทฺธาติ ตถาคตา ฯ

อิติ อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหวณฺณนาย มณิสารมญฺชูสานามิกาย วณฺณนาย ฉฏฺฐปริจฺเฉทวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

----

๑. อตฺถีติ ภวิตพฺพํ ฯ

สตฺตมปริจฺเฉทตฺถโยชนา

เอวํ ฉฏฺฐปริจฺเฉทวณฺณนํ กตฺวา อิทานิ กิญฺจาปิ จิตฺตาทโย จตฺตาโร อภิธมฺมตฺเถ จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานนฺติ อุทฺเทเสหิ อุทฺทิสิตฺวา ปุน ตทนุสาเรน ตตฺถ จิตฺตํ ตาว จตุพฺพิธํ โหตีติอาทีหิ ฉหิ ปริจฺเฉเทหิ เตสํ นิทฺทิฏฺฐตฺตา เอตฺตาวตา จ อภิธมฺมตฺถ-สงฺคหปฺปกรณํ นิฏฺฐิตํ ภเวยฺย ฯ เตสํ ปน จตุพฺพิธสมุจฺจยสฺส อวุตฺตตฺตา ตํ วตฺตุกาโม॰ อนุรุทฺธาจริโย॰ ทฺวาสตฺตติวิธา วุตฺตาติอาทินา นเยน สตฺตมปริจฺเฉโท วุตฺโต ฯ ตสฺส วณฺณนํ กโรนฺโตยมาจริโย สลกฺขณาติอาทิมาห ฯ จินฺตนาทีติ อาทิสทฺเทน ผุสนาทีนิ ทฺวิปญฺญาสเจตสิกลกฺขณานิ กกฺขฬตฺตาทีนิ อฏฺฐารส-นิปฺผนฺนรูปลกฺขณานิ นิพฺพานสฺส สนฺติลกฺขณญฺจ สงฺคณฺหาติ ฯ วตฺถุสทฺโท สภาวตฺโถ น การณทพฺพาทิอตฺโถติ อาห วตฺถุ... ธมฺมาติ ฯ วุตฺตา มยา ฉหิ ปริจฺเฉเทหิ ฯ อิทานีติ อิมสฺมึ ฉหิ ปริจฺเฉเทหิ ทฺวาสตฺตติวิธานํ วตฺถุธมฺมานํ วจานนฺตเร กาเล ปวกฺขามีติ โยชนา ฯ

เตสํ ยถาวุตฺตานํ ทฺวาสตฺตติวิธานํ สภาวธมฺมานํ สมุจฺจยนฺติ โยชนา ฯ ยุชฺชเต ยุชฺชนํ วา โยโค ฯ เกสํ โยโค ฯ วตฺถุธมฺมานํ ฯ กถํ โยโค ฯ เอเก...วเสน ฯ ตสฺสานุรูปํ ฯ ตโตติ อตฺถํ ทสฺเสนฺโต ยถา...ปโตติ อาห ฯ เอเก...วเสนาติ

๑-๑. กิมิทํ ฯ ตติยาวิภตฺติกานิ ปเนตานิ กาตพฺพานิ ฯ

อกุสลสมุจฺจยาทิเอเกกราสิวเสน ฯ โยคานุรูปโตติ กิริยาวิเสสนํ๑ ฯ เอเตน จ สพฺเพสํ ทฺวาสตฺตติวิธานํ วตฺถุธมฺมานํ เอกสมุจฺจยวเสเนว โยเคน สมุจฺจยวจนํ นิวตฺเตติ ฯ อกุสลสงฺคหาทิเภทนฺติ อิทํ น วตฺตพฺพํ อกุสลสงฺคหาทีนํ สทฺทปฺปพนฺธภาวโต ฯ ตถาหิ วกฺขติ สมุจฺจยสงฺคโหติ จ สมุจฺจยสงฺคหวิภาโคติ จ ฯ อกุสลสมุจฺจยาทิ-เภทนฺติ ปน วตฺตพฺพํ ฯ วตฺถุธมฺมา สํ เอกโต อุจฺจิยนฺติ สมฺปิณฺฑิยนฺติ เอตฺถาติ สมุจฺจโย ราสีติ อาห สมุจฺจยํ ราสินฺติ ฯ สภาคธมฺมวเสนาติ อาสวาทิสมานโกฏฺฐาสธมฺมวเสน ฯ ปวตฺโตติ วา วุตฺโตติ วา ปาฐเสเสน สมฺพนฺโธ สงฺคหสทฺทสฺส อธิกรณ-สาธนกรณสาธนตฺตา ฯ อกุสลาเยว สภาคธมฺมวเสน สงฺคยฺหนฺติ เอเตนวาติ หิ สงฺคโห ฯ อนุตฺตฺถาเปกฺขาย วา สงฺคหสทฺเทนาปิ สมฺพนฺโธ ฯ เกจิ ปน สงฺคหสทฺโท ภาวสาธโนติ วทนฺติ ฯ ตํ น ยุชฺชติ กิริยามตฺตสฺส ลทฺธตฺตา ฯ อิธ หิ สทฺทปฺปพนฺโธว อธิปฺเปโต ฯ ปุพฺเพ วุตฺตเมว หิ สาธกนฺติ ฯ กุสลาทิวเสนาติ กุสลากุสลวิปากกิริยรูปวเสน ฯ นิพฺพานญฺหิ อิธ น ลพฺภติ เหตุวาทีสุ สตฺตสุ โกฏฺฐาเสสุ อนนฺโตคธตฺตา ฯ จตฺตาริ สจฺจานิ ยถารหํ อารมฺมณโต อสมฺโมหโต จ พุชฺฌตีติ โพโธ อริยมคฺโคติ อาห สจฺจา...มคฺคสฺสาติ ฯ โพธีติปิ ปาโฐ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ วุตฺตญฺหิ

๑. ตติยาวิเสสนนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

โพธิ สพฺพญฺญุตญฺญาเณ- ริยมคฺเค จ นาริยนฺติ(๑) ฯ
ปกฺเขติ โกฏฺฐาเส ฯ ภวานํ สมฺปโยควเสน วา อุปการกวเสน
วา ฯ สติ...เภทานํ จุทฺทสนฺนํ สตฺตตฺตึสวิธานํ วา ฯ
สภาวตฺถุวเสนาติ สติปฏฺฐานาทิสมานโกฏฺฐาสสภาควเสน(๒) ฯ อิทญฺจ
ยถาวุตฺตปาจเสเสน สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ อนฺตตฺถวิเสสนํ วา ฯ
ขนฺธาทิวเสนาติ ขนฺธายตนธาตุสจฺจวเสน ฯ สพฺเพสนฺติ นิรวเสสานํ
ทฺวาสตฺตติวิธานํ วตฺถุธมฺมานํ ฯ เอเตน ยถา ปฐมทุติยตติยสงฺคหา
ยถาวุตฺตวตฺถุธมฺมานํ เอกเทสานเมว สงฺคหา โหนฺติ น สพฺเพสํ
ยถาวุตฺตวตฺถุธมฺมานํ ฯ น ตถา จตุตฺถสงฺคโห ฯ โส ปน
สพฺเพสเมว สงฺคโห ฯ น เอกเทสานเมวาติ ทสฺเสติ ฯ สพฺเพเยว
ทฺวาสตฺตติวิธา วตฺถุธมฺมา ขนฺธาทิโกฏฺฐาสวเสน สงฺคยฺหนฺติ เอตฺถ
เอเตนวาติ หิ สพฺพสงฺคโห ฯ

ปุพฺพโกฏิยาติ ปุพฺพโกฏฺฐาสสฺส ฯ ตณฺหาทิฏฺฐิอวิชฺชานํ
อุปฺปตฺติ อาทิมริยาทาติ วุตฺตํ โหติ ฯ เตน วุตฺตํ อนมตคฺเค
สํสาเรติ จ อนาทิมติ สํสาเรติ จ ฯ อปญฺญายนโตติ ตสฺสา
อวิชฺชมานตฺตาเยว สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺสปิ อปญฺญายนภาวโต ฯ
ตญฺหิ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ อวิชฺชมานภาเวเนว ชานาติ ฯ อิทญฺจ
ชานนํ สพฺพญฺญุตญฺญาณกิจฺจเมว ฯ ยทิ หิ อวิชฺชมานภาเวน

๑. อภิธานปฺปทีปิกาย ๘๐๕ คาถายํ วุตฺตมิทํ ฯ ๒. สติปฏฺฐานาทิ...สภาววเสนาติ ยุตฺตตรํว วตฺถุสทฺโท สภาวุตฺโถติ เหฏฺฐา วุตฺตตฺตา ฯ

น ชานาติ ฯ สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว น สิยา ชานิตพฺพสฺส อวิชฺชมานภาวสฺส อชานนโต ฯ อิทญฺจ ปาริวาสิยสทฺเทน สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ ปริวสนํ ปาริวาโส ฯ จิรํ ทีฆกาลํ ปาริวาโส ตถา ฯ ตตฺถ นิยุตฺตา โส วา เอเสมตฺถีติ จิรปาริวาสิยา กการสฺส ยการวเสน ฯ จิรํ ปริวสนฺตีติ วา จิรปาริวาสา ฯ เตเยว จิรปาริวาสิยา ฯ เตสํ อตฺโถ ภาโว จิร...ยตฺโถ ฯ เตเยว วา อตฺโถ อภิเธยโย ตถา ฯ เตน ฯ ตสฺมา อาสวา นามาติ โยชนาฯ เอเตน อาสวาสทฺโท จิรปาริวาสิยตฺถวาจโก อนิปฺผนฺนปาฏิปทิโกติ ทสฺเสติ ฯ อถวา อาสวนฺติ จิรํ ปริวสนฺตีติ อาสวาติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ เอวํ มุขฺยตฺถํ ทสฺเสตฺวา รูปกตฺถํ ทสฺเสนฺโต วณฺโต วาติอาทิมาห ฯ เอเตน วณโต อาสวนฺติ วิสฺสนฺทนฺตีติ อาสวา ยูสา ฯ อาสวา วิยาติ อาสวาติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ จกฺขาทิโตติ วณสทิสโต จกฺขุทฺวาราทิฉทฺวารโต อวธิภูตโต ฯ วิสเยสูติ รูปาทีสุ ฉฬารมฺมเณสุ ฯ ภวโตติ อิทํ ภวคฺคนฺติ อิมสฺส วิเสสนํ ฯ ตถา ธมฺมโตติ อิทํ โคตฺรภุนฺติ อิมสฺส ฯ ภวานํ สตฺตาวาสานํ อคฺโค โกฏิ อนฺโตติ ภวคฺโค จตุตฺถารุปฺปภูมิ ฯ อา ภวคฺคํ อา โคตฺรภุนฺติ จ ภวคฺคํ พฺยาเปตฺวา โคตฺรภุํ พฺยาเปตฺวา สวนฺติ ปวตฺตนฺตีติ อตฺโถ ฯ เอเตน ภวโต สพฺพภวํ พฺยาเปตฺวา ปวตฺตนฺติ ฯ ธมฺมโต ปน โลกิยธมฺมเมว พฺยาเปตฺวา ปวตฺตนฺติ ฯ น โลกุตฺตรธมฺมํ มหาเตชวนฺตตฺตาติ

ทสฺเสติ ฯ อยํ ปน ปิณฺฑนตฺโถ สวนฺตีติ สวา ฯ พฺยาเปตฺวา สวา อาสวาติ ฯ กสฺมา ปน อา ภวคฺคํ อา โคตฺรภุนฺติ วุตฺตนฺติ อาห อวธิอตฺโถติอาทิ ฯ ยสฺมา เอตฺถ อาสวาติ ปเท สมภินิวิฏฺโฐ อาการโร อาอิติอุปสคฺโค อวธิอตฺโถ โหติ ฯ ตสฺมา อา ภวคฺคํ อา โคตฺรภุนฺติ วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ เกจิ ปน เอตฺถ อาการโรติ อาห อวธิอตฺโถติอาทีติ สมฺพนฺธํ วทนฺติ ฯ โส อยุตฺโต อา ภวคฺคนฺติอาทินา อวธฺยตฺถสฺส ปากฏตฺตา ฯ ยทิ อวธฺยตฺโถ ฯ เอวํ สติ ภวคฺคโคตฺรภูสุ ตณฺหาทโย นปฺปวตฺเตยฺยุนฺติ อาห อวธิ จาติอาทิ ฯ โก อวธิ มริยาทา นาม ฯ โก อภิวิธิ นามาติ อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมึ ทุวิเธ อวธิมฺหิ ฯ นิทฺธารเณ เจตํ ภุมฺมํ ฯ อา...เทโวติ เทโว เมโฆ ปาฏลิปุตฺตํ นาม นครํ อา พหิกตฺวา วุฏฺโฐ วุฏฺฐิธารํ ปวตฺตโกติ อตฺโถ ฯ อา...คฺคโตติ สทฺโท ภควโต กิตฺติสทฺโท ภวคฺคํ อา พฺยาเปตฺวา อุคฺคโตติ อตฺโถ ฯ ตตฺรายํ โยชนา ยถา อา ปาฏลิ...เทโวติอาทีสุ อุทาหรเณสุ วสฺสนาทิกิริยํ พหิ กตฺวา ปวตฺโต ปาฏลิปุตฺตาทิอวธิ มริยาทา นาม โหติ เอวํ ตาทิเสสุ อญฺเญสุปิ อุทาหรเณสุ กิริยํ พหิ กตฺวา ปวตฺโต อวธิปิ มริยาทา นาม โหติ ฯ ยถา อา ภวคฺคํ...คฺคโตติอาทีสุ อุคฺคมนาทิกิริยํ พฺยาเปตฺวา ปวตฺโต ภวคฺคาทิอวธิ อภิวิธิ นาม โหติ เอวํ ตาทิเสสุ อญฺเญสุปิ กิริยํ พฺยาเปตฺวา ปวตฺโต อวธิปิ อภิวิธิ

นาม โหตีติ ฯ เอตฺถ จ อาทิสทฺเทหิ เกสญฺจิเยว มริยาทาภิวิธิ-
อุทาหรณานํ สงฺคหิตตฺตา วิยสทฺโท วุตฺโตติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ อญฺญถา
น วตฺตพฺโพ สิยา อุปเมยฺยภูตสฺส กสฺสจิ มริยาทาวธิสฺส วา
อภิวิธิอวธิสฺส วา อนวเสสตฺตา ฯ กิญฺจ วิยสทฺโท นิปาตมตฺตนฺติ
วา ปมาทลิขิโตติ วา วตฺตพฺโพปิ สิยา ฯ สติปิ วา อนวเสส-
สงฺคหเณ สุขคฺคหณตฺถํ อุปจารวเสน อุปมาโนปเมยฺยตา วิสํ
วิสุํ ลพฺภมานา วิย วุตฺตาติ เวทิตพฺพา ฯ ภวเตฺววํ ฯ เอวมวิทิย?
อิธ การาโร มริยาทยํ ปวตฺตติ ฯ เอวํ สติ เต ตณฺหาทโย
เตสุ ภวคฺคโคตฺรภูสุ นปฺปวตฺเตยฺยุนฺติ ปุน โจทนํ สนฺธายาห อิธ
ปนาตฺยาทิ ฯ อิธ อาสวาติ ปเท สมภินิวิฏฺโฐ อากาโร อภิวิธิมฺหิเยว
ปวตฺตติ ฯ น มริยาทายนฺติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ตสฺมา อา ภวคฺคํ
อา โคตฺรภุนฺติ วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ โจทโก มริยาทาวธึ คเหตฺวา
โจเทติ ฯ อาจริโย อภิวิธิอวธึ คเหตฺวา ปริหรตีติ เวทิตพฺพํ ฯ
กสฺมา อภิวิธิมฺหิเยว ปวตฺตติ ฯ น มริยาทายนฺติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ
นนุ มริยาทายเมว ปวตฺตติ ฯ นาภิวิธิมฺหีติปิ ทฏฺฐพฺโพติ โจทนํ
สนฺธายาห ตถาเหเตติอาทิ ฯ ตถา หีติ ตโตเยว อภิวิธิมฺหิเยว
ปวตฺตติ น มริยาทายนฺติ ทฏฺฐพฺพภาวโตเอว ฯ ตเทว วา
ยถาวุตฺตวจนํ หิ สจฺจํ ฯ เอเต โลภาทโย ตโย ธมฺมา
นิพฺพตฺตฏฺฐานภูเต ภวคฺเค จ อารมฺมณภูเต โคตฺรภุมฺหิ จ ยสฺมา
ปวตฺตนฺติ ฯ ตสฺมา อิธ อภิวิธิมฺหิเยว ปวตฺตติ ฯ น มริยาทายนฺติ

ทฏฺฐพฺโพติ โยชนา ฯ อเถวํ อญฺเญปิ มานาทโย ยถาวุตฺตภวธมฺเม พฺยาเปตฺวา ปวตฺตนโต อาสวา นาม ภเวยฺยุนฺติ โจทนํ ปริหรนฺโต วิชฺชมาเนสุ จาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ วิชฺชมาเนสุ จาติ วิชฺชมาเนสุปีติ อตฺโถ ฯ นิรูฬฺหาติ สมฺพนฺโธ ฯ สวนฺเตสูติ ปวตฺตนฺเตสุ ฯ มานาทีสูติ มานวิจิกิจฺฉาอุทฺธจฺจาทีสุ ฯ อตฺต...วเสนาติ อตฺตา อตฺตนิยนฺติ มิจฺฉาภินิเวสวเสน ฯ อภิพฺยาปนวิเสสนญฺจิทํ ฯ อภิพฺยาปนโตติ ยถาวุตฺตภวธมฺมานํ วิเสเสน อติสเยน พฺยาปนภาวโต ฯ มทกรณสฺส การณวจนญฺจิทํ ฯ มท...ตฺเถนาติ อปฺปหีนาสวานํ สตฺตานํ มชฺชนการณภาวโต ฯ สทิสตาย การณวจนญฺจิทํ ฯ อาส...ตายาติ มทิราทิอาสวสทิสภาวโต ฯ เอเตเยว โลภทิฏฺฐิอวิชฺชาสงฺขาตา ตโย ธมฺมาเอว ฯ น มานาทโย อญฺเญ ธมฺมา วิชฺชมานาปีติ อตฺโถ ฯ นิรูฬฺหาติ ปสิทฺธา ปงฺกชาทโยเอว ปงฺกชาทิภาเวน วิย ฯ นาญฺเญ มณฺฑาลกาทโยติ[๑] อธิปฺปาโย ฯ

กาเมตีติ กาโม กามตณฺหาติ อาห กาโมเยว อาสโวติ ฯ กามิยตีติ วา กาโม สพฺเพ กามาวจรธมฺมา วิเสเสน ปน ปญฺจ กามคุณา ฯ ตตฺถ ปวตฺโต อาสโว ตถา ฯ กามราโคติ กามภูโต ราโค ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ ปวตฺตราโค ฯ กมฺมภวโต ภวติ นิพฺพตฺตตีติ ภโว ฯ เตน วา ภาเวตพฺโพ นิพฺพตฺเตตพฺโพติ

๑. มนฺทารกาทโยติ ภวิตพฺพํ ฯ

ภโว ฯ รูเป รูปภเว ปวตฺโต ภโว รูปชฺฌานสฺส วา ผลภูโต
ภโว รูปภโว วิปากกฏตฺตารูปสงฺขาโต อุปฺปตฺติภโว ฯ อรูเป
อรูปภเว ปวตฺโต ภโว อรูปชฺฌานสฺส วา ผลภูโต ภโว อรูปภโว
วิปากภูโต อุปฺปตฺติภโว ฯ รูปภโว จ อรูปภโว จ รูปารูปภวา ฯ
ปุพฺพปเท อุตฺตรปทโลโป ฯ ฉนฺโท จ โส ราโค จาติ ตถา ฯ
อธิมตฺตราโคติ อตฺโถ ฯ กึ อุปฺปตฺติภวราโค ว ภวาสโว อุทาหุ
อญฺโญปิ ราโคติ อาห ฌานนิกนฺตีติอาทิ ฯ ฌาเนสุ รูปารูปา-
วจรกุสลชฺฌาเนสุ ปวตฺตา นิกนฺติ นิกามนํ ตณฺหา ตถา ฯ
สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จาติ ปวตฺตา ทิฏฺฐิ ตถา ฯ ตาย
สหคโต ตถา ฯ จสทฺโท สมุจฺจยตฺโถ ฯ เอตฺเถวาติ ภวาสเวเอว ฯ
เอเตเนว ภวาสวภาเวน สงฺคยฺหติ คณฺหิยตีติ อตฺโถ ฯ อิเม
ตโย ราคา ภวาสวา นาม โหนฺติ ฯ โก อิเมสํ วิเสโสติ อาห
ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ เตสุ ยถาวุตฺเตสุ ตีสุ ราเคสุ
ปจโม รูปารูปภเวสุ ฉนฺทราโค อุปฺปตฺติภเวสุ รูปาวจรวิปากกฺ-
ขนฺธกฏตฺตา รูปอรูปาวจรวิปากกฺขนฺเธสุ ปวตฺโต ราโค นาม ฯ
ทุติโย ฌานนิกนฺติภูโต ราโค กมฺมภเว รูปารูปาวจรกุสลกมฺมสงฺขาเต
ภเว ปวตฺโต ราโค นาม ฯ ตติโย สสฺสตทิฏฺฐิสหคโต ราโค
ภวทิฏฐจิสหคโต ราโค นามาติ อยเมเตสํ วิเสโสติ โยชนา ฯ
ตตฺถ ภวติ ผลํ เอเตนาติ ภโว ฯ ผลํ ภาเวติ นิพฺพตฺเตติ
วา ภโว ฯ กมฺมเมว ภโว ตถา เอกูนตฺตึสวิธา โลกิยกุสลา-

กุสลเจตนา ฯ อิธ ปน นววิธา มหคฺคตกุสลเจตนาว อธิปฺเปตา ฯ ภโว สสฺสโตติ ปวตฺตา ทิฏฺฐิ ภวทิฏฺฐิ ฯ ภวสทฺโท หิ สสฺสตปริยาโย ภวตณฺหาติอาทีสุ วิย ฯ ตาย สหคโต ตถา ฯ ปุพฺพนฺเตติ อตีตโกฏฺฐาเส ฯ อปรนฺเตติ อนาคตโกฏฺฐาเส ฯ ปุพฺพนฺตาปรนฺเตติ อตีตานาคตโกฏฺฐาเส ฯ เต จ ปุพฺพนฺตาทโย ขนฺธายตนธาตุโยติ เวทิตพฺพา ฯ ปฏิ...เทสูติ[๑] อวิชฺชาทีสุ ทฺวาทสงฺเคสุ ฯ ฐาเนสูติ วิสเยสุ การเณสุ วา ฯ อญฺญาณนฺติ ญาณปฏิปกฺขํ ฯ

โอตฺถริตฺวาติ เอเตน อวสทฺทตฺถํ ทสฺเสติ ฯ หรณโตติ เอเตน มหาวุตฺตินา หรธาตุยา ฆาเทสํ ทสฺเสติ ฯ ธาตูนํ วา อเนกตฺถตฺตา หนธาตุยา หรณตฺถตํ ทสฺเสติ ฯ อิมินา จ ปททฺวเยน สตฺตสงฺขาเร โอตฺถริตฺวา อชฺโฌตฺถริตฺวา อภิภวิตฺวา เหฏฺฐา หรตีติ โอโฆติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ โอหนนโตติ อิมสฺส อตฺถํ วิวรติ เหฏฺฐาติอาทินา ฯ ตตฺถ เหฏฺฐา กตฺวาติ อิมินา อวสทฺทตฺถํ ทสฺเสติ ฯ อุปสคฺคนิปาตา หิ อเนกตฺถาติ ฯ โอ...นโตติ อิมินา หนธาตุยา หึสาคตฺยตฺเถ นิวตฺเตติ ฯ อิมินา ปททฺวเยน อตฺตนิ ปติเต สตฺตสงฺขาเร เหฏฺฐา กตฺวา หรติ โอสีทาเปตีติ โอโฆติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ โอโฆ...วาโหติ ชลปฺปวาโห อุทกโสโต โอโฆ นามาติ วุจฺจตีติ อตฺโถ ฯ ยถาวุตฺตตฺเถน ชลปฺปวาโห โอโฆ นาม ฯ เอเต ปน โลภาทโย ธมฺมา กสฺมา โอฆา

๑. ฏีกายมฺปน ปฏิจฺจสมุปฺปาเทติ ทิสฺสติ ฯ

นามาติ อาห เอเต จาติอาทิ[๑] ฯ เอตฺถ จ สตฺเต...วิยาติ อิมานิ เหฏฺฐา วุตฺตานํ ทฺวินฺนมตฺถานํ ยถากฺกมํ อนุโลมวเสน วุตฺตานีติ ทฏฺฐพฺพานิ ฯ ปุพฺพปเทปิจ วิยสทฺโท โยเชตพฺโพ ฯ จสทฺโท ลุตฺตนิทฺทิฏฺโฐ คมฺยมานตฺถตฺตา วา นปฺปยุตฺโต ฯ อิตีติ ยสฺมา เอเตสํ โลภาทีนํ สตฺเต หรนฺตานํ วิย จ วฏฺฏสฺมึ สตฺเต โอสีทาเปนฺตานํ วิย จ โหนฺตตฺตา ฯ การกการณญฺจิทํ ฯ โอฆสทิสตายาติ เอเตน โอฆา วิย โอฆาติ อุปมตฺถํ ทสฺเสตีติ ฯ เก โอฆาติ วุจฺจนฺติ ฯ กึ อาสวาเยว วุจฺจนฺติ อุทาหุ ตทญฺเญติ อาห อาสวาเยวาติอาทิ ฯ เอตฺถาติ เอตสฺมึ โอฆนิทฺเทเส ฯ ยถาวุตฺตตฺเถนาติ สตฺเต โอตฺถริตฺวา...โอฆสทิสตายาติ วุตฺตปฺป-การตฺเถน ฯ จสทฺโท[๒] สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ เตน น อาสวา อาสวา อิจฺเจว วุจฺจนฺติ ฯ อปิจ โข โอฆาติ จ วุจฺจนฺตีติ อตฺถํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ

วฏฺฏสฺมินฺติ เตภูมิกวฏฺฏสฺมึ ฯ กิเลสกมฺมวิปากวฏฺฏวเสน วา ติวิเธ วฏฺเฏ ฯ ภวนฺติ ปุนปฺปุนํ นิพฺพตฺตนฺติ เอตฺถ สตฺตาติ ภโว ขนฺธายตนธาตูนํ ปฏิปาฏิภูโต สงฺสาโร ฯ ปุนปฺปุนํ ยาติ อาวตฺตตีติ ยนฺตํ ฯ ตเมว ยนฺตกํ ฯ อตฺตนิ วา ยุตฺเต ปสโว ยนฺเต ปุนปฺปุนํ อาวตฺตนฺเต กโรตีติ ยนฺตกํ ฯ ปสโว วา ยนฺติ อาวตฺตนฺติ เอตฺถาติ ยนฺตกํ ผลกมโย ยานวิเสโส ฯ ปุนปฺปุนํ

๑. ฏีกายมฺปน เอเต วาติ ทิสฺสติ ฯ ๒. เอเต จาติ เอตฺถ จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ โหติ ฯ

อาวฏฺฏนาทิภาเวน ยนฺตกํ วิยาติ ยนฺตกํ ฯ ภโว เอว ยนฺตกํ ตถา ฯ อิทญฺจ ทฺวยํ ตีสุ วิกปฺเปสุ โยชนฺตีติ อิมินา โยเชตพฺพํ ฯ กมฺมวิปากเกนาติอาทีสุ ตีสุ สหาทิโยเค กรณวจนํ ฯ ภวนฺตราทีหีติ อิทํ ตโย ภวา จตสฺโส โยนิโย ปญฺจ คติโย สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย นว สตฺตาวาสาติ อาคตานิ ภวตฺตยโยนิจตุกฺกคติ-ปญฺจกวิญฺญาณฏฺฐิติสตฺตกสตฺตาวาสนวกานิ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ภวนฺตรํ ภวนฺตเรหิ โยเชนฺติ ฯ โยนิอนฺตรํ โยนิอนฺตเรหิ โยเชนฺตีติอาทินา โยชนียํ ฯ ทุกฺเขนาติ กายิกเจตสิกทุกฺเขน วฏฺฏทุกฺเขน วา ฯ อิมสฺมึ ปกฺเข วฏฺฏสฺมึ โยเชนฺตีติ โยชนา น ยุชฺชติ ฯ ภวยนฺตเก โยเชนฺตีติ โยชนาว ยุชฺชติ ฯ เก เตติ อาห เหฏฺฐาติอาทิ ฯ เหฏฺฐาติ อาสวาเยว...โอฆาติ จ วุจฺจนฺตีติ เอตฺถ วจเน ฯ วุตฺตธมฺมาวาติ อาสวาติ จ โอฆาติ จ วุตฺตธมฺมาเอว โยคา นาม ฯ น ตทญฺเญติ อตฺโถ ฯ นามกาเยนาติ สหชาตปจฺฉาชาตาทิปจฺจยภูเตน นามสมูเหน นามสงฺขาตสรีเรน วา ฯ สหาทิโยคตฺเถ เจตํ การณวจนํ การณตฺเถ วา ฯ น หิ เตน วินา เวฐนกิริยา สิชฺฌติ ฯ วุตฺตญฺหิ กิริยาสาธกตมํ กรณนฺติ ฯ รูปกายนฺติ สหชาตปุเรชาตภูตํ รูปสมูหํ รูปสงฺขาตํ วา สรีรํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนกาเยนาติ เหตุภูเตน ปจฺจุปฺปนฺเนน นามกาเยน วา รูปกาเยน วา นามรูปกาเยน วา ฯ อนาคตกายนฺติ ผลภูตํ อนาคตํ นามกายํ วา รูปกายํ วา นามรูปกายํ วา ฯ

นามกาเยน หิ นามกายํ วา นามรูปกายํ วา คนฺเถนฺติ ฯ น
รูปกายํ ฯ รูปกาเยน นามรูปกายํว คนฺเถนฺติ ฯ น นามกายํ วา
รูปกายํ วา ฯ นามรูปกาเยน ปน ติวิธมฺปิ คนฺเถนฺติ ฯ
ทุ...เชนฺตีติ ตพฺพิวรณํ ฯ ตตฺถ ทุปฺปมุจฺจนฺติ[๑] มคฺคุปฺปตฺติยา
สติเยว มุญฺจนโต คนฺถสมงฺคีหิ ทุกฺเขน มุตฺตํ กตฺวา อริยมคฺเคหิ
วา คนฺถานมปฺปหีนตฺตา ยาว มคฺคุปฺปตฺติ ตาว เตหิ อมุญฺจนโต
อมุตฺตํ กตฺวา เวเธนฺติ ปจฺจยภาวโต ฯ น หิ ยถาวุตฺตกาโย
คนฺเถหิ วินา นิพฺพตฺตติ ฯ คุนฺนํ สีลํ ปกติ นามมตฺเตน วา
ติตฺถิเยหิ ปญฺญตฺตํ สีลํ โคสีลํ ฯ ตฺวา มุตฺตกรีสกรณโรมนฺถนาทิ ฯ
อาทิสทฺเทน กุกฺกุรสีลาทิ สงฺคยฺหติ ฯ วเตนาติ โควตาทินา วเตน
อาจาเรน ฯ อุโภ อํสา โกฏฺฐาสา อวยวา เอตสฺสาติ อุภยํ
ทุกํ ฯ เตสํ โคสีลวตาทีนํ สีลวตานํ อุภยํ ตทุภยํ ฯ ตานิเอว
วา โคสีลวตาทีนิ สีลวตานิ อุภยานีติ ตทุภยํ ฯ เตน ฯ เอเตหิ
จ สีลญฺจ วตญฺจ สีลพฺพตญฺจ สีลพฺพตนฺติ เอกเสโส
ทสฺสิโต ฯ สุทฺธีติ สํสารสุทฺธิ ฯ ปรโตติ สีลพฺพตสฺส สํสารสุทฺธิ-
อเหตุภาวสภาวโต อญฺญโต ฯ โส จ อญฺโญ อสภาโวเยวาติ
อาห อสภาวโตติ ฯ สํสารสุทฺธิเหตุภาวสภาวโตติ อตฺโถ ฯ โส
หิ ติตฺถิยปริกปฺปิโต สํสารสุทฺธิเหตุภาวโต อสภาโวเยวาติ ฯ
อามสนฺติ สีลพฺพตสฺส คหณํ ฯ เอเตหิ จ สีลพฺพตสฺส ปรามาโส

๑. ฎีกายมฺปน ทุปฺปมุญฺจนฺติ ทิสฺสติ ฯ

สีลพฺพตปรามาโสติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ อิทเมวาติ สสฺสโต โลโกติ-อาทิทสฺสนเมว ฯ สจฺจนฺติ อวิปรีตํ ฯ โมฆมญฺญนฺติ อิโต ยถาวุตฺตทสฺสนโต อญฺญํ อสสฺสโต โลโกติอาทิทสฺสนํ ตุจฺฉํ ฯ อภิสทฺโท อติสยตฺโถติ อาห อภิ...คฺคาโหติ ฯ

ปนฺเนน กุฏิเลน สรีเรน คจฺฉตีติ ปนฺนโค ฯ อติวิย วา ปนฺโน นิปนฺโน หุตฺวา คจฺฉติ ปวตฺตตีติ ปนฺนโค ฯ ปนฺเน วา ปติเต รุกฺขปณฺเณ คจฺฉติ ปวตฺตติ นิสีทติ นิปชฺชติ จาติ ปนฺนโค ฯ อุปสทฺโท อุปายาโสติอาทีสุ วิย ภุสตฺโถติ อาห ภุสํ ทฬฺหนฺติ ฯ กตฺตุสาธนวเสน วา อุปจารวเสน วา ตณฺหา กาโม นามาติ อาห กาโมเยว อุปาทานนฺติ ฯ กมฺมสาธนวเสน เตภูมกธมฺมา กามา นามาติ อาห กาเม อุปาทิยตีติ ฯ ยถา จ กามาสวาทโย กามตณฺหา โหนฺติ น ตถา กามุปาทานํ ฯ อิทํ ปน รูปารูปตณฺหาปิ โหติ เตภูมิกธมฺมานเมว กามาติ อธิปฺเปตตฺตา ตสฺส จ จตุมคฺควชฺฌตฺตา ฯ... (อิโต ปรํ โยชนา-ปาโจ ฯ) ปาโจ อตฺถิ ฯ โส พหูสุ โปตฺถเกสุ นตฺถิ ฯ ปุราณฏีกายํ ปน นตฺถิ ทินฺนนฺติอาทินยปฺปวตฺตา ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิเยว ทิฏฺฐุปาทานนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๗๖] เม อิมินา สีลพฺพ...ทานํ ฯ สีลญฺจ วตญฺจ สีลพฺพตํ ฯ สีลพฺพตํ อาทิ ยสฺส กมฺมสฺส ตํ สีลพฺพตาทิ ฯ สุชฺฌนํ สุทฺธิ ฯ สํสารโต สุทฺธิ สํสารสุทฺธิ ฯ สีลพฺพตุปาทานนฺติ เอตฺถ อาทิสทฺท-

โลโป อธิปฺเปโตติ ญาปนตฺถํ สีลพฺพตาทีนนฺติ เอตฺถ อาทิสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ สีลญฺจ วตญฺจ สีลพฺพตํ ฯ สีลพฺพตสฺส อุปาทานํ คหณํ สีลพฺพตุปาทานํ ฯ อิมินาติ สีล...นาติ วิเสสนํ ฯ เมติ สีล... นาติ สมฺพนฺโธ ฯ สีล...นาติ สุทฺธีติ กรณํ ฯ สํสารสุทฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ เอวนฺติ คหณนฺติ นิทสฺสนํ ฯ สีล...นนฺติ คหณนฺติ กมฺมํ ฯ คหณนฺติ สญฺญี ฯ

ชนา เอเตน สภาเวน อตฺตํ วทนฺติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว วาโท ฯ เอเตนาติ วทนฺตีติ กรณํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ พฺยติริตฺตาพฺยติริตฺตวเสนาติ อติริตฺตานติริตฺตานํ เภเทน ฯ พฺยติริจิยติ ปุถุกริยตีติ พฺยติริตฺโต โย อตฺตา ติตฺถิเยหิ ฯ วิอติปุพฺโพ ริจ ปุถุกรเณ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ น พฺยติริตฺโต อ...ตฺโต ฯ พฺยติริตฺโต จ อพฺยติริตฺโต จ พฺย...ตฺตา ฯ เตสํ วโส พฺย...โส ฯ ปริกปฺปิยติ ปริจฺฉิชฺชิยติ ติตฺถิเยหีติ ปริกปฺปิโต โย อตฺตา ฯ วีสติ จ โส ปริกปฺปิโต จาติ วี...โต ฯ วีสติยาติปิ อตฺถิ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก วีสติวิธาติ อตฺถิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ วีสตีติ ขนฺเธหิ พฺยติริตฺโต อสํสฏฺโฐ วินาภูโต อตฺตา ทส ขนฺเธหิ อพฺยติริตฺโต สํสฏฺโฐ อวินาภูโต อตฺตา ทสาติ วีสติ อตฺตา ฯ ขนฺเธหีติ พฺย...ตฺตาติ อปาทานํ ฯ พฺย...นาติ วีสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วีส...ตสฺสาติ อตฺตโนติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ วาโทติ

กมฺมํ ฯ วาโทติ สญฺญี ฯ โสเยว อตฺตวาโท อุปาทานํ อิติ
ตสฺมา อตฺต...นํ ฯ อวธารณกมฺมธารโย ฯ

[๗๗] เย ธมฺมา ฌานาทิวเสน...นิเสเธนฺติ...อิติ ตสฺมา
เต ธมฺมา นีวารณา ฯ ฌานํ อาทิ ยสฺส มคฺคสฺส โส
ฌานาทิ ฯ ฌานาทิโน วสนํ สมฺพชฺฌนํ ฌานาทิวโส ฯ
อุปฺปชฺชิสฺสตีติ อุปฺปชฺชนกํ ยํ จิตฺตํ ฯ กุสลญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ
กุสลจิตฺตํ ฯ ตถาติ เตน ฌานาทิวเสน ฯ ตสฺสาติ กุสลจิตฺตสฺส ฯ
ฌา...นาติ อุปฺปชฺชนกนฺติ กรณํ ฯ อุปฺปชฺชนกนฺติ กุสลจิตฺตนฺติ
วิเสสนํ ฯ กุสลจิตฺตนฺติ นิเสเธนฺตีติ กมฺมํ ฯ ตถาติ อุปฺปชฺชนกนฺติ
กรณํ ฯ ตสฺสาติ อุปฺปชฺชติตุนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปฺปชฺชิตุนฺติ น
น เทนฺตีติ สมฺปทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ นิปฺพฺโพ วร นิเสเธ ฯ
กตฺตุ...สฺจ ฯ ย ฯ วา ธมฺมา...นีวรณา ฯ ปญฺญา เอว จกฺขุ
ปญฺญาจกฺขุ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ อาวรณํ เอว อตฺโถ
อาวรณตฺโถ ฯ ปญฺญาจกฺขุโนติ อาวรณตฺเถนาติ กมฺมํ ฯ
อาวรณตฺเถนาติ นีวรณาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺญาจกฺขุํ อาวรนฺตีติ
นีวรณา ฯ ปญฺจส... อิติ ตสฺมา กามจฺฉนฺโท โสเยว กามจฺฉนฺโท
นีวรณํ อิติ ตสฺมา กาม...รณํ ฯ กามิตพฺพา อิจฺฉิตพฺพาติ
กามา เย รูปาทิธมฺมา ฯ สตฺเต คุณนฺติ พนฺธนฺตีติ คุณา เย
ธมฺมา ฯ กามา จ เต คุณา จาติ กามคุณา ฯ อธิมุจฺจติ

อธิพชฺฌตีติ อธิมุตฺโต โย ราโค ฯ อธิมุตฺโต จ โส ราโค
จาติ อธิมุตฺตราโค ฯ อธิ...ราโค อิติ สงฺขาโต อธิมุตฺตราค-
สงฺขาโต(๑) กาเมตีติ กาโม ฯ เอวสทฺโท อวธารณกมฺมธารยํ
ญาเปติ ฯ ฉนฺทนํ เอว อตฺโถ ฉนฺทนตฺโถ ฯ จสทฺโท น
เกวลํ ราโค กาโมติ ญาเปติ ฯ กาโม เอว ฉนฺโท กามฉนฺโท ฯ
เอวสทฺโท อวธารณสมาสํ ญาเปติ ฯ กามฉนฺโท เอว นีวรณํ
กามฉนฺทนีวรณํ ฯ ปญฺจสูติ กามคุเณสูติ วิเสสนํ ฯ กามคุเณสูติ
อธิมุตฺตาติ อาธาโร ฯ อธิ...ขาโตติ กาโมติ วิเสสนํ ฯ กาโม-
เยวาติ สญฺญี ฯ ฉนฺทนตฺเถนาติ ฉนฺโทติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ฉนฺโท จาติ สญฺญา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ จิตฺตํ เอเตน สภาเวน
พฺยาปชฺชติ วินสฺสติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว พฺยาปาโท ฯ
เอเตนาติ พฺยาปชฺชติ วินสฺสตีติ กรณํ ฯ จิตฺตนฺติ พฺยาปชฺชติ
วินสฺสตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิอาปุพฺโพ ปท วินาสายํ ฯ
วิสรุช... ฯ อนตฺถํ เม...นววิโธ วา โทโส โสเยว นีวรณํ
อิติ ตสฺมา พฺยาปาทนีวรณํ ฯ อนตฺถมฺเม อจรีติ อาทิ ยสฺส โส
อนตฺถ...อาทิ ฯ อน...ทิ จ โส นโย จาติ อ...โย ฯ อน...
นเยน ปวตฺตานิ อนตฺถ...ปวตฺตานิ ฯ นว ธิยา เยสํ วตฺถูนํ
ตานิ นววิธานิ ฯ อาหนนํ กุชฺฌนํ อาฆาโต ฯ อาฆาตสฺส
โกปสฺส วตฺถูนิ การณานิ อา...ตฺถูนิ ฯ นววิธานิ จ ตานิ
๑. ฎีกายมฺปน อธิมตฺตราคสงฺขาโตติ ทิสฺสติ ฯ

อาฆาตวตฺถูนิ จาติ นว...ตฺถูนิ ฯ อนตฺถมฺเม...ปวตฺตานิ จ ตานิ นว...วตฺถูนิ จาติ อ...ตฺถูนิ ฯ อ...ตฺถูนิ ปทฏฺฐานํ การณํ ยสฺส โทสสฺส โส อนตฺถ...ฐาโน ฯ อนตฺถ...ฐานสฺส ภาโว อนตฺถ...ฐานตา ฯ นว วิธา ยสฺส โส นววิโธ ฯ น ฐานํ การณํ อฏฺฐานํ ฯ อฏฺฐาเน ปวตฺโต โกโป อฏฺฐานโกโป ฯ อฏฺฐาน-โกโป นาม อติวาเต วายิเต กุชฺฌนฺติ อติอุณฺเห อาตาเป กุชฺฌนฺติ ขาณุกณฺฏกาทิปหรณกาเล กุชฺฌนฺตีติ ฯ ทส วิธา ยสฺส โส ทสวิโธ ฯ อนตฺถมฺเม...ตายาติ นวาติ กรณํ ฯ นววิโธติ โทโสติ วิเสสนํ ฯ อฏฺฐานโกเปนาติ สหาติ สหโยโค ฯ สหาติ ทสาติ วิเสสนํ ฯ ทสวิโธติ โทโสติ วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ โทโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โสเยวาติ สญฺญี ฯ นีวรณนฺติ สญฺญา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ถีน...นีวรณํ ฯ อวธารณสมาโส ฯ อุทฺธ...นีวรณํ ตถา ฯ ตถาสทฺโท สทิสวาจโก ฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจเมว นีวรณํ อุทฺธ...นีวรณํ ฯ กสฺมาตฺยาทิ ปุจฺฉา ฯ

[๗๘] เอเต ธมฺมา ภินฺนธมฺมา เทฺว เทฺว ธมฺมา เอเกก-นีวรณภาเวน ภควตา กสฺมา วุตฺตาติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ เอเตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ภินฺนธมฺมาติ เอเตติ วิเสสนํ ฯ เทฺว เทฺวติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ เอเกกนีวรณภาเวนาติ วุตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอเกกํ นีวรณํ เอเกกนีวรณํ ฯ เอเก...ณสฺส ภาโว เอเกก...ภาโว ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ ปุจฺฉาติ

ลิงฺคตฺโถ ฯ กิจฺจาตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ กิจฺจา...โต เทฺว เทฺว
ธมฺมา เอเกกนีวรณภาเวน วุตฺตาติ โยชนา ฯ กตฺตพฺพนฺติ กิจฺจํ
ยํ ลีนตาปาทนาทิกํ ฯ อาหรติ ผลนฺติ อาหาโร โย เหตุ ฯ
ปฏิ วิรุทฺโธ ปกฺโข ปฏิปกฺโข ฯ กิจฺจญฺจ อาหาโร จ ปฏิปกฺโข
จาติ กิจฺ...ปกฺขา ฯ สมานานํ ภาโว สมานภาโว ฯ กิจฺจ...ปกฺขา-
นนฺติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมานภาวโตติ วุตฺตา เหตุ ฯ กิมฺปน
สทิสนฺติ อาห ถีนนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ถีนมิทฺธานํ จิตฺตฺ...กิจฺจํ สมานํ
...กรณํ ฯ ตถา...อาหาโร เหตุ อิติ อตฺโถ ฯ ปจฺฉิมานํ...ตกฺกนํ
เหตุ ปุริ...ภูตํ ปจฺฉิมานํ สมโถ ปฏิปกฺขภูโตติ โยชนา ฯ
หิสทฺโท วิตฺถาโร ฯ ลียเต ลโย ลีนตา ฯ อาปาทิยเต
อาปาทนํ ฯ ลยสฺส อาปาทนํ ลยา...นํ ฯ ลยา...นํ เอว กิจฺจํ
ลยา...กิจฺจํ ฯ สเมตีติ สมานํ ยํ กิจฺจํ ฯ น วูปสนฺตานิ อวู...
ตานิ ฯ อวูปสนฺตานํ ภาโว อวู...ภาโว ฯ อวูปสนฺตภาวสฺส
กรณํ อว...ภาวกรณํ ฯ ตถาสทฺโท อุปสํหาโร ฯ ตนฺทนํ
ตนฺทิ ฯ ตทิโตยํ ฯ มุนาทีหิ จิ ฯ นิคฺคหีตญฺจ ฯ กายสฺส
วิชมฺภนํ วิชมฺภิกา ฯ วิปุพฺโพ ชภิ ชมฺภเน ฯ สพฺพโต...วา
ณฺวุ ฯ อนกายุณฺวูนํ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อสฺสิ ฯ นิคฺคหิตาคโม ฯ
ปุน อา ฯ ตนฺทิ จ วิชมฺภิกา จ ตนฺทิวิชมฺภิกา ฯ อาหาร-
สทฺทสฺส กพฬีการาทีนํปิ วาจกตฺตา เหตูติ อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ
หิโนติ ผลํ ปวตฺเตตีติ เหตุ โย สภาโว ฯ พฺยสิยเต วินสฺสิยเต

พฺยสนํ ฯ วิปฺพฺโพ อส วินาเส ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ ญาตีนํ พฺยสนํ ญาติพฺยสนํ ฯ ญาติพฺยสนํ อาทิ เยสํ โภคพฺยสนาทีนํ ตานิ ญาติพฺยสนาทีนิ ฯ ญาติ...ทีนํ วิตกฺกนํ ญาติ...วิตกฺกนํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปฏิปกฺขญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ ปฏิปกฺขภูตํ ฯ ถีนมิทฺธานนฺติ กิจฺจนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺตุปฺปาทสฺสาติ ลยาติ สมฺพนฺโธ ฯ กิจฺจนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สมานนฺติ ลยาปาทนกิจฺจนฺติ วิเสสนํ ฯ อุทฺธ...กุจฺจานนฺติ กรณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อวูป...กรณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ ปุริมานนฺติ อาหาโรติ สมฺพนฺโธ ฯ ทฺวินฺนนฺติ ปุริมานนฺติ วิเสสนํ ฯ ตนฺทิวิชมฺภิกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาหาโรติ ตนฺทิวิชมฺภิกาติ วิเสสนํ ฯ เหตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปจฺฉิมานนฺติ อาหาโรติ สมฺพนฺโธ ฯ ญาติ...สนนฺติ[๑] ลิงฺคตฺโถ ฯ ปุริมานญฺจาติ ปฏิปกฺขาติ สมฺปทานํ ฯ ทฺวินฺนนฺติ ปุริมานนฺติ วิเสสนํ ฯ วิริยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปฏิปกฺข-ภูตนฺติ วิริยนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺฉิมานนฺติ ปฏิกฺขาติ สมฺปทานํ ฯ สมโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ วุตฺตวจนํ สาธเกน สาเธนฺโต อาห เตนาหุตฺยาทิ ฯ

[๗๙] เตน ตสฺมา อาจริยา กิจฺจา...วิโรธิโนติ วจนํ อาหุ ฯ กิจฺ...กฺขานํ เอกตฺตา สมานตฺตา เอตฺถ นีวรเณสุ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ถีนมิทฺธญฺจ ตาทินา ชิเนน เอกํ หิ เอกเมว กตํ

๑. ญาติ...วิตกฺกนนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

อภิ.๒๑๗-๘

ลีนตา สนฺตตา เตสํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจาทีนํ กิจฺจํ ฯ ตนฺทิ...นํ เหตุ อิเม วิริยสมถา เตสํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจาทีนํ วิโรธิโน ปฏิปกฺขาติ โยชนา ฯ

กิจฺจญฺจาหาโร จ วิปกฺโข จ กิจฺ...ปกฺขา ฯ เอกสฺส ภาโว เอกตฺตํ ฯ หิสทฺโท เอวสทฺทตฺโถ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ลีนสฺส จิตฺตุปฺปาทสฺส ภาโว ลีนตา ฯ อสนฺตสฺส ภาโว อสนฺตตา ฯ ลีนตา จ อสนฺตตา จ ลีน...ตา ฯ ญาตีนํ วิตกฺกนํ ญา...นํ ฯ ตนฺทิ จ ญาติ...นญฺจ ตนฺทิญาติวิตกฺกนํ ฯ วิริยญฺจ สมโถ จ วิ...ถา ฯ วิรุชฺฌนฺตีติ วิโรธิโน ฯ กิจฺจา...นนฺติ เอกตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ เอกตฺตาติ กตนฺติ เหตุ ฯ เอกนฺติ กตนฺติ วิกติกมฺมํ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อุทฺธ...มิทฺธญฺจาติ กตนฺติ ปกติกมฺมํ ฯ ตาทินาติ กตนฺติ กตฺตา ฯ ลีน...ตาติ กิจฺจนฺติ วิเสสนํ ฯ กิจฺจนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตนฺทิญาติวิตกฺกนนฺติ เหตูติ วิเสสนํ ฯ เหตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิ...ถาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิเมติ วิริยสมถาติ วิเสสนํ ฯ เตสนฺติ กิจฺจํ เหตูติ สมฺพนฺโธ ฯ เตสนฺติ วิโรธิโนติ สมฺปทานํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ สรูปํ ฯ

[๘๐] เย ธมฺมา อปฺปหีนตฺเถน อปฺปหีนภาเวน อนุอนุ ปุนปฺปุนํ สนฺตาเน สตฺตสนฺตาเน เสนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา อนุสยา ฯ

อปฺปหีนํ เอว อตฺโถ อปฺปหีนตฺโถ ฯ อปฺปหีนตฺเถนาติ

เสนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุอนูติ เสนฺตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ สนฺตาเนติ เสนฺตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อปฺป...อนุสยาติ เอตฺตเก วุตฺเต สทา วิชฺชมานา นุ โข เต อุปริสนฺตาน-สยนตฺเถน อนุสยาติ วุจฺจนฺตีติ อยมตฺโถ อาปชฺชติ ตํ นิเสธนตฺถํ อนุรูปํ...อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ ธมฺมา อนุรูปํ...ปชฺชนฺติ อิติ อตฺโถ ฯ

อนุรูปนฺติ การณนฺติ วิเสสนํ ฯ การณนฺติ ลภิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ลภิตฺวาติ อุปฺปชฺชนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ การณํ ลภิตฺวา อุปฺปชฺชนฺตีติ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห อปฺปหีนาตฺยาทิ ฯ

หิ สจฺจํ การณลาเภ สติ อุปฺปชฺชนารหา อปฺปหีนา กิเลสา สนฺตาเน...อิติ ตสฺมา ตทวตฺถา กิเลสา อนุสยา อิติ วุจฺจนฺติ ภควตาติ โยชนา ฯ

น ปหีนา อปฺปหีนา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ลภนํ ลาโภ ฯ การณสฺส ลาโภ การณลาโภ ฯ อุปฺปชฺชเต อุปฺปชฺชนํ ฯ ภาวสาธนํ ฯ อุปฺปชฺชนํ อรหนฺตีติ อุปฺปชฺชนารหา เย กิเลสา ฯ อนุเสนฺตีติ อนุสยิตา กิเลสา ฯ สา อวตฺถา เยสํ กิเลสานํ เต ตทวตฺถา ฯ การณลาเภ สติ อุปฺปชฺชนาวตฺถา กิเลสาตฺยตฺโถ ฯ อปฺปหีนา อุปฺปชฺชนารหาติ ทฺวยํ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ กิเลสาติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ ลาเภติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ อุปฺปชฺชนาติ ลกฺขณกิริยา ฯ สนฺตาเนติ อนุสยิตาติ อาธาโร ฯ อนุสยิตา วิยาติ

กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ วุจฺจนฺตีติ เหตุ ฯ ตทวตฺถาติ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ กิเลสาติ วุจฺจนฺตีติ กมฺมํ ฯ อนุสยาตีติ วุจฺจนฺตีติ อาการโร ฯ

เต กิเลสา นิปฺปริยายโต อนุสยาติ ญาเปนฺโต อาห เตตฺยาหิ ฯ

[๘๑] นิปฺป...คตา เต ปน กิเลสา อนุสยาติ วุจฺจนฺติ ฯ อตีตปจฺจุปฺปนฺนาปิ กิเลสา ตํสภาวตฺตา อุปฺปชฺชนกสภาวตฺตา ตถา อนุสยาติ ปณฺฑิเตน วุจฺจนฺตีติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อตีตา จ ปจฺจุปฺปนฺนา จ อตีต-ปจฺจุปฺปนฺนา ฯ อปิสทฺโท อนาคเต สมฺปิณฺเฑติ ฯ สา อุปฺปชฺชนา[๑] สภาโว เอเตสํ กิเลสานนฺติ ตํสภาวา ฯ ตํสภาวานํ ภาโว ตํสภาวตฺตํ ฯ ตถาติ เอวํ ฯ เต อนาคตาติ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ กิเลสาติ วุจฺจนฺตีติ กมฺมํ ฯ อตีต...นาปีติ วุจฺจนฺตีติ กมฺมํ ฯ ตํสภาวตฺตาติ วุจฺจนฺตีติ เหตุ ฯ ตถาติ วุจฺจนฺตีติ นิทสฺสนํ ฯ นนุ กาลเภเท เอวํ สติ ธมฺมานํ สภาวเภโท ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห น หีตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ กาลเภโท ฯ สภาวสฺส เภโท สภาวเภโท ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ กาลเภเทนาติ เภโทติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ ธมฺมานนฺติ สภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ เภโทติ อตฺถีติ

๑. ตํ อุปฺปชฺชนํ ฯ

กตฺตา ฯ ถามคหณํ อคเหตฺวา อปฺปหีนตฺถมตฺตเมว คเหตฺวา โจทโก โจเทตีติ ญาเปนฺโต อาห ยทิตฺยาทิ ฯ กิเลสา อปฺปหีนตฺเถน ยทิ อนุสยา สพฺเพปิ...อนุสยา นาม นนุ ภเวยฺยุํ อิติ โจทนา ฯ

ยทีติ ปริกปฺโป ฯ อปฺปหีนตฺเถนาติ อนุสยาติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ อนุสยาติ สญฺญา ฯ นนูติ ปุจฺฉา ฯ สพฺเพปิ อปฺปหีนาติ ทฺวยํ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ กิเลสาติ ภเวยฺยุนฺติ ปกติกตฺตา ฯ อนุสยาติ ภเวยฺยุนฺติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โจทนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ มยํ อปฺป...อิติ น วทาม อถโข สจฺจโต อปฺปหีนตฺเถน ถามคตา ถามภาวปฺปตฺตา กิเลสา อนุสยาติ วทามาติ โยชนา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ มยนฺติ วทามาติ กตฺตา ฯ อปฺป...เตนาติ อนุสยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อปฺปหีนานํ กิเลสานํ ภาโว อปฺปหีนตา ฯ อปฺปหีนา เอว มตฺตํ อ...ตฺตํ ฯ อนุสยาติ สญฺญา ฯ อิตีติ วทามาติ นิทสฺสนํ ฯ อถโขติ วทามาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อปฺปหีนตฺเถนาติ อนุสยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ถามคตาติ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ ถามํ คตา ปตฺตา ถามคตา ฯ กิเลสาติ สญฺญี ฯ อนุสยาติ สญฺญา ฯ อิตีติ วทามาติ นิทสฺสนํ ฯ

[๘๒] กึ ปน ตํ ถามคมนนฺติ ปราสหํ นิวตฺเตนฺโต อาห ถามตฺยาทิ ฯ

ถาม...สภาโว อิติ ตสฺมา วิวาเทน อลํ อยุตฺตํ ฯ

ถามสฺส คมนํ ถามคมนํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อญฺเญหิ น สาธารโณ อนญฺญสาธารโณ ฯ อยุตฺตตฺถสมาโส ฯ กามราโค อาทิ เยสํ ภวราคาทีนํ เต กามราคาทโย ฯ เอวสทฺโท อญฺเญหิ กิเลเสหิ นิวตฺเตติ ฯ สสฺส อตฺตโน ภาโว สภาโว ฯ วทนํ วาโท ฯ วิรุทฺโธ วาโท วิวาโท ฯ ถามคมนญฺจาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อน...โณ อาเวณิโกติ ทฺวยํ สภาโวติ วิเสสนํ ฯ กามราคาาทีนเมวาติ สภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ สภาโวติ ถามคมนนฺติ สรูปวิเสสนํ ฯ อิตีติ อลนฺติ เหตุ ฯ อลนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิวาเทนาติ อลนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อลํ วิวาเทนาติ อิทํ อปเร กามราคสฺส อนุสโยติอาทินิพฺพจนํ วตฺวา กามราคาทีนํ ภูตอตฺต-ภาวสฺส กิเลสสมฺภูตา กิเลสุปฺปาทนสตฺติ อนุสโยติ วณฺเณนฺตีติ วจนํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ

[๘๓] เย ธมฺมา วฏฺเฏ สตฺเต สํโยเชนฺติ พนฺธนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา สํโยชนา ฯ สํโยชนานีติปิ ฯ เอเตหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ กิลิสฺสติ อุปตปฺปติ วา พาธิยติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา กิเลสา ฯ จิตฺตนฺติ ทฺวเย กมฺมํ ฯ กิลิสฺสตีติ ปทสฺส วิวรณํ อุปตฺปฺปติ พาธิยติ วาติ ฯ อุปตปฺปตีติ กมฺมวาจกํ ฯ พาธิยตีติ กมฺมวากํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ เอเตหีติ อุปตปฺปติ พาธิยตีติ ทฺวเย กตฺตา ฯ กิลิสฺสติ อุปตปฺปติ เอเตหีติ กิเลสา ฯ อวุตฺต-กตฺตุสาธนํ ฯ กิลิส ตปฺปเน ฯ สพฺพโต อ ฯ กิลิสฺสติ พาธิยติ

เอเตหีติ กิเลสา ฯ อวุตฺตกตฺตุสาธนํ ฯ กิลิส พาธเน ฯ อ ฯ
กามภวนาเมนาติ เอตฺถ อารมฺมณิกา ตณฺหา อธิปฺเปตาติ สงฺกา
สิยา ฯ ตสฺมา ตํ นิเสธนตฺถํ กามภวนาเมนาติ จเปตฺวา วิวรติ ฯ
กามภวสงฺขาตานนฺติ อาลมฺพนานนฺติ วิเสสนํ ฯ อาลมฺพนานนฺติ
นาเมนาติ สมฺพนฺโธ ฯ นาเมนาติ อธิปฺเปตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
โปตฺถเก อาสวาทีสุ ปน เอตฺถ อกุสลสงฺคเห ตณฺหา ปณฺฑิเตน
อธิปฺเปตา ฯ อาสวาทีสูติ อาธาโร ฯ เอตฺถาติ อธิปฺเปตาติ อาธาโร ฯ
วสติ เอตฺถ อารมฺมเณ ตณฺหาติ วตฺถุ กามภโว ฯ โส
กามภโว วตฺถุ อารมฺมณํ ยสฺสา ตณฺหาย สา ตพฺพตฺถุกา ฯ
ตถาสทฺทสฺส อตฺถํ ญาเปนฺโต ตถา ปวตฺตนฺติ จเปตฺวา วิวรติ ฯ
สีลพฺพตาทีนนฺติ อามสนาติ กมฺมํ ฯ สีลญฺจ วตญฺจ สีลพฺพตํ ฯ
สีลพฺพตํ อาทิ เยสํ อิทเมวสจฺจอตฺถานํ เต สีลพฺพตาทโย ฯ
ปรโตติ อามสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาม...นาติ ปวตฺตนฺติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อามสนํ อาทิ เยสํ เต อามสนาทโย ฯ
อาทิสทฺเทน อภินิวิสนวทนานํ คหณํ ฯ อามสนาทีนํ วโส
อามสนาทิวโส ฯ ปวตฺตนฺติ ทิฏฺฐิคตเมวาติ วิเสสนํ ฯ โปตฺถเก
สีลพฺพต...ติ จ ตถา...เมว ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ สีลพ...โหตีติ
วุจฺจตีติ อากาโร ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ตถาติ ปวตฺตาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตา...คตเมวาติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ ทิฏฺฐิเอว
ทิฏฺฐจิคตํ ฯ ปวตฺตญฺจ ตํ ทิฏฺฐิคตญฺจาติ ปวตฺตทิฏฺฐิคตํ ฯ

เอวสทฺโท อญฺจํ นิวตฺเตติ ฯ คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อาสโวตฺยาหิ ฯ

[๘๔] อาสโวฆา...ตโย ตาถา ตณฺหาทิฏฺฐิวเสน ทุเว อุปาทานา ภควตา วุตฺตา...สิยุํ ฯ กสฺมา ฯ ถีน...คหณโต ฯ อนุสยา โหนฺติ ฯ กสฺมา ฯ กามราค...คหิตตฺตา ฯ นว สํโยชนา ปณฺฑิเตน มตา ฯ อุภยตฺถ สุตฺตาภิธมฺเม วุตฺตานํ ตณฺหา...ทิฏฺฐิสภาวานญฺจ สํโยชนานํ เอเก...ตตฺตา ฯ กิเลสา ปน...ทส ฯ อิติ เอวํ...นวธา มยา วุตฺโตติ โยชนา ฯ

อาส...คนฺถา จาติ ตยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ วตฺถุโตติมสฺส วิวรณํ ธมฺมโตติ ฯ กสฺมา ฯ วตฺถุสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา ฯ วสติ เอตฺถ ธมฺเม ผลนฺติ วตฺถุ ฯ ธาเรติ ผลํ ชเนตีติ ธมฺโม โย สภาโว ฯ วตฺถุโตติ ตโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตนเยนาติ ตโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตโยติ อา...คนฺถาติ วิเสสนํ ฯ ตถาสทฺโท วตฺถุโตปทํ อากฑฺฒติ ฯ อุปาทานาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ทุเวติ อุปาทานาติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหาทิฏฺฐิวเสนาติ ทุเวติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตณฺหา จ ทิฏฺฐิ จ ตณฺหาทิฏฺฐิโย ฯ ตณฺหาทิฏฺฐีนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ ตณฺ...วโส ฯ นีวรณาติ สิยุนฺติ กตฺตา ฯ อฏฺฐาติ นีวรณาติ วิเสสนํ ฯ ถีน...นนฺติ คหณาติ กมฺมํ ฯ ถีนญฺจ มิทฺธญฺจ อุทฺธจฺจญฺจ กุกฺกุจฺจญฺจ ถีน...จฺจานิ ฯ วิสุนฺติ คหณาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ คหณโตติ อฏฺฐาติ เหตุ ฯ อนุสยาติ โหนฺตีติ

กตฺตา ฯ กตฺตา ฯ ฉเฏฺวาติ อนุสยาติ วิเสสนํ ฯ กา...นนฺติ คหิตตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ กามราโค จ ภวราโค จ กาม...ราคา ฯ กา...รา เอว อนุสยา กาม...นุสยา ฯ ตณฺหาสภาเวนาติ เอกาติ เอว อนุสยา กาม...นุสยา ฯ ตณฺหาสภาเวนาติ เอกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตณฺหาย สภาโว ตณฺหาสภาโว ฯ เอกโตติ คหิตาติ อาธาโร ฯ คหิตตฺตาติ ฉเฏฺวาติ เหตุ ฯ คหิตานํ ภาโว คหิตตฺตํ ฯ นวาติ สํโยชนาติ วิเสสนํ ฯ สํโยชนาติ มตาติ กมฺมํ ฯ อุภยตฺถาติ วุตฺตานนฺติ อาธาโร ฯ วุตฺตานนฺติ สํโยชนานนฺติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหา...ทิฏฺฐิสภาวานญฺจาติ ทฺวยํ สํโยชนานนฺติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหา สภาโว เยสํ ธมฺมานํ เต ตณฺหาสภาวา ฯ ทิฏฺฐิ สภาโว เยสํ...เต ทิฏฺฐิสภาวา ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เอโก จ เอโก จ เอเกโก ฯ เอเกเกน สงฺคหิตา เอเกกสงฺคหิตา ฯ เอ...ตานํ ภาโว เอเกกสงฺคหิตตฺตํ ฯ กิเลสาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ สุตฺตนฺตวเสน อภิธมฺมวเสนปีติ ทฺวยํ ทสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สุตฺตนฺตสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ สุตฺตนฺตวโส ฯ อภิธมฺมสฺส วโส อภิธมฺมวโส ฯ อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ ทสาติ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ นวธาติ นิทสฺสนํ ฯ ปาปานํ อกุสลานนฺติ สงฺคโหติ กมฺมํ ฯ สงฺคโหติ วุตฺโตติ กมฺมํ ฯ นวธาติ วุตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๘๕] ธมฺมานํ สงฺคหํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ

อภิ.๒๑๙

เอตฺถ จ เอเตสุ โลภาทิ...จตุทฺทสสุ ธมฺเมสุ โลภทิฏฺจิโย นวฏฺจสงฺคหา อวิชฺชา สตฺตสงฺคหา ปฏิโฆ ปญฺจสงฺคโห กงฺขา จตุสงฺคหา มานุทฺธจฺจา ติสงฺคหา ถีนํ ทฺวิสงฺคหํ กุกฺ...คูหนา ปาปา เอกสงฺคหิตา อิติ เอวํ สว สงฺคหาติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ นว จ อฏฺจ จ นวฏฺจ ฯ ตตฺถ อาสโวฆโยคคนฺถอุปาทานนีวรณานุสยสํโยชนกิเลสวเสน นว นีวรณํ วชฺชิตฺวา เสสา อฏฺจ นวกฺจ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก นวธาติปิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ สงฺคหิยนฺตีติ สงฺคหา เย ธมฺมา ฯ นวฏฺจสุ ฐาเนสุ สงฺคหา นวฏฺจสงฺคหา ฯ โลโภ จ ทิฏฺจิ จ โลภทิฏฺจิโย ฯ โลโภ นวสุ ฐาเนสุ สงฺคหิโต ฯ ทิฏฺจิ อฏฺจสุ สงฺคหิตา ฯ สตฺตสุ สงฺคหา สตฺตสงฺคหา ฯ สตฺตาติ คนฺถอุปาทานานิ วชฺเชตฺวา สตฺต ฯ ปญฺจสุ สงฺคโห ปญฺจสงฺคโห ฯ ปญฺจาติ อาสโวฆโยค-อุปาทานานิ วชฺเชตฺวา ปญฺจ ฯ จตูสุ สงฺคหา จตุสงฺคหา ฯ จตูติ อาสโวฆโยคคนฺถอุปาทานานิ วชฺเชตฺวา จตุ ฯ ตีสุ ฐาเนสุ สงฺคหา ติสงฺคหา ฯ มาโน จ อุทฺธจฺจญฺจ มานุทฺธจฺจา ฯ ตตฺถ มาโน อนุสยสํโยชนกิเลเสสุ สงฺคหิโต ฯ อุทฺธจฺจํ นีวรณสํโยชน-กิเลเสสุ สงฺคหิตํ ฯ ทฺวีสุ สงฺคหํ ทฺวิสงฺคหํ ถีนํ นีวรณกิเลเสสุ สงฺคหิตํ ฯ กุกฺกุจฺจญฺจ มิทฺธญฺจ อหิริกญฺจ อโนตฺตปฺปญฺจ อิสฺสา จ นิคูหนญฺจ มจฺฉริยญฺจ[๑] กุ...คูหนา ฯ เอกสฺมึ ฐาเน สงฺคหิตา

๑. นิคูหนํ มจฺฉริยญฺจ ฯ

เอกสงฺคหิตา ฯ ตตฺถ กุกฺกุจฺจมิทฺธํ นีวรเณ สงฺคหิตํ ฯ อหิริกา-
โนตฺตปฺปํ กิเลเส สงฺคหิตํ ฯ อิสฺสามจฺฉริยํ สํโยชเน สงฺคหิตํ ฯ

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ นวฏฺฐสงฺคหาติ โลภทิฏฺฐิโยติ วิเสสนํ ฯ โลภทิฏฺฐิโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สตฺตสงฺคหาติ อวิชฺชาติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจสงฺคโหติ ปฏิโฆติ วิเสสนํ ฯ จตุสงฺคหาติ กงฺขาติ วิเสสนํ ฯ ติสงฺคหาติ มานุทฺธจฺจาติ วิเสสนํ ฯ ทฺวิสงฺคหนฺติ ถีนนฺติ วิเสสนํ ฯ กุกฺ...หนา เอกสงฺคหิตาติ ทฺวยํ ปาปาติ วิเสสนํ ฯ ปาปาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิจฺเจวนฺติ นวาติ สรูปํ ฯ นวาติ สงฺคหาติ วิเสสนํ ฯ สงฺคหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๘๖] เหฏฺฐา วุตฺตวจนํ อติทิสนฺโต อาห เหตูสุตฺยาทิ ฯ เหตูสุ วตฺตพฺพํ วจนํ เหฏฺฐา มยา วุตฺตเมว ฯ เหตูสูติ วตฺตพฺพนฺติ อาธาโร ฯ วตฺตพฺพนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ เหฏฺฐาติ วุตฺตเมวาติ อาธาโร ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ ตานิ วิตกฺกาทีนิ ธมฺมชาตานิ ฌานานิ นาม ฯ อาลมฺพนนฺติ กสิณาทิ-อาลมฺพนํ ฯ จินฺตนนฺติ เปกฺขณํ โอโลกนํ ฯ จินฺตนํ อิติ สงฺขาตํ จินฺตนสงฺขาตํ ฯ อุปคนฺตฺวา นิชฺฌานํ อุปนิชฺฌานํ ฯ อุปนิชฺฌานํ เอว อตฺโถ อุปนิชฺฌานตฺโถ ฯ ยถารหนฺติ อนุรูเปน ฯ นตฺถิ เอเตหิ ธมฺเมหิ อีติ อุปทฺทโวติ อนีกา สภาคธมฺมา ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ ตสฺส โก ฯ กฺวจาสฺส...ฯ รสฺโส ฯ อนิกานํ ปฏิปกฺขา ปจฺจนิกา กามฉนฺทพฺยาปาทาทโย ฯ ปจฺจนิกา จ

เต ธมฺมา จาติ ปจฺจนิกธมฺมา ฯ ฌาปิยเต ฌาปนํ ฯ
ปจฺจ...นํ ฌาปนํ ทหนํ ปจฺจ...นํ ฯ ปจฺ...นํ เอว อตฺโถ
ปจฺจนิกธมฺมชฌาปนตฺโถ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ฌานานิ จ
ตานิ องฺคานิ จาติ อิมินา วิเสเสน ปุพฺพกมฺมธารยํ ญาเปติ ฯ
สมฺเทติ อุปฺปชฺชติ เอตฺถ ธมฺมสมูเห อวยโวติ สมุทิโต ฯ
สํอุปุพฺโพ อิ คติมฺหิ ฯ ต อิติ โยควิภาเคน อาธาเร โต ฯ
อวยวานํ ภาโว อวยวภาโว ฯ อาลมฺพนนฺติ อุปคนฺตฺวาติ กมฺมํ ฯ
อุปคนฺตฺวาติ จินฺตนาติ สมานกาลกิริยา ฯ จินฺตนสงฺขาเตนาติ
อุปนิชฺฌานตฺเถนาติ วิเสสนํ ฯ อุปนิชฺฌานตฺเถน ปจฺจนิกธมฺมชฺ-
ฌาปนตฺเถนาติ ทฺวยํ ฌานานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถารหนฺติ ฌาปนาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ ฌานาติ จาติ สญฺญี ฯ ตานีติ สญฺญา ฯ
องฺคานีติ สญฺญา ฯ ตานีติ องฺคิยนฺตีติ กมฺมํ ฯ สมุทิตานนฺติ
อวยวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อวยวภาเวนาติ องฺคิยนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
องฺคิยนฺตีติมสฺส วิวรณํ ญายนฺตีติ ฯ อคิ คติมฺหิ ฯ อิตีติ
เหตุ ฯ อาลมฺพนํ อุปคนฺตฺวา นิชฺฌายนฺติ จินฺเตนฺตีติ อุปนิชฺฌานานิ
ยานิ วิตกฺกาทีนิ ฯ ฌา จินฺตายํ ฯ ยุ ฯ ปจฺจนิกธมฺเม
ฌาเปนฺตีติ ฌานานิ ฯ ฌา ฌาปเน ฯ ยุ ฯ องฺคิยนฺติ
ญายนฺตีติ องฺคานิ ยานิ วิตกฺกาทีนิ ฯ กมฺมสาธนํ ฯอคิ
คติยํ ฯ คติ ชานนํ ฯ สพฺพโต อ นิคฺคหิตญฺจ ฯ
ฌานานิ จ ตานิ องฺคานิ จาติ ฌานงฺคานิ ฯ กสฺมา สมุทิตานํ

อวยวภาเวน องฺคิยนฺติ นนุ สมุทาโย นตฺถีติ โจทนํ สนฺธายาห อวยวาตฺยาทิ ฯ

[๘๗] อวยว...เวปิ สติ วิตกฺกาทีนิ เอกโต หุตฺวา ฌาน-ภาเวน เสางฺครถงฺคาทโย วิย วิสุํ วิสุํ องฺคภาเวน ฌานงฺคานีติ ปณฺฑิเตหิ วุจฺจนฺตีติ โยชนา ฯ

อวยวโต วินิมุตฺโต อวยววินิมุตฺโต ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคทีปโน ฯ สิโนติ พนฺธตีติ เสนา ยา ธมฺมชาติ ฯ สิ พนฺธเน ฯ กาเลตฺยาทินา โน ฯ อญฺเญสุ จ ฯ เสนาย องฺคํ เสนางฺคํ ฯ รมนฺติ เอเตนาติ รโถ ชนา เอเตน สนฺทเนน รมนฺติ ฯ รม รมเน ฯ สมาทีหิ ถมาติ โถ ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ มโลโป ฯ รถสฺส องฺคํ รถงฺคํ ฯ เสางฺคญฺจ รถงฺคญฺจ เสนางฺครถงฺคํ ฯ เสนางฺครถงฺคํ อาทิ เยสํ สกฏาทีนํ เต เสนางฺครถงฺคาทโย ฯ วิสุํ วิสุนฺติ วิเสสนํ ฯ องฺคสฺส ภาโว องฺคภาโว ฯ เอกโตติ เอกสฺมึ ฐาเน ฯ ฌานสฺส ภาโว ฌานภาโว ฯ อวยววินิมุตฺตสฺสาติ สมุทายสฺสาติ วิเสสนํ ฯ สมุทายสฺสาติ อภาเวปีติ สมฺพนฺโธ ฯ อภาเวปีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ วุจฺจนฺตีติ ลกฺขณํ ฯ เสนางฺ...โยติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ วิสุํ วิสุนฺติ องฺคภาวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ องฺคภาเวนาติ วุจฺจนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอกโตติ หุตฺวาติ อาธาโร ฯ หุตฺวาติ ภาเวนาติ วิเสสนํ ฯ ฌานภาเวนาติ

วุจฺจนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตชฺฌานงฺคานิ กุสลพฺยากตชฺฌา-
นงฺคานีติ โกจิ คณฺเหยฺย ตสฺมา ฌานงฺคํ วิภชนฺโต อาห
โทมฺนสฺสาตฺยาทิ ฯ

[๘๘] เอตฺถ ฌานงฺเคสุ โทมนสฺสญฺจ อกุสลชฺฌานงฺคํ ฯ
เสสานิ วิตกฺกาทีนิ กุสลากุสลพฺากตชฺฌานงฺคานิ ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อกุสลญฺจ ตํ ฌานงฺคญฺจาติ
อกุสลชฺฌานงฺคํ ฯ กุสลญฺจ อกุสลญฺจ อพฺยากตญฺจ กุ...ตานิ ฯ
กุ...ตานิ จ ตานิ ฌานงฺคานิ จาติ กุสล...นงฺคานิ ฯ โทมนสฺสนฺติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯอกุสลชฺฌานงฺคนฺติ โทมนสฺสนฺติ
วิเสสนํ ฯ เสสานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กุสล...นงฺคานีติ เสสานีติ วิเสสนํ ฯ

สุคติ...มุขํ ปุคฺคลสฺส ปาปนโต [๑] เตสํ สุคติอาทีนํ ปถภูตานิ
อุปายภูตานิ องฺคานิ ฯ สุคติ จ ทุคฺคติ จ สุคติทุคฺคติโย ฯ
จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ปาปิยเต ปาปนํ ฯ ปถนฺติ คจฺฉนฺติ สตฺตา
สุคติอาทีนิ เอเตหิ มคฺเคหีติ ปถานิ ฯ ปถ คติยํ ฯ สพฺพโต
อ ฯ ปถานิ จ ตานิ ภูตานิ จ ปถภูตานิ ฯ องฺคิยนฺติ ฌานยนฺตีติ
องฺคานิ ยานิ ธมฺมชาตานิ ฯ สุค...สฺส จาติ ปาปนาติ กมฺมํ ฯ
ปุคฺคลสฺสาติ ปาปนาติ การิตกมฺมํ ฯ อภิมุขนฺติ ปาปนาติ กิริยา-
วิเสสนํ ฯ ปาปนโตติ ภูตานีติ ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ

๑. ฏีกายมฺปเนตฺถนฺตเร มคฺคาติ ทิสฺสติ ฯ ยทิ มคฺคาติ ปทํ น สิยา กถํ มคฺคงฺคานีติ
สมาสปทํ ภเวยฺย ฯ

เตสนฺติ ปถาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปถภูตานีติ องฺคานีติ วิเสสนํ ฯ องฺคานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มคฺคนฺติ คจฺฉนฺติ สตฺตา สุคติอาทีนิ เอเตหิ ธมฺมชาเตหีติ มคฺคานิ ฯ มคฺค คติยํ ฯ สพฺพโต อ ฯ มคฺคานิ จ ตานิ องฺคานิ จาติ มคฺคงฺคานิ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ อฏฺฐ องฺคานิ อฏฺฐงฺคํ ฯ ทิคุ ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ มคฺคสฺสาติ องฺคานีติ สมฺพนฺโธ ฯ อฏฺฐงฺคิกสฺสาติ มคฺคสฺสาติ วิเสสนํ ฯ องฺคานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มคฺคสฺส องฺคานิ มคฺคงฺคานิ ฯ ยา ธมฺมชาติ ปสฺสติ สมฺมา อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯ สมฺมาสทฺทสฺส นิยฺยาสนสฺสปิ° วาจกตฺตา อวิปรีตโตติ วิวรติ ฯ สมฺมา อวิปรีตโตติ ปสฺสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ทิส เปกฺขเน ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ ติ ฯ สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโฐ จ ฯ ตสฺสา เภทํ ญาเปนฺโต อาห สาตฺยาทิ ฯ สา ปน สมฺมาทิฏฺฐิ อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทิวเสน ทสวิธา วา ปริญฺญาทิ-กิจฺจวเสน จตุพฺพิธา ฯ

ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อตฺถิ ทินฺนนฺติ อาทิ เยสํ อตฺถิ ยิฏฺฐนฺติอาทีนํ นยานํ เต อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทโย ฯ อตฺถิ ทินฺนนฺติ-อาทีนํ วโส เภโท อตฺถิ...วโส ฯ ทส วิธา ปการา ยสฺสา สา ทสวิธา ฯ สาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทิวเสนาติ ทสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสวิธาติ สาติ วิเสสนํ ฯ ปริจฺฉินฺทิตฺวา

๑. กิมิทํ ฯ สมฺมาสทฺโท ปน ยุคขีลสฺมิมฺปิ วตฺตติ ฯ

ชานนํ ปริญฺญา ฯ ปริญฺญา อาทิ เยสํ กิจฺจานํ ตานิ ปริญฺญาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน...ปหานสจฺฉิกิริยาภาวนานํ คหณํ ฯ ปริญฺญาทีนิ จ ตานิ กิจฺจานิ จาติ ปริญฺญาทิกิจฺจานิ ฯ ปริญฺ...จฺจานํ วโส ปริ...วโส ฯ ปริญฺ...วเสนาติ จตูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺพิธาติ สาติ วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ชนา เอเตน สภาเวน สมฺมา สงฺกปฺเปนฺตีติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว สมฺมาสงฺกปฺโป ฯ สมฺมาติ สงฺกปฺเปนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอเตนาติ สงฺกปฺเปนฺตีติ กรณํ ฯ กปฺป ตกฺกเน ฯ อ ฯ โส สมฺมาสงฺกปฺโป เนกฺขมฺม-...วเสน ติวิโธ ฯ โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เนกฺขมฺม...วเสนาติ ติวิโธติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นิกฺขมติ ชโน เอเตน ธมฺมชาเตน กามตณฺหาทีหีติ เนกฺขมฺมํ กุสลํ ฯ เนกฺขมฺเมน สมฺปยุตฺโต สงฺกปฺโป เนกฺ...กปฺโป ฯ น พฺยาปาโท อพฺยาปาโท ฯ อพฺยาปาเทน สมฺปยุตฺโต สงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป ฯ วิหึสนํ วิหึสา ฯ น วิหึสา อวิหึสา ฯ อวิหึสาย สมฺปยุตฺโต สงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป ฯ เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป จ อพฺยาปาทสงฺกปฺโป จ อวิหึสาสงฺกปฺโป จ เนกฺขมฺ...กปฺปา ฯ เตสํ วโส เภโท เนกฺขมฺ...วโส ฯ ติวิโธติ โสติ วิเสสนํ ฯ สมฺมาวาจาทโย เหฏฺฐา มยา วิภาวิตาว ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ ชนา เอเตน สภาเวน สมฺมา วายามนฺติ อิติ ตสฺมา โส สมฺมาวายาโม ฯ วายาม อุสฺสาเห ฯ อ ฯ ชนา เอตาย ธมฺมชาติยา สมฺมา สรนฺติ

อิติ ตสฺมา สมฺมาสติ ฯ สร จินฺตายํ ฯ อิตฺถิยมติยโว ฯ
อิเมสํ ปน สมฺมาสงฺกปฺป...สมฺมาสตีนํ ปเภทํ อุปริ อาจริโย
วกฺขติ ฯ อิเมสนฺติ ปเภทนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปนสทฺโท
วิเสสตฺโถ ฯ ปเภทนฺติ วกฺขตีติ กมฺมํ ฯ อุปรีติ ปน สมฺมปฺ-
ปธาเน ฯ อุปรีติ วกฺขตีติ อาธาโร ฯ จิตฺตํ เอเตน สภาเวน
สมฺมา สมญฺจ อาธิยติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว สมฺมาสมาธิ ฯ
สมฺมา สมนฺติ อาธิยตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท สมฺมา จ
สมญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ จสทฺโท ปททฺวยสฺส วิเสสนภาวํ ญาเปติ ฯ
น ทฺวนฺทฺวภาวํ ฯ อาธิยตีติ ติฏฺฐติ ฯ อธิยตีติปิ ฯ เอเตนาติ
อาธิยตีติ กรณํ ฯ จิตฺตนฺติ อาธิยตีติ กตฺตา ฯ สํอาปุพฺโพ ฯ ธา
ปติฏฺฐายํ ฯ มุนาทีหิ จิ ฯ ปฐม...คฺคตา ฯ ปฐมชฺฌานํ อาทิ
เยสํ ทุติยชฺฌานาทีนํ ตานิ ปฐมชฺฌานาทีนิ ฯ ปฐมชฺฌานาทีนํ
วโส ปฐ...วโส ฯ ปฐมชฺฌานาทิวเสนาติ ปญฺจาติ ตติยา-
วิเสสนํ ฯ ปญฺจวิธาติ เอกคฺคตาติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจ วิธา ยสฺสา
สา ปญฺจวิธา ฯ เอกคฺคตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มิจฺฉา...มคฺคงฺคานิ ฯ
มิจฺฉาทิฏฺฐิ อาทิ เยสํ มิจฺฉาสงฺกปฺปาทีนํ เต มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโย ฯ
ทุคฺคติยา มคฺคา อุปายา ทุคฺคติมคฺคา ฯ ทุคฺคติมคฺคานิ เอว
องฺคานิ ทุคฺคติมคฺคงฺคานิ ฯ ทุคฺคติมคฺคงฺคานํ ภาโว ทุคฺคติ-
มคฺคงฺคตฺตํ ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโยติปิ สญฺญี ฯ ทุคฺคติมคฺคงฺคตฺตาติ
มคฺคงฺคานีติ เหตุ ฯ มคฺคงฺคานีติ สญฺญา ฯ

อภิ.๒๒๐

[๘๙] ทสฺสนาทีสุ...อิสฺสรตฺเถน อธิปติภาเวน อินฺทฺริยานิ นาม อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย อินฺทริยนฺติอาทิ[๑] วจนํ อาห ฯ ทสฺสนํ อาทิ เยสํ กิจฺจานํ ตานิ ทสฺสนาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน สวนฆายนสายผุสนาทีนํ คหณํ ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ วิญฺญาณานํ ตานิ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน โสตวิญฺญาณ-ฆานวิญฺญาณชิวฺหาวิญฺญาณกายวิญฺญาณานํ คหณํ ฯ เตน สภาเวน สห อิโต ปวตฺโต ตํสหิโต ฯ ตํสหิโต จ โส สนฺตาโน จาติ ตํสหิตสนฺตาโน ฯ ลิงฺคาทีนํ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ตํสหิตสนฺตาเน ปวตฺติ ตํสหิตสนฺตานปฺปวตฺติ ฯ ลิงฺคา[๒] อาทิ เยสํ นิมิตฺตาทีนํ ตานิ ลิงฺคาทีนิ ฯ ชีวนํ กมฺมชาทีนํ ปวตฺตนํ ชีวนํ ฯ ชีวนฺตีติ ชีวนฺตา เย ธมฺมา ฯ กมฺมชรูปญฺจ สมฺปยุตฺตธมฺมา จาติ กมฺมชรูปสมฺปยุตฺตธมฺมา ฯ มนเนวาติ อารมฺมณชานเนเอว ฯ มนิยเต ญายเต มนนํ ฯ มน ญาเณ ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ กิจฺจํ นิวตฺเตติ ฯ อิทํ หิ มนินฺทฺริยสมฺปยุตฺต-ธมฺเมหิ อตฺตโน มนเน อนุวตฺตาเปติ ฯ ตสฺมา เอวสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ สุเขน สห อิโต ปวตฺโต ธมฺโม สุขิโต ฯ สุขิโต อาทิ เยสํ ทุกฺขิตาทีนํ เต สุขิตาทโย ฯ สุขิตาทีนํ ภาโว สุขิตา-ทิภาโว ฯ สุขิโต อาทิ เยสํ ธมฺมานํ เต สุขิตาทโย ฯ อาทิ-สทฺเทน ทุกฺขิตโทมนสฺสิตอุเปกฺขิตานํ คหณํ ฯ สุขาทีหิ สห

๑. ฏีกายมฺปน จกฺขุนฺทฺริยนฺติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ลิงฺคนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ชายนฺตีติ สหชา เย ธมฺมา ฯ สทฺทหนํ อาทิ เยสํ อุสฺสาหนาทีนํ ตานิ สทฺทหนาทีนิ ฯ สทฺทหนาทีนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ สทฺทหนาทิวโส ฯ สทฺทหนาทิวเสน ปวตฺตา สทฺทหนาทิวสปฺปวตฺตา ฯ เตเหวาติ สหชาเตหิ ฯ เอวสทฺโท อสหชาเต นิวตฺเตติ ฯ อหํ อนญฺญตญฺญสฺสามิ อิติ อชฺฌาสเยน สหชาตานํ ปวตฺตนํ อนญฺญตญฺญสฺสามีติ ปวตฺติ ฯ ตถา เตน อนญฺญตญฺญสฺสามีติ อชฺฌาสเยน ปวตฺตา ตถาปวตฺตา ฯ สห ชายนฺตีติ สหชาตา เย ธมฺมา ฯ มริยาทํ อติกฺกมิตฺวา ชานนํ อาชานนํ ฯ อญฺญาตาวิโน อรหโต ภาโว อญฺญาตาวิภาโว ฯ จสทฺโท อาชานเน จ อญฺญาตาวิภาเว จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อาชานนํ อาทิ ยสฺส อญฺญาตาวิภาวสฺส โส อาชานนาทิ ฯ อาชานนาทีนํ วโส อาชานนาทิวโส ฯ อาชานนาทิวเสน ปวตฺตา อาชานนาทิวสปฺปวตฺตา ฯ สห ชายนฺตีติ สหชาตา เย ธมฺมา ฯ อตฺตานนฺติ อินฺทฺริยสงฺขาตํ อตฺตานํ ฯ จกฺขุวิญฺญาณาทโย อนุวตฺตาเปนฺตีติ อนุวตฺตาเปนฺตา เย ธมฺมา ฯ ตโต โยนโม ตุ ฯ ตุสทฺเทน โยสฺส โอ ฯ อีสิยเต อิสฺสโร ฯ อีส อิสฺสริเย ฯ วชาทินา อโร ฯ รสฺสาทิ ฯ สสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ อิสฺสโร เอว อตฺโถ อิสฺสรตฺโถ ฯ ทสฺสนาทีสูติ อนุวตฺตาเปนฺตาติ อาธาโร ฯ จกฺขุวิญฺญาณาทีหีติ อนุวตฺตาเปนฺตาติ กมฺมํ ฯ เยภุยฺเยนาติ ตํสหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตํสหิตสนฺตานปฺปวตฺติยนฺติ อนุวตฺตา-

เปนฺตาติ อาธาโร ฯ ลิงฺคาทีหีติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ กมฺมํ ฯ ชีวเนติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ อาธาโร ฯ ชีวนฺเตหีติ กมฺม...เมหีติ วิเสสนํ ฯ กมฺม...ธมฺเมหีติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ กมฺมํ ฯ มนเนวาติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ อาธาโร ฯ สุขิตาทีหีติ สหเชหีติ วิเสสนํ ฯ สหเชหีติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ กมฺมํ ฯ สทฺทหนาทีสูติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ อาธาโร ฯ สทฺทหนาทิวสปฺปวตฺเตหีติ เตเหวาติ วิเสสนํ ฯ เตเหวาติ อนฺวตฺตตาเปนฺตาติ กมฺมํ ฯ อนญฺญตญฺญสฺสามีติปวตฺติยนฺติ อนฺวตฺตตาเปนฺตาติ อาธาโร ฯ ตถาปวตฺเตหีติ สหชาเตหีติ วิเสสนํ ฯ สหชาเตหีติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ กมฺมํ ฯ อาชานเน อญฺญาตาวิภาเว จาติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ อาธาโร ฯ อาชานนาทิวสปฺปวตฺเตหีติ สหชาเตหีติ วิเสสนํ ฯ สหชาเตหีติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ การิตกมฺมํ ฯ อตฺตานนฺติ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ ธาตุกมฺมํ ฯ อนฺวตฺตาเปนฺตาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ สญฺญี ฯ อิสฺสรตฺเถนาติ อินฺทฺริยานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อินฺทฺริยานิ นามาติ สญฺญา ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ จกฺขุนฺทฺริยนฺติอาทีติ[๑] อาหาติ กมฺมํ ฯ อาทินฺติ วตฺตพฺเพ สพฺพาสมาวุโสติอาทินา อํโลโป ฯ อิสฺสรตฺเถน อินฺทฺริยานีติ อยํ ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ อินฺท

๑. ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนายมฺปน อาทิสทฺโท ปจฺจตฺตวจนวเสน วุตฺตตฺตา อาหาติ ปเท กมฺมํ น โหติ ตสฺมา ยาวตา...มกฺขายตีติอาทีติ ปทํ ลิงฺคตฺโถติ วุตฺตํ ฯ

อิติ จิตํ ฯ ยทนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ สุตฺเตน อินฺทโต
ณิโย ฯ เตสญฺโญ โลปํ ฯ ยทาทินา ทสฺส โทฺร ฯ อินฺทฺริยฏฺฐ-
กถายํ วุตฺตมตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อฏฺฐกถายาทิ ฯ

[๙๐] อฏฺฐกถายํ ปน...พุทฺธโฆสาจริเยน วุตฺตา ฯ อฏฺฐ-
กถายนฺติ วุตฺตาติ อาธาโร ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อปเรติ
อินฺทฺริยตฺถาติ วิเสสนํ ฯ อปิสทฺโท อิสฺสรตฺถสงฺขาตํ อินฺทฺริยตฺถํ
สมฺปิณฺเฑติ ฯ อินฺทติ วิปาเกสุ อิสฺสรภาวํ วตฺเตตีติ อนฺโท ฯ
ยํ กุสลากุสลกมฺมํ วิปาเกสุ อตฺตโน อิสฺสรภาวํ อินฺทติ วตฺเตติ
อิติ ตสฺมา ตํ กุสลากุสลกมฺมํ อินฺโท นาม ฯ อิติ ปรมิสฺสริเย ฯ
กฑฺยาทีหิ โก ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ กโลโป ฯ นิคฺคหีตญฺจ ฯ
วคฺคนฺตํ ฯ ลิงฺเคติ คเมติ ญาเปตีติ ลิงฺคํ ยํ จกฺขาทิธมฺมชาตํ
กุสลากุสลสงฺขาตํ อินฺทํ ลิงฺเคติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ
ลิงฺคํ ฯ ลิค ญาเณ ฯ สพฺพโต อ ฯ นิคฺคหีตญฺจ ฯ
วคฺคนฺตํ ฯ อินฺทสฺส ลิงฺคํ อินฺทลิงฺคํ ฯ อินฺทลิงฺคํ เอว อินฺทฺริย-
สทฺทสฺส อตฺโถ อินฺทลิงฺคตฺโถ ฯ อินฺทลิงฺคตฺโถ อาทิ เยสํ
อตฺถานํ เต อินฺทลิงฺคตฺถาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อินฺทเทสิตตฺถอินฺท-
ทิฏฺฐตฺถอินฺทสิฏฺฐตฺถอินฺทชุฏฺฐตฺถานํ คหณํ ฯ ตตฺถ จตุปฺปเท
วิคฺคโห ฯ อินฺทติ สพฺพตฺถ ปรมิสฺสริยํ วตฺเตตีติ อินฺโท โย
ภควา สพฺพตฺถ ฐาเนสุ ปรมิสฺสริยํ อินฺทติ วตฺเตติ อิติ ตสฺมา
โส ภควา อินฺโท ฯ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อินฺเทน เทสิตํ ปกาสิตํ

อินฺทเทสิตํ ฯ อินฺทเทสิตํ เอว อตฺโถ อินฺทเทสิตตฺโถ ฯ อินฺเทน ภควตา ทิฏฺจํ อภิสมฺพุทฺธํ อินฺททิฏฺจํ ฯ อินฺททิฏฺจเมว อตฺโถ อินฺททิฏฺจตฺโถ ฯ สชฺชิตํ อุปฺปาทิตนฺติ สิฏฺจํ ยํ จกฺขาทิธมฺมชาตํ ฯ กุสลากุสลกมฺเมน สชฺชิตํ อิติ ตสฺมา ธมฺมชาตํ สิฏฺจํ ฯ สช อุปฺปตฺติยํ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโจ จาติ โยควิภาเคน ตสฺส ริฏฺโจ ฯ กฺวจิ ธาตฺวาทินา วา ฯ รมฺหิ[๑] สุตฺตสฺส ริฏฺโจ จาติ รนฺโต ราทิ โน[๑] ฯ อินฺเทน กุสลากุสลกมฺเมน สิฏฺจํ อุปฺปาทิตํ อินฺทสิฏฺบํ ฯ อินฺทสิฏฺจเมว อตฺโถ อินฺทสิฏฺจตฺโถ ฯ ชุสิตํ เสวิตนฺติ ชุฏฺจํ ฯ ยํ จกฺขาทิธมฺมชาตํ ภควตา ชุสิตํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ชุฏฺจํ ฯ ชุส เสวเน ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ สาทิ สนฺตปุจฺฉภญฺชหํสาทีหิ ฏฺโจ ฯ อินฺเทน ภควตา ชุฏฺจํ เสวิตํ อินฺทชุฏฺจํ ฯ อินฺทชุฏฺจเมว อินฺทฺริยสทฺทสฺส อตฺโถ อินฺทชุฏฺจตฺโถ ฯ อินฺทฺริยลิงฺคตฺถาทโยติ ปาโจ อตฺถิ ฯ โส น ยุชฺชติ ฯ อินฺทลิงฺคตฺถาทโยติ ปน ยุชฺชติ ฯ อินฺทฺริยสทฺทสฺส อตฺโถ อินฺทฺริยตฺโถ ฯ อฏฺจกถายนฺติ วุตฺตาติ อาธาโร ฯ อปเรปิ อินฺทลิงฺคตฺถาทโยติ อินฺทฺริยตฺถาติ วิเสสนํ ฯ อินฺทฺริยตฺถาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ อินฺทฺริยานีติ เอตฺถ วิคฺคโห ฯ กมฺมสญฺชานิตานิ[๒] จกฺขาทีนิ อินฺทํ กุสลากุสลกมฺมํ อุลลิงฺเคนฺติ ปกาเสนฺติ อิติ

๑-๑. กิมิทํ ฯ รมฺหิ รนฺโต ราทิ โนติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. สทฺทนีติยมฺปน กมฺมสญฺชนิตานีติ ทิสฺสติ ฯ

อินฺทฺริยานิ ฯ พาวีสตินฺทฺริยานิ อินฺเทน ภควตา ยถาภูตโต เทสิตานีติ อินฺทฺริยานิ ฯ พาวีสตินฺทฺริยานิ อินฺเทน ภควตา ทิฏฺฐานีติ อินฺทฺริยานิ ฯ กมฺมสญฺชานิตานิ จกฺขาทีนิ อินฺเทน กุสลากุสลกมฺเมน สิฏฺฐานิ อุปฺปาทิตานีติ อินฺทฺริยานิ ฯ พาวีสตินฺทฺริยานิ อินฺเทน ภควตา ชุฏฺฐาติ เสวิตานีติ อินฺทฺริยานิ ฯ ปญฺจวิคฺคโห ตทฺธิตวิคฺค ฯ อินฺทฺริยสทฺทโต ยทาทินา ณิยปจฺจโย ฯ อินฺทโต ลิงฺคสิฏฺฐเทสิตทฏฺฐชุฏฺฐิสฺสริยตฺเถ จาติ สทฺทนีติสุตฺเตน วา ณิโย ฯ เตสณฺโณ โลปํ ฯ

[๙๑] ชีวิตินฺทฺริยนฺติ ฉปนํ ฯ รูปารูปวเสนาติ ทุวิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ รูปญฺจ อรูปญฺจ รูปารูปํ ฯ ตสฺส วโส รูปารูปวโส ฯ ทุวิธนฺติ ชีวิตนฺทฺริยนฺติ วิเสสนํ ฯ อนญฺญตํ...เมว วา อหํ ญสฺสามิ อิติ เอวํ อชฺฌาสเยน ปฏิปนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส อินฺทฺริยํ อนญฺญตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ ฯ มนิยตีติ อมโต โย อคฺโค ปณฺฑิเตน ฯ อกาโร ตพฺภาเว วตฺตติ ฯ อชนํ ปชมํ คมนํ ปวตฺตนํ อคฺโค ฯ อช คมเน ฯ วชาทินา โค ชสฺส โค จ ฯ นตฺถิ อมโต อคฺโค อาทิ ยสฺส สํสารสฺส โส อนมตคฺโค ฯ สํสรติ ปุนปฺปุนํ ปวตฺตติ เอตฺถ ภเว ขนฺธาทิโกติ สํสาโร ฯ น อญฺญาตํ อนญฺญตํ ฯ อาการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ นตฺถิ มตํ มรณํ เอตสฺส ปทสฺสาติ อมตํ ฯ ปชฺชิตพฺพนฺติ ปทํ

๑. ฏีกายมฺปน อนญฺญาตนฺติ ทิสฺสติ ฯ

ยํ นิพฺพานํ ปุคฺคเลน ฯ อมตญฺจ ตํ ปทญฺจาติ อมตปทํ ฯ
อมตนฺติ วากฺยํปิ ฯ จตฺตาริ สจฺจานิ จตุสจฺจํ ฯ ทิคุ ฯ
จตุสจฺจํ เอว ธมฺโม จตุสจฺจธมฺโม ฯ เอวสทฺโท อสจฺจภูตํ ธมฺมํ
นิวตฺเตติ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ญสฺสามีติ ชานิสฺสามิ ฯ ญา
ญาเณ ฯ สฺสามิวิภตฺติ ฯ กฺวจาทิม... ฯ มชฺเฌ รสฺโส ฯ
ภาวนํ ปฏิปชฺชตีติ ปฏิปนฺโน โย ปุคฺคโล ฯ อนมตคฺเคติ
สํสาเรติ วิเสสนํ ฯ สํสาเรติ อนญฺญตนฺติ อาธาโร ฯ อนญฺญตนฺติ
อมตปทํ จตุสจฺจธมฺมเมวาติ ทฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ อมตปทํ
จตุสจฺจธมฺเมวาติ ญสฺสามีติ กมฺมํ ฯ อิติ เอวนฺติ อชฺฌาสเยนาติ
นิทสฺสนํ ฯ อชฺฌาสเยนาติ ปฏิปนฺนสฺสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ปฏิปนฺนสฺสาติ อินฺทฺริยนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อินฺทฺริยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อนญฺญตญฺญสฺสามีติ เอวํ อชฺฌาสเยน ปฏิปนฺนสฺส อินฺทฺริยํ
อนญฺญตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ ฯ อิติสทฺโท นปุพฺพภูเตน สห สมาโส ฯ
ญาณํ๑ อาชานาติ...อิติ ตสฺมา อญฺญินฺทฺริยํ ฯ อาชานาตีติมสฺส
วิวรณํ ปฐมมคฺเคน...นาตีติ ฯ ปฐโม จ โส มคฺโค จาติ
ปฐมมคฺโค ฯ ทิฏฺโฐ จ โส มริยาโท จาติ ทิฏฺฐมริยาโท ฯ
อนติกฺกมิตฺวา ชานาตีติ อิทํ อาชนาตีติ ปทสฺส อตฺโถ ฯ น
อติกฺกมิตฺวา อนติกฺกมิตฺวา ฯ จสทฺโท ตุลฺยาธิกรณภาวํ ญาปนตฺถํ
ปกฺขิตฺโต ฯ ปฐมมคฺเคนาติ ทิฏฺฐาติ กตฺตา ฯ ทิฏฺฐมริยาทนฺติ

๑. อติเรกสทฺโท มญฺเญ ฯ

สตฺตมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 205

อนติกฺกมิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อนติกฺกมิตฺวาติ ชานาตีติ วิเสสนํ ฯ
อินฺทฺริยญฺจาติ สญฺญา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อาชานาตีติ อญฺญา ยํ
ญาณํ ฯ อาปุพฺโพ ญา ญาเณ ฯ อิตฺถิย...วา ฯ อ ฯ ปุน
อา ฯ อญฺญํ จ ตํ อินฺทฺริยญฺจาติ อญฺญินฺทฺริยํ ฯ อาทิรสฺโส ฯ
อญฺญาตาวิโน...วินฺทฺริยํ ฯ อาชานิตฺถาติ อญฺญาตาวี โย ปุคฺคโล ฯ
อาปุพฺโพ ญา ญาเณ ฯ อตีเต ตตวนฺตุตาวีติ ตาวี ฯ ญสฺส
ทฺวิตฺตํ ฯ กฺวจาทิ... ฯ อาทิรสฺโส ฯ อญฺญาตาวิโนติมสฺส
อตฺถวิวรณํ จตฺตาริ...หโตติ ฯ อฏฺฐาสีติ ฐิโต โย อรหา ฯ
อเร กิเลเส หนตีติ อรหา โย ปุคฺคโล ฯ อญฺญาตาวิโนติ
อรหโตติ วิเสสนํ ฯ จตฺตารีติ สจฺจานีติ วิเสสนํ ฯ สจฺจานีติ
ปฏิวิชฺฌิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปฏิวิชฺฌิตฺวาติ ฐิตสฺสาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ
ฐิตสฺสาติ อรหโตติ วิเสสนํ ฯ อรหโตติ อินฺทฺริยนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
อินฺทฺริยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อญฺญาตาวิโน อินฺทฺริยํ อญฺญาตา-
วินฺทฺริยํ ฯ นนุ ปญฺญินฺทฺริยาทีนิ จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ เอกา
ปญฺญาเยว กิมตฺถํ ปญฺญินฺทฺริยาทีนํ จ วิสุํ คหณนฺติ ปุจฺฉํ
สนฺธายาห ธมฺมตฺยาทิ ฯ ธมฺมสรูปวิภาวนตฺถญฺจ เอตฺถ ฐาเนสุ
ปญฺญินฺทฺริยาทีนํ คหณํ ฯ ธมฺมสรูปสฺศ วิภาวนํ ธมฺมสรูป-
วิภาวนํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส คหณํ
ปญฺญินฺทฺริยคฺคหณํ ฯ ปุคฺคลสฺส อชฺฌาสโย ปุคฺคลชฺฌาสโย ฯ
กิจฺจญฺจ ตํ วิเสโสจาติ กิจฺจวิเสโส ฯ ปุคฺคลชฺฌาสยสฺส กิจฺจวิเสโส ฯ

ปุคฺ...วิเสสสฺส วิภาวนํ ปุคฺ...วิเสสวิภาวนํ ฯ ธมฺมสรูปวิภาว-นตฺถญฺจาติ คหณนฺติ สมฺปทานํ ฯ เอตฺถาติ คหณนฺติ อาธาโร ฯ ปญฺญินฺทฺริยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปุคฺค...ตฺถนฺติ คหณนฺติ สมฺปทานํ ฯ อน...ทีนนฺติ คหณติ กมฺมํ ฯ

[๕๒] กิมฺปน อิเมสํ อินฺทฺริยานํ อนุกฺกเมน เทสนาย กรณนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ เอตฺถ จ ฐาเน... อาทิโต ภควตา วุตฺตานิ ฯ มนินฺทฺริยํ...เอตฺถ อชฺฌตฺติกายตเนสุ วตฺตพฺพมฺปิ...เอกโต ทสฺสนตฺถํ ชีวิตินฺทฺริยานนฺตรํ วุตฺตํ ฯ สา อยํ ปญฺญตฺติ อิเมสํ ภาวานํ วเสน...ทฺวยํ วุตฺตํ ฯ ตยิเม อุปาทินฺนธมฺมา อิมสฺส ชีวิตสฺส วเสน สมฺพนฺเธน ติฏฺฐนฺติ อิติ เอวํ...ตโต ตทนนฺตรํ ชีวิตินฺทฺริยํ วุตฺตํ ฯ สตฺต...ปญฺจกํ วุตฺตํ ฯ ตาหิ ปน เวทนาหิ วิสุทฺธิกามานํ สตฺตานํ...ทสฺสนตฺถํ ตโต ตทนนฺตรํ สทฺธาทิปญฺจกํ วุตฺตํ ฯ สมฺภตโวทาสมฺภารา จ อิเมหิ อินฺทฺริเยหิ วิสุทฺธิ...อิติ ทสฺสนตฺถํ อนฺเต ตีณิ อินฺทฺริยานิ วุตฺตานิ ฯ เอตฺตาวตา อินฺทฺริยเทสนาย อธิปฺเปตตฺถสิทฺธิ อิติ ตสฺมา อญฺเญสํ ธมฺมานํ อคฺคหณํ อิติ ตสฺมา อญฺญสฺส อินฺทฺริย-เทสนาย การณสฺส อติปฺปปญฺเจน อลํ อยุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปญฺญายตีติ ปญฺญตฺติ ยา ธมฺมชาติ ปณฺฑิเตน ฯ สตฺโต อิติ ปญฺญตฺติ สตฺตปญฺญตฺติ ฯ นิสฺสยติ เอตฺถาติ นิสฺสยานิ ฯ สตฺตปญฺญตฺติ เอตฺถ อายตเนสุ

นิสฺสยติ อิติ ตสฺมา ตานิ อายตานิ นิสฺสยานิ ฯ วิเสสานิ จ ตานิ นิสฺสยานิ จาติ วิเสสนิสฺสยานิ ฯ วิเสสนิสฺสยานํ ภาโว วิ...ยตฺตํ ฯ อชฺฌตฺติกานิ จ ตานิ อายตนานิ จาติ อชฺฌตฺติ-กายตนานิ ฯ อาทิมฺหิ อาทิโต ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อชฺฌตฺติกายตนานํ ภาโว อชฺ...ภาโว ฯ สมานานํ อินฺทฺริยานํ ภาโว สามญฺญํ ฯ อชฺฌตฺ...ภาเวน สามญฺญณํ อชฺฌ...ญฺญํ ฯ เอวสทฺโท พาหิรายตนานิ นิวตฺเตติ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ อรูปินฺทฺริเยหีติ สุขินฺทฺริยาทีหิ ฯ เอกโต ทสฺสนตฺถนฺติ เอกสฺมึ ฐาเน มนินฺทฺริยสฺส ญาปนตฺถํ ฯ ชีวิตนฺทฺริยสฺส อนนฺตรํ ชีวิตินฺ-ทฺริยานนฺตรํ ฯ อินฺทฺริยวิภงฺเค ปน มนินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยานนฺตรํ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ หิ จกฺขุนฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สุขินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยนฺติ วุตฺตํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ เตสํ อชฺฌตฺติ-กายตนานํ อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ ภาวานํ ทฺวยํ ภาวทฺวยํ ฯ ตยิเมติ เต อิเมติ เฉโท ฯ อุปาทินฺนา กมฺมชา จ เต ธมฺมา จาติ อุปาทินฺนธมฺมา ฯ ตโตติ ภาวทฺวยานนฺตรํ ฯ สตฺโต อิติ สญฺญิโต สตฺ...โต ฯ ธมฺมานํ ปุญฺโช ธมฺมปุญฺโช ฯ ปพนฺธสฺส วโส ปพนฺธวโส ฯ ตโตติ ชีวิตินฺทฺริยานนฺตรํ ฯ ปญฺจนฺนํ สมูหนํ[1] ปญฺจกํ ฯ เวทนานํ ปญฺจกํ เวทนาปญฺจกํ ฯ ปนสทฺโท

๑. สมูโหติ เยภุยฺเยน ทิสฺสติ ฯ

วิเสโส ฯ ตาหิ เวทนาหิ วิสุชฺฌนํ วิสุทฺธิ ฯ วิสุทฺธึ กาเมนฺติ
อิจฺฉนฺตีติ วิสุทฺธิกามา เย สตฺตา ฯ โวทายนฺติ วิสุชฺฌนฺติ
สตฺตา เอเตหิ สทฺธาทีหีติ โวทานา ฯ วิอวปุพฺโพ ทา สุทฺธิมฺหิ ฯ
กตฺตุกรณปเทเสสุ จาติ ยุ ฯ สมฺภริตพฺพา อุปจินิตพฺพาติ
สมฺภารา เย สทฺธาทิธมฺมา สตฺเตหิ ฯ สํปุพฺโพ ภร จเย ฯ
วิสรุช... ฯ โวทานา จ เต สมฺภารา จาติ โวทานสมฺภารา ฯ
โวทานสมฺภารานํ ทสฺสนํ โวทานสมฺภารทสฺสนํ ฯ ตโตติ เวทนา-
ปญฺจกานนฺตรํ ฯ สทฺธาทีนํ ปญฺจกํ สทฺธาทิปญฺจกํ ฯ สมฺภตา
ปูริตา โวทานสมฺภารา เยหิ สตฺเตหิ สมฺภตโวทานสมฺภารา ฯ
จสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อิเมหีติ ตีหิ อินฺทฺริเยหิ ฯ อิติ ตสฺมา ฯ
วิสุชฺฌนํ วิสุทฺธิ ฯ วิสุทฺธึ ปาปุณึสูติ วิสุทฺธิปฺปตฺตา ฯ นิฏฺฐิตํ
กิจฺจํ เยสํ สตฺตานํ เต นิฏฺฐิตกิจฺจา ฯ จสทฺโท วิสุทฺธิปฺปตฺตา จ
นิฏฺฐิตกิจฺจา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อธิปฺเปโต จ โส อตฺโถ จาติ
อธิปฺเปตตฺโถ ฯ อธิปฺเปตตฺถสฺส สิทฺธิ อธิปฺเปตตฺถสิทฺธิ ฯ เอตฺถาติ
วุตฺตานีติ อาธาโร ฯ สตฺตปญฺญตฺติยาติ วิเสสนิสฺสยตฺตาติ
สมฺพนฺโธ ฯ วิเสสนิสฺสยตฺตาติ วุตฺตานีติ เหตุ ฯ อชฺฌตฺติกาย-
ตนานีติ วุตฺตานีติ กมฺมํ ฯ อาทิโตติ วุตฺตานีติ อาธาโร ฯ
มนินฺทฺริยนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อชฺฌ...เณนาติ วตฺตพฺพนฺติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ วตฺตพฺพนฺติ อาธาโร ฯ วตฺตพฺพมฺปีติ
มนินฺทฺริยนฺติ วิเสสนํ ฯ อรูปินฺทฺริเยหีติ สหาติ สหโยโค ฯ

สหาติ ทสฺสนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เอกโตติ ทสฺสนตฺถนฺติ อาธาโร ฯ ทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ ชีวิตินฺทฺริยานนฺตรนฺติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ สายนฺติ ปญฺญตฺตีติ วิเสสนํ ฯ ปญฺญตฺตีติ คจฺฉตีติ กตฺตา ฯ อิเมสนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ คจฺฉตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตฺถี ปุริโสติ วิภาคนฺติ อากาโร ฯ วิภาคนฺติ คจฺฉตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ ทสฺสนาติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ ตทนนฺตรนฺติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ภาวทฺวยนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ตยิเมติ อุ...มฺมาติ วิเสสนํ ฯ อุปาทินฺนธมฺมาติ ติฏฺฐนฺตีติ กตฺตา ฯ อิมสฺสาติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ ติฏฺฐนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ทสฺสนาติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ ตโตติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ชีวิตินฺทฺริยนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ สตฺต-สญฺญิโตติ ธมฺมปุญฺโชติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมปุญฺโชติ สงฺกิลิสฺสตีติ กตฺตา ฯ ปพนฺธวเสนาติ ปวตฺตมาโนติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺต-มาโนติ ธมฺมปุญฺโชติ วิเสสนํ ฯ อิมาหีติ เวทนาหีติ วิเสสนํ ฯ เวทนาหีติ สงฺกิลิสฺสตีติ กรณํ ฯ อิตีติ ทสฺสนาติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ ตโตติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ เวทนาปญฺจกนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ตาหีติ วิสุทฺธีติ อปาทานํ ฯ วิสุทฺธิกามานนฺติ ทสฺสนาติ สมฺปทานํ ฯ โวทานสมฺภารทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ ตโตติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ สทฺธาทิ-

ปญฺจกนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ สมฺภต...รา จาติ วิสุชฺฌนฺติ โหนฺตีติ ทฺวเย กตฺตา ฯ อิเมหีติ วิสุชฺฌนฺตีติ กรณํ ฯ อิตีติ โหนฺตีติ เหตุ ฯ วิสุทฺธิปฺปตฺตา จ นิฏฺฐิตกิจฺจา จาติ ทฺวยํ สมฺภต...ภาราติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทสฺสนาติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตานีติ สมฺปทานํ ฯ อนฺเตติ วุตฺตานีติ อาธาโร ฯ ตีณีติ วุตฺตานีติ กมฺมํ ฯ เอตฺตาวตาติ สิทฺธีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อธิปฺเปตตฺถสิทฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อคฺคหณนฺติ เหตุ ฯ อญฺเญสนฺติ อคฺคหณนฺติ กมฺมํ ฯ อคฺคหณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อิทนฺติ สรูปํ ฯ อิทนฺติ การณนฺติ วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ เทสนายาติ กมฺมํ ฯ อนุกฺกเมนาติ เทสนายาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เทสนายาติ การณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ การณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อลนฺติ เหตุ ฯ อลนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อติปปญฺเจนาติ อลนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อลมติปปญฺเจนาติ อิทํ อินฺทฺริยวิภงฺคฏฺฐกถายํ วุตฺตํ เทสนากฺกมํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ

[๘๓] อสทฺธิย...สตฺต พลานิ ฯ นตฺถิ สทฺธา เอตสฺส ปุคฺคลสฺสาติ อสทฺโธ ฯ อสทฺธสฺส ภาโว อสทฺธิยํ ฯ ตฺสทฺเทน อิโย ฯ กุสีตสฺส ภาโว โกสชฺชํ ฯ ปมชฺชติ เอเตน สภาเวน สตฺโตติ ปมาโท ฯ อสทฺธิยญฺจ โกสชฺชญฺจ ปมาโท จ อุทฺธจฺจญฺจ อวิชฺชา จ อหิริกญฺจ อโนตฺตปฺปญฺจ อสทฺธิย... ตปฺปานิ ฯ อสทฺธิย...ตปฺปานิ อิติ สงฺขาตา อ...ตา ฯ ปฏิปกฺขา จ เต ธมฺมา จาติ ปฏิปกฺขธมฺมา ฯ อกมฺปานํ ภาโว

อกมิปิยํ ฯ อกมฺปิยํ เอว อตฺโถ อกมฺปิยตฺโถ ฯ ถิรานํ ภาโว ถิรภาโว ฯ จสทฺโท อกมฺปิยตฺเถน จ ถิรภาเวน จ โยเชตพฺโพ ฯ

อสทฺธิ...หีติ ปฏิปกฺขธมฺเมหีติ วิเสสนํ ฯ ปฏิปกฺขธมฺเมหีติ อกมฺปิยาติ อปาทานํ ฯ อกมฺปิยตฺเถน ถิรภาเวน จาติ ทฺวยํ พลานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเมสูติ ถิรภาเวนาติ อาธาโร ฯ สทฺธาทีนีติ สญฺญี ฯ สตฺตาติ สทฺธาทีนีติ วิเสสนํ ฯ พลานีติ สญฺญา ฯ

อกมฺปิยตฺเถน ถิรภาเวน จ พลานิ ฯ อธิปฺปายวิคฺคโห ฯ พลนฺติ ปฏิปกฺขธมฺเม อภิภวนฺตีติ พลานิ ยานิ สทฺธาทีนิ ฯ พล อภิภวเน ฯ สพฺพโต อ ฯ อหิริกา...ภาเวเนว พลนฺติ โยชนา ฯ อหิ...ทฺวยนฺติ สญฺญี ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเมสูติ ถิราติ อาธาโร ฯ ถิรภาเวนาติ พลนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อกมฺปิยตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ อตฺตา... อธิปติ ฯ อตฺตนา อธีนา ปฏิพทฺธา อตฺตาธีนา ฯ ปวตฺตนฺตีติ ปวตฺติโน เย ธมฺมา ฯ อตฺตาธีนา จ เต ปวตฺติโน จาติ อตฺตาธีนปวตฺติโน ฯ อตฺตนา อธีนา หุตฺวา ปวตฺติโนตฺยตฺโถ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเม ปานฺติ รกฺขนฺตีติ ปติโน เย ธมฺเม ฯ ปา รกฺขเณ ฯ มิทาทีหิ ตฺติติโย ฯ กฺวจาทิมชฺฌ ฯ ปุพฺพรสฺโส ฯ ปติโน หุตฺวา ภูตา ปติภูตา ฯ อตฺตาธีนปวตฺตีนนฺติ ปตีติ สมฺพนฺโธ สมฺปทานํ วา ฯ ปติภูตาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ

ธมฺมชาติ สญฺญี ฯ อธิปตีติ สญฺญา ฯ อตฺตนา อธีนํ ปติ อธิปติ ฯ อธิสทฺโท อธีนวาจโก ฯ เต ธมฺมา ปติภูตา กีทิสา อาห ฉนฺทวโตตฺยาทิ ฯ

หิ สจฺจํ ฉนฺ...อาทิกํ ปุพฺพา...ปวตฺตนฺติ ฯ เต สมฺปยุตฺตธมฺมา เตสํ ฉนฺทาทีนํ วเสน สมฺพนฺเธน ปวตฺตนฺติ ฯ เตน ตสฺมา เต ฉนฺทาทโย อตฺตาธีนานํ ปติภาเวน ปวตฺตนฺตีติ โยชนา ฯ

ฉนฺโท เอตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถีติ ฉนฺทวา ฯ ฉนฺทวโต กึ นาม น สิชฺฌตีติ อาทิ ยสฺส อุปนิสฺสยสฺส โส อุปนิสฺสโย ฉนฺทวโต กึ นาม น สิชฺฌตีติอาทิโก ฯ อาทิสทฺเทน จิตฺตวโต กึ นาม น สิชฺฌตีติอาทิกสฺส คหณํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ผลํ อภิสงฺขโรตีติ อภิสงฺขาโร โย อุปนิสฺสโย ฯ ปุพฺโพ จ โส อภิสงฺขาโร จาติ ปุพฺพาภิสงฺขาโร ฯ ผเลน นิสฺสิยตีติ นิสฺสโย โย อภิสงฺขาโร ฯ พลวา นิสฺสโย อุปนิสฺสโย ฯ ปุพฺพาภิสงฺขาโร จ โส อุปนิสฺสโย จาติ ปุพฺพาภิสงฺขารูปนิสฺสโย ฯ อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปชฺชมานํ ยํ จิตฺตํ ฯ ฉนฺโท อาทิ เยสํ ธมฺมานํ เต ฉนฺทาทโย ฯ อิสฺสริยํ ธาเรนฺตีติ ธูรา ยา ฉนฺทาทโย ฯ ธา ธารเณฯ วิทาทีหฺยูโรติ อูโร ฯ ธูรา หุตฺวา ภวนฺตีติ ธูรภูตา เย ฉนฺทาทโย ฯ สาเธนฺตีติ สาธยมานา เย ฉนฺทาทโย ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ อตฺตนา อธีนา อตฺตาธีนา ฯ ปตีนํ ภาโว ปติภาโว ฯ ฉนฺท...กนฺติ

ปุพฺพ...ยนฺติ วิเสสนํ ฯ ฉนฺ...โตติ น สิชฺฌตีติ สมฺปทานํ ฯ กึ นามาติ น สิชฺฌตีติ กตฺตา ฯ ปุพฺ...ยนฺติ ลภิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ลภิตฺวาติ อุปฺปชฺชมาเนติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุปฺปชฺชมาเนติ จิตฺเตติ วิเสสนํ ฯ จิตฺเตติ ฉนฺทาทโยติ อาธาโร ฯ ฉนฺทาทโยติ ปวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ ธุรภูตาติ ฉนฺทาทโยติ วิเสสนํ ฯ สยนฺติ สาธยมานาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเมติ สาธยมานาติ กมฺมํ ฯ สาธยมานาติ ฉนฺทาทโยติ วิเสสนํ ฯ หุตฺวาติ ปวตฺตนฺตีติ สมานกาลกิริยา ฯ เต จาติ ปวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ เตสนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ ปวตฺตนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เตนาติ ปวตฺตนฺตีติ เหตุ ฯ เตติ ปวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ อตฺตา-ธีนานนฺติ ปวตฺตนฺตีติ สมฺปทานํ ฯ ปติภาเวนาติ ปวตฺตนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นนุ อธิปตินฺทฺริยานํ อิสฺสริยมตฺถิ โก เตสํ วิเสโสติ อาห อญฺเญสนฺติอาทิ ฯ

อญฺเญสํ...อธิปติตา ฯ อินฺทฺริยนฺตเรสุ สนฺเตสุปิ เกวลํ...วิเสโสติ โยชนา ฯ อธิปตีนํ ภาโว อธิปติภาโว ฯ นิวาริยเต นิวารณํ ฯ อธิปติภาวสฺส นิวารณํ อธิปติภาวนิวรณํ ฯ อธิปติภาวนิวารณสฺส วโส อธิปติภาวนิวารณวโส ฯ อิสฺสรสฺส ภาโว อิสฺสริยํ ฯ อธิปติโน ภาโว อธิปติตา ฯ นนุ อินฺทฺริยนฺตรานิ สนฺติ เอวํ สติ กถํ เอกินฺทฺริยสฺส อิสฺสริยตา อตฺถีติ โจทนํ สนฺธายาห สนฺเตสุปิตฺยาทิ ฯ

อภิ.๒๒๑-๒

อปีสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ อินฺทฺริยานิ จ ตานิ อนฺตรานิ จาติ อินฺ...รานิ ฯ เกวลนฺติ เอกนฺตํ ฯ ทสฺสนํ อาทิ เยสํ สวนาทีนํ ตานิ ทสฺสนาทีนิ ฯ อนุวตฺตาปิยเต อนุวตฺตาปนํ ฯ อนุวตฺตาปนํ เอว มตฺตํ ปมาณํ อนุ...มตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อญฺเญสํ อิสฺสริยนิวารณํ นิเสเธติ ฯ อินฺทฺริยานํ ภาโว อินฺทฺริยตา ฯ อธิปติ จ อินฺทฺริยานิ จ อธิปตินฺทฺริยานิ ฯ อญฺเญสนฺติ อธิปตีนนฺติ[๑] วิเสสนํ ฯ อธิปตีนนฺติ[๒] ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ อธิปติภาวนิวารณภาเวนาติ อิสฺสริยนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิสฺสริยนฺติ สญฺญี ฯ อธิปติตาติ สญฺญา ฯ สนฺเตสุปีติ อินฺทฺริยตาติ ลกฺขณํ ฯ อินฺทฺริยนฺตเรสูติ สนฺเตสูติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ เกวลนฺติ อนุวตฺตาปนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ทสฺสนาทีสูติ อนุวตฺตาปนาติ อาธาโร ฯ จกฺขุวิญฺญาณาทีหีติ อนุวตฺตาปนาติ กมฺมํ ฯ อนุวตฺตาปนมตฺตนฺติ สญฺญี ฯ อินฺทฺริยตาติ สญฺญา ฯ อิตีติ อยนฺติ สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ วิเสสนํ ฯ อธิปตินฺทฺริยานนฺติ วิเสโสติ สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๘๔] เย ธมฺมา โอชฏฺฐมกรูปาหโย อาหรนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา อาหารา ฯ อฏฺฐนฺนํ ปูรณา อฏฺฐมา ฯ โอชา อฏฺฐมา ยสฺส รูปสฺส โอชฏฺฐมกํ ฯ โอชฏฺฐมกํ รูปํ อาทิ เยสํ เวทนาทีนํ เต โอชฏฺฐมกรูปาหโย ฯ โอ...โยติ อาหรนฺตีติ

๑-๒. ฏีกายมฺปน อธิปติธมฺมานนฺติ ทิสฺสติ ฯ

กมฺมํ ฯ โก อาหาโร กึ อาหรตีติ อาห กพฬีกาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ กพฬีการาหาโร[๑] โอชฏฺฐมกรูปํ อาหรติ ฯ ผสฺสาหาโร ติสฺโส เวทนา อาหรติ ฯ มโนสญฺเจตนา...สนฺธึ อาหรติ ฯ วิญฺญา...นามรูเป อาหรตีติ โยชนา ฯ

กพฬํ กริยตีติ กพฬีกาโร โย อาหาโร สตฺเตน ฯ กพฬสทฺทุปปโท กร กรเณ ฯ สพฺพโต อ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อการสฺสิ นิคฺคหีตาคโม จ ฯ กพฬีกาโร เอว อาหาโร กพฬี-การาหาโร ฯ หิสทฺโท วิตฺถาโร ฯ ผสฺโส เอว อาหาโร ผสฺสาหาโร ฯ มเนน สมฺปยุตฺตา เจตนา มโนสญฺเจตนา ฯ มโนสญฺเจตนา เอว อาหาโร มโน...หาโร ฯ มโนสญฺ...หาโร อิติ สงฺขาตํ มโนสญฺ...สงฺขาตํ มโนสญฺ...สงฺขาตํ ฯ กุสลญฺจ อกุสลญฺจ กุสลากุสลํ ฯ กุสลากุสลํ เอว กมฺมํ กุ...มฺมํ ฯ วิญฺญาณํ เอว อาหาโร วิญฺญาณาหาโร ฯ วิญฺญาณาหาโร อิติ สงฺขาตํ วิญฺ...ขาตํ ฯ ปฏิสนฺธิ เอว วิญฺญาณํ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ ฯ สหชาตานิ จ ตานิ นามรูปานิ จาติ สห...ปานิ ฯ

กพฬีการาหาโรติ อาหรตีติ กตฺตา ฯ โอฏฺ...ปนฺติ อาหรนฺติ กมฺมํ ฯ ผสฺสาหาโรติ อาหรตีติ กตฺตา ฯ ติสฺโสติ เวทนาติ วิเสสนํ ฯ เวทนาติ อาหรตีติ กมฺมํ ฯ มโน...ตนฺติ กุสลากุสล-

๑. กพฬีการาหาโร กพฬีการาหาโรติ เอกสทิสเมว โหติ นิคฺคหีตาคโม อนิยโตติ อุปริปิ วุตฺตตฺตา ฯ

กมฺมนฺติ วิเสสนํ ฯ กุ...มฺมนฺติ อาหรตีติ กตฺตา ฯ ตีสูติ ภเวสูติ วิเสสนํ ฯ ภเวสูติ อาหรตีติ อาธาโร ฯ ปฏิสนฺธินฺติ อาหรตีติ กมฺมํ ฯ วิญฺญาณาหารสงฺขาตนฺติ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณนฺติ อาหรตีติ กตฺตา ฯ สหชาต-นามรูเปติ อาหรตีติ กมฺมํ ฯ

ยทิ กพฬีการาหาราทโย อตฺตโน ปจฺจยุปฺปนฺเน อาหรนฺตาหารา อญฺเญปิ อตฺตโน ปจฺจยุปฺปนฺเน อาหรนฺตา อตีเตปิ อาหารา ภเวยฺยุนฺติ โจทนํ สนฺธายาห กิญฺจาปีตฺยาทิ ฯ

[๕๕] สก...กิญฺจาปิ อตฺถิ ปน ตถาปิ อชฺฌตฺติกสนฺตติยา วิเสสปจฺจยตฺตา อิเมเยว ธมฺมา จตฺตาโร อาหาราติ ภควตา วุตฺตาติ โยชนา ฯ กิญฺจาปีติ โจทกาโภคสูจโน ฯ สโก จ สโก จ สกสโก ฯ สกสกสฺส ปจฺจยุปฺปนฺนา สกสกปจฺจยุปฺปนฺนา ฯ อญฺเญปีติ เวทนาทโย ธมฺมา ฯ อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ อชฺฌตฺเต ภวา อชฺฌตฺติกา ฯ อชฺฌตฺติกา จ สา สนฺตติ จาติ อชฺฌตฺติกสนฺตติ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ วิเสสา จ เต ปจฺจยา จาติ วิเสสปจฺจยา ฯ วิเสสปจฺจยานํ ภาโว วิเสสปจฺจยตฺตํ ฯ เอวสทฺโท อญฺเญ นิวตฺเตติ ฯ กิญฺจาปีติ นิปาโต ฯ สกสกปจฺจ-ยุปฺปนฺเนติ อาหรนฺตาติ กมฺมํ ฯ อาหรนฺตาติ อญฺเญปีติ วิเสสนํ ฯ อญฺเญปีติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ อชฺฌตฺติกสนฺตติยาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ วิเสสปจฺจยตฺตาติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ อิเมเยวาติ

วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ จตฺตาโรติ อาหาราติ วิเสสนํ ฯ อาหาราติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วุตฺตาติ อากาโร ฯ

วิเสสปจฺจโย กีทิโสติ อาห กพฬีกาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ กพฬีการาหารภกฺขานํ สตฺตานํ รูป...ปจฺจโย ฯ กสฺมา ฯ กมฺมาทิ-ชนิตสฺสาปิ ตสฺส รูปากายสฺส กว...เนว...ภวโตติ โยชนา ฯ กพฬี-การาหารํ ภกฺขนฺตีติ กพฬีการาหารภกฺขา เย สตฺตา ฯ นิคฺคหีตาคโม อนิยโต ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ รูปํ เอว กาโย รูปกาโย ฯ วิเสโส ปจฺจโย วิเสสปจฺจโย ฯ นนุ รูปกาโย กมฺมาทีหิ ชนิโต โส กมฺมาทิพเลน ติฏฺเฐยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห กมฺมา-ทิตฺยาหิ ฯ กมฺมํ อาทิ เยสํ จิตฺตาทีนํ ตานิ กมฺมาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน จิตฺตอุตูนํ คหณํ ฯ กมฺมาทีหิ ชนิโต กมฺมาทิชนิโต ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ อุปตฺถมฺเภตีติ อุปตฺถมฺภํ ยํ พลํ ฯ พลติ สมตฺเถตีติ พลํ ยา สตฺติ ฯ อุปตฺถมฺภํ จ ตํ พลญฺจาติ อุปตฺถมฺภพลํ ฯ กพฬีการาหารสฺส อุปตฺถมฺภพลํ กพ...พลํ ฯ เอวสทฺโท กมฺมาทิพลํ นิวตฺเตติ ฯ ทส วสฺสานิ ทสวสฺสํ ฯ ทิคุ ฯ ทสวสฺสํ อาทิ เยสํ วีสวสฺสาทีนํ ตานิ ทสวสฺสาทีนิ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ทสวสฺสาทีสุ ปวตฺติ ทสวสฺศาทิปวตฺติ ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว ฯ ทสวสฺสาทิปวตฺติยา สมฺภโว ทส...โว ฯ กพ...นนฺติ สตฺตานนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ รูปกายสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ รูปกายสฺสาติยา สมฺภโว ทส...โว ฯ กพ...นนฺติ สตฺตานนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ รูปกายสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ รูปกายสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ กพฬีการาหาโรติ

ลิงฺคตฺโถ ฯ วิเสสปจฺจโยติ กพ...หาโรติ วิเสสนํ ฯ กมฺมาทิ-
ชนิตสฺสาปีติ ตสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ตสฺสาติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ
ทส...โตติ วิเสส...โยติ เหตุ ฯ กพฬีการาหารวิเสสปจฺจยภาวํ
สมตฺเถนฺโต อาห ตถาหิตฺยาทิ ฯ

[๘๖] ตถาหิ สจฺจํ เอโส กพฬีการาหาโร กุมารสฺส
อุปตฺถมฺภกา ธาตี วิย ฯ เคหสฺส อุปตฺถมฺภนกยนฺตํ วิย อาหาโร
อุปตฺถมฺภโก อิติ เอวํ อาจริเยหิ วุตฺโตติ โยชนา ฯ ตถาหิสทฺโท
ทฬฺหิ ฯ กุมารํ ธาเรตีติ ธาตี ยา อิตฺถี ฯ ธา ธารเณ ฯ
อิตฺถิยมติยโว วา ฯ กุยํ ปฐวิยํ มาเรติ กีฬตีติ กุมาโร โย
ปุตฺโต ฯ อุปตฺถมฺเภตีติ อุปตฺถมฺภนกํ ยํ ยนฺตํ ฯ ยมติ อุปตฺถมฺ-
เภตีติ ยนฺตํ ยํ ถมฺภํ ฯ อุปตฺถมฺภนกญฺจ ตํ ยนฺตญฺจาติ
อุปตฺถมฺภนกยนฺตํ พหุปตฺถมฺภนกถมฺภํ ฯ สพฺพสมฺภารํ คณฺหาตีติ
เคหํ ยํ ฆรํ ฯ ตถาหีติ นิปาโต ฯ เอโสติ วุตฺโตติ กมฺมํ ฯ
ธาตีติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ กุมารสฺสาติ อุปตฺถมฺภกาติ
กมฺมํ ฯ อุปตฺถมฺภกยนฺตนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ
เคหสฺสาติ อุปตฺถมฺภนกาติ กมฺมํ ฯ อิตีติ วุตฺโตติ กมฺมนิทสฺสนํ ฯ

ผสฺโสปิ...โหติ ฯ อปิสทฺโท กพฬีการาหารํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ
สุขํ อาทิ ยาสํ ทุกฺขูเปกฺขานํ ตา สุขาทโย ฯ สุขาที วสนฺติ
เอตฺถ อารมฺมเณติ วตฺถุ ฯ สุขาทีนํ วตฺถุ สุขาทิวตฺถุ ฯ
สุขาทิวตฺถุ หุตฺวา ภวตีติ สุขาทิวตฺถุภูตํ ยํ อารมฺมณํ ฯ

เอวสทฺโท อผุสนฺตํ นิวตฺเตติ ฯ สุขาทโย จ ตา เวทนา จาติ สุขาทิเวทนา ฯ ปวตฺติยเต ปวตฺตนํ ฯ สุขาทิเวทนานํ ปวตฺตนํ สุขาทิปวตฺตนํ ฯ ฐิยเต ฐิติ ฯ ผสฺโสปีติ โหตีติ กตฺตา ฯ สุขาทิวตฺถุภูตนฺติ อารมฺมณนฺติ วิเสสนํ ฯ อารมฺมณนฺติ ผุสนฺโตเยวาติ กมฺมํ ฯ ผุสนฺโตติ ผสฺโสติ วิเสสนํ ฯ สุขาทิเวทนาปวตฺตเนนาติ ฐิติยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ ฐิติยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฐิติยาติ โหตีติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ

มโน...โหติ ฯ กุสลากุสลกมฺมสฺส วโส กุส...วโส ฯ อายุหติ พฺยาปารมาปชฺชตีติ อายุหมานา[๑] ยา เจตนา ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ ภวตีติ ภโว โย สภาโว วิปกากมฺมชรูปํ ฯ มูลติ เอเตนาติ มูลํ ฯ ภโว เอเตน ธมฺมชาเตน มูลติ ปติฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ มูลํ ปฏิสนฺธิ ฯ ภวสฺส มูลํ ภวมูลํ ปวตฺติภวสฺส มูลภูตํ การณภูตํ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ ฯ ภวมูลสฺส นิปฺผาทนํ ภวมูลนิปฺผาทนํ ฯ มโนสญฺเจตนาติ โหตีติ กตฺตา ฯ กุส...เสนาติ อายุหมานาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อายุ... เยวาติ มโน...นาติ วิเสสนํ ฯ ภว...โตติ ฐิติยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ ฐิติยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฐิติยาติ โหตีติ สมฺปทานํ ฯ

วิญฺญาณํ... [๒] โหติ อิติ เอวํ เอเตเยว ธมฺมา อชฺฌ...หาราติ ภควตา วุตฺตา ฯ วิชานาตีติ วิชานนฺตํ ยํ วิญฺญาณํ ฯ เอวสทฺโท

๑. ฏีกายมฺปน อายูหมานาติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ฏีกายมฺปเนตฺถนฺตเร ปจฺจโยติ ทิสฺสติ ฯ

อชานนฺตํ นิวตฺเตติ ฯ นามรูปสฺส ปวตฺตนํ นามรูปปวตฺตนํ ฯ เอวสทฺโท อญฺเญ นิวตฺเตติ ฯ อตฺตานํ อธิกิจฺจ ปวตฺโต อชฺฌตฺโต ฯ อชฺฌตฺโต จ โส สนฺตาโน จาติ อชฺฌตฺตสนฺตาโน ฯ วิเสสปจฺจยานํ ภโว วิเส...ยตฺตํ ฯ

วิญฺญาณนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ วิชานนฺตเมวาติ วิญฺญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ นามรูปปวตฺตเนนาติ ฐิติยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ ฐิติยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฐิติยาติ โหตีติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ อิติ เอวนฺติ วิเสสปจฺจยาติ นิทสฺสนํ ฯ เอเตเยวาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ อชฺฌ...นสฺสาติ วิเส...ยตฺตาติ สมฺปทานํ ฯ วิเสส...ตฺตาติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ อาหาราติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วุตฺตาติ อากาโร ฯ

กมสฺสาเนกวิธตฺตา ผสฺสาทีนํ ทุติยาทิภาโว อุปฺปตฺติกฺกมโต วุตฺโตติ โกจิ สงฺเกยฺย ตสฺมา ตํ นิเสธตฺถํ ผสฺสาทีนนฺตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ ผสฺสาทีนํ...มโต วุตฺโต น อุปฺ...มโต วุตฺโต ฯ ผสฺสาทีนนฺติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ ทุติยาทิภาโวติ วุตฺโตติ กมฺมํ ฯ ทุติยาทีนํ ภาโว ทุติยาทิภาโว ฯ เทสนากฺกมโตติ วุตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เทสนาย กโม เทสนากฺกโม ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อุปฺปตฺติกฺกมโตติ วุตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปตฺติยา กโม อุปฺปตฺติกฺกโม ฯ

[๘๗] นนุ ปญฺจวิญฺญาเณสุ อุเปกฺขาสุขทุกฺขานิ วิชฺชนฺติ อวิริเยสุ จ สมาธิ วิชฺชติ อเหตุเกสุ จ มคฺคงฺคานิ น ลพฺภนฺตีติ

สตฺตมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 221

อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อาจริเยน ปน กิมตฺถํ มนสิกตฺวา ปญฺจ-
วิญฺญาเณสูติอาทิ วุตฺตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห ปญฺจวิญฺญาณานนฺติอาทิ ฯ
ปญฺจวิ...ภาเวน ภควตา น อุทฺธฏานิ ฯ หิ สจฺจํ วิตกฺกปจฺฉิมกํ
ฌานงฺคํ ภควตา วุตฺตํ ฯ ทฺวิปญฺ...วเสน น คจฺฉติ ฯ หิ สจฺจํ
วีริยปจฺฉิมกํ พลนฺติ วจนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ ตถา...น ลพฺภนฺติ ฯ
หิ สจฺจํ เหตุ...มคฺคงฺคนฺติ ภควตา วุตฺตํ อิติ อิม...นิธาย...
อาทิมาห ฯ อภินิปตนํ อภินิปาโต ฯ มิยเต มตฺตํ ฯ
อภินิปาโต มตฺตํ ปมาณํ เยสํ ปญฺจวิญฺญาณานํ ตานิ อภินิปาต-
มตฺตานิ ฯ อภิ...มตฺตานํ ภาโว อภิ...ตตฺตํ ฯ เตสูติ ปญฺจ-
วิญฺญาเณสุ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ อุเปกฺขา จ สุขญฺจ
ทุกฺขญฺจ อุเปกฺขาสุขทุกฺขานิ ฯ อุเปกฺขาสุขทุกฺขานีติ อิมินา เตหิ
อุเปกฺขาทีหิ สมานลกฺขณตฺตา จิตฺเตกคฺคตาปิ วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพา ฯ
กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก จิตฺเตกคฺคตาอุเปกฺขาสุขทุกฺขานีติปิ ปาโฐ ฯ โสปิ
ยุตฺโต ฯ อุเปกฺขาสุขทุกฺขานีติ ปน โปราโณ ปาโฐ ฯ อุปคนฺตฺวา
นิชฺฌานํ อุปนิชฺฌานํ ฯ อุปนิชฺฌานํ เอว อากาโร อุปนิชฺฌานา-
กาโร ฯ ฌานงฺคสฺส ภาโว ฌานงฺคภาโว ฯ ปจฺฉา ชาโต
ปจฺฉิโม ฯ วิตกฺโก ปจฺฉิโม ยสฺมึ ฌานงฺเค ตํ วิตกฺกปจฺฉิมํ ฯ
หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ มโนธาตูนํ ติกํ มโนธาตุตฺติกํ ฯ สนฺตีรณานํ
ติกํ สนฺตีรณตฺติกํ ฯ ทฺวิปญฺจวิญฺญาณํ จ มโนธาตุตฺติกญฺจ
สนฺตีรณตฺติกญฺจ ทฺวิ...กานิ ฯ ทฺวิ...กานํ วโส ทฺวิ...โส ฯ

วิริยสฺส อภาโว วิริยาภาโว ฯ ตตฺถาติ โสฬสจิตฺเตสุ ฯ
อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ พลํ อิติ นามํ พลภาโว ฯ วิริยํ
ปจฺฉิมํ ยสฺมึ พเล ตํ วิริยปจฺฉิมกํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ตถาติ
ยถา ปญฺจวิญฺญาณาทีสุ ฌานพลานิ น สนฺติ ตถา เอวนฺตฺยตฺโถ ฯ
อฏฺฐารสานิ จ ตานิ อเหตุกานิ จาติ อฏฺ...กา[๑] ฯ เหตุกโต
วิรโห เหตุกวิรโห ฯ เหตุ ปจฺฉิโม ยสฺมึ มคฺคงฺเค ตํ
เหตุปจฺฉิมกํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปญฺจวิญฺญาณานนฺติ อภินิปาต-
มตฺตตฺตาติ ภาวโยโค ฯ วิตกฺกวิรเหนาติ อภินิปาตมตฺตตฺตาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อารมฺมเณสูติ อภินิปาตาติ อาธาโร ฯ อภินิปาต-
มตฺตตฺตาติ อภาวโตติ เหตุ ฯ เตสูติ วิชฺชมานาหีติ อาธาโร ฯ
วิชฺช...ปีติ อุ...นีติ วิเสสนํ ฯ อุ...นีติ น อุฏฺฐฏฺฐานีติ กมฺมํ ฯ
อุป...รสฺสาติ อภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อ...โตติ น อุฏฺฐฏฺฐานีติ
เหตุ ฯ ฌานงฺคภาเวนาติ อุฏฺฐฏฺฐานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิ...กนฺติ
ฌานงฺคนฺติ วิเสสนํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ ฌานงฺคนฺติ วุตฺตนฺติ
กมฺมํ ฯ ทฺวิ...เสนาติ โสฬสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ โส...สูติ
อภาวโตติ อาธาโร ฯ อภาวโตติ น[๒] คจฺฉตีติ เหตุ ฯ ตตฺถาติ
วิชฺช...ปีติ อาธาโร ฯ วิชฺช...ปีติ สมาธีติ วิเสสนํ ฯ สมาธีติ น

๑. อฏฺฐารส จ ตานิ อเหตุกานิ จาติ อฏฺฐารสาเหตุกานีติ อภิตพฺพํ ฯ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. ฏีกายมฺปน นสทฺโท น ทิสฺสติ ฯ สี. พลภาวํ น คจฺฉตีติ ทิสฺสติ ฯ

คจฺฉตีติ กตฺตา ฯ พลภาวนฺติ[๑] น คจฺฉตีติ กมฺมํ ฯ วิริ...กนฺติ พลนฺติ วิเสสนํ ฯ พลนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ อฏฺฐา...เกสูติ น ลพฺภนฺตีติ อาธาโร ฯ เหตุ...โตติ น ลพฺภนฺตีติ เหตุ ฯ มคฺ...คานีติ น ลพฺภนฺตีติ กมฺมํ ฯ เหตุ...กนฺติ มคฺคงฺคนฺติ วิเสสนํ ฯ มคฺคงฺคนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อิตีติ อิมนฺติ สรูปํ ฯ อิมนฺติ อตฺถนฺติ วิเสสนํ ฯ อตฺถนฺติ นิธายาติ กมฺมํ ฯ มนสีติ นิธายาติ อาธาโร ฯ นิธายาติ อาหาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปญฺจ...ตฺยาทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๔๘] น ลพฺภนฺตีติ ปทสฺส ทูเร ฐิตตฺตา ฌานงฺคานิ โหนฺตีติ สงฺกา ภเวยฺย ตสฺมา ฌาน...สมฺพนฺโธติ วุตฺตํ ฯ ฌาน...อิติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ สมฺพนฺโธติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตถา วิจิกิจฺฉา-ทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห อธิโมกฺโขตฺยาทิ ฯ อธิ...มตฺตํ เอกคฺคตา มิจฺฉา...หารํ น ปน คจฺฉติ ฯ อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย ตถา...อาทิมาห ฯ อธิโมกฺขโต วิรโห อธิ...วิรโห ฯ วิจิกิจฺฉาย สมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ วิ...ยุตฺตํ ฯ ฐิยเตติ ฐิติ ฯ จิตฺตสฺส ฐิติ จิตฺตฏฺฐิติ ฯ จิตฺตฏฺฐิติ เอว มตฺตํ ปมาณํ จิตฺตฏฺฐิติมตฺตํ ฯ น ปนาตฺยาทิ มตฺตสทฺทสฺส ผลํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ มิจฺฉาสมาธิ จ สมาธินฺทฺริยญฺจ สมาธิพลญฺจ อิติ โวหารํ

๑. ฏีกายมฺปน พลภาวนฺติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ โส จ โข วิรุทฺโธ ภเวยฺย ฯ

นามํ ฯ อธิ...โตติ...จิติมตฺตํ ฯ น คจฺฉตีติ ปททฺวเย เหตุ ฯ
วิจิ...จิตฺเตติ เอกคฺคตาติ อาธาโร ฯ เอกคฺคตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
จิตฺต...มตฺตนฺติ เอกคฺคตาติ วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ
เอกคฺคตาติ คจฺฉาตีติ กตฺตา ฯ มิจฺฉา...โวหารนฺติ คจฺฉตีติ
กมฺมํ ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ ตถา...ทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

ทฺวิเหตุกติเหตุกคฺคหเณ คุณํ ญาเปนฺโต อาห ทฺวิตฺยาทิ ฯ
ทฺวิ...ทสฺเสติ ญาเปติ อาจริโย ฯ ทฺวิเหตุกญฺจ ติเหตุกญฺจ ทฺวิ...กํ ฯ
ทฺวิ...กสฺส คหณํ ทฺวิ...ณํ ฯ เอโก เหตุ เยสุ จิตฺเตสุ ตานิ
เอกเหตุกานิ ฯ ทฺวิ...นาติ ทสฺเสตีติ กรณํ ฯ เอ...สูติ
อภาวนฺติ อาธาโร ฯ อธิปตีนนฺติ อภาวนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อภาวนฺติ
ทสฺเสตีติ กมฺมํ ฯ

เอวสทฺทสฺส ผลํ ญาเปนฺโต อาห ชวเนตฺยาทิ ฯ ชวเนเสฺวว
อิติ อวธารณํ โลกิย...นตฺถิ กตนฺติ โยชนา ฯ อวธาริยติ
นิมิยติ[๑] ชวนํ เอเตน เอวสทฺเทนาติ อวธารณํ เอวสทฺโท ฯ
โลกิยา จ เต วิปากา จาติ โล...กา ฯ อสมฺภวสฺส ทสฺสนํ
อสมฺภวทสฺสนํ ฯ ชว...อิตีติ อวธารณนฺติ สรูปํ ฯ อวธารณนฺติ
กตนฺติ กมฺมํ ฯ โล...สูติ อสมฺภวาติ อาธาโร ฯ อธิปตีนนฺติ
อสมฺภวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อสมฺ...นตฺถนฺติ กตนฺติ[๒] สมฺปทานํ ฯ

น หิตฺยาทิ ทฬฺหิ ฯ หิ สจฺจํ เต โลกิยวิปากา ฉนฺทา...ตฺวา

๑. นิยมิยตีติ ยุตฺตตรํ มญฺเญ ฯ ๒. กตนฺติ อาหฏฺปทํ โหติ ฯ

น ปวตฺตนฺติ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ เตติ ปวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ ฉนฺทาทีนีติ ปุรกฺขิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ ปวตฺ...นฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ ปุรโต กตฺวา ฯ ยถาสมฺภวนฺติ อิทํ ปทํ เอวรูปํ อธิปติโน ลพฺภมานตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ ญาเปนฺโต อาห วีมํสาตฺยาทิ ฯ

[๙๙] วีมํ...นุรูปโต อธิปติโน ลพฺภมานตํ สนฺธาย อาจริโย ยถาสมฺภวนฺติ วจนํ อาหาติ โยชนา ฯ วีมํสา เอว อธิปติ วีมํ...ปติ ฯ ทฺวิเหตุกานิ จ ตานิ ชวนานิ จาติ ทฺวิ...นานิ ฯ จิตฺตํ อภิสงฺขโรตีติ จิตฺตาภิสงฺขาโร ฯ จิตฺตา...โร เอว อุปนิสฺสโย จิตฺตา...สโย ฯ อฏฺฐานสมฺปยุตฺโต จสทฺโท อ...โต จ สมฺ...โต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สมฺภวนํ ปวตฺตนํ สมฺภโว ฯ สมฺภวสฺส อนุรูปํ สมฺ...รูปํ ฯ ลภิยตีติ ลพฺภมาโน โย อธิปติ ฯ ลพฺภมานสฺส ภาโว ลพฺ...ตา ฯ วีมํ...โนติ อสมฺภวาติ สมฺพนฺโธ ฯ ทฺวิ...เนสูติ อสมฺภวาติ อาธาโร ฯ อสมฺ...โตติ ลพฺภมานตนฺติ เหตุ ฯ จิตฺตา...สยสฺส จาติ สมฺภวาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺภวโตติ ลพฺ...ตนฺติ เหตุ ฯ ลพฺภมานตนฺติ สนฺธายาติ กมฺมํ ฯ สนฺธายาติ อาหาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ยถา...ภวนฺติ อาหาติ กมฺมํ ฯ กสฺมา เอโก ว ลพฺภติ นนุ เทฺว วา ตโย วา ลพฺเภยฺยุนฺติ อาห เอโก วาตฺยาทิ ฯ

เอโกว ลพฺภตีติ จปนํ ฯ อิตรถา...คโตติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ

เอโกว อธิปติ ปณฺฑิเตน ลพฺภติ ฯ กสฺมา ฯ อิตรถา เทฺว ตโย ลพฺภนฺตีติ เอวํ อตฺเถ สติ อธิ...คโตติ ฯ อิตรถาติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ อโยคาติ ลกฺขณํ ฯ อธิ...คโตติ ลพฺภตีติ เหตุ ฯ อธิปติโน ภาโว อธิ...ภาโว ฯ อธิปติภาเวน อโยโค อธิ...โยโค ฯ เอโกว ลพฺภตีติ วจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห เตเนวตฺยาทิ ฯ

หิ สจฺจํ เตเนว ตสฺมา หิ ทฬฺหิ ฯ เหตุปจฺจยสฺส นิทฺเทโส เหตุ...เทโส ฯ ฉนฺโท เอว อธิปติ ฉนฺ...ปติ ฯ เอโก จ เอโก จ เอเกโก ฯ เอเกโก อธิปติ เอ...ปติ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ เอ...ปติโน วโส เอ...วโส ฯ เอวสทฺโท อเนกาธิปติสมฺพชฺฌนํ นิวตฺเตติ ฯ เตเนวาติ อวตฺตา อุทฺธโฏติ เหตุ ฯ ภควตาติ อวตฺวา อุทฺธโกติ กตฺตา ฯ เหตุ... ทินาติ วจนนฺติ กรณํ ฯ เหตุ...เทเสติ วจนนฺติ อาธาโร ฯ อธิปติ...ทินาติ อวตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อวตฺวาติ อุทฺธโฏติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ฉนฺท...นาติ อุทฺธโฏติ กรณํ ฯ เอเกกา... เนวาติ อุทฺธโฏติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อธิ...โยติ อุทฺธโฏติ กมฺมํ ฯ สเหตุนา คาถาย อตฺถํ ฌาเปนฺโต อาห วตฺถุโตตฺยาทิ ฯ

[๑๐๐] วตฺถุโต...ฉ ฌานงฺคานิ ปญฺจ ฯ กสฺมา ฯ โสม... ตตฺตา ฯ วตฺถุโตติมสฺส วิวรณํ ธมฺมวเสนาติ ฯ ธมฺ...เสนาติ ฉาตฺยาทีสุ ตติยาวิเสสนํ ฯ ธมฺมสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ ธมฺมวโส ฯ

อภิ.๒๒๓-๔

เหตูติ[๑] เหตุสทฺทสฺส สามิวาจกตฺตา ธมฺมาติ สมฺพนฺโธ ฯ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ฉาติ วิเสสนํ ฯ ฌานงฺคานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โปตฺถเกสุ [๒] สพฺพโยนีนมาเอ อิติ นิสฺส อา ฯ ปญฺจาติ วิเสสนํ ฯ โสม...นนฺติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ โสมนสฺสญฺจ โทมนสฺสญฺจ อุเปกฺขาจ โสม...เปกฺขา ฯ เวทนาวเสนาติ คหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เวทนาย สมฺปยุตฺโต? วโส เวทนาวโส ฯ เอกโตติ คหิตาติ อาธาโร ฯ คหิตฺตาติ ปญฺจาติ เหตุ ฯ คหิตานํ ภาโว คหิตตฺตํ ฯ

มคฺคงฺคานิ นว ฯ กสฺมา ฯ มิจฺฉา...กตฺตา ฯ มคฺคงฺคานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นวาติ วิเสสนํ ฯ มิจฺฉา...ธีนนฺติ...ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สงฺกปฺโป จ วายาโม จ สมาธิ จ สงฺกปฺ...ธิโย[๓] ฯ มิจฺฉา จ เต สงฺกปฺ...ธิโย จ มิจฺฉา...ธิโย ฯ วิตกฺก...คฺคตานํ สภาโค วิตกฺ...ภาโค ฯ สมฺมา...ทีหีติ สหาติ สหโยโค ฯ สมฺมาสงฺกปฺโป อาทิ เยสํ สมฺมาวายามาทีนํ เต สมฺมา...ทโย ฯ สหาติ คหิตาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เอกโตติ คหิตาติ อาธาโร ฯ คหิตตฺตาติ นวาติ เหตุ ฯ

อินฺทฺริยธมฺมา โสฬส ฯ กสฺมา ฯ ปญฺจนฺนํ...คหิตตฺตา ฯ

๑. ฏีกายํ เหตุธมฺมาติ ทิสฺสติ ฯ ปาลิยมฺปน ฉ เหตู ปญฺจ ฌานงฺคาตฺยาทิ ทิสฺสติ ฯ
๒. เอตฺถนฺตเร ฌานงฺคาติปิ ปาโฐติ ภเวยฺย สพฺพโย...อิติ สุตฺตสฺส ทิสฺสมานตตฺตา ฯ
๓. สงฺกปฺ...ธโยติ ภวิตพฺพํ สมาธิสทฺทสฺส ปุลฺลิงฺคภาวโต ฯ

อินฺทฺริยธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โสฬสาติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจนฺนนฺติ เวทนินฺทฺริยานนฺติ วิเสสนํ ฯ เว...นนฺติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ เวทนานํ อินฺทฺริยานิ เว...ยานิ ฯ เว...เณนาติ คหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เวทนาย สามญฺญํ เว...ญฺญํ ฯ ติณฺณนฺติ โลกุตฺตรานนฺติ วิเสสนํ ฯโล...สฺส จาติ ทฺวยํ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท โล...นญฺจ ปญฺจ...สฺส จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ญา...น จาติ คหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ญาเณน สามญฺญํ ญาณสามญฺญํ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท เวทนาสามญฺเญน จ ญา...น จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอกโตติ คหิตาติ อาธาโร ฯ คหิตตฺตาติ โสฬสาติ เหตุ ฯ รูปา...นญฺจาติ...ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ รูปารูปานิ จ ตานิ ชีวิตินฺทฺริยานิ จาติ รูปารู...ยานิ ฯ จสทฺโท คหิตตฺตา จ คหิตตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ วิสุํ วิสุนฺติ คหิตาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ คหิตตฺตาติ โสฬสาติ เหตุ ฯ

พล...นว ภควตา ภควตา อีริตา ฯ อธิ...จตฺตาโร ภควตา วุตฺตา ฯ อิติ เอวํ กุส...สตฺตธา อาจริเยน วุตฺโต ฯ พลธมฺมาติ อีริตาติ กมฺมํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ยถา...นเยเนวาติ นวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถาวุตฺโต จ โส นโย จาติ ยถาวุตฺตนโย ฯ เอวสทฺโท น อญฺญสามญฺเญน นวาติ ญาเปติ ฯ นวาติ พลธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ อธิ...ธมฺมาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ตถาสทฺโท จตฺตาโรติ ปทํ อากฑฺฒติ ฯ จตฺตาโรติ อาหาราติ วิเสสนํ ฯ

อิตีติ สตฺตธาติ สรูปํ ฯ กุส...หีติ วิเสสนํ ฯ ตีหีติ กุสลากุสลาพฺยากเตหิ สมากิณฺโณติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมากิณฺโณติ สงฺคโหติ วิเสสนํ ฯ ตโตเยวาติ กุสลาทีหิ อากิณฺณตฺตา มิสฺสกาติ เหตุ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ เหตุํ นิวตฺเตติ ฯ มิสฺส...โหติมสฺส วิวรณํ เอวํนามโก สงฺคโหติ ฯ มิสฺสโก นาม สงฺคโหติ มิสฺสกสงฺคโห ฯ มิสฺสโกติ เอวํ นามํ ยสฺส สงฺคหสฺส โส เอวํนามโก ฯ เอวํ...โกติ สงฺคโหติ วิเสสนํ ฯ สงฺคโหติ วุตฺโตติ กมฺมํ ฯ สตฺตธาติ วุตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๐๑] เอตฺถ จ เอเตสุ เหตุอาทิธมฺเมสุ ปญฺญา ปญฺจ-สงฺคหิตา วายา..หิตา จิตฺตํ...ติสงฺคหิตา สงฺก...หิตา อิติ ปณฺฑิเตน มตา เสสา อฏฺฐวีสติ ธมฺมา เอเก...สงฺคหา อาจริเยน ภาสิตาติ โยชนา ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ จสทฺโท วิเสสารมฺโภ ฯ ปญฺจ...ตาติ ปญฺญาติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจสุ ฐาเนสุ สงฺคหิตา ปญฺจ...ตาติ ฯ ปญฺญาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วายาเมกคฺคตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วายาโม จ เอกคฺคตา จ วา...ตา ฯ ปนสทฺโท ปทปูรโณ ฯ จตุ...ตาติ วายาเมกคฺคตาติ วิเสสนํ ฯ จตูสุ สงฺคหิตา จตุ...ตา ฯ จตุ...ตาติ วายาโม มคฺคินฺทฺริยพลาธิปตีสุ สงฺคหิโต ฯ เอกคฺคตา ฌานมคคินฺทฺริยพเลสุ ฯ จิตฺตํ อินฺทฺริยาธิปาตาหาเรสุ สงฺคหิตํ ฯ สติ มคฺคินฺทฺริยพเลสุ สงฺคหิตา ฯ สงฺ...สทฺธาติ มตาติ กมฺมํ ฯ ทุกสงฺคหิตาติ มตาติ อากาโร ฯ ทุเก ฐาเน สงฺคหิตา

ทุก...หิตา ฯ ทุ...ตาติ สงฺกปฺโป ฌานมคฺเค สงฺคหิโต ฯ เวทนา ฌานินฺทฺริเย ฯ สทฺธา อินฺทฺริยพเล ฯ เอเกกสงฺคหาติ ภาสิตาติ อาการโร ฯ เอกสฺมึ ฐาเน สงฺคหา สงฺคหิตา เอก...คหา ฯ เสสา...สตีติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ อฏฺฐวีสตีติ อโมหํ วชฺเชตฺวา ฉ เหตู ฯ วิจาโรปีตีติ ทฺวิฌานงฺคํ ฯ สมฺมาวาจกมฺมนฺตาชีวา สมฺมาทิฏฺฐีติ จตุมคฺคงฺคํ ฯ จกฺขุโสตฆานชิวฺหากายินฺทฺริยํ อิตฺถี-ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยนฺติ อฏฺฐินฺทฺริยํ ฯ หิริโอตฺตปฺปอหิริก-อโนตฺตปฺปนฺติ จตุพลํ ฯ ฉนฺทาธิปตีติ เอโก ฯ กพฬีการโร ผสฺโส เจตนาติ ตโย อาหาราติ อฏฺฐวีสํ ฯ

ยํ ธมฺมชาตํ ปฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ปฏฺฐานํ ฯ ปปุพฺโพ ฐา ปวตฺติยํ ฯ กตฺตุกรณํ... ฯ อสุภ... อนุ ...อิติ อตฺโถ ฯ อสุภ...นาติ อนุปวิสิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อสุภนฺติ อาการเรน กายาทีนํ คหณํ อสุภคฺคหณํ ฯ อสุภคฺคหณํ อาทิ เยสํ ทุกฺขานิจฺจานตฺตาคหณานํ ตานิ อสุ...ณาทีนิ ฯ อสุ...ทีนํ วโส อสุ...วโส ฯ อนุปวิสิตฺวาติ อิทํ ปสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ อนุปวิสิตฺวาติ ปวตฺตตีติ สมานกาลกิริยา ฯ กายาทิ...เนติ ปวตฺตตีติ อาการโร ฯ กาโย อาทิ ยสฺส อาลมฺมพนสฺส ตํ กายาทิ ฯ กายาทิ จ ตํ อาลมฺพนญฺจาติ กา...มฺพนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สติ เอกาเยว เกนาธิปฺปาเยน จตฺตาโรติ วุตฺตนฺติ มนสิกตฺวา อาห ตนฺติอาทิ ฯ

ตํ ปน สติปฏฺฐานํ กาย...อิติ อธิปฺปาเยน จตฺตาโร...อิติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ กายา จ เวทนา จ จิตฺตญฺจ ธมฺมา จ กาย...ธมฺมา ฯ อสุภญฺจ ทุกฺขญฺจ อนิจฺจญฺจ อนตฺตา จ อสุ...นตฺตา ฯ วิปรีตโต อสนํ เปกฺขนํ วิปลฺลาโส๑ ฯ อส เปกฺขเน ฯ ภาเว จ ฯ สญฺญาย วิปลฺลาโส สญฺญา...โส ฯ สุภสุขิจฺจอตฺตา อิติ สญฺญาวิปลฺลาโส สุภ...โส ฯ สุภ...ลาลสฺส ปหานํ สุภ...ปหานํ ฯ สุภ...ปหานสฺส วโส สุภ...วโส ฯ จสทฺโท อสุภ...คหณวเสน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก จสทฺโท นตฺถิ ฯ จสทฺทตฺโถ ปนาธิปฺเปโต ฯ จตฺตาโร วิธา ปการา ยสฺส สติปฏฺฐานสฺส ตํ จตุพฺพิธํ ฯ ตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กา...สูติ อสุภตฺยาทีสูติ อาธาโร ฯ อสุ...น จาติ ทฺวยํ จตุพฺพิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺพิธนฺติ ตนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ กุจฺฉิ...อาโย อุปฺปตฺติฏฺฐานํ อิติ ตสฺมา กาโย ฯ กุจฺฉิตพฺพาติ กุจฺฉิตา เย เกสาทโย ปณฺฑิเตหิ ฯ เกโส อาทิ เยสํ เต เกสาทโย ฯ อายนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ เอตฺถ สรีเร เกสาทโยติ อาโย ฯ กุจฺฉิตานนฺติ เกสาทีนนฺติ วิเสสนํ ฯ เกสาทีนนฺติ อาโยติ สมฺพนฺโธ ฯ อาโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ สรีรนฺติ ลทฺธปทํ ฯ วา อสฺสา...นํ สมูโห

๑. เหฏฺฐาปิ วิปลฺลาสสทฺทวิคฺคโห เอวํ กโต ฯ อญฺญตฺถ ปน วิปริปุพฺโพ อสุ เขปเน (ขิปเน) โณ วิปลฺลาโสติ วิคฺคโห ทิสฺสติ ฯ โส จ โข ยุตฺตตโร ฯ

กาโย ฯ ตสฺส กายสฺส อนุปสฺสนา กายานุปสฺสนา ฯ สสติ ชีวติ อเนน วาเตน สตฺโตติ สาโส ฯ สส ปาณเน ฯ วิสรุช... ฯ อาทิมฺหิ ปวตฺโต สาโส อสฺสาโส พหิ นิกฺขมนวาโต ฯ กฺวจาทิ-มชฺฌตฺตรานํ... ฯ อาการสฺส รสฺโส ฯ อสฺสาสโต อปคโต วาโต ปสฺสาโส อนฺโต ปวิสนวาโต ฯ ปสทฺโท อปคตตฺถวาจโก ฯ อสฺสาโส จ ปสฺสาโส จ อสฺสา...โส ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ สงฺคเห อวยเว อูหติ ติฎฺฐตีติ สมูโห โย นิกาโย ฯ กุจฺฉิตานํ อสฺสาสปสฺสานํ อาโย กาโย ฯ อสฺ...นนฺติ สมูโหติ สมฺพนฺโธ ฯ สมูโหติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺสาติ อนุปสฺสนาติ กมฺมํ ฯ อนุปสฺสนา-ติมสฺส วิวรณํ สรณนฺติ ฯ ปริ...เสน จาติ [ทฺวยํ] สรณนฺติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ กาตพฺพนฺติ กมฺมํ ยํ ภาวนาสงฺขาตํ ธมฺมชาตํ ฯ โยคิโน ภาวนาย อาทิภูตํ กมฺมํ ปริกมฺมํ ฯ อาทิอตฺถวาจโก ปริสทฺโท ฯ ปริกมฺมสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ ปริ...วโส ฯ วิวิเธน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา ยา ปญฺญา ฯ วิปสฺสนาย วโส วิ...วโส ฯ ปุริมํ สมถภาวนํ สนฺธาย วุตฺตํ ปจฺฉิมํ วิปสฺสนา-ภาวนนฺติ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ สริยเต สรณํ ฯ สรตีติ สรณํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ อนุปสฺสิยเต อนุปสฺสตีติ วา อนุปสฺสนา ฯ กายสฺส อนุปสฺสนา กายานุปสฺสนา ฯ ทุกฺขญฺจ ตํ ทุกฺขญฺจาติ ทุกฺขทุกฺขํ ฯ ทุกฺขภูตํ ทุกฺขนฺตยตฺโถ ฯ ทุกฺขเวทนา ฯ วิปริณมนํ วิปริณาโม ฯ โสมนสฺสาทีนํ วิปริณาเม ปวตฺตํ ทุกฺขํ

วิ...ทุกฺขํ ฯ ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กริยตีติ สงฺขารํ ยํ ทุกฺขํ ฯ ทุกฺขทุกฺขญฺจ วิปริณามทุกฺขญฺจ สงฺขารทุกฺขญฺจ ทุกฺข...ทุกฺขา ฯ ทุกฺข...ทุกฺขา หุตฺวา ภวนฺตีติ ทุกฺข...ภูตา ยา เวทนา ฯ ทุกฺข...นนฺติ เวทนานนฺติ วิเสสนํ ฯ เวทนานนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ อนุปสฺสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุปสฺสนาติ สญฺญี ฯ ตถาสทฺโท อุปสํหารตฺโถ ฯ สห ราเคน วตฺตตีติ สราคํ ยํ จิตฺตํ ฯ สราคญฺจ มหคฺคตญฺจ สราคมหคฺคตํ ฯ สราคมหคฺคตํ อาทิ เยสํ สโทสาทีนํ ตานิ สรา...คตาทีนิ ฯ สรา...ทีนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ สราค...วโส ฯ สมฺปโยโค จ จตุภูมิ จ สมฺป...ภูมิ ฯ สมฺป...ภูมีนํ เภโท สมฺป...โท ฯ เอวสทฺโท อภินฺนํ นิวตฺเตติ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ ส...เสนาติ อนุปสฺสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺ...เทนาติ ภินฺนสฺสาติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ ภินฺนสฺเสวาติ จิตฺตสฺสาติ วิเสสนํ ฯ จิตฺตสฺสาติ อนุปสฺสนาติ กมฺมํ ฯ ภินฺนลกฺขณานเมว สญฺญาสงฺขารานํ อนุปสฺสนา ฯ สญฺญา จ สงฺขารา สญฺญาสงฺขารา ฯ ภินฺนํ ลกฺขณํ สภาโว เอเตสนฺติ ภินฺนลกฺขณา ฯ เอวสทฺโท อภินฺนํ นิวตฺเตติ ฯ สญฺญา...นนฺติ ธมฺมานนฺติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมานนฺติ อนุปสฺสนาติ กมฺมํ ฯ ภินฺน...วาติ สญฺญา...นนฺติ วิเสสนํ ฯ อนุปสฺสนาติ สญฺญี ฯ

[๑๐๒] ชนา เอเตน ธมฺมชาเตน สมฺมา ปทหนฺติ อุสฺสาหํ

กโรนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สมฺมปฺปธานํ ฯ สมฺมาติ ปทหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปทหนฺตีติ ทธ วิธาเน ฯ อนฺติ ฯ กฺวจิธาตุ ฯ ธสฺส โห ฯ เอเตนาติ ปทหนฺตีติ กรณํ ฯ สมฺมาปปุพฺโพ ธา วิธาเน ฯ วิธานํ กรณํ ฯ ทฺวิตฺตํ รสฺโส ฯ วายาโมติ ลทฺธปทํ ฯ โส จ วายาโม กิจฺ...โธ อิติ มนสิกตฺวา จตฺตา...อาทิ วจนํ อาห ฯ โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ กิจฺ...นาติ จตุพฺพิโธติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กิจฺจานํ เภโท กิจฺจเภโท ฯ จตุพฺพิโธติ โสติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ จตฺตาโร...ทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ อสุภ....เสนาติ วายมนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

อสุภสฺส มนสฺมึ กรณํ อสุภมนสิกาโร ฯ กมฺมสฺส ฐานํ กมฺมฏฺฐานํ ฯ อสุภมสิกาโร เอว กมฺมฏฺฐานํ อสุ...ฏฺฐานํ ฯ อสุภ...ฐานสฺส อนุยุญฺชนํ อสุภ...ยุญฺชนํ ฯ อสุภ...ยุญฺชนํ อาทิ เยสํ ทุกฺขานิจฺจานตฺตมนสิการกมฺมฏฺฐานายุญฺชนานํ ตานิ อสุภ...ทีนิ ฯ อสุภ...นาทีนํ วโส อสุภ...วโส ฯ วายามนนฺติ สญฺญี ฯ วายาม อุสฺสาเห ฯ ภาเว จ ฯ ภิยฺ...วายาติ จปนํ ฯ อภิวุฑฺฒิยาติ วิวรณํ ฯ ภิยฺโย ภวนํ ภิยฺโยภาโว ฯ อภิวฑฺฒนํ อภิวุฑฺฒิ ฯ

[๑๐๓] เอตาย ธมฺมชาติยา อธิฏฺฐานาทิกํ อิชฺฌติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ อิทฺธิ ฯ อธิ...ทกนฺติ อิชฺฌตีติ กตฺตา ฯ

อธิฏฺฐิยเต อธิฏฺฐานํ ฯ อธิฏฺฐานํ อาทิ ยสฺส นิมฺมานาทิกสฺส ตํ อธิฏฺฐานาทิกํ ฯ เอตายาติ อิชฺฌตีติ กรณํ ฯ อิทฺธีติ อิธ สิทฺธิมฺหิ ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ ติ ฯ อิทฺธิวิธญฺาณนฺติ ลทฺธปทํ ฯ อธิฏฺฐานาทิโก อิทฺธิยา วิโธ ปเภโท เอตสฺส ฌานสฺสาติ อิทฺธิวิธํ ฯ อิทฺธิวิธญฺจ ตํ ญาณญฺจาติ อิทฺธิวิธญาณํ ฯ อิทฺธิยาติ ปาทาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปาทาติ สญฺญี ฯ ปชฺชนฺติ เอเตหิ ธมฺเมหิ ปุคฺคลาติ ปาทา ฯ ปท คติมฺหิ ฯ วิสรฺช... ฯ ฉนฺโท...ปาโทติ อวธารณกมฺมธารโย ฯ

[๑๐๔] โย ปุคฺคโล พุชฺฌติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล โพธิ อารทฺธ...จโร ฯ วา โส โยคาวจโร สติอาทิกาย ยาย ธมฺมสามคฺคิยา พุชฺฌติ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ วา กิเล...โต วุฏฺฐาติ วา กิเลส...วโต มคฺค...โพธิ ฯ ตสฺส โพธิสฺส ปุคฺคลสฺส วา ตสฺสา โพธิยา วา องฺคภูตา การณภูตา อิติ ตสฺมา โพชฺฌงฺคา ฯ เต ปน โพชฺฌงฺคา ธมฺม...อิติ มนสิกตฺวา สติ...อาทิ วจนํ อาหาติ โยชนา ฯ

พุธ ญาเณ ฯ มุนาทีหิ จิ ฯ ลทฺธสรูปํ ญาเปนฺโต อาห อารทฺธาตฺยาทิ ฯ วิปสฺสิยเต วิปสฺสนา ฯ ปุคฺคเลน อารทฺธํ วิปสฺสนํ อารทฺธวิปสฺสกํ ฯ ปฏฺฐายาติ อาทึ กตฺวา ฯ ยุญฺชนํ โยโค วิริยํ ฯ โยคํ อวจรติ กโรตีติ โยคาวจโร โย ปุคฺคโล ฯ อา...กโตติ ปฏฺฐายาติ อปาทานํ ฯ ปฏฺฐายาติ

อวจโรติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ โยคา...โรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ยายาติ ธมฺมสามคฺคิยาติ วิเสสนํ ฯ สติอาทิกายาติ ธมฺมสามคฺคิยาติ
วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ โสติ๑ พุชฺฌตีติ กตฺตา ฯ
ธมฺมสามคฺคิยาติ พุชฺฌตีติ กรณํ ฯ อคฺเคน สิขเรน สงฺคตา
ธมฺมา สมคฺคา ฯ สมาเส กเต ปุพฺพนิปาโต ฯ สมคฺคานํ ภาโว
สามคฺคี ฯ ตฺสทฺเทน อี ฯ ธมฺมานํ สามคฺคี ธมฺมสามคฺคี ฯ
พุชฺฌตีติ ปทสฺส อเนกตฺถตฺตา ปฏิวิชฺฌตีติ วิวริ ฯ สจฺจานีติ
ปฏิวิชฺฌตีติ กมฺมํ ฯ ปฏิปุพฺโพ วิธ ญาเณ ฯ กิเล...โตติ
วุฏฺฐาตีติ อปาทานํ ฯ กิเลโส เอว นินฺทา กิเล...นิทฺทา ฯ
วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ วุฏฺฐาตีติ พุชฺฌตีติปทสฺส วิวรณํ ฯ
กิเล...โตติ วิกสตีติ เหตุ ฯ สงฺกุปนํ สงฺโกโป ฯ กิเลเสหิ
สงฺโกโป กิเล...โป ฯ กิเลสสงฺโกปสฺส อภาโว กิเล...โว ฯ
วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ มคฺโค จ ผลญฺจ มคฺคผลํ ฯ ปชฺชนํ
ปตฺติ ฯ มคฺคผลสฺส ปตฺติ มคฺคผลปตฺติ ฯ มคฺค...ยาติ วิกสตีติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ วิกสตีติ พุชฺฌตีติ ปทสฺส วิวรณํ ฯ ธมฺมสามคฺคีติ
สญฺญี ฯ โพธีติ สญฺญา ฯ พุชฺฌติ เอตายาติ โพธิ ฯ ปุคฺคโล
เอตาย ธมฺมสามคฺคิยา พุชฺฌติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมสามคฺคี
โพธิ ฯ พุธ ญาณชาครวิกสเนสุ ฯ มุนาทีหิ จิ ฯ ตสฺสาติ
โพธิสฺสาติ วิเสสนํ ฯ โพธิสฺสาติ องฺคาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตสฺสาติ

๑. พุชฺฌตีติ โพธิ อารทฺธ...โยคาวจโร ฯ ยาย วา โส สติอาทิกายาติ ฏีกา ฯ

โพธิยาติ วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ โพธิยาติ องฺคาติ สมฺพนฺโธ ฯ องฺคา จ เต ภูตา จาติ องฺคภูตา ฯ องฺคภูตาตีมสฺส วิวรณํ กา...ภูตาติ ฯ การณญฺจ เต ภูตา จาติ การณภูตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ โพธิสฺส องฺคา โพชฺฌงฺคา ฯ โพธิยา วา องฺคา โพชฺฌงฺคา ฯ เตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ธมฺ... เสนาติ สตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ธมฺมานํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ ธมฺมวโส ฯ สตฺต วิธา เยสํ เต สตฺตวิธา ฯ สตฺตวิธาติ เตติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ สติ...โรติ โพชฺฌงฺโคติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อวธารณสมาสํ ญาเปติ ฯ สุนฺทโรติ สํสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ โพชฺฌงฺโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สุนฺทรสฺสาติ สํสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ สุนฺทรายาติ โพธิยาติ วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ โพธิสฺสาติ องฺโคติ สมฺพนฺโธ ฯ องฺโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ สุนฺทโร โพชฺฌงฺโค สมฺโพชฺฌงฺโค ฯ สติ เอว สมฺโพชฺฌงฺโค สติ...งฺโค ฯ สุนฺทรา โพธิ สมฺโพธิ ฯ สมฺโพธิยา องฺโค สมฺโพชฺฌงฺโค ฯ สมฺโพธิ องฺโคติ จิตํ ฯ อวณฺโณ ยนฺนวา๑ ฯ อนุปทิฏฺฐานํ วุตฺตโยคโตติ สุตฺเตน ธุยสฺส โฌ ฯ วคฺเค โฆโส ฯ สติ เอว สมฺโพชฺฌงฺโค สติ...งฺโค ฯ ยา ธมฺมชาติ ธมฺเม วิจินาติ อุปปริกฺขติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ธมฺมวิจโย ฯ วิจินาตีติปทสฺส คหณอตฺถสฺสปิ วาจกตฺตา

๑. อวณฺโณ เย โลปญฺจาติปิ ทิสฺสติ ฯ

อุปปริกฺขตีติ วิวรติ ฯ ปญฺญาย ว ลพฺภติ น ปุคฺคโลติ ญาเปนฺโต อาห วิปสฺสนาตฺยาทิ ฯ วิปสฺสนา จ สา ปญฺญา จาติ วิ...ญา ฯ วิปสฺสนาติ อิมินา อญฺญํ นิวตฺเตติ ฯ อุเปกฺขาติ เอตฺถ ตตฺรมชฺฌตฺตํ อธิปฺเปตํ น เวทนาติ ญาเปนฺโต อาห อุเปกฺขา-ตฺยาทิ ฯ อุเปกฺขาติ อิธ ปเท ตตฺร...เปกฺขา อธิปฺเปตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุ...ตีติ สรูปํ ฯ เตสุ วุทฺธิ... ฯ กโลโป ฯ อุเปขาติปิ[๑] ฯ อิธาติ อธิปฺเปตาติ[๒] อาธาโร ฯ ตตฺร...เปกฺขาติ อธิปฺเปตาติ กมฺมํ ฯ ตตฺรมชฺฌตฺตํ เอว อุเปกฺขา ตตฺร...กฺขา ฯ

[๑๐๕] นนุ สตฺตธา ตตฺถ สงฺคหา วุตฺตา กิมตฺถํ สงฺกปฺปา-ตฺยาทิ วุตฺตนฺติ มนสิกตฺวา อาห สตฺตธาตฺยาทิ ฯ สตฺต...อิติ วจนํ วตฺวา ปุน ตํ สงฺคหํ ทสฺเสตุํ ญาเปตุํ สงฺกปฺป...วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ วตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาล-กิริยา ฯ ปุนาติ ทสฺเสตุนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ตนฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ สงฺกปฺปปสฺสทฺธิ จาติ อาทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๑๐๖] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ สงฺกปฺปาทีสุ วิริยํ นวฏฺฐานํ ฯ กสฺมา ฯ สมฺมปฺ...กิจฺจตฺตา ฯ อฏฺฐฏฺฐานา...กิจฺจตฺตา ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ นว ฐานานิ ยสฺส ตํ นวฏฺฐานํ ฯ สมฺม...เสนาติ นวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

๑. อุเปกฺขา อุเปขาติ สมานตฺถา ฯ ๒. อธิปฺเปตาติ อาหฏปทํ โหติ ฯ

จตุนฺนํ สมูโห จตุกฺกํ ฯ สมฺมปฺปธานานํ จตุกฺกํ สมฺ...จตุกฺกํ ฯ สมฺ...จตุกฺกญฺจ วิริยิทฺธิปาโท จ วิริยินฺทฺริยญฺจ วิริยพลญฺจ วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค จ สมฺมาวายาโม จ สมฺมปฺ...วายามา ฯ สมฺมปฺ...มานํ วโส สมฺมปฺ...วโส ฯ นวกิจฺจตฺตาติ นวฏฺฐานนฺติ เหตุ ฯ นว กิจฺจานิ ยสฺส วิริยสฺส ตํ นวกิจฺจํ ฯ นวกิจฺจสฺส ภาโว นวกิจฺจตฺตํ ฯ อฏฺฐฏฺฐานาติ สตีติ วิเสสนํ ฯ อฏฺฐ ฐานานิ ยสฺสา สา อฏฺฐฏฺฐานา ฯ สตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สติ...นาติ อฏฺฐาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สติปฏฺฐานานํ จตุกฺกํ สติ...ตุกฺกํ ฯ สติ...ตุกฺกญฺจ สตินฺทฺริยญฺจ สติพลญฺจ สติสมฺโพชฺฌงฺโค จ สมฺมาสติ จ สติ...ติโย ฯ สติ...สตีนํ วโส สติ...วโส ฯ อฏฺฐกิจฺจตฺตาติ อฏฺฐฏฺฐานาติ เหตุ ฯ อฏฺฐ กิจฺจานิ ยสฺสา สา อฏฺฐกิจฺจา ฯ อฏฺฐกิจฺจาย ภาโว อฏฺฐกิจฺจตฺตํ ฯ สมาธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จตุฏฺฐาโนติ สมาธีติ วิเสสนํ ฯ จตฺตาริ ฐานานิ ยสฺส สมาธิสฺส โส จตุฏฺฐาโน ฯ สมา...เสนาติ จตูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมาธินฺทฺริยญฺจ สมาธิพลญฺจ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค จ สมฺมาสมาธิ จ สมา...สมาธิโย ฯ สมา...ธีนํ วโส สมา...วโส ฯ จตุกิจฺจตฺตาติ จตุฏฺฐาโนติ เหตุ ฯ จตฺตาริ กิจฺจานิ ยสฺส โส จตุกิจฺโจ ฯ จตุกิจฺจสฺส ภาโว จตุ...ตฺตํ ฯ ปญฺญาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปญฺจฏฺฐานาติ ปญฺญาติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจ ฐานานิ ยสฺสา สา ปญฺจฏฺฐานา ฯ วีมํ...เสนาติ ปญฺจาติ

ตติยาวิเสสนํ ฯ วีมํสิทฺธิปาโท จ ปญฺญินฺทฺริยญฺจ ปญฺญาพลญฺจ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค จ สมฺมาทิฏฺฐิ จ วีมํ...ทิฏฺฐิโย ฯ วีมํ...ทิฏฺฐีนํ วโส วีมํ...วโส ฯ ปญฺจกิจฺจตฺตาติ ปญฺจฏฺฐานาติ เหตุ ฯ ปญฺจ กิจฺจานิ ยสฺสา สา ปญฺจกิจฺจา ฯ ปญฺจกิจฺจาย ภาโว ปญฺจกิจฺจตฺตํ ฯ

สทฺธาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทฺวิฏฺฐานาติ สทฺธาติ วิเสสนํ ฯ เทฺว ฐานานิ ยสฺสา สทฺธาย สา ทฺวิฏฺฐานา ฯ สทฺธินฺ...เสนาติ ทฺวีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สทฺธินฺทฺริยญฺจ สทฺธาพลญฺจ สทฺธิ...ลานิ ฯ สทฺธิ...พลานํ วโส สทฺธินฺ...วโส ฯ ทฺวิกิจฺจตฺตาติ ทฺวิฏฺฐานาติ เหตุ ฯ เทฺว กิจฺจานิ ยสฺสา สา ทฺวิกิจฺจา ฯ ทฺวิกิจฺจาย ภาโว ทฺวิกิจฺจตฺตํ ฯ

เอโส วิภาโค โพธิ...เวน อุตฺตมานํ วิสิฏฺฐ...วิภาโค ฯ เอโสติ วิภาโตติ วิเสสนํ ฯ อุตฺตมสตฺตตึสธมฺมานนฺติ(๑) ปทสฺส วิวรณํ อุตฺตมานํ...วิสิฏฺฐานนฺติ ฯ โพธิ...ภาเวนาติ วิสิฏฺฐานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ โพธิปกฺขิยานํ ภาโว โพธิ...ภาโว ฯ วิสิฏฺฐานนฺติ สตฺต...นนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺต...นนฺติ วิภาโคติ สมฺพนฺโธ ฯ ปวโรติมสฺส วิวรณํ อุตฺตโมติ ฯ อุตฺตโมติ วิภาโคติ วิเสสนํ ฯ วิภาโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อฏฺฐวิเธ โลกุตฺตเร สพฺเพ...น โหนฺติ วาติ โยชนา ฯ

๑. สทฺธา ทฺธานุตฺตมสตฺตตึส ธมฺมานเมโส ปวโร วิภาโคติ ปาลิ ฯ

โลกุตฺตเรติ โหนฺตีติ อาธาโร ฯ อฏฺฐวิเธปีติ โลกุตฺตเรติ
วิเสสนํ ฯ อิมินา ปเทน นิพฺพานํ นิวตฺเตติ ฯ ปีสทฺโท
อวยวาเปกฺโข ฯ สพฺเพติ สตฺตตฺตึสธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ สตฺตตฺตึส-
ธมฺมาติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ สงฺ...โยติ น โหนฺตีติ กตฺตา ฯ
น วา โหนฺตีติ ปทสฺส วิวรณํ น โหนฺติ วาติ ฯ ทฺติ...เกติ
อสมฺภวาติ อาธาโร ฯ สงฺกปฺปสฺสาติ อสมฺภวาติ สมฺพนฺโธ ฯ
จตุ...เกติ อสมฺภวาติ อาธาโร ฯ ปีติยา จาติ อสมฺภวาติ
สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท สงฺกปฺปสฺส จ ปีติยา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
อสมฺภวโตติ น โหนฺตีติ เหตุ ฯ วาสทฺโท สมฺภวํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ
โหนฺติ วาติ อิมินา นสฺทโท ปฏิเสโธ ฯ วาสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ
น นิปาตภูโต นวาสทฺโทติ ญาเปติ ฯ โลกิย...วตฺติยํ ฯ สีล...
ทฺธีนํ ปวตฺติกาเล॰ ยถา...วเสน เกจิ โพธิปกฺขิยธมฺมา กตฺถจิ
โลกิยจิตฺเต วิสุํ วิสุํ โหนฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ โลกิเยปีติ จิตฺเตติ
วิเสสนํ ฯ จิตฺเตติ โหนฺตีติ อาธาโร ฯ สีล...ยนฺติ โหนฺตีติ
กาลสตฺตามี ฯ สีลวิสุทฺธิ อาทิ ยาสํ วิสุทฺธีนํ ตา สีลวิสุทฺธาทโย ฯ
ฉ จ ตา วิสุทฺธิโย จาติ ฉพฺพิสุทฺธิโย ฯ สีลฺวิสุทฺธาทโย จ ตา
ฉพฺพิสุทฺธิโย จาติ สีล...ทฺธิโย ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ สีลวิสุทฺธีนํ
ปวตฺติ สีล...วตฺติ ฯ ยถาโยคนฺติมสฺส วิวรณํ ตํตํ...เสนาติ ฯ
ตํตํกิจฺจสฺสาติ สติปฏฺฐานาทิกิจฺจสฺส อนุรูปาติ สมฺปทานํ ฯ ตํ

๑. ปวตฺติยนฺติ ภวิตพฺพํ ปวตฺตนํ ปวตฺติ สีล...วตฺตีติ วกฺขมานตฺตา ฯ

ตํ กิจฺจํ ตํตํกิจฺจํ ฯ กมฺมธารโย ฯ อนุ...เสนาติ โหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุรูปสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ อนุรูปวโส ฯ เกจิ...โหนฺตีติ อิทํ วจนํ ยถาโยคนฺติ วุตฺตตฺตา ปกฺขิตฺตํ ฯ เกจิ กตฺถจีติ อิมินา สพฺเพ โพธิปกฺขิยา สพฺพสฺมึ โหนฺติ กตฺถจิ จิตฺเต น โหนฺตีติ ญาเปติ ฯ วิสุํ วิสุนฺติ อิมินา เกสญฺจิ เอกโต ยถาสมฺภวํ นิวตฺเตติ ฯ เกจีติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ กตฺถจีติ โหนฺตีติ อาธาโร ฯ วิสุํ วิสุนฺติ ทฺวยํ โหนฺตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก กตฺถจิ น โหนฺตีติ ปาโฐ ฯ

[๑๐๗] รูปกฺขนฺโธตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห อตีตาตฺยาทิ ฯ อตีตา...เอกชฺฌํ เอกสฺมึ ฐาเน ราสตฺเถน ราสิภาเวน ขนฺธา นาม ฯ อตีตา จ อนาคตา จ ปจฺจุปฺปนฺนา จ อตีตา...ปนฺนา ฯ เต อาทโย เยสํ ทูเรสนฺติเกตฺยาทีนํ เต อตีตา...ทโย ฯ อตีตา...ทีนํ เภโท อตี...เภโท ฯ อตีตา... เภเทน ภินฺนา อตี...ภินฺนา ฯ อุปฺปนฺนาทิภาเวน สมาโน ภาโค โกฏฺฐาโส เยสํ ธมฺมานํ เต สภาคา ฯ สภาคา จ เต ธมฺมา จาติ สภาคธมฺมา ฯ เอกสฺมึ ฐาเน เอกชฺฌํ ฯ วิภาเค ธา จาติ สุตฺเต จสทฺเทน ชฺฌปจฺจโย ฯ ราสิ เอว อตฺโถ ราสตฺโถ ฯ อตี...เตติ ตยํ สภาคธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ สภาคธมฺมาติ สญฺญี ฯ เอกชฺฌนฺติ ราสีติ อาธาโร ฯ ราสตฺเถนาติ ขนฺธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ขนฺธาติ สญฺญา ฯ

[๑๐๘] วุตฺตมตฺถํ สาธเกน สาเธนฺโต อาห เตนาตฺยาทิ ฯ เตน ตสฺมา ภควา ตเท...ทิ° วจนํ อาห ฯ เตนาติ อาหาติ เหตุ ฯ ภควาติ อาหาติ กตฺตา ฯ ต...ทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ ตํ รูปํ เอกชฺฌํ รุปฺปนลกฺขณสงฺขาโต เอกวิธภาเว อภิสญฺญูหิตฺวา สญฺญาย อติสํหริตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา สงฺเขปํ กตฺวา อยํ ขนฺโธ รูปกฺขนฺโธติ วุจฺจติ ปณฺฑิเตหีติ โยชนา ฯ

รุปฺปตีติ รูปํ ยํ ธมฺมชาตํ รูปฺปติ สีตาทีหิ กุปฺปติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ รูปํ นาม ฯ กตฺตุสาธนํ ฯ สีตาทีหีติ รุปฺปตีติ กรณํ ฯ รุปฺปตีติ รูปํ ยํ ธมฺมชาตํ กตฺตุภูเตหิ สีตาทีหิ รุปฺปติ ฆฏฺฏิยติ ปีฬิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ รูปํ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ รุป รุปฺปเน ฯ สพฺพโต อ ฯ ขํ อวยวํ ธาเรตีติ ขนฺโธ โย สมูโห ฯ รูปญฺจ ตํ ขนฺโธ จาติ รูปกฺขนฺโธ ฯ รูปราสิ รูปโกฏฺฐาโสติ อตฺโถ ฯ เต ปเนเต... ปญฺเจว ภควตา วุตฺตา อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย รูป...อาทิ วจนํ อาห ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ภาชิยติ เอตฺถาติ ภาชนํ ฯ อนฺนาทิวตฺถุ ชเนน เอตฺถ ฐาเน ภาชิยติ ปฺุถุกริยติ อิติ ตสฺมา ตํ ฐานํ ภาชนํ ฯ ภช ปฺุถุกมฺมนิ ฯ ภุญฺชิตพฺพนฺติ โภชนํ ยํ อนฺนาทิ ชเนน ฯ วิเสสโต อญฺชติ เยนาติ พฺยญฺชนํ ฯ

๑. ฏีกายมฺปน รูปกฺขนฺโธตีติ ทิสฺสติ ฯ สี. รูปกฺขนฺโธตฺยาทีติ ทิสฺสติ ฯ

ภตฺตํ เยน มํสาทินา วิเสสโต อญฺชติ อนฺโต ปวิสติ อิติ ตสฺมา ตํ มํสาทิ พฺยญฺชนํ ฯ อญฺช คติยํ ฯ ภตฺตํ กโรตีติ ภตฺตการโก โย ชโน ฯ ภุญฺชตีติ ภุญฺชโก โย ชโน ฯ ภาชนญฺจ โภชนญฺจ พฺยญฺชนญฺจ ภตฺตการโก จ ภุญฺชโก จ ภา...ภุญฺชกา ฯ วิกปฺปิยเต ปริจฺฉิชฺชิยเต วิกปฺปนํ ฯ ภาชน...ภุชฺชกา อิติ วิกปฺปนํ ภา...กปฺปนํ ฯ ภาช...กปฺปนสฺส วโส ภาช...วโส ฯ วิกปฺปวเสนาติปิ ฯ วิกปฺปนํ ปริจฺฉิชฺชนํ วิกปฺโป ฯ เอวสทฺโท อูนาทิกํ นิวตฺเตติ ฯ เต เอเตติ ขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ ขนฺธาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ภา...นาติ ปญฺเจวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺเจวาติ ขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ

[๑๐๙] วุตฺตมตฺถํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห รูปนฺตยาทิ ฯ หิ สจฺจํ รูปํ เวทนา...นิยํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ เวทนาย นิสฺสยํ เวท...ยํ ฯ เวทนานิสฺสยสฺส ภาโว เวท...ยตฺตํ ฯ ภาชนสฺส ฐานํ ภาชนฏฺฐานํ ฯ ภาชนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ ภาชนฏฺฐานียํ ยํ รูปํ ฯ ภาชเนน สทิสนฺตฺยตฺโถ ฯ ชาตฺยาทีนมิมิยา จ[๑] ฯ ภุญฺชิยเตติ ภุญฺชิตพฺพา ยา เวทนา สตฺเตน ฯ ภุญฺชิตพฺพาย ภาโว ภุญฺชิตพฺพตฺตํ ฯ โภชนสฺส ฐานํ โภชนฏฺฐานํ ฯ โภชนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ โภชนฏฺฐานิยา ยา เวทนา ฯ เวทนาย อสฺสาโท เว...โท ฯ ลภนํ ลาโภ ฯ เวทนาสฺสาทสฺส ลาโภ เวท...ลาโภ ฯ

๑. ชาตาทีนมิมิยา จาติปิ ทิสฺสติ ฯ

เวทนาสฺสาทลาภสฺส เหตุ เว...ตุ ฯ เวท...เหตุโน ภาโว เว...ตุตฺตํ ฯ พฺยญฺชนสฺส ฐานํ พฺยญฺชนฏฺฐานํ ฯ พฺยญฺชนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ พฺยญฺชนฏฺฐานิยา ยา สญฺญา ฯ อภิสงฺขริยเต อภิสงฺขรณํ ฯ ภตฺตการกสฺส ฐานํ ภตฺต...ฐานํ ฯ ภตฺต...ฐาเน ติฏฺฐตีติ ภตฺต...นียา เย สงฺขารา ฯ อารมฺมณํ อุปภุญฺชตีติ อุปภุญฺชกํ ยํ วิญฺญาณํ ฯ อุปภุญฺชกสฺส ภาโว อุปภุญฺชกตฺตํ ฯ ภุญฺชกสฺส ชนสฺส ฐาเน ติฏฺฐตีติ ภุญฺช...นียํ ยํ วิญฺญาณํ ฯ

รูปนฺติ สญฺญี ฯ เว...ตฺตาติ ภา...ยนฺติ เหตุ ฯ ภา...ยนฺติ สญฺญา ฯ เวทนาติ สญฺญณี ฯ ภุ...ตฺตาติ โภ...ยาติ เหตุ ฯ โภ...ยาติ สญฺญา ฯ สญฺญาติ สญฺญี ฯ เวท...ตฺตาติ พฺยญฺช...ยาติ เหตุ ฯ พฺยญฺชน...ยาติ สญฺญา ฯ สงฺขาราติ สญฺญี ฯ อ...โตติ° ภตฺ...ยาติ เหตุ ฯ ภตฺ...ยาติ สญฺญา ฯ วิญฺญาณนฺติ สญฺญี ฯ อุ...ตฺตาติ ภุญฺช...ยนฺติ เหตุ ฯ ภุญฺ...ยนฺติ สญฺญา ฯ กสฺมา ปญฺเจว วุตฺตาติ อาห เอตฺตาตฺยาทิ ฯ

[๑๑๐] เอตฺตาวตา จ วจเนน อธิ...สิทฺธิ อิติ ตสฺมา ปญฺเจว ขนฺธา ภควตา วุตฺตา ฯ เอ...ตาติ สิทฺธีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อธิ...ทฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อธิปฺเปตตฺถสฺส

๑. อิโต ปรํ อธิรญฺชโตติ วิวรณปทํ ฏีกายํ ทิสฺสติ ฯ อธิรนฺธโตติ ภวิตพฺพํ อธิปุพฺพาย รนฺธปาเกติ ธาตุยา นิปฺผนฺนตฺตา ฯ

สิทฺธิ อธิ...สิทฺธิ ฯ อิตีติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ ปญฺเจวาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ

เทสนากฺกเม การณนฺติ อาห เทสนาตฺยาทิ ฯ เทสนากฺ... รณํ ฯ กสฺมา ฯ ชโน ยตฺถ ภาชเน ภุญฺชติ...กามตฺตา ฯ เทสนาย กโม เทสนากฺกโม ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ อิทํ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ เทสนาการณนฺติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ การณํ นิวตฺเตติ ฯ ยํ โภชนํ ฯ จสทฺโท ยตฺถ จ ยญฺจ เยน จ โย จ โย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เยน พฺยญฺชเนน ฯ โย ภตฺตการโก ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตรํ ญาเปติ ฯ ภุญฺชตีติ ภุญฺชโก ฯ กตฺตุสาธนํ ฯ โภชโกติปิ ฯ โย ภุญฺชโก ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตรํ ญาเปติ ฯ ภุญฺชตีติ ภุญฺชิตา โย ชโน ฯ ภุช อภฺยวหรเณ[๑] ฯ ตุ ฯ เตสํ ภาชนโภชนาทีนํ ฯ ขนฺเธ ทสฺเสตุํ กาเมตีติ ทสฺเสตุกาโม โย ภควา ฯ ทสฺเสตุกามสฺส ภาโว ทสฺ...มตฺตํ ฯ เทส...กเมปีติ การณนฺติ อาธาโร ฯ อิทเมวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ การณนฺติ อิทนฺติ วิเสสนํ ฯ ยตฺถาติ ภุญฺชตีติ อาธาโร ฯ ยนฺติ กมฺมํ ฯ เยนาติ กรณํ ฯ โยติ ภุญฺชโกติ กตฺตา ฯ โย จาติ ภุญฺชิตาติ กตฺตา ฯ เตสนฺติ อนุกฺกเมนาติ สมฺพนฺโธ ฯ อ...เมนาติ ทสฺเสตุนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสตุกามตฺตาติ การณนฺติ เหตุ ฯ

อุปา...นกฺขนฺธา ฯ เต ปน ขนฺธา อุปา...ปญฺเจว อิติ

๑. อภฺยวหรณนฺติ อชฺโฌหรณํ ฯ

มนสิกตฺวา รูป...โธติอาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อุปา...นนฺติ โคจราติ สมฺปทานํ ฯ โค...นฺธาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โคจรา จ เต ขนฺธา จาติ โคจรกฺขนฺธา ฯ อุปา...นฺธาติ มชฺเฌโลปสมาโส ฯ เตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อุ...เวนาติ คหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปาทานานํ วิสยา อุป...สยา ฯ อุปา...ยานํ ภาโว อุปา...ภาโว ฯ คหิตา...วาติ ตยํ เตติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อูนาทิกํ นิวตฺเตติ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ รูป...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๑๑๑] กิมตฺถํ ธมฺมา ปญฺจกฺขกฺธาติ จ อุปาทานกฺขนฺธาติ จ ทฺวิธา เทสิตาติ อาห สพฺพตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ สพฺพ...คหตฺถํ สาสวา...อิติ ภควตา เทสิตา ฯ วิปสฺสนา...สาสวาว ธมฺมา อุ...ขนฺธา อิติ เทสิตา สมฺพนฺโธ ฯ สมาโน ภาโค เยสํ เต สภาคา ฯ สภาคา จ เต ธมฺมา จาติ สภา...มฺมา ฯ สพฺเพ จ เต สภาคธมฺมฺ จาติ สพฺพ...มฺมา ฯ สพฺพ...ธมฺมานํ สงฺคโห คหณํ สพฺพ...สงฺคโห ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ สห อาสเวหิ วตฺตนฺตีติ สาสวา เย ธมฺมา ฯ นตฺถิ อาสวา เอเตสํ ธมฺมานนฺติ อนาสวา ฯ อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ ภวติ เอตฺถาติ ภูมิ ฯ วิปสฺสนา เอตฺถ ธมฺเมสุ ภวติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา ภูมิ ฯ วิปสฺสนาย ภูมิ วิปสฺสนาภูมิ ฯ วิปสฺสนาภูมิยา สนฺทสฺสนํ วิปสฺ...สฺสนํ ฯ

ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เอวสทฺโท อนาสวํ นิวตฺเตติ ฯ สพฺพ...ตฺถนฺติ เทสิตาติ สมฺปทานํ ฯ สา...ปีติ ทฺวยํ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ เทสิตาติ กมฺมํ ฯ อวิเสสโต เทสิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจกฺขนฺธาตีติ เทสิตาติ อากาโร ฯ วิ...นตฺถนฺติ เทสิตาติ สมฺปทานํ ฯ สาสวา วาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ อุ...ตีติ เทสิตาติ อากาโร ฯ

[๑๑๒] รูปาทีสุ วิเสสนํ ญาเปนฺโต อาห ยถาตฺยาทิ ฯ เอตฺถ รูปาทีสุ เวท...วา จ โหนฺติ ยถา เอวํ รูปํ น โหติ ฯ กสฺมา ฯ เอ...รตฺตา รูปสฺสาติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ เวทนาทโยติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ สา...จาติ เวทนาทโยติ วิเสสนํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ รูปนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ เอกนฺต...ตฺตาติ น โหตีติ เหตุ ฯ เอกนฺตํ กามาวจรํ เอ...รํ ฯ เอก...รสฺส ภาโว เอก...ตฺตํ ฯ

[๑๑๓] ยทิ รูปํ เอกนฺตกามาวจรํ ตํ กสฺส วเสน ขนฺธ-อุปาทานกฺขนฺเธสุ เทสิตนฺติ อาห สภาคาตฺยาทิ ฯ สภาค...ตํ รูปํ ขนฺเธสุ ภควตา เทสิตํ อุปาทา...สุ ตํ รูปํ เทสิตํ อิติ เอวํ ทฏฺฐพฺพํ ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ

สมาโน ภาโค ยสฺส ราสิสฺส โส สภาโค ฯ สภาโค จ โส ราสิ จาติ สภาคราสิ ฯ ตสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ ส...วโส ฯ

ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อุปาทานานํ โคจโร อุปาทานีโย[๑] ฯ
ตทสฺส ฐานมีโย จาติ จสทฺเทน อีโย ฯ อุปาทานียสฺส ภาโว
อุปา...โว ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ราสิสฺส วโส ราสิวโส ฯ
จสทฺโท อุ...เวนา จ ราสิวเสน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุ...สูติ
เทสิตนฺติ อาธาโร ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ

[๑๑๔] อายตนนฺตฺยาทิ จกฺขายตนนฺตฺยาทิสฺส อนุสนฺธิญาปนํ ฯ
ตํตํ...สิกา เอตฺถ จกฺขุรูปาทีสุ เตน เตน กิจฺเจน อายตนนฺติ
ฆเฏนฺติ วายมนฺติ วา เอตานิ จกฺขุรูปาทีนิ อายภูเต ธมฺเม
ตเน...เรนฺติ วา เอตานิ จกฺขุรูปาทีนิ อายตํ สํ...ปวตฺเตนฺติ
วา เอตานิ จกฺขุรูปาทีนิ อายตนานิ นาม ฯ อายตนนฺตีติมสฺส
อตฺถวิวรณํ ฆเฏนฺตีติ ฯ อายตนฺตีติ อาปุพฺโพ ยต ยตเน ฯ
อนฺติ ฯ กียาทิโต นา ฯ ทฺวารานิ จ อาลมฺพนานิ จ
ทฺวาราลมฺพนานิ ฯ ตานิ ตานิ ทฺซาราลมฺพนานิ เยสํ เต
ตํตํ...พนา[๒] ฯ จิตฺตญฺจ เจตสิกญฺจ จิตฺตเจตสิกา ฯ กิจฺเจนาติ
อนุภวานาทิกิจฺเจน ฯ ฆเฏนฺตีติมสฺส วิวรณํ วายมนฺตีติ ฯ
อายภูเตติ ปวตฺติภูเต ฯ ตํตํทฺวาราลมฺพเนสุ อายนฺติ อาคจฺฉนฺตีติ
อายา เย ธมฺมา ฯ อย คติมฺหิ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ
อายา หุตฺวา ภูตา อายภูตา ฯ

๑. ฏีกายมฺปน อุปาทานิย...อิติ ทิสฺสติ อุปาทานาทิโต อิโย หิตตฺถาทีสูติ สทฺทนีติสุตฺเตนปิ
นิปฺผนฺนตฺตา ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ตํตํทฺวารารมฺมณาติ ทิสฺสติ ฯ

วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ตเนนฺตีติมสฺส วิวรณํ วิตฺถาเรนฺตีติ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ สํสาเร ทุกฺขํ สํสารทุกฺขํ ฯ นยนฺตีติมสฺส วิวรณํ ปวตฺเตนฺตีติ ฯ วตฺต วตฺตเน ฯ ธาตูหิ เณ ฯ อนฺติ ฯ การณา หุตฺวา ภูตานิ การณภูตานิ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ เอตฺถาติ อายตนนฺติ ฌเฏฺนฺตีติ อาธาโร ฯ ตํตํ...ณาติ จิตฺ...กาติ วิเสสนํ ฯ จิตฺ...กาติ ฌเฏฺนฺตีติ กตฺตา ฯ เตน เตนาติ กิจฺเจนาติ วิเสสนํ ฯ กิจฺเจนาติ ฌเฏฺนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อายภูเตติ ธมฺเมติ วิเสสนํ ฯ ธมฺเมติ ตเนนฺตีติ กมฺมํ ฯ เอตานีติ ตเนนฺตีติ กตฺตา ฯ อายตนฺติ สํสารทุกฺขนฺติ วิเสสนํ ฯ สํสารทุกฺขนฺติ นยนฺตีติ กมฺมํ ฯ จกฺ...ทีนนฺติ การณาติ สมฺปทานํ การ...นีติ เอตานีติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อายตนนฺติ เอตฺถาติ อายตนานิ จิตฺตเจตสิกา ฯ เอตฺถกาติ จกฺขาทีสุ ฯ อาปุพฺโพ ยต ยตเน ฯ กตฺตุกรณ°....อธิกรณํ ฯ อาเย ตเนนฺตีติ อายตนานิ เอตานิ จกฺขาทีนิ ฯ อายอุปปโท ตนุ วิตฺถาโร ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ กตฺตุสาธนํ ฯ อายตํ นยนฺตีติ อายตนานิ เอตานิ ฯ อายตอุปปโท นี นเย ฯ อ ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ การณภูตานีติ อายตนานีติ อธิปฺปายวิคฺคโห ฯ รุฬฺหิวเสน สทฺทสฺสตฺถํ วตฺตุํ อปิจาติอาทิ อารทฺธํ ฯ อปิจ อปโร นโย ฯ โลเก...อายตนนฺติ ชเนน วุจฺจติ ฯ ตสฺมา เอเตปิ จกฺขาทโย

๑. กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ ฯ

ตํ...นานิ ฯ นิวสนฺติ เอตฺถาติ นิวาโส ฯ สตฺตา เอตฺถ ฐาเน อากรนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ เอตฺถาติ อากโร มณิอาทโย เอตฺถ ฐาเน ฯ สโมสรนฺติ เอตฺถาติ สโมสรณํ ปกฺขิอาทโย เอตฺถ ฐาเน สโมสรนฺติ ฯ สญฺชายนฺติ เอตฺถาติ สญฺชาติ สตฺตาทโย เอตฺถ ฐาเน ฯ นิวาโส จ อากโร จ สโมสรณญฺจ สญฺชาติ จ นิวาส...ติ ฯ นิวาส...ชาติ เอว ฐานํ นิวาส...ติฏฺฐานํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ ฐานํ อายตนนฺติ วุจฺจตีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ตานิ ตานิ ทฺวารานิ ตํตํทฺวารานิ ฯ ตํตํทฺวาเรสุ ปวตฺตานิ ตํตํทฺวาริกานิ ฯ ตานิ ตานิ อารมฺมณานิ เยสํ วิญฺญาณานํ ตานิ ตํตทารมฺมณานิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ นิวาโส เอว ฐานํ นิวาสฏฺฐานํ ฯ นิวาสฏฺฐานสฺส ภาโว นิ...นตา ฯ วิสาสนฏฺฐานตายาติปิ ฯ นิวาสนํ เอว ฐานํ นิวาสนฏฺฐานํ ฯ ปุริโม ยุตฺโต ฯ เตสเมวาติ จกฺขุวิญฺญาณาทีนํ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ นิวตฺเตติ ฯ อากิรนฺตีติ อากิณฺณา ฯ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ จกฺขาทีสุ ตํนิสฺสิตวเสน ตทารมฺมณกรณวเสน จ อากิรนฺติ อิติ ตสฺมา จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ อากิณฺณา ฯ อากิณฺณานํ ภาโว อา...โว ฯ อากาโร เอว ฐานํ อา...นํ ฯ อากรฏฺฐานสฺส ภาโว อา...นตา ฯ อากรณาติปิ ฯ ตํ ปุพฺเพน สเมติ ฯ ทฺวารญฺจ อารมฺมณญฺจ ทฺวาราลมฺพนํ ฯ สโมสรนฺตานํ เตสเมว จกฺขุ-วิญฺญาณาทีนํ ฯ สโมสรณํ เอว ฐานํ สโมสรณฏฺฐานํ ฯ

สโมสรณฏฺฐานสฺส ภาโว สโม...นตา ฯ ตตฺเถวาติ ทฺวารา-
ลมฺพเนสุ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ นิวตฺเตติ ฯ อุปฺปชฺชนฺตานํ
เตสเมว ฯ สญฺชาติ เอว ฐานํ สญฺชาติฏฺฐานํ ฯ สญฺชาติฏฺฐานสฺส
ภาโว สญฺ...นตา ฯ จสทฺโท นิวาสฏฺฐานตาย จ อาก...ตาย
จ สโมส...ตาย จ สญฺชา...ตาย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

โลเกติ วุจฺจตีติ อาธาโร ฯ นิ...นนฺติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ
อา...นนฺตีติ อากาโร ฯ ตสฺมาติ อา...นานีติ เหตุ ฯ เอเตปีติ
สญฺญี ฯ ตํตํ...นญฺจาติ ทฺวยํ จกฺ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ จกฺ...นนฺติ
นิวาสาติ สมฺพนฺโธ ฯ นิ...ยาติ อายตานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เหตุ
วา ฯ เตสเมวาติ อากรสโมสรณสญฺชาตีติ ปทตฺตเย สมฺพนฺโธ ฯ
อา...นาติ ปวตฺตาติ[๑] ตติยาวิเสสนํ ฯ ป...นนฺติ เตสเมวาติ
วิเสสนํ ฯ ทฺวา...โตติ สโมสรนฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ส...นนฺติ เตสเมวาติ วิเสสนํ ฯ ตตฺเถวาติ อุป...นนฺติ อาธาโร ฯ
อุป...นนฺติ เตสเมวาติ วิเสสนํ ฯ อา...นีติ สญฺญา ฯ

[๑๑๕] นิวาสนฏฺฐานตาย อากรฏฺฐานตาย สโมสรณฏฺฐานตาย
สญฺชาติฏฺฐานตาย จ อายตนานิ อิติ อิมานิ จ นิพฺพจนานิ
ธาตุสทฺทนิสฺสิตานิ น โหนฺติ ฯ ยทิ เอวํ อตฺถิ จกฺขุวิญฺญาณาทีนํ
การณภูตานีติ วาติ อิทมฺปิ นิพฺพจนํ ธาตุสทฺทนิสฺสิตํ น โหติ

๑. ปวตฺตานนฺติ ฯ

กสฺมา อิทํ อิเมหิ นิพฺพจเนหิ สทฺธึว วตฺตพฺพนฺติ ฯ สจฺจํ อิทํ ปน สาสเน วตฺตพฺพํ นิพฺพจนํ น จ โลเก ตสฺมา อิทํ วิสุํ วุตฺตํ ฯ กิตฺตกานิ ตานิตฺยาห ตานีติอาทิ ฯ ตานิ ปน อายตนานิ ทฺวารา...อิติ เอวํ ทฺวาทสวิธานิ อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย จกฺขฺวายตนานีติอาทิ[๑] วจนํ อาห ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ทฺวารานิ จ ตานิ ภูตานิ จาติ ทฺวารภูตานิ ฯ อชฺฌตฺติกานิ จ ตานิ อายตนานิ จาติ อชฺฌ... นานิ ฯ อาลมฺพนานิ จ ตานิ ภูตานิ จาติ อา...ตานิ ฯ จสทฺโท ทฺวารภูตํ นิวตฺเตติ ฯ พาหิรานิ จ ตานิ อายตนานิ จาติ พาหิ...นานิ ฯ ทฺวาทส วิธา เยสํ อายตนานํ ตานิ ทฺวาทส- วิธานิ ฯ ตานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทฺวา...นิ ฉาติ ทฺวยํ อ...นีติ วิเสสนํ ฯ อ...นีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อา...นิ จาติ พา...นีติ วิเสสนํ ฯ พา...นีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ฉาติ พา...นีติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฺวาทสาติ สรูปํ ฯ ทฺวา...นีติ ตานีติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ จกฺขุญฺจ...อิติ ตสฺมา จกฺ...นํ ฯ จกฺขุญฺจาติ อายตนนฺติ วิเสสนํ ฯ ตนฺติ อายตนนฺติ ปเทน ตุลฺยาธิกรณํ ฯ ตนฺติ อายตนนฺติ วิเสสนํ ฯ อายตนญฺจาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิเสสน- ปุพฺพปโท ฯ เอวํ เสเสสุ ปเทสุ วิคฺคโห ฯ เสเสสูติ วิคฺคโหติ อาธาโร ฯ อปิสทฺโท อเปกฺโข ฯ มุนาตีติ มโน ฯ มโน จ

๑. ตานิ ปน ทฺวารภูตานีติอาทิ ฯ

โส อายตนญฺจาติ มนายตนํ ฯ ผุสิยตีติ โผฏฺฐพฺพํ ฯ อตฺตโน ลกฺขณํ ธาเรนฺตีติ ธมฺมา ฯ ธมฺมา จ เต อายตนญฺจาติ ธมฺมายตนํ ฯ

[๑๑๖] อายตนานํ เทสนากฺกเม การณํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ ทฺวาทสายตเนสุ อชฺฌตฺ...วิภูตํ ปากฏํ อิติ ตสฺมา ตํ จกฺขายตนํ ปฐมํ ภควตา นิกฺขิตฺตํ ฯ ตท...อิตรานิ อายตนานิ นิกฺขิตฺตานิ ฯ สนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ อาลมฺพนํ ยสฺส อายตนสฺส ตํ สนิ...ลมฺพนํ ฯ สนิ...ลมฺพนสฺส ภาโว สนิ...นตฺตํ ฯ ตสฺส จกขายตนสฺส...อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ อนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ อารมฺมณํ เยสํ ตานิ อ...ลมฺพนานิ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อชฺ...สูติ นิทฺธารณํ ฯ สนิ...ตฺตาติ วิภูตนฺติ เหตุ ฯ จกฺขฺวายตนนฺติ ิลิงฺคตฺโถ ฯ วิภูตนฺติ จกฺ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิกฺขิตฺตนฺติ เหตุ ฯ ตนฺติ นิกฺขิตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ปฐมนฺติ นิกฺขิตฺตนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ตทนนฺตรนฺติ นิกฺขิตฺตานีติ กาลสตฺตมี ฯ อนิ...นานีติ อิตรานีติ วิเสสนํ ฯ อิ...นีติ นิกฺขิตฺตานีติ กมฺมํ ฯ ตตฺถาปีติ อิตเรสุ โสตายตนาทีสุ ฯ อสมฺ...ตนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อปิสทฺโท ปุพฺเพ วุตฺตํ ตตฺถาติ นิทฺธารณมเปกฺขติ ฯ อสมฺ...มญฺเญนาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อสมฺปตฺตํ อารมฺมณํ คณฺหาตีติ อ...กํ ยํ รูปํ ฯ อสมฺปตฺตคฺคาหกสฺส สามญฺญํ อสมฺ...มญฺญํ ฯ จกฺขายตนสฺส อนนฺตรํ จกฺ...รํ ฯ

จกฺ...รนฺติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ โสตายตนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อิตเรสุ ฌานาทีสุ จตูสุ...ลีฆ...ปธมํ ภควตา วุตฺตํ ฯ อิตเรสูติ นิทฺธารณํ ฯ สีฆตรนฺติ คหณาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อารมฺ...ถตฺตาติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ อารมฺมณสฺส คหณํ อา...ณํ ฯ อารมฺมณคฺคหเณ สมตฺถํ อา...ตฺถํ ฯ อารมฺมณคฺคหณสมตฺถสฺส ภาโว อา...ตฺตํ ฯ ฌานายตนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ปธมนฺติ วุตฺตนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ

[๑๑๗] สีฆ...ตฺตาติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ปุรโตตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ปุรโต...หญฺญติ ฯ ปุรโตติ ธปิตาติ อาธาโร ฯ ธปิ...สฺสาติ โภชาทิกสสาติ วิเสสนํ ฯ ธปิตํ เอว ธปิตมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อวธารเณ ฯ ธปิตเมวาตฺยตฺโถ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ภุญฺชิตพฺพนฺติ โภชนํ ยํ มจฺฉมํสาทิ ชเนน ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ โภชนํ อาทิ ยสฺส ขาทนียสฺส ตํ โภชนาทิกํ ฯ วาตสฺส อนุสรณํ อนุคมนํ วาตานุสาโร ฯ โภชนาทิกสฺสาติ คนฺโธติ สมฺพนฺโธ ฯ คนฺโธติ ปฏิ...ตีติ กตฺตา ฯ วาตานุสาเรนาติ ปฏิ...ตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ฌาเนติ ปฏิ...ตีติ อาธาโร ฯ

ตทนนฺตรนฺติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ตสฺส ฌานายตนสฺส อนนฺตรํ ต...รํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ตทนนฺตรํ วุตฺยาตฺยาทิ อตฺถิ ฯ อปฺโป เทโส ปเทโส ฯ อปฺปวาจโก ปสทฺโท ฯ วตฺตนํ วุตฺติ ฯ ปเทเส อวยวฐาเน วุตฺติ ปเทสวุตฺติ ฯ ปเทส-

วุตฺติยา สามญฺญํ ปเท...มญฺญํ ฯ ปเท...นาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ชิวฺหายตนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ตโตติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ สพฺพฏฺฐานิกนฺติ กายายตนนฺติ วิเสสนํ ฯ สพฺพสฺมึ ฐาเน ปวตฺตตีติ สพฺพฏฺฐานิกํ ฯ ณิโก ฯ ตโตติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ปญฺจนฺนมฺปีติ จกฺขาทีนํ โคจราติ สมฺพนฺโธ ฯ อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ โคจร...ตฺถนฺติ มนายตนนฺติ วิเสสนํ ฯ ยถา...นนฺติ อนุกฺกเมนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อนุกฺกเมนาติ วุตฺตานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสํ เตสํ อายตนานนฺติ อารมฺมณานีติ สมฺปทานํ ฯ อารมฺมณานีติ รูป...นีติ วิเสสนํ ฯ รูปา...นีติ วุตฺตานีติ กมฺมํ ฯ

[๑๑๘] อตฺตโนตฺยาทิ จกฺขุธาตุตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปนํ ฯ โลกิยโลกุตฺตรสาธารณนิพฺพจนํ ฌาเปนฺโต อาห อตฺตโนตฺยาทิ ฯ เย ธมฺม อตฺตโน...อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา ธาตุโย ฯ อตฺตโนติ สภาวนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สภาวนฺติ รูปฺปนาทิกกฺขฬาทิลกฺขณํ ธาเรนฺตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ธา ธารเณ ฯ หนาทีหิ ณฺนุตฺโว ฯ โลกิยสาธารณนิพฺพจนํ ญาเปนฺโต อาห อถวาตฺยาทิ ฯ อถวา ยา ธมฺมชาติโย ยถา...วิทหนฺติ ฯ ยา ธมฺมชาติโย ภารหาเรหิ ธาริยมาโน ภาโร วิย จ สตฺเตหิ...ยนฺติ เอตา ธาตุโย อว...เมว จ เอตาหิ การณภูตาหิ ธมฺมชาเตหิ จ...ธิยติ ตถาวิหิตญฺจ ทุกฺขํ เอตาเสฺว ธมฺมชาตีสุ...จปิยติ ธมฺมชาติโยปิ

รส...ภูตา จ อิติ ตสฺมา ตา ธมฺมชาติโย ธาตุโยติ โยชนา ฯ

ยถาสมฺภวนฺติ สมฺภวานุรูปโต ฯ อเนโก ปกาโร ยสฺส ทุกฺขสฺส ตํ อเนกปฺปการํ ฯ สํสาเร ทุกฺขํ สํสารทุกฺขํ ฯ วิทหนฺตีติ นิปฺปาเทนฺติ ฯ สํสารทุกฺขํ วิทหนฺตีติ ธาตุโย ยา โลกิยธาตุโย สํสาร...วิทหนฺติ ฯ กตฺตุสาธนํ ฯ ธา วิทหเน ฯ ตุ ฯ ภารํ หรนฺตีติ ภาราหารา เย ชนา ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตรํ ญาเปติ ฯ ภาริยติ วหิยตีติ ภาโร ยํ วตฺถุํ ชเนน ฯ สตฺเตหิ ธิยนฺตีติ ธาตุโย เย ธมฺมา สตฺเตหิ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ วเส อวตฺตนํ อ...นํ ฯ ทุกฺขสฺส วิธานํ ทุกฺขวิธานํ ฯธา กรเณ ฯ ฉนฺทาทีหิ ยุ ฯ ทุกฺขวิธานํ เอว ทุก...มตฺตํ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ จสทฺโท เอกวากฺยํ ญาเปติ ฯ ทุกฺขสฺส วิธานมตฺตํ ธาตุโย ฯ ภาวสาธนํ ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตรํ ญาเปติ ฯ อนุวิธิยตีติ อนุคมิยติ ฯ อนุวิธิยติ เอตาหีติ ธาตุโย ฯ เอตาหิ การณภูตาหิ ธมฺมชาตีหิ สํสารทุกฺขํ สตฺเตหิ จ อนุวิธิยติ อนุคมิยติ อิติ ตสฺมา ตา ธมฺมชาติโย ธาตุโย ฯ กรณสาธนํ ฯ ตถาวิหิตนฺติ ตถาวิธํ ฯ โส อเนโก วิหิโต วิโธ ยสฺส ทุกฺขสฺส ตํ ตถาวิหิตํ ฯ จสทฺโท วากฺยานนฺตรํ ญาเปติ ฯ เอวสทฺโท โลกุตฺตรธาตุโย นิวตฺเตติ ฯ ทุกฺขํ เอตาสุ ธิยตีติ ธาตุโย ฯ อธิกรณสาธนํ ฯ รสิยติ อสฺสาทิยตีติ รโส ฯ โสณตีติ โสณิตํ ยํ โลหิตํ ฯ โสณ รตฺตวณฺเณ ฯ กาเล วตฺตมานาทินา อิโต ฯ

รโส จ โสณิตญฺจ รสโสณิตํ ฯ รสโสณิตํ อาทิ เยสํ สุฌาทีนํ๑
เต รสโสณิตาทโย ฯ สรีรสฺส อวยวา สรี...วา ฯ สรีราวยวา
จ ตา ธาตุโย จาติ สรี...ตุโย ฯ รสโสณิตาทโย จ ตา
สรีราวยธาตุโย จาติ รส...ธาตุโย ฯ อตฺตานิ สิเนหํ อาหรีติ
หริตํ ยํ วตฺถุํ หร หรเณ ฯ กาเลตฺยาทินา อิโต ฯ หริตํ อลํ
วิภูสนํ หริตาลํ ฯ มนิตพฺพา ปริจฺฉินฺทิตพฺพาติ มโน ยา สิลา
ชเนน ฯ มน มนเน ฯ สพฺพโต... อ ฯ มโน เอว สิลา
มโนสิลา ฯ หริตาลญฺจ มโนสิลา จ หริ...สิลา ฯ หริ...สิลา
อาทิ เยสํ มณิอาทีนํ เต หริ...ลาทโย ฯ เสลาย อวยวา
เสลาวยวา ฯ เสลาวยวา จ ตา ธาตุโย จาติ เสลา...ตุโย ฯ
หริตา...ลาทโย จ ตา เสลาวยวธาตุโย จาติ หริ...โย ฯ

จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ญาตพฺพาติ เญยฺยา เย ธมฺมา
ปณฺฑิเตน ฯ เญยฺยานํ อวยวา เญยฺยาวยวา ฯ เญยฺยาวยวา จ
เต ภูตา จาติ เญยฺยา...ภูตา ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตรํ ญาเปติ ฯ
จสทฺโท วิกปฺปตฺโตฺยาธิปฺปาโย ฯ ธาตุโย วิยาติ ธาตุโย ฯ
อุปมาตทฺธิตํ ฯ ยถาสมฺภวนฺติ วิทหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
อ...การนฺติ สํสารทุกฺขนฺติ วิเสสนํ ฯ สํสารทุกฺขนฺติ วิทหนฺตีติ
กมฺมํ ฯ ภา...หีติ ธาริยมาโนติ กตฺตา ฯ วิย จาติ สทฺโท
นิปาโต ฯ ภาโรติ อุปมา ฯ สตฺเตหีติ ธิยนฺตีติ กตฺตา ฯ

๑. กิมิทํ ฯ โสณิตํ โสณนฺติ ทฺวยํ ปน เอกสทิสํว ทิสฺสติ ฯ

อว...โตติ วิธานมตฺตนฺติ เหตุ ฯ ทุกฺข...เมวาติ เอตาติ วิเสสนํ ฯ เอตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สตฺเตหิ จาติ อนุวิธิยตีติ กตฺตา ฯ สํสารทุกฺขนฺติ อนุวิธิยตีติ กมฺมํ ฯ เอตาหีติ อนุวิธียตีติ กรณํ ฯ ตถาวิหิตญฺจาติ ธิยติ ฐปียตีติ กตฺตา ฯ เอตาเสฺวาติ ธิ...ยตีติ อาธาโร ฯ รส...โยติ อุปมา ฯ หริ...โยติ อุปมา ฯ เณยฺย...ตาติ ธมฺมชาติโยติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ธาตุโยติ สญฺญา ฯ สาธกมาห ยถาหุตฺยาทิ ฯ

[๑๑๙] อาจริยา ยถา กึ อาหุ ฯ อาจริยา วิท...โยติ วจนํ อาหุ ฯ ยา ธมฺมชาติ ทุกฺขํ วิทหติ ฯ ยา ธมฺมชาติ วิธานญฺจ ทุกฺขวิธานมตฺตเมว ฯ ยา ธมฺมชาติ สตฺเตหิ ธิยเต จ เอตาย จ ธมฺมชาติยา การณภูตาย สตฺเตหิ ทุกฺขํ วิธิยเต อนุคมิยเต วา อปโร นโย ทุกฺขํ เอตฺถ ธมฺมชาติยํ ธิยเต อิติ ตสฺมา ธาตุสมฺมตา ธาตุ อิติ กถิตา ธมฺมชาติโย สรี... ธาตุโยติ โยชนา ฯ

ทุกฺขํ วิทหตีติ ธาตุ ยา ธมฺมชาติ ฯ กตฺตุสาธนํ ฯ ทุกฺขวิธานมตฺตํ ธาตุ ฯ ภาวสาธนํ ฯ ธิยเตติ ธาตุ ยา ธมฺมชาติ สตฺเตหิ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ อฎฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ธิยเต จ วิธิยเต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอตายาติ วิธิยเตติ กรณํ ฯ วิธิยเต เอตายาติ ธาตุ ฯ กรณํ ฯ ธิยเต เอตฺถาติ ธาตุ ทุกฺขํ เอตฺถ ธมฺมชาติยํ ฯ อธิกรณํ ฯ เอตฺถาติ ธิยเตติ อาธาโร ฯ

อิตีติ สมฺมาตาติ เหตุ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ธาตุ อิติ สมฺมตา กถิตา ธาตุสมฺมตา ฯ สรีร...ตุโยติ อุปมา ฯ สรีรญฺจ เสลา จ สรีรเสลา ฯ สรีรเสลานํ อวยวา สรี...ยวา ฯ สรีร...วา จ ตา ธาตุโย จาติ สรี...ตุโย ฯ ธาตุโยติ สญฺญา ฯ อิตีติ วจนนฺติ สรูปํ ฯ

ตา ปน ธาตุโย ภควตา มนายตนํ...วุตฺตา อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย จกฺขุธาตูติอาทิ วจนํ อาห ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สตฺตวิญฺญาณธาตูนํ วโส เภโท สตฺต...วโส ฯ สตฺตหิ ปกาเรหิ สตฺตธา ฯ เอกาทส จ ตานิ อายตนานิ จาติ เอ...นานิ ฯ อฏฺฐารสหิ ปกาเรหิ อฏฺฐารสธา ฯ

ตาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ มนายตนนฺติ ภนฺทิตฺวาติ กมฺมํ ฯ สตฺต...เสนาติ สตฺตธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตธาติ ภินฺทิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภินฺทิตฺวาติ วุตฺตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อว...หีติ เอกา...หีติ วิเสสนํ ฯ เอกา...หีติ สหาติ สหโยโค ฯ สหาติ อฏฺฐารสาติ วิเสสนํ ฯ อฏฺฐารสธาติ วุตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ จกฺขุ...อาทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ กมฺม...ทฏฺฐพฺพํ ปณฺฑิเตน ฯ ธาตูนํ กมสฺส เทสนากฺกมสฺส การณํ กมการณํ ฯ กม...นนฺติ เวทิตพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ วุตฺตนเยนาติ อายตเน วุตฺตนเยน เวทิตพฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จกฺขุธาตุอาทีนํ ปญฺจนฺนํ กมการณํ อายตเน วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ฯ

จกฺขุธาตุอาทีนํ ปน อนุกฺกเมน เตสํ จกฺขุธาตุอาทีนํ อารมฺมณานิ รูปธาตุอาทีนิ ปญฺจ วุตฺตานิ ฯ รูปาทีนิ ปน อนุกฺกเมน ปญฺจวิญฺญาณานํ อารมฺมณานิ โหนฺติ ตสฺมา ปญฺจวิญฺญาณธาตุโย รูปธาตุอาทีนํ กเมน วุตฺตา ฯ มโนธาตุ ปน ปญฺจวิญฺญาณานํ อารมฺมณานิ คณฺหาติ ตสฺมา มโนธาตุ ตโต ปรํ วุตฺตา ฯ ธมฺมธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุยา อารมฺมณนฺติ ญาปนตฺถํ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุโย ปรมํ วุตฺตา ฯ มโนวิญฺญาณธาตุ จ สพฺพธาตุยา อารมฺมณํ คณฺหตีติ ญาปนตฺถํ วา อนฺเต วุตฺตา ฯ

[๑๒๐] อริยาตฺยาทิ ปน จตฺตาริตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปนํ ฯ ทุกฺขาทีนิ ธมฺมชาตานิ อริยกรตฺตา อริยภาวกรตฺตา อริยานิ...อิติ ตสฺมา ทุกฺขาทีนิ อริยสจฺจานิ ฯ ปุคฺคลสฺส อริยภาวํ กโรนฺติ สาเธนฺตีติ อริยกรานิ ยานิ สจฺจานิ ฯ อริยกรานํ ภาโว อริยกรตฺตํ ฯ ตสนฺติ ทุกฺขํ หึสนฺตีติ ตจฺฉานิ ฯ ตส หึสายํ ฯ วชาทินา จฺโฉ สโลโป จ ฯ ตจฺฉานํ ภาโว ตจฺฉภาโว ฯ สรนฺติ อายตึ ทุกฺขํ หึสนฺตีติ สจฺจานิ ยานิ ธมฺมชาตานิ ฯ สร หึสายํ ฯ วชาทินา โจ รโลโป จ ฯ ทุวิตฺตํ ฯ อริ...รตฺตาติ อริยานีติ เหตุ ฯ อริ...จานีติ สญฺญา[๑] ฯ ตจฺฉภาวโตติ สจฺจานีติ เหตุ ฯ สจฺจานีติ สญฺญา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อริ...จานีติ สญฺญา ฯ

๑. อริยานีติ สญฺญา ฯ

อภิ.๒๒๙

อริยานิ จ ตานิ สจฺจานิ จาติ อริยสจฺจานิ ฯ อริยกรตฺตาติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห อิมานิตฺยาทิ ฯ

[๑๒๑] หิ สจฺจํ ฯ อิมานิ สจฺจานิ จตฺตาโร...สาเธนฺติ ฯ กสฺมา ฯ สจฺจปฏิเวเธ อสติ เตสํ ปุคฺคลานํ อริย...นโต ตสฺมึ สจฺจปฏิเวเธ สติ จ เอกนฺ...นโต จาติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปาปุณนฺตีติ ปฏิปนฺนา ฯ ปุคฺคลา มคฺคปาปุณนกฺขเณ ปฏิปนฺนกา นาม ฯ ผเล ติฏฺฐนฺตีติ ผลฏฺฐา เย ปุคฺคลา ฯ อริยา จ เต ปุคฺคลา จาติ อริยปุคฺคลา ฯ สจฺจานํ ปฏิเวโธ สจฺจปฏิเวโธ ฯ อริยสฺส ภาโว อริยภาโว ฯ อริยภาวสฺส อนุปคมนํ อริ...มนํ ฯ สติ จาติ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท อริ...โต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตสฺส อริยสฺส ภาโว ตพฺภาโว ฯ ตพฺภาวสฺส อุปคมนํ ตพฺภาวูปคมนํ ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ อิมานีติ สาเธนฺตีติ กตฺตา ฯ จตฺตาโรติ ปฏิปนฺนเกติ วิเสสนํ ฯ ผลฏฺเฐติ สาเธนฺตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ อฏฺฐาติ สรูปํ ฯ อฏฺฐาติ อริยปุคฺคเลติ วิเสสนํ ฯ อริ...คเลติ สาเธนฺตีติ กมฺมํ ฯ อสตีติ อนุปคมนโตติ ลกฺขณํ ฯ สจฺจปฏิเวเธติ อสตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ เตสนฺติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อริ...นโตติ สาเธนฺตีติ เหตุ ฯ สติ จาติ อุปคมนาติ ลกฺขณํ ฯ ตสฺมินฺติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ เอกนฺเตนาติ อุปคมนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตพฺ...โต จาติ สาเธนฺตีติ เหตุ ฯ

[๑๒๒] ตจฺฉภาวโตติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ทุกฺขา-ตฺยาทิ ฯ ทุกฺขสมุทย...กตฺตํ อญฺเญสํ ธมฺมานํ พาธ...เยว น โหติ ทุกฺขาทีนํ อพา...โว น โหติ ตสฺมา...เอตานิ ทุกฺขาทีนิ ตจฺฉานิ สจฺจานิ นามาติ โยชนา ฯ

ทุกฺขญฺจ สมุทโย จ นิโรโธ จ มคฺโค จ ทุกฺข...มคฺคา ฯ เอวสทฺทสฺส ผลํ อญฺเญสนฺตฺยาทิ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กมสฺส อนุรูปํ ยถากฺกมํ ฯ พาธติ สตฺเต หึสตีติ พาธกํ ยํ ทุกฺขํ ฯ พาธ หึสายํ ฯ ณฺวุ ฯ พาธกสฺส ภาโว พาธกตฺตํ ฯ ปภวติ เอตสฺมา ทุกฺขนฺติ ปภโว ทุกฺขํ เอตสฺมา ตณฺหาโต ฯ นิสฺสรติ วฏฺฏโต นิกฺขมตีติ นิสฺสรณํ ยํ นิพฺพานํ ฯ นิปุพฺโพ สร คติยํ ฯ กตฺตุกรณ... ฯ นิสฺสรณสฺส ภาโว นิสฺสรณตฺตํ ฯ นิยฺยาตีติ นิยฺยานิโก โย มคฺโค ฯ นิปุพฺโพ ยา คติยํ ฯ ตพฺพานียาติ โยควิภาเคน กตฺตริ อนิโย ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ ยสฺส โก ฯ ปรเทฺว ฯ ยสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ นิยฺยานิกสฺส ภาโว นิยฺยา-นิกตฺตํ ฯ พาธกตฺตญฺจ ปภวตฺตญฺจ นิสฺสรณตฺตญฺจ นิยฺยานิกตฺตญฺจ พาธ...กตฺตํ ฯ สมาหารทฺวนฺทฺโว ฯ พาธกํ อาทิ เยสํ ปภวาทีนํ เต พาธกาทโย ฯ พาธกาทีนํ ภาโว พาธกาทิภาโว ฯ ยกาโร อาคโม ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ กิจฺจํ นิวตฺเตติ ฯ น พาธกํ อพาธกํ ฯ อพาธกํ อาทิ เยสํ อปภวาทีนํ เต อพาธกาทโย ฯ อพาธกาทีนํ

ภาโว อพาธกาทิภาโว ฯ อภวนํ อภาโว ฯ ทุกฺขาทีหิ อญฺเญสุ ธมฺเมสุ พาธกาทิภาวสฺส อภาโว อญฺญตฺถาภาโว ฯ อลุตฺตสมาโส ฯ พฺยาเปตีติ พฺยาปี โย พาธกาทิภาโว ฯ วิปุพฺโพ อาป พฺยาปเน ฯ มุนาทีหิ จ ฯ พฺยาปิโน ภาโว พฺยาปิตา ฯ เตสุ ทุกฺขาทีสุ พาธกาทิภาวสฺส พฺยาปิตา ตตฺถพฺยาปิตา ฯ อลุตฺตสมาโส ฯ อญฺญถาภาโว จ ตตฺถพฺยาปิตา จ อญฺญตฺถาภาวตตฺถพฺยาปิตา ฯ อญฺญตฺถา...ปิตา อิติ สงฺขาตํ อญฺญตฺถา...ขาตํ ฯ

ทุกฺข...เมวาติ พาธกตฺตาตฺยาทิปเท ภาวโยโค ฯ ยถากฺกมนฺติ พาธกาทิปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ พาธ...กตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อญฺเญสนฺติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ พาธ...เยวาติ โหตีติ กตฺตา ฯ ทุกฺขาทีนนฺติ น โหตีติ สมฺปทานํ ฯ นาติ โหตีติ ปฏิเสโธ ฯ อพา...ภาโวติ น โหตีติ กตฺตา ฯ ตสฺมาติ ตจฺฉานีติ เหตุ ฯ อญฺญตฺ...เตนาติ ลกฺขเณนาติ วิเสสนํ ฯ ลกฺขเณนาติ ตจฺฉานีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตานีติ สญฺญี ฯ ตจฺฉานีติ สญฺญา ฯ

[๑๒๓] สาธกมาห เตนาตฺยาทิ ฯ เตน ตสฺมา โปราณา อิติ วจนํ อาหุ ฯ ทุกฺขาทโย จตฺตาโร ธมฺมา มลํ กิเลสํ ฉินฺทนฺเต จตุโร อริยปุคฺคเล ขีณโทเส จตฺตาโร อริยปุคฺคเล โพธานุรูปํ สาเธนฺติ ฯ เอเตหิ ทุกฺขาทีหิ อญฺญตฺถ อญฺเญสุ ธมฺเมสุ พาธกตฺตาทิ น ลพฺภติ ฯ เอเตสํ ทุกฺขาทีนํ อพาธกตฺตํ

น ลพฺภติ หิ ยสฺมา ตโต ตสฺมา เว เอกนฺเตน เอตานิ ทุกฺขาทีนิ ตจฺฉานิ สจฺจานิ นามาติ โยชนา ฯ

สจฺจานํ พุชฺฌนํ โพโธ ฯ โพธสฺส อนุรูปํ โพธานุรูปํ ฯ สจฺจํ ปฏิเวธานุรูปนฺตฺยตฺโถ ฯ กิเลสํ ฉินฺทนฺตีติ ฉินฺทนฺตา เย ปุคฺคลา ฯ มลนฺติ กิลิสฺสนฺติ เอเตน กิเลเสน สตฺตาติ มโล ฯ ทุสนฺติ สตฺเตติ โทสา เย กิเลสา ฯ ขีณา โทสา กิเลสา เยสํ ปุคฺคลานํ เต ขีณโทสา ฯ จสทฺโท จุตฺโร จาติ โยเชตพฺโพ ฯ พาธกตฺตํ อาทิ ยสฺส ปภวตฺตาทิโน ตํ พาธกตฺตาทิ ฯ หิสทฺโท ยสฺมาอตฺเถ วตฺตติ ฯ อพาธกตฺตนฺติ เอตฺถ อพาธกตฺตาทีติ วตฺตพฺเพ คาถาพนฺธวเสน อาทิโลโป ฯ โพธานุรูปนฺติ สาเธนฺตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ จตฺตาโรติ สาเธนฺตีติ กตฺตา ฯ ฉินฺทนฺเต จตฺุโรติ ทฺวยํ อริยปุคฺคเลติ วิเสสนํ ฯ มลนฺติ ฉินฺทนฺเตติ กมฺมํ ฯ ขีณโทเส จตฺตาโรติ ทฺวยํ อริยปุคฺคเลติ วิเสสนํ ฯ อริยปุคฺคเลติ สาเธนฺตีติ กมฺมํ ฯ อญฺญตฺถาติ น ลพฺภตีติ อาธาโร ฯ พาธกตฺตาทีติ ลพฺภตีติ กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ หีติ เหตุ ฯ เอเตหีติ อญฺญตฺถาติ อปาทานํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อ...ตฺตนฺติ ลพฺภตีติ กมฺมํ ฯ ตโตติ ตจฺฉานีติ เหตุ ฯ อิตีติ วจนนฺติ สรูปํ ฯ

[๑๒๔] อญฺญมฺปิ วจนํ ญาเปนฺโต อาห อริยานนฺตฺยาทิ ฯ วา อริยานํ สจฺจานิ ฯ กสฺมา ฯ เตหิ อริเยหิ ปฏิ...ตฺตา ฯ

วา อริยสฺส สมฺมา...สจฺจานิ เตน สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทสิตตฺตา อิติ ตสฺมา อริยสจฺจานิ นาม ฯ

อริยานนฺติ สจฺจานีติ สมฺพนฺโธ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ สจฺจานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตหีติ ปฏิ...พฺพาติ กตฺตา ฯ ปฏิ...ตฺตาติ สจฺจานีติ เหตุ ฯ ปฏิวิชฺฌิตพฺพานํ สจฺจานํ ภาโว ปฏิ...ตฺตํ ฯ อริยสฺสาติ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ วิเสสนํ ฯ วา วิกปฺโป ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ สจฺจานีติ สมฺพนฺโธ ฯ สจฺจานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตนาติ เทสิตาติ กตฺตา ฯ เทสิตตฺตาติ สจฺจานีติ เหตุ ฯ เทสิยนฺตีติ เทสิตานิ ยานิ สจฺจานิ ภควตา ฯ เทสิตานํ ภาโว เทสิตตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อ...นีติ สญฺญา ฯ อริยานํ สจฺจานิ อริยสจฺจานิ ฯ อริยสฺส วา สจฺจานิ อริยสจฺจานิ ฯ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

ตานิ ปน สจฺจานิ สงฺกิ...นีติ มนสิกตฺวา อาจริโย จตฺตา...นีติอาทิ วจนํ อาห ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สงฺกิลิสฺสนฺติ เอเตน ธมฺมชาเตน สตฺตาติ สงฺกิลิฏฺฐํ ทุกฺขญฺจ สมุทโย จ ฯ สํปฺปุพฺโพ กิลิส พาธเน ตปฺปเน วา ฯ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ สาทิ สนฺตปุจฺฉภญฺชหํสาทีหิ ฏฺโฐ ฯ น สงฺกิลิฏฺฐํ อสงฺกิลิฏฺฐํ นิโรธมคฺโค ฯ ผลติ นิปฺปชฺชตีติ ผลํ ยํ ธมฺมชาตํ ทุกฺขนิโรโธ ฯ หินาติ ผลสฺส เหตุภาวํ คจฺฉตีติ เหตุ โย ธมฺโม ฯ ผลสฺส เหตุภาวํ หินาติ คจฺฉติ อิติ ตสฺมา โส

ธมฺโม เหตุ สมุทยมคฺโค ฯ สงฺกิลิฏฺฐญฺจ อสงฺกิลิฏฺฐญฺจ ผลญฺจ เหตุ จ สงฺกิลิฏฺฐ...เหตุ ฯ สงฺกิลิฏฺฐา...เหตูนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ สงฺกิลิ...วโส ฯ จตฺตาโร วิธา เยสํ สจฺจานํ ตานิ จตุพฺพิธานิ ฯ ตานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สงฺกิ...เสนาติ จตุ...นีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺ...นีติ ตานีติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ จตฺตาริ...สจฺจานีติอาทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ

[๑๒๕] ตตฺถ ทุกฺขนฺตฺยาทิปเทสุ วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพ ฯ ปฐมํ สจฺจํ กุจฺฉิตตฺตา จ ตุจฺฉตฺตา จ ทุกฺขํ[๑] ฯ กุจฺฉิตตฺตาติ อเนกุปทฺทวาทิฏฺฐานโต กุจฺฉิตตฺตา ฯ อเนเก อุปทฺทวา อเนกุ-ปทฺทวา ฯ อเนกุปทฺทวานํ ฐานํ อเนกุ...ฐานํ[๒] ฯ กุจฺฉิยตีติ กุจฺฉิตํ ยํ ทุกฺขํ ปณฺฑิเตหิ กุจฺฉิยติ ชิคุจฺฉิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ทุกฺขํ กุจฺฉิตํ ฯ กุจฺฉิตสฺส ภาโว กุจฺฉิตตฺตํ ฯ ตุจฺฉิตตฺตาติ พาลชนปริกปฺปิตธุวสุภสุขตฺตภาววิรหโต ตุจฺฉิตตฺตา ฯ พาลชเนหิ ปริกปฺปิโต พาล...โต ฯ ธุวญฺจ สุภญฺจ สุขญฺจ อตฺตา จ ธุว...ขตฺตา ฯ ธุว...ขตฺตานํ ภาโว ธุว...ภาโว ฯ พาลชเนหิ ปริกปฺปิโต จ โส ธุวสุภสุขตฺตภาโว จาติ พาล...ภาโว ฯ พาล...ภาวโต วิรโห พาล...วิรโห ฯ ตุสติ ธุวภาวาทีหิ

๑. ทุกฺขนฺติ ปเนตฺถ ทุสทฺโท กุจฺฉิเต วตฺตติ ฯ ขํสทฺโท ปน ตุจฺเฉ ฯ ๒. อิทมฺปน อเนกุ...วาทิฏฺฐานโตติ ปเทน น สเมติ ฯ

สุญฺญตีติ ตุจฺฉํ ยํ ทุกฺขํ ฯ ตุส สุญฺเญ ฯ วชาทินา ฉปจฺจโย สโลโป จ ฯ ทฺวิตฺตํ ฯ ตุจฺฉสฺส ภาโว ตุจฺฉตฺตํ ฯ จสทฺโท เหตุสมุจฺจโย ฯ ขญฺญติ สุญฺญตีติ ขํ ยํ ทุกฺขํ ฯ [๑] กมฺมธารโย ฯ

ตตฺถาติ วินิจฺฉโยติ อาธาโร ฯ กุ...ตา จาติ ทฺวยํ ทุกฺขนฺติ เหตุ ฯ ทุกฺขนฺติ สญฺญา ฯ ทุติยํ สจฺจํ กมฺมาทิ...ธาเน สติ ทุกฺขุปฺ...ตาย สมุทโย ฯ กสฺมา ฯ สมุเทติ...ทุกฺขนฺติ กตฺวา กรณโต ฯ ทุกฺขสฺส...สมุทโย ทุกฺขสมุทโย ฯ กมฺมํ อาทิ เยสํ อวิชฺชาทีนํ เต กมฺมาทโย ฯ กมฺมาทโย จ เต ปจฺจยา จาติ กมฺมาทิปจฺจยา ฯ สนฺนิธิยเต สนฺนิธานํ ฯ กมฺมาทิปจฺจยานํ สนฺนิธานํ กมฺมาทิ...ธานํ ฯ สนฺนิฏฺฐาเนนาติปิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ ทุกฺขสฺส อุปฺปตฺติ ทุกฺขุปฺปตฺติ ฯ ทุกฺขุปฺปตฺติยา นิมิตฺตํ ทุกฺขุ...ตฺตํ ฯ ทุกฺขุ...นิมิตฺตสฺส ภาโว ทุกฺ...ตฺตา ฯ ทุกฺขํ เอตสฺมา ตณฺหาโต สมุเทติ อุปฺปชฺชติ ฯ กตฺวาติ เอตฺถ ปุพฺพกาเลตฺยาทิสุตฺเต วาสทฺเทน เหตุมฺหิ ตฺวา ฯ กมฺมา...เนติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ นิมิตฺตาติ ลกฺขณํ ฯ ทุกฺขุป...ตายาติ สมุทโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมุทโยติ สญฺญา ฯ เอตสฺมาติ สมุเทตีติ อปาทานํ ฯ ทุกฺขนฺติ สมุเทตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ กตฺวาติ สมุทโยติ เหตุ ฯ สมุเทติ เอตสฺมา ทุกฺขนฺติ สมุทโย ฯ สํอุปุพฺโพ อิ คติมฺหิ ฯ คติ นาม อุปฺปชฺชนํ ฯ

๑. เอตฺถนฺตเร ปน กุจฺฉิตํ ขํ ทุกฺขนฺติ ภเวยฺย ฯ

สพฺพโต... อ ฯ อญฺเญสุ จ ฯ อิสฺเส ฯ เอ อย ฯ
ยวมทาทินา ทาคโม ฯ ทุกฺข...โยติ ฉฏฺจีตปฺปุริโส ฯ ทุกฺขสฺสาติ
สมุทโยติ สมฺพนฺโธ ฯ สมุทโย ทุกฺขสมุทโยติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ทุกฺขสฺส...นิโรโธ เอตฺถ นิพฺพาเน วา เอเตน นิพฺพาเนน วา อิติ
ตสฺมา ทุกฺ...โรโธ นาม ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ฯ น
อุปฺปาโท อนุปฺปาโท ฯ อนุปฺปาทนาติปิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ
นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ อนุปฺปาโท เอว นิโรโธ อนุปฺ...โรโธ ฯ
อนุปฺปาโทติ อิมินา นิโรธลกฺขณํ นิวตฺเตติ ฯ

วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ทุกฺขสฺสาติ อนุปฺปาทาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
อนุ...โรโธติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตฺถาติ นิโรโธติ อาธาโร ฯ เอเตนาติ
นิโรโธติ กรณํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ทุกฺ...โรโธติ สญฺญา ฯ
ทุกฺขสฺส นิโรโธ เอตฺถ เอเตน วาติ ทุกฺข...โรโธ ฯ สตฺตมี-
ตติยาพหุพฺพิหิ ฯ ยา ธมฺมชาติ ทุกฺขนิโรธํ คจฺฉติ ปุคฺคลา
เอตาย ธมฺมชาติยา ตํ ทุกฺขนิโรธํ ปฏิปชฺชนฺติ จ อิติ ตสฺมา
สา ธมฺมชาติ ทุกฺข...ปทา นาม ฯ คจฺฉตีติ อารมฺมณวเสน
คจฺฉติ ฯ ปฏิปชฺชนฺตีติ ปาปุณนฺติ ฯ จสทฺโท คจฺฉติ จ
ปฏิปชฺชนฺติ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทุกฺขนิโรธนฺติ คจฺฉตีติ กมฺมํ ฯ
ตนฺติ ปฏิปชฺชนฺตีติ กมฺมํ ฯ เอตายาติ ปฏิปชฺชนฺตีติ กรณํ ฯ
ทุกฺขนิโรธํ คจฺฉตีติ ทุกฺ...คามินี ยา ธมฺมชาติ ฯ ทุกฺขนิโรธ-

สทฺทุปปโท คมุ คติมฺหิ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ ปุน อินี ฯ ปฏิปชฺชนฺติ ตํ เอตายาติ ปฏิปทา ฯ ปุคฺคลา เอตาย ธมฺมชาติยา ตํ นิพฺพานํ ปฏิปชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ปฏิปทา ฯ ทุกฺขนิโรธคามินี จ สา ปฏิปทา จาติ ทุกฺข...ปทา ฯ มชฺเฌ รสฺโส ฯ

[๑๒๖] เจตสิกานนฺตฺยาทิวจนสฺส อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห เจตสิกานนฺตฺยาทิ ฯ เจต...สงฺขํ คจฺฉนฺติ ฯ โสฬส จ ตานิ สุขุมรูปานิ จาติ โส...ปานิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ วสนํ ภิชฺชนํ วโส ฯ อูนา จ เต สตฺตติ ธมฺมา จาติ อูน...ธมฺมา ฯ จสทฺโท ธมฺมายตนนฺติ จ ธมฺมธาตุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เจต...สฺส จาติ ตยํ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ สตฺตตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอเกนาติ อูนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อูน...ธมฺมาติ คจฺฉนฺตีติ กตฺตา ฯ อายตเนสูติ นิทฺธารณํ ฯ ธมฺมายตนนฺติ สงฺขนฺติ อากาโร ฯ ธาตูสูติ นิทฺธารณํ ฯ ธมฺมธาตูติ จาติ สงฺขนฺติ อากาโร ฯ สงฺขนฺติ คจฺเฉนฺตีติ กมฺมํ ฯ โปตฺถเก เอตฺถ อายตนธาตูสุ เจต...สงฺขํ คณนํ คจฺฉนฺติ ปาปุณนฺติ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เจต...เสนาติ สตฺตตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เจตสิกา จ สุขุมรูปานิ จ นิพฺพานญฺจ เจต...นานิ ฯ เจต...นานํ วโส เภโท เจต...วโส ฯ ธมฺม...ตูติ จาติ สงฺขนฺติ อากาโร ฯ สงฺขฺยนฺติปิ ฯ โสเยว

อตฺโถ ฯ

เสสา เจตสิกาติ ธปนํ ฯ เวท...ณาหีติ เสสาติ อปาทานํ ฯ เสสา ปญฺญาสาติ ทฺวยํ เจตสิกาติ วิเสสนํ ฯ กสฺมาตฺยาทิ ปุจฺฉา ฯ กสฺมา...วิสุํ ภควตา กตาติ ปุจฺฉา ฯ กสฺมาติ กตาติ เหตุ ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ เวท...ณาติ กตาติ กมฺมํ ฯ เวทนาสญฺญาติ เวทนา จ สญฺญา จ ฯ วิสุนฺติ กตาติ กิริยา-วิเสสนํ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ สรูปํ ฯ วฏฺฏ...วโต เวทนาสญฺญา วิสุํ กตาติ โยชนา ฯ วฏฺฏญฺจ ตํ ธมฺมา จาติ วฏฺฏธมฺมา ฯ อสฺสาเทตีติ อสฺสาโท ยา เวทนา ฯ อาปุพฺโพ สท สาทเน ฯ สพฺพโต... ฯ อญฺเญสุ จ ฯ ปรทฺเว...กฺวจาทิ...อาทิรสฺโส ฯ อุปการํ กโรตีติ อุปกรณํ ยา สญฺญา ฯ ตสฺส อสฺสาทสฺส อุปกรณํ ตทุปกรณํ ฯ อสฺสาโท จ ตทุปกรณญฺจ อสฺสาทตทุป-กรณํ ฯ อสฺสาทตทุปกรณสฺส ภาโว อสฺสาท...ภาโว ฯ วฏฺฏ-ธมฺเมสูติ อสฺสาทาติ อาธาโร ฯ อสฺสา...โตติ กตาติ เหตุ ฯ

[๑๒๗] วุตฺตมตฺถํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห เตภูมิกาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เตภูมิกธมฺเมสุ อสฺสาทว...ตฺติ อิติ ตสฺมา ตทุ...ตฺวา ภควตา เทสิตาติ โยชนา ฯ ติสฺโส ภูมิโย อิเมสํ ธมฺมานนฺติ เตภูมิกา ฯ เตสุ วุทฺธิ...ติสฺส เต ฯ กฺวจิ สมาสาทินา โก ฯ เตภูมิกา จ เต ธมฺมา จาติ เตภูมิกธมฺมา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อสฺสาทนํ อสฺสาโท ฯ ภาวสาธนํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ

อสฺสาเทน วโส อสฺสาทวโส ฯ อถวา อสฺสาโท เอว วโส
อสฺสาทวโส อสฺสาทกิจฺจํ ฯ อสฺสาทวเสน ปวตฺตา อสฺสาท...
วตฺตา ฯ อสุเภ สุภํ อาทิ ยสฺส อนิจฺเจ นิจฺจนฺตฺยาทิกสฺส โส
อสุเภ สุภาทิ ฯ อาทิสทฺเทน อนิจฺเจ นิจฺจํ ทุกฺเข สุขํ อนตฺตนิ
อตฺตาติ คหณํ ฯ วิปรีตโต อสนํ ภวนํ ปวตฺตนํ วิปลฺลาโส ฯ
สญฺญาย วิปลฺลาโส สญฺญาวิปลฺลาโส ฯ อสุเภ สุภาทิ จ โส
สญฺญาวิปลฺลาโส จาติ อสุ...โส ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ
อสุเภ...ปลฺลาสสฺส วโส อสุ...วโส ฯ จสทฺโท วากฺขนฺตรา-
รมฺภาภิธาเน วตฺตติ ฯ ตสฺสาติ เวทนาย ฯ โส อากาโร
ตทากาโร อสฺสาทกาโร ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ตทากาเรน
อสฺสาทากาเรน ปวตฺติ ตทาการปฺปวตฺติ ฯ อิติสทฺโท เหตฺวตฺเถ
วตฺตติ ฯ ตสฺส อสฺสาทสฺส อุปกรณํ ตทูปกรณํ ฯ ตทูปกรณํ
หุตฺวา ภวตีติ ตทูปกรณภูตา ยา สญฺญา ฯ สํสรณํ ขนฺธาทีนํ
อพฺโพจฺฉินฺนํ วตฺตนํ สํสาโร ฯ ปกฏฺเฐน ธาตีติ ปธาโน โย
เหตุ ฯ ปปุพฺโพ ธา คตินิวตฺติมฺหิ ฯ กตฺตุกรณ... ฯ หินาติ
การณภาวํ คจฺฉตีติ เหตุ โย ธมฺโม เวทนาสญฺญา ฯ ปธาโน
จ โส เหตุ จาติ ปธานเหตุ ฯ ปธานเหตุโน ภาโว ปธาน-
เหตุกา ฯ เอตาติ เวทนาสญฺญา ฯ วินิพฺภุชิตฺวาติ วิสุํ อุทฺธริตฺวา ฯ
เตภูมิ...สูติ อสฺสาทาติ อาธาโร ฯ อสฺสาทวสปฺปวตฺตาติ เวทนาติ
วิเสสนํ ฯ เวทนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อสุเภ...เสน จาติ ปวตฺตีติ

ตติยาวิเสสนํ ฯ ตสฺสาติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ตทา...ตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ภูตาติ เหตุ ฯ ตทุ...ภูตาติ สญฺญาติ วิเสสนํ ฯ สญฺญาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺมาติ เทสิตาติ เหตุ ฯ สํสารสฺสาติ เหตูติ สมฺปทานํ ฯ ป...ตายาติ วินิพฺภุชิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เหตุ วา ฯ เอตาติ เทสิตาติ กมฺมํ ฯ วินิพฺภุชิตฺวาติ เทสิตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๒๘] อตฺตนา วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห วุตฺตนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ วฏฺฏ...หฏฺฐนฺติ เอตํ วจนํ อาจริเยน นามรูปปริจฺเฉท วุตฺตํ ฯ วฏฺฏธมฺเมสุ...เสจนํ วินิพฺภุชฺช วินิพฺภุชิตฺวา นิทสฺเสตุํ ปกาเสตุํ ขนฺธทฺวยํ ภควตา อุทาหฏํ เทสิตํ ภควตาติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ เอตนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อาจริเยนาติ วุตฺตนฺติ กตฺตา ฯ อสฺสาเทตีติ อสฺสาโท ยา เวทนา ฯ โส อสฺสาโท ตทสฺสาโท ฯ เวทนํ อุปการภาเวน สิญฺจตีติ อุปเสจนา ยา สญฺญา ฯ สิจ เสจเน ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ ตทสฺสาทสฺส อุปเสจนา ตทสฺสาทุปเสจนา ฯ ตท...จนนฺติ สมาโสปิ ฯ ขนฺธานํ ทฺวยํ ขนฺธทฺวยํ ฯ วฏฺฏธมฺเมสูติ อสฺสาทนฺติ อาธาโร ฯ อสฺสาทํ...จนนฺติ ทฺวยํ นิทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ วินิพฺภุชฺชาติ อุทาหฏนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ นิทสฺเสตุนฺติ อุทาหฏนฺติ สมฺปทานํ ฯ ขนฺธทฺวยนฺติ อุทาหฏนฺติ กมฺมํ ฯ อิตีติ เอตนฺติ สรูปํ ฯ

[๑๒๙] เภทาภาเวนาติอาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห

นนุตฺยาทิ ฯ อายตน...สงฺคหิตํ นนุ นิพฺพานํ ขนฺเธสุ...สงฺคหิตํ อิติ ปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาจริโย เภทา...ทิ วจนํ อาหาติ โยชนา ฯ นนุ จาติ ปุจฺฉา ฯ อา...สูติ สงฺคหิตนฺติ อาธาโร ฯ นิพฺพานนฺติ สงฺคหิตนฺติ กมฺมํ ฯ ขนฺเธสูติ สงฺคหิตนฺติ อาธาโร ฯ กสฺมาติ น สงฺคหิตนฺติ เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ เภ...ทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๑๓๐] เภทาภาเวนาตฺยาทิวจเน อตฺถคฺคหเณ เหตุํ ญาเปนฺโต อาห อตีตาตฺยาทิ ฯ อตีตา...นานํ ธมฺมานํ ราสตฺเถน ขนฺธโวหาโร หิ ยสฺมา อิติ ตสฺมา นิพฺพานํ...อิติ อตฺโถ ฯ อตีตํ อาทิ เยสํ อนาคตาทีนํ ตานิ อตีตาทีนิ ฯ อตีตาทีนํ เภโท อตีตาทิเภโท ฯ อตีตาทิเภเทน ภินฺนา อตี...ภินฺนา ฯ รสิยติ อสฺสาทนวเสน สโมสริยตีติ ราสิ สมูโห ฯ รส อสฺสาทเน ฯ กาเลวตฺต-มานาทินา อิกาโร ฯ ราสิ เอว อตฺโถ ราสตฺโถ ฯ อนตฺตตฺเถน ขํ สุญฺญํ อวยวํ ธาเรตีติ ขนฺโธ ฯ ขนฺโธ อิติ โวหาโร นามํ ขนฺธโวหาโร ฯ อตีตานํ เภทสฺส อภาโว เภทาภาโว ฯ ขนฺเธสุ สงฺคโห ขนฺธสงฺคโห ฯ

อตีตา...นานนฺติ ราสีติ สมฺพนฺโธ ฯ หิสทฺโท ขนฺธโวหาโรติ ปเท เหตุ ฯ ราสตฺเถนาติ ขนฺธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ขนฺธโวหาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อภาวโตติ เหตุ ฯ นิพฺพานนฺติ วินิมุตฺตนฺติ กตฺตา ฯ เภทาภาวโตติ วินิมุตฺตนฺติ เหตุ ฯ ขนฺธสงฺคหโตติ

นิ...ตฺตนฺติ อปาทานํ ฯ วินิมุตฺตนฺติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๓๑] ทฺวาราตฺยาทิคาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ทฺวารา- ตฺยาทิ ฯ ฉนฺนํ ทฺวารานํ ตตฺตกานเมว อาลมฺพนานํ จ เภเทน...ภวนฺตีติ โยชนา ฯ ทฺวารานํ อาลมฺพนานนฺติ เภเทนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฉนฺนนฺติ ทฺวารานนฺติ วิเสสนํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เภเทนาติ ทฺวาทสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อายตนานีติ ภวนฺตีติ ปกติกตฺตา ฯ ทฺวาทสาติ ภวนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ ฉนฺนนฺติ ทฺวารานนฺติ วิเสสนํ ฯ ทฺวารานนฺติ ปริยาเยนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฉนฺนนฺติ อาลมฺพนานนฺติ วิเสสนํ ฯ อาลมฺพนานนฺติ ปริยาเยนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตทุภยนฺติ นิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ ตํ อุภยํ ตทุภยํ ฯ นิสฺสายาติ อุปฺปนฺนานนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุปฺป...นเมวาติ ทฺวยํ วิญฺญาณานนฺติ วิเสสนํ ฯ ตํ ปริมาณเมเตสํ วิญฺญาณานนฺติ ตตฺตกานิ ฯ ยทานิกา ตฺตโก ฯ วิญฺญาณานนฺติ ปริยาเยนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปริยาเยนาติมสฺส วิวรณํ กเมนาติ ฯ กเมนาติ อฏฺฐารสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ธาตุโยติ ภวนฺตีติ กตฺตา ฯ โปตฺถเก ทฺวารานิ จ อาลมฺพนานิ จ ทฺวาราลมฺพนานิ ฯ ทฺวารา- ลมฺพนานํ เภโท ทฺวา...โท ฯ จสทฺโท ธาตุโย สมฺปิณฺเฑติ ฯ ตํ อุภยํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนานิ ตทุปฺปนฺนานิ ฯ ทฺวาราลมฺพนานิ จ ตทุปฺปนฺนานิ จ ทฺวารา...นฺนานิ ฯ ทฺวารา...ปนฺนานํ ปริยาโย

ทฺวารา...ยาโย ฯ อิมสฺส วฏฺฏสฺส ภูมิโย ติสฺโส อิติ ตสฺมา ตํ วฏฺฏํ ติภุมฺมํ ฯ

ติสฺโสติ ภูมิโยติ วิเสสนํ ฯ ภูมิโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ภวนฺติ ชายนฺติ เอตฺถ โอกาเสสุ สตฺตาทโยติ ภูมิโย ฯ ภู ชนเน ฯ กาเลติอาทินา มิ ฯ อิมสฺสาติ ภูมิโยติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ติภูมิ อิติ ฐิตํ ฯ กฺวจิ สมาสาทินา อนฺเต อปจฺจโย ฯ ปรเทฺว ฯ มสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ รสฺสํ ฯ ติภุมฺมํ[1] ฯ ติภุมฺมํเยว เตภูมิกํ ฯ เอวสทฺโท ณิโก สกตฺเถ วตฺตตีติ สญฺญาเปติ ฯ ติภุมฺม อิติ ฐิตํ ฯ ตมธิเต ณิโก ฯ เตสฺ วุทฺธิ ฯ ติสฺส เต ฯ กมฺมํ...โก จ เอตฺถ ธมฺมชาเต วตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ วฏฺฏํ ฯ ตสฺส กมฺมสฺส วิปาโก ตพฺพิปาโก ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ วตฺตุ วตฺตเน ฯ ฉทาทีหิ ตตฺรณ ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตสฺส โฏ ฯ เอตฺถาติ วตฺตตีติ อาธาโร ฯ กมฺมํ ตพฺพิปาโกติ วตฺตตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๑๓๒] ตณฺหาติ ฐปนํ ฯ ตณฺหาย เภทํ ทสฺเสติ กามาตฺยาทินา ฯ กาม...เภทา จ ตณฺหา ฯ กาม...นาติ ติวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ติวิธาติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ กามตณฺหา อาทิ ยาสํ ตณฺหานํ ตา กามตณฺหาทโย ฯ กามตณฺหาทีนํ วโส เภโท กาม...วโส ฯ ตโย วิธา ยาสํ ตา ติวิธา ฯ กามรูปา-

๑. ฏีกายมฺปน ติภูมนฺติ ทิสฺสติ ฯ

รูปตณฺหา ฯ ปุนาติ อฏฺฐารสวิธาติ วิเสสนํ ฯ ฉฬา...นาติ
อฏฺฐารสวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อฏฺฐารสวิธาติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ
ฉ จ ตานิ อารมฺมณานิ จาติ ฉฬารมฺมณานิ ฯ ฉฬารมฺมณานํ
วโส ฉฬ...วโส ฯ อฏฺฐารส วิธา ยาสํ ตา อฏฺ...ธา ฯ
กามตณฺหา ฉ รูปตณฺหา ฉ อรูปตณฺหา ฉาติ อฏฺฐารส ฯ
อตีตา...นาติ จตุ...ธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุ...ธาติ ตณฺหาติ
วิเสสนํ ฯ อตีตญฺจ อนาคตญฺจ ปจฺจุปนฺนญฺจ อตี...นานิ ฯ
อตี...นานํ วโส อตี วโส ฯ จตูหิ อธิกา ปญฺญาส จตุ-
ปญฺญาส ฯ จตุปฺปญฺญาส วิธา ยาสํ ตา จตุ...วิธา ฯ กามตณฺหา
อตีตาทิวเสน อฏฺฐารส รูปตณฺหา อฏฺฐารส อรูปตณฺหา
อฏฺฐารสาติ จตุปฺปญฺญาส ฯ อชฺฌตฺ...เสนาติ อฏฺฐสตาติ ตติยา-
วิเสสนํ ฯ อฏฺฐ...ทาติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ จสทฺโท ติวิธา จ
อฏฺฐา...ธา จ จตุ...ธา จ อฏฺฐ...ธา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
ตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อชฺฌตฺเต ภวา ตณฺหา อชฺฌตฺติกา ฯ
พาหิเร ภวา ตณฺหา พาหิรา ฯ อชฺฌตฺติกา จ พาหิรา จ
อชฺฌตฺติกพาหิรา ฯ อชฺฌตฺติกพาหิรานํ วโส อชฺฌ...วโส ฯ
อฏฺฐหิ อธิกํ สตํ อฏฺฐสตํ ฯ ปภิชฺชนํ ปเภโท ฯ อฏฺฐสตํ
ปเภโท ยาสํ เต อฏฺฐสตปฺปเภทา ฯ ตณฺหา อชฺฌตฺติกวเสน
จตุปฺปญฺญาส พาหิรวเสน จตุปฺปญฺญาสาติ อฏฺฐสตํ ฯ

กสฺมาตฺยาทิ ปุจฺฉา ฯ ทุกฺขเหตูสุ อญฺเญสุ อวิชฺชาทิธมฺเมสุ

สนฺเตสุ ตณฺหาเยว สมุทโย อิติ ภควตา กสฺมา ปน วุตฺตา อิติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ อปิสทฺโท ตณฺหํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ทุกฺขสฺส เหตุ ทุกฺขเหตุ ฯ เอวสทฺโท อญฺเญ นิวตฺเตติ ฯ กสฺมาติ ปุจฺฉา ฯ อญฺเญสุปีติ สนฺเตสูติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ทุกฺขเหตูสูติ อญฺเญสูติ วิเสสนํ ฯ สนฺเตสูติ วุตฺตาติ ลกฺขณํ ฯ ตณฺหาเยวาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ สมุทโยติ วุตฺตาติ อากาโร[๑] ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ ปธานการณตฺตา ตณฺหาเยว สมุทโยติ ภควตา วุตฺตา ฯ ปธา...ตฺตาติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ ปธานํ การณํ ปธานการณํ ฯ ปธานการณสฺส ภาโว ป...ตฺตํ ฯ ตณฺหาย ปธานการณภาวํ ญาเปนฺโต อาห กมฺมตฺยาทิ ฯ

หิ สจฺจํ กมฺม...เวน กมฺมสฺส...การณํ ฯ วิจิตฺตสฺส นานปฺปการสฺส ภาโว วิจิตฺตตา ฯ กมฺมสฺส วิจิตฺตตา กมฺม...ตตา ฯ กมฺมวิจิตฺตตาย เหตุ กมฺม...เหตุ ฯ กมฺม...เหตุโน ภาโว กมฺม...ภาโว ฯ สหายสฺส ภาโว สหายภาโว ฯ สหายภาวสฺส อุปคมนํ สหา...คมนํ ฯ จสทฺโท กมฺม...เวน จ สหา...เนน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทุกฺขสฺส วิจิตฺตตา ทุกฺขวิจิตฺตตา ฯ ทุกฺขวิจิตฺตตาย การณํ ทุกฺข...ณํ ฯ ทุกฺข...ณสฺส ภาโว ทุกฺข...ตฺตํ ฯ วิเสโส จ ตํ การณํ จาติ วิเสสการณํ ฯ กมฺม...เวนาติ การณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ กมฺมสฺสาติ

๑. สมุทโยตีติ วุตฺตาติ อากาโร ฯ

สหายาติ สมฺพนฺโธ ฯ สหา...น จาติ การณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุกฺข...ตฺตาติ การณนฺติ เหตุ ฯ ตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทุกฺขสฺสาติ การณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ วิ...ณนฺติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๓๓] โลกุตฺตโร มคฺโคติ มโตติ เอวํ ปุน มคฺคคฺคหเณ อโยชิเต โลกุตฺตโรติ ปเท นิพฺพานมฺปิ คเหตพฺพํ ภวเยฺย ตสฺมา ปุน มคฺคคฺคหณํ โยเชตพฺพนฺติ ญาเปนฺโต อาห มคฺโคติอาทิ ฯ มคฺโคติ ปเท[๑] นิโรธ...มคฺโคติ ปณฺฑิเตน มโต อิติ เอวํ ปุน มคฺคคฺคหณํ โยเชตพฺพนฺติ โยชนา ฯ

มคฺโคติมสฺส วิวรณํ นิโรธ...วุตฺโต มคฺโคติ ฯ นิโรธ...นาติ วุตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺโตติ มคฺโคติ วิเสสนํ ฯ มคฺโคติ มโตติ กมฺมํ ฯ โล...โรติ มคฺโคติ วิเสสนํ ฯ มคฺโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ มโตติ อากาโร ฯ มโตติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ คหณนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ปุนาติ คหณนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ มคฺค...ณนฺติ โยเชตพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ

[๑๓๔] มคฺคยุตฺตา อฏฺฐงฺคิก...สาทโย สสมฺปยุตฺตํ ผลญฺเจว อิติ เอเต ธมฺมา จตูหิ สจฺเจหิ นิปฺปริยายโต วินิสฺสฏา วินิคฺคตาติ โยชนา ฯ มคฺคยุตฺตาติมสฺส วิวรณํ มคฺคสมฺปยุตฺตาติ ฯ มคฺเคน

๑. กิมิทํ ฯ มคฺโคตีติ ฏีกาปาเฐ อิติสทฺโท นตฺถิ มญฺเญ มคฺโคติมสฺส วิวรณํ นิโรธ...วุตฺโต มคฺโคตีติ วกฺขมานตฺตา ฯ

ยุตฺตา มคฺคยุตฺตา ฯ มคฺคยุตฺตาติ ปเท มคฺควชฺชนตฺถํ อฏฺ...มุตฺตาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ อฏฺฐ องฺคานิ อฏฺฐงฺคํ ฯ สมาหารทิคุ ฯ อฏฺฐงฺคํ เอตสฺส มคฺคสฺส อตฺถีติ อฏฺฐงฺคิโก ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ อฏฺฐงฺคิกโต วินิมุตฺตา อฏฺฐงฺ...มุตฺตา ฯ เสสาติ ปทํ อฏฺฐงฺ... มุตฺตาติ ปทสฺส อธิปฺปายญาปนํ ฯ มคฺเคน สมฺปยุตฺตา มคฺค- สมฺปยุตฺตา ฯ ผสฺสาทโยติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ผลนฺติ นิจฺจนปุํสกลิงฺคํ ฯ เจวาติ นิปาตสมุทาโย ฯ โส มคฺคยุตฺตา เจว ผลญฺเจวาติ โยเชตพฺโพ ฯ โปตฺถเก ผลา เจวาติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ สสมฺปยุตฺตนฺติ วิเสสนสฺส ฏีกายํ ปกฺขิตฺตตฺตา ฯ สห สมฺปยุตฺเตน วตฺตตีติ สสมฺปยุตฺตํ ยํ ผลํ ฯ วินิสฺสฏาติมสฺส วิวรณํ วินิมุตฺตาติ[๑] ฯ จตฺตาริ สจฺจานิ จตุสจฺจานิ ฯ อสมาหาร- ทิคุ ฯ จตุสจฺเจหิ วินิสฺสฏา จตุ...สฺสฏา[๒] ฯ

มคฺค...ยุตฺตาติ ตยํ ผสฺสาทโยติ วิเสสนํ ฯ ผสฺสา... ผลญฺเจวาติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ สสมฺปยุตฺตนฺติ ผลญฺเจวาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เอเตติ สรูปํ ฯ เอเตติ วินิคฺคตาติ กตฺตา ฯ จตูหิ สจฺเจหีติ วินิสฺสฏาติ อปาทานํ ฯ วินิคฺคตาติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ นิปฺ...โตติ วินิคฺคตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๓๕] ปริยายโต ผสฺสาทีนํ สจฺเจสุ สงฺคโห สกฺกา กาตุนฺติ

๑. วินิคฺคตาติ ภวิตพฺพํ ฏีกาปาเฐน เจว เอเตติ วินิคฺคตาติ กตฺตาติ วกฺขมานวจเนน จ สมานภาวโต ฯ ๒. จตุสจฺจวินิสฺสฏาติ สงฺคหปาลิปาฐสฺส วิคฺคโหยํ ฯ

ญาเปนฺโต อาห ปริยายโตตฺยาทิ ฯ ปริยา...ปนฺนนฺติ วจนสฺส วุตฺตตฺตา...สงฺคโห กาตุํ สกฺกาติ โยชนา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺส นิทฺเทโส อญฺญาตาวินฺทฺริยนิทฺเทโส ฯ อปิสทฺโท อนญฺญตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส นิทฺเทสํ อเปกฺขติ ฯ มคฺคสฺส องฺคํ มคฺคงฺคํ ฯ มคฺเค ปริยาปนฺนํ มคฺคปริยาปนฺนํ ฯ วุตฺตสฺส วจนสฺส ภาโว วุตฺตตฺตํ ฯ ผลญฺจ เต ธมฺมา จาติ ผลธมฺมา ฯ สมฺมาทิฏฺฐิ อาทิ เยสํ มคฺคงฺคานํ เต สมฺมาทิฏฺฐิอาทโย ฯ อาทิสทฺเทน สมฺมาสงฺกปฺปาทีนํ สตฺตมคฺคงฺคานํ คหณํ ฯ อิตเรสนฺติ สมฺมาทิฏฺฐิอาทีหิ อิตเรสํ ฯ จสทฺโท สมฺมาทิฏฺฐฐิอาทีนญฺจ มคฺคํ...ตฺตานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ มคฺโค จ ผลญฺจ มคฺคผลานิ ฯ มคฺคผเลหิ สมฺปยุตฺตา ผสฺสาทโย มคฺค...ยุตฺตา ฯ สงฺขารญฺจ ตํ ทุกฺขญฺจาติ สงฺขารทุกฺขํ ฯ สงฺขารทุกฺเขน สามญฺญํ สมานภาโว สงฺ...สามญฺญํ ฯ สํสารทุกฺขสามญฺเญนาติปิ ฯ สํสาเร ทุกฺขํ สํสารทุกฺขํ ฯ สํสารทุกฺเขน สามญฺญํ สํ...สามญฺญํ ฯ ปริยายโตติ สงฺคโหติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อญฺญา...เทเสปีติ วุตฺตาติ อาธาโร ฯ มคฺค...ปนฺนนฺติ วจนสฺสาติ สมฺพนฺโธ(๑) ฯ วุตฺตตฺตาติ สงฺคโหติ เหตุ ฯ ผลธมฺเมสูติ นิทฺธารณํ ฯ สมฺมา...ทีนนฺติ สงฺคโหติ กมฺมํ ฯ มคฺคสจฺเจติ สงฺคโหติ อาธาโร ฯ อิตเรสญฺจาติ มคฺค...ตานนฺติ วิเสสนํ ฯ มคฺค...ยุตฺตานนฺติ สงฺคโหติ กมฺมํ ฯ สงฺขา...เญ

๑. มคฺค...ปนฺนนฺตีติ วจนสฺสาติ สรูปํ ฯ วจนสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ

นาติ สงฺคโหติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุกฺขสจฺเจติ สงฺคโหติ อาธาโร ฯ สงฺคโหติ สกฺกาติ กมฺมํ ฯ กาตุนฺติ สกฺกาติ สมฺปทานํ ฯ

[๑๓๖] นนุ อาจริเยน มคฺคยุตฺตา...นิสฺสฏฺาติ วุตฺตํ ฯ เอวํ สงฺคเห สติ กา ยุตฺติ อตฺถีติ อาห เอวนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เอวํ สงฺคเห สติ สจฺจ...อุปฺปนฺนา ยุตฺตา โหติ ฯ เอวนฺติ สงฺคเหติ นิทสฺสนํ ฯ สงฺคเหติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ สตีติ โหตีติ ลกฺขณํ ฯ สจฺจ...ยาติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สจฺจานํ เทสนา สจฺจเทสนา ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ ขนฺธาทิเทสนา สพฺพธมฺมสงฺคาหิกาติ ญาเปติ ฯ สพฺพ...ตาติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ สพฺเพ ธมฺเม สงฺคณฺหาตีติ สพฺพสงฺคาหิกา ฯ เตสุ วุทฺธิ... ฯ อการสฺสิ ฯ สพฺพสงฺคาหิกาย ภาโว สพฺพสงฺคาหิกตา ฯ อุปฺปนฺนาติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ

[๑๓๗] อาจริโย ปุจฺฉํ ฐเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต อาห กสฺมา-ตฺยาทิ ฯ กสฺมา ปน ขนฺธาทโย เอเต พหู ธมฺมา อาจริเยน วุตฺตาติ ปุจฺฉา ฯ กสฺมาติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ เอเต...พหูติ ตยํ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ขนฺธา อาทิ เยสํ ธมฺมานํ เต ขนฺธาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อายตนธาตุสจฺจานํ สงฺคหณํ ฯ ธมฺมาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ อิตีติ คมฺยมานตฺถตฺตา น ปกฺขิตฺโต ฯ ภควตาปิ ธมฺมานํ ตเถว เตน ขนฺธาทิวเสน เทสิตตฺตา เอเต ธนฺธาทโย พหู ธมฺมา อนุรุทฺธาจริเยน วุตฺตาติ โยชนา ฯ

ภควตาติ เทสิตาติ กตฺตา ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ อาจริเยน พหู ธมฺมา วุตฺตาติ ญาเปติ ฯ ตเถวาติ เทสิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อพหุปฺปการํ นิวตฺเตติ ฯ เทสิตตฺตาติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ เทสิตานํ ธมฺมานํ ภาโว เทสิตตฺตํ ฯ ภควตาปิ กสฺมา พหู ธมฺมา ตถา เตน ขนฺธาทิวเสน เทสิตา อิติ ปุจฺฉา ฯ ภควตาติ เทสิตาติ กตฺตา ฯ อปิสทฺโท อาจริยํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กสฺมาติ เทสิตาติ เหตุ ฯ ตถาติ เทสิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ สรูปํ ฯ

ติวิธ...ตตฺตา ภควตา พหู ธมฺมา เทสิตาติ โยชนา ฯ ติวิ...สฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตโย วิธา ปการา เยสํ สตฺตานํ เต ติวิธา ฯ ติวิธา จ เต สตฺตา จาติ ติวิธสตฺตา ฯ อนุคฺคหณํ อนุคฺคโห ฯ ติวิธสตฺตานํ อนุคฺคโห ติวิ...นุคฺคโห ฯ อธิ...ตตฺตาติ เทสิตาติ เหตุ ฯ อธิ...เปตสฺส อนุคฺคหสฺส ภาโว อธิปฺเปตตฺตา[๑] ฯ ติวิธสตฺตาติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห นามตฺยาทิ ฯ

[๑๓๘] หิ สจฺจํ นาม...เสน ติกฺข...วเสน จาติ ตยํ ติวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตํ นามรูปสงฺขาตํ อุภยํ ตทุภยํ ฯ กมฺมธารโย ฯ นามญฺจ รูปญฺจ ตทุภยญฺจ นาม...ภยานิ ฯ สมฺมุฬฺหนํ สมฺมุโฬฺห ฯ นามรูปตทุภเยสุ สมฺมุโฬฺห นาม...

๑. อธิปฺเปตตฺตํ ฯ

มฺโฬฺห ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ นาม...มฺฬฺหสฺส วโส นาม...วโส ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ ติกฺขญฺจ นาติติกฺขญฺจ มุทุญฺจ ติกฺข...มุทุ ฯ ติกฺขนาติติกฺขมุทุปญฺญาสงฺขาตํ อินฺทฺริยํ ติกฺข... มุทินฺทฺริยํ ฯ ติกฺข...อินฺทฺริยสฺส วโส ติกฺข...วโส ฯ อติติกฺขาติปิ ฯ ตํ อุปริ น สเมติ ฯ สงฺขิตฺตญฺจ มชฺฌิมญฺจ วิตฺถารญฺจ สงฺขิ...รานิ วจนานิ ฯ รุจนํ อิจฺฉนํ รุจิ ฯ สงฺขิตฺตมชฺฌิม-วิตฺถาเรสุ รุจิ สงฺขิตฺตา...รุจิ ฯ สงฺขิต...รุจิยา วโส สงฺขิต... วโส ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ติวิธาติ สตฺตาติ วิเสสนํ ฯ สตฺตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๓๙] เก สตฺตา เก ธมฺเม คณฺหนฺตีติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เตสูตฺยาทิ ฯ เตสุ ติวิเธสุ สตฺเตสุ นาม...นํ สตฺตานํ ขนฺธคฺคหณํ ขนฺธชานนํ ฯ กสฺมา ฯ นามสฺส ตตฺถ ขนฺเธสุ จตฺ...ตฺตา ฯ รูป...นํ สตฺตานํ อายตนคฺคหณํ ฯ กสฺมา ฯ รูปสฺส...ตตฺตา ฯ อุภย...นํ สตฺตานํ ธาตุคฺคหณํ ฯ กสฺมา ฯ อุภเยสมฺปิ นามรูปานํ ตตฺถ ธาตูสุ วิตฺถาร...ตตฺตาติ โยชนา ฯ นาเม สมฺมุยฺหนฺตีติ นามสมฺมุฬฺหา เย สตฺตา ฯ ขนฺธานํ คหณํ ชานนํ ขนฺธคฺคหณํ ฯ จตุธาติ เวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณวเสน จตุธา ฯ วิภตฺตสฺส นามสฺส ภาโว วิภตฺตตฺตํ ฯ รูเป สมฺมุยฺหนฺตีติ รูปสมฺมุฬฺหา เย สตฺตา ฯ อายตนานํ คหณํ ชานนํ อา...ณํ ฯ ธมฺมายตเน สุขุมสงฺขาเตน อฑฺเฒน เอเกน อายตเนน อธิเกหิ

จกฺขาทิโผฏฺฐพฺพปริโยสานสงฺขาเตหิ ทสหิ วิภาเคหิ อฏฺเฐกา-
ทสธา ฯ อฏฺเฐน เอโก อฏฺเฐกํ ฯ อฏฺเฐเกน อธิเกหิ ทสหิ
วิภาเคหิ อฏฺเฐกาทสธา ฯ วิภตฺตสฺส ภาโว วิภตฺตตฺตํ ฯ
อุภเยสุ สมฺมุยฺหนฺตีติ อุ...ฬฺหา เย สตฺตา ฯ อปิสทฺโท อวยวา-
เปกฺโข ฯ วิภตฺตานํ นามรูปานํ ภาโว วิภตฺตตฺตํ ฯ เตสูติ
นิทฺธารณํ ฯ นาม...นนฺติ คหณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ขนฺธคฺคหณนฺติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ นามสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตตฺถาติ วิภตฺตาติ
อาธาโร ฯ จตุธาติ วิภตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภตฺตตฺตาติ
คหณนฺติ เหตุ ฯ รูป...นนฺติ คหณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
อายตนคฺคหณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ
อฏฺเฐ...ธาติ วิภตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภตฺตตฺตาติ เหตุ ฯ
อุภ...นนฺติ คหณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ธาตุคฺคหณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อุภเยสมฺปีติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตตฺถาติ วิภตฺตาติ อาธาโร ฯ
วิตฺถารโตติ วิภตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภตฺตตฺตาติ คหณนฺติ
เหตุ ฯ ตถา ติกฺขินฺ...คหณํ อิติอาทิ วจนํ ปณฺฑิเตน
โยเชตพฺพํ ฯ ตถาสทฺโท อุปสํหรณตฺโถ ฯ ยถา สมฺมุฬฺหานํ
ขนฺธคฺคหณนฺตฺยาทิ โยชิตํ เอวํ โยเชตพฺพนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ ติกฺขํ
อินฺทฺริยํ เยสํ สตฺตานํ เต ติกฺขินฺทฺริยา ฯ สงฺขิตฺเต วจเน รุจิ
อิจฺฉา เยสํ สตฺตานํ เต สงฺขิตฺตรุจิกา ฯ กฺวจิ สมาสาทินา
โก ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อาทิสทฺเทนาติ ติกฺขินฺทฺริยานํ

มชฺฌิมรุจิกานญฺจ อายตนคฺคหณํ มุทินฺทฺริยานํ วิตฺถารรุจิกานญฺจ ธาตุคฺคหณนฺตคิ วจนสฺส คหณํ ฯ ติกฺขิ...นญฺจาติ คหณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ขนฺธคฺคหณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติอาทีติ โยเชตพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ

[๑๔๐] กสฺมา ปน สตฺตานํ สจฺจคฺคหณนฺติ อาห ตนฺตฺยาทิ ฯ ติวิธมฺปิ ตํ ปน เอตํ ขนฺธาทิธมฺมชาตํ...ทฏฺฐพฺพํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ตโย วิธา ยสฺส ธมฺมชาตสฺส ตํ ติวิธํ อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ ปวตฺตาตีติ ปวตฺติ ฯ นิวตฺตาตีติ นิวตติ ฯ ตํ อุภยํ ตทุภยํ ฯ ตทุภยสฺส เหตุ ตทุภยเหตุ ฯ ปวตฺติ จ นิวตฺติ จ ตทุภยเหตุ จ ปวตฺติ...เหตุ ฯ ตตฺถ ปวตฺตีติ ทุกฺขสจฺจํ ฯ นิวตฺตีติ นิพฺพานํ ฯ ปวตฺติเหตูติ สมุทยสจฺจํ ฯ นิวตฺติเหตูติ มคฺคสจฺจํ ฯ ปวตฺติ...เหตูนํ วโส ปวตฺติ...วโส ฯ ทิฏฺจเมวาติ ปจฺจกฺขเมว ฯ ปสฺสิตพฺพํ ทิฏฺจํ ฯ เอวสทฺโท อทิฏฺจํ นิวตฺเตติ ฯ อุปการํ คุณํ อาวหติ ชเนตีติ อุปการาวหํ ยํ ขนฺธาทิธมฺมชาตํ ฯ โน อญฺญถาติ น อนูปการาวหํ ฯ ตํ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ติวิธมฺปีติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺ...นาติ อาวหนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทิฏฺจเมวาติ อาวหนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อุป...วหนฺติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ โนติ ปฏิเสโธ ฯ อญฺญถาติ โน โหตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ คหณนฺติ เหตุ ฯ สจฺจคฺคหณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

อิติ ลกราชนามกสฺส สิรีติภูวนาทิจฺจธมฺมราชสฺส ครุนา ญาณ-
กิตฺตีติ นามเธยฺเยน เถเรน กตา สตฺตมา ปญฺจิกา นิฏฺฐิตา ฯ

อภิ.๒๓๒

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 288

[๑๔๑] อิทานิ อฏฺฐมปริจฺเฉทวณฺณนํ กโรนฺโต อาห อิทานิตฺยาทิ ฯ อิทานิ...เยสนฺติอาทิ[๑] วจนํ อาจริเยน อารทฺธํ ฯ ปกาโร วุตฺโต เยสํ ธมฺมานํ เต ยถาวุตฺตา ฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปานิ ฯ นามรูปานิ เอว ธมฺมา นามรูปธมฺมา ฯ ยถาวุตฺตา จ เต นามรูปธมฺมา จาติ ยถา...ธมฺมา ฯ อิทานีติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ยถา...นนฺติ ปจฺจเยติ สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิจฺจ...นาติ ทสฺเสตุนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจเยติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ อารทฺธนฺติ สมฺปทานํ ฯ เย...ทีติ อารทฺธนฺติ กมฺมํ ฯ

คาถาย โยชนํ ญาเปนฺโต อาห เยสนฺตฺยาทิ ฯ ปจฺจเยหิ...ตานํ เยสํ ปจฺจ...ปวกฺขามีติ โยชนา ฯ เยสนฺติ ปจฺจ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจเยหีติ อวิชฺชาทิปจฺจเยหิ สงฺขตาติ กตฺตา ฯ สงฺขตตฺตาติ สงฺขตานนฺติ เหตุ ฯ สงฺขตานํ ภาโว สงฺขตตฺตํ ฯ สงฺขตธมฺมานนฺติมสฺส วิวรณํ สงฺข...มานนฺติ ฯ สงฺขตานนฺติ ปจฺจ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจ...นนฺติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจเยหิ อุปฺปนฺนา ปจฺจยุปฺปนฺนา ฯ ปจฺจยุปฺปนฺนา จ เต ธมฺมา จาติ ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺมา ฯ เย ธมฺมาติมสฺส วิวรณํ เย ปจฺจยธมฺมาติ ฯ ปจฺจยธมฺมาติ

๑. ฏีกายมฺปน--เยสนฺติอาทิมารทฺธนฺติ ทิสฺสติ ทุติยปริจฺเฉทวณฺณนายํ วิย ฯ อีทิเสสุ ฐาเนสุ มการาคโม ทฏฺฐพฺโพ ฯ

อวิชฺชาทมฺมาทิปจฺจยธมฺมา ฯ เยติ ปจฺจยธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถาติมสฺส วิวรณํ เยากาเรนาติ ฯ เย...นาติ สหชาตาทินา อุปนิสฺสยาทินา จ อากาเรน ฯ เย...นาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจยาติมสฺส อตฺถวิวรณํ อุปการกาติ ฯ ฐิติ...ยา จาติ [ทฺวยํ] อุปการกาติ อาธาโร ฯ อถวา ปจฺจยุปฺ ...มานนฺติ ฐิติ...ยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฐิติ...ยาติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ

นนุ อุปฺปาทฐิตีนํ อนุกฺกเมน อุปฺปตฺติยา ฐิติยา จาติ วตฺตพฺพํ กสฺมา ฐิติยาติ ปฐมํ ปกฺขิตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ โกจิ ปน ปจฺจโย ฐิติยาเอว ปจฺจโย โหติ ยถา ปจฺฉาชาตปจฺจโย โกจิ อุปฺปตฺติยาเยว ยถา อนนฺตราทโย โกจิ อุภยสฺส ยถา เหตุอาทโย ตสฺมา ปจฺฉาชาตปจฺจยสฺส ฐิติยาเอว ปจฺจยภาวํ สนฺธาย ฐิติยาติ ปฐมํ ปกฺขิตฺตํ ฯ

อุปการกาติ ปจฺจยธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ตํวิภาคนฺติมสฺส อตฺถวิวรณํ เตสํ...เภทนฺติ ฯ วิภชนํ ปภิชฺชนํ วิภาโค ฯ เตสํ ปจฺจยุปฺปนฺนปจฺจยาการานํ วิภาโค ตํวิภาโค ฯ เตสนฺติ เยสนฺติ ปทสฺส นิยมนํ ฯ เตสนฺติ ปจฺจยานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยุปฺปนฺนานํ ปจฺจยานํ ปจฺจยาการสฺสาติ ตยํ ปเภทนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปจฺจเยหิ อุปฺปนฺนา ปจฺจยุปฺปนฺนา ฯ เตสนฺติ เยติ นิยมนํ ฯ เตสนฺติ ปจฺจยานนฺติ วิเสสนํ ฯ ตสฺสาติ ยถาติ ปทสฺส นิยมนํ ฯ ปจฺจโย

เอว อากาโร ปจฺจยากาโร ฯ จสทฺโท ปจฺจยุ...นญฺจ ปจฺจย...นญฺจ ปจฺจยา...รสฺส จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปเภทนฺติ ปวกฺขามีติ กมฺมํ ฯ ปภิชฺชนํ ปเภโท ฯ อิห...นฺตเรติ ทฺวยํ ธาเนติ วิเสสนํ ฯ สมุจฺจยสงฺคหสฺส อนนฺตรํ สมุ...รํ ฯ ธาเนติ ปวกฺขามีติ อาธาโร ฯ ยถารหนฺติมสฺส วิวรณํ ตํตํ...ปนฺติ ฯ ปจฺจ...ธมฺเมติ ปตีติ กมฺมํ ฯ โส โส ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺโม ตํตํ...ธมฺมา ฯ ปตีติ ปฏิจฺจ ภวาติ ปเท วิเสสนํ ฯ ตํตํปจฺจยานนฺติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ เต เต ปจฺจยา ตํตํปจฺจยา ฯ ตํตํ...รูปนฺติ ปวกฺขามีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจยานํ ภาโว ปจฺจยภาโว ฯ ปจฺจยภาโว เอว อากาโร ปจฺจยภาวากาโร ฯ โส โส ปจฺจยภาวากาโร ตํตํ...กาโร ฯ ตํตํปจฺจยภาวาการสฺส อนุรูปํ ตํตํ...นุรูปํ ฯ อิทานีติ ปวกฺขามีติ กาลสตฺตมี ฯ ปวกฺขามีติ ปจฺจุปฺปนฺนสมีเป วตฺตมานา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๔๒] ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโยตฺยาทิวจนสฺส อวยวตฺถํ วิตฺถาเรนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโยตฺยาทิวเจน วินิจฺฉโย ทฏฺฐพฺโพ ฯ โปตฺถเก นียติ ญาปียติ ปจฺจเยติ นโย ฯ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท เอว นโย ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโย ฯ เอตสฺมา ปจฺจยโต...อุปฺปาโท อิติ ตสฺมา โส ปจฺจโย ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ฯ สมํ อคนฺติ คจฺฉนฺตีติ สมคฺคา ปจฺจยา ฯ อค คติมฺหิ ฯ สพฺพโต(๑)

๑. สพฺพโต... อ อิติปิ สงฺเขโป ฯ

ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สมคฺคานํ ภาโว สามคฺคี ฯ ณฺยตฺตตา ภาเว ตูติ ตฺสทฺเทน ณี ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ ปรเทฺวภาโว จาเน ฯ ปจฺจยานํ สามคฺคี ปจฺจยสามคฺคี ฯ ปฏิจฺจาติมสฺส วิวรณํ สมํ คนฺตฺวาติ ฯ สมนฺติ อิทํ ปฏีติ ปทสฺส วิวรณํ ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ฯ

ปจฺจยสามคฺคินฺติ คนฺตฺวาติ กมฺมํ ฯ สมนฺติ คนฺตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ คนฺตฺวาติ อุปฺปาโทติ สมานกาลกิริยา ฯ ผลานนฺติ อุปฺปาโทติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปฺปาโหติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สํสทฺโท ธาตฺวานุวตฺตโก ฯ เอตสฺมาติ อุปฺปาโหติ อปาทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อปาทานพหุพฺพิหิ ฯ ปจฺจโยติ ลทฺธปทํ ฯ

เอตฺถ ปกรเณ นาม...ปจฺจยา สนฺติ อิติอาทินา นเยน ปฏฺฐานํ ฯ ปฏฺฐานนฺติ เอตฺถ ปอิตฺยุปสคฺโค ปการตฺถเมว ทีเปติ ตสฺมา นานปฺปาการานีติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ยทิ เอวํ สติ ปการานีติ วตฺตพฺพํ น นานาติ ฯ สจฺจํ ปการานํ หิ นานาวิธตา อตฺถโต สา ปนาติ(๑) มนสิกตฺวา นานาสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ นานา ปการา เยสํ ฐานานํ ตานิ นานปฺปการานิ ฯ ติฏฺฐติ เอตฺถ ปจฺจเยสุ ผลนฺติ ฐานานิ ฯ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ ยุ ฯ ฐานสทฺโท ปจฺจยวาจโก ฯ ตสฺมา ปจฺจยาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปจฺจยสทฺทสฺส นิจฺจํ ปุํลิงฺคตฺตา ปจฺจยาติ วุตฺตํ ฯ นานปฺปการานิ ฐานานิ ปจฺจยา เอตฺถ ปกรเณ

๑. สา ปน นานาติ มญฺเญ ฯ

สนฺตีติ ปฏฺฐานํ ฯ สตฺตมีพหุพฺพิหิ ฯ อาทิสทฺเทน ปกาเรหิ
ฐานํ ปฏฺฐานํ ฯ ตํ ปฏฺฐานํ เอตฺถ ปกรเณ วิภชนวเสน อตฺถีติ
ปฏฺฐานํ ฯ ตทฺธิตํ ฯ สทฺธาทิโต ณ ฯ กุสลาทโย ธมฺมา
เหตุปจฺจยาทีหิ ภควตา ปฐิยนฺติ วิภชิยนฺติ เอตฺถาติ ปฏฺฐานํ ฯ
อธิกรณํ ฯ ปปุพฺโพ ฐา วิภชเน ฯ กตฺตุกรณํ ฯ สพฺพธมฺเมสุ
อสงฺคคมนํ สพฺพญฺญุตญาณํ เหตุปจฺจยาทิเภทภินฺเนสุ กุสลาทีสุ
นิสฺสงฺควเสน ปฏฺฐาติ ปวตฺตติ เอตฺถาติ ปฏฺฐานํ ฯ อธิกรณํ ฯ
ฐา คติยํ ฯ ยุ ฯ คติ วจนคหณํ? ฯ นานปฺ...นีติ ฐานานีติ วิเสสนํ ฯ
ฐานานิ...ยาติ สนฺตีติ กตฺตา ฯ เอตฺถาติ สนฺตีติ อาธาโร ฯ
อิติอาทินาติ ปฏฺฐานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏฺฐานนฺติ สญฺญา ฯ
อนนฺต...ณนฺติ ลทฺธปทํ ฯ อตฺถิ อนฺโต เอเตสํ นยานนฺติ
อนนฺตา ฯ อนนฺตา อนุโลมาทโย นยา ยสฺมึ ตํ อนนฺตนยํ ฯ
สมนฺตโต ธมฺมานุโลมาทีหิ ปกาเรหิ ปวตฺตํ ปฏฺฐานํ สมนฺตปฏฺฐานํ ฯ
มหนฺตํ ปกรณํ มหาปกรณํ ฯ สมนฺตปฏฺฐานญฺจ ตํ มหาปกรณญฺจาติ
สมนฺ...กรณํ ฯ อนนฺตนยํ จ ตํ สมนฺตปฏฺฐานํ มหาปกรณญฺจาติ
อนนฺต...ปกรณํ ฯ ตตฺถ ปฏฺฐาเน เทสิตนโย ปฏฺฐานนโย ฯ
ตตฺถาติ เทสิตาติ อาธาโร ฯ เทสิโต นโย เทสิตนโย ฯ
ปฏฺฐาเน เทสิโต ปฏฺฐานเทสิโต ฯ สตฺตมีตปฺปุริโส ฯ [๑] เทสิ...โยติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ

๑. อิโต ปรํ ปน ปฏฺฐานเทสิโต นโย ปฏฺฐานนโยติ วิคฺคโหปิ ภเวยฺย ฯ

ตตฺถาติ ธปนํ ฯ เตสุ ทฺวีสูติ ทฺวยํ นเยสูติ วิเสสนํ ฯ นเยสูติ นิทฺธารณํ ฯ ตสฺส...ภาวิภาโว โสเยว ตพฺภาวภาวิภาโว อาการมตฺตํ เตน ตฺพภาวภาวิภาวาการมตฺเตน อุปลกฺขิโต นโย ตพฺภาวภา...อุปลกฺขิโต ฯ

ปจฺจโย จ โส ธมฺโม จาติ ปจฺจยธมฺโม ฯ ภวนํ ปวตฺตนํ ภาโว ฯ ภุยฺยเต ภวนํ ฯ ภวนํ สีลํ ปกติ ยสฺส ธมฺมสฺส โส ภวนสีโล ฯ ภวนํ ปวตฺตนํ ภาโว ฯ อากาโร เอว มตฺตํ อาการมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อวธารเณ วตฺตติ ฯ ตสฺส ปจฺจ...สฺสาติ ภาเวนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ภาเวนาติ ภวนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภวนสีลสฺสาติ ภาโวติ สมพนฺโธ ฯ ภาโว ตพฺภาวภาวิภาโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โส อาการมตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตนาติ อุปลกฺขิโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปลกฺขิโตติ นโยติ วิเสสนํ ฯ ตพฺภา...โตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺส ปจฺจยธมฺมสฺส ภาโว ตพฺภาโว ฯ ตพฺภาเวน ภวนสีโล ตพฺภาวภาวี ฯ ตพฺภาวภาวิสฺส ภาโว ตพฺภาวภาวิภาโว ฯ มชฺเฌ รสฺโส ฯ ตพฺภาวภาวิภาโว เอว อาการมตฺตํ ตพฺภาว...มตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท เหตฺวาทิปจฺจยวิเสสนํ นิวตฺเตติ ฯ ตพฺภาวภาวิภาวา-การมตฺเตน อุปลกฺขิโต ตพฺภาว...ลกฺขิโต ฯ เอเตน วจเนน อญฺญํ ปจฺจยลกฺขณํ ทสฺสิตนฺติ ญาเปนฺโต อาห เอเตนาตฺยายทิ ฯ เอเตเนว ตพฺภาวตฺยาทิวจเนน ตพฺภา...ตา อาจริเยน ทสฺสิตา โหติ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ วจนํ นิวตฺเตติ ฯ ตสฺส ปจฺจยธมฺมสฺส

อภาโว ตทภาโว ฯ ตทภาเวน อภวนสีโล ตทภาวาภาวี ฯ
ตทภาวาภาวิโน อภาโว ตทภาวาภาวิอภาโว ฯ อากาโร เอว มตฺตํ
อาการมตฺตํ ฯ ตทภาวาภาวิอภาโว เอว อาการมตฺตํ ตท...มตฺตํ[๑] ฯ
ตท...มตฺเตน อุปลกฺขิโต ตท...ขิโต ฯ ตทภาว...ขิตสฺส ภาโว
ตท...ตตา ฯ ปจฺจยลกฺขณสฺสาติ ภาวโยโค ฯ อปิสทฺโท
ตพฺภาว...ลกฺขิตตํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก ตทภาวาการอิตฺยปิ
อตฺถิ ฯ ตสฺส ปจฺจยธมฺมสฺส อภาเวน สภาวาการมตฺโตปลกฺขิตตาปีติ
อตฺโถ ฯ เอเตเนวาติ ทสฺสิตาติ กรณํ ฯ ตท...ปีติ กตฺตา ฯ
อตฺถโตติ ทสฺสิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺสิตาติ ตท...ตาติ วิเสสนํ ฯ
นนุ อาจริเยน พฺยติเรกวเสน ปจฺจยลกฺขณํ น ทสฺสิตนฺติ มนสิกตฺวา
อาห อนฺวยาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ อนฺว...เสน ปจฺจยลกฺขณํ
ปณฺฑิเตน ทสฺเสตพฺพํ ฯ อนุอยนํ อนุคมนํ อนฺวโย ฯ อนุปุพฺโพ
อิ คติมฺหิ ฯ สพฺพโต อ ฯ พฺยติริจฺจนํ ปุถุกฺกรณํ พฺยติเรโก ฯ
อนฺวโย จ พฺยติเรโก จ อนฺวยพฺยติเรกา ฯ อนฺวยพฺยติเรกานํ
สมฺพชฺฌนํ อนฺวย...วโส ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปจฺจยานํ ลกฺขณํ
สภาโว ปจฺจยลกฺขณํ ฯ อนฺว...เสนาติ ทสฺเสตพฺพนติ[๒] ตติยาวิเสสนํ ฯ
ปจฺจยลกฺขณนฺติ ทสฺเสตพฺพนติ กมฺมํ ฯ

สาธกมาห เตนาตฺยาทิ ฯ เตน ตสฺมา ภควา อิมสฺมึ...ตีติ

๑. ฏีกายมฺปน ตทภาวาภาวิภาวาการมตฺต...อิติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ทสฺสิตพฺพนฺติ ทิสฺสติ ฯ

วจนํ อาห ฯ อิมสฺมึ ธมฺเม สติ อิทํ ธมฺมชาตํ โหติ อิมสฺส ธมฺมสฺส อุปฺปาทา อุปฺปชฺชนโต อิทํ ธมฺมชาตํ อุปฺปชฺชติ อิมสฺมึ ธมฺเม อสติ อิทํ ธมฺมชาตํ น โหติ อิมสฺส ธมฺมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ ฯ ปฏิจฺจาติ เอตีติ สมานกาลกิริยา ฯ ผลนฺติ เอตีติ กตฺตา ฯ เอตสฺมาติ เอตีติ อปาทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ผลํ เอตฺถ ปจฺจเย ตทา...ย ติฏฺฐติ อิติ ตสฺมา โส ปจฺจโย ฐิติ ฯ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ ฐาปาทีนมิ-อี จ ฯ เตน การเณน อายตฺตา ตทายตฺตา ฯ วตฺตนํ วุตฺติ ฯ ตทายตฺตา วุตฺติ ยสฺส ผลสฺส ตํ ตทายตฺตวุตฺติ ฯ ตทา...ติโน ภาโว ตทา...ติตา ฯ

ผลนฺติ ติฏฺฐตีติ กตฺตา ฯ เอตฺถาติ ติฏฺฐตีติ อาธาโร ฯ ตทา...ยาติ ติฏฺฐตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อาหจฺจ...ยฏฺฐิติ ฯ อาปุพฺโพ หน คติยํ ฯ ตฺวา ฯ รจฺจาติ โยควิภาเคน รจฺจาเทโส ฯ รมฺหิ รนฺโต... ฯ อาหจฺจาติมสฺส วิวรณํ วิเสเสฺวาติ ฯ ตํตํปจฺจยภาวสามตฺถิยาการวิเสสํ อุปาทาย วิเสเสตฺวา? ฯ ปวตฺตาติ อาหฏฺปทํ ฯ ปจฺจโย อิติ สงฺขาตา ปจฺจยสงฺขาตา ฯ อา...ตฺวาติ ปวตฺตาติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺ...ขาตาติ ฐิตีติ วิเสสนํ ฯ ฐิติ อาหจฺจ...ฐิตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปจฺจยา เอว ฐิติ ปจฺจยฏฺฐิติ ฯ อาหจฺจ ปวตฺตา ปจฺจยฏฺฐิติ อาหจฺจ...ฐิติ ฯ

[๑๔๓] วุตฺตมตฺถํ ทฬฺหํ กาตุํ ปฏิจฺจาตฺยาทิ อารทฺธํ ฯ หิ สจฺจํ ปฏิจฺ...นโย ตพฺภาว...ปวตฺตติ ฯ อยํ ปน ปฏฺฐานนโย

เหตาทิ...ปวตฺโต อิทิ มนสิกตฺวา อาจริโย อาหจฺจปจฺจย...ตีติ วจนํ
อาหาติ โยชนา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ตสฺส ปจฺจยธมฺมสฺส ภาโว
ตพฺภาโว ฯ ตพฺภาเวน ภวนสีโล ตพฺภาวภาวี ฯ ตพฺภาวภาวิโน
ภาโว ตพฺภาวภาวิตา ฯ อากาโร เอว มตฺตํ อาการมตฺตํ ฯ
มตฺตสทฺโท เหตาทิปจฺจยนิยมวิเสสํ นิวตฺเตติ ฯ ตพฺภาวภาวิตา
เอว อาการมตฺตํ ตพฺภาว...มตฺตํ[๑] ฯ ปวตฺตสฺส นยสฺส ภาโว
ปวตฺตตฺตํ ฯ เหตุ อาทิ เยสํ อารมฺมณาทีนํ เต เหตาทโย ฯ
เหตาทโย จ เต ปจฺจยา จาติ เหตาทิปจฺจยา ฯ นิยมนํ นิยโม ฯ
นิยโม จ โส วิเสโส จาติ นิยมวิเสโส ฯ เหตาทิปจฺจยานํ
นิยมวิเสโส เหตาทิปจฺจยนิยมวิเสโส ฯ น อเปกฺขิตฺวา อนเปกฺขิตฺวา ฯ
กมฺมธารโย ฯ เอวสทฺโท วิเสสนํ นิวตฺเตติ ฯ อยํ ปฏฺฐานนโย ฯ
ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เต เต ปจฺจยา ตํตํปจฺจยา ฯ กมฺมธารโย ฯ
ปุพฺเพ นิคฺคหีตาคโม ฯ เหตาทโย จ เต ตํตํปจฺจยา จาติ
เหตาทิตํตํปจฺจยา ฯ ธมฺโม จ โส อนฺตโร วิเสโส จาติ
ธมฺมนฺตโร ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺโม ฯ โส โส ปจฺจโย ตํตํปจฺจโย ฯ
ตํตํปจฺจโย เอว ภาโว ตํตํปจฺจยภาโว ฯ สมตฺถสฺส ภาโว สามตฺถิยํ ฯ
ตํตํปจฺจยภาโว เอว สามตฺถิยํ ตํตํ...มตฺถิยํ ฯ อากาโร จ โส
วิเสโส จาติ อาการวิเสโส ฯ ตํตํปจฺจยภาวสามตฺถิยํ เอว
อาการวิเสโส ตํตํ...วิเสโส ฯ ปฏิจฺจ...นโยติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ

๑. ฏีกายมฺปน ตพฺภาวภาวิภาวาการมตฺตนฺติ ทิสฺสติ ฯ

ตพฺภาว...ตฺตนฺติ อุปาทายาติ กมฺมํ ฯ อุปาทายาติ ปวตฺตาติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺตตฺตาติ ปวตฺตตีติ เหตุ ฯ เหตา...เสสนฺติ อนเปกฺขิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อนเปกฺขิตฺวาติ ปวตฺตตีติ วิเสสนํ ฯ อวิเสสโตวาติ ปวตฺตตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อยนฺติ ปวตฺโตติ กตฺตา ฯ เหตา...นนฺติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตสฺส ตสฺสาติ ธมฺม...สฺสาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺม...สฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ตํตํ...วิเสสนฺติ อุปาทายาติ กมฺมํ ฯ อุปาทายาติ วิเสเสตฺวาติ วิเสสนํ ฯ วิเสเสตฺวาติ ปวตฺโตติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺโตติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ อาหจฺจ...ปวุจฺจตีติ วจนํ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๑๔๔] เกจิวาทํ ทสฺเสนฺโต อาห เกจิตฺยาทิ ฯ เกจิ ปน อาจริยา ภควตา อาหจฺจ...อิติ วจนํ วณฺเณนฺติ กเถนฺติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อาหจฺจาติมสฺส อตฺถวิวรณํ ปหริตฺวาติ ฯ โอทนาทีนิ กาเมตีติ กณฺโฐ โย คโล ฯ กม อิจฺฉายํ ฯ กาเลวตฺตมานาทินา ฐปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา มสฺส นิคฺคหีตํ ฯ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ ตลติ ปติฏฺฐาติ กณฺฐนฺตรํ เอตฺถาติ ตาลุ โย วทเนกเทโส ฯ ตล ปติฏฺฐายํ ฯ กาเลตฺยาทินา ณุ ฯ กณฺโฐ จ ตาลุ จ กณฺฐตาลุ ฯ กณฺฐตาลุ อาทิ เยสํ มุทฺธชาทีนํ ตานิ กณฺฐตาลอาทีนิ ฯ อาหจฺจ วุตฺตา ปจฺจยฏฺฐิติ อา...ฐิติ ฯ เกจีติ วณฺเณนฺตีติ กตฺตา ฯ กณฺ...สูติ ปหริตฺวาติ อาธาโร ฯ ปหริตฺวาติ วุตฺตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

วุตฺตาติ อา...จิตีติ วิเสสนํ ฯ อา...จิตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ
วจนนฺติ วณฺเณนฺตีติ กมฺมํ ฯ

[๑๔๕] ตํ วาทํ นิเสเธนฺโต อาห ตนฺตฺยาทิ ฯ ตํ ปน
วจนํ สวน...ปกาเสติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สุยฺยเต สวนํ ฯ
สวนํ เอว สวนมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท จินฺตนํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท
สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ เตสํ เกจิอาจริยานํ ฯ อวหสิยมานนฺติ อวหสิตพฺพํ
ยํ วจนํ ปณฺฑิเตหิ ฯ วจิตพฺพนฺตํ วจนํ ฯ หสนํ สมฺภาวิตํ ฯ
อวหสิตพฺพํ วจนํ เยสํ อาจริยานํ เต อวหสิตพฺพวจนา ฯ
อวหสิตพฺพวจนานํ ภาโว อว...วจนตา ฯ ตนฺติ ปกาเสตีติ กตฺตา ฯ
สวน...เนวาติ ปกาเสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ ตนฺติ๑ สมฺพนฺโธ ฯ
อว...ตนฺติ ปกาเสตีติ กมฺมํ ฯ

กสฺมาติ อาห น หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ปฏิจฺจ...เทเสตุํ
ภควตา น สกฺกาติ โยชนา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ วาสทฺโท
นโย วาติ โยเชตพฺโพ ฯ อนาหจฺจาติ เทเสตุนฺติ วิเสสนํ ฯ
เทเสตุนฺติ สกฺกาติ สมฺปทานํ ฯ สกฺกาติ กมฺมวาจกํ ฯ อิติสทฺโท
สมาปนฺโน ฯ

โวมิสฺเสตฺวาติ จปนํ ฯ ปฏฺฐา...ขิปิตฺวาติ วิวรณํ ฯ
อปิสทฺโท ปฏิจฺจสมุปฺปาทนยํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ
นยํ นิวตฺเตติ ฯ ตสฺส ปจฺจยธมฺมสฺส ภาโว ตพฺภาโว ฯ ตพฺภาเวน

๑. อวหสิตพฺพวจนตนฺติ เอตฺถ ตนฺติ ปทํ ฯ

ภวนสีโล ตพฺภาวภารี ฯ ตพฺภาวภาวิโน ภาโว ตพฺภาวภาวิภาโว ฯ เหตาทโย จ เต ปจฺจยา จาติ เหตาทิปจฺจยา ฯ เหตาทิปจฺจยานํ วโส เหตา...วโส ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ปฏฺฐานนยมฺปีติ ปกฺขิปิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปฏฺฐิจฺ...เยวาติ ปกฺขิปิตฺวาติ อาธาโร ฯ ปกฺขิปิตฺวาติ มิสฺเสตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตพฺภา...เวน...วเสน จาติ ทฺวยํ มิสฺเสตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มิสฺเสตฺวาติ ปปญฺเจนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สงฺคหํ อธิภมฺมสฺส อฏฺฐกถํ กโรนฺตีติ สงฺคหการา ฯ สงฺคหการา อาทโย เยสํ อาจริยานํ เต สงฺคหการาทโย ฯ ปปญฺเจนฺตีติมสฺส วิวรณํ วิตฺถาเรนฺตีติ ฯ ปปุพฺโพ ปจิ วิตฺถาเร ฯ อนฺติ ฯ รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ ฯ

[๑๔๖] อธิปฺปายํ ญาเปนฺโต อาห มยนฺตฺยาทิ ฯ มยํ...อิติ อธิปฺปาโย ฯ มยนฺติ ทสฺสยิสฺสามาติ กตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ วิสุํ วิสุํเยวาติ ทสฺสยิสฺสามาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท มิสฺสํ นิวตฺเตติ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อธิปฺปาโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ยา ธมฺมชาติ น วิชานาติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ อวิชฺชา ฯ นวิปุพฺโพ ญา ญาเณ ฯ อิตฺถิยมติยโววาติ อ ฯ ญาสฺส ชาชนฺนา ฯ อิตฺถิยมโต ฯ ปรเทฺว ฯ อตฺตนสฺส ตปฺปุริเส ฯ วา ยา ธมฺมชาติ อวินฺทิยํ...อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ อวิชฺชา ฯ อวินฺทิตพฺพนฺติ อวินฺทิยํ ฯ ยํ ทุจฺจริตํ ปุคฺคเลน ปูเรตุํ อยุตฺตฏฺฐาเน อวินฺทิตพฺพํ อลทฺธพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ทุจฺจริตํ อวินฺทิยํ ฯ

อปุพฺโพ วิท ลาเภ ฯ โณฺย จ ฯ ยถาคมมิกาโร นิคฺคหีตญฺจ ฯ วคฺคนฺตํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ กาเยน ทุจฺจริตํ กายทุจฺจริตํ ฯ กายทุจฺจริตํ อาทิ ยสฺส ทุจฺจริตสฺส ตํ กายทุจฺจริตาทิ ฯ วินฺทตีมสฺส วิวรณํ ปฏิลภตีติ ฯ อวินฺทิยนฺติ กายทุจฺจริตาทินฺติ วิเสสนํ ฯ กาย...ทินฺติ วินฺทตีติ กมฺมํ ฯ อวินฺทิยํ วินฺทตีติ อวิชฺชา ยา ธมฺมชาติ ฯ อกาโร นิปาโต ฯ โส อลทฺธวาจโก ฯ อการปุพฺโพ วิท ลาเภ ฯ ทิวาทิโต โย ฯ วชาทินา ทฺยสฺส ชา ฯ ปรเทฺว ฯ วินฺทิตพฺพํ ปูเรตุํ ยุตฺตฏฺเฐน ลทฺธพฺพนฺติ วินฺทิยํ สุจริตํ ปุคฺคเลน ฯ วา วิกปฺโป ฯ กาเยน สุจริตํ กายสุจริตํ ฯ กายสุจริตํ อาทิ ยสฺส สุจริตสฺส ตํ กาย...ตาทิ ฯ วินฺทิยนฺติ กาย...ทินฺติ วิเสสนํ ฯ กา...ทินฺติ น วินฺทตีติ กมฺมํ ฯ วินฺทิยํ น วินฺทตีติ อวิชฺชา ยา ธมฺมชาติ ฯ อกาโร ปฏิเสธวาจโก ฯ อการปุพฺโพ วิท ลาเภ ฯ ทิวาทิโต โย ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ วิชานิตพฺพนฺติ เวทิตพฺพํ ยํ ธมฺมชาตํ ปณฺฑิเตน ฯ วิท ญาเณ ฯ ตพฺพ ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ อณฺเณสุ จ ฯ อิสฺเส วา วิกปฺโป ฯ จตฺตาริ สจฺจานิ จตุสจฺจํ ฯ สมาหารทิคุ ฯ จตุสจฺจํ อาทิ ยสฺส ขนฺธาทิกสฺส ธมฺมชาตสฺส ตํ จตุสจฺจาทิกํ ฯ กฺวจิ สมาสนฺตาทินา โก ฯ น วิทิตํ กโรตีติ ปากฏํ น กโรติ ฯ วิทยเต วิทิตํ ฯ ภาวสาธนํ ฯ วิท ปากฏภาเว ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ กโรตีติ อิทํ อิธ วิทธาตุ ปากฏกรณตฺโถติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ เวทิตพฺพนฺติ จตุสจฺจาทิกนฺติ วิเสสนํ ฯ

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 301

จตุ...กนฺติ กโรตีติ กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ วิทิตนฺติ กโรตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เวทิตพฺพํ น วิทิตํ กโรตีติ อวิชฺชา ฯ อกาโร ปฏิเสโธ ฯ อปุพฺโพ วิท ญาเณ ฯ ญาณํ นาม ปากฏกรณํ ฯ ทิวาทิโต โย ฯ ยา ธมฺมชาติ สตฺเต ปรมตฺถโต อวิชฺชมาเน วา อิตฺถีปุริสาทิเก ชวาเปติ ปวตฺตาเปติ สตฺเต ปรมตฺถโต วิชฺชมาเน วา ขนฺธาทิเก น ชวาเปติ น ปวตฺตาเปติ ฯ อวิชฺชมาเนติ ชวาเปตีติ อาธาโร ฯ น วิชฺชตีติ อวิชฺชมาโน โย อตฺตาทิ ฯ วา วิกปฺโป ฯ ชุ คติยํ ฯ ธาตูหิ เณ...เหตฺวตฺเถ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ ติ ฯ อวิชฺชมาเน ชวาเปตีติ อวิชฺชา ยา ธมฺมชาติ สตฺเต ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ อวิชฺชมานสทฺทุปปโท ชุ คติยํ ฯ ทิวาทิโต โย ฯ วชาทินา สห เยน ชฺยสฺส ชา[๑] ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ มานสทฺทโลโป[๒] ฯ วิชฺชมาเนติ น...เปตีติ อาธาโร ฯ วา วิกปฺโป ฯ วิชฺชมาเน น ชวาเปตีติ อวิชฺชา ยา ธมฺมชาติ สตฺเต ฯ นวิชฺชมานปุพฺโพ ชุ ฯ โย ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ ชมานโลโป ฯ อตฺตนฺนสฺส ฯ จตูสุจฺจาทิ สรูปนิทสฺสนํ ฯ จตูสุ...เอตํ อวิชฺชาติ วจนํ นาม ฯ อริยานิ จ ตานิ สจฺจานิ จาติ อริยสจฺจานิ ฯ ปุพฺโพ จ โส อนฺโต จาติ ปุพฺพนฺโต อตีตโกฏฺฐาโส ฯ ปุพฺพนฺโต อาทิ เยสํ อปรนฺตาทีนํ เต ปุพฺพนฺตาทโย ฯ จสทฺโท อริยสจฺเจสุ จ ปุพฺพนฺตาทีสุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ จตูสูติ อริยสจฺเจสูติ วิเสสนํ ฯ

๑. สห เยน ชสฺส ชาติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. ชมานสทฺทโลโป ฯ

อริยสจฺเจสุ ปุพฺพนฺตาทีสุ จาติ ทฺวยํ อญฺญาณสฺสาติ อาธาโร ฯ จตูสูติ ปุพฺพนฺตาทีสูติ วิเสสนํ ฯ อญฺญาณสฺสาติ นามนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นามนฺติ เอตนฺติ วิเสสนํ ฯ อวิชฺชาว อวิชฺชาเอว ปจฺจโย อิติ อวิ...จโย ฯ อวิชฺชา วาติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท สงฺขาราทโย นิวตฺเตติ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อวธารณกมฺมธารโย ฯ อญฺญตฺถ อวิชฺชา จ โส ปจฺจโย จาติ อวิชฺชาปจฺจโยติ วิเสสนปุพฺพกมฺมธารโย วุตฺโต ฯ อวิชฺชาปจฺจยาติ อิทํ ปญฺจมฺยนฺตเมว น สงฺขาราติ ปทสฺส วิเสสนภูตํ ปฐมนฺตนฺติ ญาปนตฺถํ ตโต...ยาติ วุตฺโต ฯ

[๑๔๗] เย ธมฺมา สงฺขตํ...อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา สงฺขารา ฯ ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กริยตีติ สงฺขโต โย ลผสงฺขาโต ธมฺโม ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม ฯ กุส...กมฺมานีติ สรูปํ ฯ กุสลญฺจ อกุสลญฺจ กุสลากุสลานิ ฯ กุสลากุสลานิ จ ตานิ กมฺมานิ จาติ ก...มฺมานิ ฯ เต ติวิธาติอาทิ ปเภทนิทสฺสนํ ฯ เต สงฺขารา ปุญฺญ...อิติ ติวิธาติ ฯ ปุนนฺติ อปุญฺญผลํ ทุกฺขสงฺกิเลสญฺจ โสเธนฺตีติ ปุญฺญา เย สงฺขารา ฯ ปุ โสธเน ฯ วชาทินา โญ ฯ ทฺวิตฺตํ ฯ ปุญฺญา จ เต อภิสงฺขารา จาติ ปุญฺญาภิสงฺขารา[๑] ฯ อปุญฺญา จ เต อภิสงฺขารา จาติ อปุญฺ...รา ฯ สมาธิปจฺจนิกานํ อติทูรตาย น อิญฺชนฺติ น จลนฺตีติ อานญฺชา[๒] เย สงฺขารา ฯ นปุพฺโพ

๑. ฏีกายมฺปน ปุญฺญาภิสงฺขาโรติอาทิกํ ทิสฺสติ ฯ ๒. ฏีกายมฺปน อเนญฺชา...อิติ ทิสฺสติ ฯ

อิช กมฺปเน ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ นิคฺคหีตญฺจ ฯ วคฺคนฺตํ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ นสฺส อานาเทโส ฯ อาเนญฺชาติ วตฺตพฺเพ เตสุ วุทฺธีติอาทินา เอการสฺส อ ฯ อานญฺชา จ เต อภิสงฺขารา จาติ อา...รา ฯ เตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ติวิธาติ เตติ วิเสสนํ ฯ ปุญฺญา...ราติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ติวิธาติ สรูปํ ฯ

[๑๔๘] เตสํ สรูปํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ เตสุ ติวิเธสุ สงฺขาเรสุ ฯ กาม...ขารา อิติ เอวํ เอกูนตฺตึส เอตา เจตนา สงฺขารา นาม ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ กามา...เตรสาติ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ เจตนาติ สญฺญี ฯ ปุญฺญ...ราติ สญฺญา ฯ ทฺวาทสาติ อกุ...นาติ วิเสสนํ ฯ อกุ...นาติ สญฺญี ฯ อกุสลา จ ตา เจตนา จาติ อ...นา ฯ อปุญฺญา...ราติ สญฺญา ฯ จตสฺโสติ อา...นาติ วิเสสนํ ฯ อา...นาติ สญฺญี ฯ อรูเป ปวตฺตา อรูปา ฯ อรูปา จ ตา เจตนา จาติ อา...นา ฯ อานญฺ...ราติ สญฺญา ฯ อิติ เอวนฺติ เอกูนตฺตึสาติ สรูปํ ฯ เอตา...ตึสาตึ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ เจตนาติ สญฺญี ฯ สงฺขารา นามาติ สญฺญา ฯ ปฏิ...นาติ เอกูน...ตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิสนฺธิยา วโส ปฏิสนฺธิวโส ฯ เอกูน...วิธนฺติ วิปากจิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ เอกูนวีสติ วิธา ยสฺส จิตฺตสฺส ตํ เอ...วิธํ ฯ ปวตฺ...นาติ ทฺวตฺตึสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺติยา วโส ปวตฺติวโส ฯ ทฺวตฺตึสวิธนฺติ วิปากจิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ ทฺวตฺตึส วิธา ยสฺส ตึ ทฺวตฺตึสวิธํ ฯ วิปากจิตฺตนฺติ สญฺญี ฯ

วิญฺญาณํ นามาติ สญฺญา ฯ วิชานาตีติ วิญฺญาณํ ฯ
นามญฺจาติอาทิ ทฺวนฺทฺโว ฯ

[๑๔๙] ตตฺถ ตสฺมึ นามรูเป นามํ อิธ ฐาเน เวท...ตทุภยมฺปิ นามรูปํ อิธ ฐาเน ปฏิ...อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ นามนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นมตีติ นามํ ฯ อิธาติ เวท...ยนฺติ อาธาโร ฯ เวท...ยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รุปฺปตีติ รูปํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ภูโต...โตติ ทุวิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภูตญฺจ อุปาทายญฺจ ภูโตปาทายํ ฯ ภูโตปาทายสฺส เภโท ภูโต...โท ฯ ทุวิธนฺติ กมฺม...รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ กมฺม...รูปนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กมฺมโต สมุฏฺฐาตีติ กมฺมสมุฏฺฐานํ ฯ กมฺม...นญฺจ ตํ รูปญฺจาติ กมฺม...ปํ ฯ ตทุภยมฺปีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ ตํ อุภยํ ตทุภยํ ฯ อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ อิธาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ อาธาโร ฯ ปฏิ...ตนฺตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ อากาโร ฯ ปฏิสนฺธิวิญฺญาเณน สหคตํ ปฏิ...คตํ ฯ รูปํ ปน...ทฏฺฐพฺพนฺติ อิทํ วจนํ อุปลกฺขณวเสน วุตฺตํ ฯ นามรูปนฺติ เอตฺถ หิ ปวตฺติยํ นามรูปมฺปิ คเหตพฺพเมว ฯ กสฺมา ฯ เหฏฺฐา ปวตฺติวเสน ทฺวตฺตึสวิธวิปากจิตฺตํ วิญฺญาณํ นามาติ วุตฺตตฺตา ฯ ตถาหิ ปฏิจฺจสมุปฺปาทวิภงฺคฏฺฐกถายํ ปวตฺเต ปน สพฺพตฺถ รูปํ ภวติ เทเสติอาทิ วุตฺตํ ฯ ธาตุกถายมฺปิ นามรูปมฺปิ ปวตฺติปฏิสนฺธิวเสน คเหตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ปวตฺติยํ นามรูปมฺปิ คเหตพฺพเมว ฯ ยเทวํ คหิเต สติ

ตทุภยมฺปิ อิธาติอาทิวจนํ นิยเมตฺวา วุตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ ตทุภยมฺปิ อิธาติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตํ ฯ ปฏิสนฺธิวเสน เอกูนวีสติวิธนฺติ วจนํ อเปกฺขิตฺวา วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ ฯ นามรูปปจฺจยา อิติ เอตฺถ วจเน นามญฺจ รูปญฺจ...เสโส ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ ฯ นาม...ยา อิติ॰ เอตฺถาติ สรูปํ ฯ เอตฺถาติ เวทิตพฺโพติ อาธาโร ฯ อิตีติ เอกเสโสติ สรูปํ ฯ นามญฺจาติ จตุโวการํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ รูปญฺจาติ เอกโวการํ ฯ นามรูปญฺจาติ ปญฺจโวการํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เอกเสโสติ เวทิตพฺโพติ กมฺมํ ฯ สมานํ รูปํ สภาโว เยสํ สทฺทานํ เต สรูปา ฯ เอโก จ โส เสโส จาติ เอกเสโส ฯ สรูปานํ เอกเสโส สรูเปกเสโส ฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปญฺจาติ เอตฺถ นามรูปสทฺโท อตฺตโน เอกเทเสน นามสทฺเทน นามสทฺทสฺส สรูโป รูปสทฺเทน จ รูปสทฺทสฺส ตสฺมา สรูปานํ เอกเสโสติ นามรูปสทฺทสฺส อิตเรสญฺจ นามรูปสทฺทานํ อทสฺสนํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

[๑๕๐] จกฺขาทีนิ...ตนํ นาม ฯ จกฺขาทีนิ ฉาติ ทฺวยํ อชฺฌตฺติ...นีติ วิเสสนํ ฯ อชฺฌตฺ...นีติ สญฺญี ฯ เกสญฺจิ อาจริยานํ ฯ มเตนาติ อา...นามาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ รูปา...ฉาติ พาหิ...นานีติ วิเสสนํ ฯ พา...นีติ สญฺญี ฯ อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ อายตนํ นามาติ สญฺญา ฯ อาเย ตโนติ อายญฺจ ตนยตีติ อายตนํ ฉอายตนํ ฯ ฉ จ ตานิ อายตนานิ

๑. นามรูปปจฺจยาตีติ ฯ

จาติ ฉอายตานิ ฯ ฉนฺนํ ปูรณํ ฉฏฺฐํ ฯ ฉฏฺฐญฺจ ตํ อาตนญฺจาติ ฉฏฺฐายตนํ ฯ สฬายตนนฺติ เอตฺถ เอกเทสสรูเปกเสโส เวทิตพฺโพ ฯ กิญฺจาปิ หิ ฉอายตนสทฺทายตนสทฺทานํ สทฺทโต สรูปตฺตํ นตฺถิ ฯ อตฺถโต ปน ฉฏฺฐายตเนกเทโส ว ฉฏฺฐายตนนฺติ เอกเทสสรูปตา อตฺถีติ เอกเทสสรูเปกเสโส เวทิตพฺโพ ฯ จกฺขุ...นาม ฯ จกฺขุ...นาติ ฉาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จกฺขุมฺหิ ปวตฺโต สมฺผสฺโส จกฺขสมฺผสฺโส ฯ จกฺขุสมฺผสฺโส อาทิ เยสํ โสตสมฺผสฺสาทีนํ ตานิ จกฺขุ...ทโย ฯ จกฺขุสมฺผสฺสาทีนํ วโส จกฺขุ...วโส ฯ ฉทฺวาริโกติ ผสฺโสติ วิเสสนํ ฯ ฉทฺวาเร ปวตฺโต ฉทฺวาริโก ฯ ผสฺโสติ สญฺญี ฯ ผสฺโส นามาติ สญฺญา ฯ ผุสตีติ ผสฺโส ฯ สุขทุกฺขุ ...เวทนา ฯ สุขทุกฺขุเปกฺขาวเสนาติ ติวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ อุเปกฺขา จ สุข...เปกฺขา ฯ สุขทุกฺขุเปกฺขานํ วโส สุ...วโส ฯ ติวิธาติ เวทนาติ วิเสสนํ ฯ เวทนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เวทยตีติ เวทนา ฯ

กามตณฺหา...เภทา โหนฺติ ฯ กาม...ตณฺหาติ ตยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปาทีสุ ฉสุ อารมฺมเณสุ กามสฺสาทนวเสน ปวตฺตา กามตณฺหา นาม ฯ นิจฺจทิฏฺฐิยา[๑] สห ปวตฺตา ภวตณฺหา ฯ อุจฺเฉทฑิฏฺฐิยา สห ปวตฺตา วิภวตณฺหา ฯ กามนํ รูปาทีสุ อสฺสาทนํ กาโม ฯ กาเมน ปวตฺตา ตณฺหา กามตณฺหา ฯ อิทํ อารมฺมณํ ภวติ สสฺสตํ

๑. สสฺสตทิฏฺฐิยาติ เยภุยฺเยน ทิสฺสติ ฯ

ติฏฺฐตีติ ปวตฺตา ทิฏฺฐิ ภโว ฯ สสฺสตทิฏฺฐิ อิธ ภโว นาม ฯ ภวทิฏฺฐีหิ[๑] อุตฺตรปทโลเปน ภโวติ วุจฺจติ ฯ ภเวน ปวตฺตา ตณฺหา ภวตณฺหา ฯ อิทํ อารมฺมณํ วิภวติ วินสฺสตีติ ปวตฺตา ทิฏฺฐิ วิภโว อุจฺเฉททิฏฺฐิ ฯ วิภเวน สห ปวตฺตา ตณฺหา วิภวตณฺหา ฯ อิตีติ ปทํ ติวิธาติ สรูปํ ฯ ติวิธาติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปริตสฺสตีติ ตณฺหา ฯ ฉฬา...เสนาติ อฏฺฐสตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ฉ จ ตานิ อารมฺมณานิ จาติ ฉฬารมฺมณานิ ฯ ฉฬารมฺมณานิ อาทิ เยสํ อตีตาทีนํ เต ฉฬารมฺมณาทโย ฯ ฉฬารมฺมณาทีนํ วโส ฉฬา...วโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อฏฺฐสตํ ปเภทา ยสฺสา ตณฺหาย สา อฏฺฐสตปฺปเภทา ฯ อฏฺ...ทาติ โหตีติ กตฺตา ฯ โหนฺตีติปิ ฯ

กามุ...เสนาติ จตฺตาโรติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กามุปาทานํ อาทิ เยสํ อุปาทานานํ เต กามุปาทานาทโย ฯ กามุ...ทีนํ วโส กามุ...โส ฯ จตฺตาโรติ อุปาทานาติ วิเสสนํ ฯ อุปาทานาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุปาทิยนฺตีติ อุปาทานา เย ธมฺมา ฯ

[๑๕๑] ตณฺหุปาทานานํ วิเสสํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาติ-อาทิ ฯ เอตฺถ จ[๒] ตณฺหุปาทาเนสุ ทุพฺพลา...อิติ อยํ เอเตสํ ตณฺหุปาทานานํ วิเสโส ฯ จสทฺโท วากยารมฺโภ ฯ นตฺถิ พลํ ยสฺสา ตณฺหาย สา ทุพฺพลา ฯ พลํ เอติสฺสา ตณฺหาย อตฺถีติ

๑. ภวทิฏฺฐิ หิ...อิติ ยุตฺตตรํ ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ปนาติ ทิสฺสติ ฯ

พลวตี ฯ อสมฺปตฺโต จ โส วิสโย จาติ อ...โย ฯ อสมฺปตฺตวิสยํ ปตฺเถติ อิจฺฉตีติ อส...ถนา ฯ ปปุพฺโพ อตฺถ อิจฺฉายํ ฯ กตฺตุกรณปเทเสสุ จ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ตมนฺติ เอตฺถ อิจฺฉนฺติ สตฺตาติ ตโม อนฺธกาโร ฯ ตม อิจฺฉายํ ฯ สพฺพโต... วาติ อ ฯ โจเรนฺติ เถเนนฺตีติ โจรา เย ชนา ฯ หตฺถสฺส ปสารณํ หตฺถปฺปสารณํ ฯ สมฺปตฺโต วิสโย สมฺปตฺตวิสโย ฯ สมฺปตฺตวิสยสฺส คหณํ สมฺป...ณํ ฯ หตฺเถ ปตฺตํ หตฺตถปฺปตฺตํ ฯ อปฺปา อิจฺฉา ยสฺส ชนสฺส โส อปฺปิจฺโฉ ฯ อปฺปิจฺฉสฺส ภาโว อปฺปิจฺฉตา ฯ อปฺปิจฺฉตาย ปฏิปกฺขา อปฺปิ...ปกฺขา ฯ ปจฺจเยสุ สนฺตุสฺสนํ สนฺโตโส ฯ สนฺโตสสฺส ปฏิปกฺขา สนฺโตสปฏิปกฺขา[๑] ฯ ปริเยสิยเต ปริเยสนา ฯ ปริเยสนาย ทุกฺขํ ปริเยสนาทุกฺขํ ฯ ปริเยสนาทุกฺขสฺส มูลํ ปริ...มูลํ ฯ อารกฺขิยเต อารกฺขา ฯ อารกฺขาย ทุกฺขํ อารกฺขาทุกฺขํ อารกฺขาทุกฺขสฺส มูลํ อา...มูลํ ฯ

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ทุพฺพลาติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหาติ สญฺญี ฯ ตณฺหา นามาติ สญฺญา ฯ พลวตีติ สญฺญี ฯ อุปาทานนฺติ สญฺญา ฯ อสมฺ...ถนาติ สญฺญี ฯ วาติ วิกปฺโป ฯ ตณฺหาติ สญฺญา ฯ หตฺถ...ณนฺติ อุปมา ฯ สมฺ...ณนฺติ สญฺญี ฯ อุปาทานนฺติ สญฺญา ฯ หตฺถปตฺตสฺสาติ คหณนฺติ กมฺมํ ฯ คหณนฺติ อุปมา ฯ อปฺ...ปกฺขาติ ตณฺหาติ

๑. ฏีกายมฺปน สนฺโตสปฏิปกฺโขติ ทิสฺสติ ฯ สนฺโตสปฏิปกฺขนฺติปิ ทิสฺสติ ฯ

วิเสสนํ ฯ ตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สนฺโตส...ขาติ อุปาทานนฺติ
วิเสสนํ ฯ อุปาทานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อยนฺติ สรูปํ ฯ
เอเตสนฺติ วิเสโสติ สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๕๒] กมฺม...ภโวติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ทุวิโธติ สรูปํ ฯ
ทุวิโธ ภโวติ วิเสสนํ ฯ ภโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กมฺมํ เอว
ภโว กมฺมภโว ฯ เตภูมิกกุสลากุสลเจตนา กมฺมาภินิพฺพตฺตา
ปญฺจกฺขนฺธา[๑] ฯ อุปปชฺชตีติ อุปปตฺติ ยา ธมฺมชาติ ฯ อุปปตฺติ
เอว ภโว อุปปตฺติภโว ฯ ตตฺถ ทฺวีสุ ภเวสุ ผลํ เอตสฺมา
ภวโต ภวติ อิติ ตสฺมา ปจฺโม ภโว ภโว นาม ฯ โส กามา...
วิโธ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปจฺโมติ สญฺญี ฯ เอตสฺมาติ
ภวตีติ อปาทานํ ฯ ผลนฺติ ภวตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ
ภโวติ สญฺญา ฯ โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กาม...นาติ เอกูนสึสาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ กุสลญฺจ อกุสลญฺจ กุสลา...ลํ ฯ กามาวจรญฺจ
ตํ กุสลญฺจาติ[๒] กามา...ลํ ฯ ตํ อาทิ เยสํ รูปาวจราทีนํ เต
กามา...ทโย ฯ เตสํ วโส กุส...วโส ฯ เอกูน...โธติ โสติ
วิเสสนํ ฯ ทุติโย ปน ภโว ภวติ นิพฺพตฺตติ อิติ ตสฺมา
ภโว นาม ฯ โส ภโว กาม...วิโธ ฯ ทุติโยติ ภวตีติ กตฺตา ฯ
ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ภโวติ สญฺญา ฯ โสติ

๑. กมฺมํ เอว ภโว กมฺมภโว เตภูมิกกุสลากุสลเจตนา ฯ ...อุปปตฺติ เอว ภโว อุปปตฺติภโว กมฺมาภินิพฺพตฺตา ปญฺจกฺขนฺธาติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. กุสลากุสลญฺจ ฯ

ลิงฺคตฺโถ ฯ กาม...นาติ นวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กามภโว อาทิ เยสํ รูปภวาทีนํ เต กามภวาทโย ฯ กามภวาทีนํ วโส กาม-ภวาทิวโส ฯ นววิโธติ โสติ วิเสสนํ ฯ กามรูปารูปภวาทโย สญฺญาอสญฺญาเนวสญฺญานาสญฺญาภวาทโย เอกจตุปญฺจโวการภวา-ทโยติ นว ฯ

อุปา...อิติ จ เอตฺถ ปเท อุ...เปโต ฯ อุป...โวติ[๑] เอตฺถาติ สรูปํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ เอตฺถาติ อธิปฺเปโตติ อาธาโร ฯ อุป...โวติ อธิปฺเปโตติ กมฺมํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ กมฺมภโว จ[๒] อธิปฺเปโตติ ญาเปติ ฯ ภว...ชาตีติ ปเท กมฺมภโว ว อธิปฺเปโตติ สมฺพนฺโธ ฯ เอวสทฺโท อุปปตฺติภวํ นิวตฺเตติ ฯ

[๑๕๓] กสฺมา ปน ภโว อธิปฺเปโตติ อาห โสตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ โส กมฺมภโว ชาติยา ปจฺจโย โหติ อิตโร อุปปตฺติภโว ชาติยา ปจฺจโย น โหตีติ โยชนา ฯ

โสติ โหตีติ กตฺตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ชาติยาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจโยติ โสติ วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิตโรติ โหตีติ กตฺตา ฯ กตโม น โส อุปปตฺติภโวติ อาห โสตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ฯ โส อุปปตฺติภโว ปธมา...ภาโว ชาติเยว นาม ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปฐมํ อภินิพฺพตฺตาติ ปธมาภินิพฺพตฺตา ฯ ปธมาภินิพฺพตฺตา จ เต ขนฺธา จาติ ปธมา...นฺธา ฯ ภวนํ อุปปชฺชนํ

๑. อุป...โวตีติ ฯ ๒. กมฺมภโวว ฯ

ภโว ฯ สนฺโต สํวิชฺชมาโน ภาโว สภาโว ฯ ปฐมาภินิพฺพตฺต-
ขนฺธานํ อุปฺปตฺติสงฺขาโต สภาโว ปฐมา...ภาโว ฯ เอวสทฺโท
ชาติยา อญฺโญติ ญาเปติ ฯ โสติ สญฺญี ฯ ปฐมา...โวติ โสติ
วิเสสนํ ฯ ชาติเยวาติ สญฺญา ฯ

[๑๕๔] อุปฺปตฺติภโว อุปฺปตฺติภวสฺส การณํ โหตูติ โจทนํ
มนสิกตฺวา อาห น จาติอาทิ ฯ ตเทว อุปฺปตฺติภวสงฺขาตํ ธมฺมชาตํ
ตสฺส อุปฺปตฺติภวสฺส การณํ น จ ยุตฺตํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ จสทฺโท
วากฺยารมฺโภ ฯ ตเทวาติ ยุตฺตนฺติ กตฺตา ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ
นิวตฺเตติ ฯ ตสฺสาติ การณนฺติ สมฺปทานํ ฯ การณนฺติ ตเทวาติ
วิเสสนํ ฯ เตสํ เตสํ...ชาติ ฯ เตสํ เตสนฺติ สตฺตานนฺติ
วิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ อตฺตภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตํตํ...สูติ
ปฏิลาโภติ อาธาโร ฯ คนฺตพฺพํ สตฺเตหีติ คติ เทวคติอาทิ ฯ
ตา ตา คติโย ตํตํคติโย ฯ ตํตํคติโย อาทิ เยสํ โยนิภวาทีนํ
เต ตํตํคติอาทโย ฯ ปฏิลภนํ ปฏิลาโภ ฯ ชนนํ ชาติ ฯ
อตฺต...โภติ สญฺญี ฯ ชาตีติ สญฺญา ฯ

ตถานิพฺพตฺตสฺส จ...ชรา ฯ เอวํ นิพฺพตฺตตีติ ตถานิพฺพตฺโต
โย อตฺตภาโว ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปุเร นิพฺพตฺโต
ปุราโณ ฯ ยทาทินา ปุราสทฺทโต โณ ฯ ปุราณสฺส อตฺตภาวสฺส
ภาโว ปุราณภาโว[๑] ฯ ตถานิพฺพตฺตสฺส จาติ อตฺตภาวสฺสาติ

๑. ฏีกายมฺปน โปราณภาโวติ ทิสฺสติ ฯ ตทยุตฺตํ ฯ

วิเสสนํ ฯ อตฺตภาวสฺสาติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ ปุราณภาโวติ สญฺญี ฯ ชราติ สญฺญา ฯ ชีรณํ ชรา ฯ เอก...ฉินฺนสฺส เอตสฺเสว อตฺตภาวสฺส ปริโยสานํ มรณํ ฯ เอตสฺเสวาติ ปริโย- สานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ สตฺตาทึ นิวตฺเตติ ฯ เอก...นสฺสาติ เอตสฺเสวาติ วิเสสนํ ฯ เอโก ภโว เอกภโว ฯ เอกภเว ปริจฺฉินฺโน เอก...นฺโน ฯ ปริโยสานนฺติ สญฺญี ฯ ปริอวสิยเต ปริโยสานํ ฯ มรณนฺติ สญฺญา ฯ มรนฺติ สตฺตา เอเตน ธมฺมชาเตนาติ มรณํ ฯ

ญาติ...หิ ผุฏฺฐสฺส สตฺตสฺส...โสโก ฯ ญาตีนํ พฺยสนํ วินาสนํ ญาติพฺยสนํ ฯ ญาติ...นํ อาทิ เยสํ ธนพฺยสนาทีนํ ตานิ ญาติ...ทีนิ ฯ ผุสิยตีติ ผุฏฺโฐ โย สตฺโต ฯ สนฺตปนํ สนฺตาโป ฯ จิตฺตสฺส สนฺตาโป จิตฺตสนฺตาโป ฯ โสจนํ โสโก ฯ ญาติ...หีติ ผุฏฺฐสฺสาติ กตฺตา ฯ ผุฏฺฐสฺสาติ จิตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺต- สนฺตาโปติ สญฺญี ฯ โสโกติ สญฺญา ฯ

ตสฺเสว ญาติ...ทีหิ ผุฏฺฐสฺส สตฺตสฺเสว...ปริเทโว ฯ เอวสทฺโท สตฺตาทึ นิวตฺเตติ ฯ ปลปนํ กนฺทนํ ปลาโป ฯ วจิยา ปลาโป วจีปลาโป ฯ ปริเทวนา กนฺทนํ ปริเทโว ฯ ตสฺเสวาติ ปลาโปติ สมฺพนฺโธ ฯ วจีปลาโปติ สญฺญี ฯ ปริเทโวติ สญฺญา ฯ กายิ...ทนาติ สญฺญี ฯ กาเย ปวตฺตา กายิกา ฯ ทุกฺขํ จ สา เวทนา จาติ ทุกฺขเวทนา ฯ กายิกา จ

สา ทุกฺขเวทนา จาติ กา...นา ฯ ทุกฺขนฺติ สญฺญา ฯ ทุกฺขยติ อุปฺปาทจิติวเสน เทฺวธา ขนตีติ ทุกฺขํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ

มานสิกา...ทนาติ สญฺญา ฯ มนสฺมึ ปวตฺตา มานสิกา ฯ มานสิกา จ สา ทุกฺขเวทนา จาติ มานสิกทุกฺขเวทนา ฯ โทมนสฺสนฺติ สญฺญา ฯ ทุมนสฺส ภาโว โทมนสฺสํ ฯ

ฌาติ...อายาโส ฯ อธิกํ มตฺตํ ปมาณํ ยสฺส ทุกฺขสฺส ตํ อธิมตฺตํ ฯ เจตสิ ภวํ ทุกฺขํ เจโตทุกฺขํ ฯ อธิมตฺตญฺจ ตํ เจโตทุกฺขญฺจาติ อธิ...ทุกฺขํ ฯ อธิมตฺตเจโตทุกฺเขน ปริภาวิยตีติ อธิ...ปริภาวิโต[๑] โย อายาโส ฯ ภุโสติ อติวิย ฯ อายาสนํ โสจนํ อายาโส ฯ ภุโส อติวิย อายาโส อุปายาโส ฯ กมฺมธารโย ฯ ญาติ...หีติ ผุฏฺฐสฺสาติ กตฺตา ฯ ผุฏฺฐสฺสาติ อายาโสติ สมฺพนฺโธ ฯ อธิ...โสติ ทฺวยํ อายาโสติ วิเสสนํ ฯ อา...โสติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๕๕] นนุ จ สงฺขาราทีนํ ปจฺจยภูตา วตฺถารมฺมณาทโย อญฺเญ ปจฺจยา อตฺถิ เอวํ สติ กสฺมา อวิชฺชาทิเอเกกปฺปจฺจยคฺคหณนฺติ โจทนํ สนฺธายาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ

เอตฺถ จ ปฏิจฺจสมุปฺปาทนเย สติปิ วตฺถา...ปธาน...โต จ อวิชฺ...คหณํ อิติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ วตฺถุญฺจ อารมฺมณญฺจ วตฺถารมฺมณํ ฯ ตํ

๑. ฏีกายมฺปน อธิ...ปภาวิโตติ ทิสฺสติ ฯ

อาทิ ยสฺส ปจฺจยสฺส โส วตฺถา...ทิโก ฯ ปจฺจโย จ โส อนฺตโร จาติ ปจฺจยนฺตโร ฯ อวิชฺชา อาทิ เยสํ สงฺขาราทีนํ เต อวิชฺชาทโย ฯ เอกา เอกา ปจฺจยา เอ....ยา ฯ อวิชฺชาทโย จ เต เอกากปฺปจฺจยา จาติ อวิชฺ....ยา ฯ อวิชฺ....ยานํ คหณํ อวิชฺ....หณํ ฯ ปธานสฺส ปจฺจยสฺส ภาโว ปธานภาโว ฯ ปากฏสฺส ปจฺจยสฺส ภาโว ปากฏภาโว ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ วาติปิ ฯ โส จสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ เอตฺถาติ คหณนฺติ อาธาโร ฯ สตีปีติ คหณนฺติ ลกฺขณํ ฯ วตฺถา...เกติ ปจฺจยนฺตเรติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยนฺตเรติ สตีติ ลกฺขวณวนฺตํ ฯ อวิช...ณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปธาน...ปากฏภาวโต จาติ ทฺวยํ คหณนฺติ เหตุ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺวาจกํ ฯ

[๑๕๖] อวิชฺชาทีนํ ปจฺจยานํ สงฺขาราทีนํ ปจฺจยุปฺปนฺนานํ ปจฺจยภาเว การณํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ เอตฺถ จ อวิชฺชาทีสุ อวิชฺ...สมฺภวนฺติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อนุสิยตีติ อนุสยิโต โย สนฺตาโน อวิชฺชาย ฯ กมฺมสาธนํ ฯ อวิชฺชาย อนุสยิโต อวิชฺชานุสยิโต ฯ เอวสทฺโท ขีณาสวสนฺตานํ นิวตฺเตติ ฯ สนฺตาเนติ ปุถุชฺชนสงฺขาตานํ สนฺตาเน ฯ วิปากธมฺมานํ ภาโว วิปา...ภาโว ฯ ปวตฺติยเต ปวตฺตนํ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อวิชฺ...เตเยวาติ สนฺตาเนติ วิเสสนํ ฯ สนฺตาเนติ ปวตฺตนโตติ อาธาโร ฯ สงฺขารานนฺติ ปวตฺตนโตติ สมฺพนฺโธ ฯ วิปา...เวนาติ

ปวตฺตนโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตนโตติ สมฺภวนฺตีติ เหตุ ฯ อวิชฺชาปจฺจยาติ สมฺภวนฺตีติ อปาทานํ ฯ สงฺขาราติ สมฺภวนฺตีติ กตฺตา ฯ วิญฺญา...ปติฏฺฐาติ ฯ วิญฺญาณญฺจาติ ปติฏฺฐาตีติ กตฺตา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สงฺขารชนิตนฺติ วิญฺญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ สงฺขาเรหิ ชนิตํ สงฺขารชนิตํ ฯ หุตฺวาติ ปติฏฺฐาตีติ วิเสสนํ ฯ ภวนฺตเรติ ปติฏฺฐาตีติ อาธาโร ฯ

[๑๕๗] วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห น หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ชนกาภาเว ตสฺส วิญฺญาณสฺส อุปฺปตฺติ น สิยา ฯ ตสฺมา...สมฺภวติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ชนกานํ อภาโว ชนกาภาโว ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ชนกาภาเวติ น สิยาติ ลกฺขณํ ฯ ตสฺสาติ อุปฺปตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปฺปตฺตีติ สิยาติ กตฺตา ฯ ตสฺมาติ สมฺภวตีติ เหตุ ฯ สงฺขา...ยาติ สมฺภวตีติ อปาทานํ ฯ วิญฺญาณนฺติ สมฺภวตีติ กตฺตา ฯ

นามรูปํ...ปติฏฺจหติ อิติ ตสฺมา...นามรูปํ สมฺภวติ ฯ นามรูปนฺติ ปติฏฺจหตีติ กตฺตา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปุ...ทฺธนฺติ นามรูปนฺติ วิเสสนํ ฯ ปุพฺเพ คจฺฉติ ปวตฺตตีติ ปุพฺพงฺคมํ ยํ วิญฺญาณํ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺมา อธิฏฺจหนฺติ เอตฺถ วิญฺญาเณติ อธิฏฺฐานํ ฯ อธิฏฺฐานํ หุตฺวา ภวตีติ อธิฏฺฐานภูตํ ฯ ปุพฺพงฺคมญฺจ ตํ อธิฏฺฐานภูตญฺจาติ ปุพฺพงฺ...ภูตํ ฯ ปุพฺพงฺ...ภูตญฺจ ตํ วิญฺญาณญฺจาติ ปุพฺพงฺ...วิญฺญาณํ ฯ ปุพฺ...วิญฺญาเณน อุปตฺถทฺธํ

ปุพฺ...ตฺถทฺธํ ฯ ป...วตฺตีสูติ ปติฏฺฐหตีติ อาธาโร ฯ ปฏิสนฺธิ จ ปวตฺติ จ ป...ตฺติ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิญฺ...จยาติ สมฺภวตีติ อปาทานํ ฯ นามรูปนฺติ สมฺภวตีติ กตฺตา ฯ

สฬายตนญฺจ...ปวตฺตตีติ อญฺญถา อญฺเญน ปกาเรน ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ สมฺภวติ ฯ สฬายตนนฺติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปํ ฯ นามรูปํ อุปนิสฺสยํ การณํ เอตสฺส สฬายตนสฺสาติ นาม...สยํ ฯ เอวสทฺโท อนุปนิสฺสยํ นิวตฺเตติ ฯ ฉ วิธา ยสฺส โส ฉพฺพิโธ ฯ ฉพฺพิโธ จ โส ผสฺโส จาติ ฉพฺพิธผสฺโส ฯ ทฺวารสฺส ภาโว ทฺวารภาโว ฯ ยถารหนฺติ ภูมิสตฺตานุรูปํ ฯ นาม ...เมวาติ สฬายตนนฺติ วิเสสนํ ฯ ฉพฺ...สฺสาติ ทฺวาราติ สมฺพนฺโธ ฯ ทฺวารภาเวนาติ ปวตฺตตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถารหนฺติ ปวตฺตตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อญฺเญถาติ ปวตฺตตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ นามรูปปจฺจยาติ สมฺภวตีติ อปาทานํ ฯ สฬายตนนฺติ สมฺภวตีติ กตฺตา ฯ

[๑๕๘] ผสฺโส จ...อารมฺมณํ ผุสติ หิ สจฺจํ ทฺวาราภาเว ตสฺส ผสฺสสฺส อุปฺปตฺติ น สิยา อิติ ตสฺมา สฬา...ยา ผสฺโส สมฺภวตีติ โยชนา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สฬายตนสฺส สมฺภโว ส...ภโว ฯ เอวสทฺโท อสมฺภวํ นิวตฺเตติ ฯ น หีติ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ทฺวารสฺส อภาโว ทฺวาราภาโว ฯ ผสฺโสติ

ผุสตีติ กตฺตา ฯ สฬา...เวเยวาติ ผุสตีติ ลกฺขณํ ฯ อารมฺมณนฺติ ผุสตีติ กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ทฺวาราภาเวติ น สิยาติ ลกฺขณํ ฯ ตสฺสาติ อุปฺปตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปฺปตฺตีติ สิยาติ กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ สฬาตยนปจฺจยาติ สมฺภวตีติ อปาทานํ ฯ ผสฺโสติ สมฺภวตีติ กตฺตา ฯ

อิฏฺฐา...ผุสนฺตาเยว สตฺตา เวทนา เวทิยนฺติ อญฺญถา โน เวทิยนฺติ อิติ ตสฺมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา สมฺภวติ ฯ อิฏฺฐา...ตญฺจาติ อารมฺมณนฺติ วิเสสนํ ฯ อารมฺมณนฺติ ผุสนฺตาติ กมฺมํ ฯ ผุสนฺตาเยวาติ เวทิยนฺตีติ กตฺตา ฯ เอวสทฺโท อผุสํ ินิวตฺเตติ ฯ เวทนาติ เวทิยนฺตีติ กมฺมํ ฯ โนติ ปฏิเสโธ ฯ อญฺญถาติ เวทิยนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ผุสนฺโตเยว เวทนํ เวทิยตีติปิ ฯ

เวทนิเยสุ...ปสฺสิโน สตฺตสฺส เวท...ตณฺหา สมฺภวติ ฯ เวทนาย ภูตา ธมฺมา เวทนิยา ฯ ชาตาทีนมิมิยา จ อิโย ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อสฺสาทนํ อสฺสาโท ฯ อสฺสาทํ อนุปสฺสตีติ อสฺสาทานุปสฺสี ฯ เวทนา เหตุ ยสฺสา สา เวทนา-เหตุกา ฯ เว...สฺ จาติ ธมฺเมสูติ วิเสสนํ ฯ ธมฺเมสูติ อสฺสา-ทานุปสฺสิโนติ อาธาโร ฯ อสฺ...สิโนติ สมฺภูฏฺจาตีติ สมฺปทานํ ฯ เว...กาติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหาติ กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

ตณฺหา...เยว จ สตฺตา...สํวตฺตนฺติ ตณฺหาย หิ...ปาตพฺยตํ

วินาสํ อาปชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา ตณฺหา...ปจฺจโย ฯ หิ สจฺจํ ฯ
ตสติ ปาตุมิจฺฉติ เอตาย ธมฺมชาติยาติ ตณฺหา โลโภ ฯ ตส
ปิปาสายํ ฯ กาเลตฺยาทินา โห ฯ กฺวจิธาตุ ฯ สสฺส ณตฺตํ ฯ
สินิยฺหตีติ สฺเนโห ยา วสา วิลีนวสา ฯ สิเนห สิเนเห ฯ
สพฺพโต อ ฯ พหฺวกฺขรสฺส อปฺปกฺขรตฺตํ เนตฺวา สฺเนโหติ วุตฺตํ ฯ
เสนฺโห วิยาติ เสฺนโห ฯ ตณฺหา เอว เสนฺโห ตณฺหาเสฺนโห ฯ
อารมฺมณํ ปิวนฺตีติ ปิปาสิตา เย สตฺตา ฯ ปา ปาเน ฯ
พุธคมา... ฯ ภุชฆสาทินา ส ฯ กฺวจาทิ วณฺณาน...ภาโว ฯ
ทฺวิตฺตํ ฯ รสฺโส ฯ อนฺตสฺสิวณฺณากาโรวาติ อาสฺสิ ฯ
ตณฺหาเสฺนเห ปิปาสิตาติ ตณฺหาเสฺนหปิปาสิตา ฯ เอวสทฺโท
อปิปาสิตํ นิวตฺเตติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อุปาทานานํ
หิตา อุปาทานิยา รูปาทโย ฯ อุปาทานายาติมสฺส วิวรณํ
ทฬฺหคฺคาหายาติ[๑] ฯ คหณํ คาโห ฯ ทฬฺหํ คาโห ทฬฺหคฺคาโห ฯ
ทฬฺหภาวายาติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ ตณฺหาเสฺน...เยวาติ กตฺตา ฯ
อุปา...สูติ ธมฺเมสูติ วิเสสนํ ฯ ธมฺเมสูติ ทฬฺหคฺคาหายาติ
อาธาโร ฯ อุปาทานายาติ สํวตฺตนฺตีติ สมฺปทานํ ฯ ตณฺหาย
หิตฺยาทิ ทฬฺหิ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ปิวิยเต วินสฺสิยเต
ปาตพฺยํ ฯ ปา วินาเส ฯ วชาทินา ตพฺยปจฺจโย ฯ ปาตพฺยํ

๑. ฏีกายมฺปน ทฬฺหภาเวนาติ ทิสฺสติ ฯ ทฬฺหภาวายาติ ยุตฺตตรํว อุปาทานายาติ ปทสฺส วิวรณตฺตา ฯ

เอว ปาตพฺยตา ฯ ตณฺหายาติ อสฺสาเทตฺวาติ กรณํ ฯ รูปาทีนีติ อสฺสาเทตฺวาติ กมฺมํ ฯ อสฺสาเทตฺวาติ อาปชฺชนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กาเมสูติ ปาตพฺยตนฺติ นิมิตฺตํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กา...สฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจโยติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ

[๑๕๙] ตถา รูปาทิเภเท อารมฺมเณ คธิโต สตฺโต นตฺถิ... นนฺติอาทินา นเยน มิจฺฉาทสฺสนํ คณฺหาติ สํสารโต...กาโม สตฺโต อสุทฺ...ตสฺมา ตณฺหา ทิฏฺฐู...ปจฺจโย อิติ ตสฺมา ตณฺหา...ทานํ สมฺภวติ ฯ ตถาติ ยถา ตณฺหา กามุปาทานสฺส ปจฺจโย เอวํ ทิฏฺฐูปาทานาทีนมฺปิ ปจฺจโยตฺยาธิปฺปาโย ฯ รูปาทีนํ เภโท ยสฺมึ อารมฺมเณ ตํ รูปาทิเภทํ ฯ คธติ ลุพฺภตีติ คธิโต โย สตฺโต ฯ นตฺถิ ทินฺนนฺติ อาทิ ยสฺส โส นตฺถิ...อาทิ ฯ วิปรีตโต ทสฺสนํ มิจฺฉาทสฺสนํ ฯ สํสรนฺติ เอตฺถ ภเว สตฺตาติ สํสาโร ฯ มุญฺจิตุํ กาเมตีติ มุญฺจิตุกาโม ฯ มคฺคิยติ คเวสิยตีติ มคฺโค โย สีลาทิ ฯ อสุทฺธิยา มคฺโค อสุทฺธิมคฺโค ฯ สุทฺธิยา มคฺโค สุทฺธิมคฺโค ฯ สุทฺธิมคฺคสฺส ปรามาโส สุทฺธิ...มาโส ฯ อตฺตา จ อตฺตนิยญฺจ อตฺตตฺตนิยํ ฯ ตํ คณฺหาตีติ อตฺตตฺตนิยคฺคาหํ ฯ อตฺ...คาหํ หุตฺวา ภวตีติ อตฺต...ภูตํ ฯ อตฺตวาโท อิติ ทสฺสนํ อ...นํ ฯ ทฺวินฺนํ สมูโห ทฺวยํ ฯ อตฺตวาททสฺสนสฺส ทฺวยํ อตฺต...ทฺวยํ ฯ จสทฺโท มิจฺฉาทสฺสนญฺจ สุทฺธิ...สนญฺจ อตฺต...

ทฺวยญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปิสทฺโท กามุปาทานํ อเปกฺขติ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ รูปาทิเกติ คธิโตติ อาธาโร ฯ อธิโตติ คณฺหาตีติ กตฺตา ฯ นตฺถิ...นาติ คณฺหาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มิจฺฉาทสฺสนนฺติ คณฺหาตีติ กมฺมํ ฯ สํสารโตติ มุญฺจิตุนฺติ อปาทานํ ฯ มุญฺจิตุกาโมติ คณฺหาตีติ กตฺตา ฯ อ...คฺเคติ สุทฺธิมคฺค... สนนฺติ อาธาโร ฯ สุทฺธิมคฺค...สนนฺติ คณฺหาตีติ กมฺมํ ฯ ขนฺเธสูติ อตฺตตฺตนิยาติ อาธาโร ฯ อตฺต...ภูตนฺติ อตฺต...ทฺวยนฺติ วิเสสนํ ฯ อตฺต...วยญฺจาติ คณฺหาตีติ กมฺมํ ฯ ตสฺมาติ ปจฺจโยติ เหตุ ฯ ทิฏฺฐ...นมฺปีติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๑๖๐] ยถารหํ...สํวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา อุปา...ปจฺจโย อุปฺปตฺติ...ตตฺถ ภเว สมุปลพฺภติ อิติ ตสฺมา ภาโว ชาติปจฺจโย นาม ฯ ยถารหนฺติ อนุรูปโต ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ อนุสยนํ สนฺตาเน ปุนปฺปุนํ ปวตฺตนํ อนุสโย ฯ สมฺปโยโค จ อนุสโย จ สมฺปโยคานุสยา ฯ สมฺป...ยานํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส สมฺป...วโส ฯ อุปาทานํ อกุสลชวนสมฺปโยคกาเล สมฺปโยโค ฯ ชวนสมฺปโยคกาเล๑ อนุสโย ฯ อุปาทาเนสุ ปติฏฺฐิตา อุป...ฐิตา ฯ เอวสทฺโท อปติฏฺฐิตํ นิวตฺเตติ ฯ อายูหิยเต พฺยาปาริยเต อายูหนํ ฯ อายูหนํ นาม อิธ ปวตฺตาปนํ ฯ กมฺมสฺส อายูหนํ ปวตฺตาปนํ

๑. ชวนาสมฺปโยคกาเลติ ภวิตพฺพํ ฯ

กมฺมายูหนํ ฯ

ยถารหนฺติ สมฺป...เสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺป...เสนาติ ปติฏฺฐิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปา...วาติ สตฺตาติ วิเสสนํ ฯ สตฺตาติ สํวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ กมฺมายูหนายาติ สํวตฺตนฺตีติ สมฺปทานํ ฯ อิตีติ ปจฺจโยติ เหตุ ฯ อุปาทานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ภวสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุปปตฺติภโว อิติ สงฺขาตา อุป...ขาตา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ กมฺมภโว เหตุ ยสฺสา ชาติยา สา กมฺมภวเหตุกา ฯ เอวสทฺโท อเหตุํ นิวตฺเตติ ฯ พิชิยเต วปียตีติ พีชํ ยํ ผลํ ฯ พิช วปเน ฯ สพฺพโต อ ฯ องฺกยตีติ องฺกุโร โย พีชปฺปสโว ฯ องฺก ลกฺขเณ ฯ วิทาทีหฺยุโร ฯ อุป...ตา จ กมฺม...เยวาติ ทฺวยํ ชาตีติ วิเสสนํ ฯ ชาตีติ สมุปลพฺภตีติ กมฺมํ ฯ พีชโตติ สมุปลพฺภตีติ อปาทานํ ฯ องฺกุโรติ อุปมา ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ สมุปลพฺภตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ นามาติ เหตุ ฯ ภโวติ สญฺญี ฯ ชา...โย นามาติ สญฺญา ฯ

ชาติยา เอว สติ ชรา...ภโว ฯ หิ สจฺจํ อชาตานํ สตฺตานํ ชรา วา มรณํ วา น โหติ อิติ ตสฺมา ชาติ...ปจฺจโย อิติ เอวํ เอเตสํ อวิชฺชาทีนํ ตพฺ...ภาโว ทฏฺฐพฺโพ ปณฺฑิเตน ฯ เอวสทฺโท อชาตึ นิวตฺเตติ ฯ ชรา จ มรณญฺจ ชรามรณํ ฯ ชรามรณสฺส สมฺภโว ชรา...ภโว ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ เทฺว วาสทฺทา

สมุจฺจยา ฯ ตสฺส ปจฺจยสฺส ภาโว ตพฺภาโว ฯ ตพฺภาเวน ภวนสีโล ตพฺภาวภาวี ฯ ตพฺภาวภาวิโน ภาโว ตพฺภา...โว ฯ สตีติ สมฺภโวติ ลกฺขณํ ฯ ชาติยาเอวาติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ชรา... ภโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อชาตานนฺติ น โหตีติ สมฺปทานํ ฯ ชรา วา มรณํ วาติ โหตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ ปจฺจโยติ เหตุ ฯ ชาตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ชรา...ฌานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ เอวนฺติ ตพฺภาวภาวิภาโวติ นิทสฺสนํ ฯ เอเตสนฺติ ตพภาวภาวิภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ ตพฺภา... โวติ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมํ ฯ

[๑๖๑] เอว...โหตีติ ฐปนํ ฯ ยถา...วิธินา อิสฺส...หิ น ปน วฏฺฏ...อมิสฺสสฺส...วา สกลสฺส เอตสฺส ทุกฺข...สิสฺส สุข...ทีนํ น สมุทโย....โหตีติ โยชนา ฯ ยถา...วิธินาติ อิทํ เอวนฺติ ปทสฺส อตฺโถ ฯ ปกาโร วุตฺโต ยสฺมึ วิธิมฺหิ โส ยถาวุตฺโต ฯ ปจฺจยานํ ปรมฺปรา ปจฺ...รา ฯ สงฺขฺยาทีนํ [๑] วิธิ ฯ ปจฺจยปรมฺปรา เอว วิธิ ปจฺจ...วิธิ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ นิมฺมิยเต นิพฺพตฺติยเต นิมฺมานํ ฯ นิปฺปุพฺโพ มาน นิพฺพตฺตเน ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อิสฺสรสฺส สิวสฺส นิมฺมานํ อิสฺสรนิมฺมานํ ฯ ตํ อาทิ เยสํ เทวนิมฺมานาทีนํ เต อิสฺสร...นาทโย ฯ วฏฺฏํ อิติ สงฺขาโต วฏฺฏสงฺขาโต ฯ เกวลสฺสาติมสฺส วิวรณํ อมิสฺสสฺส...วาติ ฯ เกวติ

๑. เอตฺถนฺตเร วิธานนฺติ ภเวยฺย ฯ

ปวตฺตีติ เกวโล โย ทุกฺขราสิ ฯ เกว ชนเน ฯ ปฏาทีหฺยลํ ฯ
วา วิกปฺโป ฯ ขํ อวยวํ ธารเตีติ ขนฺโธ ฯ ทุกฺขสฺส
ขนฺโธ ทุกฺขกฺขนฺโธ ฯ ขนฺธสฺส ทฺวยปญฺญตฺติคุณาทิอเนกตฺถวาจกตฺตา
ทุกฺขราสิสฺสาติ วิวรติ ฯ ทุกฺขสฺส ราสิ ทุกฺขราสิ ฯ สุขญฺจ สุภญฺจ
สุขสุภํ ฯ ตํ อาทิ เยสํ อตฺตชีวาทีนํ ตานิ สุขสุภาทีนิ ฯ
สมุทยนํ สมุทโย ฯ สมุทยสทฺทสฺส การณาทิอเนกตฺตวาจกตฺตา
นิพฺพตฺตีติ วิวรติ ฯ ยถาวุตฺเตนาติ ปจฺจ...นาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจ...
นาติ สมุทโยติ กรณํ ฯ น ปนาติ สมุทโยติ ปฏิเสโธ ฯ
อิสฺ...หีติ สมุทโยติ กรณํ ฯ เอตสฺส...สฺส วาติ จตุปทํ ทุกฺข...
สิสฺสาติ วิเสสนํ ฯ สุขาทีหิติ อมิสฺสสฺสาติ สหโยโค ฯ
ทุกฺข...สิสฺสาติ สมุทโยติ สมฺพนฺโธ ฯ นาติ สมุทโยติ ปฏิเสโธ ฯ
สุขสุภาทีนนฺติ สมุทโยติ สมฺพนฺโธ ฯ สมุทโยติ โหตีติ กตฺตา ฯ

เอตฺถาติ ปทสฺส อตฺถปรามสนํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ
เอตฺถติ ปทสฺส วิวรณํ อิมสฺมินฺติ ฯ อธิกิริยติ นิยุญฺชิยติ เอตฺถ
โอกาเสติ อธิกาโร ปจฺจยสงฺคโห ฯ ปจฺจยสงฺคหสฺส อธิกาโร
ปจฺจ...กาโร ฯ เอตฺถ...เรติ ปฏิจฺจ...นโยติ ปเท อาธาโร ฯ

[๑๖๒] โย กาโล อตติ...อิติ ตสฺมา โส กาโล อทฺธา ฯ
อตธาตุสฺส วิวรณํ สตตํ คจฺฉตีติ ฯ สตตนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ
ปกฺขิตฺตํ ปวตฺตตีติ อธิปฺปายวเสน วิวรณํ ฯ อทฺธาสทฺโท อาการนฺโต
ปุลฺลิงฺโค ฯ อต คติมฺหิ ฯ กาเล วตฺตมานาทินา โธ ฯ กฺวจิธาตุ

...ธาตฺวนฺตสฺส โธ° ฯ สิ ฯ สฺยา จ ฯ กาโลติ ลทฺธาปทํ ฯ
อวิชฺชา...อทฺธาติ ฐปนํ ฯ อตีต...เปตตฺตาติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ
อตีโต เอว ภโว อตีตภโว ฯ อตีตภโว จ ปริยาปนฺโน จ
อตี...ปนฺนา ฯ อตี...ปนฺนา จ เต เหตุ จาติ อตี...เหตุ ฯ
เอวสทฺโท อนาคตปจฺจุปฺปนฺนภวปริยาปนฺนเหตุํ นิวตฺเตติ ฯ เอตฺถาติ
อทฺธาปริจฺฉินฺนาธิกาเร ฯ อธิปฺเปตานํ ภาโว อธิปฺเปตตฺตํ ฯ
อตีต...เมวาติ อธิปฺ...ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ เอตฺถาติ อธิปฺ...ตตฺตาติ
อาธาโร ฯ อธิปฺเปตตฺตาติ อตีโต อทฺธาติ เหตุ ฯ

นนุ อทฺธาสทฺโท กาลวาจโก ตสฺมา อทฺธาคหเณน
อวิชฺชาทีนํ คหณนฺติ โจทนํ สนฺธายาห อทฺธาตฺยาทิ ฯ อทฺธาคหณํ
กสฺมา ตพฺพิ...ลพฺภนโต ฯ อทฺธาสฺส กาลสฺส คหณํ อทฺธาคหณํ ฯ
จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อวิชฺชา อาทิ เยสํ สงฺขารชาติอาทีนํ
เต อวิชฺชาทโย ฯ เอวสทฺโท กาลมตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ ตโต ธมฺมโต
วินิมุตฺโต ตพฺพินิมุตฺโต ฯ น อุปลพฺภนํ อนุปลพฺภนํ ฯ
อทฺธาคหเณน จาติ คหณนฺติ กรณํ ฯ อวิชฺชาทีนนฺติ ธมฺมานนฺติ
วิเสสนํ ฯ ธมฺมานเมวาติ คหณนฺติ กมฺมํ ฯ ตพฺพิ...จีติ กาลสฺสาติ
วิเสสนํ ฯ กาลสฺสาติ อนุ...โตติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุ...นโตติ
คหณนฺติ เหตุ ฯ

[๑๖๓] กาลสฺส อนุป...โตติ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห

๑. ธาตฺวนฺตสฺส โทติ ภวิตพฺพํ ฯ

นิรุทฺธาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ นิรุทฺธานุปฺปนฺนาเอว ธมฺมา อตีตานาคตวเสน โวหริยนฺติ อุปฺปา...ปนฺนา จ ธมฺมา ปจฺจุ...ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ นิรุชฺฌึสูติ นิรุทฺธา เย ธมฺมา ฯ อุปฺปชฺชนฺตีติ อุปฺปนฺนา เย ธมฺมา ฯ น อุปฺปนฺนา อนุปฺปนฺนา ฯ นิรุทฺธา จ อนุปฺปนฺนา จ นิรุทฺ...ปนฺนา ฯ เอวสทฺโท ปจฺจุปฺปนฺเน นิวตฺเตติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อตีโต จ อนาคโต จ อตีตานาคโต ฯ อตีตานาคโต จ โส กาโล จาติ อตี...โล ฯ อตีตา...กาลสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ อตีต...วโส ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ฯ อุปฺปาโท อาทิ เยสํ ฐิติภงฺคานํ เต อุปฺปาทาทโย ฯ อุปฺปาทาทโย จ เต ขณา จาติ อุปฺปาทาทิกฺขณา ฯ อุปฺปาทาทิกฺขณานํ ตยํ อุปฺป...ตฺตยํ ฯ อุปฺปา...ตฺตเย ปริยาปนฺนา อุปฺปา...ปนฺนา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปจฺจุปฺปนฺโน กาโล ปจฺจุปฺปนฺนกาโล ฯ ปจฺจุปฺปนฺนกาลสฺส วโส ปจฺจุปฺ...วโส ฯ โวหริยนฺติ กถิยนฺติ ฯ นิรุทฺธา...ปนฺนาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ โวหริยนฺตีติ กมฺมํ ฯ อตีต...นาติ โวหริยนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺ...ปนฺนา จาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจุ...เสนาติ โวหริยนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๖๔] ชาติ...อทฺธาติ ฐปนํ ฯ ปจฺจุปฺ...นโตติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ ปจฺจุปนฺนเหตุโต อนาคเต กาเล ชาติชรามรณสฺส นิพฺพนตฺตนโต ชาติ...อทฺธาติ โยชนา ฯ ปจฺจุปฺปนฺโน เหตุ ปจฺจปฺปนฺนเหตุ ฯ ปจฺจุ...โตติ นิพฺ...โตติ อปาทานํ ฯ อนาคเตติ

นิพฺ...โตติ อาธาโร ฯ นิพฺ...โตติ อนาคโตติ เหตุ ฯ มชฺเฌ... อทฺธาติ ชปนํ ฯ อตีตเหตุโตตฺยาทิ วิวรณํ ฯ อตีโต เหตุ อตีตเหตุ ฯ อิธาติ อิมสฺมึ ภเว ฯ นิพฺพตฺตตีติ นิพฺพตฺตนกํ ยํ ผลํ ฯ นิพฺพตฺตนกญฺจ ตํ ผลญฺจาติ นิพฺพตฺต...ผลํ ฯ ภวนํ ภาโว ปกติ ฯ นิพฺ...ผลํ ภาโว สภาโว เยสํ องฺคานํ ตานิ นิพฺพตฺตนกผลภาวานิ ฯ นิพฺ...วานํ ภาโว นิพฺ...ภาวตฺตํ ฯ นิพฺ... สภาวตฺตาติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ อนาคตํ ผลํ อนาคตผลํ ฯ เหตุ สภาโว เยสํ วิญฺญาณาทีนํ ตานิ เหตุสภาวานิ ฯ เหตุ... วานํ ภาโว เหตุ...วตฺตํ ฯ จสทฺโท นิพฺ...ตฺตา จ เหตุ...ตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อตีต...โตติ นิพฺพตฺตนกาติ อปาทานํ ฯ อิธาติ นิพฺ...กาติ อาธาโร ฯ นิพฺ...ตฺตา เหตุ...ตฺตา จาติ ทฺวยํ ปจฺจุปฺปนฺโนติ เหตุ ฯ อนาคตผลสฺสาติ เหตูติ สมฺปทานํ ฯ อิธาติ เหตูติ อาธาโร ฯ มชฺเฌติ อฏฺฐงฺคานีติ อาธาโร ฯ วิญฺญาณาทีนีติ อฏฺฐงฺคานีติ วิเสสนํ ฯ อฏฺ...นีติ สญฺญี ฯ ปจฺจุ...อทฺธาติ สญฺญา ฯ

[๑๖๕] นนฺตฺยาทิ อนุสนฺธิ ฯ โส...ภาเวน นนุ วตฺตพฺพา อิติ โจทนํ มนสิกตฺวา อาจริโย โสก...ทิ วจนํ อาห ฯ นนูติ ปุจฺฉา ฯ โส...ปีติ วตฺตพฺพาติ กมฺมํ ฯ อปิสทฺโท อวิชฺชาทโย อเปกฺขติ ฯ องฺค...นาติ วตฺตพฺพาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ องฺคสฺส ภาโว องฺคภาโว ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ โสกา...นฺติอาทีติ อาหาติ

กมฺมํ ฯ โสกา...นิทสฺสนํ ฯ วิสุํ องฺคทสฺสนํ น ปน อิติ
อตฺโถ ฯ โสกาทีนํ วจนํ โสกาทิวจนํ ฯ นิสฺสนฺเทติ อวิจฺเฉทปฺปวตฺติวเสน
ปวตฺตตีติ นิสฺสนฺทํ ํ ยํ ผลํ ฯ นิปฺผุโพ สนฺท ปสวเน ฯ ปสวนํ
สนฺทนํ อวิจฺเฉทปฺปวตฺติ ฯ สพฺพโต อ ฯ อมุขฺย...ตฺตสฺสาติ อิทํ
อธิปฺปายวเสน วิวรณํ ฯ อมุขฺยญฺจ ตํ ผลญฺจาติ อมุขฺยผลํ ฯ
อมุขฺยผลํ เอว อมุขฺยผลมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท มุขฺยผลํ นิวตฺเตติ ฯ
นิทสฺเสติ ปกาเสตีติ นิทสฺสนํ ยํ โสกาทิวจนํ ฯ ปนสทฺโท
วิเสโส ฯ องฺคสฺส ทสฺสนํ องฺคทสฺสนํ ฯ โสกาทิวจนนฺติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ ชาติยาติ นิสฺสนฺทสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ นิสฺสนฺ...
มตฺตสฺสาติ นิทสฺสนนฺติ กมฺมํ ฯ นิทสฺสนนฺติ โสกาทิวจนนฺติ
วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ วิสุนฺติ องฺคานิ วิเสสนํ ฯ องฺค-
ทสฺสสนฺติ โสกาทิวจนนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อตฺโถติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ

โสกาทโย ปน ชรามรเณเนว ทฺวาทสเมน องฺเคน เอกํ
สงฺเขปํ กตฺวา วุตฺตา ฯ น ปน วิสุํ องฺคภาเวน ฯ กิมตฺถนฺติ
เจ ฯ ภวจกฺกสฺส อวิจฺเฉททสฺสนตฺถํ ฯ โสกาทิโต° หิ อวิชฺชาสิทฺโธ
โหติ อวิชฺชาอธิปฺปโยคโต อวิชฺชาสมุปฺปตฺติโต จ ฯ ชรามรณพฺภาห-
ตสฺส หิ กาลสฺเสว เต สมฺภวนฺติ เอวํ ฯ เหตุผลปรมฺปราย ภวจกฺกํ
อวิจฺฉินฺนํ อนาทิปริโยสานญฺจ โหติ ฯ

๑. โสกาทิโก ฯ

[๑๖๖] ตณฺหู...โหนฺตีติ ฆปนํ ฯ กิเลส...ทานา คหิตา กมฺม...ภโว คหิโต ฯ กิเลสานํ ภาโว กิเลสภาโว ฯ สมานานํ ธมฺมานํ ภาโว สามญฺญํ ฯ กิเลสภาเวน สามญฺญํ กิเลส...มญฺญํ ฯ อวิชฺชาย คหณํ อวิชฺชาคหณํ ฯ ตณฺหา จ อุปาทานา จ ตณฺหูปาทานา ฯ กมฺมภาเวน สามญฺญํ กมฺมสามญฺญํ ฯ กมฺมํ เอว ภโว กมฺมภาโว ฯ กิเลส...ณโตติ คหิตาติ เหตุ ฯ อวิชฺ...นาติ คหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตณฺหูปาทานาติ คหิตาติ กมฺมํ ฯ กมฺม...ณโตติ คหิโตติ เหตุ ฯ สงฺขาร...นาติ คหิโตติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ กมฺมภโวติ คหิโตติ กมฺมํ ฯ กิสฺมิญฺจ โปตฺถเก กมฺมภโวติ เอตฺถ จสทฺโท อตฺถิ ฯ โส ปน ยุตฺโต ฯ ตถา...อิติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ คหิตาติ ปทํ อาหริตฺวา สมฺพชฺฌนํ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺพนฺโธติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตฺถาปิ...ทฏฺฐพฺโพ ปญฺฑิเตน ฯ เอตฺถาปีติ ตถาตฺยาทิวจเน ฯ อปิสทฺโท เหฏฺฐา วุตฺตตณฺหุตฺยาทิ อเปกฺขติ ฯ เตสํ ตณฺหูปาทานภวานํ ฯ ปุน เตสํ อวิชฺชาสงฺขารานํ ฯ เอตฺถาปีติ ทฏฺฐพฺโพติ อาธาโร ฯ วุตฺตนเยนาติ ทฏฺฐพฺโพติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ คหเณนาติ กมฺมํ ฯ คหเณนาติ สงฺคโหติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ สงฺคโหติ กมฺมํ ฯ สงฺคโหติ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมํ ฯ

[๑๖๗] กิเลสสามญฺญโต ตณฺหูปาทานคฺคหเณน อวิชฺชา คหิตา กมฺมภาวสามญฺญโต ภวคฺคหเณน สงฺขารา คหิตาติ

สงฺคโห ฯ นนุ ยถาวุตฺตชาติชรามรณํ อตฺตภาวปฏิลาภาทิกํ ฯ กสฺมา ชาติชรามรณคฺคหเณน วิญฺญาณาทีนํ คหณนฺติ อาสงฺกํ สนฺธายาห วิญิญาณตฺยาทิ ฯ วิญฺญาณ...มรณํ อิติ จ ภควตา วุตฺตา อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย ชาติ...ติอาทิ วจนํ อาหาติ โยชนา ฯ วิญฺญาณญฺจ นามรูปญฺจ สฬายตนญฺจ ผสฺโส จ เวทนา จ วิญฺญาณ...เวทนา ฯ ภญฺชนํ ภงฺโค ฯ ชาติ จ ชรา จ ภงฺโค จ ชาติชราภงฺคา ฯ ชาติชรามรณนฺติ วตฺตพฺเพ ภงฺคสทฺโท น วุตฺโต ฯ มรณนฺติ หิ วุตฺเต จุติคหณสงฺกา สิยา ฯ ตสฺมา ภงฺคสทฺโท จุตินิวตฺตนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท ปาลิยํ วุตฺตํ ชาติชรามรณํ นิวตฺเตติ ฯ จสทฺโท น เกวลํ ยถาวุตฺตํ ชาติชรา-มรณนฺติ วุตฺตนฺติ ญาเปติ ฯ วิญฺ...นนฺติ ชาติ...ภงฺคาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ ชาติภงฺคาวาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ชาติ...ณนฺติ จาติ วุตฺตาติ อากาโร ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ ชาติ...ติอาทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๑๖๘] อตีเต...ปญฺจาติ จปนํ ฯ สรูปโต...ปญฺจ ฯ สรูปโตติ วุตฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตานนฺติ อวิชฺ...รานนฺติ วิเสสนํ ฯ อวิ...รานนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ[๑] ฯ สงฺคหวเสนาติ คหิตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺคหณํ สงฺคโห ฯ สงฺคหสฺส วโส สงฺคหวโส ฯ คหิตานนฺติ ตณฺหู...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ตณฺหู...นนฺติ วเสนาติ

๑. อวิ...รานนฺติ สงฺคหาติ ยุตฺตตรํ ฯ

สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท อวิชฺ...รานญฺจ ตณฺหู...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ วเสนาติ ปญฺจาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ ปจฺจุ...ผลสฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ ผลํ ปจฺจุปฺปนฺนผลํ ฯ ปจฺจยา...พตฺตาติ ทฺวยํ เหตุโยติ[๑] วิเสสนํ ฯ อตีตภเวติ นิพฺพตฺตาติ อาธาโร ฯ เหตุโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปญฺจาติ เหตุโยติ วิเสสนํ ฯ

[๑๖๙] อิทานิ ผลปญฺจกนฺติ ฐปนํ ฯ อตีต...ยาติ นิพฺพตฺตนฺติ อปาทานํ ฯ อตีโต เหตุ อตีตเหตุ ฯ อตีตเหตุ เอว ปจฺจยา อตีต...ยา ฯ อิธาติ ปจฺจุปฺปนฺเนติ วิเสสนํ ฯ ปจฺ...เนติ นิพฺพตฺตนฺติ อาธาโร ฯ นิพฺพตฺตนฺติ วิญฺญาณาทิผลปญฺจกนฺติ วิเสสนํ ฯ วิญฺ...กนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิญฺญาณาทีนิ จ ตานิ ผลานิ จาติ วิญฺ...ลานิ ฯ ปญฺจ ปริมาณานิ เอตสฺส ผลสฺสาติ ปญฺจกํ ฯ วิญฺญาณาทิผลานํ ปญฺจกํ วิญฺ...กํ ฯ

[๑๗๐] อิทานิ...ปญฺจาติ ฐปนํ ฯ สรูปโตติ วุตฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตานํ ตณฺหาทีนนฺติ ทฺวยํ ติณฺณนฺติ วิเสสนํ ฯ ติณฺณํ เหตูนํ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ สงฺคหโตติ ลทฺธานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ลทฺธานํ อวิชฺ...รานนฺติ ทฺวยํ ทฺวินฺนนฺติ วิเสสนํ ฯ ทฺวินฺนํ เหตูนํ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท ติณฺณญฺจ ทฺวินฺนญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ วเสนาติ ปญฺจาติ ตติยาวิเสนนํ ฯ อายตินฺติ

๑. ฏีกายมฺปน เหตโวติ ทิสฺสติ ฯ

ผลสฺสาติ อาธาโร ฯ ผลสฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจยาติ เหตุโยติ วิเสสนํ ฯ อิทานีติ เหตุโยติ อาธาโร ฯ เหตุโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปญฺจาติ เหตุโยติ วิเสสนํ ฯ

[๑๗๑] อายตึ ผลปญฺจกนฺติ ชปนํ ฯ ชาติ...นาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตนฺติ นิพฺพตฺตนกนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจุ...ยาติ นิพฺพตฺตนกาติ อปาทานํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนา เหตู ปจฺ...เหตู ฯ ปจฺจุปฺ...เหตู เอว ปจฺจยา ปจฺ...ปจฺจยา ฯ อนาคเตติ นิพฺพตฺตนกาติ อาธาโร ฯ นิพฺพตฺตนกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นิพฺพตฺติสฺสนฺตีติ นิพฺพตฺตนกานิ วิญฺญาณาทิผลานิ ฯ นิพฺพตฺตนกานิ จ ตานิ วิญฺญาณาทิผลานิ จาติ นิพฺ...ลานิ ฯ นิพฺ...ลานํ ปญฺจกํ นิพฺ...จกํ[๑] ฯ

อิติ เอวํ วีสติ อตีเต เหตุอาทโย อตีตาทีสุ ตตฺถ ตตฺถ ฐาเน อากิริยนฺติ อิติ ตสฺมา เหตุอาทโย อาการา ฯ อิตีติ ปทสฺส วิวรณํ เอวนฺติ ฯ วีสตีติ นิสฺสนํ ฯ วีสตีติ อาการาติ วิเสสนํ ฯ อตีตาทีสูติ อากิริยนฺตีติ อาธาโร ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ อากิริยนฺตีติ อาธาโร ฯ อาปุพฺโพ กิร วิกิรเณ ฯ อนฺติ ฯ ทิวาทิโต โย ฯ อิวณฺณาคโม วาติ อิ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อาการาติ สญฺญา ฯ อาปุพฺโพ กิร วิกิรเณ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ

๑. ฏีกายํ นิพฺพตฺตนกํ วิญฺญาณาทิผลปญฺจกนฺติ ทิสฺสติ ฯ อิธ ปน เอกปทิกเมว โหติ ฯ ตสฺมา วุตฺตนฺติ นิพฺพตฺตน...กนฺติ วิเสสนํ ฯ นิพฺพตฺตน...กนฺติ ลิงฺคตฺโถติ ภวิตพฺพํ ฯ

อตีตเหตูนํ...เอวํ ติสนฺธิ ฯ อตีตเหตูนํ ผลปญฺจกสฺสาติ อนฺตราติ สมฺพนฺโธ ฯ อิทานีติ ผลาติ อาธาโร ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อนฺตราติ เอโกติ อาธาโร ฯ เอโกติ สนฺธีติ วิเสสนํ ฯ สนฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สนฺธานํ สนฺธิ ฯ อิทานิ...นญฺจาติ อนฺตราติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เอโก สนฺธิ ฯ อิทานิ...ผลสฺสาติ อนฺตราติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เอโก สนฺธิ ฯ อิติ[๑] เอวนฺติ สรูปํ ฯ ติสนฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตโย สนฺธี ติสนฺธิ[๒] ฯ ทิคุ ฯ

[๑๗๒] อตฺตนา วุตฺตวจนํ สาธเกน สาเธนฺโต อาห วุตฺตนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ สงฺขา...สนฺธีติ เอตํ วจนํ ปฏิจฺจสมุปฺปาท-วิภงฺคฏฺฐกถายํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ เอตนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ สงฺขารา จ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณญฺจ สงฺขาร-วิญฺญาณานิ ฯ เอโก เหตุผลสนฺธิ ฯ เวทนา จ ตณฺหา จ เวทนาตณฺหา ฯ เอโก เหตุผลสนฺธิ ฯ ภโว จ ชาติ จ ภวชาติ ฯ เอโก เหตุผลสนฺธิ ฯ สงฺขาร...นนฺติ อนฺตราติ สมฺพนฺโธ อนฺตราติ เอโกติ อาธาโร ฯ เอโกติ สนฺธีติ วิเสสนํ ฯ เสเสสุปิ เอวํ ฯ

[๑๗๓] โก ปน ติณฺณํ สนฺธีนํ วิเสโสติ ปุจฺฉํ สนฺธายาวิเสสํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เอตฺถ สนฺธีสุ เหตุโต...

๑. อิตีติ ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ติสนฺธี อิติ ทิสฺสติ ฯ

ทุติโย ปน ผลโต...ภูโต สนฺธิ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อวิจฺเฉทา จ สา ปวตฺติ จาติ อวิจฺ...วตฺติ ฯ อวิจฺ...วตฺติยา ภาโว อวิจฺ...โว ฯ สมฺพชฺฌนํ สมฺพนฺโธ ฯ เหตุนา ผลสฺส สมฺพนฺโธ เหตุผลสมฺพนฺโธ ฯ เหตุ...พนฺโธ จ โส ภูโต จาติ เหตุ...ภูโต ฯ เหตุโตติ ปวตฺตีติ อปาทานํ ฯ ผลสฺสาติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อวิจฺ...โตติ เหตุ...ภูโตติ เหตุ ฯ เหตุ...ภูโต ปจโมติ ทฺวยํ สนฺธีติ วิเสสนํ ฯ สนฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตถาติ ยถา ปจโม ตถา ตติโย เหตุผลสมฺพนฺธภูโต สนฺธิ ฯ ยถาติ อุปมา ฯ ผล...ทุติโยติ ทฺวยํ สนฺธีติ วิเสสนํ ฯ ผลโตติ ปวตฺตีติ อปาทานํ ฯ เหตุโตติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อวิจฺ...โตติ ผล...ภูโตติ เหตุ ฯ ผลสฺส เหตุนา สมฺพนฺโธ ผล...พนฺโธ ผล...พนฺโธ จ โส ภูโต จาติ ผลภูโต ฯ

[๑๗๔] นนุ ผลภูโต ธมฺโม ปจฺจโย น ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห ผลาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ผลภูโตปิ ธมฺโม...ปจฺจโย ฯ ผลภูโตติ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ ปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อญฺญสฺส เหตุ...วสฺสาติ ธมฺมสฺสาติ วิเสสนํ ฯ เหตุ สภาโว เอตสฺส ธมฺมสฺสาติ เหตุสภาโว ฯ ธมฺมสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจโยติ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๗๕] อวิชฺชา...ณาทโย จ เอตฺถ เหตุอาทีสุ ภควตา

สงฺขิปียนฺติ อิติ ตสฺมา เต เหตุอาทโย สงฺเขปา ฯ อตีเต...อิติ จตฺตาโร อิติ ตสฺมา จตุสงฺเขปา ฯ เอตฺถาติ สงฺขิปียนฺตีติ อาธาโร ฯ อวิชฺชา...ฌาทโย จาติ ทฺวยํ สงฺขิปียนฺตีติ กมฺมํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิตีติ เหตุ ฯ สํปุพฺโพ ขิปี สงฺเขเป ฯ วิสรุชปทาทโต ณ ฯ อตีเต ปวตฺโต เหตุ อตีตเหตุ[๑] ฯ เอตรหิ ปวตฺโต วิปาโก เอตรหิวิปาโก ฯ เอตรหิ ปวตฺโต เหตุ เอตรหิเหตุ ฯ อายตึ ปวตฺโต วิปาโก อายตึวิปาโก ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ จตฺตาโรติ สงฺเขปาติ วิเสสนํ ฯ สงฺเขปาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ จตุสงฺเขปาติ สญฺญา ฯ

[๑๗๖] ภวสงฺขารานํ วิเสสนํ ญาเปนฺโต อาห กมฺมาตฺยาทิ ฯ กมฺม...เอตฺถ วจเน อายตึ...เวทิตพฺพา ปณฺฑิเตน ฯ กมฺม...เทโสตีติ ปทํ เอตฺถาติ สมฺปทานํ[๒] ฯ อายตึ ปวตฺตา ปฏิสนฺธิ อาย...สนฺธิ ฯ ปจฺจยเจตนาติ สญฺญี ฯ ปจฺจยา จ สา เจตนา จาติ ปจฺจยเจตนา ฯ ภโว นามาติ สญฺญา ฯ ปุริมกมฺมภวสฺมินฺติ ปจฺจยเจตนาติ อาธาโร ฯ กมฺมสฺส อุปฺปชฺชนภูโต ภโว กมฺมภโว ฯ ปุริโม กมฺมภโว ปุริ...ภโว ฯ อิธ ภเว ปตฺตา ปฏิสนฺธิ อิธปฏิสนฺธิ ฯ อิธปฏิสนฺธิยาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺ...ตนาติ เวทิตพฺพาติ กมฺมํ ฯ สงฺขาราตีติ ปทํ เวทิตพฺพาติ อากาโร ฯ

๑. ฏีกายมิปน อตีเต เหตุ เอตรหิ วิปาโกติอาทิกํ ทิสฺสติ ฯ ๒. กมฺม...เทโสตีติ ปทํ เอตฺถาติ สรูปํ ฯ เอตฺถาติ ปทํ ภโว นามาติ อาธาโร ฯ อายตึปฏิสนฺธิยาติ ปทํ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ

[๑๗๗] อวเสสาติ ชปนํ ฯ วิญฺ...ธมฺมาติ วิวรณํ ฯ วิญฺญาณาทีนํ ปญฺจกํ วิญฺญาณาทิปญฺจกํ ฯ ชรา จ มรณญฺจ ชรามรณํ ฯ วิญฺญาณาทิปญฺจกญฺจ ชาติ จ ชรามรณญฺจ วิญฺ...รณํ ฯ ตสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ วิญฺญา...วโส ฯ กิญฺจาปิ ชรามรณํ เทสา โหนฺติ ตถา ชรามรณํ ชาติยา ผลตฺตา เอกนฺติ กตฺวา สตฺตวิธาติ วุตฺตํ ฯ สตฺต วิธา ปการา เยสํ ธมฺมานํ เต สตฺตวิธา ฯ ปจฺจุปฺปนฺนานิ จ ตานิ ผลานิ จาติ ปจฺจุปฺปนฺนผลานิ ฯ ปจฺจุปฺ...ผลานํ วโส ปจฺจุ...วโส ฯ วิญฺ...เสนาติ สตฺตวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตวิธาติ วุตฺตธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจุ...เสนาติ วุตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๗๘] ยทิ ปน อวเสสา จาติ เอตฺถ วิญฺญาณาทิปญฺจกชาติ-ชรามรณวเสน สตฺตวิธา อธิปฺเปตา เหฏฺฐา ปน อุปปตฺติ...เทโสติ เอตฺเตก ธมฺมา เวทิตพฺพาติ อาห อุปปตฺติตฺยาทิ ฯ อุป...เทโสติ ปน ปเท อนาคตปริยาปนฺนา วิญฺญาณาทิธมฺมา [๑] ปณฺฑิเตน เวทิตพฺพา ฯ อุป...เทโสติ เวทิตพฺพาติ อาธาโร ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อนาคต...ปนฺนาติ เวทิตพฺพาติ กมฺมํ ฯ อนาคเต ปริยาปนฺนา อนาคตปริยาปนฺนา วิญฺญาณาทิปญฺจกชาติชรามรณ-ธมฺมา ฯ กสฺมา เอกเทสสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ อาห ภวาตฺยาทิ ฯ ภว...วุตฺโต อาจริเยน ฯ กมฺมํ เอว ภโว กมฺมภโว ฯ อปิสทฺโท

๑. เอตฺถนฺตเร ภวาตีติ ภเวยฺย ฯ ภวาตีติ เวทิตพฺพาติ อาการโรติ สมฺพนฺโธปิ กาตพฺโพ ฯ

อุปปตฺติภวํ อเปกฺขติ ฯ วุจฺจิยตีติ วุจฺจมาโน โย กมฺมภโว ฯ วุจฺจมานสฺส ภาโว วุจฺจมานตฺตํ ฯ ภวสทฺเทนาติ วุจฺจมานาติ กตฺตา ฯ กมฺม...ปีติ วุจฺจ...ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ วุจฺจ...ตฺตาติ วุตฺโตติ เหตุ ฯ ภเว...สทฺโทติ วุตฺโตติ กมฺมํ ฯ

[๑๗๙] เทฺว มูลานีติ อิทํ กิมตฺถํ มนสิกตฺวา วุตฺตํ นนุ ตโย[๑] มูลานีตฺยาทิ วตฺตพฺพนฺติ อาห ปุพฺพนฺตตฺยาทิ ฯ ปุพฺพนฺต...มูลํ อิติ มนสิกตฺวา อาห อวิ...นีติ วจนํ ฯ ปุพฺพนฺตสฺสาติ มูลนฺติ สมฺปทานํ ฯ ปุพฺโพ อนฺโต โกฏฺฐาโส ปุพฺพนฺโต อตีตโกฏฺฐาโส ฯ อวิชฺชาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มูลนฺติ อวิชฺชาติ วิเสสนํ ฯ อปรนฺตสฺสาติ อนาคตโกฏฺฐาสสฺส มูลนฺติ สมฺปทานํ ฯ ตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มูลนฺติ ตณฺหาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ อวิชฺ...นีตีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๑๘๐] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห เตสเมวาตฺยาทิ ฯ อวิ...ตานํ เตสเมว วฏฺฏมูลานํ...ปีฬิตานํ โสกาทิสมปฺปิตานํ สตฺตานํ กามา...ปวตฺตฺตีติ โยชนา ฯ เอวสทฺโท อมูลํ นิวตฺเตติ ฯ โปตฺถเก จสทฺโท ปทปูรโณ ฯ อวิชฺชา จ ตณฺหา จ อวิชฺชาตณฺหา ฯ อวิชฺชาตณฺหา อิติ สงฺขาตานิ อวิชฺ...ตานิ ฯ วฏฺฏสฺส มูลานิ วฏฺฏมูลานิ ฯ นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ นิโรโธ เจตฺถ ขณนิรุชฺฌนํ

๑. ตีณิ ฯ

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 337

นาธิปฺเปตํ อจฺฉินฺท[๑]นิรุชฺฌนเมวาธิปฺเปตนฺติ อาห อนุ...ปวตฺติยาติ ฯ
อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ฯ น อุปปาโท อนุปฺปาโท ฯ อนุปฺปาโท
ธมฺโม สภาโว [๒] อนุปฺปาทธมฺโม ฯ อนุ...มสฺส ภาโว อนุ...มตา ฯ
อาปชฺชนํ อาปตฺติ ฯ สจฺจานํ ปฏิเวโธ สจฺจปฏิเวโธ ฯ สิชฺฌตีติ
สิทฺธา ยา อปฺปวตฺติ ฯ อปฺปวตฺตนํ อปฺปวตฺติ ฯ อภิณฺหโสติ
นิปาโต ฯ ตสฺส วิวรณํ อภิกฺขณนฺติ ฯ ชรามรณํ อิติ สงฺขาตา
ชรา...ขาตา ฯ มุยฺหนํ มุจฺฉา ฯ มุห เวจิตฺเต ฯ วชาทินา
ฉปจฺจโย หสฺส โจ จ ฯ ปีฬิยนฺเตติ ปีฬิตา เย สตฺตา ฯ
กมฺมสาธนํ ฯ โสกาทีหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา โสก...ปิตา ฯ
อาสวานํ สมุปฺปาทาติมสฺส วิวรณํ กามา...ปาทโตติ ฯ กามาสวาทโย
จ เต อาสวา จาติ กามา...สวา ฯ สมุปฺปชฺชนํ สมุปฺปาโท ฯ
กามา...อาสวานํ สมุปฺปาโท กามา...ปาโท ฯ จสทฺโท น เกวลํ
อาสวาทโย วฑฺฒนฺตีติ ญาเปติ ฯ เตสํ อวิชฺ...นนฺติ ทฺวยํ วฏฺฏมูลานนฺติ
วิเสสนํ ฯ วฏฺ...นนฺติ นิโรเธนาติ สมฺพนฺโธ ฯ นิโรเธนาติ
นิรุชฺฌตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุปฺ...ยาติ อปฺปวตฺติยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
สจฺจ...โตติ สิทฺธายาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สิทฺธายาติ อปฺ...ยาติ
วิเสสนํ ฯ อปฺ...ยาติ นิรุชฺฌตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วฏฺฏฏนฺติ
นิรุชฺฌตีติ กตฺตา ฯ อภิกฺขณนฺติ ปีฬิตานนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ
ชรา...ขาตายาติ มุจฺฉายาติ วิเสสนํ ฯ มุจฺฉายาติ ปีฬิตานนฺติ

๑. อจฺฉินฺน...อวิจฺฉินฺน...อิติ วา ภวิตพฺพํ ฯ ๒. เอตฺถนฺตเร ยสฺส โสติ ภวิตพฺพํ ฯ

กตฺตา ฯ ปีฬิตานํ โสกา...ปิตานนฺติ ทฺวยํ สตฺตานนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺตานนฺติ ปวตฺตฺฌตีติ สมฺปทานํ ฯ กามา...ปาทโตติ ปวตฺตฺฌตีติ อปาทานํ เหตุ วา ฯ ปุนาติ ปวตฺตฺฌตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อวิชฺชาติ ปวตฺตฺฌตีติ กตฺตา ฯ

[๑๘๑] กามาสวาติอาทิวจนํ ชินวจเนน สาเธนฺโต อาห อาสวาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ อาสวา...ทโยติ วจนํ นิทานวคฺเค ภควตา วุตฺตํ ฯ อาส...ทยาติ สมุทโยติ อปาทานํ ฯ อวิชฺ...ทโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ

เอเตน อวิชฺชาย ปจฺจโย ทสฺสิโตติ ญาเปนฺโต อาห เอเตนาตฺยาทิ ฯ เอเตน อาสวานนฺตฺยาทิวจเนน อวิชฺ...ทสฺสิโต โหติ ฯ เอเตนาติ ทสฺสิโตติ กรณํ ฯ อวิชฺชายาติ ปจฺจโยติ สมฺพนฺโธ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ อาสวาทีนํ ปจฺจโย ทสฺสิโตติ ญาเปติ ฯ ปจฺจโยติ อาสวธมฺโม โหตีติ กตฺตา ฯ ทสฺสิโตติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ

อวิชฺชาย ปจฺจเย ทสฺสิเต ภโว โหตีติ อาห อิตรถาตฺยาทิ ฯ อิตรถา อวิชฺชาย ปจฺจยา ทสฺสิตสงฺขาเตน? ปกาเรน ปฏิจฺจสมุปฺ-ปาทจกฺกํ อพนฺธํ สิยาติ กตฺตา ฯ จกฺกติ ภเวสุ ปวตฺตนวเสน ภมตีติ จกฺกํ โย ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ฯ จกฺก ภมเน ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ กฺวจิธาตุ...ฯ กโลโป ฯ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท เอว จกฺกํ

ป...กฺกํ ฯ อพนฺธนฺติ ปฏิ...กฺกนฺติ วิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๘๒] ทุติยคาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อิจฺเจวนฺตฺยาทิ ฯ อิจฺเจวํ...ภูตํ ธมฺมชาตํ ปฏิจฺ...ปาโทติ มหามุนิ สมฺ...พุทฺโธ ปฏฺตฺ...ญาเปสีติ โยชนา ฯ

อิจฺเจวนฺติมสฺส วิวรณํ วุตฺตนเยนาติ ฯ วุตฺโต นโย วุตฺตนโย ฯ อาวทฺธนฺติมสฺส วิวรณํ อวิจฺฉินฺนนฺติ ฯ อาทิโต รหิตํ อนาทิกํ ฯ กฺวจิ สมาสาทินา อนฺเต โก ฯ ตสฺส วิวรณํ อาทิรหิตนฺติ ฯ ติสฺโส ภูมิโย ติภูมิ ฯ ทิคุ ฯ ติภูมิ เอว ติภูมิกํ ฯ ตมธิเต ฯ สกตฺเถ ณิโก ฯ เตภูมิกอิตฺยาติปิ ฯ กฺวจิ สมาสาทินา โก ฯ ปริโม ว ยุตฺโต ฯ กสฺมา ฯ สุขุจฺจารณภาวา ฯ ติภูมิเก ปริยาปนฺนํ ติ...นฺนํ ฯ ตสฺส ภาโว ติ...นตฺตํ ฯ ติสฺโส ภูมิโย ติภูมิ ฯ ติภูมิยํ ปริยาปนฺนํ วฏฺฏํ เตภูมิกํ ฯ เตภูมกนฺติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ กิเลโส จ กมฺมญฺจ วิปาโก จ กิเล...ปาโก ฯ กิเล...ปากสฺส วโส กิเล...วโส ฯ วฏฺฏนฺติมสฺส วิวรณํ ติวฏฺฏภูตนฺติ ฯ ตีณิ วฏฺฏานิ ติวฏฺฏํ ฯ ติวฏฺฏญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ ติวฏฺฏภูตํ ฯ ปฏฺฐเปสีติ[๑] ปปุพฺโพ ฐา จปเน ฯ อชฺชตนี อี ฯ กรสฺส กา- สตฺตมชฺชตนิมฺหีติ สาคโม ฯ รสฺโส ฯ จุราทิโต เณณยา ฯ วุตฺเต? ฯ ตสฺส อตฺถวิวรณํ ปญฺญาเปสีติ ฯ ปปุพฺโพ ญา ญาเณ ฯ อี ฯ สาคโม ฯ ธาตูหิ เณณยณาเป ฯ อิจฺเจวํ วุตฺ...นเยนาติ

๑. ปตฺถเปสีติ ฏีกาปาโฐ ฯ ปฏฺฐเปสีติ ปน สงฺคหปาลิปาโฐ ฯ เอกสทิสาว เหเต ฯ

ปฏิจเปสีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อา...หิตํ เตภูมิกนฺติ ติวฏฺฏภูตนฺติ วิเสสนํ ฯ ติ...นตฺตาติ ติภูมิกนฺติ เหตุ ฯ กิเล...เสนาติ วฏฺฏนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิจฺจ...ปาโทตีติ ปฏฺจเปสีติ อากาโร ฯ มหา...พุทฺโธติ ปฏฺจเปสีติ กตฺตา ฯ

[๑๘๓] โส เหตุปจฺจโยตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห เอวนฺตฺยาทิ ฯ เอวํ...อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ เอวนฺติ ทสฺเสตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ ปฏิจฺ...ปาทนยนฺติ ทสฺเสตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปฏิจฺ...ปาโท เอว นโย ปฏิจฺ...นโย ฯ วิภาคโสติ ทสฺเสตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ ทสฺเสตุนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ปฏฺฐานนยนฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ปฏฺฐาเน วุตฺโต นโย ปฏฺ...นโย ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ เหตุ...โยติอาทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๑๘๔] อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ เหตุปจฺจโยติอาทิวจเน วินิจฺฉโย ฯ ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺโม เอเตน ปจฺจเยน หิโนติ...อิติ ตสฺมา โส ปจฺจโย เหตุ ฯ ตตฺถาติ วินิจฺฉโยติ อาธาโร ฯ หิโนตีติมสฺส วิวรณํ ปติฏฺฐาตีติ ฯ หิ ปติฏฺฐายํ ฯ ติ ฯ สฺวาทิโต ณุ ณา อุณา จาติ ณุ ฯ อญฺเญสุ จาติ จสทฺเทน อุสฺโส ฯ กฺวจิ ธาตุ...ณสฺส โน ฯ หิ ปติฏฺฐายํ ฯ ตุ ฯ เอเตนาติ หิโนติ ปติฏฺฐาตีติ กรณํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

นนุ ธาตุสงฺเขเป หิ คติยนฺติ วุตฺตํ ฯ น ปติฏฺฐายนฺติ

อาห อเนกตฺยาทิ ฯ อเนก...ทฏฺฐพฺโพ ปณฺฑิเตน ฯ อเนโก อตฺโถ เยสํ ธาตูนํ เต อเนกตฺถา ฯ อเนกตฺถานํ ภาโว อเนก...ถตฺตํ ฯ สกตฺถํ ปรตฺถญฺจ ธาเรนฺตีติ ธาตู เย สทฺทา ฯ ธาตู อิติ สทฺทา ธาตุสทฺทา ฯ หิ อิติ สทฺโท หิสทฺโท ฯ อิธ ฐาเน ฯ ปติฏฺฐิต ปติฏฺฐา ฯ ปติฏฺฐา อตฺโถ ยสฺส สทฺทสฺส โส ปติฏฺฐตฺโถ ฯ อเนกตฺถตฺตาติ ทฏฺฐพฺโพติ เหตุ ฯ ธาตุสทฺทานนฺติ อเน...ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ หิสทฺโทติ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมํ ฯ อิธาติ ทฏฺฐพฺโพติ อาธาโร ฯ ปติฏฺฐตฺโถตีติ ทฏฺฐพฺโพติ อากาโร ฯ

[๑๘๕] น เกวลํ กรณสาธโน หิสทฺโท ปติฏฺฐตฺโถ ยุชฺชติ กรณสาธโน ปวตฺติอตฺโถปิ ยุชฺชตีติ ญาเปนฺโต อาห หิโนติ วาติอาทิ ฯ กมฺมนิทานภูเตน เอเตน โลภาทิปจฺจเยน อุทฺธํ...มูเลน ปาทโป คจฺฉติ ปวตฺตติ...อาปชฺชติ วิย ตปฺปจฺจยํ ผลํ คจฺฉติ... อาปชฺชติ อิติ ตสฺมา โส โลภาทิปจฺจโย เหตุ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ นิทาเนตีติ นิทานํ ยํ การณํ ฯ กมฺมสฺส นิทานํ กมฺมนิทานํ ฯ กมฺมนิทานญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ กมฺม...ภูตํ ฯ อุทฺธํ อนนฺตรํ ชเนตีติ โอชา ยา ธมฺมชาติ ฯ อภิหรตีติ อภิหรนฺโต โย ปาทโป ฯ มูลติ ปติฏฺฐาติ เอเตนาติ มูลํ ปาทโป เอเตน รุกฺขาวยเวน มูลติ ฯ ปาเทน อุทกํ ปิวตีติ ปาทโป โย รุกฺโข ฯ โส โลภาทิ ปจฺจโย เอตสฺส ผลสฺสาติ ตํ ตปฺปจฺจยํ ฯ จตุตฺถีพหุพฺพิหิ ฯ ผลติ นิปฺปชฺชตีติ ผลํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ

หิโนตีติมสฺส วิวรณํ คจฺฉตีติ ฯ หิ คติมฺหีติ หิธาตุ ฯ คมุธาตุ อิธ ปวตฺตนตฺโถติ ญาเปตุํ ปวตฺตตีติ วิวรติ ฯ วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ อาปชฺชตีติ อิทํ อธิปฺปายวเสน วุตฺตํ ฯ หิ คติยํ ฯ หนาทีหิ ณฺนุตโวติ ตุ ฯ

เอเตนาติ หิโนติ กรณํ ฯ กมฺม...เตนาติ เอเตนาติ วิเสสนํ ฯ อุทฺธนฺติ อภิ...เตนาติ อาธาโร ฯ โอชนฺติ อภิหรนฺเตนาติ กมฺมํ ฯ อภิ...เตนาติ มูเลนาติ วิเสสนํ ฯ มูเลนาติ คจฺฉตีติ กรณํ ฯ วิย ปาทโปติ คจฺฉตีติ กตฺตา ฯ ตปฺ...ยนติ ผลนฺติ วิเสสนํ ฯ ผลนฺติ คจฺฉตีติ กมฺมํ๑ ฯ วุฑฺฒึ วิรุฬฺหินฺติ ทฺวยํ อาปชฺชตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ เหตุ จ โส ปจฺจโย จ อิติ ตสฺมา เหตุปจฺจโย ฯ เหตูติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ โสติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิเสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ

เหตุ จ โส ปจฺจโย จาติ อิมินา วจเนน เหตุโน อธิปติปจฺจยาทิภูตสฺส ปจฺจยคฺคหณํ สิยาติ ตํ นิวาเรนฺโต อาห เหตุ หุตฺวา ปจฺจโยติ ฏีกา ฯ เหตุ จ...วจเนน อธิปจฺจยาทิภูตสฺส จ เหตุโน เหตุสภาวสฺส ธมฺมสฺส คหณํ สิยา อิติ ตสฺมา ตํ คหณํ นิวาเรนฺโต อาห เหตุ...ปจฺจโยติ ฯ เหตุ จ...อิติ ปทํ อิมินาติ สรูปํ ฯ อิมินาติ คหณนฺติ กรณํ ฯ เหตุโนติ คหณนฺติ กมฺมํ ฯ อธิ...ตสฺสาติ เหตุโนติ วิเสสนํ ฯ

๑. กตฺตาติ ภวิตพฺพํ ฯ

จสทฺโท น เกวลํ เหตุปจฺจยภูตสฺส ปจฺจโยติ เอเตน วจเนน โส...อิติ ตสฺมา ปุน เหตุ...ตีติ วจนํ อาจริโย อาห เหตุ หุตฺวา ปจฺจโยติ วุตฺเต ธมฺมสฺส เหตุสภาวตา นิวาริตา น ปจฺจยวิเสโส ตสฺส อธิปติปจฺจยาทิภาโว น นิวาริโต อาห เอเตนปิ โส เอว โทโส อาปชฺชตีติ ญาเปตีติ อนุฏีกา ฯ

เหตุ หุตฺวา ...อิติ วจนํ วุตฺตํ โหติ ฯ เหตูติ หุตฺวาติ ปเท กตฺตา[๑] ฯ หุตฺวาติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เหตุ...เวนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เหตุภาเวน ปจฺจโยติ อิทํ เหตุ...ปจฺจโยติ ปาลึ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ

[๑๘๖] เอทิโส ธมฺโม เหตุปจฺจโยติ ญาเปนฺโต อาห มูลตฺยาทิ ฯ มูล...ปจฺจโยติ อิติ เอวํ สงฺเขปโต...ปจฺจโย ฯ มูลิยเต สุปติฏฺฐิตภาวํ อาธิยเต มูลํ ฯ มูลํ เอว อตฺโถ สภาโว มูลตฺโถ ฯ อุปกาโร เอว อตฺโถ อุปการตฺโถ ฯ มูลตฺเถนาติ เหตูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เหตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุป...เถนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ อิตีติ สรูปํ ฯ อิตีติ สงฺเขปโตติ นิทสฺสนํ ฯ สงฺเขปโตติ เหตุปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มูลตฺเถนาติ อุป...โกติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...โกติ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ ธมฺโมติ สญฺญี ฯ เหตุ...โยติ สญฺญา ฯ

๑. วิกติกตฺตาติ ยุตฺตตรํ ฯ

[๑๘๗] เหตุปจฺจโย กิสฺมึ กาเล กสฺส ธมฺมสฺส ปจฺจโยติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห โส ปนาตฺยาทิ ฯ จสทฺโท จิตฺต...นญฺจ กมฺม...ฐานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุภยตฺถ ปวตฺติปฏิสนฺธีสุ ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ สุฏฺฐุ ปติฏฺฐหนฺตีติ สุปติฏฺฐิตา เย ธมฺมา ฯ สุปติฏฺฐิตานํ ภาโว สุ...โว ฯ สาธิยเต สาธนํ ฯ สุปติฏฺฐิตภาวสฺส สาธนํ สุป...ธนํ ฯ สุป...ธนํ อิติ สงฺขาโต สุป...ขาโต ฯ สุปติฏฺ...ขาโต เอว มูลตฺโถ สุป...มูลตฺโถ ฯ พหุคุณํ กโรนฺตีติ อุปการกา เย ธมฺมา ฯ โสติ ปกติกตฺตา ฯ ปวตฺเตติ จิตฺต...นนฺติ อาธาโร ฯ จิตฺต...นํ กมฺม...นญฺจาติ ทฺวยํ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ กมฺม...นนฺติ อาธาโร ฯ รูปานํ นามธมฺมานญฺจาติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ อุภยตฺถาติ นาม-ธมฺมานนฺติ อาธาโร ฯ สมฺปยุตฺตานนฺติ นาม...นนฺติ วิเสสนํ ฯ รุกฺขสฺสาติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ มูลาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สุป...เถนาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาติ ฉ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ฉ ธมฺมาติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ

[๑๘๘] ทณฺฑาทิกํ ทุพฺพเลน อาลมฺพิยติ วิย ยํ ธมฺมชาตํ จิตฺต...หิ อาลมฺพิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ อาลมฺพนํ ฯ อาลมฺพิยตีติมสฺส วิวรณํ คณฺหิยตีติ ฯ ทุพฺพเลนาติ อาลมฺพิยตีติ กตฺตา ฯ นตฺถิ พลํ เอตสฺส ชนสฺสาติ ทุพฺพโล ฯ ทณฺฑาทิกนฺติ

อาลมฺพิยตีติ กมฺมํ ฯ ทณฺโฑ อาทิ ยสฺส ชรชนสฺส โส ทณฺฑาทิโก[๑] ฯ กฺวจิ สมาทินา โก ฯ จิตฺต...เกหีติ คณฺหิยตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ อาลมฺพนนฺติ เหตุ ฯ อาปุพฺโพ ลพิ อวสํสเน ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ นิคฺคหีตญฺจ ฯ

จิตฺตเจตสิกาติอาทิ ทฬฺหิ ฯ หิ สจฺจํ จิตฺตเจตกสิยา ยํ ยํ... ปจฺจยา นาม ฯ จิตฺตเจตสิกาติ ปวตฺตนฺตีติ กตฺตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ยํ ยนฺติ ธมฺมนฺติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมนฺติ อารพฺภาติ กมฺมํ ฯ อารพฺภาติ อาลมฺพิตฺวา คเหตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา[๒] ฯ ปวตฺตนฺตีติ อปรกาลกิริยา ฯ เต เตติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ สญฺญี ฯ เตสํ เตสนฺติ ธมฺมานนฺติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมานนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ อารมฺ...นามาติ สญฺญา ฯ

[๑๘๙] เต เต ธมฺมาตฺยาทิวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห น หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ โย ธมฺโม จิตฺต...คจฺเฉยฺย โส ธมฺโม น อตฺถิ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ โส ธมฺโมติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ โยติ คจฺเฉยฺยาติ กตฺตา ฯ จิตฺต...นนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ อา...ภาวนฺติ คจฺเฉยฺยาติ กมฺมํ ฯ อารมฺมณปจฺจยสฺส ภาโว อา...โว ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ

อตฺตาธิ...ปจฺจโย ฯ อาธิยนฺตีติ อาธินา เย ธมฺมา ฯ

๑. ทณฺโฑ อาทิ ยสฺส วตฺถุโน ตํ ทณฺฑาทิกนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ ทณฺฑาทิกณฺหิ วตฺถุ ทุพฺพเลน อาลมฺพิยติ ฯ ๒. อารพฺภาติ อาลมฺพิตฺวา คเหตฺวา ปวตฺตนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

อาปุพฺโพ ธา ธารเณ ฯ กตฺตุ...สุ จ ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ อาการสฺสิ ฯ ปรโลโป จ ฯ อตฺตนา อาธินา อตฺตาธินา ฯ อตฺตาธินา หุตฺวา ปวตฺตนฺตีติ อตฺตาธินปฺปวตฺตี ฯ ปาติ รกฺขตีติ ปติ โย ธมฺโม ฯ ปา รกฺขเณ ฯ กาเลตฺยาทินา ติปจฺจโย ฯ ปติ จ โส ภูโต จาติ ปติภูโต ฯ อธิสทฺโท อาธิ[๑]นสทฺทปริยาโย ฯ อาธินา อตฺตนา อาธินํ ปติ อธิปติ[๒] ฯ อธิปติ จ โส ปจฺจโย จาติ อธิปติปจฺจโย ฯ อตฺตา...นนฺติ ปตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปติภูโตติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ อธิ...จโยติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ปจฺจยุปฺปนฺเนน สห อนฺตรํ พฺยวธายกํ เอตสฺส ปจฺจยสฺส น วิชฺชติ อิติ ตสฺมา อนนฺ...จโย ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ปจฺจ...นาติ สหาติ สหโยโค ฯ สหาติ อนฺตรนฺติ วิเสสนํ ฯ อนฺตรนฺติ น วิชฺชตีติ กตฺตา ฯ อนฺตรยติ พฺยวธายตีติ อนฺตรํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ เอตสฺสาติ ปจฺจยสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยสฺสาติ น วิชฺชตีติ สมฺปทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

สณฺฐานา...ปจฺจโย ฯ สณฺฐานาภาเวนาติ รูปกลาปานํ ปิยสณฺฐานาภาเวน ฯ สณฺ...นาติ สุญฺญูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สณฺฐานสฺส อภาโว สณฺ...โว ฯ สุญฺญติ อิทํ สํสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ สุญฺญูติ อนนฺ...โยติ วิเสสนํ ฯ อนนฺ...โยติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ สุญฺญุ

๑. อธีโนติ เยภุยฺเยน ทิสฺสติ ฯ อายตฺโตติ อตฺโถ ฯ ๒. อตฺตนา อธีนํ ปติ อธิปตีติ ภวิตพฺพํ ฯ

อนนฺตรปจฺจโย สมนนฺ...โย ฯ วิเสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ

[๑๙๐] ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ สรูปํ ญาเปนฺโต อาห อตฺตโนตฺยาทิ ฯ อตฺตโน อนนฺตรํ...วุจฺจติ ภควตา ฯ อตฺตโน อตฺตโนติปิ ฯ อนนฺตรนฺติ นิโรธานนฺตรํ ฯ อนุรูโป จิตฺตุปฺปาโท อนุ...ปาโท ฯ อนุ...ปาทสฺส ชนนํ อนุ...ชนนํ ฯ อนุ...ชนเน สมตฺโถ อนุ...สมตฺโถ ฯ ปุริมภาเวน นิรุทฺโธ ปุริมนิรุทฺโธ ฯ ปุริมปุริมาติปิ ฯ ยทิ เหฏฺฐา อตฺตโน อตฺตโนติ วจนํ อตฺถิ อิธ ปุริมปุริมาติ ยุชฺชติ ฯ ยทิ เหฏฺฐา อตฺตโนติ เอกํ อตฺถิ อิธ ปุริมาติ เอกเมว ยุชฺชติ ฯ จสทฺโท อนนฺ...จโยติ จ สม...จโยติ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อตฺตโนติ อนนฺตรนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตรนฺติ ชนนาติ กาลสตฺตมี ฯ อนุ...รุทฺโธติ ทฺวยํ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ ธมฺโมติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ อนนฺ...ติ จาติ วุจฺจตีติ อากาโร ฯ

[๑๙๑] อตฺตโน...วุจฺจตีติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห พฺยญฺชนาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ พฺยญฺชยติ อตฺถํ ปกาสตีติ พฺยญฺชโน โย สทฺโท ฯ พฺยญฺชโน เอว พฺยญฺชนมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ พฺยญฺ...เนวาติ วิเสโสติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เนสนฺติ วิเสโสติ สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เนสนฺติ ปจฺจยานํ ฯ

[๑๙๒] อตฺถโต เอโกติ ญาเปนฺโต อาห อตฺถโตตฺยาหิ ฯ อตฺถโตติ ธมฺมสฺส อธิวจนํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ปิสทฺโท

อวยวํ อเปกฺขติ ฯ สมนนฺตรสฺส นิรุทฺโธ สม...รุทฺโธ ฯ
เอวสทฺโท อนิรุทฺธํ นิวตฺเตติ ฯ อตฺถโตติ อธิวจนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
อุภยมฺปีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สม...เสวาติ อธิวจนนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
อธิวจนนฺติ อุภยมฺปีติ วิเสสนํ ฯ น หิตฺยาทิ ทฬฺหิ ฯ หิ สจฺจํ
เนสํ ปจฺจยานํ อตฺถโต เภโท น อุปลพฺภติ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ
หิ ทฬฺหิ ฯ เนสนฺติ เภโทติ สมฺพนฺโธ ฯ อตฺถโตติ เภโทติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ เภโทติ อุปลพฺภตีติ กมฺมํ ฯ

[๑๙๓] เกจิวาทํ ทสฺเสตฺวา นิเสเธนฺโต อาห ยนฺตฺยาทิ ฯ
เกจิ อาจริยา อตฺถานนฺ...จโยติ ยํ ปน วจนํ วทนฺติ ตํ วจนํ
นิโรธา...โยติอาทีหิ วจเนหิ วิรุชฺฌติ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ
อตฺเถน น วิชฺชติ อนฺตรํ เอตสฺส ปจฺจยสฺสาติ อตฺถานนฺตโร ฯ
อตฺเถนาติ นามธมฺเมน อนฺตรนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
อตฺถานนฺตรสฺส ภาโว อตฺถา...ตา ฯ กาเลน น วิชฺชติ อนฺตรํ
เอตสฺส ปจฺจยสฺสาติ กาลานนฺตโร ฯ กาเลนาติ เอกาหาทิกาเลน
อนฺตรนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กาลานนฺตรสฺส ภาโว กาลา...ตา ฯ
นิโรธา...ปจฺจโย อิติ วจนํ อาทิ เยสํ วจนานํ ตานิ นิโรธา...
อิติอาทีนิ ฯ ยนฺติ วทนฺตีติ กมฺมํ ฯ เกจีติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ
อตฺถา...ยาติ อนนฺ...โยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนนฺ...โยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
กา...ยาติ สม...โยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สม...โยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ
ยนฺติ สรูปํ ฯ ตนฺติ วิรุชฺฌตีติ กตฺตา ฯ นิโรธา...อาทีหีติ วิรุชฺฌตีติ

สหโยโค ฯ นิโรธาติ วุฏฺฐหนฺตสฺสาติ อปาทานํ ฯ วุฏฺฐหนฺตสฺสาติ วุฏฺฐหนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส เนว...ยตนนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ เนว...ตนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ผล...ติยาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ สมนนฺ...จเยนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๘๔] กาลานนฺตรตาย สมนนฺตรปจฺจโยติ วจนสฺส ปาลิยา วิรุชฺฌนาการํ ปากฏํ กโรนฺโต อาห เนวาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ สตฺตาหาทิ ... ปจฺจโย ตสฺมา...ปจฺเจตพฺพํ สทฺทหิตพฺพํ อตฺถโต นานากรณํ น ปจฺเจตพฺพนฺติ โยชนา ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ สตฺต อหานิ สตฺตาหํ ฯ สตฺตาหํ อาทิ ยสฺส ปญฺจกปฺปกาลสฺส โส สตฺตาหาทิ ฯ สตฺตาหาทิ จ โส กาโล จาติ สตฺตาหาทิกาโล ฯ สตฺตาหาทิกาเล นิรุทฺธํ สตฺตาหาทินิรุทฺธํ ฯ อภินิเวสนฺติ เกสญฺจิ อาจริยานํ กาลา...จโยติ วาเท อภินิเวสนํ ฯ พฺยญฺชน...โตติ วาสทฺทมตฺตเกน อุปสคฺควเสน วิเสโส โหติ ฯ พฺยญฺชนํ เอว พฺยญฺชนมตฺตเมว ฯ มตฺตสทฺโท อตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ เจตฺถาติ จสทฺโท เอวสทฺทตฺโถ ฯ นานํ กริยเตติ นานากรณํ ฯ น อตฺถโตติ มตฺตสทฺทสฺส ผลํ ฯ อตฺถโตติ ธมฺมโต ฯ เนว...ตนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สตฺตา...รุทฺธนฺติ เนว...ตนนฺติ วิเสสนํ ฯ สม...โยติ เนว...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ตสฺมาติ อกตฺวา ปจฺเจตพฺพนฺติ เหตุ ฯ อภินิเวสนฺติ อกตฺวาติ กมฺมํ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก ตถา อภินิเวสนฺติปิ ฯ อกตฺวาติ ปจฺเจตพฺพนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

พฺยญฺ...โต จาติ นานาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ นานากรณนฺติ อาธาโร ฯ นา...นฺติ ปจฺเจตพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อตฺถโตติ ปจฺเจตพฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๙๕] พฺยญฺชนมตฺตโต ว นานากรณนฺติ วุตฺตํ กินฺติ นานากรณนฺติ อาห ปุพฺพาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ปุพฺพ...เภโท ฯ ปุพฺพกาเล นิโรโธ ธมฺโม ปุพฺพธมฺมนิโรโธ ฯ หิ ทพฺหิ ฯ ปจฺฉาชาโต จ โส ธมฺโม จาติ ปจฺฉาชาตธมฺโม ฯ อุปฺปาทนํ อุปฺปาโท ฯ ปจฺฉาชาตธมฺมสฺส อุปฺปาโท ปจฺ...ปาโท ฯ จสทฺโท ปุพฺ...ธมฺมสฺส จ ปจฺฉา...ทสฺส จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อนฺตรสฺส เวมชฺฌสฺส อภาโว อนฺ...โว ฯ อุปฺปาทาปิยเต อุปฺปาทนํ ฯ อุปฺปาทเน สมตฺโถ อุป...มตฺโถ ฯ อุปฺปา...มตฺถสฺส ธมฺมสฺส ภาโว อุป...มตฺถตา ฯ นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ อนนฺตรปจฺจยสฺส ภาโว อนนฺ...จยตา ฯ อิทํ ธมฺมชาตํ อิโต ฐานโต อุทฺธํ โหติ อิทํ เหฏฺฐา โหติ อิทํ สมนฺตโต โหติ อิติ เอวํ วิภาคาภาเวน วิภาคสฺส อภาเวน ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ วิภาคสฺส อภาโว วิ...โว ฯ เอกสฺส ภาโว เอกตฺตํ ฯ สุฏฺฐุ อนนฺตรสฺส อพฺยาวธานสฺส ภาโว สุฏฺฐุ...โว ฯ อุปฺปาเทตุนฺติ อุปฺปาทาเปตุํ ฯ สมตฺถนํ สมตฺถํ ฯ หุตฺวา นิรุชฺฌนํ หุตฺวา นิโรโธ ฯ สม...ยสฺส ภาโว

๑. อตฺถโตติ นานาติ ตติยาวิเสสนนฺติ ภวิตพฺพํ พฺยญฺ...โต จาติ นานาติ ตติยาวิเสสนนฺติ เหฏฺฐา วุตฺตตฺตา ฯ

สม...ยตา ฯ พฺยญฺชนํ เอว พฺยญฺชนมตฺตํ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ ภิชฺชนํ เภโท ฯ ปุพฺพ...ธสฺส ปจฺฉา...ทสฺส จาติ ทฺวยํ อนฺตราติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ หีติ นิปาโต ฯ อนฺต...นาติ สมตฺถตายาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺ...ตายาติ นิโรโธติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นิโรโธติ สญฺญี ฯ อนนฺ...ยตาติ สญฺญา ฯ อิทนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ อิโตติ อุทฺธนฺติ อปาทานํ ฯ อุทฺธนฺติ โหตีติ อาธาโร ฯ อิทนฺติ กตฺตา ฯ เหฏฺฐาติ โหตีติ อาธาโร ฯ อิทนฺติ กตฺตา ฯ สมนฺตโตติ โหตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ วิภาคาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ วิภา...เวนาติ อุปเนตฺวา วิยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตนาติ เอกตฺตนฺติ สหโยโค ฯ เอกตฺตนฺติ อุป...ตฺนฺติ กมฺมํ ฯ อุป...วิยาติ สุฏฺฐูติ วิเสสนํ ฯ สุฏฺฐุ...เวนาติ สมตฺถนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปาเทตุนฺติ สมตฺถนฺติ สมฺปทานํ ฯ สมตฺถนฺติ หุตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เภโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๙๖] นนุ สตฺตาหํ นิโรธํ สมาปชฺชิตฺวา ปญฺจกปฺปสตานิ อติกฺกมิตฺวาติ วจนํ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา กาลานฺตรตา สิยา กสฺมา ปุพฺพธมฺมนิโรธสฺส ปจฺฉาชาตกมฺมุปฺปาทสฺส อนฺตราภาเวนาตฺยาทิ ยุตฺตนฺติ โจทนํ สนฺธายาห นิโรธาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ นิโรธ...สฺสาปิ เนวสญฺญา...อตฺถิ อิติ ตสฺมา เตสมฺปิ เนวสญฺญานาสญฺญายตนจุติ-จิตฺตานํ อนนฺตร...อวิเสเสปิ สติ ตถา...ปเภโท ปณฺฑิเตน ปจฺเจตพฺโพติ โยชนา ฯ

จิตฺตเจตสิกานํ นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ นิโรธสฺส ปจฺจโย นิโร...จโย ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ โส นูน นิโรธสฺเสว ปจฺจโย น ผลสฺสาติ ญาเปติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ เนว...สฺสาติ กุสลกิริยาภูตสฺส เนวสญฺญานาสญฺญายตนทฺวยสฺส ฯ อสญฺเญ อุปฺปตฺติ อสญฺญุปฺปตฺติ ฯ ปุเร ชาตํ ปุริมํ ฯ จสทฺโท เนว...นสฺส จ จุติจิตฺตสฺส จาติ โยเชตพฺโพ ฯ กาลนฺตเรปีติ เนวสญฺญานาสญฺญายตนจุติจิตฺตานํ อุปฺปชฺชนกาลโต อญฺญสฺมึ กาเล ฯ กาโล จ โส อนฺตโร จาติ กาลนฺตโร ฯ อปิสทฺโท อนนฺตรกาลํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ผลญฺจ ปฏิสนฺธิ จ ผลปฏิสนฺธิโย ฯ ผลนฺติ อนาคามิผลํ อรหตฺตผลํ ฯ อนนฺตราติ เวมชฺเฌ ฯ สมานา ชาติ ยสฺส อนุรูปธมฺมสฺส โส สมานชาติโย ฯ กสฺส โย ฯ พฺยวธิยเต พฺยวธานํ ฯ พฺยาวธานสฺส อภาโว พฺย...นาภาโว ฯ ภินฺนา ชาติ เยสํ ธมฺมานํ เต ภินฺนชาติกา ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท พฺยวธานาภาวโต จ อสมตฺถตาย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ พฺยวธานสฺส กรณํ พฺย...กรณํ ฯ อสมตฺถานํ ภาโว อสมตฺถตา ฯ นิรนฺตรํ อุปฺปาทนํ นิรนฺตรุปฺปาทนํ ฯ อุปฺปาทาปิยเต อุปฺปาทนํ ฯ จสทฺโท นิรนฺตรุปฺปาทเน จ อุปฺปาทเน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อสมตฺถานํ ภาโว อสมตฺถตา ฯ ปิสทฺโท อญฺญานิ อนนฺตรนิรุทฺธจิตฺตานิ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อนนฺตโร จ สมนนฺตโร จ อน...นนฺตรา ฯ อนนฺตรสมนนฺตรา จ เต ปจฺจยา จาติ

อนนฺ...ปจฺจยา ฯ อนนฺ...ปจฺจยานํ ภาโว อนนฺ...ยตา ฯ น วิเสโส อวิเสโส ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ ตถา ตถาติ เตน เตนากาเรน ฯ พุชฺฌนฺตีติ พุชฺฌนกา เย สตฺตา ฯ วิเนตพฺพาติ วิเนยฺยา เย สตฺตา ภควตา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ อุปสคฺคสฺส อตฺโถ อุปสคฺคตฺโถ ฯ อุปสคฺคตฺโถ จ โส วิเสโส จาติ อุป...เสโส ฯ อุป...วิเสโส เอว อุปสคฺคตฺถวิเสสมตฺถํ ฯ มตฺตสทฺโท ธมฺมวิเสสํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ

นิโร...ปีติ เนว...นสฺสาติ วิเสสนํ ฯ เนว...นสฺสาติ สมตฺถตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อสญฺ...ติยาติ ปุริมสฺสาติ อปาทานํ ฯ ปุริมสฺสาติ จุติจิตฺตสฺสาติ วิเสสนํ ฯ จุติจิตฺตสฺสาติ สมตฺถตาติ สมฺพนฺโธ ฯ กาลนฺตเรปีติ อุปฺปชฺชนฺตานนฺติ อาธาโร ฯ อุป...ตานนฺติ ผลปฏิสนฺธีนนฺติ วิเสสนํ ฯ ผลปฏิสนฺธีนนฺติ นิร...ปาทเน จ อุปฺปาทเน จาติ ทฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตราติ ปทํ พฺยาวธานาติ อาธาโร ฯ สมา...เยนาติ อรูปธมฺเมนาติ วิเสสนํ ฯ อรูปธมฺเมนาติ พฺยวธานาติ กตฺตา ฯ พฺย...วโตติ อตฺถีติ เหตุ ฯ ภินฺน...นญฺจาติ รูปธมฺมานนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปธมฺมานนฺติ อสมตฺถตายาติ สมฺพนฺโธ ฯ พฺย...รเณติ อสมตฺถตายาติ อาธาโร ฯ อสมตฺถตายาติ อตฺถีติ เหตุ ฯ นิรนฺ...ทเนติ สมตฺถตาติ อาธาโร ฯ เอกตฺตนฺติ อุปเนตฺวาติ กมฺมํ ฯ อุปเนตฺวาติ อุปฺปาทเนติ วิเสสนํ ฯ อุปฺปาทเน จาติ สมตฺถตาติ อาธาโร ฯ สมตฺถตาติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ อิตีติ

ลพฺภตีติ เหตุ ฯ เตสมฺปีติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺ...ยตาติ ลพฺภตีติ กมฺมํ ฯ ตสฺมาติ ปจฺเจตพฺโพติ เหตุ ฯ ธมฺมโตติ อวิเสเสติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อวิเสเสปีติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ตถา ตถาติ ทฺวยํ พุชฺฌนกานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ พุชฺฌนกานนฺติ วิเนยฺยานนฺติ วิเสสนํ ฯ วิเนยฺยานนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุป...ตโตติ ปเภโทติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปเภโทติ ปจฺเจตพฺโพติ กมฺมํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๘๗] อตฺตโน...ปกาสสฺส ปจฺจโย ปทีโป...ปจฺจโย ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ น อุปฺปตฺติ อนุปฺปตฺติ ฯ อตฺตนา สห อุปฺปนฺนา สหุปฺปนฺนา ฯ ปิสทฺโท น เกวลํ อตฺตานํ อุปฺปชฺชตีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ปกาสนํ ปกาโส ฯ ปกาเรน ทิปฺปตีติ ปทีโป ยา ตาปลิกา[๑] ฯ สห อุปฺปาเทน สหุปฺปาโท ฯ สหุปฺปาทสฺส ภาโว สหุ...โว ฯ สห ชายตีติ สหชาโต โย ธมฺโม ฯ สหชาโต จ โส ปจฺจโย จาติ สหชา...จโย ฯ อตฺตโนติ อนุปฺ...ติยาติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุปฺปตฺติยาติ อุปฺปตฺตีติ[๒] ลกฺขณกิริยา ฯ สหุปฺปนฺนานมฺปีติ อนุปฺปตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุปฺปตฺติโตติ ปจฺจโยติ เหตุ ฯ ปกาสสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปทีโป วิยาติ อุปมา ฯ สหุปฺปนฺนานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ สหุปฺ...เวนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโย สหชาตปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อรูปิโนตฺยาทิ

๑. กปลฺลิกาติ มญฺเญ ฯ ๒. อนุปฺปตฺติยาติ สตีติ ลกฺขณํ ฯ สตีติ อนุปฺปตฺตีติ ลกฺขณกิริยา ฯ

สรูปญาปนํ ฯ อรูปีโนติ จตุกฺขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ จตุกฺขนฺธา มหาภูตา วตฺถุวิปากาติ ธมฺมาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ จตฺตาโรติ มหาภูตาติ วิเสสนํ ฯ ปฏิ...ขเณติ วตฺถุ...ปากาติ อาธาโร ฯ วตฺถุ จ วิปากา จ วตฺถุวิปากา ฯ จสทฺโท วุตฺตสมุจฺจโย ฯ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อยฺญมญฺญ...ปจฺจโย ฯ อญฺโญ จ อญฺโญ จ อญฺญญฺญํ ฯ อุปตฺถมฺเภตีติ อุปตฺถมฺภิยมานํ ยํ ทณฺฑํ ฯ ตโย ทณฺฑา ติทณฺฑํ ฯ อุปตฺถมฺภกานํ ภาโว อุปตฺ...ภาโว ฯ อญฺโญ จ อญฺโญ จ อญฺญมญฺญํ ฯ อญฺญมญฺญญฺจ โส ปจฺจโย จาติ อญฺญมญฺญปจฺจโย ฯ อญฺ...ญนฺติ อุปตฺ...มานนฺติ กมฺมํ ฯ อุปตฺ...มานนฺติ ติทณฺฑนฺติ วิเสสนํ ฯ ติทณฺฑํ วิยาติ อุปมา ฯ อตฺตโนติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ อุป...กานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ อุปตฺ...เวนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจ...จโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๙๘] ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ วิเสสนํ ญาเปนฺโต อาห อญฺญาตฺยาทิ ฯ อญฺญ...จยตา ฯ สหชาตมตฺเตน อุปการกตา อญฺญมญฺญปจฺจยตา อิติ อยํ เอเตสํ ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ วิเสโสติ โยชนา ฯ อยฺญมญฺญสฺส ภาโว อญฺญมญฺญตา ฯ อญฺญ...ตาย วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อญฺญ...วโส ฯ น สห...เตนาติ อิทํ เอวสทฺทสฺส ผลํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อญฺญ...เนวาติ วิเสสสทฺโท น ยุตฺโต ฯ อุปการกานํ ภาโว อุป...ตา ฯ มตฺตสทฺโท

อญฺญมญฺญํ นิวตฺเตติ ฯ อญฺญ...เนว จาติ อุป...กตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กตาติ สญฺญี อญฺญ...ยตาติ สญฺญา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ สห...เตนาติ อุปการกตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ สมฺพนฺโธ ฯ ทฺวินฺนนฺติ เอเตสนฺติ วิเสสนํ ฯ วิเสสนํ วิเสโส ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๙๙] อญฺญมญฺญตาวเสเนวาตฺยาทิวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตถา หีตฺยาทิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ สห...โกจิ ธมฺโม อญฺญ...จโย น โหติ ฯ กสฺมา ฯ จิตฺต...ตฺตาติ โยชนา ฯ สหชาตปจฺจเยน ภวิตุํ สีลํ ยสฺส ธมฺมสฺส โส สหชาตปจฺจยภาวี ฯ ตสฺสีลาทินา ณี ฯ เอวสทฺโท อสหชาตปจฺจยภาวํ นิวตฺเตติ ฯ สหชาตปจฺจเยน ภวิตุํ สีลํ ยสฺส นามสฺส ตํ สห...นามภาวี ฯ สหชาตปจฺจเยน ภวิตุํ สีลํ เยสํ มหาภูตานํ เต สห...ภูตภาวี ฯ จสทฺโท นามสฺส จ มหาภูตานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อนุทฺธฏสฺส ภาโว อนุทฺธฏตฺตํ ฯ ตถาหิ นิปาโต ฯ สห...เยวาติ โกจีติ วิเสสนํ ฯ โกจีติ น โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ อญฺญ...จโยติ น โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ จิตฺต...ปานนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ สห...วิโนติ นามสฺสาติ วิเสสนํ ฯ นามสฺสาติ ภาวสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุป...ปานนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ สห...วีนนฺติ มหา...นญฺจาติ วิเสสนํ ฯ มหา...นญฺจาติ ภาวสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ อญฺญ...ภาวสฺสาติ อนุทฺธฏตฺตาติ

สมฺพนฺโธ ฯ อนุทฺธฏตฺตาติ น โหตีติ เหตุ ฯ

[๒๐๐] สหชาตมตฺเตน อุปการกตา อญฺญมญฺญปจฺจตาติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ตสฺมา ตํ วจนํ ทพฺหตรํ กโรนฺโต อาห ยทิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ สห...ตา ยทิ สิยา...ตาทาติ ตสฺมึ กาเล สห...ภวิตพฺพนฺติ โยชนา ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ สหชาตสฺส ภาโว สหชาตภาโว ฯ เอวสทฺโท อญฺญมญฺญปจฺจยภาวํ นิวตฺเตติ ฯ ยทีติ ปริกปฺโป ฯ สห...เนวาติ อุป...กตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ อุปการกานนฺติ สมฺปทานํ ฯ อุป...ตาติ สิยาติ ปกติกตฺตา ฯ อญฺญ...ตาติ สิยาติ วิกติกตฺตา ฯ ตทาติ ภวิตพฺพนฺติ กาลสตฺตมี ฯ สห...หีติ ภวิตพฺพนฺติ กตฺตา ฯ สมาเนหีติ สห...หีติ วิเสสนํ ฯ ภวิตพฺพนฺติ กตฺตุวาจกํ[๑] ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๐๑] จิตฺตกมฺมสฺส นิสฺสโย ปโฏ วิย สห...ตรุปพฺพตาทีนํ นิสฺสยา ปถวี อาธา...อิติ อิเม ธมฺมา นิสฺสยปจฺจยา นาม ฯ กสฺมา ฯ ธมฺโม นิสฺสิตเกหิ นิสฺสิยตีติ กตฺวา กรณโตติ โยชนา ฯ กตฺตพฺพนฺติ กมฺมํ มาลาทิกํ ชเนน ฯ จิตฺตญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ จิตฺตกมฺมํ ฯ ปฏติ ปพนฺธนวเสน เฏติ ปวตฺตตีติ ปโฏ โย เจโล ฯ ปฏ คติยํ ฯ สพฺพโต อ ฯ สหชาตานิ จ ตานิ นามรูปานิ จาติ สห...รูปานิ ฯ นิสฺสยา หุตฺวา ภวนฺตีติ นิสฺสยภูตา ฯ กสฺมิยฺจิ โปตฺถเก นิสฺสยภูตา จาติ จสทฺโท อตฺถิ ฯ โส น

๑. ภาววาจกนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ยุตฺโต ฯ ตรตฺยเนนาติ ตรุ รุกฺโข ฯ กาเล วตฺตมานาทินา
ณุ ฯ ปพฺพํ เอตสฺมึ เสเลติ ปพฺพโต ฯ ตทสฺสตฺถีติ วี จาติ
จสทฺเทน โต ฯ ตรุ จ ปพฺพโต จ ตรุปพฺพตา ฯ เต อาทิ
เยสํ ลตาทีนํ ตานิ ตรุปพฺพตาทีนิ ฯ อาธา...เยวาติ อธิฏฺฐานา-
กาเรเนว ฯ อาธารยติ ปติฏฺฐติ เอตฺถ ธมฺเมติ อาธาโร ธมฺโม ฯ
อาธาโร เอว อากาโร อาธาราการโร ฯ เอวสทฺโท นิสฺสยาการํ
นิวตฺเตติ ฯ สหชาตรูปญฺจ สตฺตวิญฺญาณธาตุโย จ สหชา...ตุโย ฯ
จสทฺโท ภูตรูปญฺจ วตฺถุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ภูตรูปวตฺถูนิ
จาติปิ ฯ โส น ยุตฺโต ฯ นิสฺสิยตีติ นิสฺสโย โย ปจฺจโย
นิสฺสิตเกหิ นิสฺสิยติ อิติ ตสฺมา โส ปจฺจโย นิสฺสโย ฯ กมฺมสาธนํ ฯ
สิ เสวายํ ฯ สพฺพ...วาติ อ ฯ

จิตฺตกมฺมสฺสาติ นิสฺสโยติ สมฺปทานํ ฯ ปโฏ วิยาติ อุปมา ฯ
สห...นนฺติ นิสฺสยาติ สมฺปทานํ ฯ นิสฺสยภูตาติ จตุกฺขนฺธาติ
วิเสสนํ ฯ จตุกฺขนฺธาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตรุ...ทีนนฺติ นิสฺสยาติ
สมฺปทานํ ฯ ปจวีติ อุปมา ฯ อาธา...เยวาติ นิสฺสยาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ สห...ตูนนฺติ นิสฺสยาติ สมฺปทานํ ฯ ยถากฺกมนฺติ
นิสฺสยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นิสฺสยาติ ภูตรูปํ วตฺถุ จาติ ทฺวยสฺส
วิเสสนํ ฯ ภูตรูปํ วตฺถุ จาติ ทฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อิเมติ
สรูปํ ฯ อิเมติ สญฺญี ฯ นิสฺส...ยา นามาติ สญฺญา ฯ นิสฺสิตเกหีติ
นิสฺสิยตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ กตฺวาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ กตฺวาติ

นิสฺส...ยา นามาติ เหตุ ฯ

พลว...ปจฺจโย ฯ กสฺมา ฯ อุปสทฺ...กตฺตา ฯ พลวสฺส ธมฺมสฺส ภาโว พลวภาโว ฯ นิสฺสโย จ โส ปจฺจโย จาติ นิสฺสยปจฺจโย(๑) อติสยํ โชเตตีติ อติสย...ตโก โย อุปสทฺโท ฯ อติ...กตสฺส ภาโว อิติ...กตฺตํ ฯ พล...เวนาติ นิสฺสยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นิสฺ...โยติ สญฺญี ฯ อุป...โยติ สญฺญา ฯ อุปสทฺทสฺสาติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อติ...ตตฺตาติ อุป...จโยติ เหตุ ฯ

[๒๐๒] อาจริโย เภทํ วกฺขตีติ ญาเปนฺโต อาห ตสฺสาตฺยาทิ ฯ ตสฺส ปน อุปนิสฺสยปจฺจยสฺส เภทํ อาจริโย วกฺขติ ฯ ตสฺสาติ เภทนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เภทนฺติ วกฺขตีติ กมฺมํ ฯ

ปจฺจุปฺ...รกา อิเม ธมฺมา ปุเร...จโย นาม ฯ ฉ...นีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิตีติ อิเมติ สรูปํ ฯ อิเมติ สญฺญี ฯ ปจฺ...นโตติ ปฐมนฺติ อปาทานํ ฯ ปฐมนฺติ อุปฺปชฺชิตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปชฺชิตฺวาติ ปวตฺตมานาติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺ... ภาเวนาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตมานานํ ภาโว ปวตฺ... ภาโว ฯ อุป...กาติ อิเมติ วิเสสนํ ฯ ปุเร...จโยติ สญฺญา ฯ

ปจฺฉาชาโต ปจฺจโย ปจฺฉาชาตปจฺจโย ฯ สนฺตานสฺส ฐิติ สนฺตานฏฺฐิติ ฯ สนฺตานฏฺฐิติยา เหตุ สนฺ...เหตุ ฯ สนฺตา...เหตุโน ภาโว สนฺตา...โว ฯ น คจฺฉตีติ อคจฺฉนฺโต โย กาโย ฯ

๑. ฎีกายมฺปน พลวภาเวน นิสฺสโย ปจฺจโยติ ทิสฺสติ ฯ

อุปตฺถมฺภนานํ ภาโว อุปตฺ...โว ฯ ปจฺฉา...จเยติ อสตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ อสตีติ อคจฺฉนฺตสฺสาติ ลกฺขณํ ฯ สนฺตาน...วนฺติ อคจฺฉนฺตสฺสาติ กมฺมํ ฯ อคจฺฉนฺตสฺสาติ กายสฺสาติ วิเสสนํ ฯ กายสฺสาติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ อุปตฺถมฺ...เวนาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...ตสิกาติ ตยํ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ สญฺญี ฯ ปจฺฉา...จโยติ สญฺญา ฯ

[๒๐๓] กิมิวาติ อาห โสตฺยาทิ ฯ โส ปจฺฉาชาตปจฺจโย คิชฺฌ...รีรานํ ปจฺจยา อาหา...วิย ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺโพ ฯ เคธตีติ คิชฺโฌ โย ปกฺขิวิเสโส ฯ คิธ อภิกงฺขายํ ฯ กาเลตฺยาทินา ฌปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ ธสฺส โช ฯ โปสิยตีติ โปตโก โย ปุตฺโต ฯ ปุส โปเส ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ สโลโป ฯ อญฺเญสุ จ ฯ สพฺพโต โก ฯ สกตฺเถ โก ฯ คิชฺฌสฺส โปตโก คิชฺฌโปตโก ฯ สริยตีติ สรีรํ โย เทโห สตฺเตหิ ฯ สร คติจินฺตายํ ฯ รญฺชุทาทินา อีโร ฯ คิชฺฌโปตกานํ สรีรํ คิชฺฌ...รีรํ ฯ อาหารํ อาสึสติ ปตฺเถตีติ อาหาราสา ยา เจตนา ฯ อาปุพฺโพ สึส ปตฺถนายํ ฯ อิตฺถิยมติยโววาติ อ ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ สโลโป ฯ โสติ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมํ ฯ คิชฺฌ...รีรานฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ อา...สาติ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ เจตนาติ อุปมา ฯ

[๒๐๔] อุตฺตรุตฺตรสฺส คนฺถสฺส อาเสวโน ปุริม...วิย กุสลาทิ...อาเสวนํ ฯ เตน อาเสวเนน สชาติยธมฺมานํ ปจฺจยา

สชาติย...ปจฺจโยติ โยชนา ฯ

ปุเร กาเล ปวตฺโต ปุริโม ฯ ปริจยิตฺถาติ ปริจิโต โย คนฺโถ ชเนน ฯ จิ จเย ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ปุริโม จ โส ปริจิโต จาติ ปุริม...คนฺโถ ฯ นานาเภทภินฺนา อตฺถา คนฺถิยนฺติ รจิยนฺติ เอตฺถ ปกรเณติ คนฺโถ ฯ คนฺถ รจเน ฯ สพฺพโต อ ฯ ปุริมปริจิโต จ โส คนฺโถ จาติ ปุริม...คนฺโถ ฯ อุตฺตโร จ อุตฺตโร จ อุตฺตรุตฺตโร ฯ อุตฺตรสฺสาติปิ ฯ ตํ อภิธมฺมาวตารฏีกานเยน สเมติ ฯ กุสลาทีนํ ภาโว กุส...โว ฯ สุกฺกกณฺหาทิภาเวหิ อตฺตนา สทิโส ปจฺจยุปฺปนฺโน อตฺตสทิโส ฯ คุณิตพฺโพติ คุโณ โย ธมฺโม ฯ อเนกกฺขตฺตุํ ปวตฺติยา ภาวิโตติ อตฺโถ ฯ พลํ เอตสฺส ธมฺมสฺส อตฺถีติ พลวา ฯ ปคุโณ จ โส พลวา จาติ ปคุณพลวา ฯ ปคุณโต วา พลวา ปคุณพลวา ฯ ปคุณพลวสฺส ภาโว ปคุณพลวภาโว ฯ ปคุณพลวภาเวน วิสิฏฺฐา วิเสสํ ปตฺตา ปคุณ...วิสิฏฺฐา ฯ อตฺตนา สมานา ชาติ อตฺตสชาติ ฯ อตฺตสชาติ เอตสฺส ธมฺมสฺส อตฺถีติ อตฺตสชาติโย ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ กสฺส โย ฯ อตฺตสชาติยสฺส ภาโว อตฺตสชาติยตา ฯ ปคุณพลวภาววิสิฏฺฐา จ สา อตฺตสชาติสตา จาติ ปคุณ...ยตา ฯ ปคุณพลวภาววิสิฏฺฐนฺติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ อปโร ฯ ปคุณ...สิฏฺฐนฺติ อิทํ อตฺต...ตาติ ปเท วิเสสนํ ฯ มชฺเฌ นิคฺคหีตาคโม วา ฯ

อภิ.๒๔๓

คาหาปยเต คาหณํ ฯ ปคุณ...ตาย คาหณํ ปคุณํ...คาหณํ ฯ
อาเสวิยเต อาเสวนํ ฯ อาปุพฺโพ สิวุ คหเณ ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ
สมานา ชาติ เยสํ ธมฺมานํ เต สชาติยา ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ
กสฺส โย ฯ สชาติยา จ เต ธมฺมา จาติ สชาติยธมฺมา ฯ
สญฺชาติยาติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ เอวสทฺโท อสชาติยธมฺเม
ินิวตฺเตติ ฯ

ปุริม...คนฺโถติ อุปมา ฯ อุตฺ...สฺสาติ คนฺถสฺสาติ วิเสสนํ ฯ
คนฺถสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ กุส...เวนาติ สทิสสฺสาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺ...สฺสาติ คหณนฺติ กมฺมํ ฯ ปคุณ...คหณนฺติ
สญฺญี ฯ อาเสวนนฺติ สญฺญา ฯ เตนาติ ปจฺจยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ปจฺจยาติ สชาติ...ธมฺมาวาติ วิเสสนํ ฯ สชาติ...มานนฺติ ปจฺจยาติ
สมฺปทานํ ฯ สชาติ...มาวาติ สญฺญี ฯ อา...โยติ สญฺญา ฯ

[๒๐๕] กุสลาทิภาเวน...คาหณนฺติ วจนํ กสฺมา วุตฺตํ
ภินฺนชาติกา หิ ภินฺนชาติกานํ อตฺตโน คติคาหาปนํ เหตูติ
โจทนํ สนฺธายาห ภินฺนนฺติยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ภินฺนชาติกา ธมฺมา
ภินฺนชาติเกหิ ธมฺเมหิ อาเสวน...น สกฺโกนฺติ ภินฺนชาติกา สยํ
อตฺตนา ตโต ภินฺนชาติกโต คตึ น จ คณฺหนฺตีติ โยชนา ฯ
ภินฺนา ชาติ เยสํ ธมฺมานํ เต ภินฺนชาติกา ฯ กฺวจิ สมาสนฺตาทินา
โก ฯ ภินฺนา ชาติ เยสํ เต ภินฺนชาติกา ฯ อาเสวนํ เอว
คุโณ อาเสวนคุโณ ฯ ปกาเรหิ คุณิตํ ภาวิตํ ปคุณํ ปคุณโต

พลวํ ปคุณพลวํ ฯ ปคุณพลวสฺส ภาโว ปคุณพลวภาโว ฯ ปคุณ...ภาเวน วิสิฏฺโฐ วิเสสํ ปตฺโต ปคุณ...ภาววิสิฏฺโฐ ฯ กุสลาทีนํ ภาโว กุสลาทิภาโว ฯ ปคุณ...วิสิฏฺโฐ จ กุส...ภาโว จาติ ปคุณ...ภาโว ฯ ปคุณ...ภาววิสิฏฺธนฺติปิ ฯ ปคุณพลวภาเวน วิสิฏฺฐา วิเสสมฺปตฺตา คติ ปคุณ...วิสิฏฺฐา ฯ ปคุณ...ภาโว อิติ สงฺขาตา ปคุณ...ขาตา ฯ คมนํ นิปชฺชนํ ? คติ ฯ

ภินฺนชาติกโต คตึ คณฺหนฺตูติ สนฺธายาห น จาตฺยาทิ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ภินฺนชาติกาติ น สกฺโกนตีติ กตฺตา ฯ ภินฺนชาติเกหีติ คาหาเปตฺนฺติ การิตกมฺมํ ฯ อา...นาติ ปคุณาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปคุณ...ขาตนฺติ คตินฺติ วิเสสนํ ฯ ปคุณ... ภาววิสิฏฺธนฺติ ปาเจ สติ คตินฺติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ คตินฺติ สมฺพนฺโธ ฯ คตินฺติ คาหาเปตฺนฺติ กมฺมํ ฯ คาหาเปตฺนฺติ สกฺโกนฺตีติ สมฺปทานํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ สยนฺติ คณฺหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตโตติ คณฺหนฺตีติ อปาทานํ ฯ

[๒๐๖] อเสวนปจฺจโย โกติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เตติอาทิ ฯ เต ปน อาเสวนปจฺจยา อนนฺต...อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อนนฺตรานิ อตีตานิ อนนฺ...ตานิ ฯ กุสลญฺจ อกุสลญฺจ กุสลากุสลานิ ฯ โลกิยานิ จ ตานิ กุสลากุสลานิ จาติ โลกิย...สลานิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อนนฺ...ตานีติ โลกิย...ชวนานีติ ทฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ โลกิย...นานิ

จาติ ปททฺวยํ เตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ

จิตฺตปฺ...ปจฺจโย ฯ ปยุชฺชนํ พฺยาปารณํ ปโยโค อายูหนสงฺขาตพฺยาปาโร ฯ จิตฺตสฺส ปโยโค จิตฺตปฺปโยโค ฯ จิตฺ...โยโค อิติ สงฺขาโต จิตฺ...ขาโต ฯ กรณํ กิริยา อายูหนกิริยา ฯ กิริยาย ภาโว กิริยาภาโว ฯ จิตฺตปฺปโยคสงฺขาโต จ โส กิริยาภาโว จาติ จิตฺ...ภาโว ฯ จิตฺต...ขาเตน กิริยาภาเวนาติปิ ฯ ปุริโม ยุตฺโต ฯ สหชาตานนฺติ อตฺตนา สหชาตานํ ปจฺจยุปฺปนฺนานํ ฯ นานา...นนฺติ ปจฺจุยุปฺปนฺนโต นานาขเณ ภวา นานากฺขณิกา ฯ ตมธิเต ฯ ณิโก ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อุปกโรตีติ อุปการกา ยา เจตนา ฯ อุปการิกาติปิ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ รกาเร อสฺสิ ฯ จิตฺต...เวนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สห...นญฺจาติ ทฺวยํ อุ...กาติ สมฺปทานํ ฯ อุ...กาติ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ เจตนาติ สญฺญี ฯ กมฺมปจฺจโยติ สญฺญา ฯ

[๒๐๗] อตฺตโน...รูปานํ นิรุสฺสาหนสนฺตภาวาย อุป... ปจฺจโย ฯ อุสฺสาโห กิริยามยจิตฺตุปฺปาทสฺส ปวตฺติอาการสงฺขาโต พฺยาปาโร ฯ นตฺถิ เอตสฺส สนฺตสฺส อุสฺสาโหติ นิรุสฺสาโห ฯ สนฺตสฺส ธมฺมสฺส ภาโว สนฺตภาโว ฯ นิรุสฺสาโห เอว สนฺตภาโว นิรุสฺสาหสนฺตภาโว ฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปานิ ฯ สหชาตานิ นามรูปานิ สห...รูปานิ ฯ นิรุสฺสาโห เอว สนฺตภาโว นิรุสฺ...ภาโว ฯ

อตฺตโนติ นิรุสฺ...ภาเวนาติ สมฺพนฺโธ ฯ นิรุสฺ...ภาเวนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สห... นนฺติ อุป...กาติ สมฺปทานํ ฯ นิรุสฺสาห...ยาติ อุป...กาติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ อุ...กาติ วิปา... สิกาติ วิเสสนํ ฯ วิปา...สิกาติ สญฺญี ฯ วิปา...โยติ สญฺญา ฯ

[๒๐๘] วิปากานํ นิรุสฺสาหสนฺตภาโว นานากฺขณิโก อถโข ปจฺจกฺขสิทฺโธติ ญาเปนฺโต อาห เตหีติอาทิ ฯ หิ สจฺจํ เตหิ วิปาเกหิ ปโยเคน...เอว ภวงฺคาทโย วิปากา ทุวิญฺเญยฺยาติ โยชนา ฯ

ปโยเคน อสาเธตพฺพตายาติ สนฺธาวโต กึ นาม นามํ สิชฺฌตีติ จิตฺตาภิสงฺขารเภทปฺปโยเคน ยถา กุสลากุสลานิ นิปฺผาทิยนฺติ เอวํ วิปาเกน ปโยเคน นิปฺผาเทตพฺพตา ฯ ปยุชฺชนํ ปโยโค จิตฺตาภิสงฺขรณํ ฯ อสาธนียาติ อสาเธตพฺพา เย วิปากา ปุคฺคเลน ปโยเคน อสาธนียา อิติ ตสฺมา เต วิปากา อสาเธตพฺพา ฯ อสาเธตพฺพานํ ภาโว อสาเธตพฺพตา ฯ กมฺมสฺสาติ กุสลากุสลา-กมฺมสฺส ฯ กริยิตฺถาติ กตํ ยํ กมฺมํ ตสฺเตน ฯ กตสฺส ภาโว กตตฺตํ ฯ นิปฺผาทิยเตติ นิปฺปชฺชนํ ฯ ภาวสาธนํ ฯ นิปฺผชฺชนาติปิ ฯ โท ธสฺส เจติ จสทฺเทน ปสฺส โผ ฯ วิปากานํ นิปฺปชฺชนํ เอว นิปฺปชฺชนมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท ปโยเคน อสาธนํ นิวตฺเตติ ฯ นิรุสฺสาโห เอว สนฺตภาโว นิรุสฺสา...ภาโว[๑] ฯ เอวสทฺโท กิเลสวูปสมสนฺตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ ภวงฺคํ อาทิ เยสํ ปญฺจวิญฺญาณาทีนํ

๑. ฏีกายํ นิรุสฺสาหสนฺตานสนฺตภาวโตติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ อญฺญตฺถ ปน โยชนาปาฐสทิโสว ฯ

เต ภวงฺคาทโย ฯ ทุฏฺฐุ วิชานิตพฺพา ทุวิญฺเญยฺยา เย ภวงฺคาทโย ฯ

ปุคฺคเลนาติ อสาเธตพฺพตายาติ กตฺตา ฯ เตหีติ อสาเธ-ตพฺพตายาติ การิตกมฺมํ ฯ ปโยเคนาติ อสาเธตพฺพตายาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อสา...ตายาติ นิปฺ...โตติ ญาปกเหตุ ฯ กมฺมสฺสาติ กตตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ กตตฺตาติ นิปฺ...ตโตติ อปทานํ ฯ นิปฺ...ตโตติ นิรุสฺ...ภาวโตติ เหตุ ฯ นิรุสฺ...เยวาติ ทุวิญฺ...ยาติ เหตุ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ภวงฺคาทโยติ ทุวิญฺเญยฺยาติ กมฺมํ ฯ

[๒๐๙] เตสุ ภวงฺคาทีสุ ปญฺจวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนฺนสนฺตีรณานํ วิเสสํ ญาเปนฺโต อาห อภินิปาตาติอาทิ ฯ อภิ...เญยฺยาว ฯ ชวนปฺ...ยาว เนสํ จกฺขุวิญฺญาณาทีนํ รูปาทิ...ตา ปญฺฑิเตน วิญฺญายติ ฯ ปญฺจวิญฺญาณานํ รูปาทีสุ อภินิปาตนํ อภินิปาโต ฯ อภินิปาโต จ สมฺปฏิจฺฉนฺนญฺจ สนฺตีรณญฺจ อภิ...รณํ ฯ อภินิ...รณํ มตฺตํ ปมาณํ เยสํ วิปากานํ เต อภิ...มตฺตา ฯ อภินิปาตคฺคหเณน กิจฺจโต ปญฺจวิญฺญาณานิ ทสฺเสติ ฯ มตฺตสทฺโท กิญฺจิ ธมฺมชนนํ นิวตฺเตติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ วิปากาติ ปญฺจวิญฺญาณ-สมฺปฏิจฺฉนฺนทฺวยํ สนฺตีรณตฺตยํ ฯ เอวสทฺโท น สุวิญฺเญยฺยาติ ญาเปติ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ชวนานํ ปวตฺติ ชวนปฺปวตฺติ ฯ เอวสทฺโท อตฺตโน ปวตฺตึ นิวตฺเตติ ฯ เนสนฺติ ปญฺจวิญฺญาณ-สมฺปฏิจฺฉนฺนสนฺตีรณานํ ฯ รูปํ อาทิ เยสํ สทฺทาทีนํ เต รูปาทโย ฯ อาทิสทฺเทน สทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพานํ คหณํ ฯ คหณํ

คหิตํ ฯ รูปาทีนํ คหิตํ รูปาทิคหิตํ ฯ รูปาทีนนฺติ คหิตนฺติ กมฺมํ ฯ รปาทิคหิตสฺส ภาโว รูปาทิคหิตตา ฯ

อภินิปาต...มตฺตาติ วิปากาติ วิเสสนํ ฯ วิปากาติ ทุวิญฺเญยฺยาติ กมฺมํ ฯ ชวนปฺ...ยาวาติ วิญฺญายตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เนสนฺติ คหิตตาติ สมฺพนฺโธ ฯ รูปา...ตาติ วิญฺญายตีติ กมฺมํ ฯ

[๒๑๐] อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ อตฺตโน นิรุสฺสาหสนฺตภาเวน สหชาตนามรูปานํ นิรุสฺสาหสนฺตภาวาย อุปการกา อรูปธมฺมาว วิปากปจฺจโย เตนาห วิปากจิตฺตเจตสิกาติ ฯ เตหิ ปโยเคน อสาเธตพฺพตาย กมฺมสฺส กตตฺตา นิปฺปชฺชนมตฺตโต นิรุสฺสาหสนฺต-ภาวโต เอว หิ ภวงฺคาทโย ทุวิญฺเญยฺยา ฯ ชวนปฺปวตฺติยา รูปาทีนํ คหิตตา วิญฺญายติ อภินิปาตสมฺปฏิจฺฉนฺนสนฺตีรณมตฺตา ปน วิปากา ทุวิญฺเญยฺยาติ วุตฺตํ ฯ รูปา...ปจฺจโย ฯ รูปา...นนฺติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ อุปตฺ...นาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปตฺถมฺภกานํ ภาโว อุปตฺ...กตฺตํ ฯ อุปการกา จตฺตาโรติ อาหาราติ วิเสสนํ ฯ อาหาราติ สญฺญี ฯ อา...จโยติ สญฺญา ฯ

[๒๑๑] กสฺมา ปน อุปตฺถมฺภกตฺเตนาติ วุตฺตํ นนุ อาหารสฺส ชนกภาโว อตฺถีติ อาห สติตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ กมฺมชนกภาเว สติปิ อุป...ปธานกิจฺจํ ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ชนกสฺส ภาโว ชนกภาโว ฯ เอวสทฺโท อชนกภาวํ นิวตฺเตติ ฯ ปธานกิจฺจนฺติ สตีปีติ ปธานลกฺขณํ ฯ ชนกภาเวติ สตีปีติ

ลกฺขณวนฺตํ อุปตฺ...ตเมวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาหารสฺสาติ กิจฺจนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปธานกิจฺจนฺติ อุปตฺ...ตเมวาติ วิเสสนํ ฯ

[๒๑๒] ชนกตฺตมฺปิ อาหารานํ อุปตฺถมฺภนวเสนาติ ญาเปนฺโต อาห ชนยนฺโตตฺยาทิ ฯ ชน...อาหาโร ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ชนยนฺโตปิ จาติ อตฺถิ ฯ จสทฺโท หิสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ ปฏฺฐานฏีกายํ ชนยนฺโตปิ หีติ อตฺถิ ฯ อวิจฺเฉทวเสนาติ สนฺตติยา ฆฏนวเสน ฯ อวิจฺเฉทสฺส วโส อวิ... วโส ฯ เอวสทฺโท อนุปตฺถมฺภํ นิวตฺเตติ ฯ อุปตฺถมฺภกานํ ภาโว อุปตฺ...ภาโว ฯ เอวสทฺโท ชนกภาวํ นิวตฺเตติ ฯ อาหารานํ ภาโว อา...โว ฯ

อาหาโรติ ชเนตีติ กตฺตา ฯ อวิจฺ...เสนาติ อุปตฺ...โตวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปตฺ...โตวาติ อาหาโรติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ อุปตฺ...โวติ เหตุ ฯ อุป...โวติ สญฺญญี ฯ อา...ภาโวติ สญฺญา ฯ

เตสุ...ปจฺจโย ฯ เตสุ เตสูติ กิจฺเจสูติ วิเสสนํ ฯ กิจฺเจสูติ อนุวตฺตาปนาติ นิมิตฺตํ ฯ ปจฺจ...ธมฺเมหีติ อนุวตฺตาปนาติ การิตกมฺมํ ฯ อตฺตานนฺติ อนุวตฺ...ปนาติ กมฺมํ ฯ อนุวตฺ...เถนาติ[๑] ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุวตฺตาปิยเต อนุวตฺตาปนํ ฯ อนุวตฺตาปนํ อิติ สงฺขาโต อนุ...ขาโต ฯ อธิปติโน ภาโว อธิปจฺจํ ฯ อธิปจฺจํ เอว อธิปจฺจโย ฯ สกตฺเถ โณฺย ฯ อนุ...ปจฺจโย เอว อตฺโถ

๑. ฏีกายมฺปน อนุวตฺ...อธิปจฺจตฺเถนาติ ยการรหิโต ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ

อนุ...จยตฺโถ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ อนุวตฺตาปนกสงฺขาตอธิปจฺจ-
ยตฺเถนาติ อตฺถิ ฯ ปจฺจโยติ สญฺญี ฯ อินฺทฺริยปจฺจโยติ
สญฺญา ฯ

อาลมฺพนู...วิตกฺกาทโย ธมฺมา ฌานปจฺจโย ฯ อุปคนฺตฺวา
นิชฺฌายเต เปกฺขเต อุปนิชฺฌานํ ฯ ปจวีกสิณาทิกสฺส อาลมฺพนสฺส
อุปนิชฺฌานํ อาลมฺพนูปนิชฺฌานํ ฯ อนิจฺจตาทิลกฺขณสฺศ อุปนิชฺฌานํ
ลกฺขณูปนิชฺฌานํ ฯ อาลมฺพนูปนิชฺฌานญฺจ ลกฺขณูปนิชฺฌานญฺจ
อาลมฺ...ฌานํ ฯ อาลมฺ...ฌานสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส
อา...วโส ฯ อาลมฺพนนฺติ ปจวีกสิณาทิอนิจฺจตาทิอาลมฺพนํ ฯ
นิชฺฌายนฺติ เปกฺขนฺตีติ นิชฺฌานิกา เย ธมฺมา ฯ วิตกฺโก อาทิ
เยสํ เต วิตกฺกาทโย ฯ

อาลมฺ...วเสนาติ อุปคนฺตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปคนฺตฺวาติ
นิชฺฌานกาติ วิเสสนํ ฯ อาลมฺพนนฺติ นิชฺฌานกาติ กมฺมํ ฯ
นิชฺฌานกาติ วิตกฺก...โยติ วิเสสนํ ฯ วิตก...โยติ สญฺญี ฯ
ฌานปจฺจโยติ สญฺญา ฯ

สุคติโต...นตฺเถน สหคตานํ อุป...ทโย ธมฺมา มคฺคปจฺจโย ฯ
สุคติโต...ปาปโตติ นิยฺยานตฺเถนาติ อปาทานํ ฯ วาสทฺโท จตูสุ
ปเทสุ โยเชตพฺโพ ฯ นิยฺยายเต นิคจฺฉิยเต นิยฺยานํ นิยฺยานเมว
อตฺโถ นิยฺยานตฺโถ ฯ นิยฺานฏฺเฐนาติปิ ฯ นิยฺ...เถนาติ
อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาติ สมฺ...ทโยติ วิเสสนํ ฯ

สมฺมา...ทโยติ สญฺจี ฯ มคฺคปจฺจโยติ สญฺญา ฯ

ปรมตฺถโต...สมฺปยุตฺตปจฺจโย ฯ ปีสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ เอกสฺส ภาโว เอกีภาโว ฯ ยทาทินา อีการาคโม ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ฯ เอโก อุปฺปาโท เอกุปฺปาโท ฯ เอกุปฺปาโท อาทิ เยสํ เอกนิโรธาทีนํ เต เอกุปฺปาทาทโย ฯ เอกุปฺ...ทโย อิติ สงฺขาโต เอกุปฺ...ขาโต ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ เอกุปฺ...ขาโต เอว สมฺปโยโค เอกุปฺ...โยโค ฯ ลกฺขิยนฺติ เอเตน สมฺปโยเคน ธมฺมาติ ลกฺขณํ ฯ เอวสทฺโท รูปธมฺมํ นิวตฺเตติ ฯ

ปรมตฺถโตติ ภินฺนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภินฺนาปิ คตา วิยาติ ทฺวยํ นามธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ เอกีภาวนฺติ คตาติ กมฺมํ ฯ เอกุปฺ...ขเณนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาติ นามธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ นามธมฺมาวาติ สญฺญี ฯ สมฺป...จโยติ สญฺญา ฯ

อญฺญมญฺญ...วิปฺปยุตฺตปจฺจโย ฯ สมฺพชฺฌตีติ สมฺพนฺโธ โย ธมฺโม ฯ อญฺญมญฺเญน สมฺพนฺโธ อญฺญมญฺญสมฺพนฺโธ ฯ อญฺญ...พนฺธสฺส ภาโว อญฺญ...พนฺธตา ฯ ปีสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ วิปฺปยุตฺตานํ ภาโว วิปฺปยุตฺตภาโว ฯ วิสํสฏฺฐานํ ภาโว วิสํ...ตา ฯ นานตฺตสฺส อุปคมนํ นา...นํ ฯ วตฺถุ จ จิตฺตญฺจ เจตสิกา จ วตฺถุจิตฺตเจตสิกา ฯ

อญฺญ...ตายาติ ยุตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ยุตฺตา สมานาติ ทฺวยํ วตฺถุ...สิกาติ วิเสสนํ ฯ วิปฺป...เวนาติ วิสํ...ตายาติ ตติยา-

วิเสสนํ ฯ วิสํ...ตายาติ นานตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นานตฺ...เนนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาติ วตฺถุ...สิกาติ วิเสสนํ ฯ วตฺถุ...สิกาติ สญฺญี ฯ วิป...จฺจโยติ สญฺญา ฯ

ปจฺจุปฺปนฺน...อาทินา นเยน วกฺขมานธมฺมา อตฺถิปจฺจโย ฯ ภวนํ ภาโว ฯ สนฺโต ภาโว สภาโว ฯ ปจฺจุปฺปนฺโน สภาโว ปจฺจุปฺปนฺนสภาโว ฯ อตฺถิยา ภาโว อตฺถิภาโว ฯ ตาทิสสฺเสวาติ ปจฺจุปฺปนฺนสฺเสว ฯ โส วิย ทิสฺสตีติ ตาทิโส โย ธมฺโม ฯ เอวสทฺโท ปจฺจุปฺปนฺนสภาเวน อวิชฺชมานํ ธมฺมํ นิวตฺเตติ ฯ อุปการกานํ ภาโว อุปการกตฺตํ[๑] ฯ วกฺขิสฺสนฺเตติ วกฺขมานา ฯ เย ธมฺมา อาจริเยน วกฺขิสฺสนฺเต อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา วกฺขมานา ฯ วกฺขมานา จ เต ธมฺมา จาติ วกฺขมานธมฺมา ฯ

ปจฺจุปฺ...เวนาติ อตฺถิภาเวนาติ วิเสสนํ ฯ อตฺถิภาเวนาติ อุปตฺถมฺภกตฺเตนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตาทิสฺสเสวาติ ธมฺมสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมสฺสาติ อุปตฺ...กาติ สมฺปทานํ ฯ อุปตฺ...เตนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาติ วกฺข...ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ สห...ทินาติ วกฺขมานาติ กรณํ ฯ วกฺขมานธมฺมาติ สญฺญี ฯ อตฺ...จโยติ สญฺญา ฯ

[๒๓๑] นนุ อตฺถิปจฺจยา ชนกาปิ โหนฺติ กสฺมา อุปตฺถมฺภกตฺเตนาติ วุตฺตนฺติ โจทนํ มนสิกตฺวา สติปิตฺยาทิมาห ฯ ชนกตฺเต

๑. อุปตฺถมฺภกานํ ภาโว อุปตฺถมฺภกตฺตํ ฯ

สติปิ จิติยํเยว สาติสโย...พฺยาปาโร อิติ ตสฺมา เตสํ อตฺถิ-
ปจฺจยานํ อุปตฺถมฺภกตาว อาจริเยน สหชาตนฺตฺยาทินา คหิตา ฯ

ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ จิติยํเยวาติ จิติยํ เอว ฯ เอวสทฺโท
อุปฺปาทลกฺขณํ นิวตฺเตติ ฯ อุปตฺถมฺภกานํ ภาโว อุป...ตา ฯ
เอวสทฺโท ชนกตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ สตีปีติ สาติสโยติ ลกฺขณํ ฯ
ชนกตฺเตติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ จิติยํเยวาติ พฺยาปาโรติ
อาธาโร ฯ สาติสโยติ พฺยาปาโรติ วิเสสนํ ฯ อตฺถิ...ยานนฺติ
พฺยาปาโรติ สมฺพนฺโธ ฯ พฺยาปาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ คหิตาติ
กมฺมํ ฯ เตสนฺติ อุ...ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สติปิ หิ ชนกตฺเต
จิติยํเยวาติปิ อตฺถิ ฯ อภิมฺมาวตารฏีกายมฺปิ สติปิ ชนกตฺเต
จิติยํเยวาติ ปาโฐ ฯ ปฏฺฐานฏีกายํ สติปิ ชนกตฺเตติ อตฺถิ ฯ

[๒๑๔] เอกสฺมึ...ปวตฺตมาเน ทุติยสฺส ผสฺสาทิสมุทายสฺส
อภาวโต...นตฺถิปจฺจโย ฯ ผสฺสาทีนํ สมุทาโย ผสฺสาทิ...ทาโย ฯ
ปวตฺตตีติ ปวตฺตมาโน โย ธมฺมสมูโห ฯ วตฺตมาเนติปิ ฯ
จิติยาติ จิตตฺถํ ฯ อุปฺปชฺชนฺตีติ อุปฺปชฺชมานกา เย จิตฺตเจตสิกา ฯ
อุปฺปชฺมานกา จ เต จิตฺตเจตสิกา จาติ อุปฺ...สิกา ฯ โอกาสสฺส
ทานํ โอกาสทานํ ฯ โอกาสทานสฺส วโส โอ...วโส ฯ อนนฺตรํ
นิรุทฺธา อนนฺ...รุทฺธา ฯ

เอกสฺมินฺติ ผสฺส...ทาเยติ วิเสสนํ ฯ ผสฺส...เยติ ปวตฺ...มาเนติ

๑. เหตูติ ภวิตพฺพํ ฯ

ลกฺขณวนฺตํ ฯ ปวตฺ...มาเนติ อภาวโตติ ลกฺขณํ ฯ ทุติยสฺสาติ อภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อภาวโตติ อลภนฺตานนฺติ เหตุ ฯ อตฺตโนติ ฐิติยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ฐิติยาติ โอกาสนฺติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ โอกาสนฺติ อลภนฺตานนฺติ กมฺมํ ฯ อลภนฺตานนฺติ อุปฺ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ อนนฺตรนฺติ อุปฺ...มานกาติ กาลสตฺตมี ฯ อุปฺ...กานนฺติ อุปการากาติ สมฺปทานํ ฯ โอ...เสนาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺ...รุทฺธาติ จิตฺตเจตสิกาติ วิเสสนํ ฯ จิตฺ...สิกาติ สญฺญี ฯ นตฺถิ...จโยติ สญฺญา ฯ

[๒๑๕] อตฺตโน...มานานํ ธมฺมานํ วิคต...ปจฺจโย ฯ ภวนํ ภาโว ฯ สนฺโต สํวิชฺชมาโน ภาโว สภาโว ฯ อวิคมนํ อวิคโม ฯ อตฺตโน สภาวโต อวิคโม สภาวาวิคโม ฯ วิคตานํ ธมฺมานํ ภาโว วิคตภาโว ฯ เอวสทฺโท อนุปการเก นิวตฺเตติ ฯ อตฺตโนติ สภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ สภาว...เมนาติ อปฺป...นานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อปฺป...นานนฺติ อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ วิคต-ภาเวนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาเยวาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ สญฺญี ฯ วิค...จโยติ สญฺญา ฯ

นิโรธานุปคมนวเสน...อวิคตปจฺจโย ฯ นิโรธสฺส อนุปคมนํ นิโรธานุปคมนํ ฯ นิโรธานุปคมนสฺส วโส นิโร...วโส ฯ เอวสทฺโท อญฺญปจฺจเย นิวตฺเตติ ฯ นิโรธ...เสนาติ อุป...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กาติ อตฺถิปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ อตฺถิ...จยาวาติ

สญฺญี ฯ อวิ...จโยติ สญฺญา ฯ

[๒๑๖] นนุ ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ ธมฺมานํ วิเสโส โหติ เอวํ ปติ? ปจฺจเย สติ อวิเสโส ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห สสฺส- ภาวาตฺยาทิ ฯ สสฺสภาว...อิติ เอวํ เนสํ ปจฺจยานํ ธมฺมาน- วิเสเสปิ ปจฺจยธมฺมานํ อวิเสเสปิ สติ ปจฺจยตาวิเสโส ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺโพ ฯ สห สภาเวน วตฺตตีติ สสฺสสภาโว โย ธมฺโม ฯ สสฺสภาวสฺส ภาโว สสฺสภาวตา ฯ สสฺสภาวตา เอว สสฺสภาวตา- มตฺตํ[๑] ฯ มตฺตสทฺโท อวิชฺชมานภาวํ นิวตฺเตติ ฯ อุปการกานํ ภาโว อุป...กตา ฯ อตฺถิปจฺจยานํ ภาโว อตฺถิ...จยตา ฯ อวิคตปจฺจยานํ ภาโว อวิ...จยตา ฯ ปจฺจยานํ ภาโว ปจฺจยตา ฯ ปจฺจยตา จ โส วิเสโส จาติ ปจฺจยตาวิเสโส ฯ ธมฺมานํ อวิเสโส ธมฺมานวิเสโส ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ สสฺส...เตนาติ อุป...กตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กตาติ สญฺญี ฯ อตฺถิ...ตาติ สญฺญา ฯ นิโรธ...วเสนาติ อุป...กตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...ตาติ สญฺญี ฯ อวิค...ตาติ สญฺญา ฯ อิตีติ วิเสโสติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ปจฺจ...เสโสติ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมํ ฯ เนสนฺติ ธมฺมานนฺติ[๒] สมฺพนฺโธ ปจฺจยตาวิเสโสติ ปเทปิ ฯ ธมฺมา...เสปีติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ

[๒๑๗] กถํ ปนายํ ธมฺมานํ อวิเสเส ปจฺจยภาววิเสโส

๑. สสภาวตามตฺต...อิติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ๒. ธมฺมานวิเสเสตีติ ภวิตพฺพํ ฯ

ทุวิญฺเญยฺยรูเปน ฐิโต สมฺภาวิโตวิยาติ อาห ธมฺมานํ หีติอาทิ ฯ หิ สจฺจํ ธมฺมมานํ สมตฺถตาวิเสสํ สตฺติวิเสสํ สพฺพากาเรน...อิติ เอวํ ภควติ สทฺธาย สทฺทหิตฺวา เอวํ...ธมฺมา อิติ เอวํ สุต...โยโค วายาโม ปณฺฑิเตน กรณีโยติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ สมตฺถานํ ธมฺมานํ ภาโว สมตฺถตา ฯ สมตฺถตา จ โส วิเสโส จาติ สมตฺถตาวิเสโส ฯ สพฺโพ อากาโร สพฺพากาโร ฯ สทฺทหิตฺวา สทฺธาย ฯ เอวํ สตฺติสงฺขาโต วิเสโส เยสํ เต เอวํวิเสสา ฯ สวนํ สุตํ ฯ สุเตน นิพฺพตฺตํ สุตมยํ ฯ สุตมยญฺจ ตํ ญาณญฺจาติ สุตมยญาณํ ฯ จินฺตนํ ินิชฺฌานํ จินฺตา ฯ ภาวนํ วฑฺฒนํ ภาวนา ฯ จินฺตา จ ภาวนา จ จินฺตาภาวนา ฯ จินฺ...นาหิ นิพฺพตฺตานิ จินฺตาภาวนา-มยานิ ฯ จินฺตาภาวนามยานิ จ ตานิ ญาณานิ จาติ จินฺตา... ญาณานิ ฯ ตทภิสมยายาติ เตสํ ปจฺจยาวิเสสานํ อธิคมตฺถํ ฯ อภิสมยนํ อธิคมนํ อภิสมโย ฯ เตสํ ปจฺจยวิเสสานํ อภิสมโย ตทภิสมโย ฯ ยุชฺชนํ โยโค ฯ ธมฺมานนฺติ สม...สนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สม...เสสนฺติ ญตฺวาติ กมฺมํ ฯ สพฺ...เรนาติ ญตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ญตฺวาติ เทสิตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ภควาติ เทสิตาติ กตฺตา ฯ จตุวีสตีติ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยาติ กมฺมํ ฯ อิตีติ สทฺธายาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ภควตีติ สทฺธายาติ อาธาโร ฯ สทฺธายาติ อุปฺปาเทตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เอวํวิเสสา เอเตติ

ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อุปฺปาเทตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ สุ...ณนฺติ อุปฺปาเทตฺวาติ กมฺมํ ฯ อุปฺปาเทตฺวาติ กรณีโยติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ จินฺ...เณหีติ กรณีโยติ กรณํ ฯ ตท...ยาติ โยโคติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ โยโคติ กรณีโยติ กมฺมํ ฯ

[๒๑๘] นนุ จ ธมฺมสามตฺถิยสฺส อวิเสโส อตฺถิ ฯ เอวํ สติ เหฏฺฐา วุตฺโต ปจฺจโย น ปุน วตฺตพฺโพติ โจทนํ สนฺธายาห อวิเสเสปิตฺยาทิ ฯ ธมฺมสามตฺถิยสฺส อวิเสเสปิ สติ ตถา ตถา... ปการนฺตเรน ภควตา วุจฺจติ อเหตุ...ทุกํ วิย อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ

วิเสสิยเต วิเสโส ฯ ภาวสาธนํ ฯ น วิเสโส อวิเสโส ฯ ปิสทฺโท อาโภคสูจโน ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก อวิเสเสปิ หีติ หิสทฺโท อตฺถิ ฯ โส น ยุตฺโต ฯ กสฺมา ฯ อิมสฺส วจนสฺส ทฬฺหีกรณตฺตาภาวโต ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปน อวิเสเสปิ วาติ วาสทฺโท อตฺถิ ฯ โส อิมสฺส วจนสฺส นยนฺตรตฺตาภาวา น ยุตฺโต ฯ สมตฺเถตีติ สมตฺโถ โย ธมฺโม ฯ สมตฺถสฺส ภาโว สามตฺถิยํ ฯ ธมฺมสามตฺถิยํ น ปจฺจยสตฺติวิคตาวิคตปจฺจยภาเว ธมฺมานํ สามตฺถิยสฺส อตฺถินตฺถิปจฺจยภาเว ธมฺมานํ สามตฺถิยโต อวิเสโส สตฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ ตถา ตถาติ เตน เตน วิคตา-วิคตปฺปกาเรน ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก เอโก ตถาสทฺโท อตฺถิ ฯ โส เหฏฺฐา วุตฺโต ปจฺจโยตฺยาทิวจนํ อเปกฺขิตฺวา น ยุตฺโต ฯ

อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ ตถา ตถาติ อตฺถิ ฯ ปฏฺฐานฏฺฐกถายํ ปน ตถา วิเนตพฺพเวเนยฺยวเสนาติ เอตฺถ เอโก ตถาสทฺโท อยํ ทุโก วุตฺโตติ วจนานิ อเปกฺขิตฺวา วุตฺโต ฯ วิเนตพฺพา จ เต ปุคฺคลา จาติ วิเนตพฺพปุคฺคลา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ ปจฺจโยติ อตฺถินตฺถิปจฺจโย ฯ ปกาโร จ โส อนฺตโร จาติ ปการนฺตโร อวิคตาวิคตปฺปกาโร ฯ อเหตุเกน อุปลกฺขิโต ทุโก อเห...ทุโก ฯ อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ เหตุวิปฺปยุตฺเตน อุปลกฺขิโต ทุโก เหตุ...ทุโก ฯ

อวิเสเสปีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ธมฺม...สฺสาติ อวิเสเสติ สมฺพนฺโธ ฯ ตถา ตถาติ วิเนตพฺพาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเน...นนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ วุจฺจตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เหฏฺฐาติ วุตฺโตติ อาธาโร ฯ วุตฺโตปีติ ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ วุจฺจีติ กมฺมํ ฯ ปุนาติ วุจฺจตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปกา...เรนาติ วุจฺจตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อเห...กนฺติ วตฺวาติ กมฺมํ ฯ [๑] อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ

[๒๑๙ [คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห นามนฺติอาทิ ฯ นามํ...โหติ ฯ จตุกฺขนฺธา อิติ สงฺขาตํ จตุ...ขาตํ ฯ อเนน จ ินิพฺพานํ นิวตฺเตติ ฯ ตาทิสสฺเสวาติ จตุกฺขนฺธภูตสฺเสว ฯ เอวสทฺโท

๑. เอตฺถนฺตเร ปน วตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อปิสทฺโท อเปกฺขตฺโถ ฯ เหตุ...ทุกนฺติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ วุจฺจตีติ ฯ วุจฺจตีติ อาหฏกิริยาปทนฺติ ภเวยฺย ฯ

นิพฺพานํ นิวตฺเตติ ฯ ฉธาติมสฺส วิวรณํ ฉหากาเรหีติ ฯ อากาเรหีติ สงฺขาเตหิ อากาเรหิ ฯ นามนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ จตุกฺ...ขาตนฺติ นามนฺติ วิเสสนํ ฯ ตาทิ...เสวาติ นามสฺสาติ วิเสสนํ ฯ นามสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ฉธา ฉหากาเรตีติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ

ตเทว นามํ นาม...สมุฏฺฐิตานํ สหปฺปวตฺตานํ ปญฺจธา...โหติ ฯ ตเทวาติ โหตีติ กตฺตา ฯ เอวสทฺโท รูปํ นิวตฺเตติ ฯ นามรูปี-นนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ สมุฏฺฐิตานนฺติ นามรูปีนนฺติ วิเสสนํ ฯ สห อุฏฺฐิยนฺติ ปวตฺตนฺตีติ สมุฏฺฐิตานิ ยานิ นามรูปานิ ฯ ปญฺจธาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ โหตีติ กตฺตา ฯ

ตเทว นาม ภูตุ...เภทสฺส รูปสฺส ปุน เอกธา ปจฺจโย โหติ ฯ รูปสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต ปุนสทฺโท ปนสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ โส จ วิเสสตฺถวาจโก ฯ ภูตุ...ทสฺสาติ รูปสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ภูตุปาทาเยน เภทํ ภูตุปาทายเภทํ ฯ เอกธาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ รูปญฺ...ปจฺจโย ฯ รูปนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นามสฺส จาติ เอตฺถ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท รูปญฺจาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ โหตีติ กตฺตา ฯ

ตเทว นาม ภูตุ...เภทสฺส รูปสฺส ปุน เอกธา ปจฺจโย โหติ ฯ รูปสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต ปุนสทฺโท ปนสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ โส จ วิเสสตฺถวาจโก ฯ ภูตุ...ทสฺสาติ รูปสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ภูตุปาทาเยน เภทํ ภูตุปาทายเภทํ ฯ เอกธาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ รูปญฺ...ปจฺจโย ฯ รูปนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นามสฺส จาติ เอตฺถ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท

รูปญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ วิเสสวาจโก จสทฺโท ฯ นามสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ เอกธาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อธิปฺปายวเสน ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท อเนกปฺปการํ นิวตฺเตติ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ปญฺญตฺติ...ปจฺจยา โหนฺติ ฯ ปญฺญตฺ...นีติ โหนฺตีติ ปกติกตฺตา ฯ นามสฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ทฺวิธาติมสฺส วิวรณํ ทฺวิปฺปการาติ ฯ ทฺวิปฺปการาติ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ เทฺว วิธา เยสํ ปจฺจยานํ ทฺวิธา ฯ เทฺว ปการา เยสํ ปจฺจยานํ เต ทฺวิปฺปการา ฯ โปตฺถเก ทฺวิธาติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ ปจฺจยาติ โหนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ

ทฺวยํ...อิติ เอวํ ปจฺจโย...ชิตา ฯ ทฺวยนฺติมสฺส วิวรณํ นามรูปทฺวยนฺติ ฯ ปนสทฺโท อธิปฺปายวเสน ปกฺขิตฺโต ฯ โส วิเสสวาจโก ฯ นามรูปานํ ทฺวยํ นาม...ทฺวยํ ฯ สห อุทิยตีติ สมุทิตํ ยํ นามรูปํ ทฺวยํ[๑] ฯ ทฺวยสฺสาติ วิวรณํ ตาทิ...ทฺวยสฺสาติ ฯ ตาทิสฺสเสวาติ สมุทิตสฺเสว ฯ เอวสทฺโท วิสุํภูตํ นิวตฺเตติ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ปจฺจโยติ จาติ ชปิโต ฯ โส น เกวลํ ฉหาการาทีหิ ปจฺจโยติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ชิตาติ ปทํ อชฺฌาหริตฺวา โยชิตํ ฯ

ทฺวยํ นาม...ทฺวยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สมุทิตนฺติ นาม...ทฺวยนฺติ วิเสสนํ ฯ ตาทิ...วาติ นาม...ยสฺสาติ วิเสสนํ ฯ นาม...ยฺสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ นวธาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ เอวนฺติ ฉพฺพิธาติ นิทสฺสนํ ฯ ปจฺจยาติ ชิตาติ กตฺตา ฯ ฉพฺพิธาติ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ

๑. นามรูปทฺวยนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

[๒๒๐] ปุริมานิ จาตุญาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห วิปากาตฺยาทิ ฯ กมฺมวเสน...วิปากาพฺยากตํ อตฺตโน...คเหตฺวา ปริภาเวตฺวา อญฺญํ วิปากํ เนว ปวตฺเตติ ฯ วิปากํ ปุริม...คเหตฺวา น จ อุปฺปชฺชติ นมคฺคปจฺจยา...เอกนฺติ...อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย ปุริมานีติอาทิ วจนํ อาหาติ โยชนา ฯ

วิปากํ เอว อพฺยากตํ วิปา...กตํ ฯ กมฺมสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ กมฺมวโส ฯ วิปากสฺส ภาโว วิ...โว ฯ วิปากภาวํ ปตฺตํ วิ...ตํ ฯ กมฺมสฺส เวโค กมฺ...โค ฯ กมฺมเวเคน อุกฺขิตฺตํ กมฺ...ตํ ฯ อตฺตโน...คเหตฺวา อตฺตโน ปกตึ คเหตฺวา ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปุริโม วิปาโก ปุริ...โก ฯ ปุริมวิปากสฺส อานุภาโว ปุริ...ภาโว ฯ นมคฺค...เน ลทฺธํ เอกํ วิสชฺชนํ ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตโร ฯ เอวสทฺโท อาวชฺชนํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท วิปากํ นิวตฺเตติ ฯ

วิปาก...ตนฺติ ปวตฺเตตีติ เหตุกตฺตา ฯ กมฺ...เสนาติ ปตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ป...วิยาติ ปทํ วิปาก...ตนฺติ วิเสสนํ ฯ หุตฺวาติ ปวตฺ...มานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺ...นนฺติ วิปาก...ตนฺติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ สภาวนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สภาวนฺติ คเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ ปริภาเวตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ คาเหตฺวาติปิ ฯ อญฺญํ คาเหตฺวาตฺยตฺโถ ฯ ปฏฺฐานฏฺฐกถายํ อาเสวนคุเณน อตฺตโน สภาวํ คาเหตฺวาติ อตฺถิ ฯ อิธ ปน คเหตฺวาติ ยุชฺชติ ฯ

กสฺมา ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ คเหตฺวาติ วุตฺตตฺตา ฯ ปริ...ตฺวาติ ปวตฺเตตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เนวาติ ปวตฺเตตีติ ปฏิเสโธ ฯ อญฺญนฺติ ปวตฺเตตีติ กมฺมํ ฯ น จาติ อุปฺปชฺชตีติ ปฏิเสโธ ฯ ปุริ...ภาวนฺติ คเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ อุปฺปชฺชตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อา...วจนโต จาติ อุทฺธรเณนาติ เหตุ ฯ อเห...ยาสูติ นิทฺธารณํ ฯ หสิ...เสวาติ อุทฺธรเณนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุทฺธรเณนาติ น โหตีติ เหตุ ฯ อาวชฺชนทฺวยนฺติ น โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ อาเส...โยติ น โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ ตสฺมาติ คจฺฉนฺตีติ เหตุ ฯ ชวนาเนวาติ คจฺฉนฺตีติ กตฺตา ฯ อาเส...ภาวนฺติ อจฺฉนฺตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ อาทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๒๒๑] น ปุริมานิปิ ชวนานีติ อิทํ สามญฺญวจนํ เอวํ สติ โลกุตฺตรชวนํ น วชฺชิตพฺพนฺติ โจทนํ สนฺธาย มนสิกตฺวา อาห อวิเสโสตฺยาทิ ฯ อวิ...จเนปิ สติ เอตฺถ ปุริมานิปิ ชวนานีติ วจเน โลกิ...เนว ปญฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพานิ ฯ กสฺมา ฯ โลกุตฺ...อนุทฺธฏตฺตาติ โยชนา ฯ อวิเสสญฺจ ตํ วจนญฺจาติ อวิเสสวจนํ ฯโลกิยานิ จ ตานิ กุสลากุสลาพฺยากตชวนานิ จาติ โลกิย...ชวนานิ ฯ เอวสทฺโท โลกุตฺตรชวนํ นิวตฺเตติ ฯ อาเสวนสฺส ภาโว อา...ภาโว ฯ น อุทฺธฏสฺส อาเสวนสฺส

๑. กมฺมนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ภาโว อนุทฺธฏตฺตํ ฯ อวิ...เนปีติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ เอตฺถาติ ทฏฺฐพฺพาติ อาธาโร ฯ โลกิย...วาติ ทฏฺฐพฺพานีติ กมฺมํ ฯ โลกตฺ... นนฺติ ภาวสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ อา...สฺสาติ อนุทฺ...ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุทฺธฏตฺตาติ ทฏฺฐพฺพานีติ เหตุ ฯ

[๒๒๒] โลกุตฺ...อนุทฺธฏตฺตาติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห เอวนฺตฺยาทิ ฯ เอวญฺจ โลกุตฺตรชวนานํ อาเสวนสฺส ปจฺจยภาโวติ อธิปฺปายํ มนสิกตฺวา[๑] ปฏฺฐาน...นตฺถีติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ เอวนฺติ อธิปฺปายนฺติ นิทสฺสนํ ฯ อธิปฺปายนฺติ กตฺวาติ กมฺมํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปฏฺฐา...ยนฺติ วุตฺตนฺติ อาธาโร ฯ โลกุตฺตโรติ นตฺถีติ ปกติกตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อา...จโย นามาติ นตฺถีติ วิกติกตฺตา ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

โลกุตฺตร...นฺตีติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตตฺถาติอาทิ ฯ หิ สจฺจํ ตตฺถ โลกุตฺตเร กุสลํ โลกุตฺตรกุสลํ ฯ ภินฺน...กสฺส ผลสฺส ปุเรจรตฺตา น เตน ผเลน อาเสวนคุณํ น คณฺหาเปติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ภินฺนชาติ ยสฺส ผลสฺส ตํ ภินฺนชาติกํ ฯ ปุเร จรติ ปวตฺตตีติ ปุเรจรํ ยํ กุสลํ ฯ ปุเรจรสฺส ภาโว ปุเรจรตฺตํ ฯ อาเสวนํ เอว คุโณ อา...โณ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ กุสลนฺติ คณฺหาเปตีติ เหตุกตฺตา ฯ ภินฺ...กสฺสาติ ปุเรติ สมฺพนฺโธ ฯ ปุเรจรตฺตาติ คณฺหาเปตีติ เหตุ ฯ นาติ คณฺหาเปตีติ ปฏิเสโธ ฯ

๑. กตฺวา ฯ

เตนาติ คณฺหาเปตีติ การิตกมฺมํ ฯ อาเส...ณนฺติ คณฺหาเปตีติ กมฺมํ ฯ

[๒๒๓] นนุ ผลจิตฺตานิ ชวนวเสน อุปฺปชฺชนฺติ เอวํ สติ ตานิ อาเสวนํ คณฺเหยฺยุํ อญฺญํ จ วิปากํ คาหาเปยฺยุนฺติ โจทนํ สนฺธายาห ผลาตฺยาทิ ฯ ชวนวเสน อุป...นิปิ ผลจิตฺตานิ จ วิปา...น คณฺหนฺติ อญฺญํ วิปากํ อาเสวนํ จ น คาหาเปนฺติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ชวนสฺส วโส ชวนวโส ฯ อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ วุตฺตนเยนาติ กมฺมวเสน วิปากภาวปฺปตฺตนฺตฺยาทินา นเยน ฯ จสทฺโท วากฺยนฺตโร ฯ ผล...ตานิ จาติ น คณฺหนฺตีติ กตฺตา ฯ ชว...ปีติ ผล...นีติ วิเสสนํฯ วิปา...เตติ วุตฺตาติ อาธาโร ฯ วุต...เยนาติ น คณฺหนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาเสวนนฺติ น คณฺหนฺตีติ กมฺมํ ฯ น จาติ คาหาเปนฺตีติ ปฏิเสโธ ฯ อญฺญนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๒๔] อาจริยธมฺมปาลตฺเถเรน ปน อาเสวนวินิมุตฺตํ ชวนํ นตฺถีติ วุตฺตํ ตํ กถนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห ยมฺปิตฺยาทิ ฯ อาเสวน...นตฺถีติ ยมฺปิ วจนํ อาจ...เรน อตฺถสาลินีฏีกายํ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ วจนํ เยภุยฺย...วุตฺตํ อิติ ปณฺฑิเตน วิญฺญายติ ฯ ปิสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อาเสวนโต วินิมุตฺตํ อา...มุตฺตํ ฯ อปิสทฺโท อเปกฺขตฺโถ ฯ เยภุยฺยสฺส วสนํ สมฺพชฺฌํ เยภุยฺยวโส ฯ ยมฺปีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อา...นตฺถีติ[๑] ยนฺติ สรูปํ ฯ อาจ..นาติ วุตฺตนฺติ

๑. อา...นตฺถีตีติ ฯ

กตฺตา ฯ ตมฺปีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ วิญฺญายตีติ ปเทปิ ฯ เยภุยฺ...
นาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ วิญฺญายตีติ อาการโร ฯ

[๒๒๕] อาเส...นตฺถีติ วจเน เยภุยฺยวเสน อวุตฺเต โก
โทโส สิยาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห อิตรถาตฺยาทิ ฯ อิตรถา อิตเรน
สพฺพชวนสฺส อาเสวนภาวสงฺขาเตน ปกาเรน อาจ...สิยา ฯ สมฺมา
อเปกฺขิยเต สมเปกฺขิตํ ฯ อิกฺข ทสฺสเน ฯ ภาเว โต ฯ น สมเปกฺขิตํ
อสมเปกฺขิตํ ฯ อสมเปกฺขิเตน อภิธาติ ภาสตีติ อสม...ธายโก โย
อาจริโย ฯ อสมเปกฺขิตาภิธายกสฺส ภาโว อสม...ยกตฺตํ
อสม...กตฺตสฺส ปสชฺชนํ ปาปุณนํ อสม...สงฺโค ฯ อิตรถาติ
สิยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อา...ยสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อส...
โคติ สิยาติ กตฺตา ฯ

[๒๒๖] โลกุตฺตรกุสลํ ภินฺนชาติกสฺส ผลสฺส ปุเรจรมฺปิ
น ตํ ผลํ อาเสวนํ คณฺหาเปติ มคฺโค ภูมิอาทิวเสนาติ ชาติกตฺตา
โคตฺรภูโต อาเสวนํ คณฺหาตีติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ฯ ตสฺมา ตํ
นิเสเธนฺโต อาห มคฺโคตฺยาทิ ฯ มคฺโค...อิติ วจนํ นตฺถิ ฯ
กสฺมา ฯ ภูมิ...ตตฺตา ฯ

ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ภูมิ อาทิ ยสฺส อารมฺมณสฺส โส
ภูมิอาทิ ฯ ภูมิอาทิโน วโส ภูมิ...วโส ฯ นานา ชาติ สภาโว
ยสฺส ธมฺมสฺส โส นานาชาติ ฯ นานาชาติโน ภาโว
นานาชาติตาฯ อนธิปฺเปตาย ภาโว อนธิปฺเปตตฺตา ฯ มคฺโคติ

น คณฺหาตีติ กตฺตา ฯ โคตฺรภูโตติ คณฺหาตีติ อปาทานํ ฯ อาเสวนนฺติ น คณฺหาตีติ กมฺมํ ฯ อิติ วจนนฺติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ ภู...เสนาติ นานาชาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นา...ตายาติ อน...ตตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อน...ตตฺตาติ นตฺถีติ เหตุ ฯ

[๒๒๗] มคฺโค โคตฺรภูโต อาเสวนํ คณฺหาตีติ วจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห ตถาหิตฺยาทิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ โคตฺรภูโต...ปจฺจโยติ วจนํ ภควตา ปฏฺฐาเน วุตฺตํ ฯ ตถาหีติ ทฬฺหิ ฯ ปฏฺฐาเนติ วุตฺตนฺติ อาธาโร ฯ โคตฺรภูมิ ลิงฺคตฺโถ ฯ มคฺคสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ อาเส...เยนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ โคตฺรภูมิ วิเสสนํ ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๒๘] กสฺมา จิตฺตเจตสิกา อญฺญนฺติ วุตฺตํ น รูปํ เตหิ อุปฺปนฺนนฺติ อาห เอกุปฺปาทาตฺยาทิ ฯ เอกุปฺ...นตฺถิ อิติ มนสิกตฺวา จิตฺตเจตสิกา...อญฺญนฺติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯเอโก อุปฺปาโท เอกุปฺปาโท ฯ เอกุปฺปาโท อาทิ ยสฺส สมฺปโยคสฺส โส เอกุปฺปาทาทิ ฯ จตฺตาโร วิธา ยสฺส สมฺปโยคสฺส โส จตุพฺพิโธ ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ จตุพฺพิโธ จ โส สมฺปโยโค จาติ จตุพฺ...โยโค ฯ เอกุปฺปาทาทิ จ โส จตุพฺพิธสมฺปโยโค จาติ เอกุปฺ...โยโค ฯ เอกุ...โยคสฺส ภาโว เอกุ...ภาโว ฯ จิตฺต-เจตสิเกหิ สห อุปฺปนฺนานิ สหุปฺปนฺนานิ ฯ อปิสทฺโท โจทกา-โภคสูจโน ฯ สมฺปยุตฺตปจฺจยสฺส ภาโว สมฺ...ยตา ฯ

เอกุปฺ...โตติ นตฺถีติ เหตุ ฯ สหุป...ปีติ รูปธมฺมานนฺติ วิเสสนํ ฯ รูป...นนฺติ สมฺป...ยตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺป...ตาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ จิตฺต...วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๒๙] เหตุ...นามรูปานนฺติ จปนํ ฯ ตโยตฺยาทิ วิวรณํ ฯ ตโยปิ เอเต เหตุชฺฌานมคฺคา ปฏิ...ปจฺจา โหนฺติ ฯ อปิสทฺโท อเปกฺโข ฯ จสทฺโท กมฺมํ...นญฺจ จิตฺต...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุภยตฺถาติ ปฏิสนฺธิปวตฺติยํ ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ เหตาทิวเสนาติมสฺส วิวรณํ เหตาทิปจฺจเยนาติ ฯ ปจฺจยา โหนฺตีติ ปทํ อาหริตฺวา โยชิตํ ฯ ตโยปีติ เอเตติ วิเสสนํ ฯ เอเตติ โหนฺตีติ ปกติกตฺตา ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ กมฺม...ฐานนฺติ อาธาโร ฯ กมฺม... ฐานนฺติ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺติยนฺติ จิตฺต...ฐานนฺติ อาธาโร ฯ จิตฺ...นญฺจาติ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปานนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ อุภยตฺถาติ นามานนฺติ อาธาโร ฯ สหชาตานนฺติ นามานนฺติ วิเสสนํ ฯ นามานนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ เหตา...เยนาติ ปจฺจยาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจยาติ โหนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ

[๒๓๐] นนุ โปตฺถเก นามรูปานนฺติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ กสฺมา ปฏิสนฺธิยํ...นามานญฺจาติ เอวํ วินิพฺภุชิตฺวา วุตฺตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห สหชาตาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ อาจริโย สหชาตรูปํ

อิติ สพฺพตฺถ วจเน ปฏิ...นํ รูปํ เวทิตพฺพํ อิติ วจนํ วกฺขติ ฯ สห...นฺติ[๑] สพฺพตฺถาติ สรูปํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ สพฺพตฺถาติ เวทิตพฺพนฺติ อาธาโร ฯ อิติ วจนนฺติ วกฺขตีติ กมฺมํ ฯ

[๒๓๑] สหชาตา เจตนาติ จปนํ ฯ อนฺตมโสติ สพฺเพสํ วิญฺญาณานํ อนฺติมปริจฺเฉเทน ฯ จกฺขุ...เจตนา ฯ อนฺตมโสติ สหชาตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จกฺขุ...ทีหีติ สหาติ สหโยโค ฯ อาทิสทฺเทน โสตวิญฺญาณาทีนํ จตุนฺนํ วิญฺญาณานํ คหณํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ อญฺญา วิญฺญาเณหิ สหชาตเจตนา อเปกฺขติ ฯ สห...ปานนฺติ[๒] ปทสฺส วิวรณํ สพฺพาปิ...รูปานญฺจาติ ฯ

สพฺพาปี...ปานญฺจ กมฺมวเสน ปจฺจโย โหตีติ โยชนา ฯ สพฺพาปีติ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ เจตนาติ โหตีติ กตฺตา ฯ นามานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปฏิ...คตาติ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ ปฏิสนฺธิยา สหคตา ปฏิ...คตา ฯ เจตนาติ โหตีติ กตฺตา ฯ กมฺม...รูปานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ กมฺมสมุฏฺฐานานิ จ ตานิ รูปานิ จาติ กมฺม...ปานิ ฯ ปวตฺติยนฺติ เจตนาติ อาธาโร ฯ รูป...คตาติ เจตนาติ วิเสสนํ ฯ รูปํ สมุฏฺฐาเปนฺตีติ รูปสมุฏฺฐาปกานิ ยานิ จิตฺตานิ ฯ รูปสมุฏฺฐาปกานิ จ ตานิ จิตฺตานิ จาติ รูป...ตานิ ฯ รูป...เตหิ สหคตา รูป...คตา ฯ เจตนาติ โหตีติ กตฺตา ฯ จิตฺต...ปานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ จิตฺตสมุฏฺฐานานิ

๑. สห...นนฺตีติ ฯ ๒. สหชาตานํ นามรูปานนฺติ จปนนฺติ ยุตฺตตรํ ฯ

จ ตานิ รูปานิ จาติ จิตฺต...ปานิ ฯ จสทฺโท นามานญฺจ กมฺม...
ปานญฺจ จิตฺต...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ

[๒๓๒] นานา...นาติ ชปนํ ฯ นานา...เจตนา กมฺมวเสน
ปจฺจโย โหติ ฯ วิปา...โตติ นา...เณติ อปาทานํ ฯ นา...เณติ
นิพฺพตฺตาติ อาธาโร ฯ อตีตภาโว อาทิ ยสฺส ปจฺจุปฺปนฺนภวสฺส
โส อตีตภวาทิ ฯ นิพฺพตฺตาติ กุส...ตนาติ วิเสสนํ ฯ กุส...ตนาติ
โหตีติ กตฺตา ฯ

นามรูปานนฺติ ชปนํ ฯ อุภ...ปีติ ปฏิสนฺธิปวตฺตีสุ นาม-
รูปานนฺติ อาธาโร ฯ นามรูปานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ
วิ...นฺธาติ ชปนํ ฯ ปฏิ...วิปากาติ อรูปกฺขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ
ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ วิปากานํ ปฏิ...ทิกา ฯ อรูปกฺขนฺธาติ
โหนฺตีติ กตฺตา ฯ อรูปา จ เต ขนฺธา จาติ อรูปกฺขนฺธา ฯ

[๒๓๓] กสฺมา อรูปกฺขนฺธาติ วุตฺตํ นนุ รูปํ กมฺมโต
สมุฏฺฐาตีติ โจทนํ สนฺธายาห กมฺมนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ กมฺม...
นมฺปิ รูปํ วิปา...น ลภฺติ ฯ กสฺมา ฯ อรูป... นิรุฑฺธตฺตาติ[๑]
โยชนา ฯ กมฺมโต สมุฏฺฐิชานํ กมฺมสมุฏฺฐานํ ฯ ปิสทฺโท
โจทกาโภคสูจโน ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ วิปาโก อิติ โวหาโร
นามํ วิ...โร ฯ อรูปธมฺมสฺส ภาโว อรูป...โว ฯ สห

๑. นิรุฑฺฒตฺตาติ ภวิตพฺพํ ปรมปริจฺเฉทวณฺณนายํ นาปชฺชติ นิรุฑฺฒตฺตาติอาทีสุ วิน ฯ
นิรุฑฺฒสทฺโท สกฺกฏภาสาโต นยํ คเหตฺวา วุตฺโต ฯ

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 389

อาลมฺพเนน วตฺตนฺตีติ สาลมฺพนา เย อรูปธมฺมา ฯ สาลมฺพนานํ ภาโว สา...ภาโว ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ กมฺเมน สทิสา กมฺมสทิสา ฯ เอวสทฺโท กมฺมชรูปํ นิวตฺเตติ ฯ วิปาโก อิติ สมฺโท วิปากสทฺโท ฯ นิรุทฺธสฺส ภาโว นิรุทฺธตฺตํ ฯ กมฺม...นมฺปีติ รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปนฺติ น ลภตีติ กตฺตา ฯ วิปา...หารนฺติ น ลภตีติ กมฺมํ ฯ อรูป...น จาติ ทฺวยํ สทิเสสูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กมฺม...เสสูติ อรูป...เสฺววาติ วิเสสนํ ฯ อรูป...เสฺววาติ นิรุทฺธตฺตาติ อาธาโร ฯ วิปา...ทสฺสาติ นิรุทฺธตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ นิรุทฺธตฺตาติ น ลภตีติ เหตุ ฯ ปุเรชาต...กายสฺสาติ ฉปนํ ฯ ปจฺจยธมฺมโตติ ปุเรติ อปาทานํ ฯ อุปฺปนฺนสฺส อิมสฺสาติ ทฺวยํ รูปกายสฺสาติ วิเสสนํ ฯ รูปกายสฺสาติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ

กถนฺตฺยาทิ ปุจฺฉา ฯ ปจฺจุ...ติยํ สติ ปจฺฉา...ยตาติ กถมฺปนาติ ปุจฺฉา ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ปจฺจุ...นสฺสาติ นิพฺพตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปุเรติ นิพฺพตฺตีติ กาลสตฺตมี ฯ นิพฺพตฺติยนฺติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ปจฺฉาชาตสฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจยตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ สรูปํ ฯ นนุตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ อสติ...ตสฺสาติ วจนํ มยา นนุ วุตฺตํ ตสฺมา สนฺตา...อิมสฺส ปจฺฉาชาตปจฺจยสฺส พฺยาปาโร กิจฺจํ อิติ ตสฺมา โกจิ วิโรโธ น โหตีติ โยชนา ฯ

สนฺตานสฺส ปวตฺตนํ สนฺตา...ตฺตนํ ฯ เหตุโน ภาโว

เหตุภาโว ฯ เหตุภาเวน อุปตฺถมฺภนํ เหตุ...ภนํ ฯ นนูติ
อนุสฺสรเณ นิปาโต ฯ อสติ...ตสฺสาติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ
ตสฺมาติ พฺยาปาโรติ เหตุ ฯ สนฺตาน...นสฺสาติ เหตูติ สมฺปทานํ ฯ
เหตุ...เนติ พฺยาปาโรติ อาธาโร ฯ อิมสฺสาติ พฺยาปาโรติ
สมฺพนฺโธ ฯ พฺยาปาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ นาติ เหตุ ฯ
โกจีติ วิโรโธติ วิเสสนํ ฯ วิโรโธติ โหตีติ กตฺตา ฯ

[๒๓๔] กสฺมา ฉ วตฺถูนิ ปวตฺติยนฺติ วุตฺตํ ฯ ปฏิสนฺธิวตฺถูนิ
อตฺถีติ มนสิกตฺวา อาห ปฏิสนฺธิยนฺตฺยาทิ ฯ ป....ภวโต จกฺขฺวาทีนํ
สมฺภเว สติ จ ตํตํ...นโต ปฏิ...นสฺส หทยวตฺถุโน จ ปุเร...วโต
ฉ...ยนฺติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

จกฺขาทีนิ จ ตานิ วตฺถูนิ จาติ จกฺขาทิวตฺถูนิ ฯ อสมฺภวนํ
อสมฺภโว ฯ สติ จาติ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท อสมฺภวโต
จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตานิ ตานิ วิญฺญาณานิ ตํตํวิญฺญาณานิ
จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ ฯ ปจฺจยภาวสฺส อนุปคมนํ ปจฺจ...มนํ ฯ
หทย...โน จาติ จสทฺโท ปจฺจ...นโต จ ปุเร...วโต จาติ
โยเชตพฺโพ ฯ สห อุปฺปนฺนํ สหุปฺปนฺนํ ฯ ปุเรชาตกสฺส ภาโว
ปุ...กตฺตํ ฯ ปุเร...ตสฺส อภาโว ปุเร...ภาโว ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ
อสมฺภวโตติ อาธาโร ฯ จกฺขา...นนฺติ อสมฺภวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ
อสมฺภวโตติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ สติ จาติ อนุปคมเนติ ลกฺขณํ ฯ
สมฺภเวติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ตํตํ...นนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ

ปจฺจ...นโตติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ หทย...โน จาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิ...นาติ สหาติ สหโยโค ฯ สหุปฺปนฺนสฺสาติ หท...โนติ วิเสสนํ ฯ ปุเร...วโตติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ ฉ...ติยนฺติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๓๕] ปญฺจาลมฺพนานิ...วีถิยาติ อิทํ อารมฺมณํ ปุเรชาต-นิทฺเทเส อาคตนยเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ ญาเปนฺโต อาห ปญฺจาติอาทิ ฯ ปญฺจา...ติ จ อิทํ วจนํ อารมฺม...อาคตํ นยํ สนฺธาย อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

ปญฺจา...อิติ อิทนฺติ สรูปํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อิทนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อา...เทเสติ อาคตนฺติ อาธาโร ฯ อารมฺมณปุเรชาตสฺส นิทฺเทโส อา...โส ฯ อาคนฺติ สนฺธายาติ กมฺมํ ฯ สนฺธายาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๒๓๖] ปญฺหาวาเร ปน ธมฺมารมฺมณสฺสาปิ อารมฺมณปุเร-ชาตภาโว อาคโตติ ญาเปนฺโต อาห ปญฺหาตฺยาทิ ฯ ปญฺหาวาเร...อิติอาทินา นเยน อวิ...คหิตตฺตา อารมฺมณปุเรชาตํ ธมฺมารมฺมณมฺปิ มโน...วีถิยา ลพฺภติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนานิ จ ตานิ จกฺขาทีนิ จาติ ปจฺจุ...ทีนิ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ ปญฺจารมฺมณานนฺติ ญาเปติ ฯ คหิตานํ อารมฺมณานํ ภาโว คหิตตฺตํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ รูปานมฺมณาทีนิ อารมฺมณปุเร-ชาตานีติ ญาเปติ ฯ มโนวิญฺญาเณน สมฺพนฺธินี วีถิ มโน...

วีถิ ฯ ปญฺหาวาเรติ คหิตตฺตาติ อาธาโร ฯ เสโข...ติอาทินา คหิตตฺตาติ กรณํ ฯ อวิเสเสนาติ คหิตตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจุ...ทีนมฺปีติ คหิตตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ คหิตตฺตา ลพฺภตีติ เหตุ ฯ ธมฺมา...ณมฺปีติ ลพฺภตีติ กมฺมํ ฯ อารมฺ...ชาตนฺติ ธมฺมารมฺมณนฺติ วิเสสนํ ฯ มโน...ถิยาติ ลพฺภตีติ สมฺปทานํ ฯ

[๒๓๗] ธมฺมารมฺมณมฺปิ...วีถิยาติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห อตฺถโตตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ยํ ปจฺจุปฺปนฺนํ อารมฺมณํ คเหตฺวา...ปวตฺตติ ตํ อารมฺมณํ ตสฺสา มโนทฺวาริกวีถิยา อารมฺมณปุเรชาตํ โหติ อิติ เอตํ วจนํ อตฺถโตปิ สิทฺธนฺติ โยชนา ฯ อตฺถโตติ อธิปฺปายโต ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ ปญฺหาวาเร ปวตฺตา มโนทฺวาริกา ฯ มโนทฺวาริกา จ สา วีถิ จาติ มโน...วิถีติ ญาเปติ ฯ อตฺถโตติ สิทฺธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตนฺติ สิทฺธนฺติ กตฺตา ฯ ยํ...ปนฺนนฺติ อารมฺมณนฺติ วิเสสนํ ฯ อารมฺมณนฺติ คเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปุพฺพกาล-กิริยา ฯ มโน...วิถีติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ ตนฺติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ ตสฺสาติ อารมฺมณาติ สมฺปทานํ ฯ อารมฺ...ชาตนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ เอตนฺติ สรูปํ ฯ

ปกติยา...นิสฺสโย ฯ ปกติยาเอวาติมสฺส อตฺถโต วิวรณํ ปจฺจย...เนวาติ ฯ ปจมํ กรณํ ปกติ ฯ อตฺถโต[๑] อตฺตโน

๑. อติเรกปทมิทํ ฯ

ปกติตฺยตฺโถ ฯ เอวสทฺโท ปจฺจยนฺตเรน นิสฺสยภาวํ นิวตฺเตติ ฯ ปจฺจยนฺตเรน รหิโต ปจฺจยนฺตรหิโต ฯ สนฺโต ภาโว สภาโว ฯ เอวสทฺโท ปจฺจยนฺตเรน มิสฺสภาวํ นิวตฺเตติ ฯ ปกติยา... สภาเวเนวาติ ทฺวยํ อุปนิสฺสโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจย...เตนาติ สภาเวนาติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ สภาเวนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปกติยา อุปนิสฺสโย ปกตฺปนิสฺสโย ฯ ตติยาตปฺปุริโส ฯ

[๒๓๘] ปจฺจยนฺตร...เวเนวาติ ปทสฺส อธิปฺปายํ ญาเปนฺโต อาห อารมฺมณาตฺยาทิ ฯ อารมฺ...อิติ วจนํ วุตฺตํ โหติ ฯ อารมฺมณญฺจ อนนฺตโร จ อารมฺมณนฺตโร ฯ อารมฺมณฺปนิสฺสยา-นนฺตรูปนิสฺสเยหิ อมิสฺโสตฺยตฺโถ ฯ น มิสฺโส อมิสฺโส ฯ ปุถุเควาติ[๑] วิสุํเอว ฯ อนนฺตรูปนิสฺสเยหิ อมิสฺโสติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํ ฯ มคฺควีถิยํ หิ มคฺโค ผลสฺส อนนฺตรสมนนฺตรปกตฺปนิสฺสย-กมฺมปจฺจเยหิ ปจฺจโยติ ฯ

อารมฺ...หีติ อมิสฺโติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อมิสฺ...โกจีติ ปททฺวยํ อุปนิสฺสโยติ วิเสสนํ ฯ อุปนิสฺสโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วจนนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ วุตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ

อถวา...ปกตูปนิสฺสโย ฯ ปกรีติ ปกโต ฯ โย ราคาทิ ปกริ อตฺตโน สนฺตาเน นิปชฺชิ อิติ ตสฺมา โส ราคาทิ ปกโต ฯ กตฺตุสาธนํ ฯ ปกริยิตฺถาติ วา ปกโต ฯ โย ราคาทิ

๑. ฏีกายมฺปน ปุถเควาติ ทิสฺสติ ฯ

ปคฺคเลน ปกริยิตฺถ อุปเสวิยิตฺถ อิติ ตสฺมา โภชนาทิปกโต[๑] ฯ กมฺมสาธนํ ฯ กร กรเณ ฯ อตีเต ต ฯ ปกโตติ อุปนิสฺสโยติ วิเสสนํ ฯ อุปนิสฺสโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๓๙] ปกโตติ ปทสฺส อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ปกโตตฺยาทิ ฯ ปกโต อิติ จ เอติถ ปเท ปกาโร อุปสคฺโค โส อุปสคฺโค อตฺตโน...นิสฺสโย อิติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อุปฺปาทเน สมตฺโถ ธมฺโม อุปฺปาทนสมตฺโถ ฯ อุปฺ...ตฺถสฺส ภาโว อุปฺ...ภาโว ฯ นิปฺปา-ทิยิตฺถาติ นิปฺปาทิโต โย ราคาทิ ปุคฺคเลน นิปฺปาทิยิตฺถ ฯ นิปฺปาทิตสฺส ภาโว นิปฺ...ภาโว ฯ อาเสวิยิตฺถาติ อาเสวิโต โย อุตฺอาทิ ปุคฺคเลน ฯ อาเสวิตสฺส ภาโว อาเส...ภาโว ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ นิปฺปชฺชีติ นิปฺผนฺโน โย ราคาทิ ฯ ราโค อาทิ เยสํ โทสาทีนํ เต ราคาทโย ฯ สทฺธา อาทิ เยสํ สีลาทีนํ เต สทฺธาทโย ฯ ราคาทโย จ สทฺธาทโย จ ราคาทิสทฺธาทิ ฯ อุปเสวิยิตฺถาติ อุปเสวิโต โย อุตฺอาทิ ปุคฺคเลน ฯ วาสทฺโท ราคา...ธาทิ วา อุตฺ...ทิ วาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุตุ จ โภชนญฺจ อุตุโภชนํ ฯ อุตุโภชนํ อาทิ ยสฺส เสนาสนาทิโน โส อุตฺ...นาทิ ฯ ปกโตติ[๒] ปทํ เอตฺถาติ สรูปํ ฯ เอตฺถาติ ปกาโรติ อาธาโร ฯ ปกาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุปสคฺโคติ ปกาโรติ วิเสสนํ ฯ โสติ

๑. โส ราคาทิ ปกโตติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. ปกโตตีติ ฯ

ทีเปตีติ กตฺตา ฯ อตฺตโนติ ผลสฺสาติ สมฺพนฺโธ ฯ ผลสฺสาติ อุปฺปาทานาติ กมฺมํ ฯ อุ...นาติ นิปฺปาทิต° อาเสวิตาติ ทฺวเย ตติยาวิเสสนํ ฯ สนฺตาเนติ นิปฺปาทิตาติ อาธาโร ฯ นิปฺ...วณฺจาติ ทฺวยํ ทีเปตีติ กมฺมํ ฯ ตสฺมาติ อตฺโถติ เหตุ ฯ อตฺตโนติ สนฺตาเนติ สมฺพนฺโธ ฯ สนฺตาเนติ นิปฺผนฺโนติ อาธาโร ฯ นิปฺ...โนติ ราคา...ทีติ วิเสสนํ ฯ ราคา...ทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุป...โต วาติ อุตฺ...ทีติ วิเสสนํ ฯ อุตฺ...ทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปก...โยติ ราคา...อุตฺ...ทีติ ทฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ อิติ อตฺโถติ ปทํ อาหริตฺวา โยเชตพฺพํ ฯ

อตฺตนา วุตฺตวจนํ สมตฺเถนฺโต ตถา เจว นิทฺทิสตีติ อาห ฯ อาจริโย ปกตูปนิสฺสยํ ตถา เจว เตน อิมินา ปกาเรเนว นิทฺทิสติ ฯ ตถาติ นิทฺทิสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท วากฺยา-รมฺโภ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ ปการํ นิวตฺเตติ ฯ

[๒๔๐] ครุกตนฺติ จปนํ ฯ กตฺวา ปจฺจเวกฺขิตนฺติ อิทํ กตฺวา ปจฺจเวกฺขตีติ ปาลึ อเปกฺขิตฺวา วิวริตํ ฯ ครุนฺติ กตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ กตฺวาติ ปจฺจเวกฺขิตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปจฺ...ขิตนฺติ อาลมฺพนนฺติ วิเสสนํ ฯ

กตฺวา ปจฺจเวกฺขิตนฺติ วจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห ตถาหีตฺยาทิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ ทานํ ทตฺวา สีลํ...อาทินา นเยน

๑. ฏีกายมฺปน นิปฺผาทิต...อิติ ทิสฺสติ ฯ

ทานสีล...วเสน อสฺส[๑] อาลมฺพนุปนิสฺสยสฺส นิทฺเทโส ปวตฺโต ฯ ตถาหีติ ทฬฺหิ ฯ ปุคฺคโล ทานํ ทตฺวา สีล...กริตฺวา ตํ ทานาทึ ครุํ กตฺวา ปจฺจเวกฺขติ ฯ สมาทิยิตฺวาติ สํอาปุพฺโพ ทา คหเณ ฯ ตฺวา ฯ ทิวาทิโต โย ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ อาสฺสิ ฯ ปุพฺเพ กตญฺจ ตํ ทานาทิ สุจิณฺณญฺจาติ ปุพฺเพ...จิณฺณํ ฯ ทานญฺจ สีลญฺจ อุโปสถกมฺมญฺจ ปุพฺเพกตสุจิณฺณญฺจ โคตฺรภู จ โวทานญฺจ มคฺโค จ ทาน...มคฺคา ฯ ทาน...มคฺคา อาทิ เยสํ ผลาทีนํ ตานิ ทาน...มคฺคาทีนิ ฯ ปจฺจเวกฺขณสฺส วโส ปจฺ...วโส ฯ

ทานํ หตฺวา สีล...ทินา นเยนาติ ปวตฺโตติ กรณํ ฯ ทาน...นีติ กตฺวา ปจฺจเวกฺขณาติ กมฺมํ ฯ ครุกตนฺติ[๒] กตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ กตฺวาติ ปจฺจเวกฺขณาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปจฺจ...นาติ ปวตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อสฺสาติ นิทฺเทโสติ สมฺพนฺโธ ฯ นิทฺเทโส ปวตฺโตติ กตฺตา ฯ

[๒๔๑] อนนฺตรนิรุทฺธาติอาทิวจนสฺส วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห ปุริมาตฺยาทิ ฯ ปุริมา...ตตฺตา อนนฺ...ทฺธาติอาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ ปุริมา...นาติ อาทินาติ นเยนาติ วิเสสนํ ฯ อนนฺ...เยนาติ สทฺธินฺติ สหโยโค ฯ สทฺธินฺติ อกตฺวาติ กิริยา-วิเสสนํ ฯ นานตฺตนฺติ อกตฺวาติ กมฺมํ ฯ อกตฺวาติ อาคตตฺตาติ

๑. ฎีกายมฺปน อสฺสสทฺโท น ทิสฺสติ ฯ ๒. ฎีกายมฺปน ครุนฺติ ทิสฺสติ ฯ

ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อนนฺ...ยสฺสาติ อาคตฺตตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อาคตตฺตาติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ อนนฺต...อาทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๔๒] เตสํ ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ นานตฺตอกรเณ สติ เตสํ วิเสโส น ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห เอวนฺตฺยาทิ ฯ เอวํ อนนฺตรูปนิสฺสยสฺส อนนฺตรปจฺจเยน สทฺธึ นานตฺตํ อกรเณ สนฺเตปิ อตฺตโน...อิติ อยํ เอเตสํ ปจฺจยานํ วิเสโส ฯ เอวนฺติ สนฺเตติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สนฺเตติ วิเสโสติ ลกฺขณํ ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ อตฺตโนติ อนนฺตราติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตราติ อนุ...ปาทาติ กาลสตฺตมี ฯ อนุ...ปาโท ฯ อนุ...ปาทสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ อนุ...วโส ฯ อนนฺตรปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ พลว..เสนาติ อนนฺ...จโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ พลวํ การณํ พลวการณํ ฯ พลวการณสฺส วโส พลว...วโส ฯ อนนฺ...จโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อยนฺติ สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๔๓] ราคาทโยตฺยาทิวจเน โยชนํ ญาเปนฺโต อาห ยถาตฺยาทิ ฯ ยถา...อิติ โยชนา ฯ ยถารหนฺติ ราคาทโยติอาทิปทสฺส วิเสสนํ ฯ อฺรหํ อนติกฺกมฺม ปวตฺโต ยถารหํ ฯ อชฺฌตฺตญฺจาติ ราคา...ทุกฺขนฺติ ทฺวเย อาธาโร ฯ พหิทฺธา จาติ ปุคฺคลอุตุ...นญฺจาติ[๑]

๑. ปุคฺคโล โภชนมุตุ เสนาสนญฺจาติ สงฺคหปาลิปาโธ ฯ

ทฺวเย อาธาโร ฯ ราคาทโย...นญฺจ กุสลาทิธมฺมานํ ปจฺจยา
โหนฺติ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โปตฺถเก ปกตูปนิสฺสโย
พหุธา โหตีติ โยชนา ฯ ยถารหํ กินฺติ อาห ราคาตฺยาทิ ฯ
หิ สจฺจํ ราคาทโย ปุคฺคเลน อชฺฌตฺตํ อตฺตโน สนฺตาเน
นิปฺปาทิตา[๑] ปุคฺคลาทโย ปุคฺคเลน พหิทฺธา อาเสวิตา ฯ ราโค
อาทิ เยสํ ธมฺมานํ เต ราคาทโย ฯ อาทิสทฺเทน โทสสทฺธาทีนํ
คหณํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อตฺตโน สนฺตาโน อชฺฌตฺตํ ฯ นิปฺปาทิยึสูติ
นิปฺปาทิตา เย ธมฺมา ปุคฺคเลน นิปฺปาทิยึสุ ฯ ปุคฺคโล อาทิ
เยสํ อุตุอาทีนํ เต ปุคฺคลาทโย ฯ อาเสวิยึสูติ อาเสวิตา เย
ปุคฺคลาทโย ปุคฺคเลน ฯ

ราคาทโยติ นิปฺปาทิตาติ กมฺมํ ฯ อชฺฌตฺตนฺติ นิ...ทิตาติ
อาธาโร ฯ ปุคฺคลาทโยติ อาเสวิตาติ กมฺมํ ฯ พหิทฺธาติ
อาเสวิตาติ อาธาโร ฯ

[๒๔๔] อตฺตโน วจนํ อาจริยวจเนน สาเธนฺโต อาห
ตถาหีตฺยาทิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ ราคา...เสวิตาติ วจนํ อาจริเยน
นามรูปปริจฺเฉเท วุตฺตํ ฯ ปุคฺคเลน อชฺฌตฺตํ อตฺตโน สนฺตาเน
อนุวาสิตา นิปฺปาทิตา ราคสทฺธาทโย ธมฺมา ปุคฺคเลน พหิทฺธา
อุปเสวิตา สตฺตสงฺขารา(๒) จ กุสลาทิธมฺมานํ อุปนิสฺสยา ฯ

ตถา หีติ ทฬฺหิ ฯ อาจริเยนาติ วุตฺตนฺติ กตฺตา ฯ

๑. นิปฺผาทิตาติ ฎีกาปาโฐ ฯ ๒. สตฺตสงฺขารธมฺมาติ ฎีกาปาโฐ ฯ

ราคา จ สทฺธา จ ราคสทฺธา ฯ ราคสทฺธา อาทิ เยสํ
โทสสีลาทีนํ เต ราคสทฺธาทโย ฯ อตฺตโน สนฺตาโน อชฺฌตฺตํ ฯ
อชฺฌตฺตนฺติ เอตฺถ อํวิภตฺตีนม...วาติ สุตฺเตน สฺมิโน อํ ฯ
อนุวาสิยึสูติ อนุวาสิตา ฯ เย ราคาทิธมฺมา ปุคฺคเลน อนุวาสิยึสุ
นิปฺปาทิยึสุ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา อนุวาสิตา ฯ กมฺมสาธนํ ฯ
ภาวกมฺเมสุ ต ฯ อตีเต ต ฯ สตฺโต จ สงฺขาโร จ สตฺตสงฺขารา ฯ
สงฺขาโรติ อุตุโภชนาทิ ฯ จสทฺโท น เกวลํ ราคสทฺธาทโย
อุปนิสฺสยาติ อเปกฺขติ ฯ พหิทฺธาสทฺทโต สฺมึ ฯ สพฺพาสมาวุโส... ฯ
สฺมึโลโป ฯ อุปเสวิยึสูติ อุเปสวิตา เย สตฺตสงฺขารา ปุคฺคเลน ฯ
รา...โยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อชฺ...ตนฺติ อนุ...ตาติ อาธาโร ฯ
อนุ...ตาติ ราค...ทโยติ วิเสสนํ ฯ สตฺต...จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
พหิทฺธาติ อุป...วิตาติ อาธาโร ฯ อุป...วิตาติ สตฺต...มฺมาติ
วิเสสนํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ สรูปํ ฯ

[๒๔๕] อปรมฺปิ โยชนํ ญาเปนฺโต อาห อถวาตฺยาทิ ฯ
อชฺฌตฺตญฺจ...ธมฺมานํ อิติ ยถา...โยชนา ฯ ราคาทโย...พหิทฺธา จ
กุสลาทิธมฺมานํ นิสฺสยา โหนฺตีติ โยเชตพฺพํ ฯ อชฺฌตฺตญฺจาติ
อตฺตโน สนฺตาเน ฯ พหิทฺธาติ ปรสนฺตาเน ฯ อชฺ...จาติ ทฺวยํ
กุสลาทิธมฺมานนฺติ อาธาโร ฯ อิตีติ จิตีติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ
จิยเต จิติ ฯ จิติยา อนติกฺกมนํ ยถาจิติ ฯ ยถาจิติยา วสนํ
สมฺพชฺฌนํ ยถาจิติวโส ฯ เอวสทฺโท อุปฺปฏิปาฏิโยชนํ นิวตฺเตติ ฯ

ยถา...เนวาติ โยชนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯโยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๔๖] ยถาจิติโยชนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห อตฺตโนติอาทิ ฯ อตฺตโน...ปเรสญฺจ กุสลาทิธมฺมานํ นิสฺสยา อุปนิสฺสยา โหนฺติ ฯ ปกติกตฺตา ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อตฺตโนติ กุสลาทิธมฺมานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ กุส...มานนฺติ นิสฺสยาติ สมฺปทานํ ฯ กลฺยา...ตสฺสาติ สทฺธาทิเกติ สมฺพนฺโธ ฯ กลฺยาโณ จ โส มิตฺโต จาติ กลฺยาณมิตฺโต ฯ สทฺธาทิเกติ นิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ สทฺธา อาทิ เยสํ ธมฺมานํ เต สทฺธาทิกา ฯ นิสฺสายาติ กโรนฺตานนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กุสลนฺติ กโรนฺตานนฺติ กมฺมํ ฯ กโรนฺตานนฺติ ปเรสนฺติ วิเสสนํ ฯ ปเรสนฺติ กุสลาทิธมฺมานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท น เกวลํ อตฺตโน กุสลาทิธมฺมานํ นิสฺสยาติ ฌาเปติ ฯ นิสฺสยาติ โหนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ

[๒๔๗] ยถารหนฺติ ปทสฺส อธิปฺปายํ ฌาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ เตสุ ราคาทีสุ กาม...โหนฺติ อิติ เอวํ ยถารหํ วจนํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ กามราโค อาทิ เยสํ รูปราคาทีนํ เต กามราคาทโย ฯ กามภโว อาทิ เยสํ รูปภวาทีนํ เต กามภวาทโย ฯ นิพฺพตฺติยิสฺสเต นิพฺพตฺตนํ ฯ ราโค อาทิ เยสํ เต ราคาทโย ฯ ราคาทีนํ วูปสมนํ ราคา...มนํ ฯ จสทฺโท นิพฺ...ถญฺจ ราคาทิ...ถญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ มคฺคสฺส ภาวนา วฑฺฒนา

มคฺคภาวนา ฯ ทานญฺจ สีลญฺจ ทานสีลํ ฯ ทานสีลญฺจ อุโปสโถ จ ฌานญฺจ อภิญฺญา จ วิปสฺสนา จ มคฺคภาวนา จ ทาน...ภาวนา ฯ ราโค อาทิ เยสํ โทสาทีนํ เต ราคาทโย ฯ ราคาทโย เหตุ เยสํ อุปริราคาทีนํ เต ราคาทิเหตุกา ฯ กฺวจิ สมาทินา อนฺเต โก ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ทาน...ภาวนา จ อุปรูป...ทโย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุปรูปริ ปวตฺตา ราคาทโย อุปรูป...ทโย ฯ อรหํ อนติกฺกมฺม ปวตฺตํ วจนํ ยถารหํ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ กามราคาทโยติ นิทฺธารณียํ ฯ กาม...ทโยติ นิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ นิสฺสายาติ โหนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กาม...ทีสูติ นิพฺพตฺตนาติ อาธาโร ฯ นิพฺ...ถญฺจาติ โหนฺตีติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ ทาน.... ทโยติ ทฺวยํ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ ราคาทิเหตุกา จาติ อุปรูป...ทโยติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ ยถารหนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ยถารหนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๔๘] กามราคาทโยตฺยาทิวจนํ สมตฺเถนฺโต อาห ยนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ฯ ยํ ยํ ธมฺมชาตํ นิสฺสาย ยสฺส ยสฺส ธมฺมชาตสฺส สมฺภโว ฯ ตํ ธมฺมชาตํ ตสฺส ตสฺส ธมฺมชาตสฺส ปกตูปนิสฺสโย โหติ ฯ ยํ ยนฺติ นิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ นิสฺสายาติ สมฺภโวติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ยสฺส ยสฺสาติ สมฺภโวติ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺภโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สมฺภวนํ ปวตฺตนํ สมฺภโว ฯ ตนฺติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ ตสฺสาติ อป...โยติ สมฺปทานํ ฯ

อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ตนฺตํ ตสฺส ตสฺสาติ อตฺถิ ฯ ตํ ตสฺสาติปิ ปน ยุชฺชเตว ฯ ปกตู...โยติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ

[๒๔๙] ยํ ยญฺหิ นิสฺสายาทิวจนํ อาจริยวจเนน สาเธนฺโต อาห ปจฺจยาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ยทิทํ โย อยํ อุป...โย เอโส ปจฺจโย ปจฺจย...เทโส อิติ [๑] วจนํ อาจริเยหิ วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ ปทิสฺสนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ เอตฺถ ปจฺจเย ธมฺมาทโยติ ปเทโส ฯ ปปุพฺโพ ทิส ปติฏฺฐายํ ฯ สพฺพโต อ ฯ มหนฺโต ปเทโส มหาปเทโส ฯ มหนฺโต ธมฺมานํ โอกาโสตฺยตฺโถ ฯ ปจฺจโย จ โส มหาปเทโส จาติ ปจฺจ...เทโส ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ยทิทนฺติ ยํ อิทนฺติ เฉโท ฯ โย อยนฺติ ลิงฺควิปลฺลาโส ฯ ปจฺจ...โสติ เอโสติ วิเสสนํ ฯ เอโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยทิทนฺติ อุป...โยติ วิเสสนํ ฯ อุป...โยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก ปจฺจ...โยติ หิ วุตฺตนฺติ อตฺถิ ฯ หิสทฺโท น ยุตฺโต ฯ กสฺมา ฯ หิสทฺทสฺส อตฺตโน อตฺถิตา[๒] ฯ สเจ ปน อนฺโต จิโต หิสทฺโท เตน ปาเฐน สทฺธึ อาคโต ฯ ตํ ยุตฺตํ ฯ ปจฺจยมหา-ปเทโสตฺยาทิวจนสฺส ปน จิติ ตถา นตฺถิ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปน ปจฺจยมหาปเทโส เหส ยทิกํ อุปนิสฺสยปจฺจโยติ เอตฺตกเมว อตฺถิ ฯ ตสฺมา พหิ จิตหิสทฺโท น ยุตฺโต ฯ

๑. ฏีกายมฺปเนตฺถนฺตเร หิสทฺโท อตฺถิ ฯ โส น ยุตฺโต สีหลโปตฺถเกปิ อทิสฺสมานตฺตา ฯ
๒. หิสทฺทสฺส อนฺโต อฏฺฐิตตฺตาติ ภวิตพฺพํ ฯ

[๒๕๐] อนุรุทฺธาจริโย ปน กึ อิมํ ปจฺจยมหาปเทโสติ อาหาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห ตถาตฺยาทึ ฯ ตถา จ อนุรุทฺธาจริโย พหุธา... โยติ วจนํ อาห ฯ ตถาติ ยถา อาจริโย อิมํ ปจฺจยมหาปเทโสติ อาห ตถายมฺปิ อาหตฺยาธิปฺปาโย ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อิตีติ วจนนฺติ สรูปํ ฯ

สทฺธาทโยติ ฐปนํ ฯ สีลจาคปญฺญาติวจนํ อาทิสทฺทสฺส สรูปทสฺสนํ ฯ สีลญฺจ จาโค จ ปญฺญา จ สีลจาคปญฺญา ฯ ตํ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห อตฺตโนติอาทิ ฯ หิ สจฺจํ อตฺตโน อตฺตโนติ สทฺธาทิกนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สทฺธาทิกนฺติ อุปนิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อุ...ยาติ โหนฺตีติ กตฺตา๑ ฯ ตถาติ ยถา อตฺตโน สทฺธาทิกํ อุป...ทโย โหนฺติ ตถา ปเรสํ ทานสีลาทโย โหนฺตีติ อตฺโถ ฯ กลฺยา...นนฺติ สทฺธา...โยติ สมฺพนฺโธ ฯ สทฺธาสีลาทโยติ นิสฺสายาติ กมฺมํ ฯ นิสฺสายาติ โหนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปเรสนฺติ ทาน...โยติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท น เกวลํ อตฺตโน ทานสีลาทโย โหนฺตีติ วิญฺญาเปติ ฯ ทาน...โยติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ เอตนฺติ สรูปํ ฯ เอตนฺติ ปากฏนฺติ กตฺตา ฯ

[๒๕๑] สุขทุกฺขนฺติ ปเทน น สพฺพสุขทุกฺขคฺคหณํ ญาเปนฺโต

๑. ทาน...โยติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ

---9

อาห สุขาตฺยาทิ ฯ สุขทุกฺขนฺติ ชปนํ ฯ กาเย ปวตฺตํ กายิกํ ฯ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ สุขทุกฺขํ ฯ กายิกญฺจ ตํ สุขทุกฺขญฺจาติ กายิกสุขทุกฺขํ ฯ

ปุคฺคโลติ ชปนํ ฯ กลฺยาณมิตฺโต อาทิ เยสํ มิตฺตานํ เต กลฺยาณมิตฺตาทโย ฯ กลฺยาณมิตฺตาทโย จ เต ปุคฺคลา จาติ กลฺ...ลา ฯ โภชนนฺติ ชปนํ ฯ สปฺปายํ อาทิ ยสฺส อสปฺปายสฺส ตํ สปฺปายาทิ ฯ สปฺปายาทิ จ ตํ โภชนญฺจาติ สปฺ...ชนํ ฯ อุตุปิ ตาทิโสว สปฺปายาทิภูโตว ฯ อุตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปิสทฺโท โภชนมเปกฺขติ ฯ ตาทิโสติ อุตูติ วิเสสนํ ฯ โส วิย ทิสฺสตีติ ตาทิโส โย อุตุ ฯ เอวสทฺโท อตาทิโสติ ญาเปติ ฯ

[๒๕๒] นนุ สทฺธาตฺยาทิกถาย วิตฺถาโร วุตฺโต ฯ ตตฺถาตฺยาทิ กิมตฺถํ วุตฺตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห อธีติอาทิ ฯ อธิปติ...อิติอาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อธิป...ณนฺติ ปทํ วุตฺตนฺติ ปเท นิทสฺสนํ[1] ฯ สงฺเขปนาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตนฺติ อตฺถนฺติ วิเสสนํ ฯ อตฺถนฺติ วิตฺถาเรตุนฺติ กมฺมํ ฯ วิตฺถาเรตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ ตตฺถ...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๕๓] ครุ...นนฺติ ชปนํ ฯ ปุคฺคเลน ปจฺจ...ลมฺพนํ ฯ ปจฺจ...ทินาติ กตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจเวกฺขิยเต ปจฺจเวกฺขณํ ฯ อสฺสาทิยเต อสฺสาโท ฯ ปจฺจเวกฺขณญฺจ อสฺสาโท จ ปจฺ...โท ฯ

๑. อธิป...ปจฺจยา โหนฺตีติ วุตฺตนฺติ ปเท วิทสฺสนนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ปจฺจเว...ณสฺสาโท อาทิ ยสฺส ครุการจิตฺติการสฺส [๑] คหณํ ฯ ครุกตนฺติ อาลมฺพนนฺติ วิเสสนํ ฯ ครุกตฺตพฺพํ ครุกตํ ฯ

[๒๕๔] กสฺมา ตํ อารมฺมณํ อาลมฺพนาธิปติ นามาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห ตนฺตฺยาหิ ฯ หิ สจฺจํ ฌาน...เภทํ ตํ อาลมฺพนํ ปจฺจ...ธิปติ นาม ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ฌานญฺจ มคฺโค จ ผลญฺจ วิปสฺสนา จ นิพฺพานญฺจ ฌาน...พานํ ฯ ฌาน...พานํ อาทิ ยสฺส อารมฺมณสฺส ตํ ฌาน...นาทิ ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ ฌาน...ทินา เภโท ยสฺส อาลมฺพนสฺส ตํ ฌาน...นาทิเภทํ ฯ อาทิสทฺเทน ครุกาตพฺพสฺส อวเสสกุสลาทิอฏฺฐรูปาทิอาลมฺพนสฺส คหณํ ฯ ปจฺจเวกฺขติ เอเตน จิตฺเตน ปุคฺคโลติ ปจฺจเวกฺขณํ ฯ อสฺสาเทติ เอเตน จิตฺตุปฺปาเทนาติ อสฺสาโท ฯ ปจฺจเวกฺขณญฺจ อสฺสาโท จ มคฺโค จ ผลญฺจ ปจฺจเวกฺ...ผลานิ ฯ ปจฺจเวกฺขณนฺติ จตฺตาโร กามาวจรกุสลญาณสมฺปยุตฺตา จตฺตาริ มหากิริยาญาณ-สมฺปยุตฺตานิ ฯ อสฺสาโทติ อฏฺฐ โลภจิตฺตานิ ฯ มคฺโคติ จตฺตาโร มคฺคา ฯ ผลนฺติ จตฺตาริ ผลานิ ฯ ปจฺจ...ผลานิ อาทิ เยสํ ธมฺมานํ เต ปจฺจ...ทโย ฯ อาทิสทฺเทน จตุนฺนํ กามาวจร-กุสลาญาณวิปฺปยุตฺตานํ คหณํ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก อาทิสทฺโท นตฺถิ ฯ โส ปาโฐ สาวเสโส ปาโฐ ฯ อภิธมฺมาวตารฎีกายํ อสฺสาทปจฺจเวกฺขณมคฺคผลานนฺติ วุตฺตํ ฯ ปฏฺฐานฎีกายํปิ ปจฺจ-เวกฺขณอสฺสาทมคฺคผลนฺติ วุตฺตํ ฯ อาทิสทฺทสหิโต ปาโฐ ปน

๑. เอตฺถนฺตเร โกจิ ปาโฐ นฏฺโฐ ภเวยฺย ฯ ๕๐

ยุชฺชติ ฯ ตถา หิ อนุรุทฺธาจริเยน อนุตฺตเร กามปุญฺเญ ติเหตุมหา-
กิริยาโลกมูเล จ สาวชฺเช ลพฺภตาลมฺพนาธิโปติ ปรมตฺถวินิจฺเฉย
วุตฺตํ ฯ ปฏฺฐานฏฺจกถายมฺปิ อิมานิ อฏฺฐวีสติ จิตฺตานิ คหิตานิ ฯ
ปจฺจเวกฺขณ...ผลาทโย จ เต ธมฺมา จาติ ปจฺจ...ทิธมฺมา ฯ
อตฺตนา อาธินา อตฺตาธินา ฯ อาลมฺพนญฺจ อธิปติ จาติ
อาลมฺ...ปติ ฯ อภิธมฺมาวตาเร ปน อารมฺมณาธิปติ ปน
โทมนสฺสวิจิกิจฺฉาอุทฺธจฺจกิริยาพฺยากตากุสลวิปาเก จ อนิฏฺฐสมฺมตญฺจ
รูปํ ฐเปตฺวา อวเสสนฺติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ กิริยาพฺยากตนฺติ อิมินา
อาวชฺชนทฺวยเมว คเหตพฺพํ ฯ กุทฺธสงฺขาตสตฺตวิเสสาทิปญฺญตฺติปิ
อารมฺมณาธิปติปจฺจโย โหติ ฯ ตถา หิ โปฏฺฐรฏฺฐวาสินา
มหากสฺสปตฺเถเรน ตตฺถ จ อารมฺมณาธิปติอารมฺมณุปนิสฺสย-
ปกตูปนิสฺสเยสุ ปญฺญตฺติปิ สงฺคหิตาติ โมหวินิจฺเฉทนิยํ วุตฺตํ ฯ

ตนฺติ กโรตีติ กตฺตา ฯ ฌาน...เภทนฺติ ตนฺติ วิเสสนํ ฯ
ปจฺจ...ธมฺเมติ กโรตีติ ปกติกมฺมํ ฯ อตฺตาธิเนติ[๑] กโรตีติ
วิกติกมฺมํ ฯ อิตีติ นามาติ เหตุ ฯ อาลมฺ...ปติ นามาติ สญฺญา ฯ

[๒๕๕] กิญฺจาปิ อาลมฺพนเมว ครุกตํ พลวมาลมฺพนุป-
นิสฺสโย ฯ ครุกตมาลมฺพนาธิปตีติ จ นานตฺถํ อกตฺวา วุตฺตํ ตถาปิ
เตสํ วิเสโสติ ญาเปนฺโต อาหา ครุกตฺยาทิ ฯ ครุกาตพฺพ...อิติ
อยํ เอเตสํ ทฺวินฺนํ ปจฺจยานํ วิเสโส ฯ ครุ จ ตํ กาตพฺพญฺจาติ

๑. อตฺตาธีเนติ ฏีกาปาโจ ฯ

ครุกาตพฺพํ อารมฺมณํ ฯ ครุกาตพฺพสฺส ภาโว ครุกาตพฺพตา ฯ ครุกาตพฺพตา เอว ครุ...มตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท พลวภาวํ นิวตฺเตติ ฯ ครุ เอว ครุกํ ฯ สพฺพโต โก ฯ อปิสทฺโท อครุํ อารมฺมณํ อเปกฺขติ ฯ พลวํ การณํ พลวการณํ ฯ พลวการณํเอว อตฺโถ สภาโว พลว...ณตฺโถ ฯ ครุ...เตนาติ อา...ธิปตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อา...ปตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ครุกโตปีติ พลวาติ อปาทานํ ฯ พล...เถนาติ อาลมฺ...โยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาลมฺ...สโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อยนฺติ สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๕๖] สหชาตา...รูปานนฺติ ฉปนํ ฯ ฉนฺท...ปจฺจโยติ โยชนา ฯ ฉนฺโท จ จิตฺตญฺจ วิริยญฺจ วีมํสา จ ฉนฺท...วีมํสา ฯ ฉนฺท...วีมํสานํ วโส ฉนฺท...วโส ฯ จตฺตาโร วิธา ยสฺส อธิปติโน โส จตุพฺพิโธ ฯ อปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ เอวสทฺโท ปฏิสนฺธึ นิวตฺเตติ ฯ สหชาตาธิปติโน วโส สห...วโส ฯ ฉนฺท...เสนาติ จตูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺพิโธติ สห...ปตีติ วิเสสนํ ฯ สห...ปตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถารหนฺติ ปจฺจ...โยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สห...นนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ ปวตฺติยํเยวาติ ปจฺจโยติ อาธาโร ฯ สห...เสนาติ ปจฺจโยติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ ลิงฺคตฺโถ ๑ ฯ

๑. ปจฺจโยติ สหชาตาธิปตีติ วิเสสนนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

[๒๕๗] กสฺมา วตฺถุวิปากา อญฺญมญฺญนฺติ อิทํ วุตฺตํ นนุ จิตฺตเจตสิกาหิ สหชาตวตฺถุ อตฺถีติ กตฺวา อาห รูปธมฺมสฺสาตฺยาทิ ฯ รูป...วเสน ภควตา วุตฺตา อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย วตฺถุ...มญฺญนฺติ วจนํ อาห ฯ รูปธมฺมสฺสาติ สห...ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุรูปธมฺมนฺติ ปตีติ กมฺมํ ฯ ปตีติ ปฏิจฺจ สห...ตาติ วิเสสนํ ฯ สห...ตาติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ วตฺถูติ อาธาโร ฯ วตฺถุวเสนาติ วุตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ วตฺถุ...มญฺญนฺติ วจนนฺติ อาหาติ กมฺมํ ฯ วตฺถุ จ วิปาโก จ วตฺถุวิปากา ฯ

[๒๕๘] กสฺมา จิตฺตเจตสิกา อญฺญมญฺญนฺติ วุตฺตํ นนุ รูปมฺปิ วตฺตพฺพนฺติ อาห ยสฺมาตฺยาทิ ฯ อยฺญมญฺญ...มตฺตโต อญฺญธมญฺญปจฺจยตา อิติ ตสฺมา ปวตฺติยํ...น โหติ ยสฺมา ปน ตสฺมา จิตฺต...ญนฺติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อญฺญมญฺญสฺส อุปตฺถมฺภนํ อญฺญ...ภนํ ฯ อญฺญ...ภนสฺส วโส อญฺญ...วโส ฯ เอวสทฺโท สหชาตมตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ อญฺญมญฺญปจฺจยสฺส ภาโว อญฺญ... ยตา ฯ น สห...โตติ อิทํ เอวสทฺทสฺส ผลํ ฯ สหชาตํ เอว สหชาตมตฺตํ ฯ ยสฺมาติ น โหตีติ เหตุ ฯ อญฺญ...เนวาติ อญฺญ...ยตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อญฺญ...ตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ สห...โตติ อญฺญ...ตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ น โหตีติ เหตุ ฯ ปวตฺติยนฺติ อาธาโร[๑] ฯ รูปนฺติ น โหตีติ

๑. ปวตฺติยนฺติ น โหตีติ อาธาโร ฯ

ปกติกตฺตา ฯ นามานนฺติ ปจฺจโยติ สมฺปทานํ ฯ อญฺญ...โยติ น โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ ตสฺมาติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ จิตฺต...วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๕๙] มหาภูตา อญฺญมญฺญนฺติ วจนสฺส วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห ตถาตฺยาทิ ฯ ตถา อุปา...อิติ ตสฺมา มหา... มญฺญนฺติ วจนนฺติ วุตฺตํ ฯ ตถาติ ยถา ปวตฺติยํ รูปํ นามานํ อญฺญมญฺญปจฺจโย น โหติ ตถาติ อตฺโถ ฯ จสทฺโท รูปํ อเปกฺขติ ฯ ตถาติ อุปสํหาโร ฯ อุปา...นิ จาติ น โหนฺตีติ ปกติกตฺตา ฯ ภู...นนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ อญฺญ...ยาติ น โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ มหา...นนฺติ วจนนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๖๐] อรูปิโน อาหารา...รูปานนฺติ วจเน โจทนํ สมุฏฺฐาเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต อาห นนุตฺยาทิ ฯ อรูปิโน...รูปานนฺติ วจนํ อาจริเยน นนุ วุตฺตํ ฯ เอวญฺจ วจเน สติ อสญฺ...ชิติกาติ อิทํ วจนํ อมฺเหหิ กถํ นียติ ญายตีติ โจทนา ฯ

นนุ จาติ โจทนตฺเถ นิปาโต ฯ เอวญฺจาติ จสทฺโท วากฺยารมฺเภ ฯ สห ชาโต อาหาโร สห...โร ฯ ชิยเต ชิติ ฯ อาหาเรน ชิติ เอเตสํ สตฺตานนฺติ อาหารฏฺชิติกา ฯ นนุ จาติ นิปาโต ฯ อรูปิ...นนฺติ วจนนฺติ กมฺมํ[๑] ฯ เอวญฺจาติ สตีติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ ลกฺขณํ ฯ อสญฺญีนนฺติ อสมฺภวโตติ

๑. อรูปิ...นนฺติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

สมฺปทานํ ฯ สห...รสฺสาติ อสมฺภวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อสมฺภวโตติ นียตีติ เหตุ ฯ สพฺเพ...กาตีติ อิทนฺติ สรูปํ ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ อิทนฺติ นียตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ โจทนาติ สรูปํ ฯ

[๒๖๑] วุจฺจเตตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ ปริหาโร มยา วุจฺจเต ฯ มโน...กมฺมสฺส วา ตํสหคตานมฺปิ เตน มโนสญฺเจตนาหาเรน สหคตานํปิ เสสาหารานํ กมฺม...กตา ภควตา ฯ มเนน สมฺปยุตฺตา เจตนา มโนสญฺเจตนา ฯ มโนสญฺเจตนา เอว อาหาโร มโน... อาหาโร ฯ มโน...หารสฺส วโส มโน...วโส ฯ มโน...วเสน ปวตฺตํ มโน...ปวตฺตํ ฯ เตน มโนสญฺเจตนาหาเรน สหคตา ตํสหคตา ฯ อปิสทฺโท มโนสญฺเจตนาหารํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ วาสทฺโท อปรํ นยํ ญาเปติ ฯ เสสา จ เต อาหารา จาติ เสสาหารา ฯ ตํสหคตานํปิ อวเสสหารานนฺติ อตฺถิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ ตํสหคตานํปิ วา เสสาหารานนฺติ ปทํ ยุชฺชติ ฯ กมฺมญฺจ อุปนิสฺสโย จ กมฺมูปนิสฺสยา ฯ กมฺมูปนิสฺสยา เอว ปจฺจยา กมฺม...จยา ฯ ปจฺจยสฺส ภาโว ปจฺจยตฺถํ ฯ ปจฺจยตฺถํ เอว ปริยาโย ปจฺจ...ยาโย ฯ สพฺเพ จ เต สตฺตา จาติ สพฺพสตฺตา ฯ กมฺมูปนิสฺสยปจฺจยสงฺขาเตน อาหาเรน ฐิติ เอเตสํ สตฺตานนฺติ อาหารฏฺฐิติกา ฯ อาหา...ติกานํ ภาโว อาหา...กตา ฯ อาหาโร เอว ปจฺจโย อาหารปจฺจโย ฯ อา...ยสฺส ภาโว

อา...ยภาโว ฯ

มโน...วตฺตสฺสาติ กมฺมสฺสาติ วิเสสนํ ฯ กมฺมสฺส เสสาหารา-
นนฺติ ทฺวยํ ปจฺจยตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตํ...ปิ วาติ เสสาหารา-
นนฺติ วิเสสนํ ฯ กมฺมู...เยหีติ ปจฺจยตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ปจฺจ...ยายนฺติ คเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ วุตฺตาติ ปุพฺพกาล-
กิริยา ฯ สพฺพสตฺตานนฺติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อา...กตาติ วุตฺตาติ
กมฺมํ ฯ นาติ วุตฺตาติ ปฏิเสโธ ฯ อา...โตติ วุตฺตาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๖๒] ปุจฺฉํ ฐเปนฺโต อาห ปญฺจตฺยาทิ ฯ ปญฺจ...ทีสุ
วจเนสุ อิตฺถินฺทฺริย...ยา น คหิตา นนุ อิติ ปุจฺฉา ฯ ปญฺจ...สูติ
คหิตาติ อาธาโร ฯ นนูติ ปุจฺฉา ฯ อิตฺถิ...ยาติ คหิตาติ
กมฺมํ ฯ นาติ คหิตาติ ปฏิเสโธ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ สรูปํ ฯ
สจฺจนฺตฺยาทิ อุภยูปคมนํ ฯ อิตฺถีปุริสินฺทฺริยา อาจริเยน สจฺจํ น
คหิตา ฯ สจฺจนฺติ น คหิตาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ

[๒๖๓] นนุ เตสํ ลิงฺคาทีหิ อนุวตฺตนิยตา อตฺถิ ฯ ตสฺมา
เตสํ อินฺทฺริยปจฺจยภาโว วตฺตพฺโพติ โจทนํ สนฺธายาห ยทิปิตฺยาทิ ฯ
เตสํ อิตฺถินฺทฺริยปุริสินฺทฺริยานํ ลิงฺคาทีหิ...ตา ยทิปิ อตฺถิ ฯ ปน
ตถาปิ สา อนุวตฺตนิยตา ลิงฺคาทีนํ ปจฺจยภาวโต น อตฺถีติ
โยชนา ฯ ยทิปีติ โจทกาโภคสูจโน ฯ ลิงฺคํ อาทิ เยสํ
นิมิตฺตกุตฺตากปฺปานํ เต ลิงฺคาทโย ฯ อตฺตานํ อนุวตฺตาเปนฺตีติ

อนุวตฺตนิยา เย อิตฺถินฺทฺริยปุริสินฺทฺริยา ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ อนุวตฺตติยานํ ภาโว อนุ...ยตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ปจฺจยสฺส ภาโว ปจฺจยตา ฯ ยทิปีติ นิปาโต ฯ เตสนฺติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ลิงฺคาทีหีติ อนุวตฺตนิยาติ กมฺมํ ฯ อนุ...ตาติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ สาติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ปจฺ...โตติ น อตฺถีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๒๖๔] น ปจฺจยภาวโตติ วจนํ อุปมาย สาเธนฺโต อาห ยถาหิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ชีวิตาหารา เยสํ ธมฺมานํ ปจฺจยา โหนฺติ ชีวิตาหารา เตสํ ธมฺมานํ อนุ...โหนฺติ ยถา เอวํ อิตฺถี...กา น โหนฺติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ชีวิตญฺจ อาหาโร จ ชีวิตาหารา ฯ อตฺถิปจฺจโย จ อวิคตปจฺจโย จ อตฺถิ...ปจฺจยา ฯ เตสุ วุทฺธีติอาทินา เอกสฺส ปจฺจยสทฺทสฺส โลโป ฯ อตฺถิอวิคต-ปจฺจยา จ เต ภูตา จาติ อตฺถิ...ภูตา ฯ จสทฺโท อนุ...กา จ อุป...กา จ อตฺถิ...ตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อิตฺถิภาโว จ ปุริสภาโว จ อิตฺถ...ภาโว ฯ เอกภาวโลโป ฯ

ยถาติ อุปมา ฯ ชี...ราติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ เยสนฺติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ ปจฺจยาติ ชี...ราติ วิเสสนํ ฯ เตสนฺติ อนุ...ภกาติ ทฺวเย กมฺมํ ปจฺจยาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อนุ...ตา จาติ ตยํ ชีวิ...ราติ วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ อิตฺถ...ภาวาติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ ลิงฺคาทีนนฺติ

อุปการกาติ สมฺปทานํ ฯ เกนจีติ อุปกาเรนาติ วิเสสนํ ฯ อุปกาเรนาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปการกาติ อิตฺถี... ภาวาติ วิเสสนํ ฯ

[๒๖๕] กิมฺปน ภูโตติ อาห เกวลนฺตฺยาทิ ฯ เกวลํ...ทีนํ เยนาการเรน อิตฺถีคหณสฺส อิตฺถีติ ชานนสฺส ปจฺจยภาโว โหติ ฯ ตโต...คหณาการโต...อญฺเญน...ปวตฺติโต เนสํ อิตฺถีปุริสภาวานํ ลิงฺคาทีหิ อนุ...ตา จ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ตสฺมา เตสํ อิตฺถีปุริสภาวานํ อินฺทฺริยภาโว ภควตา น วุตฺโตติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ลิงฺคาทิสงฺขาตสฺส สกสฺส อตฺตโน อนุรูปานิ ยถาสกํ ฯ เอวํสทฺโท อตฺตโน อนนุรูปานิ กมฺมาทีนิ นิวตฺเตติ ฯ กมฺมํ อาทิ เยสํ ปจฺจยานํ เต กมฺมาทโย ฯ อาทิสทฺเทน จิตฺตอุตูนํ คหณํ ฯ กมฺมาทโย จ เต ปจฺจยา จาติ กมฺมาทิปจฺจยา ฯ ปวตฺตนฺตีติ ปวตฺตมานา เย ลิงฺคาทโย ฯ ยถาสทฺทสฺส นิยมนํ ตโตติ ฯ อิตฺถีปุริสาติ วตฺตพฺเพ อุปลกฺขณวเสน อิตฺถีติ วุตฺตํ ฯ อิตฺถี จ ปุริโส จ อิตฺถีติ วา เอกเสโส กาตพฺโพ ฯ คหียเต คหณํ ฯ อิตฺถีติ คหณํ ชานนํ อิตฺถีคหณํ ฯ ปจฺจยสฺส ภาโว ปจฺจยภาโว ฯ ตโตติ อิตฺถิคฺคหณาการโต ฯ ตโตติอาทิ ยถาสทฺทสฺส นิยมนํ ฯ เตหิ อิตฺถีปุริสภาเวหิ สห อิโต ปวตฺโต ตํสหิโต ฯ ตํสหิโต จ โส สนฺตาโน จาติ ตํสหิตสนฺตาโน ฯ ลิงฺคาทีนํ อปฺปวตฺตินํ อปฺปวตฺติ ฯ อินฺทฺริยปจฺจยสฺส

ภาโว อินฺทฺริยตา ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อินฺทฺริยปจฺจยสฺส ภาโว อินฺทฺ...ภาโว ฯ

เกวลนฺติ ปวตฺตมานาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ยถา...วาติ กมฺมา...เยหีติ วิเสสนํ ฯ กมฺม...เยหีติ ปวตฺตาติ อปาทานํ เหตุ วา ฯ ปวตฺตมานานนฺติ ลิงฺคาทีนนฺติ วิเสสนํ ฯ ลิงฺคาทีนนฺติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ ยถาติ คหณาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตฺถีคหณสฺสาติ ปจฺจยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปจฺจยภาโวติ โหตีติ กตฺตา ฯ ตโตติ อญฺเญนาติ อปาทานํ ฯ อญฺเญนาติ อากาเรนาติ วิเสสนํ ฯ อากาเรนาติ อปฺปวตฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตํส...ตาเนติ อปฺปวตฺตีติ อาธาโร ฯ อปฺปวตฺโตติ วุจฺจตีติ เหตุ ฯ ลิงฺคาทีหีติ อนุ...นิยาติ กมฺมํ ฯ อนุ...ยตา จาติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ เนสนฺติ อนุ...ยตา อินฺทฺริยาตาติ ภาวโยโค ฯ ตสฺมาติ น วุตฺโตติ เหตุ ฯ เตสนฺติ ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ อินฺ...ภาโวติ น วุตฺโตติ กมฺมํ ฯ

[๒๖๖] โอกฺกนฺติกฺขเณตฺยาทิวจนสฺส วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห เยสนฺตฺยาทิ ฯ เยสํ นามานํ...ปวตฺติ [นาม...วตฺถาทีนํ][๑] เยสญฺจ รูปานํ สมฺป...โหติ เตสเมว นามรูปานํ วิป...ตา รูปานํ...ชายนฺตานํ นามานํ วิส...ลมฺพนํ อิติ ตสฺมา เตนาปิ อาลมฺพเนน เตสํ นามานํ สมฺป...นตฺถิ อิติ ตสฺมา เยสํ ธมฺมานํ สมฺป...อตฺถิ เตสเมว ธมฺมานํ วิ...ตาติปิ ภควตา วุตฺตา อิติ มนสิกตฺวา อาจริโย

๑. อติเรกมิทํ มญฺเญ ฯ

โอกฺ...อาทิ วจนํ อาหาติ โยชนา ฯ นามานนฺติ จิตฺตเจตสิกานํ ฯ วตฺถาทีนนฺติ หทยวตฺถุอาทีนํ ฯ วตฺถุ อาทิ เยสํ จกฺขาทีนํ ตานิ วตฺถาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน จกฺขุโสตฆานชิวฺหากายานํ คหณํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สนฺนิสฺสยนํ สนฺนิสฺสโย ฯ ภาวสาธนํ ฯ นามํ สนฺนิสฺสโย นามสนฺนิสฺสโย ฯ เอวสทฺโท อสนฺนิสฺสยํ นิวตฺเตติ ฯ สมฺปโยเค อาสงฺกา สมฺป...กา ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ นามรูปํ นิวตฺเตติ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ สาสงฺกาติ สา สมฺปโยคาสงฺกา ฯ อาสงฺกาติปิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ วตฺถุํ สนฺนิสฺสโย วตฺถุสนฺนิสฺสโย ฯ เอวสทฺโท อสนฺนิสฺสยํ นิวตฺเตติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ วิสยสฺส ภาโว วิสยภาโว ฯ วิสยภาโว เอว วิส...มตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อพฺภนฺตรโต นิกฺขมนํ นามสนฺนิสฺสยนํ นิวตฺเตติ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ รูปานํ รูเปหิ สมฺปโยคาสงฺกา นตฺถีติ ญาเปติ ฯ เอวสทฺโท สมฺปโยคสงฺการหิตํ นามรูปํ นิวตฺเตติ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ วตฺถาทีนํ สหชาตอญฺญมญฺญ-นิสฺสยินฺทฺริยปจฺจยตาติ ญาเปติ ฯ

เยสนฺติ นามานนฺติ วิเสสนํ ฯ นามานนฺติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ วตฺถาทีนนฺติ อพฺภนฺตราติ สมฺพนฺโธ ฯ อพฺ...โตติ นิกฺ...นนฺติ อปาทานํ ฯ นิกฺ...นํ วิยาติ นามานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เยสญฺจาติ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปานนฺติ สมฺปโยคาติ สมฺพนฺโธ ฯ นาม...เยเนวาติ อุป...นานนฺติ

ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...นนฺติ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ สมฺป...กาติ
โหตีติ กตฺตา ฯ เตสเมวาติ ปจฺจยาติ สมฺปทานํ ฯ วิปฺปยุตฺตปจฺจยตา
วตฺถุจกฺขาทีนํ...จิตฺตเจตสิกานญฺจาติอาทิโยโค โยเชตพฺโพ ฯ
วิปฺปยุตฺ...ตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปานนฺติ สมฺปโยคาติ สมฺพนฺโธ ฯ
รูเปหีติ สมฺปโยคาติ สหโยโค ฯ สาสงฺกาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ
วตฺถุสนฺ...เนวาติ ชายนฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ชายนฺตานนฺติ
วิสยาติ สมฺปทานํ วิส...มตฺตนฺติ อาลมฺพนนฺติ วิเสสนํ ฯ
อาลมฺพนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ นตฺถีติ เหตุ ฯ เตนาปีติ
สมฺปโยคาติ สหโยโค ฯ เตสนฺติ สมฺปโยคาติ สมฺพนฺโธ ฯ
สมฺป...กาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ อิตีติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ เยสนฺติ
สมฺปโยคาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺ...กาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ เตสเมวาติ
ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิป...ยตาปีติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ อิตีติ กตฺวาติ
นิทสฺสนํ ฯ โอกฺ...ทีติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๒๖๗] คาถาอตฺถํ ญาเปนฺโต อาห สพฺพถาตฺยาทิ ฯ
สพฺพถา...ตินฺทฺริยํ อิติ ปญฺจวิโธปิ อยํ อตฺถิ...จ โหติ ฯ สพฺพถาติ
วิวรณํ สพฺพกาเรนาติ ฯ สพฺพาการเนาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ยถารหนฺติ อนุรูเปน วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นา...เสนาติ
วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปํ ฯ นามรูปสฺส
วสนํ สมฺพชฺฌนํ นามรูปวโส ฯ วุตฺตนฺติ สหชาตํ ปุเรชาตํ
ปจฺฉาชาตนฺติ ตยสฺส วิเสสนํ ฯ ติวิธนฺติ จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา

อญฺญมญฺญนฺตฺยาทิ ฯ ติวิธนฺติ สหชาตนฺติ วิเสสนํ ฯ สหชาตนฺติ ปจฺจยชาตนฺติ วิเสสนํ ฯ ทุวิธนฺติ ฉวตฺถูนิ ปวตฺติยนฺตฺยาทิกํ ฯ ทุวิธนฺติ ปุเรชาตนฺติ วิเสสนํ ฯ ปุเรชาตนฺติ ปจฺจยชาตนฺติ วิเสสนํ ฯ เอกวิธนฺติ ปจฺฉาชาตา จิตฺตเจตสิกาตฺยาทิ ฯ เอกวิธนฺติ ปจฺฉาชาตนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺฉาชาตนฺติ ปจฺจยชาตนฺติ วิเสสนํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ปจฺจยชาตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาหาเรสูติ นิทฺธารณํ ฯ กวฬิงฺกาโรติ อาหาโรติ วิเสสนํ ฯ อาหาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูป...ยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โปตฺถเก รูปนฺติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ อิตีติ ปญฺจาติ สรูปํ ฯ อยํ ปญฺจวิโธปีติ ทฺวยํ อตฺถิ...โย จาติ วิเสสนํ ฯ โปตฺถเก ปญฺจวิโธติ เอตฺถ อปิสทฺโท นตฺถิ ฯ อปิสทฺโท อิจฺฉิตพฺโพติ มนสิกตฺวา โส ฏีกายํ ปกฺขิตฺโต ฯ อตฺถิ...ปจฺจโย จาติ โหตีติ กตฺตา ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ โปตฺถเก ตถาติ ปทสฺส ยถา ปญฺจวิโธ อตฺถิปจฺจโย ตถา วิคตปจฺจโยติ อตฺถิ ฯ

[๒๖๘] นนุ นิพฺพานํ ปรมตฺถโตติ อตฺถิ ตสฺมา นิพฺพาเนน อตฺถิอวิคตปจฺจเยน ภวิตพฺพนฺติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ฯ ตสฺมา ตมฺปิ นิเสธนตฺถํ ปจฺจุปฺปนฺนตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺน...ภาโว อิติ ตสฺมา สพฺพทา สพฺพสฺมึ กาเล ภาวิโน นิพฺพานสฺส อตฺถิ...นตฺถีติ โยชนา ฯ ปจฺจุปฺปนฺโน สภาโว ยสฺส อตฺถิภาวสฺส โส ปจฺจุปฺปนฺนสภาโว ฯ อตฺถิยา ภาโว อตฺถิภาโว[๑] ฯ ตาทิสสฺเสวาติ

๑. ฏีกายมฺปน อตฺถิสภาว...อิติ ทิสฺสติ ฯ โยชนาปาโฐ ยุตฺตตโรว ฯ

ปจฺจุปฺปนฺนสภาวสฺส วิชฺชมานสฺเสว ฯ โส วิย ทิสฺสตีติ ตาทิโส ฯ เอวสทฺโท อตาทิสํ อญฺญํ ธมฺมํ นิวตฺเตติ ฯ อุปตฺถมฺภกานํ ภาโว อุปตฺ...ตฺตํ ฯ อตฺถิภาวสฺส อภาโว อตฺถิภาวาภาโว วิชฺชมานภาวสฺส อภาโว ฯ น อุปการกา อนุปการกา ฯ เอว จาติ นิปาตสมุทาโย ฯ โส เอวสทฺโท อุปการกธมฺมา นิวตฺเตติ ฯ อตฺถิยา ภาโว อตฺถิภาโว ฯ อุปการสฺส ภาโว อุป...กตา ฯ อตฺถิปจฺจยสฺส ภาโว อตฺถิ...ภาโว ฯ ภวติ สีเลนาติ ภาวิ ยํ นิพฺพานํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ

ปจฺ...เวนาติ อตฺถิภาเวนาติ วิเสสนํ ฯ อตฺถิภาเวนาติ อุ...ภกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตาทิสฺสเสวาติ ธมฺมสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ธมฺมสฺสาติ อุปตฺ...กาติ สมฺปทานํ ฯ อุปตฺ...ตฺตาติ อุ...กตาติ เหตุ ฯ อตฺถิ...เวนาติ อนุ...กาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุ...เมว จาติ อุป...กาติ สมฺปทานํ ฯ อตฺถิภาเวนาติ อุปการกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...กตาติ สญฺญี ฯ อตฺถิ...ภาโวติ สญฺญา ฯ อิตีติ นตฺถีติ เหตุ ฯ นิพฺพานสฺสาติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สพฺพทาติ ภาวีติ กาลสตฺตมีฯ ภาวิโนติ นิพฺพานสฺสาติ วิเสสนํ ฯ อตฺถิ...ตา จาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ

[๒๖๙] อญฺญมฺปิ นยํ ญาเปนฺโต อาห อุปฺปาทาตฺยาทิ ฯ วา ฯ อุปฺปาทาทิยุตฺตานํ ธมฺมานํ นตฺถิ...ทิตา อิติ ตสฺมา ตสฺส นิพฺพานสฺส ตปฺป...ปสงฺโค อตฺถิอวิคตปจฺจยปฺปสงฺโค น โหติ ฯ

อุปฺปาทาทีหิ ยุตฺตา อุปฺ...ตฺตา ฯ นตฺถิภาเวน อุปการกา นตฺถิ...
กา ฯ นตฺถิ...กานํ ภาโว นตฺถิ...กตา ฯ นตฺถิภาโว...กตาย
วิรุทฺโธ นตฺถิ...วิรุทฺโธ ฯ วิคตภาเวน อุปการกา วิคต...การกา ฯ
วิคต...กานํ ภาโว วิค...กตา ฯ วิคต...กตาย วิรุทฺโธ วิค...
วิรุทฺโธ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อุปการกานํ ภาโว อุป...ภาโว ฯ
อตฺถิปจฺจโย อาทิ ยสฺส อวิคตปจฺจยสฺส โส อตฺถิปจฺจยาทิ ฯ
อตฺถิปจฺจยาทีนํ ภาโว อตฺถิ...ทิตา ฯ เต อตฺถิอวิคตสงฺขาตา
ปจฺจยา ตปฺปจฺจยา ฯ ตปฺปจฺจยานํ ภาโว ตปฺปจฺจยตฺตํ ฯ ตปฺปจฺจ-
ยตฺตสฺส ปสชฺชนํ ปาปุณนํ ตปฺป...สงฺโค ฯ อุปฺ...นนฺติ อุปการก-
ภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ นตฺถิ...วิรุทฺโธ จาติ ทฺวยํ อุป...โวติ
วิเสสนํ ฯ อุป...โวติ สญฺญี ฯ อตฺถิ...ตาติ สญฺญา ฯ อิตีติ
น โหตีติ เหตุ ฯ ตสฺสาติ ปสงฺโคติ สมฺพนฺโธ ฯ ตปฺ...โคติ
น โหตีติ กตฺตา ฯ

[๒๗๐] กสฺมา รูปชีวิตินฺทฺริยํ วุสฺํ วุตฺตํ ฯ นนุ ตํ สหชาตปฺ-
ปจฺจเยสุ คเหตพฺพนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห รูปตฺยาทิ ฯ เอตฺถ ปญฺจวิเธ
อตฺถิปจฺจเย รูปชีวิตินทฺริยญฺจ โอชา...อิติ ตสฺมา รูปชีวิตินฺทฺริยํ
อาจริเยน วิสุํ วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ
เอวสทฺโท อุปฺปาทกฺขณํ นิวตฺเตติ ฯ อุปการกสฺส ภาโว อุปการกตฺตํ ฯ
สห...เตสูติ พหุวจนํ ติวิธํ สหชาตํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ รูป...ยนฺติ
น คยฺหตีติ กมฺมํ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ โอชาติ อุปมา ฯ

จิติกฺ...เยวาติ อุปการกาติ อาธาโร ฯ อุปการกตฺตาติ น คยฺหตีติ เหตุ ฯ สห...เตสูติ น คยฺหตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ วิสุนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ

[๒๗๑] อาลมฺพตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห อิทานิตฺยาทิ ฯ อิทานิ...อิตีติ ทสฺเสตุํ อาลมฺพนูป...อิติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

อิทานีติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ สพฺเพปีติ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สงฺเขปโตติ จตูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺพิธาเยวาติ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ จตฺตาโร วิธา เยสํ เต จตุพฺพิธา ฯ เอวสทฺโท อธิกํ นิวตฺเตติ ฯ จตุธาเยวาติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ อิตีติ ทสฺเสตุนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ อาลมฺ...ติวจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๗๒] กสฺมา สพฺเพ ปจฺจยา จตฺตาโรติ ปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาห น หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ โย ปจฺจโย จิตฺต...น คจฺเฉยฺย โกจิ โส ปจฺจโย น อตฺถิ ฯ โลกปฺปวตฺติยา กมฺมเหตุกตฺตา จ ผล...วเสน สพฺเพปิ ปจฺจยา กมฺม...วตฺตนฺติ ฯ เต จ สพฺเพ ปจฺจยา ปร...มานาเยว อิติ ตสฺมา สพฺเพปิ ปจฺจยา จตูสุ ปจฺจเยสุ สโมธานํ คจฺฉนฺตีติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อารมฺมณสฺส ภาโว อารมฺมณภาโว ฯ สโก จ สโก จ สกสโก ฯ ปจฺจยโต อุปฺปนฺโน ปจฺจยุปฺปนฺโน ฯ

สกสกสฺส ปจฺจยุปฺปนฺโน สก...ปนฺโน ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ
กมฺมํ เหตุ ยสฺสา โลกปฺปวตฺติยา สา กมฺมเหตุกา ฯ กฺวจิ
สมาสาทินา โก ฯ กมฺมเหตุกาย โลกปฺปวตฺติยา ภาโว กมฺม...กตฺตํ ฯ
จสทฺโท วากฺยนฺตโร ฯ ลุชฺชนฺติ ปลุชฺชนฺตีติ โลกา เย สตฺตาทโย ฯ
ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ โลกานํ ปวตฺติ โลกปฺปวตฺติ สตฺตสงฺขาร-
โอกาสโลกานํ ปวตฺตนํ ฯ ผลติ นิปฺปชฺชตีติ ผลํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ
หิโนติ ผลํ นิพฺพตฺเตตีติ เหตุ โย ธมฺโม ฯ อุปจรณํ ปวตฺตนํ
อุปจาโร ฯ ผลสฺส เหตุมฺหิ อุปจาโร ผล...จาโร ฯ ผลสฺส
นามํ เหตุมฺหิ อุปจาโร เสมฺหคุโฬติ ปโยโค วิย ฯ วสนํ
สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ ผลเหตุปจารสฺส วโส ผล...วโส ฯ ปิสทฺโท
อวยวาเปกฺโข ฯ กมฺมสฺส สภาโว กมฺมสภาโว ฯ จสทฺโท
วากฺยนฺตโร ฯ สมฺมนฺนนํ สมฺมติ ฯ โลกานํ สตฺตานํ สมฺมติ
โลกสมฺมติ ฯ โลกสมฺมติยา วโส โลก...วโส ฯ จสทฺโท
สมุจฺจโย เอวสทฺโท อวิชฺชมานํ นิวตฺเตติ ฯ

นาติ อตฺถีติ ปฏิเสโธ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ โส โกจีติ
ปจฺจโยติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจโยติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ โยติ น คจฺเฉยฺย น
คจฺฉตีติ ทฺวเย กตฺตา ฯ จิตฺต...นนฺติ อารมฺมณาติ สมฺปทานํ ฯ
อารมฺ...ภาวนฺติ น คจฺเฉยฺยาติ กมฺมํ ฯ สก...นสฺส จาติ อุปนิสฺสยาติ
สมฺปทานํ ฯ อุป...ภาวนฺติ น คจฺฉตีติ กมฺมํ ฯ กมฺม...กตฺตา
จาติ นา...นฺตีติ ญาปนเหตุ ฯ โลกปฺ...ยาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ

ผล...นาติ นา...ตนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สพฺเพปีติ นา...ตนฺตีติ กตฺตา ฯ กมฺมสภาวนฺติ นา...ตนฺตีติ กมฺมํ ฯ เต จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปร...โต โลก...เสน จาติ วิชฺชมานาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิชฺช...เยวาติ เตติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ คจฺฉตีติ เหตุ ฯ สพฺเพปีติ คจฺฉนฺตีติ กตฺตา ฯ จตูสูติ สโมธานนฺติ อาธาโร ฯ สโมธานนฺติ คจฺฉนฺตีติ กมฺมํ ฯ

[๒๗๓] อิทานิตฺยาทิ สหชาตาตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปนํ ฯ อิทานิ ตตฺถ ตตฺถ ปจฺจยฏฺฐาเน สหชาตรูปํ อิติ ยํ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ สพฺพํ ตํ วจนํ ปณฺฑิเตน อวิเสสโต สามญฺญโต ทฏฺฐพฺพํ อติ อธิปฺปายํ ทสฺเสตุํ สหชาต...ทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

อิทานีติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ยนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ ตตฺ...ถาติ วุตฺตนฺติ อาธาโร ฯ สหชาตรูปนฺตีติ ยนฺติ สรูปํ ฯ ตนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมํ ฯ สพฺพนฺติ ตนฺติ วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อวิ...สโตติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิติ อธิปฺปายนฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ สห...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๗๔] กสฺมา ตํ วจนํ สามญฺญโต น ทฏฺฐพฺพนฺติ ปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาห ปฏิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ปฏิสนฺธิยํ จิตฺต...วโต สหชาตรูปนฺติ สหชาตรูปํ นาม สพฺพถาปิ สพฺเพนปิ ปกาเรน

ปวตฺเต...โหตีติ โยชนา ฯ

หิ ทฬฺหิ ฯ จิตฺตสมุฏฺฐานานํ° อภาโว จิตฺ...ภาโว ฯ จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต ฯ โส จิตฺ...โต จ สหุปฺ...โต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สห อุปฺปชฺชนํ สหุปฺปตฺติ ฯ นิยมํ นิยโม ฯ สหุปฺปตฺติยา นิยโม สหุปฺ...ยโม ฯ สหุปฺ...ยมสฺส อภาโว สหุปฺ...ภาโว ฯ อิติสทฺโท นามวาจโก ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก สพฺพตฺถาปีติ อตฺถิ ฯ เอวํ สติ ตํ ปวตฺเต ปฏิสนฺธิยนฺติ ปททฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ สพฺพาถาปีติ ปน ยุชฺชติ ฯ กฏตฺตารูปํ อิติ สงฺขาตาติ กฏตฺ...ตานิ ฯ กฏตฺตารูป-สงฺขาตานิ จ ตานิ กมฺมชรูปานิ จาติ กฏตฺ...รูปานิ ฯ จสทฺโท รูปานญฺจ กฏตฺ...รูปานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ วเสนาติ เภเทน ฯ

ปฏิ...ยนฺติ อภาวโตติ อาธาโร ฯ จิตฺต...โตติ ทุวิธนฺติ เหตุ ฯ ปวตฺติยนฺติ อภาวโตติ อาธาโร ฯ กมฺม...นญฺจาติ อุปฺปตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺ...เกหีติ สหาติ สหโยโค ฯ สหุปฺ...วโตติ ทุวิธนฺติ เหตุ ฯ สห...ปนฺตีติ โหตีติ กตฺตา ฯ สพฺพถาปีติ ทุวิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺเตติ จิตฺ...นนฺติ อาธาโร ฯ จิตฺ...นนฺติ รูปานนฺติ วิเสสนํ ฯ รูปานนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ กฏตฺ...ปานนฺติ อาธาโร ฯ กฏตฺ...นญฺจาติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ ทุวิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุวิธนฺติ สห...ปนฺตีติ วิเสสนํ ฯ โปตฺถเก สหชาตรูปนฺติ ปน เอตฺถ วจเน สหชาตรูปํ สพฺพถาปิ

๑. จิตฺตสมุฏฺฐานรูปานํ ฯ

ปวตฺติ...ทุวิธํ โหตีติ สนฺนิฏฺฐานํ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺพนฺติ โยชนา ฯ สห...นนฺติ เอตฺถาติ เวทิตพฺพนฺติ อาธาโร ฯ

กฏตฺตารูปานนฺติ ปเท วจนตฺถํ ญาเปนฺโต อาห กมฺมสฺสาตฺยาทิ ฯ กมฺมสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ กฏตฺตาติ นิพฺพตฺตาติ เหตุ ฯ กฏสฺส ภาโว กฏตฺตํ ฯ นิพฺ...ตานีติ[๑] รูปานีติ วิเสสนํ ฯ รูปานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กฏตฺ...ปานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตสฺส โภ ฯ อลุตฺตปญฺจมีตปฺปุริโส ฯ

[๒๗๕] คาถาย อตฺถโยชนํ ญาเปนฺโต อาห อิติตฺยาทิ ฯ อิตีติ ปทสฺส วิวรณํ เอวํ วุตฺตนเยนาติ ฯ วุตฺโต นโย วุตฺตนโย ฯ สมฺภวาติมสฺส วิวรณํ ยถาสมฺภวนฺติ ฯ สมฺภวนํ ปวตฺตนํ สมฺภโว ฯ สมฺภวสฺส อนุรูปํ ยถาสมฺภวํ ฯ อํวิภตฺตีนมิจฺจาทินา นาสฺส อํ ฯ เตกาลิกาติมสฺส วิวรณํ กาลตฺยวนฺโตติ ฯ อนนฺตโร จ สมสนนฺตโร จ อาเสวนญฺจ นตฺถิ จ วิคโต จ อนนฺ...วิคตา ฯ อนนฺ...วิคตานํ วโส อนนฺ...วโส ฯ อิตีโต กาโล อตีตกาลโล ฯ อตีตกาโล เอเตสํ ปจฺจยานมตฺถีติ อตีตกาลิกา ฯ ทณฺฑาทิโต ฯ อตีโต จ วตฺตมาโน จ อตีต...นา ฯ อตีตวตฺตมานานํ วโส อตี...วโส ฯ เทฺว กาลา ทฺวิกาโล ฯ สมาหารทิคุ ฯ ทฺวิกาโล เอตสฺส อตฺถีติ ทฺวิกาลิโก ฯ อาลมฺพนญฺจ[๒] อธิปติ จ อุปนิสฺสโย จ อา...สยา ฯ อา...สยา เอว ปจฺจยา อา...ปจฺจยา ฯ ตโย กาลา ติกาโล ฯ

๑. นิพฺพตฺตมานานีติ ฎีกาปาโฐ ฯ ๒. อารมฺมณ...อิติ ฎีกาปาโฐ ฯ

ทิคุ ฯ ติกาโล เอเตสมตฺถีติ เตกาลิกา ฯ ปจฺจุปฺปนฺโน กาโล
ปจฺจุปฺปนฺนกาโล ฯ ปจฺจุปฺปนฺนกาโล เอเตสมตฺถีติ ปจฺจุปฺปนฺน-
กาลิกา ฯ จสทฺโท อตีต...กานญฺจ ทฺวิ...กสฺส จ ติ...นญฺจ
ปจฺ...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ กาลานํ
ตยํ กาลตฺตยํ ฯ กาลตฺตยํ เอเตสํ ธมฺมานมตฺถีติ กาลตฺตยวนฺโต ฯ
นิพฺพานญฺจ ปญฺญตฺติ จ นิพฺ...ติโย ฯ นิพฺพานปญฺญตฺตีนํ วโส
นิพฺ...วโส ฯ กาลมุตฺตาติมสฺส วิวรณํ กาลวิมุตฺตาติ ฯ กาลโต
วิมุตฺตา กาลวิมุตฺตา ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ จกฺขุ อาทิ เยสํ
โสตาทีนํ ตานิ จกฺขฺวาทีนิ ฯ ราโค จ สทฺธา จ ราคสทฺธา ฯ
ราคสทฺธา อาทิ เยสํ โทสสีลาทิธมฺมานํ เต ราคสทฺธาทโย ฯ
จกฺขฺวาทีนิ จ ราคสทฺธาทโย จ จกฺขฺวาทิ...ทฺธาทโต ฯ จกฺขฺวาทิ...ทีนํ
วโส จกฺขฺวาทิ...วโส ฯ อชฺฌตฺตนฺติมสฺส วิวรณํ อชฺฌตฺติกาติ ฯ
อตฺตานํ อธิกิจฺจ ปวตฺตา ธมฺมา อชฺฌตฺตํ ฯ อพฺยยีภาโว ฯ
อํวิภตฺตีนมิจฺจาทินา ปฐมาโยสฺส อํ ฯ อชฺฌตฺเต สตฺตสนฺตาเน
ภวา อชฺฌตฺติกา ฯ ตมธิเต ฯ ณิโก ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ
กิสฺมิญฺจิ ฏีกาโปตฺถเก จสทฺโท นตฺถิ ฯ โส อาหริตฺวา
วตฺตพฺโพ ฯ ปุคฺคโล จ อุตุ จ โภชนญฺจ ปุ...ชนํ ฯ ปุคฺ...โภชนํ
อาทิ เยสํ เสนาสนาทีนํ ตานิ ปุ...ทีนิ ฯ ปุ...ทีนํ วโส ปุ...วโส ฯ
ตโตติ อชฺฌตฺตโต ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ ปจฺจยโต
อุปฺปนฺนา ปจฺจยุปฺปนฺนา ฯ ปจฺ...ปนฺนานํ ภาโว ปจฺจยภาโว ฯ

พหิทฺธา จาติ จสทฺโท อาหริตฺวา สงฺขตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตถาสทฺโท อุปสํหรตฺโถ ฯ เตสํ สงฺขตานํ ปฏิปกฺขา ตปฺปฏิปกฺขา ฯ ตปฺ...ขานํ ภาโว ตปฺ...ภาโว ฯ จสทฺโท อาหริตฺวา โยชิโต ฯ ปญฺญตฺติ จ นามญฺจ รูปญฺจ ปญฺ...รูปานิ ฯ เตสํ วโส ปญฺ...วโส° ฯ ตโย วิธา ปการา ติวิธา ฯ ทิคุ ฯ ยทาทินา นาสฺส อา ฯ ปฏฺฐาเนติมสฺส วิวรณํ อนนฺ...ฐาเนติ ฯ อนนฺตา อนุโลมาทินยา ยสฺมึ ปฏฺฐาเน ตํ อนนฺตนยํ ฯ สมนฺตโต ธมฺมานุโลมาทีหิ ปกาเรหิ ปวตฺตํ ปฏฺฐานํ สม...ฐานํ ฯ อนนฺตนยญฺจ ตํ สมนฺตปฏฺฐานญฺจาติ อนนฺ...ฐานํ ฯ นานาเภทภินฺนา อตฺถา ปกาเรน กริยนฺติ วิภชิยนฺติ เอตฺถ คนฺเถติ ปกรณํ ฯ จตูหิ อธิกา วีสติ จตูวีสติ ฯ จตุวีสติ อิติ สงฺขาตา กถิตา จตุ...ตา ฯ จตุวีสติสงฺขาตา จ เต ปจฺจยา จาติ จตุ...ปจฺจยา ฯ จตุวีสติสงฺขาตาติ จตุวีสติ อิติ กถิตา ฯ

อิติ...เยนาติ สมฺภวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺ...วนฺติ เตกาลิกา กาลวิมุตฺตาตฺยาทีสุ ฉสุ ปเทสุ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนนฺ...เสนาติ ปญฺจาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจนฺนนฺติ อตี...นนฺติ วิเสสนํ ฯ อตีต...กานนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ กมฺมปจฺจยสฺสาติ ทฺวิกาลิกสฺสาติ วิเสสนํ ฯ อตี...เสนาติ ทฺวีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทฺวิ...สาติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ อาลมฺ...นนฺติ ติกาลิกานนฺติ วิเสสนํ ฯ ติ...นนฺติ

๑. สงฺคหปาลิปาโธ วา ฏีกาปาโธ วา น เอกปทิโก โหติ ฯ

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 427

วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ อา...นนฺติ ติ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ติ...นนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ อิต...รสนฺนนติ ปจฺจุ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจุ...นญฺจาติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ กาลตฺตยวนฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กาลตฺตยวนฺโตติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ นิพฺ...เสนาติ กาลวิมุตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กาล...มุตฺตา จาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ จกฺขฺวาทิ...เสนาติ อชฺฌตฺติกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อชฺฌตฺติกา จาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ปุคฺคล...เสนาติ พหิทฺธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตโตติ พหิทฺธาติ อปาทานํ ฯ พหิทฺธา จาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺ...เวนาติ สงฺขตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺขตา จ อสงฺขตา จาติ ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ ตปฺ...ภาเวนาติ อสงฺขาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ สญฺญี ฯ ปญฺญตฺ...ปานนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ ติวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺเขปโตติ ติวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ติวิธาติ ฐิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ฐิตาติ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ สพฺพถาติ จตุวีสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนนฺ...ธาเนติ ปกรเณติ วิเสสนํ ฯ ปกรเณติ อาธาโร๑ ฯ จตุ...สงฺขาตานิ ปจฺจยาติ วิเสสนํ ฯ ปจฺจยา นามาติ สญฺญา ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๗๖] ตตฺถาติ ฐปนํ ฯ เตสุ ปญฺ...เปสูติ นิทฺธารณํ ฯ ปญฺญาปิยตฺตาตฺยาทิวจนสฺส วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห วจนียตฺยาทิ ฯ

๑. ปกรเณติ ปจฺจยา นามาติ อาธาโร

วจนียวาจกเภเทน ทุวิธา...อิติ ตสฺมา ปญฺญา...ทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ วจิตพฺโพติ วจนีโย โย อตฺโถ ปญฺฑิเตน ฯ อตฺถํ วจตีติ วาจโก โย สทฺโท ฯ วจนีโย จ วาจโก จ ว จนียวาจกา ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ วจนียวาจกานํ เภโท วจนีย...เภโท ฯ เทฺว วิธา ปการา ยสฺสา ปญฺญตฺติยา สา ทุวิธา ฯ

วจนี...เภทาติ ทุวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุวิธาติ ปญฺ...ตีติ วิเสสนํ ฯ ปญฺญตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ ปญฺ...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

ปญฺญาปิยตฺตาติ ฐปนํ ฯ เตน เตนาติ ปกาเรนาติ วิเสสนํ ฯ ปกาเรนาติ ญาเปตพฺพาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ญาปิยตีติ ญาเปตพฺโพ โย อตฺโถ ปญฺฑิเตน ฯ ญาเปตพฺพสฺส ภาโว ญาเปตพฺพตฺตํ ฯ อิมินา กมฺมสาธนวจเนน รูปาทิ...ปญฺญตฺติ อาจริเยน วุตฺตา ฯ สมูโห จ สนฺตาโน จ สมูหสนฺตาโน ฯ โส อาทิ ยสฺส วตฺตนาทิโน โส สมูห...ทิ ฯ อวตฺถา จ โส วิเสโส จาติ อวตฺถาวิเสโส ฯ โส อาทิ ยสฺส กสิณุคฺฆาฏนาทิโน โส อวตฺถาวิเสสาทิ ฯ สมูหสนฺตานาทิ จ อวตฺถาวิเสสาทิ จ สมูห...สาทโย ฯ สมู...ทีหิ เภทา สมูห...เภทา ฯ สมฺมุนิยตีติ สมฺมุติ ยา อตฺถชาติ ฯ สมฺมุติ เอว สจฺจํ สมฺมุติสจฺจํ ฯ สมฺมุติสจฺจํ[๑] จ สา ภูตา จาติ สมฺ...ภูตา ฯ อุปนิสฺสาย อาทิยติ คณฺหิยตีติ อุปาทา ยา อตฺถชาติ

๑. ฏีกายมฺปน สมฺมติสจฺจ...อิติ ทิสฺสติ ฯ

ปณฺฑิเตน ฯ กมฺมสาธนํ ฯ อุปอาปุพฺโพ ทา อาทาเน ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ อ ฯ ปญฺญาปิยตีติ ปญฺญตฺติ ยา อตฺถชาติ ฯ อุปาทา จ สา ปญฺญตฺติ จาติ อุปาทาปญฺญตฺติ ฯ อุปาทาปญฺญตฺติ อิติ สงฺขาตา อุปา...ขาตา ฯ อตฺโถ เอว ปญฺญตฺติ อตฺถปญฺญตฺติ ฯ

อิมินาติ วุตฺตาติ กรณํ ฯ รูปา...มานนฺติ สมูหสนฺตานาทิ... อาทีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมูห...ขาตาติ ตยํ อตฺถปญฺญตฺตีติ วิเสสนํ ฯ อตฺถปญฺญตฺตีติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ปญฺญาปิยตฺตาติ อิมินา วุตฺตํ อตฺถปญฺญตฺตึ สมตฺเถติ สา หีติอาทินา ฯ หิ สจฺจํ สา อตฺถปญฺญตฺติ ปณฺฑิเตน นามปญฺญตฺติยา ปญฺญาปิยติ ฯ สาติ ปญฺญาปิยตีติ กมฺมํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ นามปญฺญตฺติยาติ ปญฺญาปิยตีติ กรณํ ฯ นามํ เอว ปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺติ ฯ

ปญฺญาปนโตติ ชปนํ ฯ ปกาเรหีติ ญาปนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺถปญฺญตฺติยาติ ญาปนาติ กมฺมํ ฯ อตฺโถ เอว ปญฺญตฺติ อตฺถปญฺญตฺติ ฯ นามปญฺญตฺติยา ญาปิยเต ญาปนํ ฯ นามปญฺญตฺติยาติ ญาปยเตติ กตฺตา ฯ ภาวสาธนํ ฯ

[๒๗๗] กา ปน ปญฺญตฺติ วุตฺตาติ อาห อิมินาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ อิมินา กตฺตุสาธนวจเนน ยา ปญฺญตฺติ อตฺถํ ปญฺญาเปติ อิติ ตสฺมา สา ปญฺญตฺติ ปญฺญตฺติ อิติ ลทฺธ...ปญฺญตฺติ อาจริเยน วุตฺตา ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ ปญฺญาเปตีติ ปญฺญตฺติ ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ ปญฺญาเปตีติ ปปุพฺโพ ญา ญาเณ ฯ เหตฺวตฺเถ ณาเป ฯ

ติวิภตฺติ ฯ การิตานณฺโณ โลปํ ฯ ปญฺญตฺตีติ ปปุพฺโพ ญา ฯ อิตฺถิยมติยโววา ฯ ปรเทฺวภาโว ธาเน ฯ ตสฺส ทฺวิตฺตํ รสฺสํ ฯ อาสฺส รสฺสตฺตํ ฯ อตฺถานนฺติ ปรมตฺถภูตานํ อตฺถานํ ฯ ลทฺธํ นามํ ยาย ปญฺญตฺติยา สา ลทฺธนามา ฯ อภิธาตีติ อภิธานา ฯ ยา นามปญฺญตฺติ อตฺถํ อภิธาติ ภาสติ อิติ ตสฺมา สา นามปญฺญตฺติ อภิธานา ฯ อภิปุพฺโพ ธา ภาสเน ฯ กตฺตุกรณ...สุ จ ฯ ยุ ฯ อภิธานา อิติ สงฺขาตา อภิธานสงฺขาตา ฯ วาจกภาเวน นมตีติ นามํ ยา ปญฺญตฺติ ฯ อตฺถํ ปญฺญาเปตีติ ปญฺญตฺติ ยา สทฺทชาติ ฯ นามํ เอว ปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺติ ฯ

อิมินาติ วุตฺตาติ กรณํ ฯ ปญฺญา...ปญฺญตฺตีติ ลทฺธาติ นิทสฺสนํ ฯ ลทฺธนามา อภิ...ตาติ ทฺวยํ นาม...ตฺตีติ วิเสสนํ ฯ อตฺถานนฺติ อภิธานาติ กมฺมํ ฯ

[๒๗๘] ภูต...ทายาติ ธปนํ ฯ ปริณามนํ ปริณาโม ฯ ปริณาโม เอว อากาโร ปริณามากาโร ฯ ปพนฺธ...นานํ ปธวาทิกานํ มหาภูตานํ ปตฺถ...นิสฺสยํ กตฺวาติ โยชนา ฯ ปธวี อาทิ เยสํ ภูตานํ ตานิ ปธวาทิกานิ ฯ ปฺวจิ สมาสาทินา อนฺเต โก ฯ ปพนฺธนํ ปพนฺโธ ฯ ปพนฺธสฺส วโส ปพนฺธวโส ฯ ปตฺถรตีติ ปตฺถฏา ยา ภูมิ ฯ ปปุพฺโพ ถร สนฺถรเณ ฯ พุทฺคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ รโลโป ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตสฺส โฏ ฯ สลฺยนภาวํ¹

๑. สลฺลยนภาวํ ฯ

คจฺฉตีติ สงฺคโต โย ปพฺพโต ฯ ปตฺถโฏ จ สงฺคโต จ ปตฺถฏสงฺคโต ฯ ปตฺถ...ตานํ ภาโว ปตฺถ...คตา[๑] ฯ สํหตาติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ สํหนติ สลฺนภาวํ คจฺฉตีติ สํหโต โย ปพฺพโต ฯ สํปุพฺโพ หน คติยํ ฯ พุธคมา... ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ ปตฺถฏสํหโต[๒] อาทิ ยสฺส อุจฺจาการาทิโน โส ปตฺถ...ตาทิ ฯ อากรณํ เภทนํ อากาโร ฯ ปตฺถ...ตาทิ จ โส อากาโร จาติ ปตฺถ...กาโร ฯ ปริ...การนฺติมสฺส วิวรณํ ปริณต...การนฺติ ฯ ปรินมตีติ ปริณาโม โย ภูมฺยาทิโก ฯ ปริณามสฺส อากาโร ปริณามากาโร ฯ ปรินมตีติ ปริณโต โย ภูมฺยาทิโก ฯ นมุ นมเน ฯ พุธคมา... ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ นสฺส โณ ฯ ปริณตสฺส ภาโว ปริณตภาโว ฯ ปริณตภาโว อิติ สงฺขาโต ปริ...สงฺขาโต[๓] ฯ อุปาทายาติมสฺส วิวรณํ นิสฺสยํ กตฺวาติ ฯ

ปจ...นนติ มหา...นนฺติ วิเสสนํ ฯ มหา...นนฺติ อากาโรติ สมฺพนฺโธ ฯ ปพ...วเสนาติ ปวตฺ...นนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺ...นนฺติ มหา...นนฺติ วิเสสนํ ฯ ปตฺถ...เรนาติ ปริณามาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปริณ...ขาตนฺติ อาการนฺติ วิเสสนํ ฯ อาการนฺติ กตฺวาติ ปกติกมฺมํ ฯ นิสฺสยนฺติ กตฺวาติ วิกติกมฺมํ ฯ กตฺวาติ ปญฺญตฺตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

ตถา ตถาติ ชปนํ ฯ ภูมิ อาทิ เยสํ ปพฺพตาทีนํ เต

๑. ปตฺถ...คโตติ ภวิตพฺพํ ภาวปฺปธานภาวโต ฯ ๒. ปตถฏสงฺคโต ฯ ๓. ปริณามสภาว ...อิติ ฎีกาปาโฐ ฯ

ภูมาทโย ฯ ภูมาทีนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ ภูมาทิวโส๎ฯ

[๒๗๙] ภูมิปพฺพตาทิกาติ จปนํ ฯ ภวนฺติ ชายนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ เอตฺถ ปจวิยํ สตฺตาทโยติ ภูมิ ฯ ภู ปติฏฺฐายํ ฯ กาเล วตฺตมานา...ทโยติปิ ฯ ปพฺพํ เอตสฺมึ เสเล อตฺถีติ ปพฺพโต ฯ ตทสฺสตฺถีติ วี จาติ จสทฺเทน โต ฯ รูหติ ปติฏฺฐาติ อุทฺธมุทฺธมาโรหตีติ รุกฺโข โย ปาทโป ฯ รูห ชนเน ฯ กาเลตฺยาทินา โข ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ หโลโป ฯ ปรเทฺว ฯ ภูมิ จ ปพฺพโต จ รุกฺโข จ ภูมิปพฺพตรุกฺขา ฯ เต อาทิ ยสฺสา ติณาทิปณฺณตฺติยา สา ภูมิ...ทิกา ฯ สนฺตนนํ ปพนฺธนํ สนฺตาโน ฯ ปญฺญาปิยติ โพธิยตีติ ปญฺญตฺติ ยา ธมฺมชาติ ฯ ภูมิ...ทิกาติ สนฺ...ตฺตีติ วิเสสนํ ฯ สนฺ...ตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๘๐] สมฺภาร...การนฺติ จปนํ ฯ ทริยตีติ ทารุ ฯ ยํ กฏฺฐํ ชเนน ทริยติ เภทิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ทารุ ฯ ทร ทรเณ ฯ กาเลวตฺตมานาทินา ณุ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ มิยเต มตฺตํ ปมาณํ ฯ มา ปริมาเณ ฯ ฉทาทีหิ ต ตฺร ณ ฯ รสฺสทฺวิตฺตานิ ฯ มตฺเตน ปมาเณน ยุตฺตา มตฺติกา ฯ ตมธิเต ฯ ณิโก ฯ ตญฺญตีติ ตนฺตุ ยํ ตนฺตํ ฯ ตนุ วิตฺถาเร ฯ หนาทีหิ ฯ ตนฺตอิติปิ ฯ อการสฺสุ ฯ ญนฺนฺตโวติ ตุ? ฯ ฉทาทีหิ ต ตฺร ณ ฯ ต ฯ กฺวจิธาตูติอาทินา อการสฺสุ ฯ ทารุ จ มตฺตกา

๑. ฏีกายมฺปน ภุมฺมา..อิติ ทิสฺสติ ฯ

จ ตนฺตุ จ ทารุมตฺติกาตนฺตโว ฯ ทารุ...นฺตโว อาทิ เยสํ สมฺภารานํ เต ทารุ...ทโย ฯ สมฺภารานนฺติมสฺส วิวรณํ อุปการณานนฺติ ฯ สมฺภริยนฺติ เอเตหีติ สมฺภารา ฯ รถาทโย ชเนน เอเตหิ ทารุอาทีหิ สมฺภริยนฺติ อุปกริยนฺติ อิติ ตสฺมา เต ทารุอาทโย สมฺภารา ฯ อุปกริยนฺติ เอเตหีติ อุปกรณา ฯ อุปการณาติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ อุปกรณนฺติปิ ฯ ตีสุ ปุริโมว ยุตฺโต ฯ สนฺนิ... การนฺติมสฺส วิวรณํ รจน...การนฺติ ฯ รจิยเต กริยเต รจนํ ฯ ภาวสาธนํ ฯ รจ รจเน ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ วิเสสิยาตีติ วิสิฏฺโฐ โย อากาโร ชเนน ฯ รจนาย วิสิฏฺโฐ รจนาวิสิฏฺโฐ ฯ สุฏฺฐุ จิยเตติ สณฺฐานํ ฯ ตํ ตํ สณฺฐานํ ตํตํสณฺฐานํ ฯ ตํตํสณฺฐานํ อาทิ ยสฺส อาการสฺส โส ตํตํสณฺฐานาทิ ฯ ตํตํสณฺฐานาทิ จ โส อากาโร จาติ ตํ...กาโร ฯ รจนาวิสิฏฺโฐ จ โส ตํตํสณฺฐานาทิอากาโร จาติ รจ...กาโร[๑] ฯ

[๒๘๑] รถ...กาติ ชปนํ ฯ รมนฺติ เอตฺถ สตฺตาติ รโถ สนฺทโน ฯ รม รมเณ ฯ สมาทีหิ ถมา ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ มโลโป ฯ สกฺโกติ ภารํ วหิตุนฺติ สกโฏ ยํ ยานํ ฯ สก สตฺติยํ ฯ กาเล วตฺตมานา...ณฺวาทโยติ อโฏ ฯ คายนฺติ ชนา เอตฺถาติ คาโม อาวสโถ ฯ สมาทีหิ ถมาติ โม ฯ ฆเฏติ สงฺฆาเฏตีติ ฆโฏ โย กุมฺโภ ฯ ฆฏ สงฺฆเฏ ฯ สพฺพโต...วาติ

๑. ฎีกาปาโจ ปน น เอกปทิโก โหติ ฯ

อ ฯ ปฏฺติ วิตฺถาราทิภาวํ คจฺฉตีติ ปโฏ โย เจโล ฯ ปฏ คติยํ ฯ สพฺพโต วาติ อ ฯ รโถ จ สกโฏ จ คาโม จ ฆโฏ จ ปโฏ จ รถ...ปฏา ฯ รถ...ปฏา อาทิ ยสฺสา เคหาทิปญฺญตฺติยา สา รถ...ปฏาทิกา ฯ สมาสนฺเต โก ฯ สํ สห อวยเวน อูหติ ติฏฺจตีติ สมูโห โย จโย ฯ สมูโห เอว ปญฺญตฺติ สมูหปญฺญตฺติ ฯ

[๒๘๒] จนฺทา...กนฺติ ธปนํ ฯ จนฺทยติ หิลาทยติ สุขยติ ปชนฺติ จนฺโท โย อินฺโท[1] จทิ หิลาทเน ฯ หิลาทนํ สุขนํ ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ นิคฺคหิตาคโม ฯ กโลโป จ ฯ จนฺทติ โสภตีติ วา จนฺโท โย อินฺโท[1] ฯ จทิ ทิตฺติยํ ฯ ทิตฺติ โสภา ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ จนฺทสฺส อาวตฺตนํ จนฺทาวตฺตนํ ฯ ตํ อาทิ ยสฺส อาการสฺส โส จนฺทาวตฺตนาทิโก ฯ จนฺทนํ โสภนํ จนฺทํ ฯ จนฺทํ โสภํ เอตฺถ วิมาเน อตฺถีติ จนฺทิมา ฯ สรติ คจฺฉตีติ สุริโย โย อาทิจฺโจ ฯ สร คติยํ ฯ ยทาทินา โย ฯ กฺวจิ ธาตุ...สกาเร อสฺสุ ฯ นกฺขติ คจฺฉตีติ นกฺขตฺตํ ยํ นภํ[2] ฯ นกฺข คติยํ ฯ ฉทาทีหิ ต ตฺร ณ ฯ คุปาทีนํ จ ฯ ทฺวิตฺตํ ฯ จนฺทิมา จ สุริโย จ นกฺขตฺตญฺจ จนฺทิมสุริย-

๑-๑. อินฺทูติ ภวิตพฺพํ

อินฺทุ จนฺโท จ นกฺขตฺต ราชา โสโม นิสากโรติ อภิธานปฺปทีปิกายํ วุตฺตตฺตา ฯ

๒. ภํ อิติ ภวิตพฺพํ นกฺขตฺตเววจนตฺตา ฯ

นกฺขตฺตา ฯ สินาติ โสเจติ เทเวติ สิเนรุ โย เมรุ ฯ สิน
โสเจยฺเย ฯ ยทาทินา เอรุ ฯ สิเนรุสฺส ปทกฺขิณํ สิเนรุปทกฺขิณํ ฯ
สิเนรุปทกฺขิณสฺส วโส สิเนรุ...วโส ฯ อุทยนํ อุทโย ฯ อุปุพฺโพ
อย คติยํ ฯ สพฺพโต อ ฯ ยทาทินา โท ฯ อุทโย อาทิ
ยสฺส อปคมนสฺส ตํ อุทยาทิ ฯ อุทยาหิ จ ตํ อาวตฺตนญฺจ
อุทยาทิอาวตฺตนํ° ฯ อุทยา...ตนํ เอว อากาโร อุท...กาโร ฯ
จนฺทิ...นนฺติ อาวตฺตนนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สิเนรุ...เสนาติ อาวตฺตนาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อุท...การนฺติ อุปาทายาติ กมฺมํ ฯ

[๒๘๓] ทิสา...ทิกาติ ฉปนํ ฯ ทิสา จ กาโล จ ทิสากาโล ฯ
โส อาทิ ยสฺสา ปญฺญตฺติยา สา ทิสกาลาทิกา ฯ ปุเร จิตํ ปุรตฺถํ ฯ
ยทาทินา ปุรสทฺทโต ถปจฺจโย ฯ วคฺเค โฆสา ฯ ปุรตฺถเทเส
ปวตฺตา ปุรตฺถิมา ฯ ชาตฺยาทีนมิมิยา จ ฯ เทสิยตีติ ทิสา ฯ
ยา ปญฺญตฺติ ชเนน เทสิยติ อปทิสิยติ อิติ ตสฺมา สา ทิสา ฯ
ทิส อปทิสเน ฯ อิตฺถิยมติยโววา ฯ ปุรตฺถิมา จ สา ทิสา
จาติ ปุรตฺถิมทิสา ฯ ปุรตฺ...ทิสา อาทิ ยสฺสา ปจฺฉิมาทิสาย สา
ปุรตฺ...ทิกา ฯ ทิสา เอว ปญฺญตฺติ ทิสาปญฺญตฺติ ฯ ปุรตฺ...ทิกาติ
สญฺญี ฯ ทิสาปญฺญตฺตีติ สญฺญา ฯ น ชหาติ ปจฺฉาคมนนฺติ
อญฺหํ โย ทิวโส ฯ นปุพฺโพ หา จาเค ฯ สพฺพโต อ ฯ
อตฺตนุนสฺส ตปฺปุริเส ฯ เตสุ วุทฺธีติอาทินา อหสฺส อญฺหาเทโส ฯ

๑. ฏีกายมฺปน อุทยาทิอาวฏฺฏน - - อิติ ทิสฺสติ ฯ

ปุพฺพณฺจ ตํ อณฺหญฺจาติ ปุพฺพณฺหํ ฯ ปุพฺพณฺหํ อาทิ ยสฺสา อปรณฺหาทิกาย สา ปุพฺพณฺหาทิกา ฯ กลิยนฺเต สงฺขฺยนฺเต๑ อายุปฺปามาทโย อเนน สมเยนาติ กาโล ฯ กล สงฺขฺยาเน ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ กาโล เอว ปญฺญตฺติ กาลปญฺญตฺติ ฯ สตฺตานํ อายุํ มินนฺโต วิย สิยติ อนฺตํ กโรตีติ มาโส โย กาโล ฯ มา มาเน ฯ สา อนฺตกมฺมนิ ฯ วิสรุช ฯ อรติ สตฺตานํ ตํตํกิจฺจํ วตฺเตตีติ อุตุ โย กาโล ฯ อร คมเน ฯ หนาทีหิ ณุ นฺตโว ฯ ตุ ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ อรสฺสุ ฯ วิสาขนกฺขตฺเตน ยุตฺโต วิสาโข ฯ วิสาโข จ โส มาโส จาติ วิสาขมาโส ฯ มาโส จ อุตุ จ วิสาขมาโส จ มาโสตุวิสาขมาสา ฯ เต อาทิ ยสฺสา สํวจฺฉราทิกาย สา มาโสตุ...ทิกา ฯ ตานิ ตานิ นามานิ ตํตํนามานิ ฯ ตํตํนาเมหิ วิสิฏฺฐา ตํตํนามวิสิฏฺฐา ฯ มาโส อาทิ ยสฺสา อุตฺอาทิปญฺญตฺติยา สา มาสาทิ ฯ มาสาทิ เอว ปญฺญตฺติ ปญฺญตฺติ มาสาทิปญฺญตฺติ ฯ

มาโสตุ...ทิกาติ สญฺญี ฯ ตํตํ...ฏฺฐาติ มาสา...ตีติ วิเสสนํ ฯ มาสา...ณตฺตีติ สญฺญา ฯ จสทฺโท ทิสาปญฺญตฺติ จ กาลปญฺญตฺติ จ มาสาทิปญฺญตฺติ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

[๒๘๔] อสมฺ...การนฺติ ฐปนํ ฯ อสมฺผุฏฺโฐ เอว อากาโร อสมฺ...กาโร ฯ กลํ อวยวํ ปนฺติ รกฺขนฺตีติ กลาปา ฯ

๑. สงฺขฺยายนฺเต ฯ

กลสทฺทุปปโท ปา รกฺขเณ ฯ สพฺพโต อ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ มชฺเฌ ทีโฆ ฯ รูปานํ กลาปา รูปกลาปา ฯ ฯ เต เต รูปกลาปา ตํตํรูปกลาปา ฯ สมฺผุสิยตีติ สมฺผุฏฺโฐ โย อากาโร ฯ น สมฺผุฏฺโฐ อสมฺผุฏฺโฐ ฯ สุสนํ สุสํ ฯ สุส โสสเน ฯ สพฺพโต อ ฯ สุสํ เอตสฺมึ ฐาเน อตฺถีติ สุสิรํ ฯ ตทสฺสตฺถีติ วี จาติ จสทฺเทน อิโร ฯ สุสิรํ อาทิ ยสฺส อากาสาทิกสฺส โส สุสิราทิ ฯ สุสิราทิ เอว อากาโร สุลิ...กาโร ฯ อสมฺผุฏฺโฐ จ โส สุสิราทิอากาโร จาติ อสมฺ...กาโร ฯ ตํตํ...หีติ สมฺผุฏฺฐาติ กตฺตา ฯ

[๒๘๕] กูป...ทิกาติ ฐปนํ ฯ กวนฺติ นทนฺติ เอตฺถ อุทปาเน สตฺตาติ กูโป ฯ กุ สทฺเท ฯ กาเล วตฺตมานาทินา โป ฯ กฺวจิธาตุ ฯ ทีโฆ ฯ คูหติ สํวรติ รกฺขตีติ คูหา โย โอกาโส ฯ คูห สํวรเณ ฯ สพฺพโต ณฺวุ ตฺวาวี วาติ อ ฯ ฉิชฺชตีติ ฉิทฺทํ ยํ รนฺธํ ฯ ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ฯ รนฺธุทาทีหิ ธทิทฺทกิรา กฺวจิ ชทโลโป จ ฯ โท ฯ กูโป จ คูหา จ ฉิทฺทญฺจ กูปคูหาฉิทฺทา ฯ กูปคูหาฉิทฺทํ อาทิ ยสฺสา คพฺภราทิปญฺญตฺติยา สา กูป...ทิกา ฯ น กสฺสาติ น วิเลขิยตีติ อากาโส ฯ นสทฺทูปปโท กส วิเลขเน วิสรุช... ฯ อตฺตนฺนสฺส ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อสฺส อา ฯ อากาโส เอว ปญฺญตฺติ อากาสปญฺญตฺติ ฯ

[๒๘๖] ตํตํ...ตนฺติ ฐปนํ ฯ กสติ ผริตุํ คจฺฉตีติ กสิรํ ยํ

ธมฺมชาตํ ฯ กส คมเน ฯ กาเล วตฺตมานาทิ ฯ ณฺวาทโยติ[๑]
อิโน ฯ กฺวจิธาตุ ฯ นสฺส โณ ฯ ปฐวี เอว กสิณํ ปจวีกสิณํ ฯ
ปจวีกสิณํ อาทิ ยสฺส อาโปกสิณาทิโน ตํ ปจวีกสิณาทิ ฯ ตานิ
ตานิ ภูตานิ ตํตูภูตานิ ฯ อตฺตโน ผลํ นิมินาตีติ นิมิตฺตํ ยํ
การณํ ฯ นิปุพฺโพ มา ปริมาเณ ฯ ฉทาทีหิ ตตฺร ณ ฯ
กฺวจิ ธาตุ ฯ อาสฺสิ ฯ ปรเทฺภาโว ฯ ตํตํภูตํ นิมิตฺตํ
ตํ...ตฺตํ ฯ ปจวีกสิณาทิ จ ตํ ตํตํภูตนิมิตฺตญฺจาติ ปจ...มิตฺตํ ฯ

[๒๘๗] ภาวนาวิเสสนฺติ ชปนํ ฯ ปริกโรติ อุปริภาวนํ
นิมิตฺเตตีติ? ปริกมฺยํ ยา ภาวนา ฯ ปริกมฺมํ อาทิ เยสํ
อุปจาราทีนํ เต ปริกมฺมาทโย ฯ ภิชฺชตีติ เภทา ยา ภาวนา ฯ
ปริกมฺมาทีหิ เภทา ปริ...เภทา ฯ ปริกมฺมาทิเภทา เอว ภาวนา
ปริ...วนา ฯ ปพนฺโธ จ โส วิเสโส จาติ ปพนฺธวิเสโส ฯ

[๒๘๘] กสิณ...ทิกาติ ชปนํ ฯ กสิณา...เภทา ปญฺญตฺติ
โยคีนํ...ปญฺญตฺติ ฯ กสิณญฺจ อสุภญฺจ กสิณาสุภํ ฯ กสิณาสุภํ
เอว นิมิตฺตํ กสิ...นิมิตฺตํ ฯ กสิ...นิมิตฺตํ อาทิ ยสฺสา โกฏฺฐา-
สนามกาทิปญฺญตฺติยา สา กสิ...ตาทิ ฯ ภิชฺชตีติ เภทา ยา
ปญฺญตฺติ ฯ กสิ...มิตฺตาทิ เอว เภทา กสิ...เภทา ฯ ภาวนาย
ยุญฺชนฺตีติ โยคี เย ปุคฺคลา ฯ อุปฏฺฐาตีติ อุปฏฺฐิตา ยา ปญฺญตฺติ ฯ
อุคฺคเหตพฺพํ มนสาติ อุคฺคหํ ยํ นิมิตฺตํ ฯ อุคฺคหนิมิตฺเตน ปฏิ

๑. กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ฯ

สทิสภาวํ ภชติ คจฺฉตีติ ปฏิภาคํ ยํ นิมิตฺตํ ฯ อุคฺคหญฺจ ปฏิภาคญฺจ อุคฺคหปฏิภาคํ ฯ อุคฺคหปฏิภาคํ เอว เภทา อุคฺ...เภทา ฯ นิมิตฺตํ เอว ปญฺญตฺติ นิมิ...ตฺติ ฯ กสิ...เภทา อุป...เภทาติ ตยํ นิมิ...ตฺตีติ วิเสสนํ ฯ โยคีนนฺติ อุปฏฺฐิตาติ สมฺปทานํ ฯ นิ...ตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๘๙] เอว...ทาติ ฉปนํ ฯ กสิณุคฺฆาฏิโม เอว อากาโส กสิ...กาโส ฯ จิตฺตเจตสิกานํ นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ นิโรโธ เอว กสิณํ นิโรธกสิณํ ฯ กสิ...กาโส จ นิโร...สิณญฺจ กสิณุ...กสิณํ ฯ ตํ อาทิ ยสฺสา อภาวกปญฺญตฺติอาทิปญฺญตฺติยา สา กสิ...ณาทิ ฯ อาทิสทฺเทน อากิญฺจายตนชฺฌานารมฺมณาภาวปญฺญตฺติยา เจว อนิจฺจ-ลกฺขณาทิกสฺส จ คหณํ ฯ กสิณุ...กาทิ เอว เภทา กสิณุ... เภทา ฯ จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ โส น เกวลํ ภูมิปพฺพตาทิ-เยว ปญฺญตฺตีติ ญาเปติ ฯ

อตฺถ...นาติ ฉปนํ ฯ ปร...สฺสาติ ฉายาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปรมตฺโถ จ โส ธมฺโม จาติ ปรมตฺถธมฺโม ฯ ฉายา เอว อากาโร ฉายากาโร ฯ ปฏิภาโค เอว อากาโร ปฏิภาคากาโร ฯ

นาม...นาติ ฉปนํ ฯ นามนฺตฺยาทิ วิวรณํ ฯ นามํ...โปติ(๑) ฉหีติ ปเท สรูปํ ฯ อิเมหิ ฉหีติ นาเมหีติ วิเสสนํ ฯ

[๒๙๐] นามนฺตฺยาทิปทานํ อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ

๑. นามํ...โปตีติ ฯ

ตตฺถาติ เตสุ นามาทีสุ นิทฺธารณํ ฯ ยํ สทฺทรูปํ อตฺตนา
วตฺตพฺเพสุ อภิมุขํ นมติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ สทฺทรูปํ
นามํ ฯ นม นมเน ฯ วิสรุช... ฯ ตํ นามํ อนฺว...วิธํ ตํ
นามํ สาม...ติวิธํ ฯ วจนตฺถํ อนุคตํ นามํ อนฺวตฺถํ ธมฺมกถิโก
ปํสุกูลิโกตฺยาทิ ฯ วจนตฺถนิรเปกฺขํ หุตฺวา อเหตฺวเสน รูหติ
ปวตฺตตีติ รูฬฺหิ ยํ นามํ ติสฺโส ปุสฺโสตฺยาทิ ฯ รูห ชนเน ฯ
อิตฺถิยมติยโววา ฯ ติ ฯ หนฺเตติ โห หสฺส โฬ วา อทหนหานนฺติ
ตสฺส โห ฯ ธาตฺวนฺตหสฺส โฬ ฯ อนฺวตฺถญฺจ รุฬฺหิ จ
อนฺวตฺถรุฬฺหิ ฯ อนฺวตฺถรุฬฺหิยา วสนํ สมฺพชฺฌนํ อนฺ...วโส ฯ
ตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อนฺว...เสนาติ ทุวิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุวิธนฺติ
ตนฺติ วิเสสนํ ฯ สมานานํ ภาโว สามญฺญํ สามญฺญากาโร ฯ
คุเณติ อตฺตโน อาธารํ ปกาเสตีติ คุโณ โย สภาโว ฯ กรณํ
กิริยา ปจนาทิกิริยา ฯ ยา ยา อิจฺฉา ยถิจฺฉา ฯ สามญฺญคุโณ[๑] จ
กิริยา จ ยถิจฺฉา จ สามญฺ...ถิจฺฉา ฯ สามญฺ...ถิจฺฉาย วโส
สา...วโส รุกฺโข นีโล ปาจโก สิริวฑฺโฒติ ยถาสงฺขฺยํ ฯ
สามญฺ...เสนาติ จตุพฺพิธนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺพิธนฺติ ตนฺติ
วิเสสนํ ฯ กริยตีติ กมฺมํ ฯ ยํ นามํ ชเนน กิรยติ อุจฺจาริยติ
อิติ ตสฺมา ตํ นามํ กมฺมํ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ นามเมว กมฺมํ
นามกมฺมํ ฯ เอวสทฺโท อวธารณสมาสํ ญาเปติ ฯ นามเมวาติ

๑. สามญฺญํ จ คุโณ จ ฯ

กมฺมนฺติ วิเสสนํ ฯ นามกมฺมนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นามเธยฺยํ ตถา ฯ
ตถาติ อุปเมยฺยํ ฯ นามเธยฺยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ธียตีติ เธยฺยํ ฯ
ยํ นามํ ชเนน ธียติ ฐปียติ อิติ ตสฺมา ตํ นามํ เธยฺยํ ฯ
อกฺขรสฺส ทฺวารํ มุขํ อกฺขรทฺวารํ ฯ วจนํ อุตฺติ ฯ วจ วิยตฺติยํ
วาจายํ ฯ อิตฺถิยมติยโววา ฯ ติ ฯ วจ วา วูติ วสฺสุ ฯ ทฺวิตฺตญฺจ ฯ
อกฺขร...นาติ นีหริตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺถนฺติ นีหริตฺวาติ กมฺมํ ฯ
นีหริตฺวาติ อุตฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุตฺติ...นนฺติ สญฺญี ฯ
นิรุตฺตีติ สญฺญา ฯ ยํ นามํ อตฺถํ พฺยญฺชยติ ปกาเสติ อิติ
ตสฺมา ตํ นามํ พฺยญฺชนํ ฯ อตฺถนฺติ พฺยญฺชยตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ
เหตุ ฯ พฺยญฺชนนฺติ สญฺญา ฯ วิปุพฺโพ อญฺช ปกาสเน ฯ
กตฺตุกรณ... ฯ โย สทฺโท ชเนน อภิลปียติ กถิยติ อิติ ตสฺมา
โส สทฺโท อภิลาโป ฯ กมฺมสาธนํ ฯ อภิปุพฺโพ ลป กถเน ฯ
วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ สทฺทคตาตฺยาทิ สรูปญาปนํ ฯ สทฺเทน
คโต ปวตฺโต (จ) โส อกฺขโร จาติ สทฺทคตกฺขโร ฯ สนฺนิเวสนํ
กถนํ สนฺนิเวโส ฯ สทฺทคตกฺขรสฺส สนฺนิเวโส สทฺท...เวโส ฯ
สทฺท...เวสสฺส กโม สทฺท...สกฺกโม ฯ

[๒๙๑] สา ปนายนฺตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปนํ ฯ สา ปน
อยํ นาม...อิติ ทสฺเสตุํ ญาเปตุํ วิชฺช...ตฺตีติอาทิ วจนํ อาจริเยน
วุตฺตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ตํ อุภยํ ตทุภยํ ฯ สํยุชนํ
สํโยโค ฯ ตทุภยสฺส สํโยโค ตทุภยสํโยโค ฯ วิชฺชมานญฺจ

อวิชฺชมานญฺจ ตทุภยสํโยโค จ วิชฺช...โยโค ฯ วิชฺช...โยคสฺส วโส วิชฺช...วโส ฯ ฉ วิธา ยสฺสา นามปญฺญตฺติยา สา ฉพฺพิธา ฯ สา อยนฺติ นามปญฺญตฺตีติ วิเสสนํ ฯ นามปญฺญตฺตีติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ วิชฺช... เสนาติ ฉาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ฉพฺพิธาติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ ทสฺเสตุนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ วิชฺช...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๘๒] เอตาย ... เปนฺตีติ ฐปนํ ฯ ปณฺฑิตา รูป...ทินา วจเนน ปกาเสนฺติ ฯ รูป...ทินาติ ปกาเสนฺสีติ กรณํ ฯ อุภินฺนนฺติ ฐปนํ ฯ วิชฺช...นานนฺติ ทฺวินฺนนฺติ วิเสสนํ ฯ ทฺวินฺนนฺติ โวมิสฺสกาติ สมฺพนฺโธ ฯ อสฺส ปุคฺคลสฺส ปญฺจา...อิติ ฉ อภิญฺญา อิติ ตสฺมา ปุคฺคโล ฉฬภิญฺโญ ฯ ปญฺจา...ณนฺตีติ ฉาติ ปเท สรูปํ ฯ ฉาติ อภิญฺญาติ วิเสสนํ ฯ อภิญฺญาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อสฺสาติ อภิญฺญาติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ฉฬภิญฺโญติ สญฺญา ฯ

[๒๘๓] อภิญฺญา ปุคฺคลาทีนํ วิชฺชมาเนน วิชฺชมานปญฺญตฺตีติ-อาทินา ลาเภ เหตุํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาติอาทิ ฯ เอตฺถ จ เอตาสุ วิชฺชมาเนนอวิชฺชมานปญฺญตฺติอาทีสุ อภิ...ตฺตา อยํ ฉฬภิญฺโญติ ปญฺญตฺติ วิชฺชมาน...ณตฺติ นาม ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ วิชฺชมานานํ ภาโว วิชฺชมานตฺตํ ฯ ตา อภิญฺญา ปฏิลาภีติ ตปฺปฏิลาภี ฯ อวิชฺชมานสฺส ภาโว

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 443

อวิชฺชมานตฺถํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ เอตฺถ จาติ นิทฺธารณํ ฯ อภิญฺญานนฺติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิชฺชมานตฺตา อวิชฺชมานตฺตา จาติ ทฺวยํ วิชฺช...ตฺตีติ เหตุ ฯ ตปฺป...โนติ ปุคฺคลสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ปุคฺคลสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อยนฺติ สญฺญี ฯ วิชฺ...ตฺตีติ สญฺญา ฯ

วิชฺชมาเนน สทฺธึ อวิชฺชมานํ ปญฺญาเปนฺติ ปกาเสนฺติ เอตาย นามปญฺญตฺติยาติ วิชฺช...ณตฺติ ฯ ตถา อิตฺถิยา...สทฺโทติ ปญฺญตฺติ อวิชฺช...ปญฺญตฺติ ฯ ตถาสทฺโท อุปสํหรตฺโถ ฯ อิตฺถิยาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อวิ...ตฺตาติ อวิชฺ...ตฺตีติ เหตุ ฯ สทฺทสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ จสทฺโท อวิชฺชมานตฺตา ฯ วิชฺชมานตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อวิชฺชมานตฺตา วิชฺชมานตฺตาติ ทฺวยํ อวิชฺ...ตฺตีติ เหตุ ฯ อิตฺถี...ตีติ สญฺญี ฯ อวิชฺ...ตฺตีติ สญฺญา ฯ

อวิชฺชมาเนน สทฺธึ วิชฺชมานํ ปญฺญาเปนฺติ เอตายาติ อวิชฺ...ณตฺติ ฯ ปสาท...วิญฺญาณนฺติ ปญฺญตฺติ วิชฺช...ณตฺติ ฯ ปสาโท เอว จกฺขุ ปสาทจกฺขุ ฯ ตสฺมึ ปสาเท นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ตนฺนิสฺสิตวิญฺญาณํ ฯ จสทฺโท ปสาท...โน จ ตนฺนิสฺ...สฺส จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปสาท...สฺส จาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิชฺช...ตฺตาติ วิ...ตฺตีติ เหตุ ฯ จกฺขุวิญฺญาณนฺติ[1] สญฺญี ฯ วิชฺ...ณตฺตีติ

๑. จกฺขุวิญฺญาณนฺตีติ ฯ

สญฺญา ฯ วิชฺชมาเนน สทฺธึ วิชฺชมานํ ปญฺญาเปนฺติ เอตายาติ วิชฺช...ณตฺติ ฯ

รญฺโญ จ...ปุตฺโตติ ปญฺญตฺติ อวิชฺ...ณตฺติ นาม ฯ เทฺว จสทฺทา สมุจฺจยา ฯ สมฺมุติ เอว ธมฺโม สมฺมุติธมฺโม ฯ สมฺมุติธมฺโม หุตฺวา ภวนฺติ สมฺมุติธมฺมภูตา ฯ สมฺ...ภูตานํ ภาโส สมฺ...ตตฺตํ ฯ อวิชฺชมาเนน สทฺธึ อวิชฺชมานํ ปญฺญาเปนฺติ เอตาย นามปญฺญตฺติยา ปญฺฑิตาติ อวิชฺ...ณตฺติ ฯ รญฺโญ จ ปุตฺตสฺส จาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมฺมุ...ตฺตาติ อวิชฺ...ตฺตีติ เหตุ ฯ ราชปุตฺโตตีติ สญฺญี ฯ อวิชฺ...ณตฺตีติ สญฺญา ฯ

[๒๘๔] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห วจีตฺยาทิ ฯ วจี...นาติ จปนํ ฯ ภูมิ...ปวตฺตสฺส อิทํ วจนํ อีทิสสฺส อตฺถสฺส นามํ อิติ เอวํ ปุพฺเพเยว กาเล คหิต...ยสฺส มโนทฺวาริก-วิญฺญาณสนฺตานสฺส โคจรา...ปรํ สมฺมุ...ยาย ยสฺสา นามปญฺญตฺติยา อนุ...เนน สมฺมุติ...เภทา อตฺถา ปญฺฑิเตน วิญฺญายนฺติ ภูมิ...ภูตา สายํ ปญฺญตฺติ...อิติ วิญฺเญยฺยา ปญฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ

ภูมิ จ ปพฺพโต จ รูปญฺจ เวทนา จ ภูมิ...ทนา ฯ ภูมิ...ทนา อาทิ ยสฺส ฉฬภิญฺญาทิสทฺทสฺส โส ภูมิ...ทนาทิ ฯ วจนฺติ อตฺถํ เอตาย สทฺทชาติยาติ วจี ฯ วจีเอว วจีมโย ฯ สกตฺเถ มโย ฯ วจีมโย จ โส สทฺโท จาติ วจีมยสทฺโท ฯ ภูมิปพฺพต...นาทิ จ โส วจีมยสทฺโท จาติ ภูมิ...สทฺโท ฯ

อนุสรณํ อนุสาโร ฯ สร คติยํ ฯ ภาเว จ ฯ อนุคมิยเต
อนุคมนํ ฯ อนุคมเนนาติมสฺส วิวรณํ อาลมฺ...นาติ ฯ
อาลมฺพนสฺส กรณํ อาลมฺ...รณํ ฯ ปวตฺตายาติ อิทํ อาหริตฺวา
โยชิตํ ฯ ปวตฺตตีติ ปวตฺตา ยา วีถิ ฯ โสตวิญฺญาเณน
สมฺพนฺธินี วีถิ โสต...วีถิ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ อุปฺปนฺนสฺส
มโนทฺวารสฺสาติ ปทสฺส วิวรณํ นาม...ตานสฺสาติ ฯ นาม...วตฺตสฺสาติ
วิเสสนํ ปกฺขิตฺตํ ฯ นามสฺส จินฺตนํ ชานนํ นามจินฺตนํ ฯ นามจินตนํ
เอว อากาโร นาม...กาโร ฯ นาม...กาเรน ปวตฺโต นาม...วตฺโต ฯ
มโนทฺวาเร ปวตฺโต มโนทฺวาริโก ฯ วิญฺญาณสฺส สนฺตาโน
วิญฺ...ตาโน ฯ มโนทฺวาริโก จ โส วิญฺญาณสนฺตาโน จาติ
มโน...สนฺตาโน ฯ เอวสทฺโท สมานกาลํ นิวตฺเตติ ฯ คหิต...ยสฺสาติ
อิทํ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตํ ฯ คหิยิตฺถาติ คหิโต โย สงฺเกโต ชเนน ฯ
สงฺกิตนํ สญฺญากรณํ สงฺเกโต ฯ คหิโต สงฺเกโต คหิตสงฺเกโต ฯ
คหิตสงฺเกโต อุปนิสฺสโยเยว พลวการณํ ยสฺส มโนทฺวาริก-
วิญฺญาณสนฺตานสฺส โส คหิต...นิสฺสโย ฯ โคจราติมสฺส วิวรณํ
อารมฺ...ตาติ ฯ อารมฺมณํ หุตฺวา ภูตา อารมฺมณภูตา ฯ
นามสฺส คหณํ นามคฺคหณํ ฯ สมฺมุติ จ ปรมตฺโถ จ
สมฺมุติปรมตฺถา ฯ สมฺ...มตฺถา วิสยา ยสฺสา นามปญฺญตฺติยา
สา สมฺ...วิสยา ฯ นามํ เอว ปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺติ ฯ
สมฺมุติปรมตฺถวเสน เภทา สมฺ...เภทา ฯ ภูมิปพฺพตรูปเวทนา

อาทิ ยสฺสา ปญฺญตฺติยา สา ภูมิ...ทิกา ฯ ปญฺญาปิยตีติ ปญฺญาเปตพฺโพ โย อตฺโถ ปญฺฑิเตน ฯ ปญฺญาเปตพฺโพ จ โส อตฺโถ จาติ ปญฺ...อตฺโถ ฯ ปญฺญาเปตพฺพอตฺถํ ทีเปติ ญาเปตีติ ปญฺญา...ทีปิกา ยา ปญฺญตฺติ ฯ โลกสฺส สงฺเกตํ สญฺญากรณํ โลกสงฺเกตํ ฯ โลกสงฺเกเตน นิมฺมิตาติมสฺส วิวรณํ โลก...สิทฺธาติ ฯ โลกสฺส โวหาโร กถนํ โลกโวหาโร ฯ โลกโวหาเรน สิทฺธา โลก...สิทฺธา ฯ มโนทฺวาเรน คหิตา มโน...คหิตา ฯ ภุสํ วลติ รกฺขตีติ อาวฬี ยา ปนฺติ ฯ อาปุพฺโพ วล สํวรเณ ฯ มุนาทีหิ จิ ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ ลสฺส โฬ ฯ อกฺขรานํ อาวฬิ อกฺขราวฬิ๑ อกฺขราวฬิ จ สา ภูตา จาติ อกฺ...ภูตา ฯ อตฺถํ ปญฺญาเปตีติ ปญฺญตฺติ ยา นามปญฺญตฺติ ฯ ปญฺญตฺติ วิญฺเญยฺยาติมสฺส วิวรณํ ปญฺญาปนโต...เญยฺยาติ ฯ ปญฺญาปิยเต ปญฺญาปนํ ฯ ภาวสาธนํ ฯ ปญฺญตฺติ อิติ สงฺขาตา ปญฺญตฺติสงฺขาตา ฯ นามํ เอว ปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺติ ฯ

ภูมิ...ทสฺสาติ อนุ...เนนาติ กมฺมํ ฯ อนุ...เนนาติ ปวตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตายาติ โสต...ยาติ วิเสสนํ ฯ โสต...ยาติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปวตฺติโตติ อนนฺตรนฺติ อปาทานํ ฯ อนนฺตรนฺติ อุปฺปนฺนาติ กาลสตฺตมี ฯ อุปฺปนฺนสฺส นาม...ตสฺสาติ มโน...นสฺสาติ วิเสสนํ ฯ มโน...นสฺสาติ โคจราติ สมฺปทานํ ฯ

๑. ฏีกายมฺปน อกฺขราวลิ...อิติ ทิสฺสติ ฯ

อิทนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อีทิสสฺสาติ อตฺถสฺสาติ วิเสสนํ ฯ อตฺถสฺสาติ นามนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ นามนฺติ อิทนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ คหิตาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ปุพฺเพเยวาติ คหิตาติ กาลสตฺตมี ฯ คหิต...ยสฺสาติ มโน...นสฺสาติ วิเสสนํ ฯ อารมฺมณภูตาติ อตฺถาติ วิเสสนํ ฯ ตโต นา...โตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ ปรนฺติ วิญฺญายนฺตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ยสฺสา สมฺ...ยาติ นามปญฺญตฺติยาติ วิเสสนํ ฯ นามปญฺญตฺติยาติ อนุ...เนนาติ กมฺมํ ฯ อนุ...เนนาติ วิญฺญายนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺถาติ วิญฺญายนฺตีติ กมฺมํ ฯ สมฺม...ทาติ อตฺถาติ วิเสสนํ ฯ สายํ...ทีปิกา นิมฺมิตา โลก...ภูตา ปญฺญตฺติ-สงฺขาตาติ อฏฺฐปทํ นามปญฺญตฺตีติ วิเสสนํ ฯ โลกสงฺเกเตนาติ นิมฺมิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺญาปนโตติ ปญฺญตฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นามปญฺญตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วิญฺเญยฺยาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ

[๒๙๕] โสตวิญฺญาณวีถิยา อนนฺตรํ ตทนุวตฺตกมโนทฺวารวีถิปิ โสตวิญฺญาณวีถิคหเณน คหิตาติ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาติอาทิ ฯ เอตฺถ จ คาถายํ โสต...ยาติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อนนฺตรํ ภวติ สีเลนาติ อนนฺตรภาวินี ฯ อปิสทฺโท โสตวิญฺญาณวิถึ อเปกฺขติ ฯ โสตวิญฺญาณวีถิยา คหณํ โสต...หณํ ฯ เอวสทฺโท อคหณํ นิวตฺเตติ ฯ

เอตฺถาติ วุตฺตนฺติ อาธาโร ฯ โสต...ยาติ อนนฺตราติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺ...วินินฺติ มโน...ถิมฺปีติ วิเสสนํ ฯ มโน...ถิมฺปีติ

สงฺคเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ โสต...เนวาติ สงฺคเหตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺคเหตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ โส...ยาตีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๙๖] กตรวีถิยํ ปนายํ ปญฺญตฺติ วิญฺญายตีติ ปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาห ฆฏาทิสทฺทํ หิ สุณนฺตสฺสาตฺยาทิ ฯ ฆฏาทิสทฺทํ สุณนฺตสฺส ชนสฺส เอก...วารา โหนฺติ พุทฺธิยา...เอโก ชวนวาโร อิติ เอวํ...คหณํ ชานนํ ตโต นามปญฺญตฺติคหณโต ปรํ อตฺถาวโพโธ อิติ วจนํ อาจริยา วทนฺตีติ โยชนา ฯ

ฆฏิยติ เจติยติ ชเนนาติ ฆโฏ[๑] โย กมฺโภ ฯ กมฺมสาธนํ ฯ ฆฏ เจตายํ ฯ สพฺพโต ณฺวุ ตฺวาวี ตาติ อ ฯ ฆโฏ อาทิ ยสฺส ปฏาทิสทฺทสฺส โส ฆฏาทิ ฯ ฆฏาทิ จ โส สทฺโท จาติ ฆฏาทิสทฺโท ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก หิสทฺโท อตฺถิ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ โส นตฺถิ ตสฺมา หิสทฺทสฺส อภาโว ยุตฺโต ฯ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ อตีตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนาตีตํ ฯ ปจฺจุ...ตีตํ อารมฺมณํ ปจฺจุ...มณํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌานํ วโส ฯ ปจฺจุป...ณสฺส วโส ปจฺจุ...วโส ฯ ชวนานํ วารา โอกาสา ชวนวารา ฯ พุชฺฌนํ พุทฺธิ ปญฺญา ฯ นามํ เอว ปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺติ ฯ เตสุ วุทฺธิ ... ฯ ปญฺญสทฺทสฺส ปญฺญาเทโส ฯ นามปญฺญตฺติ หุตฺวา

๑. ฆฏสทฺโทยํ ฆฏ สงฺฆฏฺฏิ ธาตุยาปิ นิปฺผนฺโน ฆเฏติ สงฺฆาเฏตีติ ฆโฏ โย กุมฺโภติ เหฏฺฐา วุตฺตตฺตา ฯ ฆฏ จลเน อ ฆโฏติปิ ทิสฺสติ ฯ

อฏฺฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 449

ภูตา นาม...ภูตา ฯ นามปญฺญตฺตีติปิ ฯ น อนฺตรา อนนฺตรา ฯ อตีโต สทฺโท อตีตสทฺโท ฯ อตีตสทฺโท อารมฺมณํ ยสฺสา วีถิยา สา อตีต...มณา ฯ ชวนานํ วีถิ ชวนวีถิ ฯ นามํ เอว ปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺติ ฯ คหณนฺติ ชานนํ นามปญฺญตฺติคหณนฺติปิ ฯ อวพุชฺฌนํ อวโพโธ ฯ อตฺถสฺส อวโพโธ อตฺถาวโพโธ ฯ

ฆฏาทิสทฺทนฺติ สุณนฺตสฺสาติ กมฺมํ ฯ สุณนฺตสฺสาติ ชวนวาราติ สมฺพนฺโธ ฯ เอกเมกนฺติ สทฺทนฺติ วิเสสนํ ฯ สทฺทนฺติ อารพฺภาติ กมฺมํ ฯ อารพฺภาติ โหนฺตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปจฺจุป...วเสนาติ เทฺว เทฺวติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เทฺว เทฺวติ ชวนวาราติ วิเสสนํ ฯ ชวนวาราติ โหนฺตีติ อาหฏปเท กตฺตา ฯ พุทฺธิยาติ คหิตนฺติ กรณํ ฯ คหิตํ นาม...ภูตนฺติ ทฺวยํ อกฺขราวฬินฺติ วิเสสนํ ฯ อกฺขราวฬินฺติ อารพฺภาติ กมฺมํ ฯ อารพฺภาติ โหตีติ อาหฏปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เอโกติ โหตีติ กตฺตา ฯ อิติ เอวนฺติ คหณนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ โสต...ยาติ อนนฺตรายาติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺ...อตี...ณายาติ ชวนวีถิยาติ วิเสสนํ ฯ ชวนวีถิยาติ อนนฺตรนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตรนฺติ คหณนฺติ กาลสตฺตมี ฯ นาม...ติยาติ คหณนฺติ กมฺมํ ฯ คหณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตโตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ ปรนฺติ อตฺ...โพโธติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อตฺ...โพโธติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ วจนนฺติ วทนฺตีติ กมฺมํ ฯ อาจริยาติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ

อภิ.๒๕๖

ฆโฏติ เอตฺถ ฆ อิติ อารพฺภ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา เอกา โสตวิญฺญาณวีถิ ตเมวาตีตสทฺทารมฺมณา[๑] เอกา มโนทฺวารวีถิ ตถา โฏติสทฺทารมฺมณาติ จตสฺโส วีถิโย ฯ ฆโฏติ นามปญฺญตฺติภูตํ อกฺขราวฬึ อารพฺภ อุปฺปนฺนา เอกา มโนทฺวารวีถิ ตโต ปรํ กุมฺโภติ อตฺถชานนา ฉฏฺฐา มโนทฺวารวีถีติ อธิปฺปาโย ฯ อเนน ปนาจริเยน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ฆโฏติอาทิสทฺทํ สุณนฺตสฺส เอกเมกํ อารพฺภ ปจฺจุปฺปนฺนาตีตารมฺมณวเสน เทฺว เทฺว ชวนวารา โหนฺติ ตโต สทฺทมุปาทาย เอโก ตโต นามปญฺญตฺติมารพฺภ เอโกติ เอวํ สทฺทมุปาทายารมฺมณาย ชวนวีถิยา อนนฺตรํ นามปญฺญตฺติ ปากฏา โหติ ตโต ปรํ อตฺถาวโพโธ โหตีติ อาจริยาติ วุตฺตํ ฯ ปรมตฺถวินิจฺฉยฏีกายํ ปน เทฺว น วุตฺตา ฯ

อฏฺฐา ปญฺจิกา นิฏฺฐิตา ฯ

----

๑. ตเทวาตีต...อิติ ภวิตพฺพํ ฯ

นวมปริจฺเฉทตฺถโยชนา

[๒๙๗] เอวํ ปรมตฺถสมฺมติวเสน อุภยถา ฐิเต สพฺพธมฺเม สงฺเขปโต ทสฺเสตฺวา อิทานิ ยสฺมา เตสุ คหณปริปุจฺฉาทิวเสน กตปริจเยน อตฺถกาเมน กุลปุตฺเตน เอกํสโต กมฺมฏฺฐาเน อภิโยโค กาตพฺโพ ฯ ตสฺมา ตมฺปิ กมฺมฏฺฐานํ สงฺเขปโต ทสฺเสตุํ อารภนฺโต อาห สมถวิปสฺสนานนฺติอาทิ ฯ คาถาย อตฺถโยชนํ ญาเปนฺโต อาห อิโตตฺยาทิ ฯ อิโต ปจฺ...ปวกฺขามิ อหนฺติ โยชนา ฯ

ปจฺจยานํ นิทฺเทโส ปจฺจยนิทฺทโส ฯ นิวาเรนฺติ ปญฺญาจกฺขุนฺติ นีวรณา เย ธมฺมา ฯ สมาปิยเต สมนํ ฯ สมนํ เอว อตฺโถ สมนตฺโถ ฯ นีวรเณ สเมตีติ สมโถ โย ธมฺโม ฯ สมโถ อิติ สงฺขาโต สมถสงฺขาโต ฯ น นิจฺจํ อนิจฺจํ ฯ อนิจฺจํ อาทิ ยสฺส ทุกฺขาทิอาการสฺส โส อนิจฺจาทิ ฯ วิสุํ วิโธ ปกาโร ยสฺส อาการสฺส โส วิวิโธ ฯ วิวิโธ จ โส อากาโร จาติ วิวิธากาโร ฯ อนิจฺจาทิ จ โส วิวิธากาโร จาติ อนิ...กาโร ฯ ทสฺสิยเต ทสฺสนํ ฯ ทสฺสนํ เอว อตฺโถ ทสฺสนตฺโถ ฯ วิวิเธนากาเรน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา ยา ภาวนา ฯ วิปสฺสนา อิติ สงฺขาตา วิ...ขาตา ฯ จสทฺโท สม...นญฺจ วิ...นญฺจาติ

โยเชตพฺโพ ฯ ภาเวติ กุสลธมฺเม วฑฺเฒติ เอตาหิ ธมฺมชาตีหิ ปุคฺคโลติ ภาวนา ฯ เทฺว วิธา ยสฺส กมฺมฏฺฐานสฺส ตํ ทุวิธํ ฯ อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ กมฺมฏฺฐานนฺติมสฺส วิวรณํ ทุวิ...วิธิญฺจาติ ฯ เทฺว วิธา ปการา ยาสํ ภาวนานํ ตา ทุวิธา ฯ ทุวิธา จ ตา ภาวนา จาติ ทุวิธภาวนา ฯ กรณํ กมฺมํ ฯ ทุวิธาภาวนานํ กมฺมํ ทุวิ...กมฺมํ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ฐาติ กมฺมํ เอตฺถ อารมฺมเณติ ฐานํ ฯ ปวตฺติยา ฐานํ ปวตฺติฏฺฐานํ ฯ ปวตฺติฏฺฐานสฺส อารมฺมณสฺส ภาโว ปวตฺติฏฺฐานตา ฯ กมฺมสฺส ฐานํ กมฺมฏฺฐานํ ฯ กมฺมฏฺฐานญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ กมฺมฏฺฐานภูตํ ฯ อาลมฺพนฺติ เอตฺถ กสิณาทิเก จิตฺตเจตสิกาติ อาลมฺพนํ ฯ อุตฺตรญฺจ อุตฺตรญฺจ อุตฺตรุตฺตรํ อุปริอุปริกาโล ฯ ยุชฺชนํ โยโค วายาโม ฯ อุตฺตรุตฺตเร โยโค อุตฺ...โยโค ฯ กรณํ กมฺมํ ฯ อุตฺ...โยคสฺส กมฺมํ อุตฺ...กมฺมํ ฯ ปทํ เอว ฐานํ ปทฏฺฐานํ อาสนฺนการณํ ฯ ปทฏฺฐานสฺส ภาโว ปทฏฺฐานตา ฯ กมฺมสฺส โยคกมฺมสฺส ฐานํ การณํ กมฺมฏฺฐานํ ฯ กมฺมฏฺฐานญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ กมฺมฏฺฐานภูตํ ฯ วิธานํ วิธิ ฯ ภาวนาย วิธิ ภาวนาวิธิ ฯ จสทฺโท อาลมฺพนญฺจ ภาวนาวิธิญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ยถากฺกมนฺติมสฺส วิวรณํ สมถ...กเมนาติ ฯ สมโถ จ วิปสฺสนา จ สมถวิปสฺสนา ฯ สมถวิปสฺสนานํ อนุกฺกโม สม...กโม ฯ

อิโต ปจฺ...โตติ ปรนฺติ อปาทานํ ปรนฺติ ปวกฺขามีติ

กิริยาวิเสสนํ อาธาโร วา ฯ นีวรณานนฺติ สมนาติ กมฺมํ ฯ สมนฏฺเฐนาติ[๑] สมถาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สม...นนฺติ ภาวนานนฺติ วิเสสนํ ฯ อนิจฺ...การโตติ ทสฺสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺส-นฏฺเฐนาติ[๒] วิปสฺสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิปสฺ...นญฺจ ทุวินฺนนฺติ ภาวนานนฺติ วิเสสนํ ฯ ภาวนานนฺติ กมฺมฏฺฐานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ทุวิธมฺปีติ กมฺมฏฺฐานนฺติ วิเสสนํ ฯ ทุวิธ...มสฺสาติ ปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปวตฺ...ยาติ กมฺม...ตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กมฺม...ตนฺติ อา...นนฺติ วิเสสนํ ฯ อา...นนฺติ ปวกฺขามีติ กมฺมํ ฯ อุตฺ...สฺสาติ ปทฏฺฐานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปทฏฺฐานตายาติ กมฺม...ตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กมฺม...ภูตนฺติ ภาวนาวิธิญฺจาติ วิเสสนํ ฯ ภาวนาวิธิญฺจาติ ปวกฺขามีติ กมฺมํ ฯ สม...นาติ ปวกฺขามีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ราโคว...อิติ ตสฺมา ราคจริตา ฯ รญฺชติ อารมฺมเณ เอเตน ธมฺเมนาติ ราโค ฯ เอวสทฺโท อวธารณสมาสํ ญาเปติ ฯ จรณํ จริตา ฯ จร จรเณ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ อิตฺถิยมโต ฯ จริตาติมสฺส วิวรณํ จริยา ปกตีติ ฯ จรณํ จริยา ฯ จร จรเณ ฯ โณฺย จ ฯ ณโลโป ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ จริยาสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา ปกตีติ วุตฺตํ ฯ ปฐมํ กรณํ ปกติ ฯ ราโควาติ จริตาติ วิเสสนํ ฯ จริตา จริยา ปกตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

๑-๒ สมนตฺเถน...ทสฺสนตฺเถน...อิติปิ ทิสฺสติ ฯ

เอวํ โทส...ปีติ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ โทส...ปีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โทสจริตา อาทิ เยสํ โมหจริตาทีนํ เต โทสจริตาทโย ฯ อปิสทฺโท อเปกฺโข ฯ

[๒๙๘] จริตวเสน ปุคฺคลานํ สงฺคโห จิรตสงฺคโหติ อตฺโถ น จริตานํ สงฺคโหติ ญาเปนฺโต อาห จริตาตฺยาทิ ฯ จริต...โหติ ชปนํ ฯ มูลานิ จ ตานิ จริตานิ จาติ มูล...ตานิ ฯ มูลจริตานํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ มูล...วโส ฯ ปุคฺคลานํ สงฺคโห ปุคฺคลสงฺคโห ฯ มูล...เสนาติ สงฺคโหติ ตติยาวิเสสนํ ฯ โปตฺถเก จริตเภโทติ ปาโจ ฯ โส ปุราณฏีกาย น สเมติ ฯ ฉพฺพิเธน ฉปฺปกาเรน มูลจริตเภโท เวทิตพฺโพติ อตฺโถ ฯ มิสฺสิตา ปน จริตาโย เตสฏฺฐีติ ญาเปนฺโต อาห สํสคฺคาตฺยาทิ ฯ สํสชฺชนํ จริยานํ มิสฺสนํ สํสคฺโค ฯ สํปุพฺโพ สช สํสคฺเคน ฯ ภาเว จ ฯ กตา จชานํ ฯ สํสคฺคสฺส วโส สํสคฺควโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สํ...นาติ เตสฏฺฐีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสฏฺฐีติ จริยาติ วิเสสนํ ฯ จริยาติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ

สาธกมาห วุตฺตญฺหีตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ราคาทิเก...ตกนฺติ วจนํ อาจริเยน นามรูปปริจฺเฉท วุตฺตํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ ราคาทิเก ติเก สตฺตสตฺตกํ[๑] ฯ เอก...ลมฺหิ นเย มิสฺสโต

๑. ราคาทิเก ติเก สตฺต ฯ สทฺธาทิเก ติเก สตฺตาติ ภวิตพฺพํ ราคาทิเก ติเก สตฺต สตฺต สทฺธาทิเก ติเก...อิติ คาถายํ วุตฺตตฺตา ฯ

สตฺตสตฺตกํ โหติ ฯ ราโค อาทิ ยสฺส ติกสฺส โส ราคาทิโก ฯ กฺวจิ สมาสาทินา อนฺเต โก ฯ ตีณิ ปริมาณานิ เอตสฺส ราสิสฺสาติ ติโก ฯ ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถ จ ฯ สทฺธา อาทิ ยสฺส โส สทฺธาทิโก ฯ เอกญฺจ เทฺว จ ตีณิ จ เอกทฺวิตฺติ ฯ เอกทฺวิตฺติ เอว เอกทฺวิตฺติโก ฯ สพฺพโต โกติ สกตฺเถ โก ฯ เอกทฺวิตฺติโก มูลํ ยสฺมึ นเย โส เอก...มูโล ฯ จริยานํ มิสฺสนํ มิสฺสํ ฯ สตฺตนฺนํ สมูโห สตฺตกํ ฯ สมูหตฺเถ กณฺ ณา ฯ สตฺต จ เต สตฺตกา จาติ สตฺตสตฺตกํ ฯ ราคาทิเกติ ติเกติ วิเสสนํ ฯ ติเกติ สตฺตาติ อาธาโร ฯ สตฺตาติ สตฺตนฺติ วิเสสนํ? ฯ สทฺธาทิเกติ ติเกติ วิเสสนํ ฯ ติเกติ สตฺตาติ อาธาโร ฯ เอก...มฺหีติ โหตีติ อาธาโร ฯ มิสฺสโตติ สตฺต-สตฺตกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตสตฺตกนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๒๙๙] คาถาย อตฺถํ วิตฺถาเรนฺโต อาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เอตฺถ เอเตสุ ราคาทิติกาทีสุ ราคจริตา โทสจริตา โมหจริตา ราคโทสจริตา ราคโมหจริตา โทสโมหจริตา ราคโทส-โมหจริตา อิติ เอวํ ราคาทิเก ติเก สตฺตกํ เอกํ ตถา สทฺธา-จริตา พุทฺธิจริตา วิตกฺกจริตา สทฺธาพุทฺธิจริตา สทฺธาวิตกฺกจริตา พุทฺธิวิตกฺกจริตา สทฺธาพุทฺธิวิตกฺกจริตา อิติ สทฺธาทิเก [ปิ] ติเก [เอกํ] สตฺตกํ อิติ เอวํ เทฺว ติเก อมิสฺเสตฺวา จุทฺทส จริตา โหนฺติ ฯ

อภิ.๒๕๗

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ราคาทิเกติ นิทฺธารณียํ ฯ หิสทฺโท วิตฺถาโร ฯ ราค...อิติ เอวนฺติ สตฺตกนฺติ สรูปํ ฯ ราคาทิเกติ ติเกติ วิเสสนํ ฯ ติเกติ สตฺตกนฺติ อาธาโร ฯ สตฺตกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอกนฺติ สตฺตกนฺติ วิเสสนํ ฯ ตถาติ ยถา ราคาทิติเก สตฺตกํ เอกํ เอวํ สทฺธาทิติเก เอกํ สตฺตกนฺติ อตฺโถ ฯ สทฺธา...ตาตีติ สตฺตกนฺติ สรูปํ ฯ เทฺว ติเกติ อมิสฺเสตฺวาติ กมฺมํ ฯ อมิสฺเสตฺวาติ จุทฺทสาติ วิเสสนํ ฯ จุทฺทสาติ จริตาติ วิเสสนํ ฯ จริตาติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ

[๓๐๐] ราคาทิตฺติเก ปน เอก...โยชิเต ราค...ตา อิติ ราคมูลนเย เอกํ สตฺตกํ ตถา โทส...อิติอาทินา นเยน โทส...เอกํ สตฺตกํ โมห...อิติอาทินา...เอกํ สตฺตกํ อิติ เอวํ เอก...โหติ ฯ ราคาทิตฺติเกติ โยชิเตติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เอ...นาติ โยชิเตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอกทฺวิตฺติกมูลานํ วโส เอก...วโส ฯ สทฺธาทิตฺติเกนาติ สหาติ สหโยโค ฯ สหาติ โยชิเตติ วิเสสนํ ฯ โยชิเตติ ปทํ เอกูน...โหนฺตีติ สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ ราค...ตาตีติ สตฺตกนฺติ สรูปํ ฯ ราคมูลนเยติ สตฺตกนฺติ อาธาโร ฯ ราโค มูลํ ยสฺส นยสฺส โส ราคมูโล ฯ ราคมูโล จ โส นโย จาติ ราคมูลนโย ฯ เอกนฺติ สตฺตกนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺตกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตถาติ อุปเมยฺยํ ฯ โทส... อาทินาติ สตฺตกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาทิสทฺเทน โทสสทฺธาพุทฺธิ-

จริตา โทสสทฺธาวิตกฺกจริตา โทสพุทฺธิวิตกฺกจริตา โทสสทฺธาพุทฺธิ-วิตกฺกจริตาติ จตุนฺนํ คหณํ ฯ โทส...เยติ เอกนฺติ อาธาโร ฯ โทโส มูลํ ยสฺส โส โทสมูโล ฯ โทสมูโล จ โส นโย จาติ โทสมูลนโย ฯ อปิสทฺโท ราคมูลนยํ อเปกฺขติ ฯ เอกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โมห...นาติ สตฺตกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาทิสทฺเทน โมหพุทฺธิจริตา โมหวิตกฺกจริตา โมหสทฺธาพุทฺธิจริตา โมหสทฺธา-วิตกฺกจริตา โมหพุทฺธิวิตกฺกจริตา โมหสทฺธาพุทฺธิวิตกฺกจริตาติ จตุนฺนํ คหณํ ฯ โมหมูเลติ นเยติ วิเสสนํ ฯ นเยติ เอกนฺติ อาธาโร ฯ อปิสทฺโท อเปกฺขตฺโถ ฯ โมหมูลนเยปีติปิ ฯ อิติ เอวนฺติ ตยนฺติ สรูปํ ฯ เอกมูลนเยติ โหตีติ อาธาโร ฯ เอกํ มูลํ ยสฺส โส เอกมูโล ฯ เอกมูโล จ โส นโย จาติ เอกมูลนโย ฯ สตฺตกตฺตยนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ สตฺตกานํ ตยํ สตฺตกตฺตยํ ฯ

[๓๐๑] ยถา จ เอตฺถ เอกมูลนเย สตฺตกตฺตยํ โหติ เอวํ ทฺวิ...ตฺตยํ โหตีติ โยชนา ฯ ยถาติ อุปมา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ เอตฺถาติ โหตีติ อาธาโร ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ ทฺวิมูลกนเยติ โหตีติ อาธาโร ฯ เทฺว มูลานิ ยสฺส นยสฺส โส ทฺวิมูลโก ฯ ทฺวิมูลโก จ โส นโย จาติ ทฺวิมูลกนโย ฯ อปิสทฺโท เอกมูลํ อเปกฺขติ ฯ ราค...ทินาติ สตฺตกตฺตยนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาทิสทฺเทน ราคโทสสทฺธาพุทฺธิจริตา ราคโทส-

สทฺธาวิตกฺกจริตา ราคโทสพุทฺธิวิตกฺกจริตา ราคโทสสทฺธาพุทฺธิวิตกฺกจริตาติ ราคโทสมูลนโย ราคโมหสทฺธาจริตา ราคโมหพุทฺธิจริตา ราคโมหวิตกฺกจริตา ราคโมหสทฺธาพุทฺธิจริตา ราคโมหสทฺธาวิตกฺกจริตา ราคโมหพุทฺธิวิตกฺกจริตา ราคโมหสทฺธาพุทฺธิวิตกฺกจริตาติ ราคโมหมูโล โทสโมหสทฺธาจริตา โทสโมหพุทฺธิจริตา โทสโมหวิตกฺกจริตา โทสโมหสทฺธาพุทฺธิจริตา โทสโมหวิตกฺกจริตา โทสโมหพุทฺธิวิตกฺกจริตา โทสโมหสทฺธาพุทฺธิวิตกฺกจริตาติ โทสโมหมูโลติ อิเมสํ จริตานํ คหณํ ฯ สตฺตกตฺตยนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ

[๓๐๒] ติมูลกนเย...อาทินา นเยน เอกํ สตฺตกํ โหติ อิติ เอวํ...อิติ อิมา จริยา เอกูน...ปุริมา [จ] จริยา จุทฺทส อิติ เตสฏฺจฐี จริยา ทฏฺจพฺพา ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ

ติมูลกนเยติ โหตีติ อาธาโร ฯ ตีณิ มูลานิ ยสฺส โส ติมูลโก ฯ ติมูลโก จ โส นโย จาติ ติมูลกนโย ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ รา...นาติ สตฺตกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาทิสทฺเทน ราคโทสโมหพุทฺธิจริตา ราคโทสโมหวิตกฺกจริตา ราคโทสโมหสทฺธาพุทฺธิจริตา ราคโทสโมหสทฺธาวิตกฺกจริตา ราคโทสโมหพุทฺธิวิตกฺกจริตา ราคโทสโมหสทฺธาพุทฺธวิตกฺกจริตาติ ฉนฺนํ คหณํ ฯ เอกนฺติ สตฺตกนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺตกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ เอวนฺติ สตฺตาติ สรูปํ ฯ มิสฺสโตติ สตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺต...นาติ

เอกู...สาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตสตฺตกานํ วโส สตฺตา...วโส ฯ
เอกู...สาติ จริยาติ วิเสสนํ ฯ จริยาติ โหนฺตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ
อิมาติ นิทสฺสนํ ฯ อิมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอกู...สาติ อิมาติ
วิเสสนํ ฯ ปุริมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จสทฺโท อิมา จ ปุริมา จาติ
โยเชตพฺโพ ฯ จุทฺทสาติ ปุริมาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เตสฏฺฐีติ
สรูปํ ฯ เตสฏฺฐีติ จริยาติ วิเสสนํ ฯ จริยาติ ทฏฺฐพฺพาติ
กมฺมํ ฯ

เกจิ ปน อาจริยา ทิฏฺฐิ...อิติ วณฺเณนฺติ กเถนฺติ ฯ
เกจีติ วณฺเณนฺตีติ กตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ทิฏฺฐิยาติ
สทฺธินฺติ สหโยโค ฯ สทฺธินฺติ จตุสฏฺฐีติ วิเสสนํ ฯ จตุสฏฺฐีติ
จริยาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ วณฺเณนฺตีติ นิทสฺสนํ ฯ

[๓๐๓] ภาวนาย...นาม ฯ ปฏิสงฺขาโร อิติ ปฏิสงฺขารํ¹ ยํ
กมฺมํ ฯ ปฏิสํปุพฺโพ กร กรเณ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ
กฺวจิ ธาตุ ฯ กสทฺโท โข ฯ กโรตีติ กมฺมํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ
ปฏิสงฺขารญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ ปฏิ...กมฺมํ ฯ ปฏิสงฺขารกมฺมํ
หุตฺวา ภวตีติ ปฏิ...ภูตา ยา ภาวนา ฯ อิมสฺมึ นเย ปริสทฺโท
ปฏิสงฺขารวาจโก ฯ อาทิ จ ตํ กมฺมญฺจาติ อาทิกมฺมํ ฯ อาทิ-
กมฺมญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ อาทิกมฺมภูตํ ฯ ปริสทฺโท อาทฺยตฺถวาจโก ฯ
วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ปุพฺพภาเค ภาวนา ปุพฺพภาคภาวนา ฯ

๑. ปฏิสงฺขโรตีติ ปฏิสงฺขารํ ฯ

อาทิภูตํ กมฺมํ ปริกมฺมํ ฯ ปริกมฺมญฺจ สา ภาวนา จาติ ปริกมฺมภาวนา ฯ

ภาวนายาติ กมฺมนฺติ สมฺพนฺโธ ปฏิสงฺขาราติ ปเท วา กมฺมํ อาทีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิ...ตาติ ทฺวยํ ปุพฺพ...นาติ วิเสสนํ ฯ ปุพฺพ...นาติ สญฺญี ฯ ปริกมฺ...นามาติ สญฺญา ฯ

[๓๐๔] นีวรณ...นาม ฯ กสฺมา ฯ อปฺป...วิย ฯ นีวรณานํ วิกฺขมฺภนํ นีวรณวิกฺขมฺภนํ ฯ โคตฺรภู ปริโยสานํ ยสฺสา ภาวนาย สา โคตฺรภูปริโยสานา ฯ กามาวจรา จ สา ภาวนา จาติ กามา...วนา ฯ อปฺปนาย สมีเป จรติ ปวตฺตตีติ อุปจาโร โย ธมฺโม ฯ อุปจาโร จ สา ภาวนา จาติ อุปจารภาวนา ฯ สมีเป จรตีติ สมีปจาริกา ยา ภาวนา ฯ สมีปจาริกาย ภาโว สมี...กตฺตํ ฯ สมีเป จรตีติ อุปจาโร โย เทโส ฯ คามสฺส อุปจาโร คามูปจาโร ฯ คามูปจาโร อาทิ เยสํ นครูปจาราทีนํ เต คามูปจาราทโย ฯ

นีวร...นโตติ ปฏฺฐายาติ อปาทานํ ฯ ปฏฺฐายาติ ปริโยสานาติ วิเสสนํ ฯ โคตฺร...สานาติ กามา...นาติ วิเสสนํ ฯ กามา...นาติ สญฺญี ฯ อุป...นามาติ สญฺญา ฯ อปฺปนายาติ สมีปาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมี...ตฺตาติ อุปจารภาวนา นามาติ เหตุ ฯ คามู...ทโยติ อุปมา ฯ

๑. ฎีกายมฺปน สมีปจาริตฺตา...อิติ ทิสฺสติ ฯ

[๓๐๕] มหคฺคตภาวปฺปตฺตา ภาวนา อปฺป...นา นาม ฯ กสฺมา ฯ อปฺป...มุขตฺตา ฯ มหนฺตํ คตา มหคฺคตา ฯ มหคฺคตานํ ภาโว มหคฺคตภาโว ฯ มหคฺคตภาวํ ปตฺตา มหคฺคต-ภาวปฺปตฺตา ฯ อปฺเปนฺโต วิย ปวตฺตตีติ อปฺปนา โย วิตกฺโก ฯ อปฺปนา จ สา ภาวนา จาติ อปฺปนาภาวนา ฯ อปฺปนา อิติ สงฺขาโต อปฺปนาสงฺขาโต ฯ อปฺปนาสงฺขาโต วิตกฺโก อปฺ... วิตกฺโก ฯ ปธานํ มุขํ การณํ ปมุขํ ฯ อป...ตกฺโก ปมุขํ ยสฺสา ภาวนาย สา อปฺป...ปมุขา ฯ อปฺป...มุขาย ภาโว อปฺป...มุขตฺตํ ฯ

มหคฺค...ปตฺตาติ สญฺญี ฯ อปฺป...นา นามาติ สญฺญา ฯ อปฺป...มุขตฺตาติ อปฺปนาภาวนาติ เหตุ ฯ

[๓๐๖] กสฺมา วิตกฺโก อปฺปนาติ วุจฺจตีติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห สมฺปยุตฺตตฺยาทิ ฯ วิตกฺโก สมฺป...อิติ ตสฺมา วิ...นาม ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเมติ อปฺเปนฺโตติ กมฺมํ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก หิสทฺโท อตฺถิ ฯ อารมฺมเณติ อปฺเปนฺโตติ อาธาโร ฯ อปฺ...วิยาติ วิตกฺโกตึ วิเสสนํ ฯ อปฺเปติ ปเวเสตีติ อปฺเปนฺโต โย วิตกฺโก ฯ อป ปาปุณเน ฯ ปาปุณนํ ปวิสนํ ฯ ธาตูหิ เณ ฯ วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ ปรเทฺว ฯ ปสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ วิยสทฺโท พฺยาปารํ นิวตฺเตติ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิตกฺโกติ สญฺญี ฯ อปฺปนาติ สญฺญา ฯ อป ปเวสเน ฯ กตฺตุกรณ ฯ ยุ ฯ ธาตูหิ เณ ฯ

กฺวจิ ธาตุ...การิตโลโป ฯ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ ปรเทฺว ฯ

วิตกฺกสฺส อปฺปนาภาวํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห ตถาตฺยาทิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ โส วิตกฺโก อปฺป...นา อิติ ภควตา นิทฺทิฏฺโฐ ฯ ตถาหิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ โสติ นิทฺทิฏฺโฐติ กมฺมํ ฯ อิตีติ นิทฺทิฏฺโฐติ อากาโร ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเม อารมฺมเณ อปฺเปตีติ อปฺปนา โย วิตกฺโก ฯ พฺยปฺปนาติ อิทํ อุปสคฺเคน วฑฺฒิตํ ฯ

[๓๐๗] ฌานธมฺมา วิตกฺกวเสน อปฺปนาติ วุจฺจนฺตีติ ญาเปนฺโต อาห ตปฺปตฺยาทิ ฯ ตปฺป...อปฺปนา อิติ ภควตา วุจฺจนฺติ ฯ โส วิตกฺโก ปมุขํ ปธานํ เยสํ ฌานธมฺมานํ เต ตปฺปมุขา ฯ ตปฺปมุขานํ ภาโว ตปฺปมุขตา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโสฯ ตปฺปมุขตาย วโส ตปฺป...วโส ฯ ปิสทฺโท อวยาเปกฺโข ฯ มหคฺคตา จ อนุตฺตรา จ มหคฺ...ตฺตรา ฯ มหคฺคตานุตฺตรา จ เต ฌานธมฺมา จาติ มหคฺ...ธมฺมา ฯ ตปฺป...นาติ วุจฺจนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สพฺเพปีติ มหคฺ...ธมฺมาติ วิเสสนํ ฯ มหคฺ...มฺมาติ วุจฺจนฺตีติ กมฺมํ ฯ อปฺปนาตีติ วุจฺจนฺตีติ อากาโร ฯ ปริ...อิติ ตสฺมา ปริกมฺมนิมิตฺตํ ฯ อาทิภูตํ กมฺมํ ปริกมฺมํ ฯ อตฺตโน ผลํ นิมินาตีติ นิมิตฺตํ ยํ กสิณมณฺฑลาทิ ฯ อารมฺมณสฺส ภาโว อารมฺมณตฺตํ ฯ ปริกมฺมสฺส นิมิตฺตํ ปริ...มิตฺตํ ฯ ปริกมฺมสฺสาติ นิมิตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ นิมิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อารมฺมณตฺตาติ นิมิตฺตนฺติ เหตุ ฯ กสิณ...ทีติ อิทํ ลทฺธปทํ ฯ

มณฺฑิยติ ปริจฺเฉทกรณวเสน ภูสยตีติ มณฺฑลํ ยํ ฐานํ สมนฺตโต ปริจฺฉินฺนํ ฯ มณฺฑ ภูสเน ฯ ปฏาทีหฺยลํ ฯ กสิณสฺส มณฺฑลํ กสิณมณฺฑลํ ฯ กสิณมณฺฑลํ อาทิ ยสฺส อสุภาทินิมิตฺตสฺส ตํ กสิณมณฺฑลาทิ ฯ ตเทว ปริกมฺมนิมิตฺตํ โยคินา ฯ จกฺขุนาติ ทิฏฺฐนฺติ กรณํ ฯ ทิฏฺฐนฺติ อุปมา ฯ มนสาติ อุคฺ...ตพฺพนฺติ กรณํ ฯ อุคฺ...ตพฺพนฺติ นิมิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ นิมิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุคฺ...ตสฺสาติ นิมิตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ วา วิกปฺโป ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อุคฺคเหตพฺพนฺติ อคฺคหํ ยํ นิมิตฺตํ โยคินา ฯ อุปฺพฺโพ คห คหเณ ฯ สพฺโพ...วาติ กมฺเม อ ฯ อุคฺคหํ เอว นิมิตฺตํ อุคฺคหนิมิตฺตํ ฯ

อุคฺคณฺหาตีติ อุคฺคโห โย โยคี นิมิตฺตํ อุคฺคณฺหาติ ฯ คห คหเณ ฯ สพฺพโต...วาติ กตฺตริ อ ฯ อุคฺคหสฺส นิมิตฺตํ อุ...ตฺตํ ฯ ตปฺปฏิ...ภาคนิมิตฺตํ นาม ฯ ปฏิ สทิสภาวํ ภชติ คจฺฉาตีติ ปฏิภาคํ ยํ นิมิตฺตํ ฯ ภช คติยํ ฯ วิสรุช...ณ ฯ เตน อุคฺคหนิมิตฺเตน ปฏิภาคํ ตปฺปฏิภาคํ ฯ วณฺโณ อาทิ ยสฺส โทสสฺส โส วณฺณาทิ ฯ กสิณสฺส โทโส กสิณโทโส ฯ วณฺณาทิ จ โส กสิณโทโส จาติ วณฺณา...โทโส ฯ วณฺณ... สโต รหิตํ วณฺณ...รหิตํ ฯ อุปจาโร จ อปฺปนา จ อุปจา-รปฺปนา ฯ อารมฺมณสฺส ภาโว อารมฺมณตฺตํ ฯ ปฏิภาคญฺจ ตํ นิมิตฺตญฺจาติ ปฏิภาคนิมิตฺตํ ฯ

ตปฺป...รหิตนฺติ นิมิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ นิมิตฺตนฺติ สญฺญี ฯ อุปจารปฺ...นนฺติ อารมฺมณาติ สมฺปทานํ ฯ อารมฺ...ตฺตาติ ปฏิ...ตฺตนฺติ เหตุ ฯ

[๓๐๘] ปฐวีเยว เอก...น กสิณํ นาม อิติ ปฐวี...ณํ ฯ ปฐวีเยวาติ สญฺญี ฯ เอวสทฺโท อวธารณกมฺมธารยํ ญาเปติ ฯ เอโก เทโส เอกเทโส ฯ นตฺถิ อนฺโต ยสฺส เทสสฺส โส อนนฺโต ฯ ผริยเตติ ผริตพฺพํ ยํ กสิณํ โยคินา ฯ ผริตพฺพสฺส ภาโว ผริตพฺพตา ฯ สห กเลน อวยเวน วตฺตตีติ สกโล โย สมูโห ฯ สกโล เอว อตฺโถ สกลฏฺโฐ ฯ ปฐวี เอว กสิณํ ปฐวีกสิณํ ฯ ปฐวีเอวาติ กสิณนฺติ ปเท สญฺญี ฯ กสิณนฺติ สญฺญา ฯ เอกเทเสติ อฏฺฐตฺวาติ อาธาโร ฯ อฏฺฐตฺวาติ ผริตพฺพาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อนนฺตสฺสาติ[๑] ผริตพฺพาติ กมฺมํ ฯ ผริ...ตายาติ สกลฏฺเฐนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สกลฏฺเฐนาติ กสิณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ปฐวีกสิณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๐๙] สรูปํ ญาเปนฺโต อาห กสิณาตฺยาทิ ฯ กสิณ...ฌานํ ปฐวีกสิณนฺติ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ ตํ ปฏิภาคนิมิตฺตํ อาลมฺพนํ ยสฺส ฌานสฺส ตํ ตทาลมฺพนํ ฯ จสทฺโท กสิ...ลญฺจ ปฏิ...ตญฺจ ฌานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ กสิ...ฑลํ ปฏิ...มิตฺตํ ฌานนฺติ ตยํ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ ตทาลมฺพนญฺจาติ ฌานนฺติ วิเสสนํ ฯ

๑. อนนฺตรสฺสาติ ฏีกาปาโฐ ฯ

นยํ อติทสฺเสนฺโต อาห ตถาตฺยาทิ ฯ ตถา เอวํ อาโป...สุปิ นโย ฯ ตถาติ นิทสฺสนํ ฯ อาโป...สุปีติ นโยติ อาธาโร ฯ อปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ

[๓๑๐] ภูตกสิณาทีนิ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ กสิเณสุ ปจวาทีนิ กสิณานิ จตฺตาริ...ณานิ นาม ฯ ปริ...สิณํ อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปฐวี อาทิ เยสํ อาปาทีนํ ตานิ ปจวาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน อาโป เตโช วาโยติ ติณฺณํ คหณํ ฯ ปจวาทีนีติ สญฺญี ฯ จตฺตารีติ ภู...นีติ วิเสสนํ ฯ ภูต...นีติ สญฺญา ฯ ภูตานิ เอว กสิณานิ ภูต...ณานิ ฯ นีลํ อาทิ เยสํ วณฺณานํ ตานิ นีลาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน ปีตโลหิตโอทาตานํ คหณํ ฯ จตฺตารีติ วณฺ...ณานีติ วิเสสนํ ฯ วณฺณกสิณานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วณฺณานิ เอว กสิณานิ วณฺ...นิ ฯ ปริจฺฉนฺโน อากาโส ปริจฺฉินฺนกาโส ฯ ปริจฺ...โสติ สญฺญี ฯ อา...สิณนฺติ สญฺญา ฯ จนฺโท อาทิ เยสํ สุริยาทีนํ เต จนฺทาทโย ฯ อา ภุสํ โลกติ รูปํ ปสฺสติ เอเตน กิริเณน ชโนติ อาโลโก ฯ โลก ทสฺสเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ จนฺทาทีนํ อาโลโก จนฺทาทิอาโลโก ฯ จนฺทาทิอาโลโกติ สญฺญี ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ ภาววาจกํ ฯ

[๓๑๑] อุทฺธํ...มาตํ นาม ฯ ตเทว อุทฺธุมาตกํ กุจฺ...ตกํ นาม ฯ ธุนาติ อุทฺธํ คจฺฉตีติ ธุมาตํ ยํ ฉวสรีรํ ฯ ธุ

คติยํ ฯ กาเลตฺยาทินา อาตปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ อนฺเต
โม ฯ สุนาติ อุทฺธํ คจฺฉตีติ สูนํ ยํ ฉวสรีรํ ฯ สุ คติยํ ฯ
กาเล...ตฺวาทโย ฯ อุโน ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ อุสฺส ทีฆตฺตํ ฯ
ฉวติ อปเนตพฺพภาวํ คจฺฉตีติ ฉวํ ยํ สรีรํ ฯ ฉว คติยํ ฯ
สพฺพโต...วีวาติ อ ฯ สรียติ ชราทีหิ หึสิยตีติ สรีรํ ยํ ตนุ ฯ
สร หึสายํ ฯ รญฺชุทาทินา อีโร ฯ ฉวสฺส สรีรํ [ฉวสรีรํ] ฯ
เอวสทฺโท อุทฺธุมาตโต อนานตฺตํ ญาเปติ ฯ กุจฺฉิโต อตฺโถ
สภาโว กุจฺฉิตฏฺโฐ ฯ อิมินา สพฺพโต โกติ สุตฺเตน กุจฺฉิเต โกติ
ญาเปติ ฯ กุจฺฉิตํ อุทฺธุมาตํ อุทฺธุมาตกํ ฯ ตทฺธิตํ ฯ อุทฺธนฺติ
ธุมาตนฺติ อาธาโร ฯ ธุ...นนฺติ ฉวสรีรนฺติ วิเสสนํ ฯ ฉวสรีรนฺติ
สญฺญี ฯ อุทฺธุมาตนฺติ สญฺญา ฯ ตเทวาติ สญฺญี ฯ กุจฺฉิตฏฺเฐนาติ
อุทฺธุ...กนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุ...กนฺติ สญฺญา ฯ

[๓๑๒] นยํ ทสฺเสติ เอวนฺตฺยาทินา ฯ เอวํ เสเสสุปิ วินีลกาทีสุ
วินีลํ เอว กุจฺฉิตฏฺเฐน วินีลกนฺตฺยาทิ นโย ทฏฺฐพฺโพ ฯ อปิสทฺโท
อเปกฺโข ฯ เสตญฺจ รตฺตญฺจ เสตรตฺตํ ฯ เสตรตฺตํ อาทิ ยสฺส
ปีตาทิโน โส เสตรตฺตาทิ ฯ เสตรตฺตาทีหิ เสตรตฺตํ อาทิ ยสฺส
ปีตาทิโน โส เสตรตฺตาทิ ฯ เสตรตฺตาทีหิ วิมิสฺสิตํ เสต...มิสฺสิตํ ฯ
นีโล วณฺโณ ยสฺมึ สรีเร ตํ นีลวณฺณํ ฯ วิเสสโตติ อติเรกโต ฯ
นีลํ เอว นีลกํ ฯ สพฺพโต โกติ สกตฺเถ โก ฯ เสต...ตํ ฯ
นีลวณฺณนฺติ ฉวสีรนฺติ วิเสสนํ ฯ เยภุยฺเยนาติ นีลวณฺณนฺติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ ฉวสรีรนฺติ สญฺญี ฯ วินีลกนฺติ สญฺญา ฯ

วิเสสโตติ นีลกนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นีลกนฺติ ฉวสรีรนฺติ วิเสสนํ ฯ
อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ กตฺวาติ วินีลกนฺติ เหตุ ฯ

วิสฺ...กํ ฉวสรีรํ วิปุพฺพกํ นาม ฯ วิสฺสวติ ปคฺฆรตีติ
วิสฺสวนฺโต โย ปุพฺโพ ฯ วิปุพฺโพ สุ ปสเว ฯ วตฺตมาเน
มานนฺตา ฯ อณฺเณสุ จ ฯ อุสฺโส ฯ โอ อว สเร ฯ
ปรเทฺว ฯ สสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ วิสฺสวนฺโต ปุพฺโพ เอตสฺมา
ฉวสรีรโตติ วิ...พกํ ฯ กฺวจิ สมาสาทินา โก ฯ วิสฺสวนฺโต
ปุพฺโพ เอตสฺมาติ วิปุพฺพํ ฯ กุจฺฉิตํ วิปุพฺพํ วิปุพฺพกํ ฯ มชฺเฌ
...ฉินฺนํ ฉวสรีรํ วิจฺฉิทฺทกํ ฯ มชฺเฌติ ฉินฺนนฺติ อาธาโร ฯ
ทฺวิธาติ วิสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ ทฺวิธาติ ฉินฺนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ฉินฺนนฺติ ฉวสรีรนฺติ วิเสสนํ ฯ ทฺวิธา ฉินฺนํ วิจฺฉิทํ ฯ ฉิทิ
เทฺวธากรเณ ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ กุจฺฉิตํ วิจฺฉิทํ วิจฺฉิทฺทกํ ฯ
ปรเทฺว ฯ ทสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ โสณ...ทีหิ ขาทิตํ ฉวสีรํ วิกฺขายิกตํ
นาม ฯ วจนํ สุณาตีติ โสโณ โย สุนโข ฯ สุ สวเน ฯ
กาเล วตฺตมาน...ณฺวาทโยติ โณ ฯ อณฺเณสุ จ อุสฺโส ฯ
สสาทโย สรติ หึสตีติ สิงฺคาโล โย โกตฺถุ ฯ สร หึสายํ ฯ
กาเลตฺยาทินา อาโล ฯ กฺวจิ ธาตุ ฯ สรสฺส สิโค นิคฺคหีตาคโม
จ ฯ โสโณ จ สิงฺคาโล จ โสณสิงฺคาลา ฯ เต อาทิ เยสํ
สตฺตานํ เต โสณสิงฺคาลาทโย ฯ วิสุํ วิโธ ปกาโร วิวิโธ ฯ
วิวิโธ อากาโร วิวิธากาโร ฯ ขาทิยิตฺถาติ ขาทิตํ ยํ ฉวสรีรํ

สตฺเตหิ ฯ ขาท ภกฺขเน ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ขาทิยิตฺถาติ
ขาทิตํ ยํ ฉวสรีรํ สตฺเตหิ ฯ ขา ภกฺขเน ฯ กมฺเม ต ฯ
จุราทิโต เณณฺยา ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ วิวิธากาเรน ขาทิตํ
วิกฺขายิตํ ฯ กุจฺฉิตํ วิกฺขายิตํ วิ...กํ ฯ โสณ...ทีหีติ ขาทิตนฺติ
กตฺตา ฯ วิวิ...นาติ ขาทิตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ขาทิตนฺติ สญฺญี ฯ

[๓๑๓] โสณ...ตตฺถ ธาเน ขิตฺตํ ฉวสรีรํ วิกฺขิตฺตกํ นาม ฯ
โสณ...หีติ ขิตฺตนฺติ กตฺตา ฯ วิวิเธนาติ อากาเรนาติ วิเสสนํ ฯ
อากาเรนาติ ขณฺฑิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ขณฺฑิตฺวาติ ฉินฺทิตฺวา ฯ
ขาท เฉทเน[๑] ฯ ตฺวา ฯ นิคฺคหิตญฺจ ฯ วคฺคนฺตํ... ฯ ยถาคม... ฯ
ขณฺฑิตฺวาติ ขิตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ ขิตฺตนฺติ
อาธาโร ฯ ขิตฺตนฺติ สญฺญญี ฯ ขิปียิตฺถาติ ขิตฺตํ ยํ ฉวสรีรํ
สตฺเตหิ ฯ ขิป ขิปเน ฯ ฉทาทีหิ ตตฺร ณ ฯ คุปาทีนญฺจ ฯ
วิวิเธน ขิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ ฯ กุจฺฉิตํ วิกฺขิตฺตํ วิกฺขิตฺตกํ ฯ ชเนน
กาก...ขิตฺตํ ฉวสรีรํ หต...กํ นาม ฯ กาติ สทฺทํ กโรตีติ
กาโก โย วายโส ฯ กา สทฺเท ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ ปชฺชติ
คจฺฉติ เอเตน ปาเทนาติ ปทํ ฯ ปท คติยํ ฯ สพฺพโต...วีวาติ
อ ฯ กากสฺส ปทํ กากปทํ ฯ กากปทํ อาทิ ยสฺส อาการสฺส
โส กากปทาทิ ฯ กากปทาทิ จ โส อากาโร จาติ กาก...กาโร ฯ
สุนาติ หึสตีติ สตฺถํ ยํ วตฺถุ ฯ สุ หึสายํ ฯ สูวุสานมูวุสานมโต

๑. ขฑิ เฉทเนติ ภวิตพฺพํ ฯ

โถ จาติ อุสฺส อตาเทโส ฯ อนฺเต โถ ฯ วิสุํ วิโธ วิวิธํ ฯ วิวิธํ ขิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ ฯ หตญฺจ ตํ วิกฺขิตฺตญฺจาติ หตวิกฺขิตฺตํ ฯ กุจฺฉิทํ หตวิกฺขิตฺตํ หต...ตกํ ฯ

กาก...นาติ หนิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺเถนาติ หนิตฺวาติ กรณํ ฯ หนิตฺวาติ ขิตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วิวิธนฺติ ขิตฺตนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ขิตฺตนฺติ สญฺญี ฯ

โลหิต...นกํ ฉวสรีรํ โลกิตกํ นาม ฯ รูหติ สรีเร พฺยาปน-วเสนาติ โลหิตํ ยํ รุธิรํ ฯ รูห ชนเน ฯ กาเล วตฺต...ณฺวาทโยติ อิโต ฯ ปคฺฆรตีติ ปคฺฆรนกํ ยํ โลหิตํ ฯ โลหิตํ ปคฺฆรณกํ ยสฺมา ฉวสรีรา ตํ โลหิตปคฺฆรณกํ ฯ โลหิตํ อสฺมึ ฉวสรีเร อตฺถีติ โลหิตํ ฯ สทฺธาทิโต ณ ฯ กุจฺฉิตํ โลหิตํ โลหิตกํ ฯ

กิมิ...นกํ ฉวสรีรํ ปุฬุวกํ นาม ฯ กมติ ยาตีติ กิมิ โย ขุทฺทชนฺตุ ฯ กมุ ปทวิกฺเขเป ฯ มุนาทีหิ จิ ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ อสฺสิ ฯ กิมีนํ กุลํ สมูโห กิมิกุลํ ฯ กิมิกุลํ ปคฺฆรณกํ ยสฺมา ฉวสรีรา ตํ กิมิ...กํ ฯ ปการเรน อุลติ คจฺฉตีติ ปุฬุโว โย ขุทฺทชนฺตุ ฯ ปปุพฺโพ อุล คติยํ ฯ กาเล...ณฺวาทโยติ อุโว ฯ ปุฬุโว ปคฺฆรณโก อสฺส ฉวสรีรสฺส อตฺถีติ ปุฬุวํ ฯ สทฺธาทิโต ณ ฯ กุจฺฉิตํ ปุฬุวํ ปุฬุวกํ ฯ กิมิ...กนฺติ ฉวสรีรนฺติ วิเสสนํ ฯ

อนฺตมโส...อฏฺฐิกํ นาม ฯ อนฺตมโสติ เอโกติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ เอโกติ อฏฺฐีติ วิเสสนํ ฯ อปิสทฺโท สมฺภาวเน ฯ

อสิยติ ขิปียตีติ อฏฺฐิ ยํ วตฺถุ ชเนน ฯ อสุ เขปเน ฯ มุนาทีหิ
จิ ฯ กฺวจิธาตุ สสฺส ฏฺโฐ ฯ กุจฺฉิตํ อฏฺฐ อฏฺฐิกํ ฯ

[๓๑๔] พุทฺธานุสฺสติตฺยาทีนํ อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อนุตฺยาทิ ฯ
อนุ อนูติ ปุนปฺปุนํ สรณนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ สรณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
สริยเต สรณํ สร จินฺตายํ ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อนุสฺสตีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ สร ฯ อิตฺถิยมติยโว วา คมขนหนรมาทินมนฺโต ฯ
รโลโป ฯ ปูชาวิเสสํ อรหตีติ อรหํ โย ภควา ฯ อรห
ปูชายํ ฯ วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนนฺตสทฺโท
อํ ฯ อรหโต ภาโว อรหตฺตํ ฯ อรหตฺตํ อาทิ เยสํ คุณานํ เต
อรหตฺตาทโย ฯ พุทฺธสฺส คุณา พุทฺธคุณา ฯ อรหตฺตาทโย จ
เต พุทฺธคุณา จาติ อรหตฺตาทิพุทฺธคุณา ฯ อร...คุณา อารมฺมณํ
ยสฺสา อนุสฺสติยา สา อร...รมฺมณา ฯ

อรหตฺ...มณาติ อนุสฺสตีติ วิเสสนํ ฯ พุทฺธสฺส อนุสฺสติ
พุทฺธานุสฺสติ ฯ สุฏฺฐุ อกฺขาโต สฺวากฺขาโต ธมฺโม ฯ อกฺข[1]
กถเน ฯ กมฺเม โต ฯ สฺวากฺขาตสฺส ภาโว สฺวากฺขาตตา ฯ
สฺวากฺขาตตา อาทิ เยสํ เต สฺวากฺขาตตาทโย ฯ ธมฺมสฺส คุณา
ธมฺมคุณา ฯ สฺวากฺขา...ทโย จ เต ธมฺมคุณา จาติ สฺวากฺขา...
คุณา ฯ สฺวากฺขา...คุณา อารมฺมณํ ยสฺสา สา สฺวา...มฺมณา ฯ
สุฏฺฐุ ปฏิปนฺโน สุปฏิปนฺโน ฯ สุปฺปฏิปตฺติปิ ฯ สุ...นสฺส ภาโว

๑. อาปุพฺโพ ขา กถเน ฯ

สุ...นตา ฯ สุปฏิปนฺนตา อาทิ เยสํ เต สุ...ทโย ฯ สงฺฆสฺส คุณา สงฺฆคุณา ฯ สุป...ทโย จ เต สงฺฆคุณา จาติ สุป... คุณา ฯ เต อารมฺมณํ ยสฺสา สา สุป...มณา ฯ อขณฺฑสฺส สีลสฺส ภาโว อขณฺฑตา ฯ อขณฺฑตา อาทิ ยสฺส อจฺฉิทฺทตาทิโน โย อขณฺฑตาทิ ฯ สุฏฺฐุ ปริสุทฺธํ สุปริสุทฺธํ ฯ สีลสฺส คุโณ สีลคุโณ ฯ อขรฺฑตาทินาติ สุ...ธสฺสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สุ... สฺสาติ สีลคุณสฺสาติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ สีลาติ สมฺพนฺโธ ฯ สีล...สฺสาติ อนุสฺสรณนฺติ กมฺมํ ฯ วิคต...นาติ อนุสฺสรณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิคตํ มจฺเฉรํ เอตสฺมา อตฺตโตติ วิคตมจฺเฉโร ฯ วิคตมจฺเฉรสฺส ภาโว วิ...รตา ฯ วิ...รตา อาทิ ยสฺส วิคตา-สทฺธิยาทิโน โส วิ...ตาทิ ฯ อตฺตโนติ จาคาติ สมฺพนฺโธ ฯ จาคา...ณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จชนํ จาโค ฯ จาคสฺส อนุสฺสรณํ จาคา...ณํ ฯ สทฺธาทีหิ เยหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา...นสฺสติ ฯ สทฺธา อาทิ เยสํ สีลาทีนํ เต สทฺธาทโย ฯ เทวานํ ภาโว เทวตฺตํ ฯ เต คุณา วิย ทิสฺสนฺตีติ ตาทิสา เย คุณา ฯ เทโว เอว เทวตา ฯ สกฺขีติ ปจฺจกฺขตฺเถ นิปาโต ฯ สกฺขิภูตํ ฐานํ สกฺขิฏฺฐานํ ฯ สทฺธาทโย จ เต คุณา จาติ สทฺธาทิคุณา ฯ สทฺธาทิคุณานํ อนุสฺสรณํ สทฺ...รณํ ฯ เยหีติ สทฺธาทีหีติ วิเสสนํ ฯ สทฺธาทีหีติ สม...คตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สม...คตาติ เทวาติ วิเสสนํ ฯ เทวาติ คตาติ กตฺตา ฯ เทวตฺตนฺติ คตาติ

กมฺมํ ฯ ตาทิสาติ คุณาติ วิเสสนํ ฯ คุณาติ สนฺตีติ กตฺตา ฯ มยีติ สนฺตีติ อาธาโร ฯ อิตีติ เอวนฺติ ชเปตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ เทวตาติ ชเปตฺวาติ กมฺมํ ฯ สกฺขิฏฺฐาเนติ ชเปตฺวาติ อาธาโร ฯ ชเปตฺวาติ อนุสฺสรณนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อตฺตโนติ คุณาติ สมฺพนฺโธ ฯ สทฺธา...รณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

สพฺพ...นุสฺสติ ฯ สพฺพํ ทุกฺขํ สพฺพทุกฺขํ ฯ สพฺพทุกฺขสฺส อุปสโม สพฺพ...สโม ฯ สพฺพทุกฺขูปสมํ หุตฺวา ภวตีติ สพฺพ...ภูตํ ยํ นิพฺพานํ ฯ นิพฺพานสฺสาติ คุณาติ สมฺพนฺโธ ฯ คุณสฺส อนุสฺสรณํ คุณา...รณํ ฯ อุปสมสฺส อนุสฺสติ อุป...สติ ฯ

ชี...สาติ มรณสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉโท ชี...เฉโท ฯ ชีวิ...โท หุตฺวา ภวตีติ ชีวิ...ภูตํ ยํ มรณํ ฯ มรณสฺสาติ อนุสฺสรณนฺติ กมฺมํ ฯ เกสา...เสติ คตาติ อาธาโร ฯ เก สิรสฺมึ สยนฺติ ปวตฺตนฺตีติ เกสา เย กุนฺตลา ฯ กสทฺทูปปโท สิ สเย ฯ สพฺพ...วาติ อ ฯ เกสา อาทิ ยสฺส โกฏฺฐาสสฺส โส เกสาทิ ฯ โกฏฺเฐ สรีเร อสติ ปวตฺตตีติ โกฏฺฐาโส ฯ อส ปวตฺติยํ ฯ สพฺพ...วาติ ฯ อ ฯ กาเย ปวตฺโต โกฏฺฐาโส กาย...โส ฯ คตาติมสฺส วิวรณํ ปวตฺตาติ ฯ คตา ปวตฺตาติ สตีติ วิเสสนํ ฯ อานญฺจ อปานญฺจ อานาปานนฺติ ทฺวนฺทโว ฯ อนนฺติ ปาณนฺตฺยเนน ธมฺมชาเตน สตฺตาติ อานํ พหิ นิกฺขมน-วาโต ฯ อน ปาณเน ฯ ปาณนํ สสนํ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ

อานโต อปคตํ อปานํ อนฺดต ปวิสนวาโต ฯ อานปานนฺติ วตฺตพฺเพ
เตสุ วุทฺธีติอาทินา มชฺเฌ ทีฆํ กตฺวา อานาปานนฺติ๑ วุตฺตํ ฯ
สสนฺตฺยเนน วาเตน สตฺตาติ สาโส ฯ สส ปาณเน ฯ วิส...โต
ณ ฯ อาทิมฺหิ ปวตฺโต สาโส อสฺสาโส พหิ นิกฺขมนวาโต ฯ
เตสุ วุทฺธิตฺยาทินา อาทิรสฺโส ฯ อสฺสาสโต อปคโต ปสฺสาโส
อนฺโต ปวิสนวาโต ฯ อสฺสาโส จ ปสฺสาโส จ อสฺสาสปสฺสาสา ฯ
ตํ อานาปานํ อารมฺมณํ ยสฺสา สติยา สา ตทารมฺมณา ฯ
ตทารมฺมณาติ สตีติ วิเสสนํ ฯ อานาปาเน ปวตฺตา สติ
อานาปานสฺสติ ฯ สสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ

[๓๑๕] ธมฺมชาติ มิชฺชติ สินิยฺหติ อิติ ตสฺมา เมตฺตา ฯ
วา ธมฺมชาติ มิตฺเตสุ ภวา อิติ ตสฺมา เมตฺตา ฯ มิชฺชตีติมสฺส
วิวรณํ สินิยฺหตีติ ปิยายติ ฯ สินิห สฺเนเห ฯ ติ ฯ ทิวาทิโต
โย ฯ หวิปริยโย โล วา ฯ เมตฺตาติ มิท สิเนเห ฯ ฉทาทีหิ
ตตฺร ณ ฯ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ อญฺเญสุ จ ฯ
อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ มิชฺชนฺติ สิเนหนฺตีติ มิตฺตา เย
ชนา ฯ มิตฺเตสุ ภวา เมตฺตา ฯ ณ วิสมาทีหิ ฯ

[๓๑๖] เมตฺตาทีนํ ลกฺขณํ ญาเปนฺโต อาห สาตฺยาทิ ฯ
สา เมตฺตา สตฺตานํ...อุเปกฺขา ฯ สตฺตานนฺติ อุปสํหรณาติ
สมฺปทานํ ฯ หิตญฺจ สุขญฺจ หิตสุขํ ฯ หิตสุขสฺส อุปสํหรณํ

๑. สนฺธิวเสน อานาปานนฺติ นิปฺผนฺนมิทํ ฯ กสฺมา มชฺเฌ ทีโฆ กโต ฯ
อภิ.๒๕๙-๖๐

หิต...ณํ ฯ หิต...ณํ ลกฺขณํ ยสฺสา สา หิต...ลกฺขณา ฯ ปเรสํ ทุกฺขํ ปรทุกฺขํ ฯ ปรทุกฺขสฺส อปนยนํ ปร...ยนํ ฯ ปร...นยํ กาเมตีติ ปร...กาโม โย ชโน ฯ ปร...กามสฺส ภาโว ปร...กามตา ฯ ปร...มตา ลกฺขณํ ยสฺสา สา ปร...ขณา ฯ

ปเรสํ สมฺปตฺติ ปรสมฺปตฺติ ฯ สมฺโมทิยเต สมฺโมโท ฯ ปรสมฺปตฺติยา สมฺโมโท ปรสมฺปตฺติสมฺโมโท ฯ ปร...สมฺโมโท ลกฺขณํ ยสฺสา สา ปร...ขณา ฯ อิฏฺฐญฺจ อนิฏฺฐญฺจ มชฺฌตฺตญฺจ อิฏฺฐา...ฌตฺตํ ฯ อิฏฺ...ฌตฺตํ เอว อากาโร อิฏฺฐา...กาโร ฯ อิฏฺฐา...กาเรน ปวตฺติ อิฏฺฐา...ปวตฺติ ฯ อิฏฺฐา...ปวตฺติ ลกฺขณํ ยสฺสา สา อิฏฺฐา...ขณา ฯ เมตฺตาทโย อปฺปมญฺญา...พฺรหฺมวิหาโร ฯ อปฺป...ตฺตาติ อปฺปมญฺญาติ เหตุ ฯ นตฺถิ ปมาณํ เอเตสํ สตฺตานนฺติ อปฺปมาณา ฯ อปฺปมาณา จ เต สตฺตา จาติ อปฺ...สตฺตา ฯ อปฺปมาณสตฺตา อารมฺมณํ เอเตสํ เมตฺตาทีนนฺติ อปฺ...รมฺมณา ฯ อปฺป...ณานํ ภาโว อปฺป...ณตฺตํ ฯ อปฺปมญฺญาติ สญฺญา ฯ นตฺถิ เอเตสํ ปมาณา สตฺตา อารมฺมณนฺติ อปฺปมาณา ฯ อปฺปมาณา เอว อปฺปมญฺญา ฯ สกตฺเถ โฌย ฯ อุตฺต...โตติ พฺร...โร วาติ เหตุ ฯ วิหรนฺติ เอตฺถ ธมฺเมสุ ปุคฺคลาติ วิหารา ฯ อุตฺตมา จ เต วิหารา จาติ อุตฺ...รา ฯ อุตฺตมวิหารานํ ภาโว อุตฺ...ภาโว ฯ อุตฺตมานํ ปุคฺคลานนฺติ วิหาราติ สมฺพนฺโธ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ

อภิ.๒๕๙-๖๐

นวมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 475

วิ...โตติ พฺร...โร วาติ เหตุ ฯ วิหารานํ ภาโว วิหารภาโว ฯ
พหนฺติ วฑฺฒนฺตีติ พฺรหฺมา เย ปุคฺคลา ฯ พห วุฑฺฒิยํ
ขฺยาทีหิ มนมจโตติ มน ฯ พฺรหฺมตฺตสขราชาทิโต อมานนฺติ
นิปาตเนน พสฺส โพฺร ฯ พฺรหฺมภูตา วิหารา พฺรหฺมวิหารา ฯ
พฺรหฺมานํ อุตฺตมานํ วิหารา พฺรหฺมวิหารา ฯ

คมน...สญฺญา ฯ คมนญฺจ ปริเยสนญฺจ ปริโภโค จ
คมน...โภโค ฯ โส อาทิ ยสฺส โส คมน...โภคาทิ ฯ
คมน...ทินา ปจฺจเวกฺขณํ คมน...เวกฺขณํ ฯ คมน...ณสฺส วสนํ
สมฺพชฺฌนํ คมน...วโส ฯ กวิยเต ขนิยเต ชเนนาติ กวฬํ ยํ
วตฺถุ ฯ กว ขนเน ฯ กาเล วุตฺต...ณฺวาทโยติ อโฬ ฯ กวฬํ
กริยาตีติ กวฬีกาโร โย อาหาโร ชเนน ฯ กร กรเณ ฯ
วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ ยทาทินา กรโต อิการาคโม ฯ
นิคฺคหิตญฺจ ฯ กพฬินฺติปิ ฯ โท ธสฺส เจติ จสทฺเทน วสฺส
โพ ฯ โอชฏฺฐมกํ รูปํ อาหรตีติ อาหาโร ยา โอชา ฯ
วิส...โต ณ ฯ กวฬีกาโร จ โส อาหาโร จาติ กว...หาโร ฯ
ปฏิกูลติ อาวรตีติ ปฏิกูลํ ยํ วิปรีตํ วตฺถุ ฯ กุล อาวรเณ ฯ
สพฺพโต...วาติ อ ฯ ปฏิกูลํ อิติ ปวตฺตา ปฏิกูลนฺติ ปวตฺตา ฯ
คมเน...เสนาติ ปวตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กว...เรติ ปวตฺตาติ
อาธาโร ฯ ปฏิ...ตฺตาติ สญฺญาติ วิเสสนํ ฯ สญฺญาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อาหาเรติ วากฺยํ ฯ ปจ...จตฺนฺนนฺติ ทฺวยํ ธาตูนนฺติ วิเสสนํ ฯ ธาตูนนฺติ ววตฺถานนฺติ กมฺมํ ฯ ส...โต จาติ ววตฺถานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตโน ลกฺขณํ สลกฺขณํ ฯ เกสา อาทิ เยสํ โลมาทีนํ เต เกสาทโย ฯ เกสาทโย จ เต สมฺภารา จาติ เกสา...รา ฯ เกสาทิสมฺภารา อาทิ เยสํ เต เกสา...ทโย ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ จตสฺโส ธาตุโย จตุธาตุ ฯ จตุธาตูนํ ววตฺถานํ จตุ...ถานํ ฯ อรูเปติ อารมฺมเณติ วิเสสนํ ฯ น รูปํ อรูปํ ฯ อารมฺมเณติ กสิรุคฺฆาฏิมากาสาทิอารมฺมเณ ปวตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ อรูเป ปวตฺตา ธมฺมา อารุปฺปา ฯ ณราคาทินา โณ ฯ

[๓๑๗] จริตาสุตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห อิทานิตฺยาทิ ฯ อิทานิ...ปนาติอาทึ อาจริโย อาห ฯ อิทานีติ อาหาติ กาลสตฺตมี ฯ ตสฺส ตสฺสาติ ปุคฺคลสฺสาติ วิเสสนํ ฯ ปุคฺคลสฺสาติ จริตาติ สมฺพนฺโธ ฯ จริตานุกูลนฺติ กมฺมฏฺฐานนฺติ วิเสสนํ ฯ จริตสฺส อนุกูลํ จริตานุกูลํ ฯ กมฺมฏฺฐานนฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ อาหาติ สมฺปทานํ ฯ จริตาสุ ปนาติอาทินฺติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

เอตสฺส ปุคฺคลสฺส ภาโว ว(๒) จริตํ ปกติ อิติ ตสฺมา

๑. อิโต ปรํ อาหาเรปฏิกูลสญฺญาติ สญฺญาติ ภเวยฺย ฯ ๒. ฏีกายมฺปน ราโค จ...อิติ ปาโจ ทิสฺสติ ฯ ฯ วิรุทฺโธ สิยา ฯ

รา...โต ฯ ราโคติ จริตนฺติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท ราคสฺส จริตโต อภินฺนตํ ญาเปติ ฯ จริตนฺติมสฺส วิวรณํ ปกตีติ ฯ จริตํ ปกตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตสฺสาติ จริตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ราค...คโลติ ลทฺธญาปนํ ฯ พหุํ ลาติ ปวตฺตตีติ พหุโล โย ราโค ฯ ลา อาทาเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ ราโค พหุโล เอตสฺสาติ ราคพหุโล ฯ นิรยสตฺเต ปาติ รกฺขตีติ ปุ โย นิรโย ฯ ปา รกฺขเน ฯ กาเล...ณฺวาทโยติ ณุ ฯ อชติ คจฺฉติ เสฏฺฐภาวนฺติ อคฺโค โย สตฺโต ฯ อช คมเน ฯ กาเล...ทโยติ โค ฯ กคา จชานํ ฯ ปุ จ อคฺโค จ ปุคฺคํ ฯ ปุคฺคํ ลาติ คณฺหาตีติ ปุคฺคโล โย สตฺโต ฯ อ ฯ

[๓๑๘] สปฺปายเหตุํ ญาเปนฺโต อาห ราคสฺสตฺยาทิ ฯ อสุภกมฺมฏฺฐานํ ราคสฺส...ตสฺส ราคจริตสฺส สปฺปายํ ฯ ราคสฺสาติ วิปจฺจนิกาติ สมฺปทานํ ฯ อุชุ...โตติ สปฺปายนฺติ เหตุ ฯ นตฺถิ อิโก อุปทฺทโว เอตสฺมาติ อนิโก อปฏิปกฺโข ฯ อนิกสฺส ปฏิปกฺขํ อุชุ...นิกํ ฯ อุชุวิปจฺจนิกสฺส อสุภสฺส ภาโว อุชุ...โว ฯ อสุ...ฐานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺสาติ สปฺปายนฺติ สมฺปทานํ ฯ สมฺปายนฺติ อสุ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ

[๓๑๙] อานาปานํ...สปฺปายํ ฯ กสฺมา ฯ พุทฺธิ...กตฺตา ฯ อานาปานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โมห...ตสฺส จาติ ทฺวยํ สปฺปายนฺติ

สมฺปทานํ ฯ สปฺปายนฺติ อานาปานนฺติ วิเสสนํ ฯ พุทฺธิ...เวนาติ
ปฏิปกฺขาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ พุทฺธิยา วิสโย พุทฺธิวิสโย ฯ
พุทฺธิวิสยสฺส ภาโว พุทฺธิวิสยภาโว ฯ โมห...ตฺตาติ ทฺวยํ สปฺปายนฺติ
เหตุ ฯ โมหสฺส ปฏิปกฺขํ โมหปฏิปกฺขํ ฯ โมห...ขสฺส ภาโว
โมห...ตฺตํ ฯ ปุนปฺปุนํ ธาวิยเต สนฺธาวนํ ฯ สํปุพฺโพ ธา คติยํ ฯ
นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อณฺเณสุ จ ฯ เต อาวายาติ โอสฺส อาโว ฯ
วิตกฺกสฺส สนฺธาวนํ วิ...วนํ ฯ วิตกฺ...ธาวนํ นิวาเรตีติ วิ...รกํ ฯ
วิ...รกสฺส ภโว วิ...กตฺตํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ

[๓๒๐] ฉ พุทฺธา...สปฺปายา ฯ กสฺมา ฯ สทฺธา...วโต ฯ
ฉาติ พุทฺธา...โยติ วิเสสนํ ฯ พุทฺธา...โยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
สทฺธา...ตสฺสาติ สปฺปายาติ สมฺปทานํ ฯ สปฺปายาติ พุทฺธา...โยติ
วิเสสนํ ฯ สทฺธา...โตติ สปฺปายาติ เหตุ ฯ วทฺธนํ วุทฺธิ ฯ
วทฺธ วทฺธเน ฯ มฺนาทีหิ ติ ฯ กฺวจิธาตุ ฯ วกาเร อสฺสุ ฯ
พุทฺธีติปิ ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ วสฺส โพ ฯ สทฺธาย วุทฺธิ สทฺธา-
วุทฺธิ ฯ สทฺธาวุทฺธิยา เหตุ สทฺธา...เหตุ ฯ สทฺธา...เหตุโน
ภาโว สทฺท...ภาโว ฯ

มรณ...ยานิ ฯ กสฺมา ฯ คมฺภีร...วิสยตฺตา ฯ มร...นีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ พุทฺธิ...ตสฺสาติ สปฺปายาติ สมฺปทานํ ฯ สปฺปายานีติ
มร...นีติ วิเสสนํ ฯ คมฺภี...โตติ วิสยาติ เหตุ ฯ คมฺภีรานํ

๑. ยทิ โอสฺส อาโว โหติ ฯ สํปุพฺโพ โธ คติยนฺติ ธาตุ สิยา ฯ

ภาโว คมฺ...โว ฯ พุทฺธิยาติ วิสยาติ สมฺปทานํ ฯ เอวสทฺโท สทฺธาทโย นิวตฺเตติ ฯ วิสยานํ ภาโว วิสยตฺตํ ฯ

[๓๒๑] เสสานีติ ธปนํ ฯ จตฺตาโร วิธา ยสฺส กสิณสฺส ตํ จตุพฺพิธํ ฯ ภูตํ เอว กสิณํ ภูตกสิณํ ฯ จตุพฺพิธํ ภูตกสิณํ จตุ...ณํ ฯ อารุปฺปานํ จตุกฺกํ อารุปฺปจุกฺกํ ฯ จตุพฺพิธภูตกสิณญฺจ อากาโส จ อาโลกกสิณญฺจ อารุปฺปจตุกฺกญฺจ จตุ...จตุกฺกานิ ฯ จตุ...กานํ วโส จตุกฺ...วโส ฯ จตุ...นาติ ทสวิธานีติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ ทสวิธานีติ กมฺมฏฺฐานีติ วิเสสนํ ฯ

[๓๒๒] ตตฺถาปีติ ธปนํ ฯ เตสุ ทสสูติ กมฺมฏฺฐาเนสูติ วิเสสนํ ฯ กมฺมฏฺฐาเนสูติ นิทฺธารณํ ฯ ปุถุลํ กสิณํ โมห... ฯ กสฺมา ฯ สมฺพาเธ...หนโต ฯ ปตฺถรตีติ ปุถุลํ ยํ กสิณํ ฯ ปถ วิตฺถาเร ฯ กาเล วตฺตมา...ณฺวาทโยติ อุโล ฯ สมฺพาเธติ โอกาเสติ วิเสสนํ ฯ สมฺพาธเต เอตสฺมึ โอกาเสติ สมฺพาโธ ฯ พาธ พาธเน ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ อวกสติ ปติฏฺฐาติ เอตฺถ เทเส วตฺถูติ โอกาโส ฯ [อวปุพฺโพ] กส ปติฏฺฐายํ ฯ วิสรุช... ฯ ภิยฺโยโสติ นิปาโต ฯ มิยฺยเต มตฺตา ฯ มา ปริมาเณ ฯ ฉทาทีหิ ตตฺร ณ ฯ สมฺมุยฺหเต สมฺมุยฺหนํ ฯ โอกาเสติ สมฺมุยฺหนโตติ อาธาโร ฯ ภิยฺโยโสติ มตฺตายาติ วิเสสนํ ฯ มตฺตายาติ สมฺ...โตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺ...โตติ สปฺปายนฺติ เหตุ ฯ ขุทฺทกํ กสิณํ... สปฺปายํ ฯ กสฺมา ฯ ...ปจฺจยตฺตา ฯ ขุทติ อปฺปํ ภวตีติ

ขุทฺทกํ ยํ กสิณํ ฯ ขุท อปฺปภาเว ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ ปรเทฺว ฯ ทสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ มหนฺตํ อารมฺมณํ มหนฺตารมฺมณํ ฯ วิตกฺกสฺส สนฺธาวนํ วิ...วนํ ฯ วิตกฺกสนฺธาวนสฺส ปจฺจยํ วิ...ยํ ฯ วิ...ปจฺจยสฺส ภาโว วิ...ยตฺตํ ฯ ขุทฺทกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิ...ตสฺสาติ สปฺปายนฺติ สมฺปทานํ ฯ สปฺปายนฺติ ขุทฺทกนฺติ วิเสสนํ ฯ มหนฺ...สาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิ...ยตฺตาติ สปฺปายนฺติ เหตุ ฯ

[๓๒๓] ทสอสุภาตฺยาทิวจนํ เอกนฺตวิปจฺจนิกโต อติสปฺปายตาย จ วุตฺตนฺติ ญาเปนฺโต อาห อุชุตฺยาทิ ฯ ราคจริตทีนํ อสุภ-กมฺมฏฺฐานสฺส อุชุวิปจฺจนิกโต เจว สทฺธาจริตาทีนํ พุทฺธานุสฺสติ-อาทิกมฺมฏฺฐานสฺส อติสปฺปายตาย จ เอตํ ทส อสุภาตฺยาทิวจนํ อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ อุชุ เอกนฺตํ วิปจฺจนิกํ กมฺมฏฺฐานํ อุชุ...กํ ฯ อติสยํ สปฺปายํ อติสปฺปายํ ฯ อติสปฺปายสฺส กมฺมฏฺฐานสฺส ภาโว อติ...ยตา ฯ อุชุ...เจว อติ...ยตายาติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อุชุวิปจฺจ-นิกวเสน อติสปฺปายวเสน จ อิทํ กมฺมฏฺฐานํ สพฺพํ วิสุํ เตสมนุกูลนฺติ วุตฺตํ น ปน อิตรสฺส อนนุกูลภาวโต วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโย ฯ อุชุวิปจฺจนิกโตตฺยาทิวจนํ สมตฺเถนฺโต อาห ราคา-ทีนนฺตฺยาทิ ฯ

[๓๒๔] ราคา...นาม นตฺถิ ฯ ราคาทีนนฺติ อวิกฺขมฺภิกาติ

กมฺมํ ฯ ปนสทฺโท ทพฺหิ ฯ เตน วุตฺตํ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ น หิ ราคาทีนนฺตฺยาทิ ฯ อวิกฺขมฺภิกา อนุ...กาติ ทุวยํ ภาวนาติ วิเสสนํ ฯ สทฺธาทีนนฺติ อนุ...กาติ สมฺปทานํ ฯ วาสทฺโท อวิกฺ...กา วา อนุ...กา วาติ โยเชตพฺโพ ฯ น อุปการิกา อนุปการิกา ฯ กสิณํ อาทิ เยสํ อสุภาทีนํ เต กสิณาทฺโย ฯ กสิณาทีนํ ภาวนา วฑฺฒนา กสิณาทิภาวนา ฯ กสิณา...วนา นามาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ วิสุทฺธิมฺคาภิธมฺมาวตารฏีกาสุ ปน กุสลภาวนา นามาติ วุตฺตํ ฯ

[๓๒๕] สพฺพตฺถาปีติ ฐปนํ ฯ จตฺตา...สุปีติ ลพฺภเตวาติ อาธาโร ฯ นตฺถิ อปฺปนาติ วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห นตฺถิตฺยาทิ ฯ พุทฺธานุสฺสติอาทีสุ ทสสุ กมฺมฏฺฐาเนสุ อปฺปนา นตฺถิ ฯ กสฺมา ฯ พุทฺธคุณาทีนํ...เณยฺยตฺตา ฯ พุทฺธคุณา อาทิ เยสํ ธมฺมคุณาทีนํ เต พุทฺธคุณาทโย ฯ ปรมตฺถภาวโตติ สภาวธมฺมตฺตา ฯ ปรมา อวิปรีตา อตฺถา สภาวา ปรมตฺถา ฯ ปรมตฺถานํ ภาโว ปรมตฺถภาโว ฯ อเนโก วิโธ ปกาโร เยสํ คุณานํ เต อเนกวิธา ฯ อเนกวิธานํ ภาโว อเนกวิธตฺตํ ฯ อปิสทฺโท สมฺภาวโน ฯ คมฺภีรสฺส ภาโว คมฺภีรภาโว ฯ จสทฺโท ปร...โต จ อเน...ตฺตา จ คมฺภีร...โต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อปฺปนาย วสนํ สมฺพชฺฌนํ อปฺปนาวโส ฯ อสกฺกุเณยฺยสฺส สมาธิสฺส ภาโว อสกฺ...ยตฺตํ ฯ อปฺปนาติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ

อภิ.๒๖๐-๖๑

พุทฺธ...ทีนนฺติ ภาวโต...ธตฺตาติ ภาวโยโค ฯ ปรมตฺถ...อเนก...ตฺตา คมฺภี...โต จาติ ตยํ นตฺถีติ เหตุ ฯ เอกสฺสาปีติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ พุทฺธ...สูติ ทฺวยํ กมฺ...สูติ วิเสสนํ ฯ กมฺ...สูติ ปติฏฺฐาตุนฺติ อาธาโร ฯ อปฺป...เสนาติ ปติฏฺฐาตุนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมาธิสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปติฏฺฐาตุนฺติ อสกฺกุเณยฺยาติ สมฺปทานํ ฯ อสกฺกุเณยฺยตฺตาติ นตฺถีติ เหตุ ฯ

[๓๒๖] สมาธิ อปฺปนาวเสน ปติฏฺฐาตุํ อสกฺกุเณยฺโย โหตุ ฯ เตน ปติฏฺฐาตีติ อาห อปฺปนาภาวนฺตฺยาทิ ฯ อปฺปนา...ปติฏฺฐาติ ฯ อปฺปนา อิติ ภาโว อปฺปนาภาโว ฯ อุปจาโร อิติ ภาโว อุปจารภาโว ฯ เอวสทฺโท อปฺปนาภาวํ นิวตฺเตติ ฯ อปฺปนาภาวนฺติ อปฺปตฺวาติ กมฺมํ ฯ อปฺปตฺวาติ ปติฏฺฐาตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สมาธีติ ปติฏฺฐาตีติ กตฺตา ฯ อุป...เนวาติ ปติฏฺฐาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๒๗] ยทิ พุทฺธคุณาทีนํ สภาวธมฺมตาย สมาธิ อปฺปนํ น ปาปุณาติ กสฺมา ปน โลกุตฺตรสมาธิ ทุติยจตุตฺถารุปฺปสมาธิ จ อปฺปนํ ปาปุณาติ นนุ อารมฺมณํ สภาวธมฺโมติ มนสิกตฺวา อาห โลกุตฺตรตฺยาทิ ฯ โลกุตฺตรสมาธิ...ธมฺเมปิ สติ ภาว...ปาปุณาติ ฯ โลกุตฺตโร จ โส สมาธิ จาติ โลกุตฺตรสมาธิ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ทุติโย จ จตุตฺโถ จ ทุติยจตุตฺโถ ฯ ทุติ...โถ จ โส อารุปฺปสมาธิ จาติ ทุติ...สมาธิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ

สภาวธมฺเมติ นิพฺพานปรมตฺติยารุปฺปวิญฺญาณสงฺขาเต อารมฺมณภูเต สภาวธมฺเม ฯ สภาโว เอว ธมฺโม สภาวธมฺโม ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคารุจิสูจโน ฯ ภาวนา จ วิเสสา จาติ ภาวนาวิเสสา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ ภาวนาวิเสสสฺส วโส พลํ ภาว...วโส ฯ โลกุตฺ...ทุติ...สมาธิ จาติ ทฺวยํ ปาปุณาตีติ กตฺตา ฯ สภาว...ปีติ สตีติ ลกฺขณํ ฯ ภาวนา...เสนาติ ปาปุณาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อปฺปนนฺติ ปาปุณาตีติ กมฺมํ ฯ

[๓๒๘] ภาวนาวิเสสวเสนาติ วจนํ วิตฺถาเรนฺโต อาห วิสุทฺธิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ วิสุทฺธิ...โลกุตฺตโร สมาธิ อปฺปนํ ปาปุณาติ อารมฺ...สมาธิ อปฺปนํ ปาปุณาตีติ โยชนา ฯ สีลาทีนํ วิสุทฺธีนํ ภาวนา วฑฺฒนา วิสุทฺธิภาวนา ฯ วิสุทฺธิภาวนาย อนุกฺกโม วิสุทฺ...กโม ฯ วิสุทฺธิ...มสฺส พลํ วิสุทฺ...พลํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหิ ฯ อารมฺ...เสนาติ กสิณุคฺฆาฏิมากาสนตฺถิภาวสงฺขาตสฺส อารมฺมณสฺส สมติกฺกเมน ปวตฺตภาวนาพเลน ฯ สมติกฺกมนํ สมติกฺกโม ฯ อารมฺมณสฺส สมติกฺกโม อารมฺ...กโม ฯ อารมฺ...กเมน ปวตฺตา ภาวนา อารมฺ...วนา ฯ อารมฺ...วนาย วโส อารมฺ...วโส ฯ วิสุทฺ...นาติ ปาปุณาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ โลกุตฺตโรติ ปาปุณาตีติ กตฺตา ฯ อปฺปนนฺติ ปาปุณาตีติ กมฺมํ ฯ อารมฺ...นาติ ปาปุณาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อารุปฺ...ธีติ ปาปุณาตีติ กตฺตา ฯ

[๓๒๙] อารมฺม...อารุปฺปสมาธีติ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห อปฺปนาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ อปฺป...ตสฺเสว จตุตฺ...โหติ ฯ อปฺปนํ ปตฺโต อปฺปนาปตฺโต ฯ เอวสทฺโท อปฺปนาอปฺปตฺตํ ว นิวตฺเตติ ฯ จตุตฺถชฺฌาเน ปวตฺโต สมาธิ จตุชฺ...สมาธิ ฯ อารมฺมณํ เอว อารมฺมณมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท องฺคํ นิวตฺเตติ ฯ อารมฺมณมตฺตสฺส สมติกฺกมนํ อารมฺม...กมนํ ฯ อารมฺ...กมนสฺส มตฺตํ ปมาณํ อารมฺ...มตฺตํ ฯ อปฺป...ปตฺตสฺเสวาติ จตุตฺ...ธิโนติ วิเสสนํ ฯ จตุ...ธิโนติ สม...มนาติ สมฺพนฺโธ ฯ อารมฺ...ตฺตนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ จตุตฺถชฺฌานสมาธิโน อารมฺมณาติกฺกเม วุตฺเต ทุติยชฺฌานสมาธิโน อารมฺมณาติกฺกมนํ วุตฺตเมวาติ จตุตฺถชฺฌานสฺเสว อติกฺกมนํ วุตฺตํ ฯ ปญฺจกชฺฌานาติ อารมฺมณิกภาเวน เอเตสํ กสิณาทีนํ อตฺถิ วา กสิณาทีนิ ตตฺถ ปญฺจสุ ฌาเนสุ อารมฺมณภเวน นิยุตฺตานิ อิติ ตสฺมา ปญฺจกชฺฌานิกานิ ฯ ปญฺจาติ ฌานานีติ วิเสสนํ ฯ ปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ ฌานานีติ อตฺถีติ กตฺตา[๑] ฯ เอเตสนฺติ นตฺถีติ สมฺปทานํ ฯ ตตฺถาติ นิยุตฺตานีติ อาธาโร ฯ ปญฺจเอว ปญฺจกานิ ฯ สพฺพโต โกติ สกตฺเถ โก ฯ ปญฺจกานิ ฌานานิ ปญฺจกชฺฌานานิ ฯ ปญฺจกชฺฌานานิ เอเตสมตฺถีติ ปญฺ...กานิ ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ ปญฺจกชฺฌาเนสุ นิยุตฺตานิ วา ปญฺจ...กานิ ฯ ตมธิเต ฯ

๑. ปญฺจปิ ฌานานิ เอเตสมตฺถีติ สีหลฏีกาปาโฐ ทิสฺสติ ฯ

ณิโก ฯ

[๓๓๐] ปฐมชฺฌานิกาติ วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห อสุภตฺยาทิ ฯ อสุภ...พเลน ปวตฺตา นาวา วิย วิตกฺ...เนว ตตฺถ อสุเภ จิตฺตํ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา...นิกาติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อสุเภ ปวตฺตา ภาวนา อสุภภาวนา ฯ ปฏิกฺกุลํ อารมฺมณํ ยสฺสา สา ปฏิกฺ...มณา ฯ ปฏิกฺ...ณาย ภาโว ปฏิกฺ...ณตฺตํ ฯ จณฺเฑาติ ปีเฬตีติ จณฺโฑ โย สตฺโต ฯ จฑิ ปีฬเน ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ นิคฺคหิตญฺจ สวติ สนฺทตีติ โสโต โย ชลปฺปวาโห ฯ สุ สนฺทเน ฯ พุธคมา... ฯ จณฺโฑ โสโต ยสฺสํ นทิยํ สา จณฺฑโสตา ฯ นทติ สทฺทํ กโรตีติ นที ยา สริตา ฯ นท สทฺเท ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ อ นทาทิโต วา อี ฯ อรติ คจฺฉติ นาวา เอเตนาติ อริตฺตํ เกนิปาโต ฯ อร คมเน ฯ กาเล...ณฺวาทโยติ อตฺโต ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ อสฺสิ ฯ พลนํ สมตฺถนํ พลํ ฯ อริตฺตสฺส พลํ อริตฺตพลํ ฯ เนตีติ นาวา ยา ตรี ฯ นี นเย ฯ กาเล...โยติ อาโว ฯ ปุน อา ฯ วิตกฺกสฺส พลํ วิตกฺกพลํ ฯ เอวสทฺโท อญฺเญน พเลนาติ ญาเปติ ฯ อสุภํ เอว กมฺมฏฺฐานํ อสุภกมฺมฏฺฐานํ ฯ นตฺถิ วิตกฺโก ยสฺมึ ฌาเน ตํ อวิตกฺกํ ฯ อวิตกฺกํ เอว ฌานํ อวิ...นํ ฯ อวิตกฺกชฺฌานสฺส อสมฺภโว อวิ...ภโว ฯ อสุ...ยาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิกฺ...ณตฺตาติ ปวตฺตตีติ

เหตุ ฯ จณฺฑ...ยาติ นทิยาติ วิเสสนํ ฯ นทิยาติ ปวตฺตาติ. อาธาโร ฯ อริตฺ...นาติ ปวตฺตาติ กรณํ ฯ นาวาติ อุปมา ฯ อวิตกฺ...เนวาติ ปวตฺตตีติ กรณํ ฯ ตตฺถาติ ปวตฺตตีติ อาธาโร ฯ จิตฺตนฺติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ อิตีติ อสมฺภวโตติ เหตุ ฯ อสุ...เนติ อวิตกฺ...วโตติ อาธาโร ฯ อวิ...โตติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ ปจ...กาติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๓๓๑] เมตฺตา...สหคตา ยุตฺตา อิติ ตสฺมา เมตฺตา...วุตฺตา อาจริเยน ฯ เมตฺตา จ กรุณา จ มุทิตา จ เมตฺ...ทิตา ฯ โทมนสฺเสน สหคตา โท...คตา ฯ วิหึสนํ วิหึสา ฯ น อภิรติ อนภิรติ ฯ พฺยาปาโท จ วิหึสา จ อนภิรติ จ พฺยา...ติโย ฯ โทมนสฺสสหคตา จ ตา พฺยาปาทวิหึสานภิรติโย จาติ โทม... ติโย ฯ ปชหนฺตีติ ปหายกา เมตฺตากรุณามุทิตา ฯ ปหายกานํ ภาโว ปหายกตฺตํ ฯ โทมนสฺส ปฏิปกฺขํ โทม...ปกฺขํ ฯ เอวสทฺโท อุเปกฺขํ นิวตฺเตติ ฯ สหคตานํ ภาโว สหคตตา ฯ เมตฺตา...นนฺติ ปหายกตฺตา สหคตตาติ ทฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ โทม...นนฺติ ปหายกาติ กมฺมํ ฯ ปหายกตฺตาติ ยุตฺตาติ เหตุ ฯ โท...นาติ โส...วาติ วิเสสนํ ฯ โส...วาติ สหคตาติ สหโยโค ฯ สหคตตาติ ยุตฺตาติ กตฺตา ฯ อิตีติ วุตฺตาติ เหตุ ฯ เมตฺตาทโยติ วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ จตุ...นิกาตีติ วุตฺตาติ อาการโร ฯ

[๓๓๒] อุเปกฺขาพฺรหฺมวิหารสฺส อุเปกฺขาสหคตภาเว เหตุํ

ญาเปนฺโต อาห สพฺเพตฺยาทิ ฯ สพฺเพ...นิกา อิติ อาจริเยน วุตฺตา ฯ สุเขน อิตา สมนฺนาคตา สุขิตา ฯ สุขญฺจ สมฺปตฺติ จ สุขสมฺปตฺติ ฯ ลทฺธา สุขสมฺปตฺติ ลทฺธ...ปตฺติ ฯ เมตฺตา อาทิ ยาสํ กรุณาทีนํ ตา เมตฺตาทโย ฯ เมตฺตาทีนํ วโส กิจฺจํ เมตฺตาทิวโส ฯ เมตฺตาทิวเสน ปวตฺตํ เมตฺตาทิวสปฺปวตฺตํ ฯ พฺยาปารานํ ตยํ พฺยาปารตฺตยํ ฯ กมฺมํ สกํ เยสํ สตฺตานํ เต กมฺมสฺสกา ฯ กมฺมสฺสกานํ ภาโว กมฺ...ตา ฯ กมฺมสฺสกตาย ทสฺสนํ กมฺ...นํ ฯ มชฺเฌ ฐิโต อตฺตา สภาโว มชฺฌตฺตา ฯ มชฺฌตฺตา เอว อากาโร มชฺ...กาโร ฯ มชฺ...กาเรน ปวตฺตา มชฺ...วตฺตา ฯ มชฺฌตฺตาการปฺปวตฺตา จ สา ภาวนา จาติ มชฺ...วนา ฯ มชฺ...วนาย นิพฺพตฺตา มชฺ...พตฺตา[๑] ฯ ตตฺรมชฺฌตฺตํ เอว อุเปกฺขา ตตฺร...กฺขา ฯ พลํ เอติสฺสา อตฺถีติ พลวา ฯ อติสเยน [พลวา] พลวตรา ฯ พลวตราย ภาโว พล...ตฺตํ ฯ สุเขน สหคตา สุขสหคตา ฯ สุขสหคตาย ภาโว สุ...คตตา จ สุขสหคตตาย อสมฺภโว สุข...ภโว ฯ

สพฺเพ...ฉนฺตูตีติ ปทํ ตยนฺติ สรูปํ ฯ เมตฺต...วตฺตนฺติ พฺยาปารตฺตยนฺติ วิเสสนํ ฯ พฺยา...ตยนฺติ ปหายาติ กมฺมํ ฯ ปหายาติ ปวตฺตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กมฺม...เนนาติ ปวตฺตาติ

๑. โยชนานุสาเรน มชฺฌตฺตา...ภาวนานิพฺพตฺตายาติ เอกทิกมิทํ โหติ ฯ สีหลปาโฐปิ อีทิโสว ฯ

ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ สตฺเตสูติ มชฺฌตฺตาติ อาธาโร ฯ
มชฺ...ตายาติ ตตฺร...ยาติ วิเสสนํ ฯ ตตฺร...ยาติ ตฺตาติ
สมฺพนฺโธ ฯ พล...ตฺตาติ อสมฺภวโตติ เหตุ ฯ อุเปกฺขา...
รสฺสาติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สุข...วโตติ วุตฺตาติ เหตุ วา อุเปกฺขาติ
วุตฺตาติ กมฺมํ ฯ ปญฺจ...นิกาตีติ วุตฺตาติ อาการโร ฯ

[๓๓๓] ยถารหนฺติ ฐปนํ ฯ ตํตทา...ปโตติ ลพฺภเตวาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ ตานิ ตานิ กสิณาทีนิ อารมฺมณานิ ตํตทา-
รมฺมณานิ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อาทิมฺหิ นิคฺคหิตาคโม ฯ ตํตทา-
รมฺมณานํ อนุรูปํ ตํตทา...รูปํ ฯ

[๓๓๔] ปริยาเยนาติ วจนสฺส วจเนน เหตุํ ญาเปนฺโต
อาห กสฺสจิตฺยาทิ ฯ กสฺสจิ...อิติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ
กสฺสจีติ อนุสฺสติอาทิกสฺส อารมฺมณสฺสาติ วิเสสนํ ฯ อารมฺมณสฺสาติ
ตายาติ สมฺพนฺโธ ฯ อป...ตายาติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ อปริพฺยตฺตสฺส
อารมฺมณสฺส ภาโว อป...ตตา ฯ ปริ...ตีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ
กสฺสจิ...ตายาติ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห กสิณาตฺยาทิ ฯ
หิ สจฺจํ กสิณา...เสฺวว ปริ...โว ฯ กสิณญฺจ อสุภญฺจ
โกฏฺฐาโส จ อานาปานสฺสติ จ กสิ...สฺสติโย ฯ เอวสทฺโท
อนุสฺสติอาทโย นิวตฺเตติ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ ปริพฺยตฺตํ นิมิตฺตํ
ปริ...มิตฺตํ ฯ ปริพฺยตฺตนิมิตฺตสฺส สมฺภโว ปริ...ภโว ฯ
กสิ...วาติ สมฺภโวติ อาธาโร ฯ ปริ...โวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อิติสทฺโท สมาปนฺโน

[๓๓๕] ปฐวี...คณฺหนฺตสฺสาติ ฐปนํ ฯ อาทิ...อุคฺคณฺหนฺ-
ตสฺสาติ วิวรณํ อาทิมฺหีติอาทิ ฯ อาทิมฺหิ...นฺตสฺส โยคิโน ฯ
อาทิมฺหีติ วิโสเธตฺวาติ อาธาโร ฯ ตาวาติ ปฐมํ วิโสเธตฺวาติ
กิริยาวิเสสนํ ฯ ปริสุชฺฌนฺตีติ ปาริสุทฺธิ ยานิ สีลานิ ฯ เตสุ
วุทฺธิ... ฯ อาทิวุทฺธิ ฯ ปาริสุทฺธิ จ ตานิ สีลานิ จาติ
ปาริสุทฺธสีลานิ ฯ จตฺตาริ ปาริสุทฺธิสีลานิ จตุ...สีลํ ฯ ทิคุ ฯ
จตุ...ลนฺติ วิโสเธตฺวาติ กมฺมํ ฯ วิโสเธตฺวาติ อุปจฺฉินฺทิตฺวาติ
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ทสวิธนฺติ ปลิโพธนฺติ วิเสสนํ ฯ ทส วิธา
ปการา ยสฺส โว ทสวิโธ ฯ

อาวาโส จ กุลํ ลาโภ คโณ กมฺมญฺจ ปญฺจมํ
อทฺธานํ ญาติ อาพาโธ คนฺโถ อิทฺธีติ เต ทส ฯ

ปลิโพธนฺติ อุปจฺฉินฺทิตฺวา กมฺมํ ฯ ปลิพุชฺฌติ พาธติ ปุคฺคลนฺติ
ปลิโพโธ โย อาวาสาทิ ฯ อุปจฺฉินฺทิตฺวาติ อุปสงฺกมิตฺวาติ
ปลิโพโธ โย อาวาสาทิ ฯ อุปจฺฉินฺทิตฺวาติ อุปสงฺกมิตฺวาติ
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปิย...คตนฺติ กลฺยาณมิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ
ปิยายิตพฺโพติ ปิโย โย สีลสมฺปทาทิคุโณ สตฺเตหิ ฯ ครุกาตพฺโพติ
ครุ โย คุโณ ฯ สมฺภาวนีโยติ ภาวนีโย โย คุโณ ฯ ปิโย จ
ครุ จ ภาวนีโย จ ปิย...นีโย ฯ ปิย...นีโย อาทิ เยสํ วุตฺต-
วจนกฺขมาทีนํ ปิย...นียาทโย ฯ ปิย...ทโย จ เต คุณา จาติ
ปิย...คุณา ฯ ปิย...คุเณหิ สมนฺนาคโต ปิย...คโต ฯ กลฺยาณ-

มิตฺตนฺติ อุป...ตฺวาติ กมฺมํ ฯ กลฺยาโณ มิตฺโต กลฺยาณมิตฺโต ฯ อุป...มิตฺวาติ คเหตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อตฺตโนติ ปกติจริยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปก...กุลนฺติ กมฺมฏฺฐานนฺติ วิเสสนํ ฯ กมฺมฏฺฐานนฺติ คเหตฺวาติ กมฺมํ ฯ อฏฺฐารสวิธนฺติ วิหารนฺติ วิเสสนํ ฯ อฏฺฐารส วิธา ยสฺส วิหารสฺส โส อฏฺฐารสวิโธ ฯ

มหาวาสํ นวาวาสํ ชราวาสญฺจ ปนฺถนึ
โสณฺฑึ ปณฺณญฺจ ปุปฺผญฺจ ผลํ ปฏฺฐิตเมว จ[๑]
นครํ ทารุนา เขตฺตํ วิสภาเคน ปฏฺฏนํ
ปจฺจนฺตสีมาสปฺปายํ ยตฺถ มิตฺโต ปณฺฑิโต
อารกา ปริวชฺเชยฺย มคฺคํ ปฏิภยํ ยถาติ

อฏฺฐารส ฯ อนนุรูปวิหารนฺติ ปหายาติ กมฺมํ ฯ อนนุรูโป วิหาโร อน...โร ฯ ปหายาติ วิหรนฺตสฺสาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปญฺจงฺ...เตติ อนุ...เรติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจ องฺคานิ ปญฺจงฺคํ ฯ ปญฺจงฺเคน สมนฺนาคโต ปญฺ...คโต ฯ นาติทูรนจฺจาสนฺนภาเวน คมนาคมน-สมฺปนฺนตา ปฐมํ องฺคํ ฯ อปฺปกิณฺณอปฺปสทฺทอปฺปนิคฺโฆสภาโว ทุติยํ ฯ ฑํสมกสาทิปริสฺสยาภาโว ตติยํ ฯ อปฺปกสิเรน จีวร-ปิณฺฑปาตาทิปจฺจลาโภ จตุตฺถํ ฯ พหุสฺสุตตาทิคุณสมนฺนาคตานํ เถรานํ วสนกภาโว ปญฺจมนฺติ ฯ อนุ...เรติ วิ...ตสฺสาติ

๑. ปตฺถิตเมว จ ฯ

อาธาโร ฯ อนุจฺฉวิโก รูโป สภาโว ยสฺส โส อนุรูโป ฯ
วิหรนฺติ เอตฺถ อาวาเส ภิกฺขูติ วิหาโร ฯ อนุรูโป วิหาโร
อนุ...หาโร ฯ วิหรนฺตสฺสาติ โยคิโนติ วิเสสนํ ฯ วิหรตีติ
วิหรนฺโต โย โยคี ฯ เก สิรสฺมึ สยนฺตีติ เกสา ฯ นตฺถิ
ขํ อินฺทฺริยํ เอตสฺมึ สรีราวยเวติ นโข ฯ เกสา จ นโข จ
เกสนโข ฯ เกสนขานํ หรณํ เกส...ณํ ฯ เกสนขหรณํ อาทิ
ยสฺส ปริโพธสฺส โส เกส...ทิ ฯ อาทิสทฺเทน จีวรรชนปตฺต-
ปจนาทีนํ คหณํ ฯ เกสนขหรณาทิ จ โส ขุทฺทโก จาติ
เกส...โก ฯ เกส...โก จ โส ปลิโพโธ จาติ เกส...โพโธ ฯ
เกส...โพธสฺส อุปจฺเฉโท เกส...เฉโท ฯ เกส...ทนฺติ กตฺวาติ
กมฺมํ ฯ กตฺวาติ กตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กสิ...ทินฺติ กตฺวาติ
กมฺมํ ฯ กสิณสฺส มณฺฑลํ กสิณ...ฑลํ ฯ กสิณมณฺฑลํ อาทิ
ยสฺส อสุภาทิโน ตํ กสิณ...ลาทิ ฯ ปุรโตติ กตฺวาติ อาธาโร ฯ
กตฺวาติ ฐเปตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อาปานญฺจ โกฏฺฐาโส จ
อา...ฐาสา ฯ อานาปานโกฏฺฐาสา อาทิ เยสํ ปกติธมฺมาทีนํ เต
อาปา...ทโย ฯ อา...สูติ ฐเปตฺวาติ อาธาโร ฯ จิตฺตนฺติ
ฐเปตฺวาติ กมฺมํ ฯ ฐเปตฺวาติ นิสีทิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ
นิสีทิตฺวาติ อุคฺคณฺหนฺตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปฐวี ปฐวีติอาทินาติ
อุคฺคณฺหนฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฐวี ปฐวี อิติ อาทิ ยสฺส
นยสฺส โส ปฐวี...อาทิ ฯ ตา ตา ภาวนา ตํตํภาวนา ฯ

ตํตํภาวนานํ อนุกฺกโม ตํ...กโม ฯ ตํตํ...เมนาติ อุคฺคณฺหนฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กสิณมณฺฑลาทีสูติมสฺส[๑] วิวรณํ ปฐวีกสิณาทีสูติ ฯ ปฐวีกสิณํ อาทิ เยสํ อาโปกสิณาทีนํ ตานิ ปฐ...ทีนิ ฯ ปฐ...สูติ ตํต...สูติ วิเสสนํ ฯ ตํ...สูติ นิมิตฺตนฺติ อาธาโร ฯ ตานิ ตานิ อารมฺมณานิ ตํตํ...ณานิ ฯ นิมิตฺตนฺติ อุคฺ...ตสฺสาติ กมฺมํ ฯ อุคฺ...ตสฺสาติ โยคิโนติ วิเสสนํ ฯ

[๓๓๖] คนฺถวิตฺถารปริหารตฺถํ อย...โปติ วุตฺตํ ฯ อยํ ปฏิปชฺชิตพฺพวิธิ เอตฺถ ฐาเน สงฺเขโป ฯ เอตฺถาติ สงฺเขโปติ อาธาโร ฯ อยํ วิธิ กตฺถ วิตฺถารโต คเหตพฺโพติ อาห วิตฺถาร-โตตฺยาทิ ฯ วิตฺถารโต...โต อยํ วิธิ ปณฺฑิเตน คเหตพฺโพ[๒] ฯ วิตฺถารโตติ คเหตพฺโพติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภาว...คโตติ คเหตพฺโพติ อปาทานํ ฯ ภาวนาย ปกาสโน วิสุทฺธิมคฺโค ภาว...มคฺโค ฯ

[๓๓๗] กสฺมา ปน อิธ วิธานํ วิตฺถารโต น วตฺตพฺพนฺติ อาห ทุวิธนฺตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ทุวิธมฺปิ ภาว...วุตฺตํ ฯ ทุวิธนฺติ ภาวนาวิธานนฺติ วิเสสนํ ฯ อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ ภา...นนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ อิธาปีติ อตฺถิ ฯ อาจริเยนาติ วุตฺตนฺติ กตฺตา ฯ อติ...โตติ วุตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๓๘] ฏีกาจริเยน วิตฺถารนโย วิตฺถาเรตพฺโพ กสฺมา น

๑. ปฐวีมณฺฑลาทีสูติมสฺส ฯ ๒. ฏีกายมฺปน วิตฺถารโต ปน ภาวนา วิสุทฺธิมคฺคโต คเหตพฺพาติ ทิสฺสติ ฯ โยชนาปาโฐ ยุตฺตตโรว ฯ

วิตฺถาริยตีติ อาห ตทตฺถาติอาทิ ฯ ตท...อิติ ตสฺมา มยมฺปิ ตํ ภาวนาวิธานํ...เรสฺสาม ฯ ตท...ตฺถนฺติ อาห...เนติ สมฺปทานํ ฯ ตสฺส ภาวนาวิธานสฺส อตฺโถ ตทตฺโถ ฯ ตทตฺถสฺส ทสฺสนํ ตทตฺถทสฺสนํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ วิตฺ...นเยติ อา...เนติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ วิตฺถาโร จ โส นโย จาติ วิ...โย ฯ อา...เนติ สิยาติ ลกฺขณํ ฯ อาหริตพฺโพติ อาหริยมาโน โย นโย ฯ อติปปญฺโจติ สิยาติ กตฺตา ฯ นยสฺส อติปปญฺจนํ วิตฺถารณํ อติปปญฺโจ ฯ อิตีติ วิตฺถาเรสฺสามาติ เหตุ ฯ มยนฺติ วิตฺ...มาติ กตฺตา ฯ อปิสทฺโท อนุรุทฺธาจริยํ อเปกฺขติ ฯ ตนฺติ น วิตฺ...สฺสามาติ กมฺมํ ฯ นาติ อติวิตฺถาเรสฺสามาติ ปฏิเสโธ ฯ วิตฺถาเรสฺสามีติปิ ฯ ปุริมเมว ยุตฺตํ ฯ

[๓๓๙] ยทา...ตนฺติ จปนํ ฯ เอวํ ยุตฺตนเยน ปวตฺตานุ...โหติ ฯ เอวนฺติ ปวตฺตาติ นิทสฺสนํ ฯ ปวตฺ...นาติ อุคฺคหิตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ฯ อนุปุพฺเพน ปวตฺตา ภาวนา อนุ...วนา ฯ ปวตฺตา จ สา อนุปุพฺพภาวนา จาติ ปวตฺตา...วนา ฯ ปวตฺตา ...วนาย วสนํ สมฺพชฺฌนํ ปวตฺ...วโส ฯ ยทาติ อุคฺคหิตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ตนฺติ ปริ...ตนฺติ วิเสสนํ ฯ ปริ...มิตฺตนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ จิตฺเตนาติ อุคฺคหิตนฺติ กตฺตา ฯ สมฺมาติ อุคฺคหิตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุคฺคหิตนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ

[๓๔๐] มโน...มาคตนฺติ จปนํ ฯ ตํ นิมิตฺตํ จกฺขุํ นิมฺ...

กโรนฺตสฺส โยคิโน กสิ...โหติ ฯ จกฺขุนฺติ นิมฺมิเลตฺวาติ กมฺมํ ฯ นิมฺ...คนฺตฺวาติ ทฺวยํ กโรนฺตสฺสาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อญฺญตฺถ ธาเน ฯ อญฺญตฺถาติ คนฺตฺวาติ อาธาโร ฯ เทฺว วาสทฺทา สมุจฺจยา ฯ มนสีติ กโรนฺตาติ อาธาโร ฯ กโรนฺตสฺสาติ โยคิโนติ วิเสสนํ ฯ มโนทฺวารสฺสาติมสฺส วิวรณํ มโน...นนฺติ ฯ มโน...นนฺติ อาปาถนฺติ สมฺปทานํ ฯ มโนทฺวาเร ปวตฺตานิ มโนทฺวาริกานิ ฯ มโนทฺวาริกานิ จ ตานิ ชวนานิ จาติ มโน...นานิ ฯ อาปาถนฺติ อาคตนฺติ กมฺมํ ฯ อาคตนฺติ นิมิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ

[๓๔๑] สมาธิยตีติ ธปนํ ฯ วิเสสโตติ อาปตฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺเต...ยาติ สมาหิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาปชฺชนํ อาปตฺติ ฯ จิตฺเตกคฺคตาย อาปตฺติ จิตฺเต...ปตฺติ ฯ สมาหิตาติ ภาวนาติ วิเสสนํ ฯ สมฺมา อาหิตา ธิตา สมาหิตา ฯ ตถา สมาหิตสฺสาติ วจนสฺส เหตุํ ญาเปนฺโต อาห จิตฺตตฺยาทิ ฯ จิตฺต...อิติ ตสฺมา ตถา...ติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ จิตฺตสฺส สมาธานํ จิตฺต...นํ ฯ จิตฺต...นสฺส วโส จิตฺต...วโส ฯ อปิสทฺโท ภาวนํ สมุจฺเจติ[๑] อารมฺมเณ สมฺมา อาหิโต สมาหิโต ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐาโน ฯ จิตฺต...นาติ สมาหิโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปุคฺคโลปีติ สมาหิโตเยวาติ กตฺตา ฯ อิตีติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ ตถา...สาตีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

๑. สมุจฺจินาติ เยภุยฺเยน ทิสฺสติ ฯ

[๓๔๒] ตปฺปฏิภาคนฺติ ชปนํ ฯ อารมฺมณํ อุคฺ...ทิสํ ฯ อุคฺคหนิมิตฺเตน สทิสํ อุคฺ...ทิสํ ฯ วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตโตตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ตโตเยว อุคฺคหนิมิตฺตสทิสตฺตา เอตํ อารมฺมณํ ปฏิ...มิตฺตนฺติ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ ตโยเยวาติ วุจฺจตีติ เหตุ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ เหตุํ นิวตฺเตติ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ ปฏิ...มิตฺตนฺตีติ วุจฺจตีติ อากาโร ฯ อุคฺคหนิมิตฺตโต ปฏิภาคนิมิตฺตสฺส สุวิสุทฺธิภาวํ ญาเปนฺโต อาห ตนฺตฺยาทิ ฯ ตมฺปน ปฏิภาคนิมิตฺตํ อุคฺค...สุทฺธํ โหติ ฯ ตนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อุคฺ...โตติ ปริสุทฺธนฺติ อปาทานํ ฯ อติ...สุทฺธนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ ตถา หิ อุคฺคหนิมิตฺเต องฺคุลิปาณิกาทโย กสิณโทสา ปญฺญายนฺติ ฯ อิทํ ปน วุตฺตนเยน ตโตปิ สตคุณํ สหสฺสคุณํ สุวิสุทฺธํ หุตฺวา อุปฏฺฐาติ ฯ

[๓๔๓] วตฺถุ...จิตนฺติ ชปนํ ฯ ปร...โตติ วิมุตฺตนฺติ อปาทานํ ฯ ปรมตฺโถ ธมฺโม ปรมตฺถธมฺโม ฯ วตฺถุ...โตติมสฺส วิวรณํ กสิณ...ณโตติ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ กสิณ...ณโตติ วินิมุตฺตนฺติ อปาทานํ ฯ กสิณมณฺฑเล คตํ ปวตฺตํ กสิณ...คตํ ฯ กสิณมณฺฑลคตญฺจ ตํ กสิณญฺจาติ กสิณ...ณํ ฯ กสิณโทสโตติปิ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ วตฺถุธมฺมโต จาติ วุตฺตตฺตา ฯ อาลมฺพนํ ภาวนา...มยํ ฯ ภาวนายาติ นิพฺพตฺตตฺตาติ กรณํ เหตุ วา ฯ นิพฺพตฺตตฺตาติ ภาวนามยนฺติ เหตุ ฯ นิพฺพตฺตสฺส

ภาโว นิพฺพตฺตตฺตํ ฯ ภาวนาย นิพฺพตฺตํ ภาวนามยํ ฯ ตปฺปกติวจเน มโย ฯ สมปฺปิตนฺติ ฐปนํ ฯ สุฏฺฐุ อปฺปิตํ ปวิสนฺตํ ฯ ตโต ปฏฺฐายาติ ธปนํ ฯ ปฏฺฐิ...โตติ ปฏฺฐายาติ อปาทานํ ฯ ปฏิภาคนิมิตฺตสฺส อุปฺปตฺติ ปฏฺฐิ...ปตฺติ ฯ ปฏฺฐายาติ นิปฺผนฺนาติ วิเสสนํ ฯ

[๓๔๔] ปญฺจวสิตานํ นานตฺตํ ญาเปนฺโต อาห ปญฺจสุตฺยาทิ ฯ ปญฺจสุ...วสิตา นาม ฯ ปญฺจสูติ ฌานงฺเคสูติ วิเสสนํ ฯ ฌานงฺเคสูติ นิทฺธารณํ ฯ เอเก...เณติ อุปฺปนฺเนติ อาธาโร ฯ เอเก...เณติ วิตกฺกาทิเก เอเกเก อารมฺมเณ ฯ อุ...รนฺติ จตุ...โตติ กาลสตฺตมี ฯ อุปฺปนฺนํ อาวชฺชนํ อุปฺ...นํ ฯ อุปฺปนฺนาวชฺชนสฺส อนนฺตรํ อุปฺ...ตรํ ฯ จตฺตาริ จ ปญฺจ จ จตุปญฺจ ฯ จตุปญฺจ จ ตานิ ชวนานิ จาติ จตุ...นานิ ฯ กติปยสทฺโท อปฺปตฺโถ ฯ กติปยานิ จ ตานิ ภวงฺคานิ จาติ กาติ...วงฺคานิ ฯ เทฺวเยว ภวงฺคานีติ อตฺโถติ ฯ จตุปญฺจชวนานิ จ กติปยภวงฺคานิ เทฺว ภวงฺคานิ จ จตุปญฺจ...วงฺคานิ ฯ จตุ...คโตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ ปรนฺติ อคนฺตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อคนฺตฺวาติ สมตฺถตาติ วิเสสนํ ฯ อปราปรนฺติ ฌานงฺคาติ วิเสสนํ[๑] ฯ อปรญฺจ อปรญฺจ อปราปรํ ฯ ฌา...ตาติ สญฺญี ฯ ฌานงฺคสฺส อาวชฺชนํ ฌานงฺคาวชฺชนํ ฯ ฌานงฺคาวชฺชเน สมตฺโถ ฌานงฺ...สมตฺโถ ฯ

๑. อปราปรนฺติ อาวชฺชนาติ กิริยาวิเสสนนฺติ มญฺเญ ฯ

ฌานงฺ...สมตฺถสฺส ภาโว ฌาน...สมตฺถตา ฯ อาวชฺ...นามาติ
สญฺญา ฯ วสติ สมตฺเถตีติ วสี โย โยคี ฯ วส สตฺติยํ ฯ
วิตกฺการมฺมณาเนว จตฺตาริ ปญฺจ วา ชวนานิ ปวตฺตนฺติ ฯ
ตทนนฺตรํ เทฺว ภวงฺคภวงฺคุปจฺเฉทานิ ฯ ตโต วิจารารมฺมณํ
มโนทฺวาราวชฺชนํ ฯ ตทนนฺตรํ จตฺตาริ ปญฺจ วา ชวนานิ ฯ
ตโต เทฺว ภวงฺคานิ ฯ ตโต ปีติอารมฺมณํ อาวชฺชนํ ฯ
วุตฺตนเยเนว ชวนานีติ เอวํ ปญฺจสุ ฌานงฺเคสุ ปฏิปาฏิยา
นิรนฺตรํ จิตฺตํ เปเสตุํ สมตฺถภาโว อาวชฺชนวสิตา นามาติ ฯ
สมาปชฺชิ...วสิตา นาม ฯ สมาปชฺชิ ...รนฺติ กติปยภวงฺคโตติ
กาลสตฺตมี ฯ สมาปชฺชิตุํ กาเมตีติ สมาปชฺชิตุกาโม โย โยคี ฯ
สมาปชฺชิตุกามสฺส ภาโว สมา...มตา ฯ สมา...ตาย อนนฺตรํ
สมา...นนฺตรํ ฯ กติ ...โตติ ทฺวิภวงฺคโต ฯ กติปยานิ ภวงฺคานิ
กติ...คานิ เทฺวเยว ภวงฺคานิ ฯ กติป...โตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ
ปรนฺติ อคนฺตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อคนฺตฺวาติ อสมตฺถตาติ
วิเสสนํ ฯ อุปฺป...ตรนฺติ สมาปชฺชิตุนฺติ กาลสตฺตมี ฯ สมาปชฺชิตุนฺติ
อสมตฺถตาติ สมฺปทานํ ฯ สมตฺถตาติ สญฺญี ฯ สมา...นามาติ
สญฺญา ฯ ภวงฺคภวงฺคุปจฺเฉโท มโนทฺวาราวชฺชนํ จตฺตาริ
ปญฺจ วา ชวนานิ ฌานนฺติ วีถิ ฯ สีฆ...โอฆํ อุปจฺฉินฺนา
เสตุ วิย ภวงฺค...นาม ฯ เสวิยติ ชเนหีติ เสตุ ยา ปทฺธติ ฯ
สิ เสวายํ ฯ หนาทีหิ ญุ นุตโว ฯ ตุ ฯ เสติ ลหุ ปวตฺตตีติ

สีฆํ ยํ โสตํ ฯ สิ สเย ฯ วชาทีหิ...จนฺเต ฆปจฺจโย ฯ กฺวจิ
ธาตุ... ฯ นิคฺคหีตาคโม ฯ สิงฺฆนฺติปิ ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ สีฆํ
โสตํ ยสฺสํ นทิยํ สา สีฆโสตา ฯ โอหนติ โอตรตีติ โอโฆ โย
ชลปฺปวาโห ฯ ภวงฺคสฺส เวโค ภวงฺคเวโค ฯ ปริจฺฉินฺโน กาโล
ปริจฺ...กาโล ฯ ปริจฺ...กาลสฺส อนุรูปํ ยถา...กาลํ ฯ สมตฺถสฺส
ภาโว สมตฺถตา ฯ ปตนํ ปาโต ฯ ภวงฺคสฺส ปาโต ภวงฺคปาโต ฯ
ยุชฺชนํ โยคฺยํ ฯ รกฺขเณ โยคฺยํ รกฺขณโยคฺยํ ฯ รกฺขณโยคฺยสฺส
ภาโว รกฺข...ตา ฯ ภวงฺค...คฺยตาติ อิทํ ฐเปตุํ สมตฺถตาติ
ปทสฺส อธิปฺปายญาปนํ ฯ อธิฏฺฐาเน ฐปเน วสี อธิฏฺฐานวสี ฯ
อธิ...วสิโน ภาโว อธิ...สิตา ฯ เสตูติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ
อุปมา ฯ สี...ยาติ นทิยาติ วิเสสนํ ฯ นทิยาติ โอฆนฺติ
สมฺพนฺโธ ฯ โอฆนฺติ อุปจฺฉินฺนาติ กมฺมํ ฯ ภวงฺคเวคนฺติ
อุปจฺฉินฺทิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อุป...ตฺวาติ ฐเปตุนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ
ยถา...ลนฺติ ฐเปตุนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ฌานนฺติ ฐเปตุนฺติ
กมฺมํ ฯ ฐเปตุนฺติ สมตฺถาติ สมฺปทานํ ฯ สมตฺถตาติ สญฺญี ฯ
ภวงฺ...โตติ รกฺขณาติ อปาทานํ ฯ รกฺข...ตาติ สญฺญี ฯ
อธิ...นามาติ สญฺญา ฯ ยถา...ตา นาม ฯ ยถา...กาลนฺติ
อนติกฺกมิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อนุรูโป ปริจฺฉินฺนกาโล ยถา...กาโล ฯ
อน...ตฺวาติ วุฏฺฐานาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ฌานโตติ วุฏฺฐานาติ
อปาทานํ ฯ วุฏฺ...ตาติ สญฺญี ฯ วุฏฺ...ตา นามาติ สญฺญา ฯ

[๓๔๕] อปรํ นยํ ฌาเปนฺโต อาห อถวาตฺยาทิ ฯ อถวา อปโร นโย ฯ โยคิโน ฌานสฺส ยถาปริจฺฉินฺน...ตา นาม ฯ ยถา...โตติ อุทฺธนฺติ อปาทานํ ฯ อุทฺธนฺติ คนฺตุนฺติ อาธาโร ฯ คนฺตุนฺติ อทตฺวาติ สมฺปทานํ ฯ อทตฺวาติ ชปนาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ชป...ตาติ สญฺญี ฯ อธิฏฺ...ตา นามาติ สญฺญา ฯ ปริจฺ...อนฺโต อวุฏฺฐหิตฺวา ... นาม อิติ เอวํ อติปปญฺเจน อลํ อยุตฺตํ ฯ ยถา...โตติ อนฺโตติ อปาทานํ ฯ อนฺโตติ อวุฏฺฐหิตฺวาติ อาธาโร ฯ อวุฏฺฐหิตฺวาติ วุฏฺฐานาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ยถา...เสนาติ วุฏฺฐานาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กาลสฺส อนุรูปํ ยถากาลํ ฯ ยถากาลสฺส วสนํ ยถากาลวโส ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ กาลํ นิวตฺเตติ ฯ วุฏฺฐา...ตาติ สญฺญี ฯ วุฏฺฐา...ตา นามาติ สญฺญา ฯ อิตีติ อลมติปปญฺเจนาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ อลนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อติ...นาติ อลนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

อถวา วุตฺตนเยเนว ปริจฺฉินฺนกาลโต อนูนํ กตฺวา สมาปตฺตึ ชเปตฺวา สมตฺถตา ว อธิฏฺฐานวสิตา นาม ฯ กาลปริจฺเฉทมติกฺกมิตฺวา วุฏฺฐิตสฺสปิ นิทฺทาลุกสฺส ปฏิพุชฺฌิตฺวาว ปุนปฺปุนํ อสมาปชฺชิตฺวา น สมตฺถตา ฯ ตตฺถ อาลยากรณโยคฺยตา ว วุฏฺฐานวสิตา นามาติ อญฺญํ นยํ มนสิกตฺวา อลมติปปญฺเจนาติ วุตฺตํ ฯ ปจฺจเวกฺข...สิทฺธา ฯ ปจฺจเวกฺ...ตาติ สิทฺธาติ กตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อา...ตายาติ สิทฺธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

เอวสทฺโท อญฺญํ นิวตฺเตติ ฯ วุตฺตวจนํ สมตฺเถนฺโต อาห
อาวตฺยาหิ ฯ หิ สจฺจํ อาวชฺช...เนว เตสํ ฌานงฺคานํ อาวชฺช-
นานนฺตรปฺปวตฺตชวนาเนว ปจฺจ...นิ นาม ฯ อาวชฺชนสฺส อนนฺตรํ
อา...ตรํ ฯ อา...ตรํ ปวตฺตานิ ชวนานิ อาวชฺชนานนฺตรชวนานิ° ฯ
เอวสทฺโท อาวชฺชนานนฺตรํ ชวนํ นิวตฺเตติ ฯ อา...วาติ สญฺญี ฯ
ปจฺจ...นิ นามาติ สญฺญา ฯ

[๓๔๖] วิตกฺ...ยาติ ฐปนํ ฯ ทุติย...หีติ โอฬาริกาติ
อปาทานํ ฯ วิ...นนฺติ อนุปฺปาทายาติ สมฺพนฺโธ ฯ โอฬาริกานิ จ
ตานิ องฺคานิ จาติ โอ...คานิ ฯ วิตกฺกาทีนิ จ ตานิ โอฬาริกงฺคานิ
จาติ วิ...ริกงฺคานิ ฯ ฌานกฺขเณติ ทุติยชฺฌานสฺส ปวตฺตกาเล
อนุปฺปาทายาติ อาธาโร ฯ อนุปฺปาทายาติ ปทหนฺโตติ ตทตฺถ-
สมฺปทานํ ฯ อนุปฺปชฺชนํ อนุปฺปาโท ฯ โปตฺถเก วิตกฺกาทิก-
โมฬาริกงฺคปฺปหานายาติปิ อตฺถิ ฯ วิตกฺโก อาทิ เยสํ องฺคานํ
ตานิ วิตกฺกาทิกานิ ฯ กฺวจิ สมาสาทินา โก ฯ โอฬาริกานิ จ
ตานิ องฺคานิ จาติ โอ...คานิ ฯ วิตกฺกาทิกานิ จ ตานิ โอฬาริกงฺคานิ
จาติ วิตกฺ...กงฺคานิ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ มชฺเฌ มาคโม ฯ
วิตกฺ...กงฺคานํ ปหานํ อนุปฺปชฺชนํ วิตกฺ...หานํ ฯ

[๓๔๗] ปทหนฺโตติ ฐปนํ ฯ ปริ...กโรนฺโต โยคี ฯ ตสฺส
โยคิโน อุปจารภาวนํ ญาเปนฺโต อาห ตสฺสตฺยาทิ ฯ ตสฺส ปน

๑. สีหลฏีกาปาโฐ อีทิโสว ฯ

โยคิโน อุปจารภาวนา ...ปฏฺฐาย นิปฺผนฺนา นาม โหติ อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ

ตสฺสาติ อุป...นาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อุป...นาติ โหตีติ กตฺตา ฯ วิตกฺกาทีสูติ นิกนฺตีติ อาธาโร ฯ นิ...โตติ ปฏฺฐายาติ อปาทานํ ฯ นิกนฺติยา วิกฺขมฺภนํ นิ...นํ ฯ ปฏฺฐายาติ นิปฺผนฺนาติ วิเสสนํ ฯ วิตกฺกา...ยาติ อิมินา ปฏิภาคนิมิตฺตุปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย นิปฺผนฺนาติ ญาเปติ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ยถารหนฺติ ชปนํ ฯ ตํ ตํ ฌานํ ตํตํฌานํ ฯ กมฺมธารโย ฯ ตํตํฌานสฺส อารมฺมณานิ ตํตํฌานิกานิ ฯ ตมธิเต ฯ ณิโก ฯ กสิณํ อาทิ เยสํ อารมฺมณานํ ตานิ กสิณาทีนิ ฯ กสิณาทีนิ จ ตานิ อารมฺมณานิ จาติ กสิณา...ฌานิ ฯ ตํตํฌานิกานิ จ ตานิ กสิณาทิอารมฺมณานิ จาติ ตํตํ...ณานิ ฯ ตํตํ...อารมฺมณานํ อนุรูปํ ตํตํ...รูปํ ฯ

[๓๔๘] อากาสวชฺชิเตสูติ วจนสฺส วจเน เหตุํ ญาเปนฺโต อาห อากาสตฺยาทิ ฯ อากาส...ยตฺตา อากาส...เตสูติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อากาส ...ณสฺสาติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุคฺฆาเฏตุนฺติ อสกฺกุเณยฺยาติ สมฺปทานํ ฯ อส...ตาติ วุตฺตนฺติ เหตุ ฯ อา...สูติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

กสิณนฺติ ชปนํ ฯ กสิณํ จ ตํ ปฏิภาคนิมิตฺตญฺจาติ กสิ...นิมิตฺตํ ฯ อิมินา กสิณมณฺฑลํ นิวตฺเตติ ฯ อุคฺฆาเฏตฺวาติ

ฐปนํ ฯ โยคิโน อม...ธริตฺวา ฯ อม...เสนาติ อุทฺธริตฺวาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อมนสิการสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ อมน...วโส ฯ
อุทฺธริตฺวาติ ลทฺธนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อนนฺต...ตสฺสาติ ฐปนํ ฯ
อนนฺตรํ...กโรนฺตสฺส โยคิโน น ปน เกวลํ อนนฺตํ อนนฺตํ อิติ
ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส โยคิโน ฯ อนนฺตนฺติ อากาสนฺติ วิเสสนํ ฯ
นตฺถิ อนฺโต ยสฺส อากาสสฺส ตํ อนนฺตํ ฯ อากาสนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อิตีติ กโรนฺตสฺสาติ นิทสฺสนํ ฯ อากาสนฺติ อารพฺภาติ กมฺมํ ฯ
อารพฺภาติ กโรนฺตสฺสาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปริกมฺมนฺติ กโรนฺตสฺสาติ
กมฺมํ ฯ กโรนฺตสฺสาติ อปฺเปตีติ สมฺปทานํ ฯ นาติ กโรนฺตสฺสาติ
ปฏิเสโธ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ เกวลนฺติ อากาสวิรหิตํ
กโรนฺตสฺสาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ กโรนฺตสฺสาติ นิทสฺสนํ ฯ
นยํ อติทิสนฺโต อาห เอวํ...เนปีติ ฯ เอวํ อนนฺตํ อากาสนฺติ
ปเท วิย วิ...เนปิ นโย ฯ อปิสทฺโท อากาสานญฺจายตนํ
อเปกฺขติ ฯ อาจริยวาทํ ญาเปนฺโต อาห อนตฺยาทิ ฯ อนนฺตนฺติ
วจนํ อวตฺวาปิ ...วฑฺฒฏิ โยคี อิติ วจนํ อาจริยา วทนฺติ ฯ
อนนฺตนฺติ วจนนฺติ อวตฺวาติ กมฺมํ ฯ อวตฺวาติ วฑฺฒฏีติ
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อปิสทฺโท สมุจฺเจติ ฯ อา...ณนฺตีติ ปทํ
กาตุนฺติ นิทสฺสนํ ฯ มนสีติ กาตุนฺติ อาธาโร ฯ กาตุนฺติ วฑฺฒฏีติ
สมฺปทานํ ฯ อิตีติ วทนฺตีติ กมฺมํ ฯ อาจริยาติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ

[๓๔๙] สนฺตเมตํ...กโรนฺตสฺสาติ ฐปนํ ฯ ตติยารุปฺปสฺส

อภาวมตฺตารมฺมณตาย เอตํ ตติยารูปํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ อิติ ภาเวนฺตสฺส โยคิโน ฯ อภาว...ตายาติ สนฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฐมารุปฺปสฺส อภาวนํ อภาโว ฯ อภาโว เอว อภาวมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อตฺถิภาวํ นิวตฺเตติ ฯ อภาวมตฺตํ อารมฺมณํ ยสฺส ตติยารุปฺปสฺส ตํ อภาว...ณํ ฯ อภาวมตฺตารมฺมณสฺส ภาโว อภาว...ณตา ฯ เอตํ...ปณีตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ภาเวนฺตาติ นิทสฺสนํ ฯ ภาเวนฺตสฺสาติ อปฺเปตีติ สมฺปทานํ ฯ อวเสเสสุ จาติ ชปนํ ฯ กสิ...โตติ อวเสเสสูติ อปาทานํ ฯ กสิณํ อาทิ เยสํ กมฺมฏฺฐานานํ ตานิ กสิณาทีนิ ฯ อปฺปนํ อาวหนฺตีติ อปฺปนาวหานิ ยานิ กมฺมฏฺฐานานิ ฯ อปฺปนาวหานิ จ ตานิ กมฺมฏฺฐานานิ จาติ อปฺ...นานิ ฯ ตึส จ ตานิ อปฺปนาวหกมฺมฏฺฐานานิ จาติ ตึส...นานิ ฯ กสิณาทีนิ จ ตานิ ตึสอปฺปนาวหกมฺมฏฺฐานานิ จาติ กสิณ...ฐานานิ ฯ อวเสเสสุ ทสสูติ กมฺมฏฺฐาเนสูติ วิเสสนํ ฯ พุทฺธ...สูติ อฏฺฐสูติ วิเสสนํ ฯ อฏฺฐสุ สญฺญา...สุ จาตีติ ปทํ ทสสูติ สรูปํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ กมฺมฏฺฐาเนสูติ นิทฺธารณํ ฯ ปริกมฺมํ กตฺวาติ ชปนํ ฯ โส ภควา อิติปิ อิมินาปิ ปกาเรน อรหํ อิติปิ อิมินาปิ ปกาเรน สมฺมาสมฺพุทฺโธ อิติ...กตฺวา ฯ อิติ...ทินาติ วุตฺต...นาติ วิเสสนํ ฯ วุตฺต...นาติ กตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตํ วิธานํ วุตฺตวิธานํ ฯ

[๓๕๐] สาธุกมฺ...เตติ ปจฺมํ ฯ พุทฺธาทิคุณนินฺน...วเสนาติ[๑] ฯ อุคฺคหิเตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ พุทฺโธ อาทิ เยสํ ธมฺมาทีนํ เต พุทฺธาทโย ฯ อุคฺคหิเตติ พุทฺธาทีนํ คุณา พุทฺธาทิคุณา ฯ นินฺนตีติ[๒] นินฺนํ ยํ จิตฺตํ ฯ นิปุพฺโพ นี นเย ฯ สพฺพโต ...วาติ อ ฯ ปูรตีติ โปณํ ยํ จิตฺตํ ฯ ปูร พฺยาปเน ฯ กตฺตุ...เสสุ จ ฯ รหาทิโต โน ณ ฯ อณฺเณสุ จ ฯ อุสฺโส จ ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ รโลโป ฯ ปกาเรน ภรตีติ ปพฺภารํ ยํ จิตฺตํ ฯ ปปุพฺโพ ภร ภรเณ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ นินฺนเมว โปณํ นินฺนโปณํ ฯ นินฺนโปณเมว ปพฺภารํ นินฺน...รํ ฯ พุทฺธาทิคุเณสุ นินฺน...รํ พุทฺธา... ปพฺภารํ ฯ พุทฺธา...ปพฺภารํ จิตฺตํ ยสฺส โยคิโน โส พุทฺธาทิ... จิตฺโต ฯ พุทฺธา...จิตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส ภาโว พุทฺธาทิคุณนินฺน... จิตฺตา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ พุทฺธาทิ...ตาย วโส พุทฺธาทิคุณนินฺน...วโส ฯ สุฏฺฐูติ อุคฺคหิเตติ กิริยาวิเสสนํ ฯ

ปริ...ยตีติ จปนํ ฯ ปริ...วนาติ นิปฺผชฺชตีติ กตฺตา ฯ ปริกมฺมญฺจ สา ภาวนา จาติ ปริ...นา ฯ สมาหิตาติ นิปฺผชฺชตีติ วิกติกตฺตา ฯ อุป...ตีติ จปนํ ฯ นีวรณาทีนีติ วิกฺขมฺเภนฺโตติ กมฺมํ ฯ วิกฺขมฺเภนฺโตติ อุป...ธิ จาติ วิเสสนํ ฯ อุป...ธีติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ อุปจาโร จ โส สมาธิ จาติ อุป...ธิ ฯ จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ จตฺตาฬีสกมฺมฏฺฐาเนสุ นโย

๑. สีหลฏีกาปาโฐ อีทิโสว ฯ ๒. นินฺเนติ ฯ

จตฺตา...นโย ฯ

[๓๕๑] อภิ...มานนฺติ ชปนํ ฯ อภิ วิเสสโต...ปวตฺตมานํ อุเปกฺเขกคฺคตาโยคโต อนุรูปตฺตา จ รูปาวจรํ ปญฺจมชฺฌานเมว รูปาทีสุ อาลมฺพเนสุ ถารหมปฺเปตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อภีติ ปทสฺส วิวรณํ วิเสสโตติ ฯ ชานนา เอว อตฺโถ สภาโว ชานนฏฺโฐ ฯ อภิญฺญา อิติ สงฺขาตา อภิญฺญาสงฺขาตา ฯ อิทฺธิวิธํ อาทิ เยสํ อภิญฺญานํ ตา อิทฺธิวิธาทโย ฯ โลกิยา จ อภิญฺญา จาติ โลกิยาภิญฺญา ฯ ปญฺจ จ ตา โลกิยาภิญฺญา จาติ ปญฺจ...ภิญฺญา ฯ อิทฺธิวิธาทโย จ ตา ปญฺจโลกิยาภิญฺญา จาติ อิทฺธิ...ภิญฺญา ฯ อภิญฺญาสงฺขาตา จ ตา อิทฺธิ...ภิญฺญา จาติ อภิญฺญา...ภิญฺญา ฯ อภิญฺญา...ภิญฺญานํ วโส อภิญฺญา...วโส ฯ อุเปกฺขา จ เอกคฺคตา จ อุเปกฺเขกคฺคตา ฯ อุเปกฺ...ตาหิ โยโค อุเปกฺ...โยโค ฯ อนุรูปตฺตาติ อภิญฺญาภูตรูปาวจรปญฺจมชฺฌานสฺส ปาทกปญฺจมชฺ-ฌานสฺส อนุรูปตฺตา ฯ อนุรูปสฺส ฌานสฺส ภาโว อนุรูปตฺตํ ฯ จสทฺโท อุเปกฺ...โต จ อนุรูปตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอวสทฺโท ปฐมาทิชฺฌานจตุกฺกํ นิวตฺเตติ ฯ อภิ...โตติ ชานนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ชาน...เถนาติ อภิญฺญาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อภิญฺ...วเสนาติ ปวตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตมานนฺติ รูปา...เมวาติ วิเสสนํ ฯ อุเปกฺ...ตฺตา จาติ ทฺวยํ อปฺเปตีติ เหตุ ฯ รูปา...นเมวาติ อปฺเปตีติ กตฺตา ฯ

อภิ.๒๖๕

อิทานิ ปน โปตฺถเก อุเปกฺเขกคฺคตาโยคโต อนุรูปตฺตา จ รูปาวจรปญฺจมชฺฌานเมวาติ ปาโฐ ปริวตฺเตตฺวา กสิณา...กตฺวาติ ปทสฺส ปรสฺมึ ฐิโต ฯ ปาฐสฺส ปริวตฺตนํ น ยุตฺตํ ฯ โปราณฏีกายมฺปิ อิทฺธิวิธาทิญาณานํ วเสน ปวตฺตมานํ อุเปกฺขา- จิตฺเตกคฺคตาโยคโต อนุรูปตฺตา จ รูปาวจรปญฺจมชฺฌานเมว รูปาทีสุ อาลมฺพเนสุ ยถารหมปฺเปตีติ สมฺพนฺโธติ วุตฺตํ ฯ อภิญฺญ...วุฏฺฐหิตฺวาติ ฐปนํ ฯ กสิณา...กตฺวา อภิญฺญานํ ปาทก...วุฏฺฐาย ฯ กสิณานํ อนุโลโม กสิ...โลโม ฯ กสิณานุโลโม อาทิ เยสํ กสิณปฏิโลมาทีนํ เต กสิณ...ทโย ฯ กสิณานุโลม- ตาทีหีติปิ ฯ อากาเรหีติ ภาวนากาเรหิ ฯ อภินีหารกฺขมนฺติ อภิญฺญาธิคมตฺถาย ปริกมฺมจิตฺตสฺส เปสนารหํ เปสนาโยคฺคํ ฯ อภินีหรณํ ปริกมฺมจิตฺตสฺส เปสนํ อภินีหาโร ฯ อภินีหารสฺส ขโม อนุจฺฉวิโก อภิ...ขโม ฯ อภิญฺญานํ ปาทกํ อภิญฺญาปาทกํ ฯ ปชฺชนฺติ เอเตนาติ ปาทกํ ฯ ปุคฺคลา อภิญฺญาโย เอเตน ปญฺจมชฺฌาเนน ปชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ปญฺจมชฺฌานํ ปาทกํ ฯ ปท คติยํ ฯ สพฺพโต...วา ฯ ณฺวุ ฯ อนกา...ฯ อสํโยคานฺต... ฯ ปาทกนฺติมสฺส วิวรณํ อธิ...ภูตนฺติ ฯ อธิฏฺฐหนฺติ เอตฺถ ปญฺจมชฺฌาเน อภิญฺญาติ อธิฏฺฐานํ ฯ อธิปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ กตฺตุกรเณ...เสสุ จ ฯ อธิฏฺฐานํ หุตฺวา ภวตีติ อธิฏฺฐานภูตํ ตํ ปญฺจมชฺฌานํ ฯ ปฐวี อาทิ เยสํ กสิณาทีนํ ตานิ ปฐวาทีนิ ฯ

ปฐวาทีนิ จ ตานิ กสิณานิ จาติ ปฐ..ณานิ ฯ ปฐ...ณานิ อารมฺมณานิ ยสฺส ปญฺจมชฺฌานสฺส ตํ ปฐ...รมฺมณํ ฯ ปญฺจมชฺฌานนฺติ อิทํ ปญฺจกนยวเสน วุตฺตํ ฯ จตุกฺกนยวเสน จตุตฺถชฺฌานวเสน อภิญฺญาปาทกํ น อิตรานีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตนฺติ ปทํ น ยุตฺตํ ฯ ปญฺจมชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวาติ ปทน ยุตฺตํ ฯ ตโตติ ปญฺจมชฺฌานโต ฯ กสิณา...ทีหีติ อากาเรหีติ วิเสสนํ ฯ อากาเรหีติ ปริทเมตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ ปริทเมตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปริทเมตฺวาติ กตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อภิ...ขมนฺติ กตฺวาติ กมฺมํ ฯ กตฺวาติ สมาปชฺชิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อภิญฺญานนฺติ ปาทาติ[๑] สมฺพนฺโธ ฯ ปาทกนฺติ ปญฺจมชฺฌานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปญฺจมชฺฌานนฺติ สมาปชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ สมาปชฺชิตฺวาติ วุฏฺฐายาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตโตติ วุฏฺฐายาติ อปาทานํ ฯ วุฏฺฐายาติ อาวชฺชิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๓๕๒] อธิฏฺเฐ...ตฺวาติ ฐปนํ ฯ อิทฺธิวิธญฺจ ตํ ญาณญฺจาติ อิทฺธิ...ณํ ฯ ปฏิสงฺขโรตีติ ปริกมฺมํ ยํ จิตฺตํ ฯ ปริกมฺมสฺส กาโล ปริ...กาโล ฯ อธิฏฺเฐยฺยาติมสฺส วิวรณํ อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ ตสฺส จ วิวรณํ วิกุพฺพนียนฺติ ฯ วิสุํ กรณียนฺติ วิกุพฺพนียํ ยํ รูปาทิกํ โยคินา ฯ สตํ อาทิ ยสฺส สหสฺสาทิโน ตํ สตาทิกํ ฯ รูปํ อาทิ ยสฺส สทฺทาทิกสฺส ตํ รูปาทิกํ ฯโกมารรูปาทิกนฺติปิ อตฺถิ ฯ

๑. ปาทกนฺติ ฯ

อิทฺธิ...สฺสาติ ปริกมฺมาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...เลติ อาวชฺชิตฺวาติ
อาธาโร กาลสตฺตมี วา ฯ สตาทิกนฺติ รูปาทิกนฺติ วิเสสนํ ฯ
รูปาทิกนฺติ อาวชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ทิพฺพ...สฺสาติ ปริกมฺมาติ
สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...เลติ อาวชฺชิตฺวาติ กาลสตฺตมี ฯ ถูล...ทนฺติ
สทฺทนฺติ วิเสสนํ ฯ ถูโล จ สุขุโม จ ถูลสุขุโม ฯ ภิชฺชตีติ
เภโท โย สทฺโท ฯ ถูลสุขุเมน เภโท ถูลสุขุมเภโท ฯ สทฺทนฺติ
อาวชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ เจโต...ณสฺสาติ ปริกมฺมาติ สมฺพนฺโธ ฯ
ปริ...เลติ อาวชฺชิตฺวาติ กาลสตฺตมี ฯ ปรสฺสาติ จิตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
หท...เนนาติ อาวชฺชิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ หทเย คโต ปวตฺโต
หทยคโต ฯ หทยคโต จ โส วณฺโณ จาติ หทยคตวณฺโณ ฯ
หทยคตวณฺณสฺส ทสฺสนํ หทย...สนํ ฯ สรา...ทนฺติ จิตฺตนฺติ
วิเสสนํ ฯ สห ราเคน วตฺตตีติ สราคํ ยํ จิตฺตํ ฯ สราคํ อาทิ
เยสํ สโทสาทีนํ ตานิ สราคาทีนิ ฯ สราคาทีหิ เภทํ สราคาทิเภทํ
จิตฺตนฺติ อาวชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปุพฺเพ...ณสฺสาติ ปริกมฺมาติ
สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...มเยติ อาวชฺชิตฺวาติ กาลสตฺตมี ฯ ปริกมฺมสฺส
สมโย ปริ...มโย ฯ ปุริมภเวติ นิวุฏฺฐกฺขนฺธนฺติ อาธาโร ฯ
ปุริโม ภโว ปุริมภโว ฯ จุติ ... เภทนฺติ นิ...ธนฺติ วิเสสนํ ฯ
จุติจิตฺตํ อาทิ เยสํ จิตฺตานํ ตานิ จุติจิตฺตาทีนิ ฯ จุติจิตฺตาทีหิ
เภโท จุติ...เภโท ฯ นิวสยิตฺถาติ นิวุฏฺโฐ โย ปุคฺคเลน ฯ
ปุพฺเพ นิวุฏฺโฐ จ โส ขนฺโธ จาติ ปุพฺพ...ขนฺโธ ฯ อลุตฺโต ฯ

ปุพฺเพ...ขนฺธนฺติ อาวชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ทิพฺพ...สฺสาติ ปริกมฺมาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...เยติ อาวชฺชิตฺวาติ กาลสตฺตมี ฯ โอภา...ตํ รูปนฺติ อาวชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ โอภาสตีติ โอภาโส โย อาโลโก ฯ โอภาเสน ผริตํ โอภา...ริตํ ฯ โอภาเสนาติ ผริตนฺติ กตฺตา ฯ โอภาสผริตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ โอ...นํ ฯ โอภาสผริตฏฺฐาเน คตํ ปวตฺตํ โอ...คตํ ฯ โอภาสผริตฏฺฐานคตํ รูปํ โอ...ปํ ฯ วาสทฺโท วุตฺตสมุจฺจโย รูปาทิกนฺตฺยาทีสุ ปญฺจกมฺมปเภเทสุ โยเชตพฺโพ ฯ

[๓๕๓] ปริ...สฺสาติ จปนํ ฯ สตํ โหมิ...อาทินา นเยน ปริกมฺม...สฺส โยคิโน ฯ สตํ...นาติ กโรนฺตสฺสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สตํ...มิ อิติ อาทิ ยสฺส นยสฺส โส สตํ...มีติอาทิ ฯ รูปาทีสูติ จปนํ ฯ ปริ...เทสูติ อา...สูติ วิเสสนํ ฯ ปริกมฺสสฺส วิสยา ปริกมฺ...ยา ฯ ปริกมฺมวิสยา จ ตานิ ภูตานิ จาติ ปริ...ภูตานิ ฯ ปาทกญฺจ ตํ ฌานญฺจาติ ปาทกชฺฌานํ ฯ ปรสฺส จิตฺตํ ปรจิตฺตํ ฯ รูปญฺจ ปาทกชฺฌานญฺจ สทฺโท จ ปรจิตฺตญฺจ ปุพฺเพนิวุฏฺฐกฺขนฺโธ จ รูป...ขนฺโธ ฯ รูป...กฺขนฺโธ อาทิ เยสํ นามโคตฺตนิพฺพานานํ ตานิ รูป...กฺขนฺธาทีนิ ฯ รูป...กฺขนฺธาทีหิ เภทานิ รูป...เภทานิ ฯ อา...เณสูติ อปฺเปตีติ อาธาโร ฯ

[๓๕๔] สงฺเขเปน วุตฺตานิ อารมฺมณานิ วิภชนฺโต อาห เอตฺถาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เอตฺถ รูปาทิอารมฺมเณสุ อิทฺธิญาณสฺส ตาว ปจมํ ปาท...อาลมฺพนานิ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ หิ

วิตฺถารโชตโก ฯ อิทฺธิ...สฺสาติ อา...นีติ สมฺพนฺโธ ฯ ตาวาติ อาลมฺพนานีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปาท...โย...นีติ ตยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปาทีนิ อธิฏฺฐาติ เอตฺถ ฐาเนติ รูปาทิอธิฏฺฐานํ ฯ รูปา...เนติ รู...นีติ อาธาโร ฯ รูปํ อาทิ เยสํ สทฺทาทีนํ ตานิ รูปาทีนิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อตีติ ฉาติ สรูปํ ฯ ฉาติ อา...นีติ วิเสสนํ ฯ อา...นีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๕๕] อารมฺมณานํ กาลเภทํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ ปาทกชฺฌานาทีสุ ปาท...คตํ วา ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปาทกชฺฌานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อตีตเมวาติ ปาทกชฺฌานนฺติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท ปจฺจุปฺปนฺนานาคตํ นิวตฺเตติ ฯ กาโยติ รูปกาโย ฯ ปจฺจุปฺปนฺโตติ กาโยติ วิเสสนํ ฯ อิตรํ รูปาทิกํ ฯ ปจฺจุปฺ...คตนฺติ อิตรนฺติ วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท สมุจฺจโย ฯ โส ปจฺจุปฺปนฺนํ วา อนาคตํ วาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทิพฺพ...เยว อารมฺมณํ โส จ โข ปจฺจุปฺปนฺโน ฯ ทิพฺพ...สฺสาติ อารมฺมณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ สทฺโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอวสทฺโท อญฺเญ รูปาทโย นิวตฺเตติ ฯ โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ โข วาจาสิลิฏฺโฐ ฯ ปจฺจุปฺปนฺโนติ โสติ วิเสสนํ ฯ

[๓๕๖] ปรจิตฺต...โหติ อิติ วจนํ มหา...ริยา วทนฺติ ฯ ปรจิตฺตสฺส วิชานนา ปร...นนา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อตีเต

กาเล ฯ สตฺต จ เต ทิวสา จาติ สตฺตทิวสา ฯ อสมาหารทิคุ ฯ
จสทฺโท สตฺต...สุ จ สตฺต...สุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปริตฺตํ อาทิ
เยสํ มหนฺตปฺปมาณานํ ตานิ ปริตฺตาทีนิ ฯ ตีสุ กาเลสุ ปวตฺตํ
ติกาลิกํ ฯ เอวสทฺโท เวทนาสญฺญาสงฺขาเร นิวตฺเตติ ฯ
มหาอฏฺฐกถํ การถา อาจริยา มหาอฏฺฐกถาจริยา โปราณฏฺฐกถา-
การกาจริยา ฯ ปร...นายาติ อารมฺมณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
อตีเตติ สตฺต...สูติ กาลสตฺตมี ฯ สตฺต...สูติ ปวตฺตนฺติ อาธาโร ฯ
อนาคเตติ สตฺต...สูติ กาลสตฺตมี ฯ ปวตฺตํ ยงฺกิญฺจิ ติกาลิกนฺติ
ตยํ จิตฺตเมวาติ วิเสสนํ ฯ ปริ...สูติ นิทฺธารณํ ฯ จิตฺตเมวาติ
โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ อารมฺมณนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ
วทนฺตีติ กมฺมํ ฯ มหา...ยาติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ สงฺค...ปน ขนฺธา
อารมฺมณํ โหติ° อิติปิ วจนํ วทนฺติ ฯ สงฺคหอฏฺฐกถํ กโรนฺตีติ
สงฺคหการา เย อาจริยา ฯ โปราณฏฺฐกถา หิ สงฺเขปฏูตา อิทานิ
อฏฺฐกถา สงฺคหาติ วุตฺตา ฯ สงฺคหการาติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ
ปนสทฺโท วิเสโส ฯ จตฺตาโรติ ขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ อปิสทฺโท
อวยวาเปกฺโข ฯ ขนฺธาติ ปกติกตฺตา ฯ อิตีติ วทนฺตีติ กมฺมํ ฯ
ปฏฺฐาเน กุสลา ขนฺธา อิทฺธิวิธญาณสฺส เจโตปริยญาณสฺส
ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณสฺส ยถากมฺมุปคญาณสฺส อนาคตํสญาณสฺส
อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโยติ วุตฺตา ฯ จตฺราโรปิ ขนฺธา

๑. ทิสฺสติ หิ วิกตฺยาเปกฺขํ กิริยาปทํ ฯ

ปรจิตฺตวิชานนาย อารมฺมณํ โหนฺตีติ พุทฺธโฆสาจริยาทโย
วทนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๓๕๗] อยํ ปน สุมงฺคลาจริโย ปุจฺฉํ ฐเปนฺโต อาห
กถนฺตฺยาทิ ฯ อสฺสา ปรจิตฺตวิชานนาย ปจฺจุ...นตา กถํ สิยา
อาวชฺ...มณํ นนุ โหติ อาวชฺ...นิรุชฺฌติ อิติ ตสฺมา อวชฺช... น
สิยา มคฺค...อญฺญตฺถ จ วีถิยํ ชวนาวชฺชนานํ กถญฺจิ เกนจิ
ปกาเรน นานารมฺมณตา อนธิปฺเปตา อิติ ปุจฺฉาติ โยชนา ฯ
ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ จิตฺตํ ปจฺจุ...ตฺตํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนจิตฺตํ
อาลมฺพนํ ยสฺสา ปรจิตฺตวิชานนาย สา ปจฺจุปฺ...ลมฺพนา ฯ
ปจฺจุปฺ...พนาย ภาโว ปจฺ...ตา ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ อสฺสาติ
ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปจฺจุ...ตาติ สิยาติ กตฺตา ฯ นนฺตฺยาทิ
ปุจฺฉกสฺสาโภคญาปนํ ฯ นนูติ ปุจฺฉา ฯ นนุ จาติปิ ฯ
อาวชฺชนายาติ คหิตนฺติ กตฺตา ฯ คหิตเมว จิตฺตํ ฯ เอวสทฺโท
อคฺคหิตํ นิวตฺเตติ ฯ อหิตเมวาติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ อิทฺธิจิตฺตสฺสาติ
อารมฺมณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อิทฺธิยา ยุตฺตํ จิตฺตํ อิทฺธิจิตฺตํ ฯ
อารมฺมณนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ อาวชฺชเนน॰ คหิตํ จิตฺตํ॰ ฯ

[๓๕๘] อิทฺธิจิตฺตสฺส อารมฺมณํ โหตุ กึ อยุตฺตนฺติ ปุจฺฉํ
สนฺธายาห อาวชฺชนายาตฺยาทิ ฯ อาวชฺชนาย ...อิติ ตสฺมา
อาวชฺ...วเสน อิทฺธิจิตฺตสฺส เอการมฺมณตา น สิยา ฯ อาวชฺ...ยาติ
๑-๑ อติเรโก วิย ขายติ ฯ

ลกฺขณวนฺตํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปจฺจุ...จิตฺตนฺติ* กตฺวาติ ปกติกมฺมํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ ปจฺจุปฺ...จิตฺตํ ฯ อาลมฺพนนฺติ กตฺวาติ วิกติกมฺมํ ฯ กตฺวาติ นิ...ยาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ นิ...ยาติ นิรุชฺฌตีติ ลกฺขณํ ฯ ตํสมกาลเมวาติ นิรุชฺฌตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เตน อาวชฺชเนน สโม ตํสโม ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อาทิมฺหิ นิคฺคหีตาคโม ฯ ตํสโม จ โส กาโล จาติ ตํสมกาโล ฯ เอวสทฺโท อสมกาลํ นิวตฺเตติ ฯ ปรสฺสาติ จิตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺตนฺติ นิรุชฺฌตีติ กตฺตา ฯ อปิสทฺโท อาวชฺชนํ อเปกฺขติ ฯ อิตีติ น สิยาติ เหตุ ฯ อาวชฺ...นนฺติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อาวชฺชนญฺจ ชวนญฺจ อา...นานิ ฯ กาล...นาติ เอกาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กาลสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ กาลวโส ฯ เอ...ตาติ สิยาติ กตฺตา ฯ เอกํ อารมฺมณํ เยสํ จิตฺตานํ ตานิ เอการมฺมณานิ ฯ เอการมฺมณานํ ภาโว เอการมฺมณตา ฯ อาวชฺชนชวนานํ เอกา-รมฺมณตา ภวตุ โก เอตฺถ โทโสติ เจติ อาห มคฺคตฺยาทิ ฯ มคฺค...โต อญฺญตฺถ จ วีถิยํ ชว...ปฺเปตา ฯ มคฺค...โตติ อญฺญตฺถาติ อปาทานํ ฯ มคฺโค จ ผลญฺจ มคฺคผลํ ฯ มคฺคผลสฺส วีถิ มคฺคผลวีถิ ฯ อญฺญตฺถาติ ชว...นนฺติ อาธาโร ฯ จสทฺโท อิทํ ปรจิตฺตวิชานนาธิการํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ชว...นนฺติ ตาติ

๑. ฏีกายมฺปน ปจฺจุ...จิตฺตาลมฺพนนฺติ เอกปทเมว ทิสฺสติ ฯ ปจฺจุ...จิตฺตมาลมฺพนนฺติ โยชนาปาโฐ ยุตฺตตโรว ทฺวินฺนํ ปกติกมฺมวิกติกมฺมภูตตฺตา ฯ

สมฺพนฺโธ ฯ กถญฺจีติ นานา...ณตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นา...ตาติ อธิปฺเปตาติ[๑] กมฺมํ ฯ นานารมฺมณํ เยสํ จิตฺตานํ ตานิ นานา ....ณานิ ฯ นานารมฺมณานํ ภาโว นา...ตา ฯ น อธิปฺเปตา อนธิปฺเปตา ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ สรูปํ ฯ มคฺคผลวีถิยํ อาวชฺชนาทีนิ สงฺขารารมฺมณานิ โคตฺรภูอาทีนิ นิพฺพานารมฺมณานิ ตสฺมา มคฺคผล-วีถิยํ นานารมฺมณตา อิฏฺฐา[๒] อญฺญตฺถ สา น อิฏฺฐาตฺยาธิปฺปาโย ฯ อฏฺฐกถายมฺปิตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ

[๓๕๙] อฏฺฐกถายํ ตาว ปฐมํ ปรจิตฺตวิชานนาย สนฺตติ...ตา อาจริเยหิ โยชิตา ฯ อฏฺฐ...ยนฺติ โยชิตาติ อาธาโร ฯ ตาวาติ โยชิตาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ สนฺต...ตาติ โยชิตาติ กมฺมํ ฯ สนฺตติ จ อทฺธาโน จ สนฺตติอทฺธานํ ฯ สนฺตติอาทฺธานํ เอว ปจฺจุปฺปนฺนํ สนฺต...ปฺปนฺนํ ฯ สนฺตติ...ปฺปนฺนํ อาลมฺพนํ ยสฺสา ปรจิตฺตวิชานนาย สา สนฺต...มฺพนา ฯ สนฺตติ...นาย ภาโว สนฺต...นตา ฯ เอกสนฺตติเทฺวสนฺตติวารปริยาปนฺนํ สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ ฯ อนฺธกาเร นิสีทิตฺวา อาโลกฏฺฐานํ คตสฺส น จ ตาว อารมฺมณํ ปากฏํ โหติ ฯ ยาว ปน ตํ ปากฏํ โหติ เอตฺถนฺตเร ปวตฺตา รูปสนฺตติ อรูปสนฺตติ วา เอกเทฺวสนฺตติวาราติ เวทิตพฺพา ฯ อาโลกฏฺฐาเน จริตฺวา โอวรกํ ปวิฏฺฐสฺสาปิ น ตาว สหสา รูปํ ปากฏํ โหติ

๑. อนธิปฺเปตา ฯ ฏีกายมฺปน น อธิปฺเปตาติ ทิสฺสติ ฯ ๒. อิฏฺฐาติ อธิปฺเปตาติ อตฺโถติ มญฺเญ ฯ

ปุพฺพเมว ตตฺถ นิสินฺนสฺส วิย ฯ เอตฺถนฺตเร เอกเทฺวสนฺตติวาราติ เวทิตพฺพา ฯ ทูเร ฐตฺวา ปน รชกาทีนํ หตฺถวิการํ คณฺฑิกาทิกสฺส อาโกฏนหตฺถวิการญฺจ ทิสฺวาปิ น ตาว สทฺทํ สุณาติ ฯ ยาว ปน ตํ สุณาติ เอตฺถนฺตเร เอกเทฺวสนฺตติวาวา เวทิตพฺพาติ ฯ เอวํ ตาว มชฺฌิมภาณกตฺเถรา วทนฺติ ฯ สํยุตฺตภาณกา ปน รูปสนฺตติ อรูปสนฺตตีติ เทฺวสนฺตติโย วตฺวา อุทกมภิกฺกมิตฺวา คตสฺส ยาว ตีเร อกฺกนฺตเต อุทกเลขา น วิปฺปสีทติ อทฺธิฏฺฐานโต อาคตสฺส ยาว กาเย อุสฺมภาโว น วูปสมติ ฯ อาตปา อาคนฺตฺวา คพฺภํ ปวิฏฺฐสฺส ยาว อนฺธการภาโว น วิคจฺฉติ ฯ อนฺโตคพฺเภ กมฺมฏฺฐาเน มนสิกริตฺวา ทิวา วาตปานํ วิวริตฺวา โอโลเกนฺตสฺส ยาว อกฺขีนํ ผนฺทนภาโว น วูปสมติ อยํ รูปสนฺตติ นาม ฯ เทฺว ตโย ชวนวารา อรูปสนฺตติ นามาติ วตฺวา ตทุภยมฺปิ สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ นามาติ เอวํ เอกเมว สนฺตติวารํ วทนฺติ ฯ เอกตฺตภาเว ปน ปฏิสนฺธิจุติวเสน ปริจฺฉินฺนํ ธมฺมชาตํ อทฺธานปจฺจุปฺปนฺนํ นาม ฯ ยทา ปน อิทฺธิมา ปรสฺส จิตฺตํ ญาตุํ อาวชฺชติ ฯ ตทา มโนทฺวาราวชฺชนํ ปจฺจุปฺปนฺนํ จิตฺตํ อารมฺมณํ กตฺวา เตน จิตฺเตน สทฺธึ นิรุชฺฌติ ฯ ตทนนฺตรํ จตฺตาริ ปญฺจ ชวนานิ ชายนฺติ ฯ เตสํ จิตฺตานํ ปจฺฉิมํ อิทฺธิจิตฺตํ ฯ เสสานิ กามาวจรานิ ฯ สพฺเพสํ จิตฺตานํ นิรุทฺธํ ตเมว จิตฺตํ อารมฺมณํ โหติ ตสฺมา สพฺพานิ ตานิ จิตฺตานิ

เอการมฺมณาเนว น นานารมฺมณานิ ฯ เอการมฺมณภาเวปิ อิทฺธิจิตฺตเมว ปรสฺส จิตฺตํ ชานาติ น อิตรานีติ อาจริยมตํ ญาเปนฺโต อาห อานนฺทาตฺยาทิ ฯ

[๓๖๐] อานนฺท...วตฺติโต อิติ วจนํ ภณตีติ โยชนา ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ โยคี ปาทก...ปฏิวิชฺฌติ ทิพฺพจกฺขุนา รูปํ ปฏิวิชฺฌติ วิย โยคี ปจฺฉา...กโรติ นีลาทิววตฺถานํ กโรติ วิยาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ ปจฺจุปฺปนฺนาทีนํ วิภาโค ปจฺจุ...ภาโค ฯ อหํ อิมสฺส ชนสฺส จิตฺตํ ชานามิ อิติ เอวํ ปจฺจุปฺปนฺนาทิวิภาคํ อกตฺวาติ อิทํ เอวสทฺทสฺส ผลํ ฯ อปิสทฺโท อเปกฺโข ฯ อวิเสเสนาติ สามญฺเญน ฯ เอวสทฺโท วิเสสํ นิวตฺเตติ ฯ วาสทฺโท สมุจฺจโย ฯ สราคาทีนํ ววตฺถานํ สรา...นํ ฯ ปจฺฉา กามาวจรจิตฺเตน นีลาทิววตฺถานํ กโรติ วิย ฯ นีลาทีนํ ววตฺถานํ นีล...นํ ฯ สพฺพานิ ตานิ จ ปริกมฺมาทีนิ อภิมุขี ...นตฺถิ ฯ กสฺมา ฯ อภิ...ตฺติโต ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ มุขสฺส ปุรโต อภิมุขํ ฯ อภิมุขํ หุตฺวา ภูตํ อภิ...ตํ ฯ ยทาทินา อี ฯ อภิมุขีภูตํ จิตฺตํ อภิ...จิตฺตํ ฯ อภิมุขีภูตจิตฺตํ อาลมฺพนํ เยสํ จิตฺตานํ ตานิ อภิ...มฺพนานิ ฯ เอวสทฺโท อนาภิมุขีจิตฺตารมฺมณํ นิวตฺเตติ ฯ อนิฏฺเฐวาติ เอวสทฺโท อิฏฺฐจฏฺฐานํ นิวตฺเตติ ฯ อนิฏฺเฐ จาติปิ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ นานํ อาลมฺพนํ เยสํ จิตฺตานํ ตานิ นานาลมฺพนานิ ฯ นานาลมฺพนานํ ภาโว

นานาลมฺพนตา ฯ นานาลมฺพนตา เอว โทโส นานา...โทโส ฯ อภินฺโน อากาโร อภิ...โร ฯ ปริกมฺมาทีนํ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ อภินฺนาการเรน สามญฺเญน ปวตฺติ อภิ...วตฺติ ฯ อาน...โยติ ภณตีติ กตฺตา ฯ ปาท...โตติ วุฏฺฐายาติ อปาทานํ ฯ วุฏฺฐายาติ กตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปจฺจุ...คนฺติ อกวตฺตาติ กมฺมํ ฯ อกตฺวาติ กตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เกวลนฺติ กตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อิมสฺสาติ จิตฺตนฺต สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺตนฺติ ชานามีติ กมฺมํ ฯ อิจฺเจวาติ ปริกมฺมนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ปริกมฺมนฺติ กตฺวาติ กมฺมํ ฯ กตฺวาติ สมาปชฺชิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปุนปีติ สมาปชฺชิตฺวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปาทกชฺฌานตฺติ สมาปชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ สมาปชฺชิตฺวาติ วฏฺฐายาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วุฏฺฐายาติ อาวชฺชิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อวิ...วาติ อาวชฺชิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ อาวชฺชิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อาวชฺชิตฺวาติ ปฏิวิชฺฌตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ติณฺณํ...วาติ ปริกมฺมานนฺติ วิเสสนํ ฯ ปริกมฺมานนฺติ อนนฺตรนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตรนฺติ ปฏิวิชฺฌตีติ กาลสตฺตมี ฯ เจ...นาติ ปฏิวิชฺฌตีติ กรณํ ฯ ปรสฺสาติ จิตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺตนฺติ ปฏิวิชฺฌตีติ กมฺมํ ฯ รูปนฺติ ปฏิวิชฺฌตีติ กมฺมํ ฯ ทิพฺพจกฺขุนาติ ปฏิวิชฺฌตีติ กรณํ ฯ ปจฺฉาติ กโรตีติ กาลสตฺตมี ฯ กามา...นาติ กโรตีติ กรณํ ฯ สรา...นนฺติ กโรตีติ กมฺมํ ฯ นีลา...นนฺติ กโรตีติ กมฺมํ ฯ ตานิ จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อภิ.๒๖๖

สพฺพานีติ ตานีติ วิเสสนํ ฯ อภิ...วาติ ตานีติ วิเสสนํ ฯ
อนิฏฺเฐวาติ ฐาเนติ วิเสสนํ ฯ ฐาเนติ โทโสติ อาธาโร ฯ
นานา...โทโสติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ อภิ...โตติ นตฺถีติ เหตุ ฯ
อิติ วจนนฺติ ภณตีติ กมฺมํ ฯ ปุพฺเพนิ...วิภาโค ฯ ปุพฺเพ...สฺสาติ
อารมฺมณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ปุพฺเพ...นนฺติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ
ปุพฺเพ นิวุฏฺฐา จ เต ขนฺธา จาติ ปุพฺเพ...กฺขนฺธา ฯ ขนฺเธน
ปฏิพทฺธานิ ขนฺธ...ทฺธานิ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท
ปุพฺเพ...นฺธา จ นาม...นิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทพฺพํ นเมตีติ
นามํ ยํ โคตฺตํ ฯ คํ ตายตีติ โคตฺตํ ยา สมญฺญา ฯ
การสงฺขาโต อตฺโถ คํ วจนํ พุทฺธิญฺจ ตายติ รกฺขติ อิติ ตสฺมา
โส อตฺโถ โคตฺตํ สมญฺญาการรูปี ฯ นามญฺจ โคตฺตญฺจ
นามโคตฺตานิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อารมฺมณนฺติ โหตีติ
วิกติกตฺตา ฯ ทิพฺพจกฺขุสฺสาติ อารมฺมณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
ปนสทฺโท วิเสโส ฯ รูปเมวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอวสทฺโท อญฺญา-
รมฺมณํ นิวตฺเตติ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนนฺติ รูปเมวาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ
นิทสฺสนํ ฯ อยนฺติ วิภาโคติ วิเสสนํ ฯ เอเตสํ อภิญฺญานํ ฯ
เอเตสนฺติ อารมฺมณาติ สมฺพนฺโธ ฯ อา...โคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
วิภชนํ วิภาโค ฯ อารมฺมณานํ วิภาโค อา...โค ฯ

[๒๖๑] ยถา ...ตีติ ฐปนํ ฯ รูปาวจรปญฺจมชฺฌานํ ตํตํ
...อปฺเปติ ฯ ตานิ ตานิ ปริกมฺมานิ ตํตํปริกมฺมานิ ฯ

อภิ.๒๖๖-๗

ตํตํปริกมฺมานํ อนุรูปํ ตํตํ...รูปํ ฯ ตํตํ...โตติ อปฺเปตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิทานิ...อาทิมาห อาจริโย ฯ อิทานีติ อาหาติ กาลสตฺตมี ฯ อา...นนฺติ เภทนาติ สมฺพนฺโธ ฯ เภเทนาติ เภทนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อภิญฺญานนฺติ เภทนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ เภทนฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ อาหาติ สมฺปทานํ ฯ อิทฺ...ทินฺติ อาหาติ กมฺมํ ฯ

[๓๖๒] อวยวตฺถํ วิตฺถาเรนฺโต อาห อิทฺธิตฺยาทิ ฯ เอติสฺสา อภิญฺญาย อธิ...โท อิติ ตสฺมา อภิญฺญา อิทฺธิวิธา ฯ อธิฏฺฐิยเต อธิฏฺฐานํ ฯ อธิฏฺฐานํ อาทิ ยสฺส วิกุพฺพนาทิโกฏฺฐาสสฺส โส อธิฏฺฐานาทิ ฯ อิชฺฌตีติ อิทฺธิ ยํ อตฺถชาตํ ฯ อิชฺฌติ นิปฺปชฺชติ ปฏิลพฺภติ จ อิติ ตสฺมา ตํ อิทฺธิ ฯ ปภิชฺชนํ ปเภโท ฯ อิทฺธิยา ปเภโท อิทฺธิปฺปเภโท ฯ วิโธติมสฺส อตฺถวิวรณํ ปเภโทติ ฯ อธิ...ทีติ อิทฺธิ...โทติ วิเสสนํ ฯ อิทฺธิ...โทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอติสฺสาติ ปเภโทติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ทิพฺพานํ เทวานํ โสตสทิสตาย ทิพฺพโสตปฺปสาเทหิ สมานตาย ทิพฺพ...อิติ ตสฺมา ทิพฺพโสโต ฯ ทิวิ วสนฺตา เทวา ทิพฺพา ฯ ณราคา... ฯ สุณาตีติ โสตํ ยํ สวนํ ฯ โสเตน สทิโส โสตสทิโส ฯ โสตสทิสสฺส ภาโว โส ...ตา ฯ เทวานํ หิ ปิตฺตเมฺหาทีหิ อปลิพุทฺธา ทูเรปิ อารมฺมณสมฺปฏิจฺฉนฺนสมตฺถา ทิพฺพโสตปฺปสาทา ฯ เตหิ สมํ โสตํ ทิพฺพํ นาม ฯ ทิพฺพา เทวา วิหรนฺติ เอตฺถ ปญฺจมชฺฌาเนติ

ทิพฺพวิหารา ฯ รูปาวจรปญฺจมชฺฌานํ ทิพฺพวิหารํ สนฺนิสฺสยตีติ ทิพฺพ...สฺสโย โย อภิญฺญาโสโต ฯ ทิพฺพ...สฺสยสฺส ภาโว ทิพฺพ...ยตา ฯ จสทฺโท โสต...ย จ ทิพฺพ...ย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทิพฺพานนฺติ โสตาติ สมฺพนฺโธ ฯ โสต...ย จาติ ทิพฺพนฺติ เหตุ ฯ ทิพฺพญฺจ ตญฺติ โสตนฺติ วิเสสนํ ฯ โสตญฺจาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ทิพฺพานํ โสตสทิสํ ทิพฺพํ ฯ ทิพฺพนฺติ กีฬนฺติ เอตฺถ ปญฺจมชฺฌาเนติ ทิพฺพํ ฯ สุณาตีติ โสตํ ยํ ญาณํ ฯ ทิพฺพญฺจ ตํ โสตญฺจาติ ทิพฺพโสโต ฯ

[๓๖๓] เอตาย อภิญฺญาย ปเรสํ จิตฺตํ วิญฺญายติ อิติ ตสฺมา สา อภิญฺญา ป...นนา ฯ เอตายาติ วิญฺญายตีติ กรณํ ฯ อตฺตโน ...เวสุ ปวตฺตานํ ขนฺธาทีนํ อนุ ...นุสฺสติ ฯ อตฺตโนติ สนฺตาเนติ สมฺพนฺโธ ฯ สนฺตาเนติ วุฏฺฐนิวาสาติ ทฺวเย อาธาโร ฯ วุฏฺฐ...น จาติ ปวตฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วสึสุ ปวตฺติสูติ วุฏฺฐา เย ขนฺธาทโย ฯ วุฏฺฐานํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วุฏฺฐวโส ฯ เจวสทฺโท สมุจฺจโย ฯ นิวสึสุ เอตฺถ ขนฺธาทีสุ ปุคฺคลาติ นิวาสา ฯ โคจรวเสน นิวาสา โค...สา ฯ โคจรนิวาสานํ วโส โคจรนิวาสวโส๑ ฯ ปุพฺเพติสสฺส วิวรณํ อตี...สูติ ฯ อตีโต ภโว อตีตภโว ฯ อตี...สูติ ปวตฺตานนฺติ อาธาโร ฯ ขนฺธาทีนนฺติ อนุสฺสรณนฺติ กมฺมํ ฯ ขนฺโธ อาทิ เยสํ นามาทีนํ ตานิ ขนฺธาทีนิ ฯ วุตฺตนเยน

๑. ฎีกายมฺปน โคจานิวาสน...อิติ ทิสฺสติ ฯ

ทิพฺพานํ โสตตฺยาทินา ทิพฺพญฺจ ...อิติ ตสฺมา ทิพฺพจกฺขุ ฯ วุตฺต...นาติ ทิพฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๖๔] จุตูปปาตญาณํ ปน กึ ทสฺสิตนฺติ อาห จุตูตฺยาทิ ฯ จุตู...เมว ปณฺฑิเตน วุจฺจตี ฯ จุตู...ณนฺตีติ วุจฺจตีติ อากาโร ฯ อุปปชฺชนํ อุปปาโต ฯ จุติ จ อุปปาโต จ จุตูปปาโต ฯ จุตูปปาเต ปวตฺตํ ญาณํ จุตู...ญาณํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ ทิพฺพ...วาติ วุจฺจตีติ กมฺมํ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ ญาณํ นิวตฺเตติ ฯ

[๓๖๕] นนุ จ ยถากมฺมูปคตญฺญาณํ อนาคตํสญาณนฺติ เทฺว อภิญฺญา อตฺถิ กสฺมา ตานิ อิธ น ทสฺสิตานีติ อาห ยถาตฺยาทิ ฯ ยถากมฺโม...อิชฺฌนฺติ ฯ ยถา...นีติ อิชฺฌนฺตีติ กตฺตา ฯ กมฺมสฺส อนุรูปํ ยถากมฺมํ ฯ ยถากมฺมํ อุปคจฺฉนฺตีติ ยถา...คา เย สตฺตา ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ อุสฺโส ฯ ยถากมฺโมปเคสุ ปวตฺตํ ญาณํ ยถา...ณํ ฯ อนาคโต อํโส โกฏฺฐาโส อนาคตํโส ฯ อนาคตํเส ปวตฺตํ ญาณํ อนา...ณํ ฯ ยถากมฺโมปคญฺญาณญฺจ อนาคตํสญาณญฺจ ยถา... ญาณานิ ฯ ปิสทฺโท ทิพฺพจกฺขุํ อเปกฺขติ ฯ ทิพฺพ...วาติ อิชฺฌนฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ทิพฺพจกฺขุสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ ทิพฺพ...วโส ฯ เอวสทฺเทน อญฺญวเสน อิชฺฌตีติ ญาเปติ ฯ

[๓๖๖] วุตฺตมตฺถํ สมตฺเถนฺโต อาห น หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ เตสํ ยถากมฺโมปคญฺญาณอนาคตํสญาณานํ วิสุํ ปริกมฺมํ นตฺถิ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ เตสนฺติ ปริกมฺมนฺติ

สมฺพนฺโธ ฯ วิสุนฺติ ปริกมฺมนฺติ วิเสสนํ ฯ ปริกมฺมนฺติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ เตสํ วิสุํ ปริกมฺมสฺส อภาวโต ทิพฺพจกฺขุญาณปฏิลาเภเนว ตสฺส ปริวารานิ หุตฺวา ปฏิลทฺธานิ ฯ ตตฺถ เตสุ ทฺวีสุ ญาเณสุ อาคตํ...ยงฺกิญฺจิ ธมฺมชาตํ อารมฺมณํ โหติ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อนาค...สฺสาติ อารมฺมณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ตาวาติ โหตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อนาคเตติ สตฺตทิวสาติ อาธาโร ฯ สตฺต...โตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ ปรนฺติ ปวตฺตนกาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตนกจิตฺตเจตสิกนฺติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ ปวตฺติสฺสตีติ ปวตฺตนกํ ยํ จิตฺตเจตสิกํ ฯ จิตฺตญฺจ เจตสิกญฺจ จิตฺต...กํ ฯ ปวตฺตนกญฺจ ตํ จิตฺตเจตสิกญฺจาติ ปว...กํ ฯ [ทุติยทิวสโตติ] ปฏฺฐายาติ ปวตตนกนฺติ วิเสสนํ ฯ ปวตฺตนกนฺติ ยงฺกิญฺจีติ วิเสสนํ ฯ จสทฺโท ปว...สิกญฺจ ปวตฺตนกญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ยงฺกิญฺจีติ รูปสทฺทาทิจิตฺตเจตสิกํ ฯ ยงฺกิญฺจีติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ อา...ณนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ

[๓๖๗] ยงฺกิญฺจีติ วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห ตํ หิตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ตํ อนาคตํสญาณํ สวิสเย อตฺตโน อารมฺมเณ สพฺพ...กํ อิติ อาจริเยหิ วุตฺตํ ฯ ตนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ หิ ทฬฺหิ ฯ สวิสเยติ คตีติ อาธาโร ฯ อตฺตโน วิสโย สวิสโย ฯ คมนํ คติ ฯ สพฺพญฺญุตญาณสฺส คติ วิย คติ เอตสฺส ญาณสฺสาติ

สพฺพ...ติกํ ฯ สพฺพ...กนฺตีติ วุตฺตนฺติ อากาโร ฯ ยถากมฺโม... เจตนา...รมฺมณํ ฯ จตฺตาโรติ ขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ ปีสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ขนฺธาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อารมฺมณนฺติ ขนฺธาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ ยสฺมา ตํ ญาณํ ยถากมฺมูปคนฺติ วุจฺจติ ตสฺมา ยถากมฺโมปคตญาณสฺส กุสลากุสลสงฺขาตา เจตนา อารมฺมณนฺติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ ปฏฺฐาเน ปน กุสลา ขนฺธา ยถากมฺมูปคญฺญาณสฺส อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโยติ วุตฺตตฺตา จตฺตาโรปิ ยถากมฺมูปคญฺญาณสฺส อารมฺมณนฺติ สงฺคหการา วทนฺติ ฯ โคจ...นาติ อารมฺมณเภเทน เภโทติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เภโทติ อภิญฺญานํ เภโท ฯ โคจ...โทติ ตติยาตปฺปุริโส น ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ สมถกมฺมฏฺฐาเน วุตฺโต นโย สมถ...โย ฯ

[๓๖๘] ยา ธมฺมชาติ อนิ...อิติ ตสฺมา สา วิปสฺสนา ฯ อนิ...นาติ วิวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนิจฺจํ อาทิ เยสํ ทุกฺขาทีนํ ตานิ อนิจฺจาทีนิ ฯ อนิจฺจาทีนํ วโส อนิ...วโส ฯ วิ...นาติ ปสฺสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อนิ...ปญฺญาติ ลทฺธปทํ ฯ อนิ...กาติ ภา...ญฺญาติ วิเสสนํ ฯ อนิจฺจานุปสฺสนา อาทิ ยาสํ วิปสฺสนานํ ตานิ อนิ...ทิกา ฯ ภาวนา จ สา ปญฺญา จาติ ภาวนาปญฺญา ฯ ตสฺสา วิปสฺสนาย กมฺมฏฺฐานํ วา สาเยว วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ อิติ ตสฺมา วิป...นํ ฯ ตสฺสาติ กมฺมฏฺฐานนฺติ

สมฺพนฺโธ ฯ สาเยวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปจมนเย ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ ทุติเย กมฺมธารโย ฯ

[๓๖๙] อาธารวจนียํ ตสฺมินฺติ วุตฺตํ วิปสฺสนากมฺมฏฺฐาเนติ ปทํ สงฺคโหติ ปเทน สมฺพชฺฌตีติ ญาเปนฺโต อาห สตฺตตฺยาทิ ฯ วิปสฺสนากมฺมฏฺฐาเนติ ปทสฺส สตฺต...โหติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิป...เนต สงฺคโหติ อาธาโร ฯ อนิ...ณํ ยํ ธมฺมชาตํ ลกฺขิตพฺพํ วา ธมฺโม อเนน ธมฺมชาเตน ลกฺขิยติ อิติ ตสฺมา อนิ...ณํ ฯ ลกฺขิตพฺพนฺติ ลกฺขณํ ฯ ลกฺขิยติ อเนนาติ ลกฺขณํ ฯ อนิจฺจตาเอว ลกฺขณํ อนิ...ณํ ฯ อุทย...อิติ ตสฺมา ทุกฺขลกฺขณํ ฯ อุทโย จ วโย จ อุทยวโย ฯ ปฏิปีฬิยเต ปฏิปีฬนํ ฯ อุทยวโย เอว ปฏิปีฬนํ อุท...ฬนํ ฯ อุทย...ฬนํ อิติ สงฺขาโต อุท...ขาโต ฯ ทุกฺขสฺส ภาโว ทุกฺขภาโว ฯ อุทย...ขาโต เอว ทุกฺขภาโว อุท...ภาโว ฯ อุท...โวติ ลกฺขณนฺติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท กมฺมธารยํ ญาเปติ ฯ ลกฺขณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ปรกปฺปิตสฺส[1] ติตฺถิเยหิ จินฺติตสฺส อตฺตโน...ตฺตตา ฯ ตเทว อนตฺตตฺตํ ลกฺขณํ อิติ ตสฺมา อนตฺตตฺตลกฺขณํ[2] ฯ ปร...สฺสาติ อตฺตโนติ วิเสสนํ ฯ ปเรหิ กปฺปิโต ปรกปฺปิโต ฯ อตฺตโนติ อภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ อภาโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตเทวาติ ลกฺขณนฺติ วิเสสนํ ฯ อตฺตโน อภาโว อนตฺตา ฯ อนตฺตา เอว

๑. ปรปริกปฺปิตสฺสาติ ฏีกาปาโฐ ฯ ๒. ฏีกายมฺปน อนตฺตลกฺขณนฺติ ทิสฺสติ ฯ

ลกฺขณํ อน...ณํ ฯ ติณฺณํ...ทิกา ฯ ติณฺณนฺติ ลกฺขณานนฺติ วิเสสนํ ฯ ลกฺขณานนฺติ อ...นาติ กมฺมํ ฯ อนิ...กาติ อิทํ ลหุกนเยน วุตฺตํ ฯ อนิ...สฺสนา อาทิ ยสฺสา อนุปสฺสนาย อนิ...กา ฯ อาทิสทฺเทน ทุกฺขานุปสฺสนาอนตฺตานุปสฺสานํ คหณํ ฯ

[๓๗๐] ขนฺธาทีนํ...ญาณํ ฯ ขนฺธาทีนนฺติ สมฺมสนาติ กมฺมํ ฯ กลาปโตติ สมฺมสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺม...ตนฺติ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ สมฺมสนสฺส วโส กิจฺจํ สมฺมสนวโส ฯ สมฺมสนวเสน ปวตฺตํ สมฺม...ปวตฺตํ ฯ อุปฺปา...ตฺตนฺติ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ อุปฺปาโท จ ภงฺโค จ อุปฺปาทภงฺคํ ฯ อุปฺปาทภงฺคสฺส อนุปสฺสนา อุ...นา ฯ อุปฺปาท...นาย วโส อุปฺปา...วโส ฯ อุปฺปา...วเสน ปวตฺตํ อุปฺปา...วตฺตํ ฯ อุทยํ ...ญาณํ ฯ อุทยนฺติ มุญฺจิตฺวาติ กมฺมํ ฯ มุญฺจิตฺวาติ ปวตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วเยติ ปวตฺตาติ อาธาโร ฯ ปวตฺตนฺติ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ สงฺขารานํ ...ญาณํ ฯ สงฺขารานนฺติ อนุปสฺสนาติ กมฺมํ ฯ ภยโตติ อนุปสฺสนาติ ตติยา-วิเสสนํ ฯ อนุ...นาติ ปวตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุปสฺสนาย วโส อนุ...วโส ฯ ทิฏฺจ...นนฺติ เปกฺขนาติ กมฺมํ ฯ ทิฏฺจํ ภยํ เยสํ เต ทิฏฺจภยา ฯ อา...โตติ เปกฺขนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เป...นาติ ปวตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เปกฺขนสฺส วโส เป...โส ฯ ทิฏฺฐา...ญาณํ ฯ ทิฏฺจา...สูติ นิพฺพินฺทนาติ อาธาโร ฯ ทิฏฺโจ อาทีนโว เยสํ สงฺขารานํ เต ทิฏฺจาทีนวา ฯ นิ...ตฺตนฺติ ญาณนฺติ

วิเสสนํ ฯ นิพฺพินฺทนสฺส วโส นิพฺ...วโส ฯ นิพฺพินฺทนวเสน
ปวตฺตํ นิ...ตฺตํ ฯ นิพฺพินฺทนํ นิพฺเพโท ฯ นิพฺเพเท ปวตฺตํ
ญาณํ นิพฺเพทญาณํ ฯ นิ...ตฺวาติ กามตาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ
สงฺขาเรหีติ มุญฺจิตูติ อปาทานํ ฯ มุญฺจิ...นาติ ปวตฺตนฺติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ มุญฺจิตุํ กาเมตีติ มุญฺจิตุกาโม โย โยคี ฯ
มุญฺจิตุกามสฺส ภาโว มุ...ตา ฯ มุญฺจิ...ตาย วโส มุญฺ...โส ฯ
มุญฺจิตุํ กาเมตีติ มุ...โม ฯ มุญฺจิตุกามสฺส ภาโว มุญฺ...กมฺยํ ฯ
มุญฺ...กมฺยํ เอว มุญฺจิตุกมฺยตา ฯ มุญฺจิ...ยตาย ปวตฺตํ ญาณํ
มุญฺจิ...ญาณํ ฯ มุ...สฺสาติ อุปายาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปา...ตฺถนฺติ
ปริคฺคหาติ สมฺปทานํ ฯ อุปายสฺส สมฺปฏิปาทนํ อุปา...ทนํ ฯ
ปุนาติ ปริคฺคหาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ สงฺขารานนฺติ ปริคฺคหาติ
กมฺมํ ฯ ปริ...ตฺตนฺติ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ ปริจฺฉินฺทิตฺวา คหณํ
ปริคฺคโห ฯ ปริคฺคหสฺส วโส ป...วโส ฯ ปริคฺคหวเสน ปวตฺตํ
ปริ...วตฺตํ ฯ ปฏิสงฺขิยเต ปริจฺฉินฺทิตฺวา ญายเต ปฏิสงฺขา ฯ
ปฏิสงฺขาย ปวตฺตํ ญาณํ ปฏิสงฺขาญาณํ ฯ ปฏิ...สูติ ภยนนฺทีติ
อาธาโร ฯ ปฏิสงฺขาตา จ เต ธมฺมา จาติ ปฏิ...มฺมา ฯ ภย...นาติ
อชฺฌุ...ตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภยญฺจ นนฺทิ จ ภยนนฺทิ ฯ
ภยนนฺทิยา วิวชฺชนํ ภย...ชฺชนํ ฯ ภย...นสฺส วโส ภย...วโส ฯ
อชฺฌุ...ตฺวาติ ปวตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ สงฺขาเรสุ อุเปกฺขา
สงฺขา...กฺขา ฯ สงฺขารุเปกฺขาย ปวตฺตํ ญาณํ สงฺ...ญาณํ ฯ

ปฺริ...ญาณํ ฯ ปฺริมานนฺติ นวนฺนนฺติ วิเสสนํ ฯ นวนฺนนฺติ สมฺมสนญาณาทีนํ กิจฺจาติ สมฺพนฺโธ ฯ กิ...ยาติ อนุกูลนฺติ สมฺปทานํ ฯ กิจฺจสฺส นิปฺผตฺติ กิจฺ...ตฺติ ฯ อุปรีติ โพ...นนฺติ อาธาโร ฯ จสทฺโท กิจฺจ...ยา จ โพธิ...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ สตฺตตฺตึสายาติ โพธิ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ โพธิ...นนฺติ อนุกูลนฺติ สมฺปทานํ ฯ โพธิปกฺขิยา จ เต ธมฺมา จาติ โพธิ...มฺมา ฯ อนุกูลนฺติ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ

[๓๗๑] มคฺโค อตฺต...ณโต นาม ฯ สญฺโญ...โมกฺโข นาม ฯ มคฺโค นิจฺจ...มิตฺโต นาม ฯ มคฺโค ปณิ...หิโต นาม ฯ อตฺตโต สุญฺโญ มคฺโค อตฺตสุญฺโญ ฯ อตฺตสุญฺญสฺส ภาโว อตฺตสุญฺญตา ฯ อตฺต...ยาติ สุญฺญโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สญฺโญ...หีติ วิมุจฺจนฺติ อปาทานํ ฯ สญฺโญชนํ อาทิ เยสํ โอฆาทีนํ เต สญฺโญชนาทโย ฯ วิ...นาติ วิโมกฺโขติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิมุจฺจนํ เอว อตฺโถ วิมุจฺจนตฺโถ ฯ วิโมกฺโขติ สญฺญา ฯ วิมุจฺจตีติ วิโมกฺโข โย มคฺโค ฯ นิจฺจ...โนติ อภาโวติ สมฺพนฺโธ ฯ นิจฺจํ เอว นิมิตฺตํ นิจฺจนิมิตฺตํ ฯ นิจฺจนิมิตฺตํ อาทิ เยสํ ธุวนิมิตฺตาทีนํ ตานิ นิจฺจ...ทีนิ ฯ อภาวโตติ อนิมิตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ นิมิตฺตสฺส อภาโว อนิมิตฺโต ฯ ปณิหิตสฺสาติมสฺส วิวรณํ ตณฺหา...ธิสฺสาติ ฯ ปณิธานํ ปตฺถนํ ปณิหิโต ตณฺหา ฯ ปนิปุพฺโพ ธา ปตฺถนายํ ฯ ภาวกมฺเมสุ

ต ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ มฺนาทีหิ จิ ฯ ตณฺหา เอว ปณิธิ ตณฺหาปณิธิ ฯ ตณฺหา...สฺสาติ อภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อภาวโตติ อปฺปณิหิโตติ เหตุ ฯ ปณิหิตสฺส อภาโว อปฺปณิหิโต ฯ

[๓๗๒] โย ปุคฺคโล นํ สีลํ ปาติ รกฺขติ สีลํ ตํ ปาตึ รกฺขนฺตํ ปุคฺคลํ อปา...ทุกฺเขหิ โมกฺเขติ โมจยติ อิติ ตสฺมา ตํ สีลํ ปาติโมกฺขํ ฯ ตเทว ปาติโมกฺขํ กาย...สํวโร นาม สโม...สีลํ จ นาม อิติ ตสฺมา ปาติ...สีลํ ฯ โยติ ปาตีติ กตฺตา ฯ นนฺติ ปาตีติ กมฺมํ ฯ ปาตีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ ปา รกฺขเณ ฯ ติ ฯ ตนฺตินสฺส มนํ ฯ ตนฺติ ปาตินฺติ วิเสสนํ ฯ ปาตินฺติ โมกฺเขตีติ กมฺมํ ฯ ปาติ รกฺขตีติ ปาติ โย ปุคฺคโล ฯ ปา รกฺขเณ ฯ มิทาทีหิ ตฺติติโย ฯ อปายาทีหีติ ทุกฺเขหีติ วิเสสนํ ฯ อปาเย ปวตฺตํ อปายํ ฯ ณ ราคาทินา ณ ฯ อปายํ อาทิ เยสํ ทุกฺขานํ ตานิ อปายาทีนิ ฯ อปายิกาทีหีติปิ ฯ ทุกฺเขหีติ โมกฺเขตีติ อปาทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ปาตีติ ปาติ โย ปุคฺคโล สีลํ ปาติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล ปาติ ฯ ปาตึ โมกฺเขตีติ ปาติโมกฺขํ ยํ สีลํ ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ ตทฺธิตํ ฯ ณ ราคา... ฯ ตเทวาติ สญฺญี ฯ เอวสทฺโท กมฺมธารยํ ญาเปติ ฯ กาย...หีติ สํวรณาติ อปาทานํ ฯ กายโต ปวตฺตํ ทุจฺจรีตํ กาย...ตํ ฯ ตํ อาทิ เยสํ ทุจฺจริตานํ ตานิ กาย...ทีนิ ฯ สํวริยเต รกฺขิยเต

๑. กิมิทํ ฯ วีมํสิตพฺพํ ฯ

สํวรณํ ฯ สํ...โตติ สํวโรตี เหตุ ฯ สํวโรติ สญฺญา ฯ สํวรติ รกฺขตีติ สํวโร. ฯ สมา...นาติ สีลนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมาธิยเต กายสจีกมฺมานํ สมฺมา ฐปิยเต สมาธานํ ฯ อุปธายเต กุสลานํ ฐปิยเต อุปธานํ ธารณํ ฐปนํ ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อุปธานนฺติ อุปธารณนฺติ ปเทน สมานตฺถํ ฯ สมาธานญฺจ อุปธานญฺจ สมาธาโนปธานํ ฯ ตํ เอว อตฺโถ สมา...นตฺโถ ฯ สีลนฺติ สญฺญา ฯ จสทฺโท สํวโร จ สีลญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ สํวโร จ ตํ สีลญฺจาติ สํวรสีลํ ฯ ปาติโมกฺขํ เอว สํวรสีลํ ปาติ...สีลํ ฯ มนจฺฉ...สีลํ ฯ มนจฺฉ...นนฺติ อินฺ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ มโน ฉฏฺโฐ เยสํ อินฺทฺริยานํ ตานิ มนจฺฉฏฺฐานิ ฯ อินฺ...นนฺติ สํวรณาติ กมฺมํ ฯ รูปาทีสูติ สํวรณาติ อาธาโร ฯ สํ...นาติ ปวตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สํวรณสฺส วโส สํ...โส ฯ ปวตฺตนฺติ สีลนฺติ วิเสสนํ ฯ อินฺทฺริยานํ สํวเรน ปวตฺตํ สีลํ อินฺทฺริ...สีลํ ฯ มิจฺฉา...สีลํ ฯ มิจฺฉา...นาติ ปริสุทฺธีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มจฺฉา อาชีวติ เอเตน ธมฺเมน ปุคฺคโลติ มิจฺฉาชีโว ฯ มิจฺฉาชีวสฺส วิวชฺชนํ มิจฺฉา...นํ ฯ อาชีวสฺสาติ ปริสุทฺธีติ สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...ตฺตนฺติ สีลนฺติ วิเสสนํ ฯ ปริสุชฺฌนํ ปริสุทฺธิ ฯ ปริสุทฺธิยา วโส ปริ...วโส ฯ ปริสุทฺธิวเสน ปวตฺตํ ปริ...ตฺตํ ฯ อาชีวสฺส ปริสุทฺธิ อาชีวปาริสุทฺธิ ฯ เตสุ วุทฺธิ... ฯ มชฺเฌ วุทฺธิ ฯ อาชีวปาริสุทฺธิวเสน

๑. ฏีกายมฺปน สโมธาน...อิติ ทิสฺสติ ฯ

ปวตฺตํ สีลํ อา...สีลํ ฯ ปจฺจเย...สีลํ เตสํ ปจฺจยานํ อิท...สีลํ ฯ
ปจฺจเยติ สนฺนิสฺสิตนฺติ กมฺมํ ฯ ปจฺจเย สนฺนิสฺสิตนฺติ ปทสฺส วิวรณํ
เตสํ ...สีลนฺติ ฯ เตสนฺติ ตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อิท...ยาติ ปจฺจเวกฺขณาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อยํ อตฺโถ ปโยชนํ อิทมตฺโถ ฯ เตสุ วุทฺธิ... ฯ
มชฺเฌ พินฺทุอาคโม ฯ พินฺทุสฺส โม ฯ อิทมตฺโถ เอเตสํ
ปจฺจยานมตฺถีติ อิทมตฺถิกา ฯ โท ธสฺส เจติ จสทฺเทนตฺถสฺสฏฺโช[๑] ฯ
ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ อิทมตฺถิกานํ ภาโว อิท...กตา ฯ
ปจฺจ...สีลนฺติ สญฺญี ฯ ปจฺจเวกฺขณํ เอว สีลํ ปจฺจ...สีลํ ฯ
ปจฺจเย สนฺนิสฺสิตํ ปจฺจ...ตํ ฯ ทุติยาตปฺปุริโส ฯ ปจฺจ...ตํ เอว
สีลํ ปจฺจ...สีลํ ฯ จตุ...ตฺตา จตุปาริ...สีลํ นาม ฯ จตฺตาโร
วิธา ยสฺส สีลสฺส ตํ จตุพฺพิธํ ฯ จตุพฺพิธสฺส ภาโว จตุพฺพิธตฺตํ ฯ
อาปตฺติยา ยถากมฺมํ เทสิยเต เทสนา ฯ อินฺทฺริยานํ สํวรณํ
สํวโร ฯ ธมฺเมน ปจฺจยานํ ปริเยสนํ ปริเยฏฺฐิ ฯ ปริปุพฺโพ
เอส ปริเยสเน ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ฯ สาทิสนฺตปุจฺฉภญฺชหํ-
สาทีหิ ฏฺโฐ ฯ ตสฺส ธาตฺวนฺเตน ฏฺโฐ ฯ มชฺเฌ ยาคโม ฯ
ปจฺจเวกฺขิยเต ปจฺจเวกฺขณํ ฯ เทสนา จ สํวโร จ ปริเยฏฺฐิ จ
ปจฺจเวกฺขณญฺจ เทสนา...กฺขณํ ฯ ตสฺส วโส เทสนา...วโส ฯ
ปริสุชฺฌตีติ ปริสุทฺธิ ยํ สีลํ ฯ ปริสุทฺธสฺส ภาโว ปริสุทฺธตฺตํ ฯ
จสทฺโท จตุ...ตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ จตุพฺพิธตฺตา ปริสุทฺธตฺตา

๑. เอวํ สนฺเต อิทมฏฺฐิกาติ ภวิตพฺพํ ฯ

จาติ จตุ...สีลนฺติ เหตุ ฯ เทสนา...นาติ ปริสุทฺธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุ...ลนฺติ สญฺญา ฯ ปริสุชฺฌนฺตีติ ปาริสุทฺธานิ ยาติ สีลานิ ฯ เตสุ วุทฺธิ ฯ ปาริสุทฺธานิ จ ตานิ สีลานิ จาติ ปาริสุทฺธสีลานิ ฯ จตฺตาริ ปาริสุทฺธสีลานิ จตุปาริสุทฺธสีลํ ฯ ทิคุ ฯ

[๓๗๓] สมาธิ จิตฺตวิสุทฺธิ นาม ฯ กสฺมา ฯ จิตฺตสฺส วินี ...นโต วา จิตฺต...อิติ กตฺวา กรณเหตุ จิตฺตวิสุทฺธิ นามาติ โยชนา ฯ จิตฺตสฺสาติ วิโสธาติ กมฺมํ ฯ วินี...นาติ วิโสธนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิคตํ นีวรณํ เอตสฺมา จิตฺตโตติ วินีวรณํ ฯ วินีวรณสฺส ภาโว วินี...โว ฯ อาปาทิยเต อาปาทนํ ฯ วินีวรณภาวสฺส อาปาทนํ วิ...ทนํ ฯ วินีว...ทนสฺส วโส วินี...วโส ฯ วินี...โตติ จิตฺต...นามาติ เหตุ ฯ วิโสธิยเต วิโสธนํ ฯ วิโสธิยเต วิสุทฺธิ ฯ จิตฺตสฺส วิสุทฺธิ จิตฺตวิสุทฺธิ ฯ จิตฺตสีเสนาติ นิทฺทิฏฺฐาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตญฺจ ตํ สีสญฺจาติ จิตฺตสีสํ ฯ นิทฺทิฏฺฐสฺส สมาธิสฺส ภาโว นิทฺทิฏฺฐตฺตํ ฯ วิสุชฺฌตีติ วิสุทฺโธ โย สมาธิ ฯ วิสุทฺธสฺส ภาโว วิสุทฺธตฺตํ ฯ จสทฺโท นิทฺทิฏฺฐตฺตา จ วิสุทฺธตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ นิทฺทิ...ตฺตา จาติ ทฺวยํ จิตฺตวิสุทฺธิ นามาติ เหตุ ฯ อิตีติ กตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ กตฺวาติ จิตฺตวิสุทฺธิ นามาติ เหตุ ฯ วิสุชฺฌตีติ วิสุทฺธิ โย สมาธิ ฯ จิตฺตญฺจ สา วิสุทฺธิ จาติ จิตฺตวิสุทฺธิ ฯ

๑. จตุปาริสุทฺธิสีลนฺติ ฏีกาปาโฐ ฯ

[๓๗๔] ธมฺมานํ สามญฺญ...วิสุทฺธิ นาม กสฺมา นาม...กตฺวา กรณโตติ โยชนา ฯ ธมฺมานนฺติ ลกฺขณํ รโสตฺยาทีสุ สมฺพนฺโธ ฯ สามญฺญสภาโวติ ลกฺขณนฺต วิเสสนํ ฯ สามญฺญนฺติ สาธารโณ อนิจฺจาทิสภาโว ฯ สเมติ สาธารณํ ภวตีติ สามญฺญํ ยํ ลกฺขณํ ฯ สภาโวติ กกฺขฬาทิผุสนาทิโก อสาธารโณ ฯ ภวนํ ภาโว กกฺขฬาทิอากาโร ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว ฯ วาสทฺโท[๑] สมุจฺจโย กิจฺจ...โยติ รโสติ วิเสสนํ ฯ กตฺตพฺพนฺติ กิจฺจํ ฯ อตฺตโน สมฺปชฺชนํ สมฺปตฺติ ฯ กิจฺจญฺจ สมฺปตฺติ จ กิจฺจสมฺปตฺติโย ฯ รสิตพฺโพ อสฺสาทิตพฺโพ ปณฺฑิเตหีติ รโส โย กิจฺจาทิ ฯ อุป...ผลนฺติ ปจฺจุปฺปฏฺฐานนฺติ วิเสสนํ ฯ อุป...โรติ คเหตพฺพภาเวน ญาณสฺส อุปฏฺฐหนากาโร ฯ คยฺหากาเรน ชิยเต อุปฏฺฐานํ ฯ อุปสทฺโท คยฺหากาเร วตฺตติ ฯ อุปฏฺฐานํ เอว อากาโร อุป...โร ฯ ผลติ นิปฺปชฺชตีติ ผลํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ญาณํ ปฏิจฺจ อุปฏฺฐหิยเต ปจฺจุปฏฺฐานํ อุปฏฺฐานากาโร ฯ อตฺตโน การณํ ปฏิจฺจ ตปฺปฏิพิมฺพภาเวน อุปฏฺฐาตีติ ปจฺจุปฏฺฐานํ ยํ ผลํ ฯ อิติ เอวนฺติ วุตฺตาติ นิทสฺสนํ ฯ วุตฺตานนฺติ ลกฺข...ทีนนฺติ วิเสสนํ ฯ ลกฺข...ทีนนฺติ ปริคฺคโหติ กมฺมํ ฯ ผุส...โณติ ผสฺโสติ วิเสสนํ ฯ ผุสนํ ลกฺขณํ ยสฺส ธมฺมสฺส โส ผุ...โณ ฯ ผสฺโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กกฺข...ณาติ

๑. ฏีกายํ วาสทฺโท น ทิสฺสติ ฯ

ปจฺวีติ วิเสสนํ ฯ กกฺขฬํ ลกฺขณํ ยสฺสา ยสฺสา ปจฺวิยา สา กกฺข...ณา ฯ
ปจฺวีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติอาทินา นเยน ฯ อิติอาทินาติ วิตฺถารโตติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ วิตฺถารโตติ ปริคฺคโหติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
อารมฺมณํ นมิยเต นมนํ ฯ นมนํ ลกฺขณํ ยสฺส นามสฺส ตํ
นมนลกฺขณํ ฯ นมน...ณนฺติ นามนฺติ วิเสสนํ ฯ รุป...ณนฺติ
รูปนฺติ วิเสสนํ ฯ รุปฺปนํ ลกฺขณํ ยสฺส รูปสฺส ตํ รุป...ณํ ฯ
อิติอาทินาติ สงฺเขปโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺเขปโตติ ปริคฺคโหติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท วิตฺถารโต จ สงฺเขปโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
วาสทฺโทปิ อตฺถิ ฯ โส สมุจฺจเย วตฺตติ ฯ จสทฺโทเยว ยุตฺโต ฯ
ปริคฺคโหติมสฺส วิวรณํ ปริจฺฉิชฺช คหณนฺติ ฯ ปจฺจ...นาติ
ปริจฺฉิชฺชาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตานํ ปฏิจฺจ ปวตฺตํ ปจฺจตฺตํ ฯ
ปจฺจตฺตํ ลกฺขณํ ปจฺจ...ณํ ฯ อตฺตโน ลกฺขณนฺตฺยตฺโถ ฯ ปจฺจตฺตลกฺขณํ
อาทิ ยสฺส รสาทิโน โส ปจฺจตฺตลกฺขณาทิ ฯ ปจฺจ...ทิโน วโส
ปจฺจ...วโส ฯ ปริจฺฉิชฺชาติ คหณนฺติ วิเสสนํ ฯ คหณนฺติมสฺส
วิวรณํ ทุกฺข...นนฺติ ฯ ทุกฺขสจฺจสฺส ววตฺถานํ ทุกฺข...นํ ฯ ทุกฺข
...นนฺติ สญฺญี ฯ ทิฏฺฐิวิสุทฺธีติ สญฺญา ฯ นามรูปโตติ อญฺโญติ
อปาทานํ ฯ อญฺโญติ อตฺตาติ วิเสสนํ ฯ อตฺตาติ นตฺถีติ
กตฺตา ฯ อิตีติ ทสฺสนาติ นิทสฺสนํ ฯ ทสฺสนโตติ ทิฏฺฐีติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อตฺต...โตติ วิสุทฺธีติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตา อิติ ปวตฺตา ทิฏฺฐิ อตฺตทิฏฺฐิ ฯ

อตฺตทิฏฺจิ เอว มลํ อตฺต...มลํ ฯ อตฺตทิฏฺจิมลสฺส วิโสธนํ อตฺต...ธนํ ฯ อตฺตาทิมลาติปิ ฯ น ยุตฺตํ ฯ มลโต วิสุชฺฌตีติ วิสุทฺธิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิตีติ กตฺวาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ กตฺวาติ ทิฏฺจิวิสุทฺธีติ เหตุ ฯ ทสฺสนํ ทิฏฺจิ ฯ ทิฏฺจิ จ สา วิสุทฺธิ จาติ ทิฏฺจจิวิสุทฺธิ ฯ

[๓๗๕] ปจฺจยปริคฺคโหติ ฯปนํ ฯ นามรูปญฺจ...สุทฺธิ นาม ฯ กสฺมา ฯ อโหสึ...กตฺวาติ โยชนา ฯ นามรูปนฺติ นิพฺพตฺตตีติ กตฺตา ฯ เทฺว จสทฺทา สมุจฺจยา ฯ ปฏิสนฺธิยนฺติ นิพฺพตฺตตีติ อาธาโร ฯ ตาวาติ นิพฺพตฺตตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อวิ...นาติ นิพฺพตฺตาตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อวิชฺชา จ ตณฺหา จ อุปาทานญฺจ กมฺมญฺจ อวิ...กมฺมานิ ฯ อวิชฺชา...กมฺมานิ เอว เหตุโย อวิ...ตุโย ฯ อวิ...เหตูนํ วโส อวิ...วโส ฯ ปวตฺติยํ ...เสน อุปฺปชฺชติ ฯ นามญฺจ ...วเสน อุปฺปชฺชติ ฯ ปวตฺติยนฺติ อุปฺปชฺชตีติ อาธาโร ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ รูปนฺติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ กมฺม....นาติ อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กมฺมญฺจ จิตฺตญฺจ อุตุ จ อาหาโร จ กมฺม...หารา ฯ กมฺม...หารา เอว ปจฺจยา กมฺม...ยา ฯ กมฺม...ยานํ วโส กมฺม...วโส ฯ นามนฺติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ จกฺขุ...นาติ อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จกฺขุ จ รูปญฺจ จกฺขุรูปํ ฯ จกฺขุรูปํ อาทิ เยสํ โสตสทฺทาทีนํ เต จกฺขุรูปาทโย ฯ นิสฺสโย จ อารมฺมณญฺจ นิสฺสยารมฺมณํ ฯ

นิสฺสยารมฺมณํ อาทิ เยสํ ปุเรชาตาทีนํ เต นิสฺสยารมฺมณาทโย ฯ
นิสฺส...โย จ เต ปจฺจยา จาติ นิสฺส...ปจฺจยา ฯ จกฺขุรูปาทโย จ
เต นิสฺสยารมฺมณา...ยา จาติ จกฺขุ...ปจฺจยา ฯ จกฺขุ...ยานํ วโส
จกฺขุ...วโส ฯ วิเสสโตติ อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท
วากฺยารมฺโภ ฯ โยนิโสมนสิกาโร อาทิ เยสํ ปฏิรูปเทสวาสาทีนํ
เต โย...ราทโย ฯ อาทิสทฺเทน ปฏิรูปเทสวาสปุพฺเพกตปุญฺญตา-
สปฺปุริสุปสฺสยานํ คหณํ ฯ จตุนฺนํ สมูโห จตุกฺกํ ฯ โยนิโสมน-
สิการาทีนํ จตุกฺกํ โยนิ...กฺกํ ฯ สมฺปชฺชนํ สมฺปตฺติ ฯ โยนิ...
จตุกฺกสฺส สมฺปตฺติ โยนิ...สมฺปตฺติ ฯ โยนิ...ยาติ อุปฺปชฺชตีติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ กุสลนฺติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ ตพฺพิ...นาติ
อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ตสฺสา โยนิ...สมฺปตฺติยา วิปริยาโย
ตพฺพิปริยาโย อโยนิโสมนสิการาทิจตุกฺกสงฺขาตา วิปตฺติ ฯ อกุสลนฺติ
อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ กุส...นาติ อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
กุสลญฺจ อกุสลญฺจ กุสลากุสลํ ฯ ตสฺส วโส กุ...โส ฯ วิปาโกติ
อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ ภว...นาติ อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ภวงฺคํ อาทิ เยสํ ทฺวาราทีนํ ตานิ ภวงฺคาทีนิ ฯ ภวงฺคาทีนํ
วโส ภว...โส ฯ อาวชฺชนนฺติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ ขี...นาติ
อุปฺปชฺชตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ขีณาสวสฺส สนฺตาโน ขี...โน ฯ
ขี...นสฺส วโส ขี...วโส ฯ กิริ...นนฺติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ
จสทฺโท กุสลญฺจ อกุสลญฺจ วิปาโก จ อาวชฺชนญฺจ กิริยาชวนญฺจาติ

โยเชตพฺโพ ฯ อิติ เอวนฺติ สา...ณาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ สาธา
...นาติ ปริคฺคหณนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สาธารโณ จ อสาธารโณ จ
สาธาร...ณา ฯ เตสํ วโส สาธา ...วโส ฯ สาธารโณ
อวิชฺชาตณฺหาทิ ฯ อสาธารโณ วิเสสปจฺจโย โยนิโสมนสิการาทิ ฯ
ตีสูติ อทฺธาสูติ วิเสสนํ ฯ อทฺธาสูติ ปวตฺตีติ อาธาโร ฯ
นาม...ยาติ ปจฺจยาติ สมฺพนฺโธ ฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปํ ฯ
นามรูปสฺส ปวตฺติ นาม...วตฺติ ฯ ปจฺจ...สฺสาติ กมฺมา...สฺสาติ
วิเสสนํ ฯ ปจฺจกฺขา อาทิ ยสฺส อนุปายสฺส[๑] โส ปจฺจกฺขาทิ ฯ
ปจฺจกฺขาทินา สิทฺโธ ปจฺจ...ทฺโธ ฯ กมฺม...สฺสาติ ปริคฺคหณนฺติ
กมฺมํ ฯ กมฺมํ อาทิ ยสฺส ปจฺจยสฺส โส กมฺมาทิ ฯ ปวตฺติยํ
ปจฺจกฺสิทฺธิรูปฺปฺปตฺตึ สนฺธาย กมฺมํ อาทิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ ฯ กมฺมาทิ จ
โส ปจฺจโย จาติ กมฺมาทิปจฺจโย ฯ ปริคฺคหณนฺติมสฺส
อธิปฺปายวเสน วิวรณํ สมฺ...ตฺถานนฺติ ฯ สมุทยสจฺจสฺส ววตฺถานํ
สมฺ...นํ ฯ สมฺ...นนฺติ สญฺญี ฯ กงฺขา...มาติ สญฺญา ฯ อหํ
อตีตํ อทฺธานํ อโหสึ นุ โข อิติอาทิกาย ...นโต ปญฺญา
กงฺขาวิตรณา นาม ฯ อเหตุ...วิสุทฺธิ จ นาม ฯ นุ โขติ
สํสยตฺเถ นิปาโต ฯ อหนฺติ อโหสินฺติ กตฺตา ฯ อตีตนฺติ
อทฺธานนฺติ วิเสสนํ ฯ อทฺธานนฺติ อโหสินฺติ อาธาโร ฯ
อโหสึ...อิติอาทิ ยสฺสา กงฺขาย สา อโหสึ...ทิกา ฯ อาทิสทฺเทน

๑. อุปายสฺสาติ มญฺเญ ฯ

น นุ โข อโหสึ อหมตีตมทฺธานนฺติอาทีนํ คหณํ ฯ อโห...กาย
โสฬสวิธายาติ กงฺขายาติ วิเสสนํ ฯ โสฬส วิธา ยสฺส สา
โสฬสวิธา ฯ สตฺถริ ...ย จาติ กงฺขายาติ วิเสสนํ ฯ สตฺถริ...อิติอาทิ
ยสฺสา สา สตฺถริ...ทิกา ฯ อาทิสทฺเทน ธมฺเม กงฺขาตีติอาทีนํ
คหณํ ฯ อฏฺฐ วิธา ปการา ยสฺสา กงฺขาย สา อฏฺฐวิธา ฯ
จสทฺโท โสฬส...ย อฏฺฐ...ย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ กงฺขายาติ วิตรณาติ
กมฺมํ ฯ วิตรณโตติมสฺส วิวรณํ อิติ...โตติ ฯ วิตริยเต วิตรณํ ฯ
อติ...โตติ วิตรณาติ เหตุ ฯ อติกฺกมิยเต อติกฺกมนํ ฯ กงฺขา...
ณาติ สญฺญา ฯ กงฺขาย วิตรณา กงฺขา...ณา ฯ อเหตุ...โตติ
วิสุทฺธีติ เหตุ ฯ นตฺถิ เหตุ เอตสฺส นามรูปทฺวยสฺสาติ
อเหตุ ฯ วิสโม เหตุ วิสมเหตุ ฯ อเหตุ จ วิสมเหตุ จ
อเหตุ...เหตุ ฯ อเหตุ...เหตุ อิติ ทิฏฺฐิ อเหตุ...ทิฏฺฐิ ฯ อเหตุ
...ทิฏฺฐิ เอว มลํ อเห...มลํ ฯ อเหตุ...ทิฏฺฐิมลสฺส วิโสธนํ
อเหตุ...ธนํ ฯ วิสุทฺธีติ สญฺญา ฯ จสทฺโท กงฺขาวิตรณา จ
วิสุทฺธิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ กตฺวาติ กงฺขา...
ทฺธีติ เหตุ ฯ

[๓๗๖] ตโต ปจฺจยปริคฺคหโต มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ
นามาติ อาหริตฺวา โยชนา ฯ ตโตติ ปทสฺส อามสนํ ปจฺจย...
โตติ ฯ ปจฺจ...โตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ ปรนฺติ อารพฺภาติ
กิริยาวิเสสนํ ฯ ตถา...สูติมสฺส วิวรณํ ปจฺจตฺต...เตสูติ ฯ

ปจฺจตฺต...นาติ [ทุวยํ] ปริ...สูติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺจตฺตสฺส อตฺตโน ลกฺขณํ ปจฺจ...ณํ ฯ ปจฺจตฺตลกฺขณํ อาทิ เยสํ รสาทีนํ ตานิ ปจฺจตฺต...ทีนิ ฯ ปจฺจตฺต...ทีนํ ววตฺถานํ นิจฺฉยนํ ปจฺจ...นํ ฯ ปจฺจ...นสฺส วโส ปจฺจ...วโส ฯ ปจฺจยานํ ววตฺถานํ ปจฺจ...ตฺถานํ ฯ ปจฺจ...นสฺส วโส ปจฺจย...วโส ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ปริคฺค... นฺเนสูติ ตยํ นามรูเปสูติ วิเสสนํ ฯ โลกุตฺตรํ วชฺเชนฺตีติ โล...วชฺชานิ ยานิ นามรูปานิ ฯ ติสฺโส ภูมิโย ติภูมิ ฯ ติภูมิยํ ปริยาปนฺนานิ ติ...นฺนานิ ฯ นามรูเปสูติ ขนฺธาทินยนฺติ อาธาโร ฯ อตี...สูติ นามรูเปสูติ วิเสสนํ ฯ อตีตาทีนํ เภโท อตีตาทิเภโท ฯ อตีตาทิเภเทน ภินฺนานิ อตี...นฺนานิ ฯ ขนฺธา...รพฺภาติมสฺส วิวรณํ ปญฺจกฺขนฺธ...รพฺภาติ ฯ ฉ จ ตานิ ทฺวารานิ จาติ ฉทฺวารานิ ฯ ฉทฺวาเรสุ ปวตฺตา ฉทฺวารปฺปวตฺตา ฯ ฉทฺวารปฺปวตฺตา จ เต ธมฺมา จาติ ฉ...ธมฺมา ฯ ปญฺจกฺขนฺธา จ ฉทฺวารานิ จ ฉฬารมฺมณานิ จ ฉทฺวารปฺปวตฺตธมฺมา จ ปญฺจ... ธมฺมา ฯ ปญฺจกฺขนฺธ...ธมฺมา อาทิ เยสํ อนินฺนทฺริยพทฺธรูปธมฺมานํ เต ปญฺจ...ธมฺมาทโย ฯ ปญฺจ...ทีนํ วโส ปญฺจ...วโส ฯ ปญฺจ...นาติ อาคตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจกฺขนฺธฉทฺวารฉฬารมฺมณปฺปวตฺตธมฺมาทิวเสนาติปิ ปาโฐ ฯ เอกํ ทฺวารํ นตฺถิ ฯ โส น ยุตฺโต ฯ อาคตนฺติ ขนฺธา...ยนฺติ วิเสสนํ ฯ ขนฺธา...ยนฺติ อารพฺภาติ กมฺมํ ฯ ขนฺธาทิ จ โส นโย จาติ ขนฺธาทินโย ฯ

อาทิสทฺเทน อายตนาทีนํ สงฺคหณํ ฯ อารพฺภาติ สงฺขิปตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กลา...นาติ สงฺขิปิตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ กลาปวเสนาติมสฺส วิวรณํ ปิณฺฑวเสนาติ ฯ สงฺขิปิตฺวาติ สมฺมสนฺตสฺสาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๓๗๗] อนิจฺจภาวสฺส เหตุํ ญาเปนฺโต อาห ยํ อตีเตติอาทิ ฯ ยํ รูปํ อตีเต ชาตํ ตํ รูปํ...นิรุทฺธํ อนา...ภาวิ[๑] ตมฺปิ รูปํ ตตฺเถว ฐาเน...สฺสติ ฯ ยํ รูปํ...เอตฺเถว ฐาเน...ฐาเน...สฺสติ ฯ อชฺฌตฺต ...รูปาทโย ตถา...ตสฺมา ธมฺมชาตํ[๒] ขยตฺเถน...นโต อนิจฺจํ อตฺตาทิ ...ตพฺพํ ภย...ณตฺตา ทุกฺขํ อสา...เวน อนตฺตา อิติ จ จกฺขุ... อาทินาติ โยชนา ฯ เอวสทฺโท อนาคตปจฺจุปฺปนฺนกาลํ นิวตฺเตติ ฯ ภวิสฺสตีติ ภาวิ ยํ รูปํ ฯ ภู สตฺตายํ ฯ ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณีฆิณฺ ฯ ฆิณฺ ฯ ปิสทฺโท อเปกฺโข ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ ฐานํ นิวตฺเตติ ฯ ตถาติ อุปมา ฯ อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ สุขุมญฺจ โอฬาริกญฺจ หีนญฺจ ปณีตญฺจ อชฺฌตฺต...ปณีตํ ฯ อชฺฌตฺต...ปณีตญฺจ ตํ รูปญฺจาติ อชฺฌตฺต...รูปํ ฯ อชฺฌตฺต...ปณีตรูปํ อาทิ เยสํ เวทนาทีนํ เต อชฺฌตฺต...ปณีตรูปาทโย ฯ อชฺฌตฺต...ทโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺมาติ อนิจฺจนฺติ เหตุ ฯ อนิจฺจนฺติมสฺส วิวรณํ อตฺตาทิ...ตพฺพนฺติ ฯ อตฺตา...นาติ อนุ...พฺพนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตา อาทิ เยสํ ชีวาทีนํ เต อตฺตาทโย ฯ อตฺตาทีนํ วโส

๑. ภวิสฺสตีติ ฎีกาปาโฐ ฯ ๒. ตนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

อตฺตาทิวโส ฯ น อิจฺฉิตพฺพนฺติมสฺส[๑] วิวรณํ อนุ...พฺพนฺติ ฯ น
อุปคนฺตพฺพํ อนุปคนฺตพฺพํ ฯ ขยตฺเถนาติมสฺส วิวรณํ ขยคมนโตติ ฯ
ขย...โตติ อนิจฺจนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ขยสฺส คมนํ ขยคมนํ ฯ
ภยตฺเถนาติมสฺส วิวรณํ ภยการณตฺตาติ[๒] ฯ ภย...ตฺตาติ ทุกฺขนฺติ
เหตุ ฯ ภยสฺส การณํ ภย...ณํ ฯ ภยการณสฺส ภาโว ภย...
ณตฺตํ ฯ อสา...นาติมสฺส วิวรณํ อตฺต...เวนาติ ฯ อตฺต...นาติ
อนตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตา จ โส สาโร จาติ อตฺตสาโร ฯ
อตฺตสาโร อาทิ เยสํ ชีวสาราทีนํ เต อตฺตสาราทโย ฯ อตฺต...
สาราทีนํ อภาโว อตฺต...ภาโว ฯ อิตีติ ปทํ อาทินาติ สรูปํ ฯ
จสทฺโท อชฺฌานปฺปยุตฺโต ฯ โส อิติ จ อนตฺตาติ จาติ
โยเชตพฺโพ ฯ จกฺขุ อนิจฺจํ...มโน...ธมฺมา ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ...
มโนวิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาตีติ ปทํ อาทินาติ ปทสฺส
สรูปํ ฯ อาทินา นเยนาติ อตีตาทิอทฺธานวเสนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
อทฺธานวเสนาติอาทีนํ ติณฺณํ ปทานํ ยถากฺกมํ อตฺถวิวรณํ
อตีตาทิอทฺธานวเสนาตฺยาทิ ฯ อตีโต กาโล อตีตกาโล ฯ
อตีตกาลโล อาทิ เยสํ อนาคตาทีนํ เต อตีตาทโย ฯ อตีตาทโย จ
เต อทฺธา จาติ อตี...ทฺธา ฯ อตีตาทิอทฺธานํ วโส อตี...วโส ฯ
อทฺธา อทฺธาโนติ อนนฺตรํ ฯ อตี...นาติ ตยํ สมฺมสนฺตสฺสาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อตีโต ธมฺโม อาทิ เยสํ เต อตีตาทโย ฯ

๑. น อิจฺจนฺติ สีหลฏีกาปาโจ ฯ ๒. ภยกรณโตติ ฏีกาปาโจ ฯ

อตีตาทีนํ ธมฺมานํ สนฺตาโน อตีตาทิสนฺตาโน ฯ อตีตาทิสนฺตานสฺส วโส อตี...วโส ฯ อตีโต ขโร อาทิ เยสํ เต อตีตาทโย ฯ อตีตาทโย จ เต ขณา จาติ อตี...ณา ฯ อตีตาทิขณานํ วโส อตี...วโส ฯ จสทฺโท ตีสุ ปเทสุ โยเชตพฺโพ ฯ โปตฺถเก วาสทฺโท อตฺถิ ฯ โส สมุจฺจโย ฯ สมฺมสนญาเณนาติมสฺส วิวรณํ กลาป...นาติ ฯ หุตฺวา...วตฺเตนาติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตํ ฯ หุตฺวา ภวนํ หุตฺวาภาโว ฯ หุตฺวา อภวนํ หุตฺวาอภาโว ฯ อุทโย จ วโย จ อุทยพฺพโย ฯ หุตฺวาอภาโว เอว อุทยพฺพโย หุตฺวา...โย ฯ ปฏิปีฬิยเต ปฏิปีฬนํ ฯ หุตฺวาอภาวอุทยพฺพโย เอว ปฏิปีฬนํ หุตฺวา...ฬนํ ฯ วเส อวตฺตนํ อวสวตฺตนํ ฯ หุตฺวาอภาวอุทยพฺพยปฏิ-ปีฬนญฺจ อวสวตฺตนญฺจ หุตฺวา...ตฺตนํ ฯ หุตฺวาอภาวอุทยพฺพยปฏิปีฬนํ เอว อาการโร หุตฺวา...การโร ฯ หุตฺวา...อิติ สงฺขาตํ หุตฺวา... สงฺขาตํ ฯ ลกฺขณานํ ตยํ ลกฺขณตฺตยํ ฯ หุตฺวาอภาว...สงฺขาตญฺจ ตํ ลกฺขณตฺตยญฺจาติ หุตฺวา...ตฺตยํ ฯ หุตฺวาอภาว...ตฺตยสฺส สมฺมสนํ หุตฺวา... สนํ ฯ หุตฺวา...สมฺมสนสฺส วโส หุตฺวา... สนวโส ฯ หุตฺวา...สมฺมสนวเสน ปวตฺตํ หุตฺวา...วตฺตํ ฯ หุตฺวา...นาติ สมฺม...เณนาติ วิเสสนํ ฯ หุตฺวาอภาวอุทยพฺพยปฏิปีฬน-อวสวตฺตนาการสงฺขาตํ ลกฺขณตฺตยํ สมฺมสนวสปฺปวตฺเตนาติ วากยมฺปิ อตฺถิ ฯ กลา...นาติ สมฺมสนฺตสฺสาติ กรณํ ฯ กลาปสฺส สมฺมสเนน ปวตฺตํ ญาณํ กลาป...ญาณํ ฯ ลกฺขณตฺตยนฺติ

สมฺมสนฺตสฺสาติ กมฺมํ ฯ สมฺมสนฺตสฺสาติมสฺส วิวรณํ ปริ...สฺสาติ ฯ สมฺมสตีติ สมฺมสนฺโต โย โยคี ฯ ปริ...สฺสาติ โยคิโนติ วิเสสนํ ฯ ปริมชฺชตีติ ปริมชฺชนฺโต โย โยคี ฯ สมฺมส...อุปฺปนฺเนติ ลกฺขณํ ปกฺขิตฺตํ ฯ สมฺม...เณติ อุปฺปนฺเนติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ ปนสทฺโท ิวิเสโส ฯ อุปฺปนฺเนติ สมนุปสฺสนฺตสฺสาติ ปเท ลกฺขณํ ฯ ปุนาติ สมนุปสฺสนฺตสฺสาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เตเสฺววาติ สงฺขาเรสูติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อวธารโณ ฯ สงฺขาเรสูติ อุทยพฺพยนฺติ อาธาโร ฯ อวิชฺชาสมุทยา...ขณวเสน จ อุทยพฺพยทสฺสนํ อิติ เอวํ เอเก... จตุธา อุทยพฺพยทสฺสนํ เอกธา จ อุทยพฺพยทสฺสนํ อิติ ปญฺจธา อุทยํ โหติ ปญฺจธา วยํ โหติ อิติ ทส...เรหิ ฯ อวิ...ยาติ สมุทโยติ เหตุ ฯ รูป...ทโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตณฺหากมฺม อิติ เปยฺยาเลน วุตฺตํ ฯ ตถา อุปมา ฯ อิติ เอวนฺติ สมุทยวเสน นิโรธวเสนาติ ทฺวเย นิทสฺสนํ ฯ รูปกฺขนฺเธติ สมุทยนิโรธาติ ทฺวเย อาธาโร ฯ โยคินา[๑] เวทนา...ปกฺขิปิตฺวา ฯ เวท...สูติ ปจฺจยสมุทยนิโรธาติ ทฺวเย อาธาโร ฯ อปิสทฺโท รูปกฺขนฺธํ อเปกฺขติ ฯ อาหารนฺติ อปเนตฺวาติ กมฺมํ ฯ อปเนตฺวาติ ปกฺขิปิตฺวาติ วิเสสนํ [๒] ฯ ผสฺส...โรธาตีติ จ เอวํ ปกฺขิปิตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ จสทฺโท อวิชฺชา-สมุทยา รูปสมุทโยตฺยาทิวจนํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ผสฺสนฺติ ปกฺขิปิตฺวาติ กมฺมํ ฯ ปกฺขิปิตฺวาติ อุทยพฺพยทสฺสนนฺติ ปเท วิเสสนํ ฯ อวิชฺชา-

๑. โยคิโนติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. กิริยาวิเสสนนฺติ มญฺญ ฯ

สมุทยา เวทนาสมุทโย ตณฺหากมฺมผสฺสสมุทยา เวทนาสมุทโย ตถา อวิชฺชานิโรธา เวทนานิโรโธ ตณฺหากมฺมผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธติ ผสฺสปกฺขิปนํ เอวํ สงฺขารกฺขนฺเธ ฯ วิญฺญา...นฺเธติ สมุทยนิโรธาติ ทฺวเย อาธาโร ฯ นาม...โรธาตีติ ปทํ ปกฺขิปิตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ อวิชฺชาสมุทยา วิญฺญาณสมุทโย ตณฺหากมฺมนามรูปสมุทยา วิญฺญาณ-สมุทโย ตถา อวิชฺชานิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ ตณฺหากมฺม-นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธติ นามรูปปกฺขิปนํ ฯ ปจฺจยานํ สมุทโย ปจฺจ...โย ฯ ปจฺจยสมุทยสฺส วโส ปจฺจ...วโส ฯ ปจฺจยานํ นิโรโธ ปจฺจ...โธ ฯ ปจฺจยนิโรธสฺส วโส ปจฺจ...วโส ฯ จสทฺโท ปจฺจย...น จ ปจฺจ...วเสน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปจฺจเยติ อวิชฺชาทิปจฺจเย อนามสิตฺวาติ กมฺมํ ฯ อนามสิตฺวาติ อุทยพฺพย-ทสฺสนนฺติ ปเท วิเสสนํ ฯ ปจฺจุปฺปนฺนกฺขเณสูติ ทสฺสเนนาติ อาธาโร ฯ ปจฺจุปฺปนฺนานิ จ ตานิ ขณานิ จาติ ปจฺจุปฺปนฺนกฺขณานิ ฯ ปจฺจยุปฺปนฺนกฺขนฺเธสูติปิ ปาโจ ฯ โส น ยุตฺโต ฯ นิพฺพ...มตฺตสฺสาติ ทสฺสเนนาติ กมฺมํ ฯ นิพฺพตฺตนํ นิพฺพตฺติ ฯ ลกฺขิยเต ลกฺขณํ ฯ นิพฺพตฺติ เอว ลกฺขณํ นิ...ณํ ฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ เอว มตฺตํ ปมาณํ นิพฺพ...มตฺตํ ฯ วิปริณามนํ วิปริณาโม ฯ วิปริณาโม เอว มตฺตํ ปมาณํ วิ...มตฺตํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ทสฺสเนนาติ ขณวเสนาติ ปเท วิเสสนํ๑ ฯ ทสฺสิยเต ทสฺสนํ ฯ ขณวเสนาติ

๑. ตติยาวิเสสนํ ฯ

อุทยพฺพยทสฺสนนฺติ อาหริตปเท ทสฺสนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท
ฐานปฺปยุตฺโต ฯ อิตีติ จตุธา เอกธาติ ทฺวเย นิทสฺสนํ ฯ เอเกกสฺมินฺติ
ขนฺเธติ วิเสสนํ ฯ ขนฺเธติ ทสฺสนนฺติ อาธาโร ฯ ปจฺจยวเสนาติ
จตุธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุธาติ ทสฺสนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ปจฺจยานํ วโส ปจฺจ...วโส ฯ ขณวเสนาติ เอกธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ขณสฺส วโส ขณวโส ฯ เอกธาติ ทสฺสนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จสทฺโท
จตุธา จ เอกธา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อิตีติ ปญฺจธาติ นิทสฺสนํ ฯ
ปญฺจธาติ โหตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อุทยนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ
ปญฺจธาติ โหตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วยนฺติ โหตีติ กตฺตา ฯ
อตีติ ทสาติ สรูปนิทสฺสนํ ฯ ทส...เสนาติ ปญฺญาสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ
ทส จ ทส จ ทสทส ฯ อุทยญฺจ วยญฺจ อุทยพฺพยานิ ฯ
ทสทส จ ตานิ อุทยพฺพยานิ จาติ ทส...ยานิ ฯ ทส ...ยานํ
ทสฺสนํ ทส...สฺสนํ ฯ ทส...ทสฺสนสฺส วโส ทส...วโส ฯ สม...หีติ
สมนุปสฺสนฺตสฺสาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สมํ เอว ปญฺญาสํ
สมปญฺญาสํ ฯ สมปญฺญาสํ เอว อาการา สม...การา ฯ อุท...
นาติ สมนุปสฺสนฺตสฺสาติ กรณํ ฯ อุทย...ยนฺติ สม...นฺตสฺสาติ
กมฺมํ ฯ สม...นฺตสฺสาติ โยคิโนติ วิเสสนํ ฯ สมฺมา อนุปสฺสตีติ
สมนุปสฺสนฺโต โย โยคี ฯ วิปสฺสิยเต วิปสฺสโก ฯ ภาวสาธนํ ฯ
อารทฺโธ วิปสฺสโก เยน โยคินา โส อารทฺธวิปสฺสโก ฯ โยคิโนติ
ววตฺถานนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ วิป...โน นิจฺฉ...โตติ ทฺวยํ โอภาโสติ

วิเสสนํ ฯ วิปสฺสนาย สมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ วิป...จิตฺตํ ฯ วิปสฺสนา-
จิตฺตโต สมุฏฺฐาตีติ วิ...โน โย โอภาโส ฯ สรีรโตติ นิจฺฉรณกาติ
อปาทานํ ฯ นิกฺขมิตฺวา จรตีติ นิจฺฉรณโก โย อาโลโก ฯ
นิปุพฺโพ จร คติยํ ฯ กตฺตุ...สุ จ ฯ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ
จสฺส โฉ ฯ วคฺเค โฆสา ฯ เตสุ วุทฺธิ...ฯ อนฺเต โก ฯ
อถวา กฺวจิธาตุ... ฯ ยุสฺส อนโก ฯ ภุโส โลกติ โชเตตีติ
อาโลโก ฯ โอภาโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิป...ธาติ ปีตีติ วิเสสนํ ฯ
วิปสฺสนาจิตฺเตน สห เอกุปฺปาทาทิภาเวน ชาตา วิป...ตา ฯ
ขุทฺทติ อปฺปภาวํ คจฺฉตีติ ขุทฺทกา ยา ปีติ ฯ ขุท คติยํ ฯ
สพฺพโต ณฺวุ... ฯ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ อสฺสิ? ฯ
ขุทฺทกา อาทิ ยสฺสา ปีติยา สา ขุทฺทกาทิ ฯ ปญฺจ วิธา ยสฺสา
สา ปญฺจวิธา ฯ ขุทฺทกา ขณิกา โอกฺกนฺติกา อุพฺเพงฺคา ผรณาติ ปญฺจ ฯ
ขุทฺทกาทิ จ สา ปญฺจวิธา จาติ ขุทฺท...วิธา ฯ ปีตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ตถาสทฺโท อุปมา ฯ วิปสฺสนาจิตฺตสหชาตาตฺยตฺโถ ฯ กาย...ณา
ทุวิธาติ ทฺวยํ ปสฺสทฺธีติ วิเสสนํ ฯ กาโย จ จิตฺตญฺจ กายจิตฺตานิ ฯ
กายจิตฺตานํ ทรโถ กาย...รโถ ฯ กาย...ทรถสฺส วูปสมนํ กาย...
มนํ ฯ กาย...วูปสมนํ ลกฺขณํ ยสฺสา ปสฺสทฺธิยา สา กาย...กฺขณา ฯ
กาโย จ จิตฺตญฺจ กายจิตฺตานิ ฯ กายจิตฺตานํ วโส กา...โส ฯ กา...นาติ
ทุวิธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เทฺว วิธา ยสฺสา สา ทุวิธา ฯ
ปสฺสทฺธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ พล...โตติ อธิโมกฺโขติ วิเสสนํ ฯ สทฺธา

เอว อินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ ฯ พลวญฺจ ตํ สทฺธินฺทฺริยญฺจาติ พล...ยํ ฯ
พลวสทฺธินฺทฺริยํ อิติ สงฺขาโต พล...โต ฯ อารมฺมเณ อธิมุจฺจตีติ
อธิโมกฺโข ยา สทฺธา ฯ อธิโมกฺโขติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สมฺม...โตติ
ทฺวยํ ปคฺคาโหติ วิเสสนํ ฯ สมฺมปฺปธานํ เอว กิจฺจํ สมฺม...กิจฺจํ ฯ
สมฺม...กิจฺจํ สาเธตีติ สมฺม...ธโก ฯ วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค อิติ
สงฺขาโต วิ...โต ฯ ปคฺคาโหติ[๑] ลิงฺคตฺโถ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเม
ปคฺคณฺหาตีติ ปคฺคาโห โย วายาโม ฯ อติ...ตนฺติ สุขนฺติ วิเสสนํ ฯ
อติสยํ ปณีตํ อติปณีตํ ฯ สุขนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อินฺท...ภูตนฺติ
ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ อินฺทติ ปรมิสฺสริยํ วตฺเตตีติ อินฺโท โย
สกฺโก ฯ อินฺเทน วิสฏฺฐํ อินฺทวิสฏฺฐํ ฯ อปฺปฏิหตํ วชตีติ
วชิรํ ยํ กุลิสํ ฯ วช คติยํ ฯ รนฺธุทาทีหีติาอาทินา อีโร ฯ
อินฺทวิสฏฺฐญฺจ ตํ วชิรญฺจาติ อินฺท...ชิรํ ฯ อินทวิสฏฺฐวชิเรน
สทิสํ อินฺท...ทิสํ ฯ ตีณิ ลกฺขณานิ ติลกฺขณํ ฯ ติลกฺขเณ
ปวตฺตา วิปสฺสนา ติ...สฺสนา ฯ ติลกฺขณ...นา หุตฺวา ภูตํ
ติ...ภูตํ ฯ ญาณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สติ...ตาติ ตยํ สตีติ วิเสสนํ ฯ
สติปฏฺฐานํ หุตฺวา ภูตา สติ...ภูตา ฯ จิรํ กตํ จิรกตํ ฯ จิรกตํ
อาทิ เยสํ จิรภาสิตาทีนํ ตานิ จิร...ทีนิ ฯ จิรกตาทีนํ อนุสฺสรณํ
จิร...รณํ ฯ จิรกตาทิอนุสฺสรเณ สมตฺถา จิร...มตฺถา ฯ อารมฺมณํ
อุปฏฺฐาเปตีติ อุปฏฺฐานํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ สมฺม...

๑. ปคฺคโหติ ฎีกาปาโจ ฯ

ทุวิธา อุเปกฺขา ฯ สมฺม...ภูตาติ ทฺวยํ ตตฺร...กฺขาติ วิเสสนํ ฯ สมฺมา ปวตฺตา สมฺมปฺปวตฺตา ฯ วิปสฺสนาย สหชาตา วิป...ตา ฯ สมฺมปฺปวตฺตา จ สา วิปสฺสนาสหชาตา จาติ สมฺม...ขาตา ฯ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค หุตฺวา ภูตา อุ...ภูตา ฯ ตตฺร...กฺขาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มโนทฺวาเรติ อา...กฺขาติ อาธาโร ฯ อาวชฺชเน ปวตฺตา อุเปกฺขา อา...เปกฺขา ฯ อา...กฺขาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิตีติ ทฺวิธาติ สรูปํ ฯ ทุวิธาติ อุ...กฺขาติ วิเสสนํ ฯ อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ อุเปกฺขาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๓๗๘] นวสุ โอภาสาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ วต เอกํเสน เม อิโต กาลโต ปุพฺเพ...โส น อุปฺปนฺนปุพฺโพ...นเยน ตตฺถ โอภาเส อา...นฺติ อิติ เอวํ โอภาสาทีสุ...อคฺคเหตฺวา ววตฺถานนฺติ โยชนา ฯ

โอ...สูติ อุปฺปนฺเนสูติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ นวสูติ โอ...สูติ วิเสสนํ ฯ อุ...สูติ กุรุมานาติ ลกฺขณํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ วตาติ อุปฺปนฺนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เมติ อุปฺปนฺนาติ สมฺปทานํ ฯ อิโตติ ปุพฺเพติ อปาทานํ ฯ ปุพฺเพติ อุปฺปนฺนาติ กาลสตฺตมี ฯ เอวรูโปติ โอภาโสติ วิเสสนํ ฯ โอภาโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุ...พฺโพติ โอภาโสติ วิเสสนํ ฯ ปุพฺเพ อุปฺปนฺโน อุปฺปนฺนปุพฺโพ ฯ อิติอาทินาติ นเยนาติ วิเสสนํ ฯ นเยนาติ กุรุมานาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

ตตฺราติ อาลยนฺติ อาธาโร ฯ อาลยนฺติ กุรุ...นาติ กมฺมํ ฯ
กุรุ...ณฺหาติ ทฺวยํ รูปนิกนฺตีติ วิเสสนํ ฯ กโรตีติ กุรุมานา ยา
ตณฺหา ฯ สุขุมา จ สา ตณฺหา จาติ สุ...ณฺหา ฯ รูปนิกนฺตีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ นิกฺขมนํ นิกนฺติ ฯ โอภาสสงฺขาเต รูเป ปวตฺตา
นิกนฺติ รูป...นติ ฯ จสทฺโท โอภาโส จาติอาทินา โยเชตพฺโพ ฯ
อิตีติ โอภาสาทีสูติ สรูปํ ฯ โอ...สูติ ทฺวยํ วิ...สูติ วิเสสนํ ฯ วิ...สูติ
อุปฺ...สูติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ วิปสฺสนา อุปกิลิสฺสติ เอเตหิ โอภาสาทีหีติ
วิ...เลสา ฯ อุปฺ...สูติ อคฺคเหตฺวาติ ลกฺขณวนฺตํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ
วตาติ อุปฺปนฺนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เมติ อุปฺปนฺนาติ สมฺปทานํ ฯ
เอวรูปาติ โอ...โยติ วิเสสนํ ฯ โอ...โยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุปฺป...
พฺพาติ โอ...โยติ วิเสสนํ ฯ ปุพฺเพ อุปฺปนฺนา อุปฺปนฺนปุพฺพา ฯ
อหํ อทฺธา เอกํเสน มคฺคํ ปตฺโต อสฺมิ อหํ ผลํ ปตฺโต
อสฺมิ ฯ อทฺธาติ ปตฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มคฺคนฺติ ปตฺโตติ
กมฺมํ ฯ ปตฺโตติ อหนฺติ วิเสสนํ ฯ ผลนฺติ ปตฺโตติ กมฺมํ ฯ
อิตีติ อคฺคเหตฺวาติ นิทสฺสนํ ฯ อคฺคเหตฺวาติ ววตฺถานนฺติ ปุพฺพกาล-
กิริยา ฯ อิเม โอ...ตาย มคฺโค เหตุ น โหนฺติ อถโข สจฺจโต
อิเม โอ...ทโย วิป...สา เอว ฯ อิเมติ โอ...โยติ วิเสสนํ ฯ
โอภา...โยติ น โหนฺตีติ ปกติกตฺตา ฯ ตณฺหา...ตายาติ นาติ
เหตุ ฯ ตณฺหา จ มาโน จ ตณฺหามานา ฯ วสนฺติ เอตฺถ

๑. นิปฺพฺโพ กมฺ อิจฺฉากนฺตีสุ ฯ

อุปกฺกิเลเสติ วตฺถุ ฯ ตณฺหามานานํ วตฺถุ การณํ ตณฺหา...วตฺถุ ฯ ตณฺหา...วตฺถุโน ภาโว ตณฺหา...วตฺถุตา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ มคฺโคติ โหนฺตีติ วิกติกตฺตา ฯ อถโขสทฺโท วิเสสาภิธานารมฺโภ ฯ วิป...สาเอวาติ โอภาสาทโยติ วิเสสนํ ฯ วิปสฺสนาย อุปกฺกิเลสา วิปฺ...สา ฯ เอวสทฺโท มคฺคํ นิวตฺเตติ ฯ ตพฺพ...มคฺโค โหติ ฯ ตพฺพิ...ปนฺนนฺติ วิ...ณนฺติ วิเสสนํ ฯ เตหิ โอภาสาทีหิ วินิมุตฺตํ ตพฺพิ...ตฺตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ วีถึ ปฏิปนฺนํ วีถิ...ปนฺนํ ฯ วิปสฺสนา เอว ญาณํ วิ...ญาณํ ฯ วิ...ญาณนฺติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ มคฺโคติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ มคฺโคติ จตุสจฺจทสฺสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ ววตฺถานนฺติ นิทสฺสนํ ฯ มคฺคลกฺขณสฺสาติ ววตฺถานนฺติ กมฺมํ ฯ มคฺโค เอว ลกฺขณํ สภาโว มคฺคลกฺขณํ ฯ มคฺคา- มคฺคลกฺขณสฺสาติ ปน วตฺตพฺเพ ปธานวเสเนว ตํ วุตฺตํ ฯ ววตฺถานนฺติมสฺส วิวรณํ นิจฺฉยนนฺติ ฯ ววตฺถิยเต นิยมิยเต ววตฺถานํ ฯ นิจฉิยเต นิยมิยเต นิจฺฉยนํ ฯ นิจฺฉยนนฺติ สญฺญี ฯ มคฺคา...สฺสาติ ชานโต ทสฺสนาติ ทวเย กมฺมํ ฯ มคฺโค จ อมคฺโค จ มคฺคามคฺโค ฯ มคฺโคติ วิปสฺสนาญาณํ ฯ อมคฺโคติ โอภาสาทโย ฯ ชาน...นโยติ ทฺวยํ ญาณทสฺสนาติ ปเท เหตุ ฯ อมคฺเคติ สญฺญาติ อาธาโร ฯ มคฺคสญฺญา...โตติ วิสุทฺธีติ เหตุ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ มคฺโค อิติ สญฺญา มคฺคสญฺญา ฯ มคฺคสญฺญาย วิโสธนํ มคฺค...ธนํ ฯ มคฺโค จ อมคฺโค จ

มคฺคามคฺโค ฯ มคฺคามคฺคํ ชานาตีติ มคฺคา...ณํ ยา ปญฺญา ฯ ปสฺสตีติ ทสฺสนํ ยํ ญาณํ ฯ มคฺคามคฺคญาณํ เอวํ ทสฺสนํ มคฺคา...สฺสนํ ฯ อุปกฺกิเลเส วิโสเธตีติ วิสุทฺธิ ตํ ญาณํ ฯ มคฺคามคฺคญาณทสฺสนํ เอว วิสุทฺธิ มคฺคา... สุทฺธิ ฯ มคฺคา... นามานิ สญฺญา ฯ

[๓๗๙] ยาว...มาติ เอตฺถ สจฺจานุโลมญาณเมว คเหตพฺพํ น อนุโลมจิตฺตนฺติ ญาเปนฺโต อาห ยาวตฺยาทิ ฯ ยาวา...มาติ ชปนํ ฯ สจฺจานุโลมญาณสฺส ยตฺตโก ปริเฉโท ยาว ส...ญา ฯ นว ญาณานิ สรูปโต ญาเปนฺโต อาห นวตฺยาทิ ฯ นว...นีติ ชปนํ ฯ ขนฺธานนฺติ อุทยํ วยนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อุ...ยญฺจาติ ชา...กนฺติ กมฺมํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ชา...กนฺติ สญฺญี ฯ อุท...ณนฺติ สญฺญา ฯ อุทยนฺติ มุญฺจิตฺวาติ กมฺมํ ฯ มุญฺจิตฺวาติ เปกฺขณนฺติ วิเสสนํ ฯ ภงฺค...ณนฺติ สญฺญี ฯ ภงฺโค เอว ภงฺคมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อุทยํ นิวตฺเตติ ฯ ภงฺคมตฺตสฺส อนุเปกฺขณํ ภงฺคมตฺตานุเปกฺขณํ[1] ฯ ภงฺคญาณนฺติ สญฺญา ฯ ภงฺค...ตานํ ขนฺธานํ สีหาทีนํ ภายิตพฺพาการานุเปกฺขโก ชโน วิย ภายิ...ญาณํ ฯ ภงฺควเสนาติ อุป...นนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภงฺคสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ ภงฺควโส ฯ อุ...นนฺติ อาการาติ สมฺพนฺโธ ฯ อุปฏฺฐหึสูติ อุปฏฺฐิตา เย ขนฺธา ฯ สตฺเต หึสตีติ สีโห โย

๑. ฏีกายมฺปน ภงฺคมตฺตานุเปกฺขนฺติ ทิสฺสติ ฯ ภงฺคา...เปกฺขกนฺติ สีหลปาโจ ฯ

มิคาธิโป ฯ สีโห อาทิ เยสํ พฺยคฺฆาทีนํ เต สีหาทโย ฯ
สีหาทีนนฺติ อาการาติ สมฺพนฺโธ ฯ ภา...กนฺติ สญฺญี ฯ
ภายิตพฺโพ จ โส อากาโร จาติ ภา...โร ฯ ภายิตพฺพาการํ
อนุเปกฺขตีติ ภา...กํ ยํ ญาณํ ฯ ภยญาณนฺติ สญฺญา ฯ
ตถา...ตานํ ขนฺธานํ อาทิตฺตฆรสฺส อาทีนวานุเปกฺขโก ชโน วิย
ภา...กํ ญาณํ อาทีนวญาณํ ฯ เตน ภายิตพฺพากาเรน อนุเปกฺขิตา
ตถานุเปกฺขิตา ฯ ตถา...นนฺติ อาทีนวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อา...สฺสาติ
อาทีนวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อคฺคินา อาทิตฺตํ ฆรํ อาทิตฺตฆรํ ฯ
อา...กนฺติ สญฺญา ฯ อาทีนโว อากาโร อาที...โร ฯ อาทีนวาการํ
อนุเปกฺขตีติ อา...กํ ยํ ญาณํ ฯ อา...กนฺติ สญฺญา ฯ
ทิฏฺฐาทีนเวสุ ขนฺเธสุ นิ...ตฺตํ ญาณํ นิพฺเพทญาณํ ฯ ทิฏฺฐา...สูติ
นิพฺพินฺทนาติ อาธาโร ฯ ทิฏฺโฐ อาทีนโว เยสํ ขนฺธานํ เต
ทิฏฺฐาทีนวา ฯ นิ...นาติ ปวตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ นิพฺเพทิยเต
วิรชฺชิยเต นิพฺพินฺทนํ ฯ นิพฺพินฺทนสฺส วโส นิ...วโส ฯ ปวตฺตนฺติ
สญฺญี ฯ นิพฺ...ณนฺติ สญฺญา ฯ นิพฺเพเทน ปวตฺตํ ญาณํ
นิพฺ...ณํ ฯ ชาลาทิโต มุญฺจิตุกาโม มจฺฉาทิโก สตฺโต วิย เตหิ...
ปวตฺตํ ญาณํ มุญฺจิ...ญาณํ ฯ ชาลาทิโตติ มุญฺจิตูติ อปาทานํ ฯ
ชลติ ทิปฺปตีติ ชาลํ ยํ มจฺฉาทิพนฺธนํ ฯ ชล ทิตฺติยํ ฯ
วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ชาลํ อาทิ เยสํ พนฺธวตฺถูนํ ตานิ
ชาลาทีนิ ฯ มาเรตพฺโพติ มจฺโฉ โย สตฺโต ชเนหิ ฯ มร

ปาณจาเค ฯ วชาทีหิ ปพฺพ...นิปจฺจนฺเต ฯ ฉปจฺจโย ฯ รสฺส
โจ จ ฯ มจฺโฉ อาทิ ยสฺส มิคาทิโน โส มจฺฉาทิโก ฯ กฺวจิ
สมาสาทินา โก ฯ มจฺฉาทิโกติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตหีติ เตภู...หีติ
วิเสสนํ ฯ เต...หีติ มุญฺจิตูติ อปาทานํ ฯ ติสฺโส ภูมิโย
ติภูมํ ฯ ทิคุ ฯ ติภูเม ปวตฺตา เตภูมิกา ฯ ตมธิเต...สุ จ ฯ
เตภูมิกา จ เต ธมฺมา จาติ เต...ธมฺมา ฯ มุญฺจิ...นาติ
ปวตฺตนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มุญฺจิตุํ กาเมตีติ มุญฺจิตุกาโม โย
โยคี ฯ มุญฺจิตุกามสฺส ภาโว มุ...ตา ฯ มุญฺจิตุกามตาย วโส
มุญฺจิ...วโส ฯ ปวตฺตนฺติ สญฺญี ฯ มุ...ณนฺติ สญฺญา ฯ
มุญฺจิตุํ กาเมตีติ มุญฺจิตุกาโม โย โยคี ฯ มุญฺจิตุกามสฺส ภาโว
มุ...กมฺยํ ฯ กฺวจาทิมชฺฌ... ฯ มุญฺจิตุกมฺยํ เอว มุญฺจิตุกมฺยตา ฯ
มุญฺจิตุกมฺยตาย ปวตฺตํ ญาณํ มุ...ณํ ฯ มุญฺจนฺ...ปวตฺตํ ญาณํ
ปฏิ...ญาณํ ฯ มุญฺจิ...ตฺถนฺติ สมฺมสนาติ สมฺปทานํ ฯ มุญฺจนสฺส
อุปาโย มุญฺจนุปาโย ฯ สมฺปาทิยเต นิปฺปาทิยเต สมฺปาทนํ ฯ
มุญฺจนุปายสฺส สมฺปาทนํ มุญฺจ...นํ ฯ ทิฏฺฐา...สูติ สมฺมสนาติ
อาธาโร ฯ ทิฏฺโฐ อาทีนโว เยสํ สงฺขารานํ เต ทิฏฺฐาทีนวา ฯ
อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ สมุเทติ อตฺตนิสฺสิตานํ ปีตึ ปสวติ
ชเนตีติ สมุทฺโท โย ชลธิ ฯ สํปุพฺโพ อุทิ ปสวเน ฯ
รนฺธุทาทีหีติอาทินา โท ฯ สกฺโกตีติ สกุณี ยา ปกฺขึ ฯ สก
สตฺติยํ ฯ กาเล วตฺตมานาทินา อุโณ ฯ กฺวจิธาตุ...ฯ กโลโป ฯ

นทาทิโต วา อี ฯ สมุทฺเท สกุณี สมุทฺทสกุณี สมุทฺเท
คจฺฉนฺตี กากี ฯ สมุ...ณีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปุนปฺปุนนฺติ
สมฺมสนาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ สมฺม...ตฺตนฺติ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ
สมฺมสนสฺส วโส สมฺม...โส ฯ สมฺม...วเสน ปวตฺตํ สมฺม...
ปวตฺตํ ฯ ปฏิ...ณนฺติ สญฺญา ฯ ปฏิสงฺขาติ วิจาเรตีติ ปฏิสงฺขา
ยา ปญฺญา ฯ อนุ ปุนปฺปุนํ ปสฺสตีติ อนุปสฺสนา ยา ปญฺญา ฯ
ปฏิสงฺขา เอว อนุปสฺสนา ปฏิ...สฺสนา ฯ ปฏิสงฺ...นา เอว
ญาณํ ปฏิ... ณํ ฯ จตฺต...วตฺตํ ญาณํ สงฺขา...ญาณํ ฯ จชิยิตฺถาติ
จตฺตา ยา ภริยา สามิเกน ฯ ภริตพฺพา โปเสตพฺพา สามิเกนาติ
ภริยา ยา อิตฺถี ฯ ภร ภรเณ ฯ วชาทีหิ... ฯ โย ฯ จตฺตา
ภริยา เยน ปุริเสน โส จตฺตภริโย ฯ ปุริ อุจฺเจ ฐาเน เสตีติ
ปุริโส โย ชโน ฯ จตฺต...โยติ ปุริโสติ วิเสสนํ ฯ ปุริโสติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ ทิฏฺฐา...เตสูติ สงฺขาเรสูติ วิเสสนํ ฯ สงฺขาเรสูติ
อุเปกฺขนาติ อาธาโร ฯ อุเปกฺขนํ เอว อากาโร อุ...โร ฯ
อุเปกฺขนากาเรน ปวตฺตํ อุเป...วตฺตํ ฯ อุเป...ตฺตนฺติ ญาณนฺติ
วิเสสนํ ฯ สงฺ...ณนฺติ สญฺญา ฯ สงฺขาเรสุ อุเปกฺขาย ปวตฺตํ
ญาณํ สงฺขา...ณํ ฯ อนิจฺจาทิ...นวมํ ญาณํ...อิติ...วิสุทฺธิ นาม ฯ
อนิ...ยาติ ปวตฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนิจฺจํ อาทิ ยสฺส ลกฺขณสฺส
ตํ อนิจฺจาทิ ฯ อนิจฺจาทิ เอว ลกฺขณํ อนิ...ณํ ฯ อนิจฺจาทิลกฺขณํ
วิสโย อารมฺมณํ เยสํ ญาณานํ ตานิ อนิ...ยานิ ฯ อนิจฺจาทิ-

ลกฺขณวิสยานํ ภาโว อนิ...ยตา ฯ เหฏฺฐาติ ปวตฺตานนฺติ อาธาโร ฯ
ปวตฺตานํ อฏฺฐนฺนนฺติ ทฺวยํ วิ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ วิป...นนฺติ
อนุโลมนาติ สมฺปทานํ ฯ อุทฺธนฺติ อธิคนฺตฺวาติ อาธาโร ฯ
มคฺคกฺขเณติ อธิ...นนฺติ อาธาโร ฯ มคฺคสฺส ขโณ กาโล
มคฺคกฺขโณ ฯ อธิ...นนฺติ ธมฺมานนฺติ วิเสสนํ ฯ สตฺต...นนฺติ
อนุโลมนาติ สมฺปทานํ ฯ สตฺตตึส จ เต โพธิปกฺขิยธมฺมา จาติ
สตฺต...ธมฺมา ฯ จสทฺโท วิป...ฌานญฺจ สตฺต...ธมฺมานญฺจาติ
โยเชตพฺโพ ฯ อนุโลมนโตติ[๑] อนุโลมาติ เหตุ ฯ อนุโลมิยเต
อนุโลมนํ ฯ มคฺค...ยนฺติ โคตฺรภูติ อาธาโร ฯ มคฺคสฺส วีถิ
มคฺควีถิ ฯ โค...โตติ ปุพฺเพติ อปาทานํ ฯ ปุพฺเพติ ปวตฺตนฺติ อาธาโร ฯ
ปวตฺตํ...นวมนฺติ ตยํ ญาณนฺติ วิเสสนํ ฯ อนุโลมนํ อนุโลโม ฯ
มคฺคสจฺจสฺส อนุโลโม สจฺจา...โม ฯ สจฺจานุโลเมน ปวตฺตํ สจฺจา...
มิกํ ฯ ณิโก ฯ สจฺจานุโลมิกญฺจ ตํ ญาณญฺจาติ สจฺจา...ญาณํ ฯ
นวนฺนํ สงฺขฺยานํ ปูรณํ นวมํ ฯ อนุ...ณนฺติ สญฺญา ฯ อนุโลเมน
ปวตฺตํ ญาณํ อนุโลมญาณํ ฯ อิตีติ นวาติ นิทสฺสนํ ฯ นิคมสฺส
อุปาโย การณํ ฯ อิมานิ นวาติ ญาณานีติ วิเสสนํ ฯ ญาณานีติ
สญฺญี ฯ ญาณ...ยาติ ปฏิปทาติ สมฺพนฺโธ ฯ ญาณทสฺสนํ เอว
สุทฺธิ ญาณ...สุทฺธิ ฯ ปฏิ...โตติ ปฏิปทาติ เหตุ ฯ ปฏิปชฺชติ
มคฺคํ อธิคจฺฉติ เอตาย ธมฺมชาติยาติ ปฏิปทา ฯ ปฏิปทาย

๑. ฏีกายมฺปน อนุโลมโตติ ทิสฺสติ ฯ

ภาโว ปฏิ...โว ฯ ติ...นาติ ญาณาติ ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ
ตีณิ ลกฺขณานิ ติลกฺขณํ ฯ ติลกฺขณสฺส ชานนํ ติ...ณํ ฯ
ติลกฺขณชานนํ เอว อตฺโถ ติ...นตฺโถ ฯ ปจฺจกฺขโตติ ทสฺสนตฺเถนาติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺส...นาติ ทสฺสนาติ เหตุ ฯ ทสฺสิยเต ทสฺสนํ ฯ
ทสฺสนํ เอว อตฺโถ ทสฺสนตฺโถ ฯ ปฏิ...โตติ วิสุทฺธีติ อปาทานํ ฯ
วิสุทฺธตฺตาติ วิสุทฺธีติ เหตุ ฯ วิสุทฺธสฺส ญาณสฺส ภาโว
วิสุทฺธตฺตํ ฯ จสทฺโท ปฏิปทาภาวโต จ ติ...น จ ทสฺส...น จ
วิ...ตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปฏิ...มาติ สญฺญา ฯ ปฏิปชฺชติ
เอตายาติ ปฏิปทา ฯ ติลกฺขณํ ชานาตีติ ญาณํ ยา ปญฺญา ฯ
ลกฺขณํ ปสฺสตีติ ทสฺสนํ ยํ ญาณํ ฯ วิสุชฺฌตีติ วิสุทฺธิ ยํ
ญาณํ ฯ ญาณญฺจ ตํ ทสฺสนญฺจาติ ญาณทสฺสนํ ฯ ปฏิปทา
เอว ญาณทสฺสนํ ปฏิ...ทสฺสนํ ฯ ปฏิปทาญาณทสฺสนํ เอว
วิสุทฺธิ ปฏิ...สุทฺธิ ฯ

ฉวิสุทฺธินโย

[๓๘๐] วิปสฺสนาปริปากมาคมฺมาติ วจนสฺส อตฺถํ วิตฺถาเรนฺโต
อาห วิปสฺสนายตฺยาทิ ฯ วิ...ยาติ ป...โกติ สมฺพนฺโธ ฯ
ปริปาโกติมสฺส วิวรณํ สงฺขา...ณนฺติ ฯ ปริปจนํ ปริปาโก ฯ
สงฺขา...ณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตนฺติ สงฺขารุเปกฺขาญาณํ อาคมฺมาติ
กมฺมํ ฯ อาคมฺมาติมสฺส วิวรณํ ปฏิจฺจาติ ฯ ปฏิจฺจาติ วิจฺฉินฺทิตฺวาติ
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

อภิ.๒๗๓

อิทานิ...สฺสตีติ ชปนํ ฯ อิทานิ...กฺขเณติ กาลสตฺตมี ฯ อปฺป...โตติ โล...มคฺโคติ วิเสสนํ ฯ อปฺปนา อิติ สงฺขาโต อ...โต ฯ โล...มคฺโคติ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตา ฯ โลกุตฺตโร จ โส มคฺโค จาติ โล...มคฺโค ฯ อิตีติ วตฺตพฺพาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ วตฺต...เณติ วิจฺฉินฺทิตฺวาติ อาธาโร ฯ

ยงฺกิญฺจีติ ชปนํ ฯ สงฺขา...ยาติ คหิเตสูติ กตฺตา ฯ คหิเตสูติ ตีสูติ วิเสสนํ ฯ ตีสูติ ลกฺขเณสุ นิทฺธารณํ ฯ ยา วิปสฺสนา วิปสฺส...สานุโลมา ฯ สาเอว วิปสฺสนา สงฺขาเรสุ... คามินี นาม ฯ วิป...ยาติ มตฺถกาติ สมฺพนฺโธ ฯ มตฺถ...ยาติ สิกฺขปฺปตฺตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มตฺถกสฺส ปตฺติ มตฺถกปฺปตฺติ ฯ สิขํ อุตฺตมภาวํ ปตฺตา สิขปฺปตฺตา ฯ สิขาปฺปตฺตาติปิ ฯ กฺวจาทิมชฺฌุ... ฯ รสฺโส ฯ อนุ...ยาติ สา...มาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุโลมญาเณน สหิตา อนุ...หิตา ฯ อนุโลมญาณสหิตาย ภาโว อนุ...ตฺตา ฯ อนุโลเมน สหิตา สานุโลมา ฯ สาเอวาติ สญฺญี ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ วิปสฺสนํ นิวตฺเตติ ฯ สงฺขาเรสูติ อุ...นาติ อาธาโร ฯ อุทาสีนตฺตาติ สงฺขา...กฺขาติ เหตุ ฯ อุทาเสตีติ อุทาสีนา ยา วิปสฺสนา ฯ อุทาเสติ มชฺฌตฺตากาเรน สณฺฐาติ อิติ ตสฺมา สา วิปสฺสนา อุทาสีนา ฯ อุปุพฺโพ อาส อุปเวสเน ฯ กตฺตุ...สุ จ ฯ อนกา ยุ ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ อาสฺสิ ฯ อุทาสีนาย ภาโว อุทาสีนตฺตํ ฯ สงฺขาเรสุ อุเปกฺขตีติ

สงฺขารุเปกฺขา ยา วิปสฺสนา ฯ ยถา...ปนฺติ มคฺคานุรูเปน วุฏฺฐหนโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อปา...โต จาติ วุฏฺฐหนโตติ อปาทานํ ฯ อปาโย อาทิ ยสฺส กามสุคติอาทิโน โส อปายาทิ ฯ สงฺขาโร เอว นิมิตฺตํ สงฺ...ตฺตํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ วุ...โตติ วุฏฺฐานาติ เหตุ ฯ วุฏฺฐหิยเต วุฏฺฐหนํ ฯ วุฏฺฐาตีติ วุฏฺฐานํ โย มคฺโค ฯ วุฏฺฐานํ อิติ สงฺขาโต วุฏฺฐานสงฺขาโต ฯ วุ...ตนฺติ มคฺคนฺติ วิเสสนํ ฯ มคฺคนฺติ คจฺฉตีติ กมฺมํ ฯ อิตีติ วุ...นีติ เหตุ ฯ อภิ...นฺตนฺติ ชปนํ ฯ อภิสํปุพฺโพ ภู ปาปุณเน ฯ วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ ปาปุณนฺตนฺติ โคตฺรภูจิตฺตํ[๑] ฯ ปปุพฺโพ อป ปาปุณเน ฯ อนฺโต ฯ สฺวาทิโต ณุณา อุณา จ ฯ อุณา ฯ ปริชานนฺโตติ ฐปนํ ฯ เอตฺตกํ...อิโต ทุกฺขโต อูนาธิกํ น โหติ อิติ ปริจฺฉิชฺช ปริจฺฉินฺทิตฺวา ชานนฺโต ฯ เอตฺตกนฺติ ทุกฺขนฺติ วิเสสนํ ฯ ทุกฺขนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิโตติ อูนาธิกนฺติ อปาทานํ ฯ อู...กนฺติ ทุกฺขนฺติ วิเสสนํ ฯ อูนญฺจ อธิกญฺจ อูนาธิกํ ฯ อิตีติ ปริจฺฉิชฺชาติ นิทสฺสนํ ฯ ปรีติ ปทสฺส วิวรณํ ปริจฺฉิชฺชาติ ฯ สจฺฉิ...นฺโตติ ชปนํ ฯ อา...นาติ ก...นฺโตติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อารมฺมณสฺส กรณํ อา...ณํ ฯ อารมฺมณกรณสฺส วโส อา... โส ฯ สจฺฉีติมสฺส วิวรณํ ปจฺจกฺขนฺติ ฯ สจฺฉีติ นิปาโต ฯ ปจฺจกฺขนฺติ กโรนฺโตติ

๑. ปาปุณนฺตนฺติ โคตฺรภูจิตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ

กิริยาวิเสสนํ ฯ อกฺขํ อินฺทฺริยํ นิสฺสิตํ ปจฺจกฺขํ ฯ มคฺค...นาติ ธปนํ ฯ มคฺค...สฺสาติ จตุ...สฺสาติ วิเสสนํ ฯ มคฺคสจฺจํ อิติ สงฺขาตํ มคฺคสจฺจสงฺขาตํ ฯ สมฺปยุตฺตํ จ ตํ มคฺคงฺคญฺจาติ สมฺป...งฺคํ ฯ มคฺคสจฺจสงฺขาตํ จ ตํ สมฺปยุตฺตมคฺคงฺคญฺจาติ มคฺค...งฺคํ ฯ มคฺคสจฺจ...มคฺคงฺคํ อิติ สงฺขาตํ มคฺค...ขาตํ[๑] ฯ จตุ...สฺสาติ วฑฺฒนาติ กมฺมํ ฯ จตุตฺถญฺจ ตํ สจฺจญฺจาติ จตุสจฺจํ ฯ สห...โยติ หุตฺวาติ วิกติกตฺตา ฯ สหชาโต อาทิ ยสฺส ปจฺจยสฺส โส สหชาตาทิ ฯ อาทิสทฺเทน อญฺญมญฺญาทีนํ คหณํ ฯ สหชาตาทิ จ โส ปจฺจโย จาติ สห...โย ฯ วฑฺฒ...นาติ โอตรตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วฑฺฒิยเต วฑฺฒนํ ฯ วฑฺฒนสฺส วโส วฑฺฒนวโส ฯ

[๓๘๑] เอกเมว ญาณํ จตุกิจฺจํ สาเธตีติ สาธนํ เกน เกน ชานิตพฺพนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธาย ตํ จตุกิจฺจสาธนํ ยุตฺติโต อาคมโต จ ชานิตพฺพนฺติ ญาเปนฺโต อาห เอกสฺเสวตฺยาทิ ฯ เอกสฺเสว... สมฺปฏิจฺฉิตพฺพํ ญาตพฺพํ ปณฺฑิเตน ฯ เอกสฺสาติ ญาณสฺสาติ วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท อเนกํ นิวตฺเตติ ฯ ญาณสฺสาติ สาธนนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ จตฺตาริ กิจฺจานิ จตุกิจฺจํ ฯ จตุกิจฺจสฺส สาธนํ จตุ...นํ ฯ จตุ...นนฺติ สมฺป...พฺพนฺติ กมฺมํ ฯ ปที...นนฺติ กิจฺจาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปกาเรน ทิปฺปตีติ ปทีโป โย ทีโป ฯ

๑. มคฺค...สงฺขาตสฺส สมฺป...สงฺขาตสฺสาติ ฏีกาปาโฐ ฯ

ปทีโป อาทิ เยสํ อาทิจฺจาทีนํ เต ปที...ทโย ฯ อาทิสทฺเทน อาทิจฺจนารานํ คหณํ ฯ วฑฺฒิยา ฑาโห ฌาปนํ วฑฺฒิฑาโห ฯ วฑฺฒิฑาโห อาทิ เยสํ กิจฺจานํ ตานิ วฑฺฒิฑาหาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน อาโลกวิทํสนติมิรนาสนเตลปริยาทิยนญฺจาติ๑ ตีณิ กิจฺจานิ คณฺหาติ ฯ จตฺตาริ กิจฺจานิ จตุกิจฺจํ ฯ วฑฺฒิฑาหาทิ จ ตํ จตุกิจฺจญฺจาติ วฑฺฒิ...กิจฺจํ ฯ วฑฺฒิ...กิจฺจสฺส ทสฺสนํ วฑฺฒิ...นํ ฯ วฑฺฒิ...โตติ สมฺป...พฺพนฺติ เหตุ ฯ อาคจฺฉนฺติ อตฺตตฺถ-ปรตฺถาทโย เอเตน สตฺเตนาติ อาคโม ฯ โย...อาทิ จ โส อาคโม จาติ โส...คโม ฯ โย...มโตติ สมฺปฏิจฺฉิตพฺพนฺติ เหตุ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ สมฺป...พฺพนฺติ สํปฏิปุพฺโพ อิสุ อิจฺฉายํ ฯ ตพฺพปจฺจโย ฯ ภาวกมฺเมสุ โย ฯ ตสฺส จวคฺค...ตฺวนฺตสฺส ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ

[๓๘๒] เทฺว...ตฺวาติ จปนํ ฯ มคฺคุปฺปตฺติยาติ อนุรูปาติ สมฺปทานํ ฯ มคฺคสฺส อุปฺปตฺติ มคฺคุปฺปตฺติ ฯ อนุรูปโตติ ปวตฺติตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ เทฺว วา ตีณิ วาติ ผล...นีติ วิเสสนํ ฯ เทฺว วาสทฺทา สมุจฺจยา ฯ ผล...นีติ ปวตฺติตฺวาติ กตฺตา ฯ อปนี...มฺหีติ ฐาเนติ วิเสสนํ ฯ อปนีโต อคฺคิ ยสฺมา ฐานา ตํ อปนีตคฺคิ ฯ ติฏฺฐติ วตฺถุ เอตฺถ โอกาเสติ ฐานํ ฯ ฐาเนติ อภิสิ...นนฺติ อาธาโร ฯ อุณฺห...ยาติ อภิ...นนฺติ

๑. อาโลกวิทํสนํ ติมิรนาสนํ...จาติ ภวิตพฺพํ จสทฺเทน ปยุตฺตตฺตา ฯ

สมฺปทานํ ฯ อุณฺหสฺส ภาโว อุณฺหตฺตํ ฯ นิพฺพาปิยเต นิพฺพาปนํ ฯ
อุณฺหตฺตสฺส นิพฺพาปนํ อุ...ปนํ ฯ อุณฺหตฺตนิพฺพาปนํ เอว อตฺโถ
ปโยชนํ อุณฺห...นตฺโถ ฯ ฌเฏหีติ อภิ...นนฺติ กรณํ ฯ
อภิ...นนฺติ อุทกนฺติ วิเสสนํ ฯ อภิสิญฺจิยเต อภิ...มานํ ยํ
อุทกํ ชเนน ฯ อุทกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สมุ...เสติ สนฺตาเนติ
วิเสสนํ ฯ สมุจฺฉินฺนา กิเลสา ยสฺมึ สนฺตาเน โส สมุจฺฉินฺน-
กิเลโส ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ สนฺตาเนติ ปวตฺติตฺวาติ
อาธาโร ฯ ทร...นีติ ผลจิตฺตานีติ วิเสสนํ๎ ฯ ทรถํ ปฏิปสฺสมฺ-
ภนฺตีติ ทร...กานิ ยานิ ผลจิตฺตานิ ฯ หุตฺวาติ ปวตฺติตฺวาติ
วิเสสนํ ฯ ปวตฺติตฺวาติ โหตีติ เหตุ ฯ ปจมา สามฺยตฺเถ
วตฺตติ ฯ ตฺวาปจฺจโย จ เหตฺวตฺเถติ อธิปฺปายํ ญาเปนฺโต อาห
เตสนฺตฺยาทิ ฯ เตสํ ผลจิตฺตานํ ปวตฺติยา อิติ วจนํ วุตฺตํ โหติ ฯ
เตสนฺติ ปวตฺติยาติ สมฺพนฺโธ ฯ ปวตฺติยาติ โหตีติ เหตุ ฯ

[๓๒๘] ปจฺจ...นีติ ฐปนํ ฯ มคฺค...ญานิ ยานิ ญาณานิ
สนฺธาย วิ...อิติ วจนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ มคฺโค จ ผลํ จ
มคฺคผลํ ฯ มคฺคผลํ อาทิ เยสํ นิพฺพานาทีนํ ตานิ มคฺคผลาทีนิ ฯ
มคฺคผลาทีนิ วิสยานิ เยสํ ญาณานํ ตานิ มคฺค...ยานิ ฯ
กามาวจรานิ จ ตานิ ญาณานิ จาติ กา...ญานิ ฯ มคฺค...นีติ
กา...นีติ วิเสสนํ ฯ กา...นีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยานีติ สนฺธายาติ

๑. ทร...นีติ หุตฺวาติ วิกติกตฺตา ฯ

กมฺมํ ฯ สนฺธายาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อหํ วิมุตฺโต อสฺมิ๑ จิตฺตํ วิมุตฺตํ อิติ ญาณํ ชานนํ โหติ ฯ อิติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๓๗๔] คาถาย อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห อิทานิตฺยาทิ ฯ อิทานิ...อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ อิทานีติ วุตฺตนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ปจฺจ...ณายาติ ภูมินฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ภูมินฺติ ทสฺเสตุนฺติ กมฺมํ ฯ ภวติ ปจฺจเวกฺขณํ เอตฺถ มคฺคาทิเกติ ภูมิ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปทานํ ฯ มคฺคํ...ทีติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๓๘๕] คาถายํ วินิจฺฉยํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทิ ฯ ตตฺถ เตสุ มคฺคาทีสุ อหํ อิมินา...กฺขติ ปณฺฑิโต ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ มคฺคนฺติ นิทฺธารณียํ ฯ อิมินาติ มคฺเคนาติ วิเสสนํ ฯ มคฺเคนาติ อาคโตติ กรณํ ฯ อิตีติ ป...กฺขตีติ นิทสฺสนํ ฯ มคฺคนฺติ ป...กฺขตีติ กมฺมํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ตโต มคฺคปจฺจเวกฺขณานนฺตรํ อยํ นาม อานิสํโส เม ลทฺโธ อิติ ตสฺส มคฺคสฺส ผลํ ปจฺจเวกฺขติ ฯ ตโต ผลปจฺจเวกฺขณานนฺตรํ อยํ นาม ธมฺโม เม อา...กฺขติ ฯ ตโตติ ปจฺจเวกฺขตีติ กาลสตฺตมี ฯ อยํ นามาติ อานิสํโสติ วิเสสนํ ฯ เมติ ลทฺโธติ กตฺตา ฯ อานิสํโสติ ลทฺโธติ กมฺมํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ ตสฺสาติ ผลนฺติ

๑. วิมุตฺตสฺมินฺติ ปาลิปาโฐ ฯ กสฺมา วิมุตฺโต อสฺมีติ เฉโท โหติ ฯ วีมํสิตพฺพํ ฯ

สมฺพนฺโธ ฯ ผลนฺติ ป...กฺขตีติ กมฺมํ ฯ ตโตติ ป...กฺขตีติ
กาลสตฺตมี ฯ อยํ นามาติ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ เมติ สจฺฉิกโตติ
กตฺตา ฯ ธมฺโมติ สจฺฉิกโตติ กมฺมํ ฯ อาร...โตติ สจฺ...โตติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ นิพฺพานนฺติ ป...กฺขตีติ กมฺมํ ฯ
จสทฺโท ผลญฺจ นิพฺพานญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปณฺฑิโตติ
ปจฺจเวกฺขตีติ กตฺตา ฯ ตโต นิพฺพานปจฺจเวกฺขณานนฺตรํ อิเม
นาม กิเลสา เม ปหีนา อิติ ปหีเน กิเลเส ปจฺจเวกฺขติ ฯ
อิเม นาม กิเลสา เม อวสิฏฺฐา อิติ...กฺขติ ฯ วา ปณฺฑิโต ฯ
ตโตติ ป...ตีติ กาลสตฺตมี ฯ อิเม นามาติ กิเลสาติ วิเสสนํ ฯ
เมติ ปหีนาติ กตฺตา ฯ กิเลสาติ ปหีนาติ กมฺมํ ฯ อิตีติ
นิทสฺสนํ ฯ ปหี...เสติ ป...กฺขตีติ กมฺมํ ฯ อิเม นามาติ
อวสิฏฺฐาติ กตฺตา ฯ เมติ[๑] อวสิฏฺฐาติ สมฺปทานํ ฯ อว...เสติ
ป...กฺขตีติ กมฺมํ ฯ วาสทฺโท สมุจฺจโย ฯ น วา โกจิ...เวกฺขติ[๒] ฯ
ตตฺถ ปหีนาวสิฏฺฐกิเลสปจฺจเวกฺขเณ กามาวจโร[๓] อิติ อธิปฺปาโย ฯ
โกจิตฺยาทิ น วาติ ปทสฺส อธิปฺปายญาปนํ ฯ โกจิ เสโข
ปหีนาวสิฏฺฐกิเลเส ปจฺจเวกฺขติ ฯ โกจิ เสโข น ปจฺจเวกฺขติ ฯ
ตตฺถาติ กามาติ อาธาโร ฯ กา...โรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กมนํ

๑. ฏีกายมฺปน เมสทฺโท นตฺถิ ฯ ๒. ...อวสิฏฺฐกิเลส ปจฺจเวกฺขติ วา น วา โกจิ เสกฺโข ปจฺจเวกฺขติ โกจิ น ปจฺจเวกฺขติ ฯ ตตฺถ กามจาโรติ อธิปฺปาโยติ สีหลฏีกาปาโจ ทิสฺสติ ฯ ๓. กามจาโร ฯ

กาโม ฯ จรณํ ปวตฺตนํ จาโร ฯ กามสฺส อิจฺฉาย จาโร กามจาโร ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อธิปฺปาโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๘๖] สาธกมาห ตถาตฺยาทิ ฯ ตถาหิ สจฺจํ ฯ มหานาโม สกฺโย...ปุจฺฉิ ฯ อตฺถํ นมตีติ นามํ ยํ อภิธานํ ฯ มหนฺตํ นามํ ยสฺส ชนสฺส โส มหานาโม ฯ สกฺโกตีติ สกฺโย โย ชโน ฯ สกฺก สตฺติยํ ฯ วชาทีหิ...อนฺเต โย ฯ สกฺโกติปิ ฯ โสว ฯ มหานาโมติ สกฺโยติ วิเสสนํ ฯ สกฺโยติ ปุจฺฉีติ กตฺตา ฯ ภนฺเต อชฺฌตฺตํ อตฺตนิ ปวตฺโต โก สุ นาม ธมฺโม เม มยา อปฺปหีโน ฯ โกติ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ สุ นามาติ ปุจฺฉนตฺเถ นิปาโต ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ โก นุ นามาติ วุตฺตํ ฯ เมติ อ...โนติ กตฺตา ฯ ภนฺเตติ อาลปนํ ฯ ธมฺโมติ อ...โนติ กมฺมํ ฯ อชฺฌตฺตนฺติ ธมฺโมติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ ปุจฺฉิติ นิทสฺสนํ ฯ อปฺปหีเนติ กิเลเสติ วิเสสนํ ฯ กิเลเสติ ปุจฺฉีติ กมฺมํ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ ปหีนาวสิฏฺฐกิเลสปจฺจเวกฺขณํ หิ เสขานํปิ โหติ วา น วา ฯ น หิ สพฺเพว ตตฺถ สมตฺถา โหนฺตีติ วุตฺตํ ฯ อรหโต...นตฺถิ ฯ กสฺมา ฯ สพฺพ...นตฺตา ฯ ตสฺมา...อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ อรหโตติ นตฺถีติ สมฺปทานํ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อว...ณนฺติ นตฺถีติ กตฺตา ฯ อวสิฏฺฐกิเลสานํ ปจฺจเวกฺขณํ อว...กฺขณํ ฯ สพฺพ...นนฺติ ตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ สพฺเพ จ เต กิเลสา จาติ สพฺพกิเลสา ฯ ป...ตฺตาติ นตฺถีติ

เหตุ ฯ ปหีนานํ ภาโว ปหีนตฺตํ ฯ ตสฺมาติ ปณฺณรส
จตฺตารีติ เหตุ ฯ ติณฺณนฺติ เสกฺขานนฺติ วิเสสนํ ฯ เสกฺขานนฺติ
โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามีนํ ปจฺจ...ณาณานีติ สมฺพนฺโธ ฯ
ปณฺณรสปจฺจเวกฺขณญาณานิ โหนฺติ อรหโต จตฺตาริ ปจฺจเวกฺขณ-
ญาณานิ โหนฺติ ฯ อรหโตติ ปจฺจ...ญาณานีติ สมฺพนฺโธ ฯ
อิตีติ สรูปํ ฯ เอกู...นีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอกูวีสติ จ ตานิ
ปจฺจ...ณานิ จาติ เอกู...ญาณานิ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ
นิทสฺสนํ ฯ โสตาปนฺนสฺส มคฺคปจฺจเวกฺขณวิถึ เอวํ เวทิตพฺพา ฯ
อตีตภวงฺคํ ภวงฺคุปจฺเฉโท มโนทฺวาราวชฺชนํ มคฺคปจฺจเวกฺขณานิ
กามาวจรญาณสมฺปยุตฺตชวนานิ สตฺเตว ปฏิปาฏิยา ชายนฺติ ฯ
ตทนนฺตรํ ภวงฺคํ ปวตฺตติ ฯ ปุน อตีตภวงฺคํ ภวงฺคุปจฺเฉโท
มโนทฺวาราวชฺชนํ ผลปจฺจเวกฺขณชวนานิ สตฺตกฺขตฺตุํ ปวตฺตนฺติ ฯ
ตทนนฺตรํ ภวงฺคํ ฯ ปหีนาทีสุ เอเสว นโย เญยฺโย ฯ ยถา จ
โสตาปนฺนสฺส ปญฺจ เอวํ สกทาคามิอนาคามีนํ ปญฺจ ฯ อรหโต
ปน จตฺตารีติ ฯ

[๓๘๗] ฉพฺ...นาติ จปนํ ฯ สีล...นาติ ทฺวินฺนนฺติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ สีลวิสุทฺธิ จ จิตฺตวิสุทฺธิ จ สีลจิตฺตวิสุทฺธิโย ฯ
เอกวิสุทฺธิสทฺทโลโป ฯ สี...สุทฺธีนํ วโส สีล...วโส ฯ มูล...นนฺติ
ทฺวินฺนนฺติ วิเสสนํ ฯ มูลํ หุตฺวา ภูตา มูลภูตา ฯ ทฺวินฺนํ
วิสุทฺธีนํ ฯ ทิฏฺฐิ...นนฺติ วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ

จตุนฺนนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สรี...นนฺติ จตุนฺนนฺติ วิเสสนํ ฯ สรีรํ หุตฺชา ภูตา สรีรภูตา ฯ อิตีติ ฉนฺนนฺติ สรูปํ ฯ เอ...นนฺติ ทฺวยํ วิ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ วิ...นนฺติ กเมนาติ สมฺพนฺโธ ฯ กเมนาติ ภาเวตพฺโพติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มคฺโค จตุนฺนํ...วิสุทฺธิ นาม ฯ จตุนฺนนฺติ สจฺจานนฺติ วิเสสนํ ฯ สจฺจานนฺติ ชานน... กรณาติ กมฺมํ ฯ ชาน...ณโต วิ...ตาติ ตยํ ญาณ...มาติ เหตุ ฯ ปจฺจกฺขํ กรณํ ปจฺจกฺขกรณํ ฯ กิ...เลหีติ วิสุทฺธาติ อปาทานํ ฯ วิสุทฺธสฺส ภาโว วิสุทฺธตฺตํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ชานาตีติ ญาณํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ ญาณญฺจ ตํ ทสฺสนญฺจาติ ญาณทสฺสนํ ฯ ญาณทสฺสนํ เอว วิสุทฺธิ ญาณ...วิสุทฺธิ ฯ

เอตฺถาติ ชปนํ ฯ วิป...เนติ วิสุทฺธิเภโทติ อาธาโร ฯ

สตฺตวิสุทฺธินิทฺเทโส ฯ

[๓๘๘] ตตฺถาติ วุตฺตนวเสน ชปนํ ฯ ตสฺมึ อุทฺเทเส วุตฺตา อนตฺตานุปสฺสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ สงฺขาเรสุ...ทฺวารํ โหติ ฯ สงฺขาเรสูติ อภินิเวโสติ อาธาโร ฯ โยติ อตฺตา...โสติ วิเสสนํ ฯ อตฺตา...โสติมสฺส อตฺถวิวรณํ กมฺมสฺส...คาโหติ ฯ อภินิวิสนํ ทฬหคฺคหณํ อภินิเวโส ฯ อตฺตา อิติ อภินิเวโส อตฺตา...โส ฯ กมฺมสฺสาติ การโกติ กมฺมํ ฯ การโก เวทโก เอโสติ ตยํ อตฺตาติ วิเสสนํ ฯ ผลสฺสาติ เวทโกติ กมฺมํ ฯ อชฺฌานปฺปยุตฺโต จสทฺโท การโก จ เวทโก จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เม เอโส

อตฺตา ฯ เมติ อตฺตาติ สมฺพนฺโธ ฯ อิติ เอวนฺติ อภิ...โสติ
นิทสฺสนํ ฯ อภินิเวโสติมสฺส วิวรณํ ทฬฺหคฺคาโหติ ฯ ทฬฺหํ
คหณํ ทฬฺหคฺคาโห ฯ ทฬฺหคฺคาโหติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตนฺติ ทฬฺหคฺคาหํ
มญฺจนฺตีติ กมฺมํ ฯ มุญฺจตีติ มญฺจนฺตี ยา อนุปสฺสนา ฯ
อนตฺตาตีติ ปวตฺตาติ อากาโร ฯ ปวตฺตาติ อนุ...นาวาติ วิเสสนํ ฯ
อนุ...นาวาติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ เอวสทฺโท นิยมตฺโถ ฯ
อตฺต...โตติ สุ...นามาติ เหตุ ฯ อตฺตโต สุญฺญํ อตฺตสุญฺญํ ฯ
อตฺตสุญฺญสฺส ภาโว อตฺต...ตา ฯ อตฺตสุญฺญตา เอว อากาโร
อตฺต...โร ฯ อตฺต...การสฺส อนุปสฺสนํ อตฺต...สฺสนํ ฯ
สุญฺ...นามาติ อนุปสฺสนาวาติ วิเสสนํ ฯ วิโมกฺขมุขนฺติมสฺส
วิวรณํ ปฏิ...ทฺวารนฺติ ฯ ปฏิ...โตติ วิมุตฺตีติ อปาทานํ ฯ
วิ...เสนาติ วิโมกฺขาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิมุจฺจนํ วิมุตฺติ ฯ
วิมุตฺติยา วโส วิมุตฺติวโส ฯ วิ...สฺสาติ โล...สฺสาติ วิเสสนํ ฯ
วิมุจฺจตีติ วิโมกฺโข ยํ มคฺคผลํ ฯ วิโมกฺโข อิติ สงฺขาตํ
วิ...ตํ ฯ โล...สฺสาติ ทฺวารนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ โลกุตฺตรญฺจ
ตํ มคฺคผลญฺจาติ โล...ผลํ ฯ ทฺวารนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ
สงฺขาเรสุ...สมฺพนฺโธ ฯ สงฺขาเรสูติ ปวตฺตาติ อาธาโร ฯ
อนิจฺจนฺตีติ ปวตฺตาติ อากาโร ฯ ปวตฺตาติ อนุปสฺสนาติ
วิเสสนํ ฯ อนุปสฺสนาติ โหตีติ ปกติตตฺตา ฯ อนิจฺเจติ ปวตฺตนฺติ
อาธาโร ฯ นิจฺจนฺตีติ ปวตฺตนฺติ อากาโร ฯ ปวตฺตํ...ขาตนฺติ ทฺวยํ

วิ...ตฺตนฺติ วิเสสนํ ฯ สญฺญา จ จิตฺตญฺจ ทิฏฺฐิ จ สญฺญา-
จิตฺตทิฏฺฐิโย ฯ สญฺญาจิตฺตทิฏฺฐีนํ วิปลฺลาโส สญฺญา...โส ฯ
สญฺญา...โส อิติ สงฺขาตํ สญฺญา...ตํ ฯ วิ...ตฺตนฺติ มุญฺจนฺตีติ
กมฺมํ ฯ วิปลฺลาโส เอว นิมิตฺตํ วิ...ตฺตํ ฯ มุญฺจนฺตีติมสฺส
วิวรณํ ปชหนฺตีติ ฯ ปชหนฺตีติ อนุปสฺสนาติ วิเสสนํ ฯ วิป...
โตติ อนิ...นาติ เหตุ ฯ วิปลฺลาโส เอว นิมิตฺตํ วิ...ตฺตํ ฯ
วิปลฺลาสนิมิตฺตโต รหิโต วิ...หิโต ฯ วิ...รหิโต อากาโร
วิป...กาโร ฯ วิป...การสฺส อนุปสฺสนํ วิ...สฺสนํ ฯ อนิ...นามาติ
อนุปสฺสนาติ วิเสสนํ ฯ นิมิตฺตโต รหิตํ อนิมิตฺตํ ฯ อนิมิตฺตํ
อนุปสฺสตีติ อนิ...สฺสนา ฯ วิ...ขนฺติ โหตีติ วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ
สรูปํ ฯ สมฺพนฺโธติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๘๙] ทุกขนฺติ...นาม ฯ ทุกฺขนฺตีติ ปวตฺตาติ อากาโร ฯ
ปวตฺตาติ อนุ...นาติ วิเสสนํ ฯ อนุ...นาติ โหตีติ ปกติกตฺตา ฯ
สงฺขาเรสูติ ปวตฺตนฺติ อาธาโร ฯ เอตํ วตฺถุ มม สนฺตกํ มม
เอตํ สุขํ อิติอาทินาติ นเยนาติ วิเสสนํ ฯ นเยนาติ ปวตฺตนฺติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ กาม...ตนฺติ๑ ตณฺหา...ณิธินฺติ วิเสสนํ ฯ
กามราโค เอว ตณฺหา กาม...ตณฺหา ฯ กามราคตณฺหา อิติ
สงฺขาตา กา...ตา ฯ คณฺหาปณิธินฺติมสฺส วิวรณํ ตณฺหาปตฺถนนฺติ ฯ
ปณิธานํ ปณิธิ ฯ ตณฺหาเอว ปณิธิ ตณฺหาปณิธิ ฯ ตณฺหา

๑. กามภวตณฺหาสงฺขาตนฺติ ฏีกาปาโฐ ฯ

เอว ปตฺถนํ ตณฺหาปตฺถนํ ฯ ตณฺหาปตฺถนนฺติ มุญฺจนฺตีติ กมฺมํ ฯ มุญฺจนฺตีติมสฺส วิวรณํ ปริจฺจชนฺตีติ ฯ ทุกฺ...นาติ ปริ...นฺตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ปริ...นฺตีติ อนุปสฺสนาติ วิเสสนํ ฯ ปณิ...โตติ อปฺป...นาติ เหตุ ฯ ปณิธิยา รหิโต ป...โต ฯ ปณิธิรหิโต อากาโร ปณิ...กาโร ฯ ปณิธิรหิตาการสฺส อนุปสฺสนํ ปณิ...สฺสนํ ฯ อปฺป...มาติ อนุปสฺสนาติ วิเสสนํ ฯ อปฺป...นาม วิโมกฺขมุขํ โหตีติ โยชนา ฯ

[๓๙๐] ตสฺมาติ ชปนํ ฯ ยสฺมา ติสฺสนฺนํ เอตาสํ สุญฺญตา-นุปสฺสนาทีนํ ตีณิ เอตานิ อนตฺตานุปสฺสนาทีนิ นามานิ ตสฺมา วุฏฺจ...โต ยทิ...วิปสฺสติ มคฺโค...โมกฺโข โหติ ฯ กสฺมา ฯ อาค...มตฺตา ฯ ยสฺมาติ เหตุ ฯ เอตาสนฺติ นามานีติ สมฺพนฺโธ ฯ ติสฺสนฺนนฺติ เอตาสนฺติ วิเสสนํ ฯ เอตานิ...ทีติ ตยํ อน...ทีนีติ วิเสสนํ ฯ ตสฺมาติ วิปสฺสตีติ เหตุ ฯ ยทีติ ปริกปฺโป ฯ วุฏฺ...นาติ วิ...ตีติ กตฺตา ฯ อ...โตติ วิปสฺสตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ มคฺโคติ โหตีติ กตฺตา ฯ สุญฺญโต นามาติ วิโมกฺโขติ วิเสสนํ ฯ วิโมกฺโขติ มคฺโคติ วิเสสนํ ฯ อา...เสนาติ ลทฺธาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ อาคจฺฉติ เอเตน ธมฺเมน มคฺโคติ อาคมนํ ฯ อาคมนสฺส วโส อาคมนวโส ฯ ลทฺธํ นามํ เยน มคฺเคน โส ลทฺธนาโม ฯ ลทฺธนามสฺส ภาโว ลทฺธนามตฺตํ ฯ ลทฺธนามตฺตาติ สุญฺญโต

๑. เอตานิ ตีณิ นามานีติ ตยนฺติ มญฺเญ ฯ

นามาติ เหตุ ฯ

[๓๙๑] วิป...นาติ จปนํ ฯ วิปสฺ...วเสนาติ วิวรณํ ฯ วิปสฺสนา อิติ สงฺขาตํ วิ...ตํ ฯ วิปสฺสนาสงฺขาตํ อาคมนํ วิป...นํ ฯ วิป...นสฺส วโส วิป...โส ฯ อาคมนนฺติ ปทสฺส วจนตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อาคจฺฉติตฺยาทิ ฯ มคฺโค ผลญฺจ เอเตน วิปสฺสนามคฺคสงฺขาเตน ธมฺเมน อาคจฺฉติ อิติ ตสฺมา วิปฺ...นาม ฯ เอเตนาติ อาคจฺฉตีติ กรณํ ฯ มคฺ...ลนฺติ อาคจฺฉตีติ กตฺตา ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิป...คฺโคติ สญฺญี ฯ วิปสฺสนา จ มคฺโค จ วิป...คฺโค ฯ อิธาติ อา...นํ นามาติ อาธาโร ฯ อา...นามาติ สญฺญา ฯ

ยถา...นาติ จปนํ ฯ ปุพฺเพติ วุตฺตาติ อาธาโร ฯ วุตฺต...เสนาติ วิปสฺสนฺตานนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺต...ทีนํ วโส วุตฺ...วโส ฯ

[๓๙๒] ยถา...นมฺปีติ จปนํ ฯ ยถา...ลภติ ฯ กสฺมา ฯ ตทา...คโต ฯ ยถา...สฺสาติ ผลาติ สมฺพนฺโธ ฯ ลภิยิตฺถาติ ลทฺโธ โย มคฺโค โยคินา ฯ โย โย ลทฺโธ ยถาลทฺโธ ฯ ยถาลทฺโธ จ โส มคฺโค จาติ ยถา...มคฺโค ฯ ผลภูตนฺติ ผลนฺติ วิเสสนํ ฯ ผลํ หุตฺวา ภูตํ ผลภูตํ ฯ อตฺตโนติ ผลนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ผลนฺติ ลภตีติ กตฺตา ฯ อุปฺ...มฺปีติ ผลนฺติ วิเสสนํ ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ มคฺคา...นาติ อลภิตฺวาติ ตติยา-

วิเสสนํ ฯ มคฺโค เอว อาคมนํ มคฺคา...นํ ฯ มคฺคา...นสฺส วโส มคฺคา...วโส ฯ อลภิตฺวาติ ลภตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วิ...เนวาติ ลภตีติ ตติยาวิเสสนํ ฯ วิปสฺสนา เอว อาคมนํ วิ...มนํ ฯ ตสฺส วโส วิ...โส ฯ เอวสทฺโท มคฺคาคมนํ นิวตฺเตติ ฯ ตีณีติ นามานีติ วิเสสนํ ฯ นามานีติ ลภตีติ กมฺมํ ฯ ตทาติ ตสฺมึ ผลสฺส อุปฺปชฺชนกาเล อภาเวนาติ กาลสตฺตมี ฯ มคฺคสฺส ปวตฺติ มคฺคปฺปวตฺติ ฯ มคฺคปฺปวตฺติยา อภาโว มคฺค...โว ฯ มคฺค...นาติ อโยคาติ เหตุ ฯ ตสฺสาติ มคฺคสฺส อโยคาติ สมฺพนฺโธ ฯ ทฺวาร...โตติ ผลสฺส การณภาเวน อโยคโต ฯ ทฺวารสฺส ภาโว ทฺวารภาโว ฯ ทฺวารภาเวน อโยโค ทฺวาร...โยโค ฯ ทฺวาร... โตติ ลภตีติ เหตุ ฯ

[๓๙๓] อาล...นาติ ชปนํ ฯ สพฺพ...ตฺตา จาติ ตยํ สุญฺ...หิตนามาติ เหตุ ฯ สพฺพสงฺขาเรหิ สุญฺญํ สพฺพ...สุญฺญํ ฯ ตสฺส ภาโว สพฺพ...ตฺตํ ฯ สงฺขาโร เอว นิมิตฺตํ สงฺขาร...ตฺตํ ฯ สงฺขา...ตฺตโต รหิตํ สงฺขา...ตํ ฯ ตสฺส ภาโว สงฺขา...ตฺตํ ฯ ตณฺหา เอว ปณิธิ ตณฺหาปณิธิ ฯ ตณฺหาปณิธิยา รหิตํ ตณฺหา...รหิตํ ฯ สุญฺ...อิติ นามํ สุญฺ...นามํ ฯ สุญฺญตา-นิมิตฺต...นามํ เอตสฺส นิพฺพานสฺส อตฺถีติ สุญฺญตานิมิตฺตนามวนฺตํ ฯ สุญฺ...วนฺตนฺติ นิพฺพานนฺติ วิเสสนํ ฯ นิพฺพานนฺติ อารพฺภาติ กมฺมํ ฯ อารพฺภาติ ปวตฺตาติ สมานกาลกิริยา ฯ ปวตฺตตฺตาติ

สมเมวาติ เหตุ ฯ ปวตฺตสฺส มคฺคสฺส ภาโว ปวตฺตตฺตํ ฯ ตสฺสาติ นิพฺพานสฺส วเสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ สมเมวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๙๔] สร...นาติ ฉปนํ ฯ นิพฺพานสฺส ราคา...หิตตฺตา... วเสน ฯ ราคา...ตตฺตาติ สมเมวาติ เหตุ ฯ ราโค อาทิ เยสํ โทสาทีนํ เต ราคาทโย ฯ ราคาทีหิ สุญฺญํ ราคาทิสุญฺญํ ฯ ราคาทิสุญฺญสฺส ภาโว วา...ตฺตํ ฯ รูปํ เอว นิมิตฺตํ รูปนิมิตฺตํ ฯ รูปนิมิตฺตํ อาทิ เยสํ สทฺทนิมิตฺตาทีนํ ตานิ รูปนิมิตฺตาทีนิ ฯ รูปนิมิตฺตาทีนิ จ ตานิ อารมฺมณานิ จาติ รูป...ณานิ ฯ รูป...อารมฺมเณหิ รหิตํ รูป...รหิตํ ฯ ตสฺส ภาโว รูป... รหิตตฺตํ ฯ กิเลสา เอว ปณิธิ กิเลส...ธิ ฯ กิเลสปณิธิยา รหิตํ กิเลส...ตํ ฯ กิเลส...รหิตสฺส ภาโว กิเล...ตตฺตํ ฯ อตฺตโนติ มคฺคสงฺขาตสฺส อตฺตโน คุณาติ สมฺพนฺโธ ฯ คุณ...นาติ สมเมวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ คุณสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ คุณวโส ฯ

สพฺพตฺถาปีติ ฉปนํ ฯ มคฺค...ยญฺจาติ สมเมวาติ อาธาโร ฯ มคฺคสฺส วีถิ มคฺควีถิ ฯ ผลสมาปตฺติยา วีถิ ผล...วีถิ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ

สพฺเพสมฺปีติ ฉปนํ ฯ มคฺค...สฺสปีติ สมเมวาติ สมฺปทานํ ฯ อปิสทฺโท สมุจฺจโย ฯ

[๓๙๕] เอตสฺส ปุคฺคลสฺส ปรมํ อธิกํ สตฺต...คหณํ อิติ

ตสฺมา โส ปุคฺคโล สตฺต...โม ฯ น ปน...คามี อิติ อธิปฺปาโย ฯ ยํ ปุคฺคลํ สนฺธาย น เต...นฺตีติ วจนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ สตฺตกฺขตฺตุนฺติมสฺส วิวรณํ สตฺตวาเรสูติ[๑] ฯ สตฺต...สูติ คหณนฺติ อาธาโร ฯ เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุนฺติ สกึสทฺทโต กฺขตฺตุํปจฺจโย ฯ กาม...ยนฺติ คหณนฺติ อาธาโร ฯ คนฺตพฺพาติ คติ ฯ สุนฺทรา คติ สุคติ ฯ กามสฺส อวจรา สุคติ กามสุคติ ฯ ปฏิ...ณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปฏิสนฺธิยา คหณํ ปฏิ...ณํ ฯ ปรมนฺติ คหณนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ เอตสฺสาติ คหณนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ สตฺตกฺขตฺตุนฺติ เอตฺถ นิคฺคหีตสฺส อโลโป[๒] ฯ ส ตฺตกฺขตฺตูติ อตฺถิ ฯ เตสุ วุทฺธิ... ฯ พินฺทุโลโป ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ อฏฺฐนฺนํ สงฺขฺยานํ ปูรโณ ภโว อฏฺฐโม ฯ อฏฺฐโม อาทิ ยสฺส นวมาทิกสฺส โส อฏฺฐมาทิ ฯ อฏฺฐมาทิ จ โส กามภโว จาติ อฏฺฐ...ภโว ฯ อฏฺฐมาทิกามภวํ คมิสฺสติ สีเลนาติ อฏฺฐ...คามี โย โสตาปนฺโน ฯ ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณี ฆีณฺ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อธิปฺปาโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยนฺติ สนฺธายาติ กมฺมํ ฯ สนฺธายาติ วุตฺตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ น...ติ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ กมฺมํ ฯ เต ปุคฺคลา อฏฺฐมภวํ น อาทิยนฺติ ฯ

[๓๙๖] อาจริยวาทํ ญาเปนฺโต อาห รูปาติอาห ฯ

๑. ฏีกายมฺปน สตฺต วาเรติ ทิสฺสติ ฯ เอวํ สนฺเต สตฺต วาเรติ คหณนฺติ อจฺจนฺตสํโยโค โหติ ฯ ๒. ยทิ นิคฺคหีตสฺส อโลโป สตฺตกฺขตฺตุํปรโมติ ภเวยฺย ฯ

โสตาปนฺโน รูปา...อิติ วจนํ อาจริยา วทนฺติ ฯ รูปา...วนฺติ คจฺฉตีติ กมฺมํ ฯ รูปารูปตณฺหาย อวจริโต รูปารูโป ฯ สุคติ เอว ภโว สุคติภโว ฯ รูปารูโป จ โส สุคติภโว จาติ รูปา...โว ฯ ปนสทฺโท วิเสโส ฯ สตฺต...โตติ ปรนฺติ อปาทานํ ฯ สตฺต วารา สตฺตวาโร ฯ ปรมฺปีติ คจฺฉตีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ สตฺตวาโรติ ญาเปติ ฯ อาจริยาติ วทนฺตีติ กตฺตา ฯ ราค...นนฺติ วจเน ราค...สนฺธาย โมหคฺคหณํ อิติ ทฏฺฐพฺพํ ปณฺฑิเตน ฯ โมหสฺส คหณํ โมหคฺคหณํ ฯ ราโค จ โทโส จ ราคโทสา ฯ เอกสฺมึ จิตฺเต ติฏฺฐตีติ เอกฏฺโฐ โย โมโห ฯ ราคโทเสหิ เอกฏฺโฐ ราค...กฏฺโฐ ฯ ราคโทเสกฏฺโฐ จ โส โมโห จาติ รา...โมโห ฯ ราค...โมหนฺติ สนฺธายาติ กมฺมํ ฯ สนฺธายาติ คหณนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นิทสฺสนํ ฯ เอตสฺส ปุคฺคลสฺส จตฺตา...วา ขีณา อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล ขี...โว ฯ จตฺตาโรติ อาสวาติ วิเสสนํ ฯ อาสวาติ ขีณาติ กตฺตา ฯ เอตสฺสาติ อาสวาติ สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อรหา ทกฺขิ...เณยฺโย ฯ ทกฺขิ...สูติ อคฺคตฺตาติ อาธาโร ฯ ทาตพฺพาติ ทกฺขิณา ยานิ อนฺนาทิวตฺถูนิ ชเนน[๑] ฯ วชาทีหิ... ฯ กฺขิณปจฺจโย ฯ ทกฺขิณํ อรหนฺตีติ ทกฺขิณารหา เย ปุคฺคลา ฯ อคฺคตฺตาติ อคฺค...ยโยติ เหตุ ฯ อคฺคสฺส ภาโว อคฺคตฺตํ ฯ

๑. ทาตพฺพาติ ทกฺขณา ยา อนฺนาทิกา ชเนนาติ ยุตฺตตรํ ฯ

อภิ.๒๗๖-๗

ทกฺขิณํ อรหตีติ ทกฺขิเณยฺโย โย อรหา ฯ ณ ราคา...จาติ จสทฺเทน เณยฺโย ฯ อคฺโค จ โส ทกฺขิเณยฺโย จาติ อคฺค...ยฺโย ฯ

[๓๙๗] สพฺเพสมฺปีติ จปนํ ฯ จตุนฺนมฺปีติ อริ...นนฺติ วิเสสนํ ฯ อริ...นนฺติ สาธารณา วาติ สมฺปทานํ ฯ อริยา จ เต ปุคฺคลา จาติ อริ...ลา ฯ จิตฺต...นนฺติ อปฺปวตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ อปฺป...สฺสาติ นิ...สฺสาติ วิเสสนํ ฯ อปฺปวตฺติ อิติ สงฺขาโต อปฺป...โต ฯ นิ...สฺสาติ สมาปตฺตีติ กมฺมํ ฯ นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ สมาปชฺชนํ สมาปตฺติ ฯ นิโรธสฺส สมาปตฺติ นิโร...ปตฺติ ฯ นิโร...ปตฺตีติ สญฺญา ฯ ทิฏฺเฐวาตฺยาทิ อธิปฺปายวเสน วิวรณํ ฯ ทิฏฺเฐวาติ ธมฺเมติ วิเสสนํ ฯ ปสฺสิตพฺโพติ ทิฏฺโฐ โย อตฺตภาโว ชเนน ฯ เอวสทฺโท อทิฏฺฐํ นิวตฺเตติ ฯ ธาริยาติ ลกฺขิยตีติ ธมฺโม โย อตฺตภาโว ชเนน ฯ ธมฺเมติ วิหรณนฺติ อาธาโร ฯ จิตฺ...ธนฺติ ปตฺวาติ กมฺมํ ฯ จิตฺตสฺส นิรุชฺฌนํ จิตฺตนิโรโธ ฯ ปตฺวาติ วิหรณนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วิหรณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิหริยเต ปวตฺติยเต วิหรณํ ฯ

[๓๙๘] อนา...นญฺจาติ จปนํ ฯ กาม...เมวาติ อนาคามีนนฺติ วิเสสนํ ฯ กามภโว จ รูปภโว จ กามรูปภโว ฯ กามรูปภเว ติฏฺฐนฺตีติ กาม...วฏฺฐา เย อนาคามิโก ฯ อฏฺฐ จ ตา สมาปตฺติโย จาติ อฏฺฐ...ปตฺติ ฯ สมาหารทิคุ ฯ อฏฺฐสมาปตฺตึ ลภึสูติ อฏฺฐ...ภิโน เย อนาคามิโน ฯ เอวสทฺโท อฏฺฐสมาปตฺติ-

อลาภึ นิวตฺเตติ ฯ อนา...นนฺติ ลพฺภตีติ สมฺปทานํ ฯ ตถาสทฺโท กาม...นเมวาติ ทสฺเสติ ฯ ขี...นนฺติ ลพฺภตีติ สมฺปทานํ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ตตฺถาติ ฉปนํ ฯ นิ...ยนฺติ สมาปชฺชิตฺวาติ นิมิตฺตํ ฯ ยาวา...คนฺตฺวาติ ฉปนํ ฯ เอวํ...วเสน อากิญฺจญฺญายตนํ ยาว อตฺถิ ตาว คนฺตฺวา อริยปุคฺคโล ฯ เอวนฺติ สมาปชฺชน-วิปสฺสนาวเสน ยุคนทฺธาติ นิทสฺสนํ ฯ สม...นานนฺติ อาปาทนาติ กมฺมํ ฯ สม...นานนฺติ ภาวาติ สมฺพนฺโธ ฯ สมโถ จ วิปสฺสนา จ สมถวิปสฺสนา ฯ ยุ...เสนาติ คนฺตฺวาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ยุคํ นทฺธนฺติ สมฺพชฺฌนฺตีติ ยุคนทฺธา ยา สมถวิปสฺสนา ฯ ยุคนทฺธานํ ภาโว ยุ...โว ฯ อาปาทิยเต อาปาทนํ ฯ ยุคนทฺธ-ภาวสฺส อาปาทนํ ยุ...นํ ฯ ยุ...นสฺส วโส ยุค...วโส ฯ ยาวาติ อตฺถีติ กิริยาวิเสสนํ ฯ อา...ตนนฺติ อตฺถีติ กตฺตา ฯ ตาวาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ คนฺตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๓๙๙] อธิ...กนฺติ ฉปนํ ฯ กาย...กิจฺจํ กตฺวา อริยปุคฺคโล ฯ กายปฏิพทฺธนฺติ ฉเปตฺวาติ กมฺมํ ฯ กาเยน ปฏิพทฺธํ จีวรํ กายปฏิพทฺธํ ฯ ฉเปตฺวาติ ฐิตาติ วิเสสนํ ฯ วิสุํ วิสุนฺติ ฐิตาติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ฐิต...ทีนนฺติ อวินาสนาติ สมฺพนฺโธ ฯ จีวรํ อาทิ ยสฺส ปตฺตาทิโน โส จีวราทิ ฯ สรีรปฺปวตฺติเหตุ ปริกโรติ ปวตฺเตตีติ ปริกฺขาโร โย จีวราทิ ฯ จีวราทิ จ โส ปริกฺขาโร จาติ จี...โร ฯ ฐิโต จ โส จีวราทิปริกฺขาโร จาติ ฐิต...

กฺขาโร ฯ เคโห อาทิ ยสฺส กุฏิอาทิโน โส เคหาทิ ฯ จิต-
จีวราทิปริกฺขาโร จ เคหาทิ จ จิต...เคหาทโย ฯ อคฺคิอาทินาติ
อวินาสนาติ กรณํ ฯ อคฺคิ อาทิ ยสฺส โจราทิโน โส อคฺคิอาทิ ฯ
อวิ...นนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อวินาสนสฺส อธิฏฺฐานํ อวิ...ฏฺฐานํ ฯ
ปฏิมานิยเต คมิยเต[๑] ปฏิมานนํ ฯ สงฺฆสฺส ปฏิมานนํ สงฺฆ...นนํ ฯ
สตฺถุโน ปกฺโกสนํ สตฺถุ...สนํ ฯ สงฺฆปฏิมานนญฺจ สตฺถุปกฺโก-
สนญฺจ สงฺฆ...สนานิ ฯ สงฺฆ...นานนฺติ ปุเรตรนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
ปุเรตรนฺติ วุฏฺฐานนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ วุฏฺฐานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
สตฺต...ตเรติ ปวตฺตีติ อาธาโร ฯ สตฺต อหานิ สตฺตาหํ ฯ
ทิคุ ฯ สตฺตาหสฺส อพฺภนฺตรํ สตฺตา...รํ ฯ อายุ...นนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อายุ เอว สงฺขาโร อา...โร ฯ ตสฺส ปวตฺติ อา...วตฺติ ฯ
อายุสงฺขารปฺปวตฺติยา โอโลกนํ อายุสงฺ...กนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ
จตุ...ธนฺติ ปุพฺพกิจฺจนฺติ วิเสสนํ ฯ จตฺตาโร วิธา ยสฺส กิจฺจสฺส
ตํ จตุพฺพิธํ ฯ อธิฏฺฐานํ อาทิ ยสฺส ปฏิมานนาทิโน ตํ
อธิฏฺฐานาทิกํ ฯ ปุพฺพญฺจ ตํ กิจฺจญฺจาติ ปุพฺพกิจฺจํ ฯ ปุพฺพกิจฺจนฺติ
กตฺวาติ กมฺมํ ฯ กตฺวาติ สมาปชฺชตีติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๔๐๐] ปฏิ...ทนฺติ จปนํ ฯ ฌาน...ทนฺติ สม...ทนฺติ
วิเสสนํ ฯ ฌาเนน สมฺปยุตฺตํ สุขํ ฯ ผเลน สมฺปยุตฺตํ สุขํ ฯ
ฌานสุขญฺจ ผลสุขญฺจ ฌา...ขํ ฯ ฌาน...สุขํ อาทิ เยสํ

๑. อาคมิยเตติ ภวิตพฺพํ ฯ

ปวตฺติสุขนิโรธสุขาทีนํ ตานิ ฌาน...สุขาทีนิ ฯ ฌาน...สุขาทีหิ เภโท ฌาน...เภโท ฯ สมโถ จ วิปสฺปนา จ สม...นา ฯ ปฏิปชฺชเต เอตาย ธมฺมชาติยา สุขนฺติ ปฏิปตฺติ ฯ สมถวิปสฺสนา เอก ปฏิปตฺติ สม...ปตฺติ ฯ รสิตพฺโพ อสฺสาทิตพฺโพติ รโส โย ธมฺโม ปณฺฑิเตน ฯ สมถ...ปฏิปตฺติยา รโส สม...รโส ฯ อสฺสาทิยตีติ อสฺสาโท โย ฌานสุขาทิ ปณฺฑิเตน ฯ สมถ-วิปสฺสนาปฏิปตฺติรโส เอว อสฺสาโท สม...สฺสาโท ฯ สม...ทนฺติ ปตฺถยนฺเตนาติ กมฺมํ ฯ

นวมปริจฺเฉทวณฺณนา ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา นิฏฺฐิตา ฯ

[๔๐๑] อวสาเน วุตฺตาย วสนฺตติลกคาถาย โยชนํ ญาเปนฺโต อาห จาริตฺเตนาตฺยาทิ ฯ จาริตฺเตนาติมสฺส วิวรณํ กุลาจาเรนาติ ฯ จรนฺติ ปวตฺตนฺติ ตสฺมึ อาจาเร อนุคมนตาย ชนาติ จาริตฺตํ ฯ จรณํ วา จาริตฺตํ ฯ จร จรเณ ฯ วทาทีหิ ณิตฺโต คเณติ โยควิภาเคน ณิตฺโต ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ กุลติ สนฺตตึ เอติ เอเตน ธมฺมชาเตน ชโนติ กุลํ ฯ กุล สนฺตาเน ฯ สพฺพโต...วา ฯ อ ฯ อาจรณํ อาจาโร ฯ กุเล ปวตฺโต อาจาโร กุลาจาโร ฯ กุ...นาติ โสภิโตติ๑ ตติยาวิเสสนํ ฯ โสภิโตติ อุทโยติ วิเสสนํ ฯ วิ...เลติ อุทโยติ อาธาโร ฯ วิสรติ ปตฺถรตีติ วิสาลํ ยํ กุลํ ฯ วิปุพฺโพ สร วิสรเณ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ วุทฺธิ ฯ

๑. โสภิเตติ ฎีกาปาโฐ ฯ โสภิเตติ วิสาลกุเลติ วิเสสนํ ฯ

กฺวจิธาตุ... ฯ รสฺส โล ฯ วิสาลญฺจ ตํ กุลญฺจาติ วิสาลกุลํ ฯ
อุทโยติมสฺส วิวรณํ นิพฺพตฺตีติ ฯ อุทยนํ นิพฺพตฺตนํ อุทโย ฯ
อุปุพฺโพ อิ คติยํ ฯ ภาเว จ ฯ ณโลปวุทฺธิ ฯ เอ อย ฯ
นิพฺพตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยสฺสาติ อุทโย นิพฺพตฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ
เตน จาริตฺตโสภิตวิสาลกุโลทเยน ฯ วิภตฺตฺยนฺตํ ฯ จาริตฺเตน โสภิโต
จาริตฺตโสภิโต ฯ จาริตฺตโสภิโต วิสาลกุเล อุทโย ยสฺส โส
จาริตฺต...กุโลทโย ฯ กมฺมา...ยาติ สทฺธายาติ วิเสสนํ ฯ กมฺมํ อาทิ
ยสฺส รตนตฺตยสฺส ตํ กมฺมาทิ ฯ กมฺมาทิ วิสโย ยสฺสา สทฺธาย
สา กมฺมาทิวิสยา ฯ สทฺทหนํ สทฺธา ฯ สํปุพฺโพ ธา ธารเณ ฯ
อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ฯ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ วชาทีหิ...
ปจฺจนฺเต ฯ นสฺส โท ฯ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ สทฺธายาติ
อภิ...สุทฺโธติ ทฺวเย ตติยาวิเสสนํ ฯ อภิวฑฺฒนํ อภิวุทฺโธ ฯ
อภิพุทฺโธติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน
วสฺส โพ ฯ ปริสุชฺฌนํ ปริสุทฺโธ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ
อภิ...สุทฺโธติ อุทโยติ วิเสสนํ ฯ ทาน...นนฺติ อุทโยติ
สมฺพนฺโธ ฯ ทานญฺจ สีลญฺจ ทานสีลํ ฯ ตํ อาทิ เยสํ พาหุสจฺจ-
ขนฺติเมตฺตาทีนํ เต ทาน...ทโย ฯ อุทโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ยสฺสาติ คุณาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตติยนฺตวจนิจฺฉายํ เตนาติ วุตฺตํ ฯ
อภิวุทฺโธ จ ปริสุทฺโธ จ อภิ...สุทฺโธ ฯ สทฺธาย อภิวุทฺธ-
ปริสุทฺโธ สทฺธาภิ...สุทฺโธ ฯ สทฺธาภิ...สุทฺโธ คุณานํ อุทโย

ยสฺส โส สทฺธาภิ...ทโย ฯ นมฺพวฺหเยนาติมสฺส วิวรณํ นมฺพ-
นามเกนาติ ฯ ปเรสํ หิตํ นมติ ปวตฺเตติ อตฺตนิ วา ตํ
นาเมตีติ นมฺโพ โย อุปาสโก ฯ นม นมเน ฯ กาเล วตฺต-
มานาตีเต ณฺวาทโยติ โพ ฯ นมฺโพ อิติ นามํ ยสฺส โส
นมฺพนามโก ฯ นมฺโพ อิติ อวฺหยํ นามํ ยสฺส โส
นมฺพวฺหโย ฯ จาริ...วฺหเยนาติ ตยํ อุปาสเกนาติ วิเสสนํ ฯ
อุปาสเกนาติ ปตฺถิตนฺติ กตฺตา ฯ ปรานุกมฺปนฺติมสฺส วิวรณํ
ปรานุคฺคหนฺติ ฯ ปเรสํ อนุกมฺโป อนุคฺคโห ปรานุกมฺโป ฯ
สาสเนติ ปริยตฺติสาสเน โอตรณปริปาจนาติ อาธาโร ฯ โอตริยเต
โอตรณํ ฯ ปเรสํ สุเขน โอตรณํ สุโขตรณํ ฯ ปริปาจิยเต
ปริปาจนํ ปญฺญาย ปริปาจนํ ฯ สุโขตรณญฺจ ปริปาจนญฺจ
สุโข...จนํ ฯ สุโขตรณปริปาจนํ ลกฺขณํ สภาโว ยสฺส อนุคฺคหสฺส
โส สุโข...กฺขโณ ฯ สุโข...ณนฺติ ปรานุคฺคหนฺติ วิเสสนํ ฯ
ปรานุคฺคหนฺติ ปตฺเถตฺวาติ กมฺมํ ฯ อนุคฺคหณํ อนุคฺคโห ฯ ปเรสํ
อนุคฺคโห ปรานุคฺคโห ฯ ปณิธายาติมสฺส วิวรณํ ปตฺเถตฺวาติ ฯ
ปตฺเถตฺวาติ ปตฺถิตนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ยนฺติ ปกรณนฺติ
วิเสสนํ ฯ ปกรณนฺติ ปตฺถิตนฺติ กมฺมํ ฯ ปตฺถิตนฺติมสฺส วิวรณํ
อภิยาจิตนฺติ ฯ อภิ อาทเรน ยาจิตํ อภิยาจิตํ ฯ ตนฺติ ปรินิฏฺฐิตนฺติ
กตฺตา ฯ เอตฺตาวตาติ นวหิ ปริจฺเฉเทหิ ปรินิฏฺฐิตนฺติ ตติยา-
วิเสสนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อภิ.๒๗๗

[๔๐๒] ทุติยคาถาย โยชนํ ญาเปนฺโต อาห เตนตฺยาทิ ฯ เตน...เลนาติ ทุวยํ ปุญฺเญนาติ วิเสสนํ ฯ [๑] ปกรเณ ปสุตํ ป...ตํ ฯ วิเสเสน ปุลติ ปตฺถรตีติ วิปุลํ ยํ ปุญฺญํ ฯ ปุนาติ สนฺตานํ โสเธตีติ ปุญฺญํ ฯ ปุ โสธเน ฯ ปวนํ โสธนํ ฯ วชาทีหิ...ปจฺจนฺเต ฯ โย ฯ เตสุ วุทฺธิ... ฯ นาคโม ฯ ยวคมิมิจฺฉาทินา นฺยสฺส ญตฺตํ ฯ ปรเทฺว ฯ ทฺวิตฺตํ ฯ ปุญฺเญนาติ มญฺญนฺตูติ กรณํ ฯ ปญฺญา...นาติมสฺส วิวรณํ อริย...สุทฺเธนาติ ฯ อวทายติ สุชฺฌตีติ อวทาโต โย คุโณ ฯ อวปุพฺโพ ทา สุทฺธิมฺหิ ฯ พุทฺธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ ปญฺญาย อวทาโต ปญฺญาวทาโต ฯ อริโย จ โส มคฺโค จาติ อริยมคฺโค ฯ อริยมคฺเค ปวตฺตา ปญฺญา อริ...ปญฺญา ฯ อริยมคฺคปญฺญาย ปริสุทฺโธ อริ...สุทฺโธ ฯ อริ...นาติ สีลาทิคุเณนาติ วิเสสนํ ฯ สีล...นาติ โสภิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สีลํ อาทิ ยสฺส สมาธิ-อาทิคุณสฺส โส สีลาทิ ฯ สีลาทิ จ โส คุโณ จาติ สีลาทิคุโณ ฯ โสภิตาติ ภิกฺขูติ วิเสสนํ ฯ โสภนฺตีติ โสภิตา เย ภิกฺขู ฯ ตโตเยวาติ สีลาทิคุณโต ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ เหตุํ นิวตฺเตติ ฯ ลชฺชนํ ลชฺชา ฯ ลชฺชา เอเตสมตฺถีติ ลชฺชิโน ฯ ลชฺชิโนติ ภิกฺขูติ วิเสสนํ ฯ ภิกฺขูติ มญฺญนฺตูติ กตฺตา ฯ ปญฺญาวทาโต จ โส คุโณ จาติ ปญฺญาว...คุโณ ฯ ปญฺญาวทาตคุเณน โสภิตา

๑. เอตฺถนฺตเร เตนาติมสฺส วิวรณํ ปกรณปฺปสุเตนาตีติ ภเวยฺย ฯ

ปญฺญา...ภิตา ฯ ลชฺชิโน จ เต ภิกฺขู จาติ ลชฺชิภิกขู ฯ
ปญฺญาวทาตคุณโสภิตา จ เต ลชฺชิภิกฺขู จาติ ปญฺญา...ภิกฺขู ฯ
ธญฺญานนฺติ อธิวาสาติ สมฺพนฺโธ ฯ ธนนํ ธญฺญํ ฯ สิริปุญฺญ-
ปญฺญานํ สมฺปทานํ[๑] อตฺโถ ฯ ธน ธญฺเญ ฯ วชาทีหิ ปพฺพชฺชา-
ทโย นิปฺปจฺจนฺเต ฯ โย ฯ ยวตนฺตลณ...ชการตฺตํ ฯ นฺยสฺส
ณตฺตํ ฯ ปรเทฺว ฯ ธญฺญํ เอเตสํ ภิกฺขูนํ อตฺถีติ ธญฺญา ฯ
สทฺธาทิโต ณ ฯ อิธ...นามาติ ตยํ วิหารนฺติ วิเสสนํ ฯ
อธิวสนฺติ เอตฺถ วิหาเร ภิกฺขูติ อธิวาโส ฯ อธิวาโส หุตฺวา
ภูโต อธิวาสภูโต ฯ ธญฺญานํ อธิวาโส ธญฺญาธิวโส ฯ
อุทิ...ตนฺติมสฺส วิวรณํ อจฺจ...สิทฺธนฺติ ฯ อุทฺธํ คจฺฉติ ปากโฏ
ภวตีติ อุทิโต โย วิหาโร ฯ อุปุพฺโพ อิ คติมฺหิ ฯ อุทิโต เอว
อุทิโต อุทิโตทิโต ฯ อติสยปากโฏตฺยตฺโถ ฯ อนฺตํ อติกฺกมฺม
วตฺตนํ อจฺจนฺตํ ฯ ปสิชฺฌตีติ ปสิทฺโธ โย วิหาโร ฯ อจฺจนฺตํ
อติสยํ ปสิทฺโธ อจฺจนฺตปฺปสิทฺโธ ฯ โปตฺถเก ตฺสทฺโท ปทปูรโณ ฯ
มูลติ ปติฏฺฐาติ เอตฺถ วิหาเร สาสนนฺติ มูลํ ฯ สวติ หิตสุขํ
ชเนตีติ โสโม โย วิหาโร ฯ ปุญฺ...วสฺสาติ อุทยาติ สมฺพนฺโธ ฯ
วิเสเสน ชโน ภวติ วฑฺฒติ เอเต ธเนนาติ วิภโว ฯ ปุญฺญํ
เอว วิภโว ปุญฺญวิภโว ฯ อุท...ยาติ มงฺค...ยาติ วิเสสนํ ฯ
อุทยนํ ปวตฺตนํ อุทโย ฯ อุทโย อิติ สงฺขาโต อุท...โต ฯ

๑. สมฺปทา ฯ

มงฺคนฺติ สตฺตา เอเตน ปสตฺเถน[๑] วุฑฺฒึ คจฺฉนฺตีติ มงฺคลํ ฯ มงฺค มงฺคลฺเล ฯ ปฏาทีหฺยลํ ฯ อสติ ภวตีติ อตฺโถ ยํ มงฺคลํ ฯ มงฺคลํ เอเตน อตฺโถ[๒] ปโยชนํ มงฺคลตฺโถ ฯ มงฺ...ยาติ มญฺญนฺตูติ ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ อายุคนฺตนฺติ มญฺญนฺตูติ กิริยาวิเสสนํ ฯ สาสนสฺส ยุคานํ อนฺโต ปริโยสานํ ยุคนฺโต ฯ ยุคนฺตสฺส มริยาโท อายุคนฺตํ ฯ สาสนสฺส หิ ปญฺจ ยุคานิ วิมุตฺติยุคํ สมาธิยุคํ สีลยุคํ สุตยุคํ ทานยุคนฺติ ฯ เตสุ วิมุตฺติยุคํ[๓] ฯ ตสฺมึ อนฺตรหิเต สมาธิยุคํ ปวตฺตติ ฯ ตสฺมึ อนฺตรหิเต สีลยุคํ ปวตฺตติ ฯ ตสฺมึ อนฺตรหิเต สุตยุคํ ปวตฺตเตว ฯ อปริสุทฺธสีโล หิ เอกเทเสน ปริยตฺติพาหุสจฺจํ ปคฺคยฺห ติฏฺฐติ ลาภาทิกามตาย ฯ ยทา ปน มาติกาปริยตฺติ สพฺพโส อนฺตรธายติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ลิงฺคมตฺตเมว อวสิสฺสติ ฯ เต ยถา ตถา วเน สํหริตฺวา ทานมุเขน วิสชฺเชนฺติ ฯ สา กิร เนสํ จริมา ปฏิปตฺตํ ฯ ตตฺถ สุตยุคโต ปฏฺฐาย ปจฺฉิมกาโล ฯ สีลยุคโต ปฏฺฐายาติ อปเร ฯ มญฺญนฺตูติ ชานนฺตุ จินฺเตนฺตุ ฯ มน ญาเณ ฯ ทิวาทิโต โย ฯ ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส ฯ ปรเทฺว ฯ ตตฺถตฺยาทิ มญฺญนฺตูติ ปทสฺส อธิปฺปายญาปนํ ฯ ตตฺถาติ มูลโสมวิหาเร

๑-๒. มงฺคนฺติ สตฺตา เอเตน อตฺเถน...อิติ จ มงฺคลํ เอว อตฺโถติ จ มญฺญามิ ฯ มณิสาร-มญฺชุสายญฺหิ มงฺคลตฺถายาติ สุนฺทรภาวปฺปโยชนาย สพฺพสมฺปตฺติการณภาวปฺปโยชนาย วาติ วุตฺตํ ฯ ๓. อิโต ปรํ กิญฺจิ ปทํ นฏฺฐํ วิย ขายติ ฯ ปรมํ โหตีติ มญฺเญ ฯ

นิวาสิโนติ อาธาโร ฯ นิวาสิโนติ ภิกฺขูติ วิเสสนํ ฯ นิวสนฺติ สีเลนาติ นิวาสิโน ฯ ภิกฺขูติ โหนฺภูติ กตฺตา ฯ ภยํ อิกฺขนฺตีติ ภิกฺขู เย ยตโย ฯ อีทิสาติ เอวํ ตตฺถ การิโน ฯ อยมิว ทิสฺสนฺตูติ อีทิสา ภิกฺขู ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ อธิปฺปาโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๐๓] อตฺตนา กตฏีกาย นิฏฺจิตภาวํ ญาเปนฺโต อาห นิฏฺจิตาตฺยาทิ ฯ อภิ...นาม อยํ อภิ...ฏีกา นิฏฺจิตา จ ฯ นิฏฺจํ ปริโยสานํ อิตา คตา นิฏฺจิตา ฯ จสทฺโท° วากฺยารมฺโภ ฯ ฏิกิยติ ชานิยติ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส อตฺโถ เอตาย สทฺทชาติยาติ ฏีกา ฯ ฏิก คติยํ ฯ อิตฺถิยมติยโววา ฯ อ ฯ อภิธมฺมตฺถ-สงฺคหสฺส ฏีกา อภิ...ฏีกา ฯ เอวํ อตฺตนา ปฏิญฺญาตกถํ นิฏฺจเปตฺวา อตฺตโน นิวาสนิสฺสยาทีนิ ญาเปนฺโต รมฺเมตฺยาทโย สตฺตคาถา อาห ฯ

[๔๐๔] ตตฺถ จตสฺโส คาถา วสนฺตติลกา นาม ฯ นครา-ธิราเช รมฺเม รมฺณีเย ปุลตฺถินามนคเร ปรกฺกมภุเชน ปรกฺกม-ภุชนามเกน มหาภุเชน มหาพลวพาหุนา รญฺญา การาปิเต รมฺมหมฺมิยวรูปวนานภิราเม เชตวเน เชตวนนามเก วิหาเร โย เถโร วสติ โย เถโร คุณากเรหิ สมฺปนฺน...เตหิ วสิคเณหิ สมฺมานิโต สมฺมา มานิโต ปูชิโต อปจิโต มุนินฺท...ทีสุ จ อเนกคนฺถชาเตสุ จ อาจริยตํ ปตฺโต ฯ ยสฺส เถรสฺส วิทูหิ

๑. นิฏฺจิตา จายนฺติ สีหลฏีกาปาโจ ฯ

มหิตํ ปูชิตํ ญาณานุภาวํ อิห สาสเน สูจยนฺตี มธุรตฺถสารํ สนฺทีปเนน สุชนํ ปริโตสยนฺตี วินยฎฺฐกถาทิกานํ สารตฺถทีปนิมุขา สารตฺถทีปนิอาทิกา สํวณฺณนา จ โหนฺติ ฯ ถามคต...กรสฺส ตสฺส สารีปุตฺตตฺเถรสฺส อนุกมฺปํ อวลมฺพิย นิสฺสาย โย อหํ อเนกคนฺถวิสยํ ปฏุตํ อลตฺถํ มม เอโส ญาณวิภโว ตสฺส สารีปุตฺตตฺเถรสฺส วิภเวกเหตุ โหตูติ โยชนา ฯ รมิตพฺพนฺติ รมฺมํ ยํ นครํ ชเนหิ ฯ ปุลิยเต เฉทิยเต โสธิยเต จ ปุโล ฯ อรีนํ เฉชฺชเภชฺชาทิกสฺส เฉทนญฺเจว อโสภณสฺส โสธนญฺจาติ อตฺโถ ฯ ปุล ลวนปวเนสุ ฯ ลวนํ เฉทนํ ฯ ปวนํ โสธนํ ฯ สพฺพโต...วา ฯ ปุโล เอว อตฺโถ ปุลตฺโถ ฯ ปุลตฺโถ เอตสฺมึ ปุเร อตฺถีติ ปุลตฺถี ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ น คจฺฉนฺตีติ นคา เย ปาสาทาทโย ฯ นปุพฺโพ คมฺ คติมฺหิ ฯ กฺวจิ ฯ นคา ปาสาทาทโย เอตสฺมึ ปุเร อตฺถีติ นครํ ฯ มธฺวาทิโต โร ฯ อิทานิ ปน สีหลชนา ตํ นครํ กนฺทโรติ วทนฺติ ฯ ราชติ วตฺถุกามาทิสมฺปตฺติวเสน ทิปฺปติ โสภตีติ ราชํ ยํ นครํ ฯ ราช ทิตฺติมฺหิ ฯ สพฺพโต...วา ฯ อ ฯ อธิกํ ราชํ อธิกราชํ ฯ นครานํ อธิราชํ นคราธิราชํ ฯ ราชติ สทฺธาพุทฺธิอาทิคุเณหิ ทิปฺปติ โสภตีติ ราชา โย ภูปาโล ฯ เตน ฯ ปรกฺกมนํ ปรกฺกโม ปฏิสตฺตูนํ วชฺเชตุํ วายามกรณํ ฯ ภุชติ ปฏิสตฺตโว ปาเลติ ปฏิพาหตีติ ภุโช โย พาหุ ภุช ฯ ปาลเน ฯ สพฺพโต

...วา ฯ อ ฯ ภุเชน ปรกฺกโม ยสฺส รญฺโญ โส ปรกฺกมภุโช ฯ
ปรกฺกมพาหุ นาม ราชาตฺยตฺโถ ฯ ปฏิสตฺตโว วชฺเชตุํ สมตฺถตาย
มหา° ฯ [๒] ตีติ สุตฺเต ตํ อิติ โยควิภาเคน อธิกรเณน วา ฯ
วนิยติ เสวิยตีติ วนํ ยํ อรญฺญํ ฯ วน สมฺภตฺติยํ ฯ สพฺพโต...วิ
วา ฯ อ ฯ เชเตน เชตพฺพญฺจ ตํ วนญฺจาติ เชตวนํ ฯ
วิหรนฺติ ภิกฺขู เอตฺถ อาวาเสติ วิหาโร ฯ สุขํ อาหรตีติ หมฺมิยํ
โย ปาสาโท มุณฑจฺฉทนปาสาโท ฯ หร หรเณ ฯ วชาทีหิ...
ปจฺจนฺเต ฯ ยปจฺจโย ฯ กฺวจิ ธาตุ... ฯ หรสฺส หมฺมิ ฯ
รมฺมญฺจ ตํ หมฺมิยญฺจาติ รมฺมหมฺมิยํ ฯ นครสฺส สมีเป โรปิตํ
วนํ อุปวนํ ฯ นครสฺส นาติทูรสฺมึ สตฺเตหิ? โรปิตํ วนํ อุปวนํ
นาม ฯ วรญฺจ ตํ อุปวนญฺจาติ วรูปวนํ ฯ รมฺมหมฺมิยญฺจ
วรูปวนญฺจ รมฺม...วนานิ ฯ อภิรมิตพฺโพติ อภิราโม โย
วิหาโร ฯ รมฺมหมฺมิยวรูปวเนหิ อภิราโม รมฺม...ราโม ฯ
รมฺเม...ราเชติ ทฺวยํ ปุล...คเรติ วิเสสนํ ฯ ปุ...เรติ การาปิเตติ
อาธาโร ฯ รญฺญาติ การาปิเตติ กตฺตา ฯ ปรกฺ...เชนาติ ทฺวยํ
รญฺญาติ วิเสสนํ ฯ การาปิเต เชตวเน รมฺม...เมติ ตยํ
วิหาเรติ วิเสสนํ ฯ วิหาเรติ วสตีติ อาธาโร ฯ โยติ วสตีติ
กตฺตา ฯ รมฺเมตฺยาทิคาถาย อตฺตโน ครุโน นิวาสนภูตํ นครญฺจ
วิหารญฺจ ญาเปติ ฯ

๑. กิมิทํ ฯ ปฏิสตฺตโว วชฺเชตุํ สมตฺถตาย มหนฺโต ภุโช ยสฺส โส มหาภุโชติ มญฺเญ ฯ
๒. เอตฺถนฺตเรปิ สุตฺตปาโฐ นฏฺโฐ วิย ขายติ ฯ

[๔๐๕] สีลยตีติ สีลํ ฯ ยํ ธมฺมชาตํ สีลยตีติ อุปธาริยติ กุสลานํ ปติฏฺฐานวเสน อาธารภาเวน ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สีลํ ฯ ทมนํ กิเลสุปสมนํ ทโม ปญฺญา ฯ สํยมนํ อินฺทฺริยสํวรณํ สํยโม ฯ สํวรณํ เจตโส นานารมฺมเณ คตินิวารณํ สํยโม ฯ จีวราทิปจฺจเยสุ สนฺตุสนํ โตสิตํ ปจฺจยสนฺตุฏฺฐี ฯ ตุส ปีติมฺหิ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ อญฺเญสุ จ ฯ อุสฺโส ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ สีลญฺจ ทโม จ สํยโม จ โตสิตญฺจ สีล... สิตานิ ฯ สมฺปนฺนานิ ปริปุณฺณานิ สีลทมสํยมโตสิตานิ เยสํ ภิกฺขูนํ เต สมฺป...สิตา ฯ สมฺมา มาเนตพฺโพ อปจายิตพฺโพติ สมฺมานิโต โย เถโร ภิกฺขูหิ ฯ สํปุพฺโพ มาน อปจายเน ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ยถาคมมิกาโร ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส คนฺถวิปสฺสนานํ อุคฺคหณธารณาทีสุ สมตฺถภาโว ฯ วโส เอเตสํ ภิกฺขูนมตฺถีติ วสิโน ฯ คเณตพฺพาติ คณา เย ปุคฺคลสมุหา ปณฺฑิเตน ฯ อากิรนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ คุณา เอเตสุ ภิกฺขูสูติ อากรา ฯ สทฺธาพุทฺธิวิริยขนฺติโสรจฺจาทีนํ คุณานํ อากรา คุณา-กรา ฯ ปชฺชตีติ ปตฺโต โย เถโร ฯ หิตาหิตํ มุนาติ ชานาตีติ มุนิ โย ภควา ฯ อินฺทติ ปริมิสฺสริยํ สพฺพตฺถ วตฺเตตีติ อินฺโท ฯ มุนินฺทสฺส วจนํ มุนินฺทวจนํ ภควโต ปิฏกสงฺขาตวจนํ ฯ มุนินฺทวจนํ อาทิ เยสํ จนฺทาทิสกฏสตฺถานํ° ตานิ มุนินฺทวจนาทีนิ ฯ

๑. ฉนฺทาทิสกฺกฏสตฺถานนฺติ มญฺเญ ฯ

น เอกา อเนกา ฯ คนฺถิยนฺติ นานาเภทภินฺนา อตฺถา รจิยนฺติ
เอตฺถ ปกรเณสูติ คนฺถา ฯ คนฺถานํ ชาตา สมูหา คนฺถชาตา
กจฺจายนาทิสทฺทสตฺถาทโย ฯ อเนกา จ เต คนฺถชาตา จาติ
อเน...ตา ฯ จสทฺโท มนิ...สุ จ อเน...สุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
อาจริยสฺส ภาโว อาจริยตา ฯ มหิตพฺพา ปูเชตพฺพาติ มหิตา ฯ
ชานนฺตีติ วิทู เย ปุคฺคลา ฯ ญาณสฺส อานุภาโว ญา...โว ฯ
อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท สูจยนฺตี ฯ สูจ ปกาสเน ฯ วตฺตมาเน
มานนฺตา ฯ จุราทิโต เณ ณยา ฯ นทาทิโต วา อี ฯ
สํวณฺณิยนฺติ อตฺถา เอตาหิ สทฺทชาตีหีติ สํวณฺณนา สารตฺถทีปนี-
อาทโย ฏีกา ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ปริโตสยนฺตี จาติ
โยเชตพฺโพ ฯ วินยสฺส อฏฺฐกถา วิ...ถา ฯ วินยฏฺฐกถา อาทิ
ยาสํ องฺคุตฺตรฏฺฐกถาทีนํ ตา วิ...ทิกา ฯ กฺวจิ สมาสาทินา
โก ฯ อาทิสทฺเทน องฺคุตฺตรฏฺฐกถาย เจว จนฺทสกฏฺสตฺถสฺส[๑] จ
คหณํ ฯ สาโร อตฺโถ สารตฺโถ ฯ สารตฺถํ ทีเปตีติ สารตฺถทีปนี
ยา วินยฏีกา ฯ สารตฺถทีปนี มุขํ อาทิ ยาสํ ฏีกานํ ตา
สารตฺถทีปนีมุขา ฯ มุขสทฺเทน สารตฺถมญฺชูสนามิกาย องฺคุตฺตรฏฺฐ-
กถาฏีกาย เจว ฉนฺทสตฺถสฺส ฏีกาย จ คหณํ ฯ มธุโร จ โส
อตฺถสาโร จาติ มธุ...โร ฯ สมฺมา อวิปรีเตน ทีปิยเต

๑. ฉนฺทสกฺกฏสตฺถสฺสาติ มญฺเญ ฯ

สนฺทีปนํ ฯ สนฺโต ชโน สุชโน ฯ ปริโตสยนฺตีติ ปริโตสยนฺตี ยา ฏีกา ฯ ปริปุพฺโพ ตุส ปีติมฺหิ ฯ วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ จุราทิโต เณณยา ฯ อณฺเณสุ จ ฯ อุสฺโส ฯ นทาทิโต วา อี ฯ

[๔๐๖] อนุกมฺปนํ อนุคฺคหณํ อนุกมฺโป ฯ สารียา ปุตฺโต สารีปุตฺโต ฯ คุเณหิ ถิรตีติ เถโร ฯ สารีปุตฺโต จ โส เถโร จาติ สารีปุตฺตตฺเถโร ฯ ติฏฺฐติ เอเตน พเลนาติ ถาโม ฯ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ฯ สมาทีหิ ถมา ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ ฐาสฺส ถาตฺตํ ฯ ถามํ ถามภาวํ คตา ถามคตา ฯ สารา จ เต คุณา จาติ สารคุณา ฯ ถามคตา จ เต สารคุณา จาติ ถา...ณา ฯ ถามคตสารคุณานํ อากาโร ปติฏฺฐา ถาม...กโร ฯ อเนกา อนฺถา อเนกคนฺถา ฯ อเนกคนฺถา วิสยา ยสฺสา ปฏฺฐาย สา อเน...วิสยา ฯ ปฏฺฐติ พฺยตฺตภาวํ คจฺฉตีติ ปฏฺฐุ โย วิจกฺขโณ ฯ ปฏฺฐ คติมฺหิ ฯ กาเล วตฺต...ณฺวาทโย ฯ ณุ ฯ ปฏฺฐุโน ภาโว ปฏฺฐุตา ฯ วิเสสโต ภวนฺติ วฑฺฒนฺติ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ สตฺตา เอเตน ธเนนาติ วิภโว ธนํ ฯ วิปุพฺโพ ภู วุทฺธิยํ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ญาณํ เอว วิภโว ญาณวิภโว ฯ ภวโต วิคโต วิภโว นิพฺพานํ ฯ วิคโต ภโว เอตสฺมาติปิ วิภโว ฯ วิภวนฺติ อุจฺฉิชฺชนฺติ วินยนฺติ อิโต อริยธนวิโลปกา กิเลสมหาโจราติปิ วิภโว นิพฺพานํ ฯ เอติ ปวตฺตตีติ เอโก

โย ญาณวิภโว อสหาโย ฯ อิ คติมฺหิ ฯ กฑฺยาทีหิ โก ฯ
หิโนติ การณภาวํ คจฺฉตีติ เหตุ โย ญาณวิภโว ฯ เอโก เหตุ
เอกเหตุ ฯ วิภวสฺส เอกเหตุ วิภเวกเหตุ ฯ โย เถโรติ ปตฺโตติ
กตฺตา ฯ สมฺป...เตหิ คุณากเรหีติ ทฺวยํ วสิคเณหีติ วิเสสนํ ฯ
สมฺมานิโตติ โย เถโรติ วิเสสนํ ฯ วสิคเณหีติ สมฺมานิโตติ
กตฺตา ฯ ปตฺโตติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ มุนินฺท...ทีสุ อเนก...สุ
จาติ อาจริยตนฺติ อาธาโร ฯ อาจริยตนฺติ ปตฺโตติ กมฺมํ ฯ
มหิตนฺติ อาจริยตนฺติ วิเสสนํ ฯ วิทูหีติ มหิตนฺติ กตฺตา ฯ
ญาณานุภาวนฺติ สูจยนฺตีติ กมฺมํ ฯ อิหาติ สูจยนฺตีติ อาธาโร ฯ
ยสฺส จาติ ญา...วนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สูจยนฺตีติ สํวณฺณนาติ
วิเสสนํ ฯ สํวณฺณนา จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิน...กานนฺติ สํวณฺณนาติ
สมฺพนฺโธ ฯ สาร...ขา ปริ...ยนฺตีติ ทฺวยํ สํวณฺณนาติ วิเสสนํ ฯ
มธุรตฺถสารนฺติ สนฺทีปเนนาติ กมฺมํ ฯ สนฺที...นาติ ปริ...ยนฺตีติ
ตติยาวิเสสนํ ฯ สุชนนฺติ ปริ...ยนฺตีติ กมฺมํ ฯ ตสฺส ถาม...
รสฺสาติ สารี...สฺสาติ วิเสสนํ ฯ อนุกมฺปนฺติ อวลมฺพิยาติ
กมฺมํ ฯ อว...ยาติ อลตฺถนฺติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สารี...รสฺสาติ
อนุกมฺปนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ โยติ อหนฺติ วิเสสนํ ฯ อหนฺติ
อลตฺถนฺติ กตฺตา ฯ อเนก...สยนฺติ ปฏฺฐนฺติ วิเสสนํ ฯ ปฏฺฐนฺติ
อลตฺถนฺติ กมฺมํ ฯ ตสฺสาติ โหตูติ สมฺปทานํ ฯ เอโส วิภ...ตูติ
ญา...โวติ วิเสสนํ ฯ ญา...โวติ โหตูติ กตฺตา ฯ

อภิ.๒๗๘

[๔๐๗] สมฺปนฺนสีลตฺยาทินา ครุโน อาจริยตญฺจ ญาณานุภาวญฺจ ญาเปติ ฯ อาจริโย จปนํ[๑] กโรนฺโต อาห โสหเมตสฺสาติอาทิ ฯ โส อหํ เอตสฺส สํสุทฺธวายามสฺส อานุภาวโต เมตฺเตยฺยสตฺถุโน สาสนทายาโท อทฺธา เอกํเสน เหสฺสํ เหสฺสามิ ตทา ตสฺมึ กาเล โชตยนฺตํ ตสฺส เมตฺเตยฺยสตฺถุโน สาสนํ ปสฺเสยฺยํ สกฺกเรยฺยํ จ โว อหํ ฯ สุทฺธมานสํ สาริสมฺภวํ เม ครุํ ปสฺเสยฺยํ สกฺกเรยฺยํ จ โส อหํ ฯ

จตุวีเสหิ ทิเนหิ อยํ ฏีกา นิฏฺฐิตา ยถา ตถา ปาณินํ กลฺยาณสงฺกปฺปา สิฆํ สิชฺฌนฺตูติ โยชนา ฯ สมฺมา สุทฺโธ สํสุทฺโธ ฯ ฏีกากรณวเสน วายมนํ วายาโม ฯ สํสุทฺโธ จ โส วายาโม จาติ สํ...ยาโม ฯ อนุภาวยนํ ผลสฺส ปวตฺตาปนํ อานุภาโว สตฺติ ฯ สาสติ สตฺเต เอเตน ธมฺมชาเตนาติ สาสนํ ฯ ทาตพฺพนฺติ ทายํ ยํ ผลํ ฯ ทายํ อาทิยตีติ[๒] ทายาโท โย อหํ ฯ สาสนสฺส ทายาโท สาสนทายาโท ฯ สาสนสฺส ทายโก[๓] อพฺภนฺตโร เหสฺสาหนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ เหสฺสนฺติ หุ สตฺตายํ ฯ สฺสํ ภวิสฺสนฺติ ฯ อญฺเญสุ จ ฯ อุสฺโส ฯ มิตฺตาย นาม พฺราหฺมณิยา ปุตฺโต เมตฺตยฺโย ฯ เณยฺโย กตฺติกาทีหิ ฯ เมตฺเตยฺโย จ โส สตฺถา จาติ เม...สตฺถา ฯ โชเตตีติ โชตยนฺตํ ฯ สุทฺธมานสํ อรหตฺตสงฺขาตํ จิตฺตํ ยสฺส เถรสฺส โส

๑. ปตฺถนํ ๒. อาทิยามีตีติ ภวิตพฺพํ ฯ ๓. ทายาโท ฯ

สุทฺธมานโส ฯ เตน สารีปุตฺตตฺเถเรน สารตฺถทีปนิยา เจว
วินยสงฺคหสฺส จ วินยสงฺคหฏีกาย จ สารตฺถมญฺชุสาย จ ปริโยสาเน
วุตฺตํ

ทิสฺวาน ตสฺส ธีรสฺส สุตฺวา สทฺธมฺมเทสนํ
อธิคนฺตฺวา ผลํ อคฺคํ โสเภยฺยํ ชินสาสนนฺติ ฯ

จสทฺโท ปสฺเสยฺยํ จ สกฺกเรยฺยญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ครติ
สิญฺจติ วมติ วา สิสฺเสสุ สิเนหนฺติ ครุ โย อาจริโย ฯ คร
เสจเน ฯ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโย ฯ ณุ ฯ ณโลโป ฯ
น วุทฺธิ ฯ สริตพฺพนฺติ สารํ [๑] ทิวโส ฯ จตูหิ อธิกา วีส
จตุวีส ฯ ฏีกิยติ ชานิยติ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส อตฺโถ เอตายาติ
ฏีกา ฯ นิฏฺจํ อิตา นิฏฺจิตา ฯ กลิตพฺพา สงฺขฺยาตพฺพาติ
กลฺยาณา เย สงฺกปฺปา ปณฺฑิเตน ฯ กล สงฺขฺยาเน ฯ ยาณ
ลาณาติ ยาโณ ฯ สมฺมา กปฺเปนฺติ สตฺตา เอเตหิ วิตกฺเกหีติ
สงฺกปฺปา ฯ กลฺยาณา สุนฺทรา สงฺกปฺปา กลฺยาณสงฺกปฺปา ฯ
สยนํ ลหุปวตฺตนํ สีฆํ ฯ สิ สเย ฯ วชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย
นิปจฺจนฺเต ฯ ฆปจฺจโย ฯ เตสุ วุทฺธีติอาทินา อาทิมฺหิ สุขุจฺ-
จารณตฺถํ นิคฺคหีตาคโม? ฯ ปาณนฺติ สสนฺติ สตฺตา เอเตน
ชีวิตนฺทฺริยสงฺขาเตน ธมฺเมนาติ ปาโณ ฯ ปปุพฺโพ อน ปาณเน ฯ

๑. เอตฺถนฺตเร สารํ เอติสฺสา อตฺถีติ สารี ฯ สาริยา สมฺภูโต ชาโตติ สารีสมฺภโว ฯ เทนฺติ เอเตนาติ ทินนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ปาณนํ สสนํ ฯ สพฺพโต...วา ฯ กฺวจิธาตุ... ฯ นสฺส โณ ฯ ปาโณ เอเตสํ สตฺตานํ อตฺถีติ ปาณิโน ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ โส อหนฺติ เหสฺสํ ปสฺเส...ยฺยนฺติ ตเย กตฺตา ฯ เอตสฺสาติ สํสุ...สฺสาติ วิเสสนํ ฯ สํสุ...สฺสาติ อานุภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อา...โตติ เหสฺสํ ปสฺเสยฺยํ สกฺกเรยฺยํ สิชฺฌนฺตูติ กรณํ เหตุ วา ฯ อทฺธาติ เหสฺสนฺติ ตติยาวิเสสนํ ฯ สา...โทติ อหนฺติ วิเสสนํ ฯ เมตฺ...โนติ สาสนนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ โชตยนฺตนฺติ สาสนนฺติ วิเสสนํ ฯ ตทาติ ปสฺเสยฺยํ สกฺกเรยฺยนฺติ กาลสตฺตมี ฯ ตสฺสาติ สาสนนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ สาสนนฺติ ปสฺเสยฺ...ยฺยนฺติ กมฺมํ ฯ สุทฺธ...สํ สา...ภวนฺติ ครุนฺติ วิเสสนํ ฯ ปสฺเส...ยฺยญฺจาติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ ครุนฺติ ปสฺเส...ยฺยนฺติ กมฺมํ ฯ เมติ ครุนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ทิเนหีติ นิฏฺฐิตาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุวีเสหีติ ทิเนหีติ วิเสสนํ ฯ ฏีกาติ นิฏฺฐิตาติ กตฺตา ฯ อยนฺติ ฏีกาติ วิเสสนํ ฯ ยถา อุปมา ฯ ตถา อุปเมยฺยํ ฯ กลฺยาณสงฺกปฺปาติ สิชฺฌนฺตูติ กตฺตา ฯ สีฆนฺติ สิชฺฌนฺตูติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปาณินนฺติ สงฺกปฺปาติ สมฺพนฺโธ ฯ สิชฺฌนฺตูติปิ สมฺปทานํ ฯ อิติสทฺโท ปริสมาปนฺโน ฯ [๑]

๑. อิโต ปรํ ปุราณโปตฺถเก

นิฏฺฐิตา จ สพฺพถาปิ ปญฺจิกา
ยทฺยสุทฺธมิหายาตํ ขนฺติโต ญาณโตปิ วา
ขนฺตุมรหนฺติ ธีรา กสฺส นิพฺพิชฺฌติกฺกโมติ ทิสฺสติ ฯ

อภิ.๒๗๘

อิติ อภินวปุรวฺหยนครสฺส ปจฺฉิมุตฺตรทิสาภาเค ปติฏฺฐิเต ปนสาราเม สิรีติภูวนาทิจฺจธมฺมราเชน การาปิเต เคเห วสนฺเตน สกลพฺยากรณาสงฺคญฺญาณจารินา สาฏฺฐกถติปิฏกธเรน ญาณกิตฺตีติ นามเธยฺเยน เถเรน กตา ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา กตกิจฺจสฺส พุทฺธภูตสฺส ภควโต ยมกสาลานมนฺตเร ปรินิพฺพุติโต ปญฺจตาฬี-สาธิเกสุ ทฺวีสุ วสฺสสหสฺเสสุ ปริปุณฺเณสุ อติกฺกนฺเตสุ จตฺวสฺสาธิเก อฏฺฐสตสกราเช เวสาขมาสสฺส กาฬปกฺเข พุธทิเน นิฏฺฐํ สมฺปตฺตาติ ฯ

ยํ ปรมํ ปุรุตฺตมํ อภินวปุรวฺหยํ
โย ตสฺส ปจฺฉิมุตฺตร- ทิสาภาเค ปติฏฺฐิโต
นานารุกฺเขหิ สญฺฉนฺโน นานาชนมโนหโร
ปนสาราโมติ นาเมน อาราโม อิติ วิสฺสโต

โย สีหสูโร อติทุปฺปสยฺโห
อุฬารปญฺโญ จุเสนิภินฺโน
สุสญฺญตานํ จตุปจฺจยานํ
ทาตา ปสนฺโน รตนตฺตยมฺหิ
การาปิโต ตตฺถ มหายเสน
ลกาภิธาเนน สุวํสเชน
ราชาธิราเชน มหาทเยน
โย เตน ราเชน คโห สุรมฺโห

[๔๐๘] วสนฺเตเนตฺถ ธีเรน เถเรน ญาณกิตฺตินา
กตา ยา อภิธมฺมตฺถ- วิภาวินิยตฺถโยชนา ฯ
ยถา วีตมโล สูโร ทีปํ โชเตติ รํสินา
ตเถวิมํ หิตํ ฏีกํ จิรํ โชเตตุ สา อยํ ฯ
เอสา สุรจิตา สารา เข รวินฺทูว ปากฏา[๑]
โชเตตุ กุลปุตฺตานํ จิรํ สุคตสาสเน ฯ
มยา อิมํ กโรนฺเตน ปุญฺญํ ยํ ปจิตํ พหุํ
เตน ปุญฺเญน สพฺเพปิ สุขเมธนฺตุ ปาณิโน ฯ
อหนฺตุ อุตฺตมํ โพธึ ปาปุเณยฺยํ อนาคเต
ตํ ปตฺวา อขิเล สตฺเต โมเจยฺยํ ภวพนฺธนาติ ฯ

เลขาสมฺภวปุญฺเญน สพฺพสิปฺเปสุ โกวิโท
สุปญฺญวา มิลินฺโทว นาคเสโนว ธีติมา[๒] ฯ

----

๑. อากาเส อาทิจฺจจนฺทา วิย ปากฏาติ อตฺโถ ฯ ๒. อยํ เลขกสฺส ปณิธานคาถา ฯ